

Published by
WHITTAKER & Co., London ;
 And to be had of all Booksellers in the United Kingdom.

Greek Works, With English Translations, &c.

Æschylus.

	£	s.	d.
Scholefield. Greek Text, with Latin Notes. 8vo, bds.	0	12	0
Eumenides. Scholefield. Greek Text, with Latin Notes. 8vo, bds.	0	4	6
Prometheus Vincit. Griffiths. Greek Text of Dindorf, with English Notes. 8vo, bds.	0	5	0
Prometheus Vincit. Greek Text, with Literal Prose Translation, and English Notes. 8vo, bds.	0	6	6
Septem contra Thebas. Griffiths. Greek text of Dindorf, with English Notes. 8vo, bds.	0	5	0
Index to the Glossaries in Blomfield's Edition. 8vo, sd.	0	3	0
Translated into English Blank Verse, by Potter, with Notes, &c. 8vo, bds.	0	9	0
Translated into English Prose. 8vo, bds.	0	10	6
Prometheus. Translated into English Verse, with Notes, by the Rev. Charles Pembroke, LL.B. formerly of Trinity College, Cambridge. 8vo, cloth.	0	3	6

Æsop.

Select Fables. Barker. Greek Text, with English Notes. 12mo, bound,	0	2	0
---	---	---	---

Aristophanes.

A new Text and Scholia, revised by Professor BEKKER, of Berlin. The Fragments, Indices, Latin Version, and the Annotations of Beck, Bentley, Bergler, Brunck, Burney, Couz, Dobree, Elmsley, Kuster, Porson, Reisig, Schutz, and others, are added. 5 vols. royal 8vo, bds.				6	6	0
The same, 5 vols. demy 8vo, bds.				3	15	0
Separate Plays from the above Edition. Greek Text, and Latin Notes. 8vo, bds.						
Birds, 9s.	Clouds, 12s.	Plutus, 15s.	Frogs, 9s.			
The Birds. Blaydes. Greek Text, with Latin Notes. 8vo, cloth,				0	5	0
Acharnians, Knights, Wasps, and Birds. Translated into English Prose. 8vo, bds.				0	10	6
Clouds and Peace. Translated into English Prose. 8vo, bds.				0	6	0

Aristotle.

	£	s.	d.
Rhetoric. Parsons. Greek Text, with English Notes, illustrated with parallel Passages. 8vo, bds.	0	14	0
Nicomachæan Ethics. Brewer. Greek Text, with English Notes, by Brewer. 8vo. (<i>New Edition, in the Press.</i>)			

Demosthenes.

Orations on the Republic. Greek Text, with Latin Interpretation, by Wolf, edited by Allen. 8vo, bound,	0	8	0
Review of Lord Brougham's Translation of the Oration for the Crown. 8vo, cloth,	0	7	6

Euripides.

Porson and Scholefield. Greek Text, with Latin Notes. 8vo, bds.	0	14	0
Phœnissæ. Porson. Greek Text, with Latin Notes. 8vo, sewed,	0	3	0
Andromache. Matthiæ. Greek Text, with Latin Notes. 8vo, sewed,	0	3	0
Electra. Robinson. Greek Text, with Latin Notes. 8vo, bds.	0	5	6
Latin Translations of the Hecuba—Orestes—Phœnissæ—Medea. 8vo, sewed, each	0	1	6
Potter's Translation of the Tragedies into English Blank Verse, with Notes, &c. 2 vols. 8vo, bds.	1	0	0
Notes, Philological and Grammatical, Original and Selected. By G. Trollope. 2 vols. 8vo, bds.	0	18	0

Greek Testament, &c.

Greek Testament. Valpy. With English Notes, Critical, Philological, and Explanatory. 3 vols. 8vo, cloth lettered,	2	0	0
Ditto, for Schools. Valpy. 12mo, bound,	0	5	0
Greek Testament. Dr. Burton, Regius Professor of Divinity. With English Notes. 2 vols. 8vo, cloth,	1	4	0
Greek Testament. Griesbach's Text, with Various Readings, compared with the Editions of 1805 and Leipsic 1825. 12mo, cloth,	0	7	6
Ditto, without the Various Readings. 18mo, bds.	0	4	0
Diatessaron; or History of Our Lord Jesus Christ. Compiled from the Four Gospels. 8vo, bds.	0	5	0
Epistles of Barnabas, Clement, Ignatius, Polycarp, &c. Greek Text of Hefele, with English Notes by Grenfell. 12mo, cloth,	0	5	0
Prayer Book. Translated into Greek, by Duport. 24mo, bds.	0	8	0

Grammars, Exercises, Class Books, &c.

	£	s.	d.
Buttmann's Intermediate or Larger Greek Grammar, with Biographical Notice of the Author. Edited by Dr. Supf. 8vo, cloth,	0	13	6
Brumek's Key to the Greek Language. 12mo, bound	0	4	6
Whittaker's New and Improved Edition of Pinnock's Catechism of Greek Grammar. Part I. Accidence. 18mo, sewed,	0	0	9
Ditto. Part II. Syntax, Prosody, &c. (<i>In the Press.</i>) sewed.	0	0	9
Wright's Rudiments of the Greek Language, Greek and English. 12mo, bound,	0	2	6
Aldhouse's Questions, adapted to Valpy's Greek Grammar. 12mo, bound,	0	2	0
Beatson's Exercises for Greek Prose Composition, with Treatise on Accentuation. 12mo, cloth,	0	3	6
Beatson's Progressive Exercises for the Composition of Greek Iambic Verse. 12mo, cloth,	0	3	0
Dunbar's Introductory Greek Exercises. 8vo, bds.	0	3	6
Dunbar's Greek Exercises, with Rules of Syntax, and Remarks on Prepositions and Conjunctions. 8vo, bds.	0	7	0
Dunbar's Key to ditto. 8vo, sewed,	0	3	6
Huntingford's Introduction to the Writing of Greek. 12mo, bound,	0	5	6
Picquot's Short Greek Exercises. 12mo, bound,	0	3	0
Picquot's Key to ditto. 12mo, sewed,	0	1	6
Squire's Exercises for Greek Verse. 12mo, cloth,	0	5	6
Squire's Key to ditto. 12mo, cloth,	0	4	6
Bos's Ellipses. Edited by Schäfer; with Weiske's Pleonasms, and Hermann's Dissertation. Greek and Latin. 8vo, bds.	0	18	0
Dalzel's Analecta Græca Minora. 8vo, bound,	0	6	0
Dalzel's Collectanea Græca Majora. 2 vols. 8vo, bd.	1	2	6
Vol. I. Prose, 10s. 6d. Vol. II. Poetry, 12s.			
Greek Epigrams. Johnson. Greek Text, with Latin Version and Notes. 12mo, bound,	0	3	6
Græcæ Sententiæ. Trollope. Selections in Greek from the Profane Writers, and the New Testament. 12mo, bound,	0	3	6
Greek Sentences and Extracts. Used at Rugby School. 12mo, bound.			
Part I.—Extracts from Xenophon, with a Lexicon.	0	3	0
Part II.—Extracts from Hesiod, Homer, &c.	0	2	0
Ormston's Extracts from Greek Writers, with Greek and English Lexicon, and English Notes. 8vo, bound,	0	8	0
Seale's Analysis of the Greek Metres. 8vo, sewed,	0	3	6
Viger's Treatise on the Greek Accents. 12mo, sewed	0	1	6

Herodotus.

	£	s.	d.
Gaisford. Greek Text from the Sancroft Manuscript, with Latin Notes. 2 vols. 8vo, bds.	1	1	0
Reiz. Greek Text. 2 vols. 18mo, bds.	0	14	0
Schweighæuser's Lexicon. Greek and Latin. 8vo, bds,	0	14	0
Schweighæuser's Latin Version, with Reiz's and Schäfer's Emendations. 8vo, bds.	0	10	6
Cooley's New and Enlarged Edition of Larcher's Historical and Critical Comments. Translated into English, with great Additions and Amendments. 2 vols. 8vo, bds.	1	8	0
Laurent's Translation into English, from the Text of Gaisford. 2 vols. 8vo, bds.	1	4	0
Taylor's Translation into English, with Notes and Maps. 8vo, bds.	0	16	0

Hermesianax.

Fragments. Bailey. Greek Text, with Latin and English Translation and Notes. 8vo, bds.	0	7	0
---	---	---	---

Homer.

Iliad. Heyne. Greek Text. English Notes, by Trollope. 8vo, bds.	0	18	0
Iliad. Greek Text. 18mo, bds.	0	7	0
Iliad. Clarke. Greek Text, with Latin Version and Latin Notes. 2 vols. 8vo, bound,	0	18	0
Iliad. Translated into English Prose, with Explanatory Notes. 8vo, cloth,	0	16	0
Iliad. Pope's Translation. 24mo, bds.	0	5	0
Iliad. Sylvanus. First Book, and Selections from Anacreon. Greek Text, with Latin Notes. 8vo, bound,	0	5	0
Odyssey. Clarke. Greek Text, with Latin Version and Latin Notes. 2 vols. 8vo, bound,	1	0	0
Odyssey. Translated into English Prose, with Explanatory Notes. 8vo, cloth,	0	16	0
Odyssey. Pope's Translation. 24mo, bds.	0	4	0
Homerica Clavis. Duncan. A Lexicon of all the Words in the Iliad, and the greatest part of the Odyssey. Greek and Latin. 8vo, bound,	0	10	0
Homerica Clavis. Walker. A Lexicon of all the Words in the Iliad. Greek and English. Fifth Edition. 12mo, bd.	0	9	0

Lexicons, &c.

	£	s.	d.
Booth's Lexicon of the Primitive Words of the Greek Language. Greek, Latin, and English. 8vo, bds.	0	9	0
Dawson's Lexicon of the New Testament. Greek and English. New Edition, edited by Dr. W. C. Taylor. 8vo, bds.	0	9	0
Hederic's Lexicon. Larcher and Blomfield. Greek and Latin. 4to, bds.	1	14	0
Hincks' Greek and English School Lexicon. New Edition, greatly enlarged. square 12mo, bound,	0	10	6
Maltby's New Complete Greek Gradus. Latin and English, with English-Greek Vocabulary, &c. 8vo, bds.	1	1	0
Morell's Lexicon of Greek Prosody. Greek and Latin. Edited by Maltby. 4to, bds.	3	3	0
Parkhurst's Lexicon of the New Testament. Dr. Major. Greek and English. royal 8vo. <i>New Edition. In the Press.</i>			
Schrevelius' Lexicon. Greek and Latin. 8vo, bound,	0	12	0
Valpy's Schrevelius' Lexicon. Dr. Major. Greek and English. Sixth Edition, greatly enlarged. 8vo, cloth,	0	15	0
Schweighæuser's Lexicon to Herodotus. Greek and Latin. 8vo, bds.	0	14	0
Walker's Key to the Classical Pronunciation of Greek, Latin, and Scripture Names. 12mo, bds.	0	4	0

Lucian.

Selections from Greek Text. Walker. With Latin Translation, and English Notes, &c. 12mo, bound,	0	9	0
Select Dialogues. Murphy. With Latin Translation and English Notes. 12mo, bound,	0	4	0

Pindar.

Heyne. Greek Text, with Latin Interpretation, and Latin Notes. 3 vols. 8vo, bds.	2	2	0
Odes. Laurent's Translation into English Prose, with Notes. 2 vols. 8vo, bds.	1	1	0

Polybius.

Schweighæuser. Greek, with Latin Interpretation and Notes, and a Greek and Latin Lexicon. 5 vols. 8vo, bds.	2	12	6
Translated into English, by Hampton. 2 vols. 8vo, bds.	1	0	0

Sophocles.

	£	s.	d.
T. Mitchell (Editor of Aristophanes). Greek Text, with English Notes. Demy 8vo, sewed. Published in Single Plays.			
Œdipus Tyrannus, 7s.—Antigone, 5s.—Œdipus Coloneus, 5s.—Electra, 5s.—Trachiniæ, 5s.—Philoctetes, 5s.—Ajax, 5s.			
Hereafter to form 2 vols. 8vo.			
Pocket Edition. Greek Text. 2 vols. 24mo, bds.	0	10	0
Œdipus Tyrannus. Brunck. Greek Text, with Latin Translation. 18mo, bds.	0	4	0
Œdipus Tyrannus. Elmsley. Greek Text, with Latin Notes, and Scholia. 8vo, bds.	0	5	0

Thucydides.

Dr. Arnold. Greek Text. Illustrated with Maps, and English Notes, Historical and Geographical. 3 vols. 8vo, bds.	1	10	0
The Volumes separately—Vol. I. 12s.—Vol. II. 8s.—Vol. III. 10s.			
Arnold's Additional Notes to the Editions of 1828-35. 8vo, sewed.	0	4	0
From Arnold and Bekker. Greek Text. 8vo, bds.	0	14	0
Poppo's Prolegomena to Thucydides. Burges. Translated into English, and Abridged and Criticised. 8vo, bds.	0	9	6
English Translation, chiefly from Hobbes's, with Readings from Arnold, Goeller, Haack, &c. 8vo, bds.	0	15	0
Smith's English Translation. 2 vols. 8vo, bds.	1	1	0

Theocritus, Bion, and Moschus.

Kiessling. Greek Text, with Latin Version and Latin Notes, and Portus' Greek and Latin Lexicon. 2 vols. 8vo, bds.	0	18	0
---	---	----	---

Xenophon.

Anabasis. Hutchinson. Greek Text, with Latin Notes. 8vo, bds.	0	8	0
Ditto, with Latin Translation. 8vo, bds.	0	9	0
Memorabilia of Socrates, with Apologia. Greenwood. Greek Text, with Latin Notes. 8vo, bds.	0	9	0
Ditto, with Latin Translation. 8vo, bds.	0	10	0
Memorabilia of Socrates, with the Apologia. Young. Greek Text, with Latin Notes. 8vo, bds.	0	8	0
Translation of the Anabasis into English, by Spelman. 12mo, bds.	0	7	0

Works Illustrative of Greek Literature.

	£	s.	d.
Adam's Summary of Geography and History, Ancient and Modern, with a Geographical Index, and illustrated with Maps. 8vo, bound,	0	15	0
Barker and Anthon's Lempriere's Classical Dictionary. Re-edited from the last American Edition of Charles Anthon; with Appendix and numerous Additions, by Dr. GILES. 8vo, bds.	0	16	6
Brown's Classical Dictionary. 12mo, bound,	0	8	0
Keightley's Mythology of Ancient Greece and Italy. with Illustrations, by W. H. Brooke. Second Edition. 8vo, cloth,	1	0	0
Ditto, abridged for Schools. 18mo, bound,	0	4	0
Laurent's Manual of Ancient Geography. 8vo, cloth,	0	12	0
O'Brien's Ancient Rhythmical Art recovered; or a New Method of explaining the Metrical Structure of a Greek Tragic Chorus. 12mo, cloth,	0	5	0
Paul's Antiquities of Greece, with Questions, &c. 12mo, cloth,	0	7	0
Potter's Antiquities of Greece, with numerous Plates. 2 vols. 8vo, bds.	1	2	0
The Theatre of the Greeks, 8vo. Being a Series of Papers, illustrative of the Greek Theatre. With an Introduction and considerable Additions. By J. W. Donaldson, M.A., Head Master of Bury St. Edmund's Grammar School. Fifth Edition, bds.	0	15	0
Tooke's Pantheon. Containing the Mythological Systems of the Greeks and the Romans, with numerous Illustrations by Moses. 12mo, bound,	0	6	0
Theogony; a Genealogical Mythology of Ancient Greece and Rome, for the use of Classical Schools, and the Readers of Classics in general. 8vo, cloth,	0	3	0
Whittaker's Improved Edition of Pinnock's Catechism of Ancient Geography. 18mo, sewed,	0	0	9
Whittaker's Improved Edition of Pinnock's Goldsmith's History of Greece, with large Additions by Dr. W. C. Taylor, and Illustrations. 12mo, bound,	0	5	6

Hebrew Works,

&c. &c.

£ s. d.

- A Hebrew and English Lexicon, founded on the German and Hebrew Lexicons of Gesenius and Furst, and embodying all that is valuable in the works of Gibbs, Parkhurst, &c. In one vol. 8vo.
- * * * The actual wants of the English Student will be carefully studied in this work, and the price suitable to all classes of Scholars. (*Preparing for immediate publication.*)
- Ewald's Grammar of the Hebrew Language of the Old Testament. Translated from the Last German Edition, with later Editions and Improvements of the Author. By J. Nicholson, B.A., Oxon. 8vo, bds. 0 10 6
- Heinemann's Introduction to the Hebrew Language. 12mo, bds. 0 5 0
- Hincks' (Dr. E.) Grammar of the Hebrew Language. 8vo, bds. 0 7 0
- Oppenheim's (H. D.) Grammar of the Hebrew Language, with an Appendix on the Anomalies of the Verbs. 8vo, bds. 0 9 0
- Whittaker's Improved Edition of Pinnock's Catechism of Hebrew Grammar. 18mo, sewed, 0 0 9
- Buxtorf's Lexicon; Hebrew, Chaldee, and Latin. 8vo, bds. 0 16 0
- Parkhurst's Hebrew and English Lexicon, without Points; with an Hebrew and Chaldee Grammar. royal 8vo, bds. 1 1 0
- Bythner's Lyre of David; or an Analysis of the Psalms, Critical and Practical, with an Hebrew and Chaldee Grammar. Translated by Rev. Thomas Dee; to which are added by the Translator, a Praxis of the First Eight Psalms, and Table of the Imperfect Verbs. 8vo, cloth, 1 4 0
- Wall's (Dr. C. W.) Examination of the Ancient Orthography of the Jews, and the original state of the Text of the Hebrew Bible. 3 vols. royal 8vo, cloth, 2 5 0
- Part I.—On the Origin of Alphabetical Writing, and on Egyptian Hieroglyphics. 15s.
- Part II.—On the Propagation of Alphabets, and on Ideographic Writing. In two Parts. 15s. each.
- The Book of Jasher, referred to in Joshua and Second Samuel. Translated from the Hebrew into English. 8vo, cloth, . 0 10 0
- Jones' (Sir W.) Persian Grammar. Corrected and Enlarged by Professor Lee. 4to, bds. 1 5 0

Beda Venerabilis.

THE
COMPLETE WORKS
OF
VENERABLE BEDE,

IN THE ORIGINAL LATIN,
COLLATED WITH THE MANUSCRIPTS, AND
VARIOUS PRINTED EDITIONS,

ACCOMPANIED BY
A NEW ENGLISH TRANSLATION
OF THE HISTORICAL WORKS,
AND
A LIFE OF THE AUTHOR.

BY THE REV. J. A. GILL, D.D.,
LATE FELLOW OF C.C.C., OXFORD.

VOL. VII.
COMMENTARIES ON THE SCRIPTURES.

LONDON:

WILLIAMS AND CO. 5, ABINGDON ST.
MDCCCXLIV.

11682

281.4
B399A
vol. 7

LONDON:
GILBERT & RIVINGTON, PRINTERS,
ST. JOHN'S SQUARE.

VENERABILIS

B E D Æ

OPERA QUÆ SUPERSUNT OMNIA,

NUNC PRIMUM IN ANGLIA,
OPE CODICUM MANUSCRIPTORUM,
EDITIONUMQUE OPTIMARUM

EDIDIT J A GILES, LL.D.,
ECCLESIAE ANGLICANÆ PRESBYTER,
ET COLL. CORP. CHR. OXON. OLIM SOCIUS.

VOL. VII.

COMMENT. IN SCRIPT. SACR.

LONDINI:

VE NEUNT APUD WHITTAKER ET SOCIOS.
MDCCCXLIV.

VENERABILIS

B E D Æ

COMMENTARIA IN SCRIPTURAS
SACRAS,

NUNC PRIMUM IN ANGLIA,
OPE CODICUM MANUSCRIPTORUM,
EDITIONUMQUE OPTIMARUM

EDIDIT J. A. GILES, LL.D.
ECCLESIAE ANGLICANÆ PRESBYTER,
ET COLL. CORP. CHR. OXON. OLIM SOCIUS.

VOL. I.

COMMENT. IN VETUS TESTAMENTUM.

LONDINI:
VENEUNT APUD WHITTAKER ET SOCIOS.

MDCCCXLIV.

P R E F A C E

TO

VOL. I. OF THE COMMENTARIES.

THE present Volume commences the series in which will be contained the Theological Commentaries of Venerable Bede. He who studies them with care, will be surprised at the comprehensiveness with which the author treats his subject. Originality, indeed, in the general outline, is hardly to be expected; for Bede professedly based his explanations on the Commentaries of the early Fathers; but in handling the individual parts and details, there is much of that quaintness and love of allegory which is conspicuous in all Bede's writings. These, however, are points which the reader may be left to discover for himself; nor shall we any longer detain his attention from our author, whose Commentaries on the Old Testament are contained in this and the two following volumes.

*In principium Genesis, usque ad nativitatem Isaac, et
ejectionem Ismaelis, libri iv.*

This work, of which a portion only, under the title of *Hexameron sive de sex dierum creatione*, is found in the folio collections of the works, [Bas. iv. 1—26. Col. iv. 1—18.] and in the *Bibliotheca Patrum*, where it is ascribed to Junilius Afer, [see Dallæus de Verbo Usu Pa-

trum, Gen. 1656. p. 16, and Sixtus Sinensis Bibl. Sanc. Col. lib. iv. p. 218, c.] was first made complete by Wharton, who, in his reprint [4to, Lond. 1693] of Bede's Opera quædam Historica, first published by Ware, Dub. 1664, inserted the supplementary portion from an ancient MS. in the library of Lambeth Palace. It was about the same time published in Martene's Thesaur. Anecd. v. 115. Smith, Baronius, and Wharton, divide the work into four books, but in some of the manuscripts it is comprised in three.

The treatise is dedicated to Acca, Bishop of Hexham, and contains an interpretation of the first twenty chapters of Genesis, and ten verses of the twenty-first. It is here reprinted from Martene's Thesaurus, which is more full than the edition of Wharton, as the editor has not been able to collate any fresh manuscripts.

De tabernaculo et vasis ejus, ac vestibis Sacerdotum,
libri III.

This is an allegorical commentary on Exodus xxiv. 12, to xxx. 21. It occurs in the folio editions of the works, [Basil. iv. 1166—1280. Col. iv. 838—916.] and is called in the catalogue of Sixtus Sinensis, lib. iv. p. 219, A. Expositio in Exodum a xxiv. capite usque ad trigesimum, de tabernaculo, &c.

The present edition is based on a collation of the Basle printed text, with four MSS., the first of which, preserved in the British Museum, [Reg. V. F. vi.] has been collated as far as the end of the first book: the second and third are manuscripts found in the public library at Boulogne sur Mer; the former of these has been collated from the words "Comedetis vetustissima veterum," near the end of the first book to the end of the second book; the latter, which is less correct, from the beginning of the third book

to the words "Sed iidem ordines" [page 330, line 12]. The last of the four MSS. No. 1970, in the Bibliothèque Royale, at Paris, has been collated to the end of the work.

*In primam partem Samuelis, i. e. usque ad mortem Saulis,
libri III.*

This commentary is divided into four books in the folio editions, [Bas. iv. 208—440. Colon. iv. 167—332.] as well as by Cave and Baronius. According to this arrangement the first contains twelve chapters, the second eleven, the third ten, and the fourth ten. As far as the end of the third book was finished just before the death of Abbot Ceolfrid, A.D. 716: the last book was added by the author at a later period. It will be noticed that the Epistolary Preface to Bishop Acca commences in a different way from former editions; the additional passage at the beginning of the work has been recovered from MS. 293, S. Germ. Bibl. Roy. Paris.

The remainder of this commentary will be given in the next Volume.

COMMENTARII

IN

PRINCIPIUM GENESIS,

USQUE AD NATIVITATEM ISAAC ET EJECTIONEM ISMAELIS.

PRÆFATIO AD ACCAM,

EPISCOPUM HAGUSTALDENSEM.

Dilectissimo ac Reverendissimo antistiti Accæ, humillimus
famulorum Christi Beda salutem :

E principio libri Genesis, in quo mundi hujus creatio descripta est, multi multa dixere, multa posteris ingenii sui monumenta reliquere; sed præcipue quantum nostra pusillitas ediscere potuit, Basilius Cæsariensis, quem Eustathius interpres de Græco fecit esse Latinum; Ambrosius Mediolanensis, Augustinus Hipponensis episcopus; quorum primus libris novem, secundus vestigia ejus sequens libris sex, tertius libris duodecim, et rursus aliis duobus specialiter adversum Manichæos descriptis, proluxa legentibus doctrinæ salutaris fluenta manarunt: completo in eis promisso Veritatis, quo dicebat: Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. E quibus Augustinus etiam in libris Confessionum suarum, in libris quoque quos contra adversarium Legis et Prophetarum eximie composuit; sed et in aliis sparsim opusculis suis nonnullam ejusdem primordialis creaturæ memoriam, cum expositione congrua fecit. Verum quia hæc tam

copiosa, tam sunt alta, ut vix, nisi a locupletioribus, tot volumina acquiri; tam profunda, ut vix, nisi ab eruditioribus, valeant perscrutari; placuit vestræ sanctitati id nobis officii injungere, ut de omnibus his velut de amœnissimis late florentis Paradisi campis, quæ infirmorum viderentur necessitati sufficere, decerperemus. Nec segnior in exequendo, quæ jubere es dignatus, extiti: quin potius statim perspectis Patrum voluminibus, collegi ex his, ac duobus in libellis distinxi, quæ rudem adhuc possent instituere lectorem, quibus eruditus ad altiorem disceret fortioremque majorum ascendere lectionem. In quo opere sensum per omnia memoratorum, aliorumque æque Catholicorum Patrum, nunc ipsis eorum, nunc breviandi causa meis sermonibus; nunc tacitis eorum vocabulis, nunc commemoratis, pro ut opportunitas locorum dictabat, ponere studebam, perduxique opus usque dum ejectus Adam de Paradiso voluptatis, exilium vitæ temporalis intravit: aliqua etiam de sequentibus sacræ historiæ, si Deus voluerit, auxilio vestræ intercessionis comitante, scripturus, dum primo librum sancti Ezræ prophetæ ac sacerdotis, in quo Christi et ecclesiæ sacramenta sub figura solutæ longæ captivitatis, restaurati templi, reædificatæ sanctæ civitatis, reductorum in Hierosolymam vasorum quæ abducta, rescriptæ legis Dei quæ incensa fuerat, castigati ab uxoribus alienigenis populi, et uno corde atque anima in Dei servitium conversi, ut propheta simul et historicus conscripsit, parumper perscrutatus fuero, et aliqua ex his quæ commemoravi sacramentis, apertiora studiosis, Deo favente, reddidero. Bene vale semper, amantissime Antistes, nostri memor in Domino.

LIBER PRIMUS.

IN CAP. I. *In principio creavit Deus cælum et terram.*] Creationem mundi insinuans scriptura divina, apte primo statim verbo æternitatem atque omnipotentiam Dei Crea-

toris ostendit. Quem enim in principio temporum mundum creasse perhibet, ipsum profecto ante tempora æternaliter extitisse designat. Et quem ipso conditionis initio cælum et terram creasse narrat; in tanta celeritate operationis omnipotentem esse declarat cui voluisse fecisse est. Nam humana fragilitas cum aliquid operatur; verbi gratia, cum domum ædificamus, in principio operis materiam præparamus, et post hoc principium fodimus in altum, deinde immittimus lapides in fundamentum, deinde parietes augescentibus lapidum ordinibus apponimus, sicque paulatim ad perfectionem operis propositi proficiendo pervenimus. Deus autem, cujus omnipotens manus est ad explendum opus suum, non eguit mora temporum, quia scriptum est: omnia quæcumque voluit fecit. Unde beneplacitum est, quia in principio creavit Deus cælum et terram: ut aperte detur intelligi, quod utrumque simul a Deo factum est, quamvis utrumque simul ab homine dici non possit. Denique dicit propheta: Initio terram tu fundasti, Domine. Hic autem Dominus in principio cælum et terram creasse narratur: unde liquido colligitur, quia factura est utriusque elementi pariter expleta, et hoc tanta velocitate divinæ virtutis, ut necdum primum mundi nascentis momentum esset transcendens. Potest autem non improbabiler intelligi in principio fecisse Deum cælum et terram in Unigenito Filio suo, qui interrogantibus se Judæis, quid eum credere deberent, respondit: Principium quod et loquor vobis. Quia in ipso, ut ait apostolus, condita sunt omnia in cælis et in terra. Sed diligenter intuendum, ut ita quisque sensibus allegoricis studium impendat, quatenus apertam historiæ fidem allegoriando non derelinquat. Quod autem vel quale sit cælum, quod in principio cum terra factum est, sequentibus verbis insinuat cum dicitur,

Terra autem erat inanis et vacua, &c.] Ut quid enim hæc de terra, prætermisso cælo, intulit, nisi quia nihil tale de cælo intelligi voluit? Ipsum est enim cælum superius, quod ab omni hujus mundi volubili statu secre-

tum divinæ gloria præscientiæ manet semper quietum. Nam de nostro cœlo, in quo sunt posita luminaria, huic seculo necessaria, in sequentibus scriptura, vel quomodo, vel quando sit factum declarat. Non ergo superius illud cœlum, quod mortalium omnium est inaccessibleis conspectibus, inane creatum est et vacuum ut terra, quæ nihil in prima sua creatione virentium germinum vel viventium produxit animantium: quia nimirum suis incolis mox creatum, hoc est beatissimis angelorum agminibus impletum est; quos in principio cum cœlo et terra conditos esse, ac mox conditionem suam simul et totius creaturæ primordialis ad laudem Creatoris retulisse testatur ipse Conditor, qui loquens ad sanctum famulum suum Job dicit: Ubi eras quando ponebam fundamenta terræ? Et paulo post: Cum me laudarent simul astra matutina, et jubilarent omnes filii Dei; astra videlicet matutina eosdem angelos, quos et filios Dei nuncupans ad distinctionem nimirum hominum sanctorum, qui postmodum creandi, ac velut astra vespertina post confessionem divinæ laudationis per mortem erant carnis occasuri; e quibus videlicet astris matutinis, unum ob dispectum sociæ Dei laudationis audire meruit: Quomodo cecidisti de cœlo, Lucifer, qui mane oriebaris? Corruisti in terram qui vulnerabas gentes, qui dicebas in corde tuo: In cœlum ascendam, super sidera Dei exaltabo solium meum. (Isa. xiv. 12.) In cujus expositione sententiæ sanctus Hieronymus meminit etiam superioris cœli, ita scribens: "Vel antequam de cœlo corrueret, ista dicebat; vel postquam de cœlo corruit: si adhuc in cœlo positus, quomodo dicit: Ascendam in cœlum? sed quia legimus, cœlum cœli Domino: cum esset in cœlo, id est, firmamento; in cœlum, ubi solium Domini est, cupiebat ascendere, non humilitate, sed superbia. Sin autem postquam de cœlo corruit ista loquitur; verba arrogantiam debemus intelligere, qui nec præcipitatus quiescat, sed adhuc sibi grandia repromittat, non ut inter astra, sed super astra Dei sit." Merito itaque cœlum cœli non inane vel vacuum esse

factum memoratur, sed nec tenebris in eo vel abyssonis locus remanere ullus perhibetur, quod Dominus Deus illuminat, et cujus lucerna est Agnus. Et merito inanis erat ac vacua terra, cum adhuc tota abyssonis, id est, immensa profunditate tegebatur aquarum. Merito tenebræ super faciem erant abyssi, cum necdum lux, quæ has fugaret, creata est. Non autem audiendi sunt qui reprehendentes Deum, dicunt tenebras eum antequam lucem creasse: quia non Deus tenebras in aqua vel aere fecit ullas, sed ordine distincto providentiæ suæ, prius aquas cum cælo creavit ac terra, et has postmodum, cum voluit ipse, lucis gratia venustavit: quod eum usque modo et in aqua ipsa et in aere per quotidianum solis accessum ac discessum facere videmus. Neque enim aquas nisi a Deo factas credere fas est, quod etsi hic scriptura palam non dicit, palam tamen significat, cum has a Deo illustratas atque ad jussum ejus ordinatas insinuat, sed et Psalmus dicit aperte: Et aquæ quæ super cælos sunt, laudent nomen Domini: quia ipse dixit, et facta sunt. Ubi notandum, quod cum cælo in principio duo mundi hujus elementa, aqua videlicet et terra, nominatim facta memorantur, quibus tamen duo reliqua fuisse constat indita, ignem videlicet in ferro et lapidibus, quæ terræ viscere jam tunc condita latebant: aerem vero in ipsa terra, cui esse permixtus, ex eo cognoscitur, quod cum fuerit humectata, et temperiem solis acceperit, mox vapores exhalat largissimos. Ignem quoque ardentem terræ interioribus insitum, calidi aquarum fontes, produnt, quæ cum percepta quædam metalla in profundo aquarum transcurrunt, non solum calidæ, sed et ferventes insuper faciem telluris emanant. Non enim hæc, ut quidam disputant, informiter invicem mixta, sed terra ipsis quibus et nunc est finibus undique versum circumscripta talis tunc erat tota, qualis adhuc sub imo maris profundo ex parte remanet. Aquæ autem universam ejus superficiem in tantam tegebant altitudinem, ut ad illa usque loca pertingerent, ubi nunc usque super firmamentum cæli ex parte residentes,

nomen Dei Creatoris cum cœlis cœlorum laudare non desinunt. Ad hæc tantum informis est illa materies, de qua mundum esse factum testatur scriptura, quæ in Dei laudibus dicit: Qui fecisti mundum de materia informi. Nam cuncta quæ cum aquis et terra videre solemus in mundo, vel de ipsis exordium naturæ, vel sumere de nihilo: Ipsa autem terra et ipsæ aquæ propterea nomen sortitæ sunt materiæ informis, quia priusquam in lucem venirent, unde formositatem haberent non erat. Quid autem inconueniens, si mundanæ materiæ fuerant tenebrosa primordia, ut accedente luce melius quod factum est redderetur, et tamquam proficientis hominis, quod postea futurum erat, hoc modo significaretur affectio, exponente apostolo ac dicente: Quoniam Deus qui dixit de tenebris lumen splendescere, qui illuxit in cordibus nostris? Unde alibi dicit: Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino: illo videlicet qui cum tenebræ essent super faciem abyssi, dixit, Fiat lux, et facta est lux.

Et Spiritus Dei superferebatur super aquas.] Non est opinandum pueriliter quod Spiritus Creator, de quo scriptum est, quia Spiritus Domini replevit orbem terrarum, positione loci, his quæ erant creanda superferretur: sed intelligendum potius, quia virtute divina præcellebat creaturis, habens in propria potestate, quando aquarum illustraret abyssum, quando in locum eas secerneret unum, ut appareret arida, quando et quomodo creaturas ceteras pro suo nutu disponderet, in similitudinem videlicet fabri, cujus voluntas his quæ fabricandæ sunt rebus solet superferri. Quod ipsum quoque ad distinctionem superioris cœli pertinet, in quo mox perfecte omnia disposita Spiritus Sancti præsentia illustrabat: hæc autem ut in inferioribus; hoc est, hujus mundi creaturis bene primordia conditionis ex tempore ad perfectum deducere intendebat. Nam et ideo Moyses superioris mundi tam breviter fecit mentionem, quia de mundo hoc in quo homo factus est, ad instructionem generis humani sermonem facere insti-

tuerat, sufficere credens, si omnem creaturæ spiritualis et invisibilis statum atque ornatum, uno cœli nomine, quod in principio factum dixit, comprehenderet: corporalem vero, visibilem et corruptibilem creaturam latius ex ordine describeret: id est, tacitis eis, quæ altiora quæsitu et fortiora scrutati sunt homines, illa potius quæ essent a Deo præcepta sive promissa hominibus cogitanda proponeret. Unde etiam consulte de casu prævaricatoris angeli et sociorum ejus penitus reticuit: quia hoc nimirum ad statum invisibilis illius ac spiritualis creaturæ pertinebat, cujus superioris et invisibilis creaturæ sanctus Basilius in libro Hexameron secundo ita meminit: "Arbitramur enim, quia si fuit quippiam ante institutionem sensibilis hujus et corruptibilis mundi, profecto in luce fuit. Neque enim dignitas angelorum, nec omnium cœlestium militiæ, vel si quid est, nominatum aut incompellabile aut aliqua rationabilis virtus, vel ministrator spiritus degere posset in tenebris, sed in luce et lætitia decentem sibi habitum possidebat." Bene autem cum in principio Deum, id est, in Filio Patrem fecisse cœlum et terram prædiceret, etiam Sancti Spiritus intulit mentionem addendo: Et Spiritus Dei superferebatur super aquas; ut videlicet totius simul Trinitatis in creatione mundi virtutem cooperatam esse signaret.

Et dixit Deus, Fiat lux; et facta est lux.] Congruit operibus Dei, ut mundi ornatum a luce incipiat: qui cum ipse sit lux vera, lucemque habitat inaccessibilem; cujus beatissima visione mox creati in cœlis cœlorum angeli jam perfrui cœperant. Apte huic quoque seculo ornando primam materialis gratiam lucis donavit, ut esset unde cetera quæ crearet apparerent. Quod autem dixisse Deus, sive ut lux fieret, sive ut alia quæque, perhibetur; non nostro more per sonum vocis corporeum credendus est, sed altius intelligendum dixisse Deum ut fieret creatura, quia per Verbum suum omnia, id est, per Unigenitum Filium fecit: de quo manifestius Evangelista Johannes: In principio, inquit, erat Verbum, et Verbum erat

apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum, omnia per ipsum facta sunt. (Joan. i. 2.) Quod ergo ait Johannes, omnia facta sunt per Verbum Dei : hoc est, quod Moyses ait, quia dixit Deus : Fiat lux, dixit : fiat firmamentum ; dixit : fiat et cetera creatura. Hoc quod Psalmus adjuncta Spiritus Sancti persona dicit : Verbo Domini cœli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum. Si autem quæritur quibus in locis, jubente Deo, facta sit lux, cum adhuc abyssus omnem terræ amplitudinem contegeret : patet profecto, quia in superioribus ejusdem terræ partibus, quas et nunc diurna solis lux illustrare consuevit, tunc principalis illa lux emicuit. Nec mirandum nobis divina operatione lucem in aquis posse resplendere, cum et hominum operatione constet eas sæpius illustrari, nautarum videlicet, qui in profundo maris demersi, emisso ex ore oleo, perspicuum sibi hoc ac lucidum reddunt. Si enim homo talia per oleum sui oris potest, quantum Deus per Spiritum oris sui creare posse credendus est, præsertim cum multo rariores, quam modo in terris videre solemus, aquæ in principio fuisse factæ credendæ sint, priusquam in locum essent unum, ut appareret arida, congregatæ.

Et vidit Deus lucem quod esset bona.] Non velut incognitam antea repente lucem videns laudavit, quia bonam dicit ; sed eam quam laudabilem se facturum noverat, jam factam hominibus laude dignam ac mirandam esse declaravit. Verum quia non totas mundi tenebras luce infusa dispulit, (hoc enim superni est seculi fixa ac perpetua luce perfrui,) sed ab una illum parte illustrans, aliam reliquit obscuram, recte subditur :

Et divisit lucem ac tenebras.] Divisit namque eas non solum qualitatis, sed et locorum distantia, lucem videlicet in superiore orbis parte diffundendo, in qua humana erat conversatio futura : inferiora vero ejus priscis in tenebris remanere sinendo.

Appellavitque lucem diem, et tenebras noctem.] Hoc ad intellectum nostrum dictum est : qua enim lingua appel-

lavit Deus lucem diem, ac tenebras noctem ; utrum Hebræa, an Græca, an alia aliqua. Et sic omnia quæ vocavit quæri potest qua lingua vocaverit : sed apud Deum purus intellectus est sine strepitu et diversitate linguarum. Appellavit autem, dictum est : Appellari fecit : quia sic distinxit omnia et ordinavit, ut et dies cerni possent, et nomina accipere. Sic enim dicimus, ille paterfamilias ædificavit istam domum, id est ædificari fecit, et multa talia per omnes libros divinarum scripturarum inveniuntur.

Factumque est vespere et mane dies unus.] Factumque est vespere occidente paulatim luce post expletum spatium diurnæ longitudinis, atque inferiores mundi partes subeunte, quod nunc usitato solis circuitu noctibus agi solet : factum et mane redeunte eadem paulatim super terras, atque alium diem initiante ; et huc usque dies expletus est unus, viginti scilicet et quatuor horarum, cujus commendatione verbi scriptura vigilanter admonet, ut lucem quæ facta est, inferiora orbis occasu suo, lustrasse discamus. Nam si non hoc faceret, sed magis facto vespere paulatim tota periret ; ac rursum paulatim mane recreata resurgeret, non jam in mane diei sequentis, sed potius in vespera primi unum diceret esse diem perfectum, unde etiam vesperam et mane, quam noctem et diem factam dicere maluit ; ut insinuaret tunc primariæ lucis actum esse circuitu, quod nunc circuitu solis die noctuque geri constat : præter hoc solummodo quod post creata sidera, nox quoque tam sua etsi minori, quam dies luce perfunditur. Triduo autem illo primo tenebrosa prorsus et obscura manebat, decebat namque omnimodis ut dies incipiens a luce, in mane diei sequentis esset protelatus : quatenus intimaretur opera ejus qui est lux vera, et in quo tenebræ non sunt ullæ, a luce inchoari, et in lucem cuncta esse completa.

Dixit quoque Deus : Fiat firmamentum in medio aquarum, &c.] Hic nostri cœli, in quo fixa sunt sidera, creatio describitur ; quod in medio constat firmatum esse aquarum. Nam suppositas ei esse aquas, et ipsi in aere ter-

risque videmus: superpositas autem non solum hujus scripturæ auctoritate, sed prophetæ verbis edocemur, qui ait: *Extendens cœlum sicut pellem, qui tegis in aquis superiora ejus.* In medio ergo aquarum firmatum esse constat sidereum cœlum, neque aliquid prohibet ut etiam de aquis factum esse credatur: qui enim crystallini lapidis quanta firmitas, quæ sit perspicuitas ac puritas novimus, quem de aquarum concrezione certum est esse procreatum: quid obstat credi quod idem dispositor naturarum in firmamento cœli substantiam solidarit aquarum? Si quem vero movet, quomodo aquæ, quarum natura est fluitare semper atque ad ima delabi, super cœlum consistere possint, cujus rotunda videtur esse figura; meminerit scripturæ dicentis de Deo: *Qui ligat aquas in nubibus suis, ut non erumpant pariter deorsum; et intelligat, quia qui infra cœlum ligat aquas ad tempus cum vult, ut non pariter decidant, nulla firmioris substantiæ crepidine sustentatas, sed vaporibus solum nubium retentas; ipse etiam potuit aquas super rotundam cœli sphaeram, ne umquam delabantur, non vaporali tenuitate, sed soliditate suspendere glaciali.* Sed etsi liquentes ibi aquas sistere voluit, numquid majoris hoc miraculi est, quam quod ipsam terræ molem, ut scriptura dicit, *appendit in nihilo?* Nam et undæ sive Rubri maris, seu fluvii Jordanis, cum ad transitum Israeliticæ plebis in altum erectæ murorum instar figuntur, nonne evidens dant indicium, quod etiam supra rotunditatem cœli volubilem, fixa possint statione manere? Sane quales ibi aquæ sint, quosve ad usus reservatæ, Conditor ipse noverit: esse tantum eas ibi, quia scriptura sancta dixit, nulli dubitandum reliquit. Quid sit autem dicere Dei fiat hæc vel illa creatura, jam supra dictum est. Dixit enim ut fieret, cum in coæterno sibi Verbo, unigenito videlicet Filio, cuncta creando disposuit. Cum ergo audimus; dixit Deus, *Fiat firmamentum in medio aquarum, et dividat aquas ab aquis; intelligamus quod in Verbo Dei erat ut fieret, in quo faciendum intus, ante omne tempus prævidit, quicquid foras Deus ex tempore*

fecit. Cum vero audivimus, *Et fecit Deus firmamentum, et divisit aquas, &c.*; intelligamus factam cœli aquarumque creationem, ac dispositionem non excessisse præscriptos sibi in verbo Dei terminos, juxta illud Psalmistæ: Præceptum posuit, et non præteribit. Quod æque de creaturis sequentibus quatuor diebus factæ referuntur, intelligendum est. Ubi vero adjunctum audimus, *Et vidit Deus quod esset bonum*, intelligamus in benignitate Spiritus ejus, non quasi cognitum postea quia factum est, placuisse, sed potius in ea bonitate placuisse, ut maneret, ubi placebat ut fieret. Notandum enim, quod hujus verbi adjectio hoc in loco in Hebraica veritate non habetur. Et mirum quare inter omnia quæ creasse Deus legitur, hic solummodo, id est, in secundi diei operibus, probatio divinæ visionis minime addatur, quæ tamen ipsa cum ceteris quæ fecit, Deo bona visa esse demonstrantur, cum in sequentibus dicitur, viditque Deus cuncta quæ fecit, et erant valde bona, nisi forte, sicut quidam Patrum exponunt, intelligere nos in hoc scriptura voluit, non esse bonum duplicem numerum, qui ab unitate dividat, et præfiguret fœdera nuptiarum: unde et in arca Noe omnia animalia quæcumque bina ingrediuntur, immunda sunt, et impar numerus esse mundus ostenditur. De his sane quæ hactenus exposita sunt, id est de creatione diei primi et secundi, in historia sancti Clementis ita refertur dixisse Apostolum Petrum: “In principio cum fecisset Deus cœlum et terram, tamquam domum unam, ipsaque ex corporibus mundi reddita est umbra his quæ intrinsecus clausa erant, tenebras ex se dedit. Sed cum voluntas Dei introduxisset lucem, tenebræ illæ, quæ ex umbra corporum factæ fuerant, continuo devoratae sunt; tum deinde lux in diem, tenebræ deputantur in noctem. Jam vero aqua quæ erat intra mundum, in medio primi illius cœli terræque spatio, quasi gelu concreta, et crystallo solidata distenditur: et hujusmodi firmamento velut intercluduntur media cœli ac terræ spatia, idque firmamentum cœlum Conditor appellavit, antiquioris illius vocabulo nuncupa-

tum, et ita totius mundi machinam, cum una domus esset, in duas divisit regiones. Divisionis autem hæc fuit causa, ut superna regio angelis habitaculum; inferior vero præberet hominibus." Hæc nostro operi paucis inserere libuit, ut quantum hoc Patrum sensui concordet, lector agnoscat.

Dixit vero Deus, Congregentur aquæ quæ sub cælo sunt in locum unum, &c.] Subducuntur aquæ quæ inter cælum et terram universa compleverant, et unum congregantur in locum: ut et lux quæ præterito biduo aquas clara lustrabat, clarior puro in aere splenderet: et terra quæ latebat appareret, quæque contacta aquis limosa manebat et invalida, harum abscessu redderetur arida, et suscipiendis apta germinibus. Si quis vero quæsierit ubi congregatæ sint aquæ, quæ omnes terræ partes ad cælum usque cooperuerant; sciat fieri potuisse, ut terra ipsa longe lateque jussu Creatoris subsidens, alias partes præberet concavas, quibus confluentes aquæ reciperentur, ut appareret arida ex his partibus, unde humor abscesserat. Potest etiam non absurde credi rariores, sicut et supra commemoravimus, primarias fuisse aquas, quæ velut nebulae terras tegerent; congregatione autem esse spissatas, quæ datis sibi locis capi possent, apparente arida in reliquis. Bene autem cum multa constet esse maria, in locum tamen unum congregatas dicit aquas: quia videlicet cuncta hæc jugi unda atque continua oceano ac mari junguntur magno: sed etsi qui lacus in semetipsis videntur esse circumscripti, et hos ferunt occultis quibusdam perforatos cavernis, in mare suos evolvere meatus. Nam et fossores puteorum hoc probant; quia tellus omnis per invisibiles venas aquis est repleta manantibus, quæ trahunt ex mari principium.

Et vocavit Deus aridam terram, &c.] Prius quidem ad distinctionem aquarum totam hanc solidiorem mundi partem appellavit terram, cum diceret, In principio creavit Deus cælum et terram; terra autem erat inanis et vacua: at nunc postquam formari jam mundus incipit, et aquis suum in locum recedentibus terræ facies appareret, ad

distinctionem partis ejus quæ adhuc aquis premebatur, cetera portio, quam aridam esse licebat, terræ nomen accepit: inde dicta Latine, quod animantium pedibus teratur. Congregationes vero aquarum appellantur maria, videlicet pro maxima sui parte. Nam et apud Hebræos cunctas aquarum congregationes sive salsæ, seu sint dulces, appellari dicunt maria. Et apte qui prius propter continuationem omnium quæ in terris sunt aquarum, in locum unum eas dixit congregatas, nunc et earum congregationes aquarum pluraliter nominat, et hæc appellari maria pluraliter dicit, propter videlicet multifidos earumdem sinus, qui diversa pro regionum vocabulis et ipsi nomina sortiuntur.

Et vidit Deus quod esset bonum.] Necdum terra germinabat, necdum vel ipsa, vel aquæ animantia viva produxerant; et tamen videre dicitur Deus quod esset bonum, cedentibus aquis apparuisse aridam: quia videlicet aquæ Creator atque æstimator universitatis prævidens quæ futura sunt, quasi perfecta jam laudat, quæ adhuc in primi operis exordio sunt: nec mirum apud quem rerum perfectio non in consummatione operis, sed in suæ est prædestinatione voluntatis.

Et ait: Germinet terra herbam virentem et facientem semen, &c.] Patet ex his Dei verbis, quod verno tempore mundi est perfectus ornatus. In hoc enim solent herbæ virentes apparere in terra et ligna pomis onustari: simulque notandum, quod non prima herbarum arborumque germina de semine, sed prodire de terra: nam ad unam Conditoris jussionem terra, quæ arida parebat, repente herbis comta, et nemoribus est vestita florentibus, atque hæc continuo sui quæque generis poma ex sese, ac semina produxerunt. Oportebat enim ut forma quæque rerum ad imperium Domini primo perfecta procederet, quomodo et homo ipse, propter quem omnia facta sunt in terra, perfecte; hoc est, juvenilis ætatis plasmatus esse credendus est.

Dixit autem Deus: Fiant luminaria in firmamento cæli.] Decenti satis ordine mundus ex materia informi congruam

procedit ad formam. Postquam enim ante omnem hujus seculi diem cœlum et terram et aquam Deus creavit, hoc est, superiorem illum, et spiritualem cum suis incolis mundum, et informem totius hujus mundi materiam, juxta hoc quod scriptum est: Qui vivit in æternum, creavit omnia simul; primo hujus seculi die lucem fecit, quæ ceteras creaturus specie capaces redderet. Secundo firmamentum cœli, superiorem videlicet hujus mundi partem, in aquarum medio solidavit. Tertio in inferioribus mare terrasque suis discrevit finibus, aeremque suis in locis, cedente aqua, diffudit. Oportuit ergo ut eodem quo creata sunt ordine profectum caperent elementa amplioris ornatus, id est, quarto die cœlum luminaribus insigniretur. Quinto aër et mare, sexto terra suis impleretur animantibus. Nam quod die tertio terra herbis est arboribusque vestita; non ad ornatum ejus, sed ad ipsam, ut ita dixerim, figuræ ejus superficiem pertinet.

Dixit ergo Deus: Fiant luminaria in firmamento cœli, ut dividant diem ac noctem.] Ea videlicet divisione, quæ in sequentibus explicatur apertius, ut sol quidem diem, luna vero et stellæ noctem illustrent. Hoc enim factis sideribus ad augmentum primariæ lucis accessit, ut etiam nox luminosa procederet, vel lunæ utique splendore, vel stellarum, vel utroque irradiata, quæ eatenus nihil præter tenebras noverat antiquas. Nam etsi nobis sæpissime nox tenebrosa videtur, et cæca, obscurato videlicet nebulosis turbinibus aere qui terræ proximus est: superiora tamen illa spatia, quæ ætheris nomine censentur, et a turbulento hoc aere usque ad sidereum pertingunt cœlum, semper ob siderum circumeuntium reddunt lucida fulgorem. Sed et hoc divini muneris exorta sidera cum additamento lucis mundo obtulerunt, ut distinctio quoque temporum labentium per ea posset dinosci: unde sequitur,

Et sint in signa et tempora, et dies et annos.] Quia nimirum priusquam sidera fierent, non erat quibus ordo temporum adnotaretur indiciis: non erat unde meridiana hora dinosceretur, antequam sol medium cœli conscenderet

igneus orbem ; non unde ceteræ diei noctisque signarentur horæ, donec astra polum æquali inter se sorte die noctuque dividerent. Sunt ergo luminaria in signa et tempora, et dies et annos : non quod a conditione eorum vel tempora inciperent, quæ constat cepisse a principio quo fecit Deus cælum et terram ; vel dies et anni, qui originem sumsisse noscuntur, ex quo dixit Deus : Fiat lux, et facta est lux : sed quia per ortus eorum sive transitus temporum ordo dierumque annorumque signatur. Nam totum illud triduum superius indiscreto cursus sui processu transierat, nullam penitus dimensionem habens horarum, utpote quia lumine primario adhuc generaliter omnia replente, nullumque caput habente, quod nunc de sole accipit, nusquam radii ardentiores inluxerant ; nulla sub caute vel arbore quasi remotior umbra frigeat. Sed et excepta adnotatione temporum, sunt luminaria in signa hujus vitæ usibus necessaria, quæ vel nautæ in gubernando, vel in desertis Æthiopiæ arenosis quique viantes observant : ubi quam levissimo venti impulsu cuncta, mox quæ inventa fuerint, itinerantium vestigia complanantur. Ideoque non minus illis in regionibus euntes, quam qui in mari navigant, nocte dieque signis egent siderum. Sunt item signa, quibus nonnunquam aeris quoque qualitas quæ sit ventura horum contemplatione prævidemus.

Ut luceant in firmamento cæli, &c.] Semper quidem luminaria in firmamento cæli lucent, ut diximus, et proxima ei loca claro lumine perfundunt ; sed temporibus opportunis inluminant terram. Namque aliquoties nubilosus obsistit aer, ne vel lunæ, cum parva est, vel stellarum lumen terris appareat : sed et ortus sol lunam stellasque majore lumine, ne terram inluminent, impedit : unde et nomen Latine accepit, quod solus obtunsis una stellis cum luna per diem terris fulgeat.

Fecit quoque Deus duo magna luminaria.] Luminaria magna possumus accipere, non tam aliorum comparatione, quam suo munere, ut est cælum magnum et mare magnum. Nam et magnus sol qui complet orbem terrarum

suo calore, vel luna suo lumine, quæ in quacumque parte fuerint cæli, terræ inluminant omnia, et æque spectantur a cunctis. Exemplum magnitudinis eorum evidens, quod omnibus hominibus orbis ipsorum idem videtur. Nam si longe positus minor videretur, et propius constitutus major refulgeret, proderet exiguitatis indicium.

Luminare majus, ut præesset diei, &c.] Luminare majus est sol, non solum forma sui qualiscumque est corporis, sed etiam magnitudine luminis, qua et ipsum luminare minus et stellas illustrare creditur. Major est et virtute ardoris, qua mundum calefecit exortus, cum præteritis ante ejus creationem diebus, nihil omnino caloris habuisset: quod autem æqualis uniusque magnitudinis luna cum sole cernitur, ex eo fieri dicunt, quod ille multo longinquior a terris atque altior quam luna incedat: ideoque magnitudo ejus quanta sit, nequaquam a nobis qui in terris degimus, valeat dinosci. Omnia enim longius posita solent breviora videri.

Et luminare (inquit) minus, ut præesset nocti, &c.] Quia etsi lunam omni mense si aliquotiens et stellas majores in die videri contingat; nequaquam eas diei, sed nocti solummodo lucis solatium aliquod afferre certissimum est.

Ut lucentes super terram, &c.] Hæc et de luminaribus magnis et de stellis intelligi possunt ea tantum distinctione, ut quod dictum est, et præessent diei, ad solem specialiter; quod subjunctum, et nocti, ad lunam et stellas pertineat; quod vero subinfertur, et dividerent lucem ac tenebras, omnibus æque sideribus conveniat, quæ ubicumque incedunt, lucem secum circumferunt: ubi autem absunt, tenebrosa cuncta relinquunt. Sin autem quærit aliquis quale poterit esse lumen diurnum ante creationem siderum, non ab re quod tale fuerit, quale videmus quotidie mane, adproximante scilicet solis ortu, sed necdum terris apparente, quando lucet quidem obtusis stellarum radiis dies, sed minime adhuc, donec sol oriatur, refulget. Unde nulla tunc esse discretio temporum præter diei solum et noctis poterat, meritoque factis sideribus dictum

est: Et sint in signa et tempora, et dies et annos. Cœperunt namque discerni temporum vices, ex quo sol die quarto mundi nascentis a medio procedens orientis æquinoctium vernale suo consecravit exortu, et quotidianis profectibus ad alta cœli culmina scandendo, rursusque a solstitiali vertice ad infima paulatim descendendo, ne mora ab infimis hibernisque locis æquinoctiales gyros repetendo discretis temporibus quatuor notissimis, diebusque præfinitis anni spatium complevit. Sed et luna vespere plena apparens, ea quæ in celebrationem paschæ servanda erant tempora, primo suo præfixit ascensu. Ipsa est enim hora qua non solum antiquus ille populus Dei, sed et nos hodie primam in agendo pascha servamus, cum æquinoctii die transceso plena vespere luna, hoc est, quartadecima in faciem cœli prodierit. Nam mox post hæc ut Dominicus dies advenerit, aptum hoc celebrandæ resurrectionis Dominicæ tempus instabit: completo ad litteram quoque prophetæ verbo, qui dixit, Fecit lunam in tempora, sol cognovit occasum suum. Stellæ quoque, excepto quod supra diximus, quia vel sua specie quæ sit futura qualitas aeris, vel suo cursu quota sit vigilia noctis ostendunt, sunt in signa et tempora; quia hæ in cœlum venientes æstiva tempora, illæ designant hyberna. Sunt et in dies; quia istæ vernis diebus solem, illæ comitantur autumnalibus. Sunt et in annos, quia quæ nunc verbi gratia in æquinoctio verno matutinæ oriuntur, ipsæ omnibus annis in eodem æquinoctio in cœli faciem veniunt: quæ nunc in solstitio vespere vel mane, hæ semper in illo eisdem horis oriuntur. Sed et quædam sunt stellæ, quas planetas, id est, errantes vocant astrologi, quæ majores annos suo circuitu faciunt, quo ad eundem cœli locum redeunt. Nam stella quæ Saturni dicitur, triginta annis: quæ Jovis, duodecim annis: quæ Martis, duobus annis fertur solaribus, circuitu cœli expleto, ad eadem loca siderum, in quibus fuerant ante redire. Luna quoque cum duodecies spatia sui cursus peregerit, annum facit communem, id est, dierum trecentorum quinquaginta quatuor, et ut anno solari possit ejus con-

cordare circuitus, tertio quoque vel secundo anno tertium decimum addit mensem, quem embolismum vocant annum calculatores, et fit dierum trecentorum octoginta et quatuor.

Et vidit Deus quod esset bonum.] Necessario sancta scriptura multoties repetit, quod vidit Deus bona esse quæ fecit, ut hinc informaretur pietas fidelium: non tamen pro humano sensu, qui sæpe etiam bonis rebus offenditur quarum causas atque ordinem nescit, de creatura visibili atque invisibili judicare, sed laudanti Deo credere et cedere. Tanto enim quisque facilius aliquid proficiendo cognoscit, quanto religiosius antequam cognosceret Deo credit. Vidit ergo Deus quod essent bona quæ fecit: quoniam quæ facienda placebant, ut fierent facta placuerunt, ut manerent, quantum cuique rei existendi sive manendi a tanto fabricatore fuerat constituenda mensura.

Factum est vespere et mane dies quartus.] Hæc est vespera illa memoranda, in qua populus Dei in Ægypto in celebrationem paschæ obtulit agnum hoc mane quod primum post excussum longæ servitutis jugum cæpto libertatis itinere vidit. Scriptum est, dicente Domino ad Moysen: Mensis iste, vobis principium mensium, primus erit in mensibus anni, &c. (Exod. xii. 2.) Qua etiam vespera ad consummanda paschæ legalis sacramenta, Dominus noster post esum agni typice mysteria nobis sui corporis et sanguinis celebranda initiavit: quo lucescente mane, quasi agnus immaculatus suo nos sanguine redimens, a dæmonicæ dominationis servitute liberavit. Quæ videlicet lunæ plenissimæ dies in creatione quidem mundi quarta processit: at in tempore Dominicæ passionis altioris gratia sacramenti, in quintam sabbati incidit: ut videlicet Dominus sexta sabbati crucifixus, sabbato ipso in sepulchro quiesceret, ac primam sabbati sua resurrectione consecraret, et nobis quoque in ea, in qua lux facta est, resurgendi a mortuis ac lucem perpetuam intrandi fidem spemque donaret.

Dixit etiam Deus, Producant aquæ reptile animæ viventis, &c.] Post ornatam quarto die cæli faciem luminaribus,

ornantur consequenter quinta inferioris mundi partes, aquæ videlicet et aer, his quæ spiritu vitæ moventur: quia et hæc elementa quadam quasi cognatione et sibi ad invicem et cælo copulantur. Sibi quidem, quia natura aquarum aeris qualitati proxima est: unde exhalationibus earum pinguescere probatur, ita ut nubila contrahat, et possit volatus avium sustinere, attestante scriptura: quia subito aer cogetur in nubes, et ventus transiens fugabit eas. Denique per noctes etiam serenas rorat, cujus roris guttæ mane in herbis inveniuntur: cælo autem hoc modo junguntur, quia adeo vicinus est ei aer iste, ut et ipse nonnunquam ejus nomen acceperit, sicut volatilia cæli cognominat scriptura, quæ volare constat in aere: et Dominus ipse turbis, quæ tempus adventus sui de virtutum ostensione non cognoverant, loquitur dicens: Cum videritis nubem orientem ab occasu, statim dicitis, Nimbus venit, &c. (Luc. xii. 54.) Ubi certum est, quia faciem cæli non aliam quam variantem hunc statum aeris appellat.

Dixit ergo Deus, Producant aquæ reptile animæ viventis, &c.] Et ne forte, quia sunt aquarum animantia, quæ non reptando, sed natando, vel pedibus ambulando incedunt; sunt inter volatilia quæ ita pennas habent, ut omni usu volandi careant, putaret quisquam aliquod genus volatiliū sive aquatiliū animantium in hoc Domini verbo esse prætermissum, vigilanter adjungitur,

Creavitque Deus cete grandia et omnem animam viventem, &c.] Nullum igitur genus exceptum est, ubi cum cetis grandibus creata est omnis anima vivens eorum quæ produxerant aquæ in species diversas: hoc est, et reptiliū, et natatiliū, et volatiliū; sed et eorum quæ nullo aptæ incessui fixa cautibus inhærent, ut sunt plurima concharum genera. Quod autem dictum, et volatile super terram sub firmamento cæli, nihil rationi veritatis obsistit, quia nimirum, etsi immenso interjacenti spatio, sub sidereo tamen cælo volant aves quæ super terram volant: quomodo etiam nos homines in terra positi, sub cælo ac sole

esse constituti veraciter et recte dicimur, attestante scriptura, quæ ait : Qui erant in Jerusalem habitantes Judæi, viri religiosi, ex omni natione quæ sub cælo est : et quid habet amplius homo de universo labore suo quo laborat sub sole. Sane juxta aliam translationem movet nonnullos quod dictum est, et volatilia volantia secus firmamentum cæli, id est, juxta firmamentum cæli. Sed intelligendum est, quod ideo dictum sit volare aves sub firmamento cæli, quia hoc nomine etiam æther indicetur : hoc est, superius illud aeris spatium, quod a turbulento hoc et caliginoso loco in quo aves volant, usque ad astra pertingit, et esse tranquillum prorsus ac luce plenum non immerito creditur. Nam et errantia sidera septem, quæ in hoc ætheris spatio vaga ferri perhibentur, scriptura in firmamento cæli esse posita dixit. Ideoque aves recte dicuntur secus firmamentum cæli volare ; quia vicina sunt, ut diximus, ætheri turbulenta hæc aeris spatia, quæ volatus avium sustinent. Nec mirandum si æther firmamentum cæli nominetur, cum aer appellatur cælum, ut supra docuimus. Nec prætereundum quod cum creasse diceretur Deus omnem animam viventem, additum est, atque motabilem : ad distinctionem videlicet hominis, quem facturum erat ad imaginem et similitudinem suam, ita ut si ejus præcepta servaret, perpetua viveret incommutabilitate beatus. Nam animantia cetera ita sunt prima mox conditione facta, ut vel alia aliis in alimoniam cederent, vel ipsa suo senio deficientia perirent.

Et vidit Deus quod esset bonum, benedixitque eis, &c.] Quod dixit, Crescite et multiplicamini et replete aquas maris, ad utrumque genus animantium de aquis factorum ; hoc est, et ad pisces pertinet, et ad aves : quia sicut pisces omnes non nisi in aquis vivere possunt ; ita sunt pleræque aves quæ etsi in terris aliquando requiescunt, foetusque propagant ; non tantum de terra, sed de mari vescuntur, marinisque sedibus libentius quam utuntur terrestribus. Quod vero subjungit, avesque multiplicentur super terram, ad utrumque genus avium, hoc est, et earum quæ de

aquis, et earum quæ vescuntur de terra, respicit: quia videlicet etiam illæ quæ sine aquis vivere nesciunt aves, ita ut multo sæpe anni tempore sub profundo aquarum, quomodo pisces lateant, nonnunquam egredi super terras solent, maxime cum fœtant et nutriunt pullos.

Dixit quoque Deus, Producat terra animam viventem in genere suo, &c.] Post radiatum sideribus cœlum, post impletum volatilibus aerem, qui ob viciniam, ut diximus, cœli nomen meruit. Post locupletatas suis animantibus aquas, quæ et ipsæ aeri sunt magnæ naturæ vicinitate conjunctæ: unde et de illis sumsit animantia, de illis imbres, nives, grandines, et cetera, sumit hujusmodi: consequens erat etiam terram suis animantibus, hoc est, ex se genitis impleri. Nam et ipsa præcipuam habet cognationem cum aquis, ut pote quæ sine earum succo et inrigatione non solum fructificare, sed nec ipsa consistere possit, Petro attestante, qui ait: quia cœli erant prius, et terra de aqua, et per aquam consistens Dei verbo. Jubet ergo producere Deus terram, jumenta, et reptilia, et bestias terræ: quia vero nomine bestiarum omne quicquid ore vel unguibus sævit, exceptis serpentibus, constat esse comprehensum: nomine autem reptilium terræ etiam serpentes continentur; nomine vero jumentorum, ea quæ in usu sunt hominum, animalia designantur. Ubi ergo conditio describitur ceterorum animalium quadrupedum, verbi gratia, cervorum, caprearum, bubalorum et caprorum ceterorumque hujusmodi, nisi forte et hæc ob ferocitatem indomitæ mentis inter bestias esse adnumerata dixerimus, juxta antiquam sane translationem, in qua scriptum est: *Ejiciat terra animam vivam secundum genus, quadrupedia et reptilia et bestias terræ, nihil omnino quæstionis est, quia videlicet nomine quadrupedum cuncta comprehensa sunt, quæ, exceptis bestiis et reptilibus, terra produxit, sive quæ sub cura humana, seu quæ sunt fera et agrestia.*

Et fecit Deus bestias terræ, &c.] Notanda transmutatio verborum, quia supra dictum est, quod producere jusserit Deus terram, et jumenta, et reptilia, et bestias terræ:

nunc autem mutato ordine fecisse dicitur Deus bestias terræ et jumenta et omne reptile terræ : et intelligendum, quod dicto citius omne quod voluit, fuit : nilque differt quod loquela humana prius in creaturarum ordine nominet, quas divina potentia condidit simul cunctas. Cum autem sequitur :

Et vidit Deus quod esset bonum.] Quæritur merito, quare non hic addatur illud quod dictum est de eis, quæ aquæ producerant de animantibus, benedixitque eis dicens : Crescite et multiplicamini et replete terram. An forte quod de prima creatura animæ viventis dictum a Deo commendaverit, etiam de secunda nobis subintelligendum reliquit? maxime, quia in hujus diei operibus plura erat alia subjuncturus : porro de homine facto hoc necessario iterare curavit dicens : Benedixitque illis Deus, et ait : Crescite et multiplicamini et replete terram ; ne quis honorabili connubio inesse peccatum thorumque fœditati fornicationis putaret esse comparandum. Facta autem atque ornata habitatione mundana, supererat ut ipse etiam propter quem omnia parabantur, habitator ac dominus rerum homo crearetur, sequitur :

Et ait : Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.] Nunc apparet evidentius quare de creatis herbis et arboribus, piscibus et volatilibus, terrestribus quoque animantibus dictum sit, ut fierent singula juxta genus et species suas. Prævidebatur enim futura ejus creatio, qui non solum suo generi similitudine congrueret et specie, sed etiam ad imaginem sui Creatoris ac similitudinem fieret : cujus nobilitati creationis etiam hoc testimonium dat, quod non sicut in ceteris creaturis dixit Deus : Fiat homo, et factus est homo ; vel : Producat terra hominem, et produxit terra hominem ; sed priusquam fieret, Faciamus hominem, dicitur, ut videlicet quia rationabilis creatura condebatur, quasi cum consilio videretur facta. Quasi per studium de terra plasmat, et inspiratione Conditoris in virtute spiritus vitalis erigitur, ut scilicet non per jussionem vocis, sed per dignitatem operationis existe-

ret, quia ad Conditoris imaginem fiebat. Cum autem dicitur, *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*; unitas sanctæ Trinitatis aperte commendatur. Si quidem eadem individua Trinitas, in præcedente rerum formatione mystice erat insinuata, quando dicebatur: *Et dixit Deus, Fiat, et fecit Deus*; et vidit Deus quod esset bonum. Nunc autem manifestius hæc ipsa insinuatur, cum dicitur: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*, et recte, quia donec is qui doceretur non erat, in profundo fuit abdita prædicatio Deitatis: ubi vero cœpit hominis expectari creatio, revelata est fides, et evidenter dogma veritatis emicuit. In eo enim quod dicitur, *Faciamus*, una ostenditur trium personarum operatio: in eo vero quod sequitur, *ad imaginem et similitudinem nostram*, una et æqualis substantia ejusdem sanctæ Trinitatis indicatur. Quomodo enim una esset imago et similitudo, si minor Patre Filius, si minor esset Filio Spiritus Sanctus, si non consubstantialis ejusdem potestatis esset gloria totius Trinitatis? aut quomodo diceretur, *Faciamus*, si trium in una deitate personarum cooperatrix virtus non esset? neque enim angelis a Deo dici poterat, *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*: quia nulla prorsus ratio sinit, ut Dei et angelorum unam esse eandemque imaginem sive similitudinem credamus. In quo autem sit homo factus ad imaginem et similitudinem Dei, testatur apostolus, cum nos solerter admonet, ut hanc quam in primo parente perdidimus, per gratiam ejusdem Conditoris recuperemus in nobis. *Renovamini*, inquit, *spiritu mentis vestræ, et induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est, in justitia, sanctitate, et veritate. Creatus est ergo Adam novus homo de terra secundum Deum, ut esset justus, sanctus, et verus, subditus et humiliter adhærens gratiæ sui Conditoris, qui æternaliter ac perfecte justus, sanctus, et verus existit: qui quoniam pulcherrimam hanc novitatem in se divinæ imaginis peccando corrupit, corruptamque ex se prosapiam*

generis humani procreavit unde venit secundus Adam, id est, Dominus ipse et Conditor noster, natus ex Virgine, creatus incorruptibiliter atque incommutabiliter ad imaginem Dei, immunis omnis delicti, et plenus omnis gratiæ et veritatis, ut imaginem in nobis suam ac similitudinem exemplis suis restauraret et donis. Ipse est enim novus homo veraciter secundum Deum creatus: quia nimirum ita veram de Adam carnis substantiam sumpsit, ut nihil de illo vitii sordentis traheret: cujus exempla pro captu nostro sequi, cujus adhærere donis, cujus obtemperare mandatis, hoc est, imaginem Dei quam in veteri homine perdidimus, recuperare in novo. Non ergo secundum corpus, sed secundum intellectum mentis ad imaginem Dei creatus est homo. Quamquam et ipse in corpore habeat quamdam proprietatem quæ hoc indicet, quod erecta statura est factus, ut hoc ipso admoneretur, non sibi terrena esse sectanda, velut pecorum, quorum voluptas omnis ex terra est: unde in altum cuncta prona, atque prostrata sunt, juxta quod quidam poetarum pulcherrime ac verissime dixit:

Pronaque cum spectent animalia cetera terram,
Os homini sublime dedit, cœlumque videre,
Jussit et erectos ad sidera tollere vultus:

Congruit ergo et corpus ejus animæ rationabili, non secundum lineamenta figurasque membrorum, sed potius secundum id quod in cœlum erectum est, ad intuenda quæ in corpore ipsius mundi superna sunt, sicut anima rationalis in ea debet erigi, quæ in spiritualibus natura maxime excellunt, ut quæ sursum sunt sapiat, non quæ super terram. Bene autem additur:

Et præsit piscibus maris et volatilibus cœli, &c.] Quia nimirum in hoc maxime factus est homo ad imaginem Dei, in quo inrationabilibus antecellit: capax videlicet rationis conditus, per quam et creata quæque in mundo recte gubernare, et ejus qui cuncta creavit posset agnitione

perfrui. In quo honore positus, si non intellexerit ut bene agat, eisdem ipsis animantibus insensatis, quibus prælatus est, comparabitur, sicut Psalmista testatur.

Et creavit Deus hominem ad imaginem suam, &c.] Quod prius dixerat, ad imaginem suam; confirmationis gratia geminavit, addendo, ad imaginem Dei creavit illum: ut diligentius inculcaret nobis, quales a Deo facti sumus, et spem recipiendæ Dei imaginis arctius nostris mentibus infingeret: ne qui in imagine Dei ambulamus, vane conturbemur, thesaurizantes in incerto divitiarum, sed expectemus potius Dominum sitientes quando veniamus et pareamus ante faciem ejus, certi quia cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est. Quod autem nunc dicitur, ad imaginem Dei creavit illum, cum superius dictum sit, faciamus ad imaginem nostram; significat, quod non id agat illa pluralitas personarum, ut plures deos credamus; sed Patrem, et Filium, et Spiritum Sanctum, propter quam Trinitatem dictum est, ad imaginem nostram, unum Deum accipiamus, propter quod dictum est, ad imaginem Dei.

Masculum et feminam creavit eos.] Plenius in sequentibus, unde et quomodo protoplastos fecerit Deus exponitur. Sed nunc brevitatis causa tantum creati referuntur, ut sexti diei operatio, ac septimi dedicatio cum ceteris explicetur, ac sic ex tempore liberius, et hoc et alia prætermissa quæ erant, relatu digna dicantur. Masculum autem unum et feminam in primis creavit Deus unam, non ut animantia cetera, quæ in singulis generibus non singula, sed plura creavit: ut per hoc humanum genus arctiore ad invicem copula caritatis constringeret, quod se ex uno totum parente ortum esse meminisset; cujus causa unionis scriptura sacra cum dixit, et creavit Deus hominem; ad imaginem Dei creavit illum, statimque subjungeret: masculum et feminam creavit eos. Noluit addere, ad imaginem Dei creavit eos: femina enim ad imaginem Dei creata est, secundum id quod et ipsa habebat mentem rationalem: sed addendum hoc de illa non putavit scrip-

tura, quod propter unitatem conjunctionis etiam in illa intelligendum reliquit; immo in omni quod de eis ortum est genere humano intelligendum esse signavit. Omnis enim homo etiam nunc in quantum ratione utitur, imaginem in se Dei habet: unde dicit Johannes: Erat lux vera, que inluminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Ipsum est enim lumen de quo Psalmista gloriatur in Domino dicens: Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine. Et quidem apte hoc in loco masculus et femina creati esse commemorantur: tametsi modus ejusdem creationis necdum referatur, ut videlicet habeat locum congruum sermo divinæ benedictionis, de quo sequitur.

Benedixitque illis, et ait, Crescite et multiplicamini, &c.] Hæc etenim multiplicatio hominum et repletio terræ non nisi per conjunctionem erat maris et feminæ perficienda. Si autem benedictione Dei crescit ac multiplicatur genus humanum; quanta sunt maledictione digni, qui prohibent nubere, et dispositionem cœlestis decreti quasi a diabolo repertam condemnant? Non ergo damnandæ sunt nuptiæ, quas ad propagationem generis humani, terramque replendam, supernæ gratia benedictionis instituit: sed magis honoranda, majore est digna benedictione virginitas, quæ postquam repleta est terra hominibus, casta mente simul et corpore Agnum quocumque ierit, id est, Dominum Jesum in cœlestibus sequi, et canticum novum, quod nemo alius potest ei cantare, desiderat. Deus namque ac Dominus noster, qui in primordio mundi nascentis feminam ex virili latere formavit, ut mutua illorum conjunctione terram esse implendam doceret, ipse in fine seculi assumpsit virum de carne Virginis, totius contagionis expertem, tota divinitatis plenitudine perfectum, ut virginitatis se gloriam potius quam nuptias diligere probaret.

Et dominamini piscibus maris, &c.] Merito quæritur, in quam utilitatem homo dominatum in pisces, et volucres, et animantia terræ cuncta perceperit, vel quos ad usus quæve

solatia sint hæc creata homini, si numquam peccaret: cui sicut sequentia scripturæ hujus declarant, non hæc ad escam, sed herbæ solum, et arborum sunt fructus in prima conditione concessi: nisi forte dicendum est, quia peccatum præsciebat Deus hominem, et mortalem peccando futurum quem immortalem ipse creavit, ideoque ea illi solatia primordialiter instituit, quibus suam fragilitatem mortalis posset tueri, vel alimentum videlicet ex his, vel indumentum, vel laborum, vel itineris habens adjumentum. Nec quæsitum dignum est, quare non etiam nunc cunctis homo dominetur animantibus: postquam enim ipse suo Conditori subjectus esse noluit, perdidit dominium eorum quæ suo Conditor juri subjecerat. Denique in testimonium primæ creationis legimus viris sanctis atque humiliter Deo servientibus et aves obsequium præbuisse, et rictus bestiarum cessisse, et venenum nocere non potuisse serpentium.

Dixitque Deus: Ecce dedi vobis omnem herbam afferentem semen super terram, &c.] Jam hic patet, quod ante reatum hominis nihil noxium terra protulit, nullam herbam venenatam, nullam arborem sterilem: cum manifeste dictum sit, quod omnis herba et universa lignata data hominibus ac volatilibus, terræ quoque animantibus cunctis in escam, patet quia nec ipsæ aves raptu infirmorum alitum vivebant, nec lupus insidias explorabat ovilia circum, nec serpenti pulvis panis ejus erat: sed universa concorditer herbis virentibus, ac fructibus vescebantur arborum. Sane inter hæc nec prætereunda nascitur quæstio, quomodo et immortalis sit factus homo præ aliis animantibus, et nihilominus acceperit communiter terrenam cum illis alimoniam. In qua intuendum nobis est, quia alia est immortalitas carnis, quam in prima conditione in Adam accepimus: alia quam nos in resurrectione per Christum accepturos esse speramus. Itaque quippe immortalis factus est ille, ut posset non mori, si non peccaret; sin autem peccaret, moreretur. Ita vero immortales erunt filii resurrectionis, cum erunt æquales angelis Dei, ut nec

mori ultra, nec peccare possint. Ideoque caro nostra post resurrectionem nulla eget refectione ciborum, quia ei nulla suppetit a fame vel lassitudine vel alia qualibet infirmitate defectio. Caro autem Adæ ante peccatum ita est immortalis creata, ut adminiculis adjuncta temporalis alimoniam, mortis expers ac doloris existeret, donec corporalibus incrementis ad illam usque perductus ætatem, quæ Conditori placeret: tum creata progenie, multa hujusmodi jam, jubente ipso, sumeret etiam de ligno vitæ, ex quo perfecte immortalis effectus, sustentacula cibi corporalis ulterius nulla requireret. Sic ergo immortalis et incorruptibilis est condita caro primorum hominum, ut eandem suam immortalitatem atque incorruptionem per observantiam mandatorum Dei custodirent: in quibus mandatis et hoc erat, ut de lignis paradisi concessis vescerentur; ab interdicti autem se esu temperarent, per horum edulium inditæ sibi immortalitatis dona conservarent, in illius tactu ruinam mortis invenirent. Sic vero incorruptibilis et immortalis in fine erit caro nostra, ut ad similitudinem angelicæ sublimitatis, in eodem semper statu, permaneat, neque cibus corporalibus, quippe qui in vita spiritali nulli erunt, egere possit. Nam quod angeli cum patriarchis manducasse leguntur, non indigentiam causa, sed benignitatis agebant, ut videlicet hæc agendo dulcius hominibus, quibus apparebant, congrueret. Dominus quoque post resurrectionem manducavit cum discipulis, non ut indigus refectionis, sed ut veram se post mortem recepisse carnem monstraret.

Et factum est ita.] Id est, ut dominaretur homo cunctis quæ in terra vel aquis creata sunt, et ut facultatem potestatemque edendi de fructibus terræ cum volatilibus cœli et animantibus terræ perciperet.

Viditque Deus cuncta quæ fecit, et erant valde bona.] Quia de singulis Dei operibus singulatim fuerat dictum quod videret ea esse bona, recte in conclusione, perfectis omnibus, positum est cum additamento, quia vidit cuncta quæ fecit, et erant valde bona. Sed quæritur merito,

quare de homine facto non sit adjunctum singillatim, et vidit Deus quod esset bonum, sed ipsius magis factura inter cetera universaliter laudando reservetur? An quia præsciebat Deus hominem peccaturum, nec in suæ imaginis perfectione mansurum, non singillatim, sed cum ceteris eum dicere voluit bonum, velut intimans quid esset futurum? Homo igitur ante peccatum et in suo utique genere bonus erat, sed scriptura prætermisit hoc dicere, ut potius illud diceret quod futurum aliquid prænunciaret. Deus enim naturarum optimus Conditor, peccantium vero justissimus ordinator est: ut etiam si qua singillatim fiunt delinquendo deformia, semper tamen universitas cum eis pulchra sit.

Et factum est vespere et mane dies sextus, &c.] Senarium numerum constat esse perfectum, quia primus suis partibus impletur, sexta videlicet quod est unum, et tertia quæ sunt duo, et dimidia quæ sunt tria. Unum etenim et duo et tria faciunt sex, quale in monadibus numeris nusquam præter hic invenies: sed neque in decadibus præter vice-simum et octavum numerum. Sex ergo diebus perfecit Deus omnem ornatum cœli et terræ, ut qui omnia in mensura et numero et pondere constituit, ipso etiam numero in quo operaretur sua opera doceret esse perfecta. Complevitque Deus die septimo opus suum quod fecerat. In alia translatione dicitur, quia consummavit Deus in die sexto opera sua quæ fecit. Quod nihil omnino quæstionis affert, quia manifesta descriptione quæ in eo sunt facta declarantur. Sed merito quæritur, quomodo nostra editio, quæ de Hebraicæ veritatis fonte descendit, complevisse Deum in die septimo dicat opus suum quod fecerat, in quo nihil novum creasse commemoratur, nisi forte ipsum diem septimum tunc eum fecisse, atque in ejus factura opus suum complevisse dixerimus, quod eo facto mensuram numerumque consummaverit dierum, quorum circuitu omnia dehinc secula ad finem usque procurrerent. Nam in revolutione temporum octavus idem qui et primus computatur dies.

IN CAP. II. *Complevit igitur die septimo Deus opus suum quod fecerat.*] Quia dierum quos fecerat, summam in eo terminavit, addito ipso septimo, quem sabbatum dici et esse voluit, eo quod eum mystica præ ceteris benedictione et sanctificatione donaret, ut sequentia docent. Unde etiam dies iudicii et consummationis seculi, quia post septimam sabbati ventura est, octava in scripturis nuncupatur, videlicet quia septem soli præcesserint. Dictum enim est in titulo psalmodum: in finem in hymnis pro octava psalmus David: quod de die iudicii scriptum totus sequentis Psalmi textus docet, in quo iram venturi iudicis timens propheta exclamat: Domine, ne in ira tua arguas me, neque in furore tuo corripas me, &c. Sed et dies Dominicæ resurrectionis cum post tot dierum millia ventura esset, octava tamen et ipsa dicta est in titulo alterius Psalmi: quia nimirum septimam sequebatur, ut septimanæ sequentis prima existeret: id est, eadem ipsa in qua in principio dixit Deus, Fiat lux, et facta est lux. Quem quidem psalmum de resurrectione Dominica scriptum probat ipse qui in eo loquitur, dicens: Propter miseriam inopum et gemitum pauperum nunc exurgam, dicit Dominus. Potest autem recte accipi complevisse Deum die septimo opus suum quod fecerat, etiam in eo quod ipsum diem benedixit et sanctificavit. Neque enim nullum opus est benedictio et sanctificatio. Neque Salomon nihil operis fecisse dicendus est, cum templum quod fecerat, dedicavit: immo eximium Dei opus est, cum ea quæ fecit, benedictione ac sanctificatione æterna glorificavit. Denique de hoc opere quod in æterno die sabbati facit, dicit ipse in parabola fidelium servorum: Amen dico vobis, quod præcinget se, et faciet illos discumbere, et transiens ministrabit illis. Qui enim præcingit se, qui discubitum præparat, qui transit, qui ministrat, utique operatur. Sed his tamen verbis omnibus nihil aliud intimatur, quam quod sanctos suos Dominus in æternum benedicit et sanctificat, id est, visione suæ gloriæ post opera illorum bona quæ donavit, remunerat.

Et requievit die septimo, &c.] Non quasi lassus ex nimio labore Deus instar humanæ fragilitatis completa mundi fabrica requievit: sed requievisse ab universo opere suo dicitur, quia novam creaturam ultra instituere aliquam cessavit. Solet namque scriptura sæpe nomine requiei, cessationem operis sive sermonis indicare, sicut in Apocalypsi de sanctis animalibus: Et requiem, inquit, non habebant die ac nocte dicentia, Sanctus, sanctus, sanctus Dominus, Deus omnipotens. Pro eo ut diceret, non cessabant hæc semper decantare. Nam maxima et unica sanctis est requies in cœlo, laudem summæ Trinitatis, quæ Deus est, indefessa voce dicere. Potest vero altius intelligi requievisse Dominum ab omnibus operibus suis, non eum scilicet opus habuisse illis operibus suis in quibus requiesceret, quippe cujus requies in seipso sine initio ac termino semper vera est: sed sola bonitatis suæ causa fecisse opera, quæ in ipso requiescerent: quod e contrario facilius intelligitur, cum meminerimus humanam indigentiam pro hoc maxime laboribus quotidianis insistere, ut in operibus suis requiem percipere possit, dicente ei Domino: In sudore vultus tui vesceris pane tuo. Deus autem qui ante creationem mundi æternaliter in seipso perfectam habebat requiem, ipse etiam creato mundo, non in operibus quæ fecit, sed ab omnibus quæ fecit operibus requievit, ut pote nihil habens secum necessitatis in creaturis requiescere suis: quin potius creaturis rationabilibus ipse requiem præstans, cum in seipso perfecte semper requiescat, eoque bono beatus sit, quod ipse sibi est.

Et benedixit diei septimo et sanctificavit illum.] Illa videlicet benedictione et sanctificatione, quam populo suo in lege plenius intimat dicens: Memento ut diem sabbati sanctifices. Sex diebus operaberis, et facies omnia opera tua: septimo autem sabbati Domini Dei tui, non facies omne opus. Et paulo post: Sex enim diebus fecit Dominus cœlum et terram, mare et omnia quæ in eis sunt, et requievit in die septimo. Idcirco benedixit Dominus diem septimum et sanctificavit eum. Quæ profecto benedictio et sanctificatio diei septimi in typum majoris

benedictionis ac sanctificationis facta est. Nam sicut per crebras, immo quotidianas in lege victimas, sanguis Dominicæ passionis, qui semel erat pro salute mundi effundendus signabatur; ita etiam per requiem diei septimi, quæ post opera sex dierum semper celebrari solebat, præfigurabatur magnus ille dies sabbati, in quo Dominus semel in sepulchro erat requieturus, completis ac perfectis in die sexto omnibus operibus suis, quibus mundum, quem in die sexto perfecerat, jam perditum restaurabat. In quo etiam die quasi antiqui recolens operis, aperto sermone declaravit salvationem se jam mundi perfecisse. Cum enim accepisset acetum, dixit: Consummatum est; et, inclinato capite, tradidit spiritum. Sed et hæc sanctificatio ac benedictio septimi diei, et requies in illa Dei post opera sua valde bona designavit, quod nos singuli post opera bona quæ in nobis ipse operatur et velle et perficere, ad requiem tendimus vitæ cœlestis, in qua æterna ejus sanctificatione et benedictione perfruamur. Unde bene idem dies septimus vesperam habuisse non scribitur, quia nimirum perpetuam nostram in illo requiem significat.

Et benedixit, inquit, diei septimo et sanctificavit illum, &c.] Id est, completo mundi ornatu, cessaverat ab instituendis ultra novis rerum generibus. Neque huic sententiæ contrarium debet istud æstimari, quod in evangelio dicit: ipse Pater meus usque modo operatur, et ego operor. Respondens videlicet eis qui propter requiem Dei, scripturæ hujus auctoritate antiquitus commendatam, sabbatum ab eo non observari querebantur. Cessaverat enim septimo die a condendis generibus creaturæ, quia ultra jam non condidit aliqua genera nova: deinceps autem usque nunc operatur, eorundem generum administrationem, quæ nunc instituta sunt: non ut ipso saltem die septimo potentia ejus cœli et terræ, omniumque rerum quas condiderat gubernatione cessaret, alioquin continuo dilaberentur. Huc usque primordia mundi nascentis juxta sensum litteræ dixisse sufficiat: libet autem paucis intimare, ut etiam ordo sex illorum sive septem dierum in quibus factus est, totidem ejus ætatibus conveniat. Primus nam-

que dies, in quo dixit Deus, *Fiat lux, et facta est lux*; primæ ætati congruit, in cujus initio mundus idem factus, et homo in deliciis Paradisi voluptatis positus est, ubi præsentem gratiam sui Conditoris malorum omnium liber ac nescius frueretur: sed hic dies ad vesperam jam cœpit declinare, cum protoplasti peccando felicitatem patriæ cœlestis perdidissent, atque in hanc convallem lacrymarum dimissi sunt, quod etiam significatum est hora temporis illius, cum Adam post culpam prævaricationis audivit Dominum deambulantem in Paradiso, ad horam post meridiem: deambulavit quippe Dominus, ut se ab homine, in cujus corde quietus manserat, recessisse signaret: et hoc ad horam post meridiem, ut lucem in se homo divinæ cognitionis fervoremque divinæ dilectionis minoratum esse cognosceret. Plena autem vespera diei hujus advenit, cum crebrescentibus vitiis humani generis corrupta est omnis terra coram Deo, et iniquitate repleta: adeo ut deleri diluvio omnis caro, præter quos clauserat arca, mereretur. Secundo die factum firmamentum in medio aquarum: et secunda ætate seculi, arca in qua reliquiæ generis humani, et semen, ut ita dixerim, sequentium servabatur ætatum, posita est in medio aquarum, quas certatim hinc rupti fontes omnes abyssi, inde apertæ cœli cataractæ fundebant. Sed et hic inclinatus est ad vesperam dies, cum se nationes oblitæ proximæ vel iræ vel misericordiæ Dei contulissent ad ædificandam superbiæ turrem: plenam vero accepit vesperam, quando cum confusione linguarum humani generis est discissa societas. Tertio die confluentibus in loca sua aquis, arida apparuit terra, et mox herbis virentibus ac frondentibus est vestita nemoribus: et ætatis initio tertiæ separatis in loca sua gentibus idolatris, quarum error instabilis, et vanis simulacrorum doctrinis tamquam ventis omnibus mobilis, maris nomine bene significatur, semen patriarcharum ab eorum societate diremtum est, ac spirituali fruge fœcundatum, dicente Domino ad Abraham: *Exi de terra tua et cognatione tua, et de domo patris*

tui in terram quam monstravero tibi, &c. (Gen. xii. 1.) In qua videlicet gente discreti ordines fidelium quasi herbæ virentes, et arbores pomiferæ, ex una eademque terra prodibant, suscipientes imbrem cœlestem divinorum eloquiorum. Verum hic quoque ad vesperam vergere cœpit dies, cum eadem gens Israelitica et fidem patriarcharum, et cerimonias datæ sibi legis abjiciens, exterarum gentium, et polluta sceleribus et servitio depressa est. Supervenit jam vespera, quando ipsa gens una cum rege, quem sibi, neglecto Deo, elegerat, alienigenarum est gladio maxima ex parte deleta. Quarto die luminaria cœlum accepit: et quarta ætate præfatus Dei populus nova est factus claritate conspicuus, per imperium David et Salomonis aliorumque regum Deo auctore regnantium, per nobilissimum illud quod Salomon Deo condidit templum, per signa prophetarum, quæ cunctis regum eorundem non destiterunt florere temporibus, perque illud maxime, quod primo ac præ eminentissimo regum sibi placentium juravit Dominus dicens: De fructu ventris tui ponam super sedem meam. Verum et hic ad vesperam dies inclinari cœpit, cum post modum et reges, iidem et populi templum legesque Dei spernentes, vastati ac dilacerati sunt ab hostibus. Gravissima vero ei non solum vespera, sed nox succedit, cum totum illud regnum eversum, templum incensum, populus est in Babiloniam captivus omnis abductus. Quinto die produxerunt aquæ reptilia animarum viventium, et volatilia volantia super terram sub firmamento cœli: et quinta ætate creverunt filii transmigrationis, et multiplicati sunt in Babilone, quæ sæpe aquarum nomine designatur. Quorum plurimi ibidem quasi in aquis pisces residere, e quibus tamen erant nonnulli qui velut ceti magni dominari magnis fluctibus seculi, quam servire studuerunt: quia nullo terrore ad idolatriam depravari potuerunt. Alii soluta captivitate, quasi acceptis pennis libertatis, ad terram Israel reversi sunt et instar volantium tota intentione cœlestia petebant: ita ut etiam templum ac civitatem Dei reædificare, legem quoque

ejus summa instantia restaurare niterentur. Sed appropiabat vespera, cum postmodum inter alias scelerum tenebras, etiam domesticis contra se invicem dissidere conflictibus, patriæque suæ Romanis ipsi fuere proditores: quæ et advenit, cum eos non solum tributarios effici, sed etiam alienigenæ regis contigisset imperio subdi. Sexto die terra jumenta, bestias et reptilia produxit, quo etiam die creavit Deus hominem primum Adam ad imaginem suam, ac de latere ejus dormientis feminam creavit Evam: sexta ætate seculi inter multos reprobos, qui merito serpentibus comparari poterant ac bestiis, propter sævitiam scilicet, et quia toto animo terrestribus inhærere curis vel inlecebris nati sunt; et sancti in plebe Dei per plures, qui ad similitudinem mundorum animalium verbum Dei ruminare, unguam discretionis in via tenere, bonæ operationis jugum divinæ legis portare, et de velleribus opus suum calefacere noverunt, quorum in evangelio utrorumque mentio est idonea, inter quos secundus Adam, mediator Dei videlicet et hominum, in quo tota plenitudo erat imaginis Dei, in mundo apparuit, et de latere ejus in cruce dormientis exivit sanguis et aqua: de quibus sacramentis nascitur ac nutritur ecclesia, quæ est mater omnium per orbem vera vita viventium, quod Evæ nomen sonat. Unde de eisdem sacramentis dicit ipse Dominus: Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, habet vitam æternam: cujus diei vesperam jam nunc appropinquare cernimus, cum abundante per omnia iniquitate, refrigerat caritas multorum. Adveniet autem multo tenebrosior ceteris, cum apparente homine peccati, filio iniquitatis, qui extollitur et elevatur super omne quod dicitur Deus, aut quod colitur, tanta fuerit tribulatio, ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi. Subsequente statim hora universalis judicii de qua scriptum est: Veruntamen Filius hominis veniens, putas, inveniet et fidem in terra? Septimo die requievit Deus ab omnibus operibus suis, et sanctificavit et benedixit illum: et septima est ætas perpetuæ quietis in alia vita, in qua requiescit Deus

cum sanctis suis in æternum post opera bona, quæ operatur in eis per sex hujus seculi ætates. Hæc autem ætas summæ pacis et quietis in Deo quidem est, et erit sempiterna: sed hominibus tunc cœpit, quando protomartyr Abel corpore quidem sedem sepulchri; anima vero gaudium vitæ perennis intravit, ubi vidit requiescentem pauperem dives ille, cum apud inferos ipse torqueretur. Perseverabit autem hic sabbatismus animarum sanctarum usque ad finem seculi, et cum ultima ætas seculi post vesperam suam, de qua præfati sumus, finem, interfecto per Dominum Jesum Antichristo perceperit, tunc et ipse sabbatismus majori benedictione ac sanctificatione resurrectionis ad vitam perpetuam corporibus donabitur. Et ideo bene septimo diei vespera successisse non legitur, quia tristitiam qua terminetur septima hæc ætas, nullam habebit: quin potius ampliori lætitia, ut diximus, octavæ ætatis perficitur, illius videlicet quæ per gloriam resurrectionis tunc incipiens, cum hæc tota vita transierit, nullo umquam fine, nulla rerum vicissitudine a contemplando Dei vultu transmutabitur.

Istæ generationes cœli et terræ quando creatæ sunt.] Hac conclusionem scriptura tangit eos qui mundum sine initio semper fuisse adfirmant, vel qui factum quidem a Deo putant, verum ex materia quam non fecerit Deus, sed quæ coæterna ipsi absque initio fuerit Creatori. Dicit enim generationes cœli et terræ ipsum ordinem divinæ institutionis, quo ornatus eorum per opera sex dierum ad illam usque perfectionem, quæ superius est designata, pervenit, juxta quod in decalogo legis suæ dixit ipse Conditor: Sex enim diebus fecit Dominus cœlum et terram, mare et omnia quæ in eis sunt: quod vero sequitur:

In die quo fecit Dominus cœlum et terram, &c.] Nequaquam memoratæ Dei sententiæ videri debet adversum, sed aperte intelligi, quia diem hoc loco scriptura pro omni illo tempore posuit quo primordialis creatura formata est. Neque enim in uno quolibet sex dierum cœlum factum est, vel sideribus inlustratum, et terra est separata ab

aquis, atque arboribus et herbis consita; sed more sibi solito scriptura diem pro tempore posuit quomodo et apostolus, cum ait: Ecce nunc dies salutis, non unum specialiter diem, sed totum significat tempus hoc quo in præsentī vita pro æterna salute laboramus. Et propheta non de uno specialiter die, sed de plurimo tempore divinæ gratiæ dicit: In die illa audient surdi verba libri hujus. Ceterum difficile intellectu est quomodo in hoc die fecerit Deus cælum et terram et omne virgultum agri, omnemque herbam regionis, nisi forte dixerimus, quod in materia informi pariter omnis creatura sit facta juxta hoc quod scriptum est; Qui vivit in æternum creavit omnia simul, sed hoc utique ante omnem diem hujus seculi fecit, cum in principio cælum creavit et terram, quando etsi terra erat inanis et vacua, et tenebræ erant super abyssum, in ipsius tamen terræ et abyssi, id est, aquarum natura quasi per substantiam seminalem simul condita latebant, quæ postmodum ex his opere Creatoris non simul erant producenda: ideoque si hoc dicimus, ad eundem revolvitur memorata quæstio finem, ut appellationem diei pro significatione temporis positam intelligamus, illius videlicet, quo hæc Deus in principio simul cuncta creavit, In die, inquit, quo creavit Dominus Deus terram et cælum et omne virgultum agri, antequam oriretur in terra, omnemque herbam regionis priusquam germinaret. Quod si in die quem dicit, tempus intelligimus illud designatum, quando ante omnem hujus seculi diem facta sunt omnia simul, facilis patet sensus quod et herba et arbor omnis in ipsius terræ substantia sit causaliter facta priusquam visibiliter orirentur aut germinarent ex terra. Sin autem appellationem diei, ut consequentius arbitramur, pro significatione positam accipiamus temporis illius, in quo mundus iste per sex dies factus et ornatus est; possumus intelligere quia nunc apertius scriptura voluerit explicare quo modo supra dixerit quia protulit terra herbam virentem et afferentem semen juxta genus suum, lignumque faciens fructum. Non enim sic in primordio rerum hæc

terra produxit quomodo nunc ubi inrigatio adfuerit aquarum, disponente Deo, terra ultro fructificat; sed mirabiliore prorsus opere Conditoris tunc antequam aliqui fructus ex terra crescendo orirentur, aut germinarent, campi repente, montes et colles herbis erant et arboribus cooperti, habentibus congruam altitudinem staturæ, diffusionem ramorum, opacitatem foliorum, copiam fructuum, quam non paulatim ex terra oriendo vel germinando et accessu incrementorum proficiendo, sed subito ex illa existendo acceperunt. Nam et hunc magis sensum subjuncta quoque videntur verba juvare, quibus dicitur:

Non enim pluerat Dominus Deus super terram, &c.] Quis enim non videat quod hæc dici non poterant de prima creatione terræ, quando erat adhuc inanis et vacua, et tenebræ super faciem abyssi? Numquid opus erat de pluvia non descendente in terra narrari eo tempore, quo nec ipsa adhuc accipere pluviam, nec aer dare poterat, eo quod loca utriusque adhuc aquæ cuncta complerent? Sed nec fons ascendere de terra ad inrigandam eam potuit, quandiu tota tegebatur abysso: unde, ni fallor, restat intelligi quod nomine diei supra cum dicitur, In die quo creavit Dominus Deus terram et cælum, &c., tempus sit intimatum illud sex dierum primorum, in quo universa mundi est creatura formata: ubi recte memorat quod non pluisset Deus super terram, et homo non esset qui operaretur terram, ut intelligamus quantum prima terræ germinatio a moderno distaret: nam modo et inrigatione pluviarum terra sponte germinat, et industria cultuque hominum multa in hortis satis ac nemoribus procreantur; sed longe aliter prima herbarum et arborum est perfecta creatio, in qua novo summi opificis imperio terra quæ arida parebat absque pluvia et absque opere humano, repente longe lateque multifariis fructuum repleta est generibus.

Sed fons (inquit) *ascendebat e terra inrigans universam superficiem terræ.*] De hoc fonte et ascensu ejus in terram dicturi, primo videamus, quia prima illa germinatio terræ,

cujus præmissa sententia meminit, sive ulla inrigatione aquarum, Deo jubente, facta est. Hujus autem fontis, qualiscumque erat, inrigatio post vestitam herbis ac lignis terram supervenit, quod ipsis etiam scripturæ syllabis probatur, quæ postquam verbo præteriti temporis dixit, quia creavit Dominus Deus cælum et terram, et omne virgultum agri, omnemque herbam regionis, subjunxit mox verbo temporis præteriti plusquam perfecti, Non enim pluerat Dominus Deus super terram, et homo non erat qui operaretur terram, ostendens quod ante creationem virgultorum et herbarum pluviam Deus non miserat: quid vero postea factum sit, statim verbo præteriti temporis imperfecti subnexuit dicens: Quia fons ascendebat e terra inrigans universam superficiem terræ, ipsa declinatione verbi significans non hoc semel, sed sæpius esse gestum, dum non ait ascendit, sed ascendebat, dum ascendisse dicitur fons e terra, qui universam ejus superficiem rigaret, merito quo ordine ascenderit quæritur: neque aliquid obstat credi quod ita per vices ad inrigandam eam ascenderit ac redierit, quomodo usque hodie solet Nilus ad inriganda Ægypti plana annuatim ascendere, quomodo inrigabat aliquando Jordanis terram Pentapolim, de qua scriptura ait: quia “ universa inrigabatur sicut Paradisus Domini, et sicut Ægyptus antequam subverteret Deus Sodomam et Gomorram, quomodo, (teste S. Augustino,) de quorundam fontium mira vicissitudine perhibetur certo annorum intervallo sic eos inundare, ut totam illam regionem rigent, cui alio tempore ex altis puteis ad potandum sufficientem præbent aquam. Cur sit ergo incredibile, ut idem dicit, si ex uno abyssi capite, alterna mutatione fluente atque refluyente, tunc universa terra rigata est? Quod si, inquit, ipsius abyssi magnitudinem, ea parte excepta, quod mare dicitur, et evidenti altitudine atque a maris fluctibus terras ambit, in ea sola parte quam reconditis sinibus terra continet, unde se omnes fontes omnesque aquæ diversis tractibus venisque distribuunt, et suis quique locis erumpunt, fontem voluit scriptura

appellare, non fontes propter naturæ unitatem, eumque per innumerabiles vias antrorum atque rimarum ascendentem de terra, et ubique dispertitis quasi omnibus inrigantem omnem faciem terræ, non continua specie tamquam maris aut stagni, sed sicut videmus ire aquas per alveos fluminum flexusque rivorum, et eorum excessu vicina perfundere, quis non accipiat nisi qui contentioso spiritu laborat? Potest quippe etiam ita dicta intelligi omnis terræ facies inrigata, quemadmodum dicitur omnis vestis facie colorata, etiamsi non continuatim, sed maculatim fiat; præsertim quia tunc in novitate terrarum etsi non omnia, plura tamen plana fuisse credibile, qua latius erumpentia fluenta dispergi atque distendi. Quapropter de istius fontis magnitudine, vel multitudine, qui sive unam habuit aliunde eruptionem, sive propter aliquam in terræ occultis sinibus unitatem, unde omnes aquæ super terram scatent, omnium fontium magnorum atque parvorum unus fons dictus est, per omnes dispersiones suas ascendens de terra, et inrigans omnem faciem terræ: sive etiam, quod est credibilius, quia non ait, unus fons ascendebat de terra, sed ait, fons autem ascendebat de terra, pro numero plurali posuit singularem, ut sic intelligamus fontes multos per universam terram, loca, vel regiones proprias inrigantes, sicut dicitur miles, et multi intelliguntur, sicut dicta est locusta et rana in plagis quibus Ægyptii percussi sunt, cum esset innumerabilis locustarum numerus et ranarum; jam non diutius laboremus." Cum ergo dictum esset creasse Deum herbas, et virgulta, necdum pluvia descendente, neque homine existente qui operaretur terram, consequenter hominis creatio subinferatur ac dicitur:

Formavit igitur Dominus Deus hominem de limo terræ, &c.]

Hic itaque latius hominis factura describitur, qui in die quidem sexto factus est: sed ibi breviter ejus est commemorata creatio, quæ hic plenius exponitur, quia videlicet in corporis et animæ substantiam factus sit, e quibus corpus de limo terræ formatum, anima vero de nihilo sit,

Deo inspirante, creata; sed et semina de ejus sit latere dormientis condita. In qua videlicet sententia vitanda est paupertas sensus carnalis, ne forte putemus Deum vel manibus corporeis de limo formasse corpus hominis, vel faucibus labiisve inspirasse in faciem formati, ut vivere posset et spiraculum vitæ habere. Nam et Propheta cum ait: Manus tuæ fecerunt me, et plasmaverunt me, tropica hoc locutione magis quam propria, id est juxta consuetudinem qua solent homines operari, locutus est. Spiritus enim est Deus, nec simplex ejus substantia liniamenti membrorum corporalium esse composita nisi ab ineruditis creditur. Formavit igitur de limo Deus hominem. Quem verbo suo de limo fieri jussit. Inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ, et factus est homo in animam viventem, cum ei substantiam animæ ac spiritus, in qua viveret, creavit. Nam ita recte intelligitur spirasse Deum in faciem hominis spiraculum quo viveret creasse, sicut supra intellectum est. Vocavit Deus lucem diem, pro eo positum quod est vocari ab hominibus fecit. Bene autem in faciem inspirasse Deus homini dicitur, ut fieret in animam viventem, quia nimirum insitus ei spiritus ea quæ foris sunt contemplatur, ut pote qui pars cerebri anterior unde sensus omnes distribuuntur, ad frontem collocata est. Nam et tangendi sensus qui per totum corpus diffunditur, etiam ipse ab eadem anteriore parte cerebri ostenditur habere viam suam, quæ retrorsus per verticem atque cervicem ad medullam spinæ deducitur. Congruit autem huic sententiæ quod supra de homine dictum est.

Ad imaginem Dei creavit illum, &c.] Quod enim dictum est, ad imaginem Dei, non nisi in anima; quod additum, masculinum et feminam, non nisi in corpore factum recte intelligitur. Non ergo audiendi sunt qui putant animam partem Dei esse, quasi hominis anima pars Dei esset, nec a se ipsa nec ab aliquo diripi, nec ad aliquid male faciendum sive patiendum ulla necessitate compelli, nec in melius vel deterius mutari omnino potuisset. Flatus autem ille Dei qui hominem animavit, factus est ab ipso, non de

ipso, qui nec hominis flatus hominis pars est, nec homo eum facit de se ipso, sed ex aereo halitu sumto et effuso. Deus vero potuit et de nihilo, et vivum rationabilemque potuit quod non potest homo: quamvis non nulli existiment non tunc animatum primum hominem, quando Deus in ejus faciem sufflavit, et factus est in animam vivam, sed tunc accepisse Spiritum Sanctum. Quodlibet autem horum credibilius ostendatur; animam tamen non esse partem Dei, nec de substantia ei naturam creatam sive prolatam, sed ex nihilo factam dubitare fas non est.

Plantaverat autem Dominus Deus paradisum voluptatis, &c.] Ab illo utique principio plantasse Deus paradisum credendus est, ex quo terram omnem, remotis quæ eam operuerunt aquis, herbas et ligna fructifera producere jussit: in quo tamen hominem die sexto, quo et ipsum formaverat, posuit. Neque ullatenus dubitandum est paradisum, in quo positus est homo primus, etsi vel ecclesiæ præsentis, vel futuræ patriæ typum tenet, ad proprietatem tamen litteræ intelligendum esse, locum scilicet amœnissimum, fructuosis nemoribus opacatum, eundemque magnum, et magno fonte fœcundum. Pro eo autem quod nostra editio, quæ de Hebraica veritate translata est, habet a principio, in antiqua translatione positum est, ad orientem: ex quo nonnulli volunt quod in orientali parte orbis terrarum sit locus paradisi, quamvis longissimo interjacente spatio vel oceani vel terrarum a cunctis regionibus, quas nunc humanum genus incolit, secretum. Unde nec aquæ diluvii, quæ totam nostri orbis superficiem altissime cooperuerunt, ad eum pervenire potuerunt. Verum seu ibi, seu alibi, Deus noverit; nos tantum locum hunc fuisse et esse terrenum dubitare non licet. Denique sequentibus verbis scriptura plenius qualiter eum Deus plantaverit exponit, dicens,

Produxitque Dominus Deus de humo omne lignum pulchrum visu, &c.] Hoc eo die factum intelligitur, quo et reliqua ligna fructifera terra, Deo jubente, produxit. Sed hic ideo necessario repetitur, ut qualis sit locus paradisi

nosse possemus : maxime quia de ligno vitæ lignoque scientiæ boni et mali erat specialiter referendum ; in quorum uno homini signum obedientiæ quam debebat, in altero sacramentum vitæ æternæ, quam per ipsam obedientiam mereretur, inerat. Et quidem lignum vitæ inde dictum, quia hanc virtutem, ut diximus, divinitus acceperit, ut qui ex eo manducaret, corpus ejus stabili sanitate firmaretur, neque umquam ulla infirmitate vel ætate in deterius mutaretur, aut in occasum etiam laberetur ; sed hoc ita corporaliter factum est, ut sacramenti quoque esset figura spiritualis, id est Dei et Domini nostri Jesu Christi, de quo in laude sapientiæ dictum est : Lignum vitæ est his qui apprehenderint eam. Et in Apocalypsi S. Johannis : Qui vicerit, inquit, dabo ei edere de ligno quod est in paradiso Dei mei. Quod est aperte dicere : Qui vicerit tentationem serpentis antiqui, a qua victus est Adam, dabo ei quod daturus eram Adæ si vinceret, ut præsentī visione gloriæ Christi in æternum reficiatur, ideoque nullo possit incursu mortis adtingi : quia videlicet Dominus Christus virtus et sapientia Dei Patris in paradiso est regni cœlestis, quem cum ceteris sanctis, etiam confitenti se in cruce latroni promittere dignatus est, lignumque sapientiæ boni et mali. De hoc ligno S. Augustinus : “ Mihi autem,” inquit, “ etiam atque etiam consideranti dici non potest quantum placeat illa sententia, non fuisse illam arborem cibo noxiam. Neque enim qui fecerat omnia bona valde, in paradiso instituerat aliquid mali, sed malum fuisse homini transgressionem præcepti. Oportebat autem ut homo sub Domino Deo positus aliunde prohiberetur, ut ei promerendi Dominum suum virtus esset ipsa obedientia, quam possum verissime dicere solam esse virtutem omni creaturæ rationabili agenti sub Dei potestate ; primumque esse et maximum vitium tumoris ad ruinam, sua potestate velle uti, cui summum vitii nomen est inobedientia. Non est ergo unde se homo Dominum habere cogitaret atque sentiret, nisi ei aliquid juberetur. Arbor itaque illa non erat mala, sed appellata

est scientiæ dignoscendi bonum et malum: quia si post prohibitionem ex illa homo ederet, in illa præcepti futura transgressione homo per experimentum pœnæ disceret quid interesset inter obedientiæ bonum et inobedientiæ malum. Proinde et hoc non in figura dictum, sed vere quoddam lignum accipiendum est, cui non de fructu vel pomo quod inde nasceretur, sed ex ipsa re nomen impositum est, quæ, illo contra vetitum tacto, fuerat secutura."

Et fluvius egrediebatur de loco voluptatis, &c.] Id est ligna illa pulchra atque fructuosa, quæ omnem terram regionis illius opacabant, quo eo factitatum fuisse credendum est, quo in hac, quam nos incolimus, terra Nilus plana inrigat Ægypti, unde, quod et supra posuimus, dictum est de terra Sodomorum, quæ universa inrigabatur sicut Paradisus Domini, et sicut Ægyptus. Et provida utique dispositione Dominus ac Conditor rerum in nostro orbe voluit habere similitudinem nonnullam patriæ illius ad quam possidendam in primo parente creati sumus, ut ad promerendum ejus reditum de vicino nos admoneret exemplo, maxime et flumine illo quod de paradiso constat emanare. Nilus namque qui inrigat Ægyptum, ipse est Geon, qui in sequentibus de paradiso procedere memoratur. Sicut etiam eversis eisdem Sodomorum civitatibus, quæ quondam ut paradisi Domini inrigabantur, exemplum eorum qui impie acturi sunt posuit, ut vestigia perditionis malorum certissima in mundo vigilantia æterna eorum tormenta fugeremus.

Qui inde dividitur in quatuor capita: nomen uni Fison.] Constat, astruentibus certissimis auctoribus, horum omnium fluminum, quæ de paradiso exire referuntur, in nostra terra fontes esse notos. Fisonis quidem, quem nunc Gangem appellant, in locis Caucasi montis; Nili vero, quem scriptura, ut diximus, Geon nuncupat, nunc procul ab Athlante monte, quod est ultimus finis Africæ ad occidentem. Porro Tigris et Euphrates ex Armenia, unde credendum est quoniam locus ipse paradisi a cognitione hominum est remotissimus, indeque quatuor aquarum

partes dividi: sed ea flumina quorum fontes noti esse dicuntur, alicubi esse sub terris et post tractus prolixarum locis regionum aliis erupisse, ubi tamquam in suis fontibus noti esse perhibentur. Nam hoc solere nonnullas aquas facere quis ignorat? Sed ibi hoc scitur, ubi non diu sub terris currunt. Denique eadem ipsa flumina Tigrum, Euphratem, et Nilum ferunt historici plerisque in locis terræ sumi, et aliquanto interjacente spatio rursus emergentia solitum agere cursum: quod etiam ipsum Dominus ad indicium facere credendus est illius cursus, quo ad nos de paradiso per occultiores terræ sinus venasque longiores exeunt. Interpretatur autem Fison oris mutatio, et recte quia nimirum aliam in nostra gratiam suæ faciei, id est viliores multo quam in paradiso habent ostendit.

Ipsæ est quæ circumit omnem terram Evilath.] Hæc est Indiæ regio, nomen inde habens quod possessa sit post diluvium ab Evila filio Jectan, qui fuit filius Heber patriarchæ Hebræorum, quem etiam Josephus refert cum fratribus suis a flumine Cephene et regione Indiæ usque ad eum locum qui appellatur Hieira possedissee.

Ibi nascitur aurum, et aurum terræ illius optimum est.] Et Plinius secundus Indiæ regiones auri venis præ ceteris abundare terris, unde et insulæ eorum chrysa et argyra a copia auri sive argenti vocabula sumserunt.

Ibique invenitur Bdoellium et lapis Onichinus.] “Bdoellium est,” ut idem Plinius scribit, “arbor aromatica, colore nigro, magnitudine oleæ, et folia roboris, fructu caprificis, ipsius natura quæ gummis. Est autem lacryma ejus lucida, subalbida, levis, pinguis, æqualiter cerea, et quæ facile molliatur, gustu amara, odoris boni, sed vino perfusa odorator,” cujus et liber Numerorum meminit, “Erat autem,” inquit, “man qua si semen coriandri Bdoellii,” id est, lucidi et subalbidi. Onix autem lapis est pretiosus, inde appellatus, quod habet in se permixtum candorem in similitudinem unguis humani. Græci enim unguem onichem dicunt. Hanc et Arabia gignit, sed Indica igniculos habet, albis cingentibus zonis. Arabica autem nigra est cum candentibus zonis. Antiqua translatio

pro his habet carbunculum et lapidem prassinum. Est autem carbunculus, sicut et nomine probat, lapis ignei coloris, quo noctis quoque tenebras inlustrare perhibetur. Est lapis Prassinus viridantis aspectus: unde et Græce a porro, quod apud eos prason dicitur, nomen accepit.

Et nomen fluvio secundo Geon, &c.] Idcirco de Eufrate ubi vadat quasve terras circumeat non dicit, quia ipse in vicino profluens terræ repromissionis, facillime a populo Israel, qui ibidem positus, hæc lecturus erat, poterat sciri. Quia vero per aquas regeneratrices regressus nobis ad cœlestia patet, congruit satis dispensationem divinæ pietatis, ut ipsum elementum per quod ad supernam patriam reducimur nobis sit cum paradiso, in quo positus sit homo primus, commune, et sicut gratia nos recreans invisibiliter regni cœlestis ingressui præparat: ita etiam invisibiliter ad Dominum orbem de paradiso per terræ venas ipsa per quam nos recreat unda prosiliat. Sicut ergo Spiritus ubi vult spirat, et vocem ejus audis, sed non scis unde veniat, aut quo vadat; sic etiam decebat, ut aqua quæ eos quos vult Spiritus sanctificat, ignotis ad nos viis de paradiso adveniat, ad ignota nobis loca redeat, quia tantum de paradiso voluptatis originem constat habere.

Tulit ergo Dominus Deus hominem quem formaverat, et posuit eum in paradiso voluptatis, &c.] Quod ait, ut operaretur et custodiret illum, ad eum videtur respicere locum, in quo dictum est, Et homo non erat qui operaretur terram. Verum nos et in hujus expositione verbi dicta sancti Patris Augustini ponamus. “Quid operaretur,” inquit, “vel custodiret? Numquid forte agriculturam Dominus voluit operari primum hominem? An non est credibile quod eum ante peccatum damnaverit ad laborem? Ita sane arbitraremur, nisi videremus cum tanta voluptate animi agricolari quosdam, ut magna eis pœna sit inde ad aliud evocari. Quidquid ergo deliciarum habet agricultura, tunc utique longe amplius erat, quando nihil accidebat adversi vel terræ vel cœlo. Non erat enim laboris adflictio, sed exhilaratio voluntatis, cum ea quæ Deus creavit humani operis adjutorio lætius feraciusque proveni-

rent, unde Creator ipse uberius laudaretur, qui animæ in corpore animali constitutæ rationem dedisset operandi ac facultatem, quantum animæ volentis satis esset, non quantum invitum indigentia corporis cogeret.” Ut operaretur, inquit, et custodiret illum, custodiret videlicet eundem paradysum ipsi sibi, ne aliquid admitteret quare inde mereretur expelli. Denique accipit et præceptum, ut sit quod sibi custodiat paradysum, id est, quo servato, non inde projiciatur. Recte enim quisque dicitur non custodisse rem suam, qui sic egit ut amitteret eam, etiam si alteri salva sit, qui eam vel invenit vel accipere meruit. Est alius in his verbis sensus, quem puto non immerito præponendum, ut ipsum hominem operaretur Deus et custodiret, sicut enim operatur homo terram, non ut eam faciat esse terram, sed ut cultam atque fructuosam; sic Deus hominem multo magis quem ipse creavit ut homo sit, eum ipse operatur ut justus sit, si homo ab illo per superbiam non abscedat. Posuit ergo Deus hominem in paradiso voluptatis, ut operaretur et custodiret illum. Operaretur scilicet ut bonus beatusque esset: custodiret vero, ut totus esset, ipsius se dominationi ac protectioni humiliter subdendo.

Præcepitque ei dicens: Ex omni ligno paradisi comede, &c.] Non est credendum quod in ligno illo aliquid mali naturaliter inesset, sicut et supra docuimus, sed ab eo ligno quod malum non erat prohibitus est homo, ut ipsa per se præcepti conservatio bonum illi esset et transgressio malum. Denique a peccante nihil aliud appetitum est, nisi non esse sub dominatione Dei, quando illud admissum est, in quo ne admitteretur sola deberet jussio dominantis adtendi, quæ si sola adtenderetur quid aliud quam Dei voluntas amaretur? quid aliud quam Dei voluntas humanæ voluntati præponeretur? Nec fieri potest ut voluntas propria non grandi ruinæ pondere super hominem cadat, si eam voluntati superioris extollendo præponat. Hoc expertus est homo contemnens præceptum Dei, et hoc experimento didicit quid interesset inter bonum et malum,

scilicet bonum obedientiæ, malum autem inobedienciæ, id est, superbiæ, contumaciæ, perversæ imitationis Dei, et noxiæ libertatis. Hoc autem in quo accidere potuit ex ipsa re, ut supra dictum est, nomen accepit.

In quocumque die comederis ex eo, morte morieris.] Non ait, si comederis mortalis eris, sed in quocumque die, inquit, comederis ex eo, morte morieris. Mortuus namque est homo in anima cum peccavit, quia recessit ab eo Deus, qui est vita animæ, cujus merito mortem secuta est mors corporis, discedente ab illo anima, quæ est vita ejus, quæque mors eidem primo homini tunc evenit, cum præsentis vitæ terminum accepit non parvo post tempore quam vetitum comedit. Potest etiam intelligi quod illam mortem in eis fecerit dies ille in quo peccaverunt, quam apostolus gemit dicens: Condelector legi Dei secundum interiorem hominem, &c. (Rom. vii. 22.) Non enim sufficit ei si diceret: Quis me liberabit de corpore mortali hoc? sed, de corpore, inquit, mortis hujus. Sicut etiam illud: Corpus quidem, inquit, mortuum est propter peccatum; nec ibi ait, mortale, sed mortuum, quamvis utique et mortale quia moriturum, non ita credendum est fuisse illa corpora, sed licet animalia nondum spiritalia, non tamen mortua, id est quæ necesse esset ut morerentur, quod eo die factum est, quo lignum contra vetitum tetigerunt.

Dixit quoque Dominus Deus: Non est bonum esse hominem solum, &c.] Et hæc locutio Dei non corporali voce foris in auras emissa, sed in terra ratione divinæ voluntatis, per quam creata sunt omnia, ineffabiliter facta esse credenda est, juxta quod et supra docuimus, ubi scriptum est: Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram. Si autem quærit aliquis ad quam rem fieri oportuerit hoc adjutorium; audiat responsum S. Augustini, cujus et superius verba sæpissime, tacito ejus nomine, posuimus. "Nihil," inquit, "aliud probabiliter occurrit, quam propter filios procreandos, sicut adjutorium semini in terra est, ut virgultum ex utroque nascatur. Hoc enim et in prima rerum conditione dictum erat: Masculum et

feminam fecit eos, et benedixit eos dicens: Crescite et multiplicamini, et implete terram et dominamini ejus. Quæ ratio conditionis et conjunctionis masculi et feminæ atque benedictionis nec post peccatum hominis pœnamque defecit. Ipsa enim est secundum quam nunc terra hominibus plena est dominantibus ejus. Quamquam enim jam emissi de paradiso convenisse et genuisse commemorantur; tamen non video quid prohibere potuerit, ut essent eis etiam in paradiso honorabiles nuptiæ et thorus immaculatus, hoc Deo præstante, fideliter justeque viventibus, eique obedienter instanterque servientibus, ut sine ullo inquieto ardore libidinis, sine ullo labore ac dolore pariendi, fœtus ex eorum semine gigneretur, non ut morientibus parentibus filii succederent, sed ut illis qui genuissent in aliquo formæ statu manentibus, et ex ligno vitæ quod ibi plantatum erat corporalem vigorem sumentibus, et illi qui gignerent ad eundem perducerentur statum, donec certo numero impleto, si juste omnes obedientesque viverent, tunc fieret illa commutatio, ut sine ulla morte animalia corpora conversa in aliam qualitatem, eo quod ad omnem nutum regenti se spiritui deservirent, et solo spiritu vivificante sine ullis alimentorum corporalium sustentaculis viverent, spiritualia vocarentur. Nam si Enoch et Elias in Adam non mortui, mortisque propaginem in carne gestantes, quod debitum ut solvant creduntur etiam redituri ad hanc vitam, et quod tamdiu dilatatum est, morituri, nunc tantum in alia vita sunt, ubi, ante resurrectionem carnis, antequam animale corpus in spirituale mutetur, nec morbo nec senectute deficiunt, quanto justius atque probabilius primis illis hominibus præstaretur sine ullo suo parentumve peccato viventibus, ut in meliorem aliquem statum filiis genitis cederent, unde seculo finito cum omni posteritate sanctorum in angelicam formam, non per carnis mortem, sed per Dei virtutem multo felicius mutarentur.”

Formatis igitur, Dominus Deus, de humo cunctis animantibus terræ, &c.] Si quem movet quia non dixit, formatis de

humo cunctis animantibus terræ et de aquis universis volatilibus cœli, sed tamquam utraque genera de terra formaverit, Formatis igitur, inquit, Dominus Deus de humo cunctis animantibus terræ et universis volatilibus cœli; videat duobus modis esse intelligendum: aut tacuisse nunc unde formaverit volatilia cœli, quia et tacitum posset occurrere, ut non de terra utrumque accipiatur Dominum formasse; sed tantummodo animantia terræ et volatilia cœli, etiam tacente scriptura intelligamus unde formaverit; aut terram universaliter sic appellatam simul cum aquis, quemadmodum appellata est illo psalmo ubi cœlestium laudibus terminatis, ad terram facta est conversio sermonis et dictum: Laudate Dominum de terra dracones, et omnes abyssi, &c. Nec postea dictum est, Laudate Dominum de aquis. Ubi enim sunt omnes abyssi quæ de terra laudant Dominum, ibi etiam reptilia et volatilia pennata quæ nihilominus de terra laudant Deum secundum istam universalem appellationem terræ, secundum quam etiam de toto mundo dicitur: Deus qui fecit cœlum et terram, sive de arida sive de aquis quæcumque creata sunt de terra creata veraciter intelliguntur.

Adduxitque ea ad Adam, ut videret quid vocaret ea.]

Non est cogitandum carnaliter quod ita adduxerit Deus animantia terræ vel aves ad Adam, quomodo solet pastor gregem minare suum de loco ad locum: sed magis intelligendum, quia sicut divina potentia cum voluit, hæc de aquis creavit; ita etiam eadem occulto nutu suæ potentiae quando voluit ad hominem conspicienda perduxit, quomodo etiam ad arcam Noe cunctis generis volatilia vel quadrupedia non hominis manu congregata, sed divinitus acta venisse, eamque intrasse leguntur, nescientibus quidem ipsis ad quid venirent, sciente autem homine, qui ea venientia in arcam, Deo adducente ac jubente, suscipiebat.

Omne enim quod vocavit Adam animæ viventis, ipsum est nomen ejus, &c.] Constat Adam in ea lingua, qua totum genus humanum usque ad constructionem turris, in qua linguæ divisæ sunt, loquebatur, animantibus terræ et vola-

tilibus cœli nomen imposuisse. Ceterum in dejectione turris, cum Deus suam cuique genti propriam atque diversam tribueret linguam; tunc eis credendus est etiam animantium vocabula quomodo et rerum ceterarum juxta suam cuique distinxisse loquelam: quamvis etiam non latet homines postea plurimis, quæ sive nova forte occurrerunt rebus, hæc animantibus per singulas gentes juxta suum placitum indidisse vocabula, et nunc etiam indere solere. Denique de piscibus adductis ad Adam, ut eis nomina imponeret, nihil scriptura refert: quibus tamen credibile est paulatim cognitis pro diversitate gentium nomina ab hominibus esse diversa imposita. Prima autem lingua fuisse generi humano Hebræa videtur, ex eo quod nomina cuncta quæ usque ad divisionem linguarum in Genesi legimus, illius constat esse loquelæ. Causa autem adducendi ad Adam cuncta animantia terræ et volatilia cœli, ut videret quid ea vocaret et eis nomina imponeret, hæc est, ut sic demonstraret Deus homini quanto melior esset omnibus inrationabilibus animantibus. Ex hoc enim apparet ipsa ratione hominem meliorem esse quam pecora, quod distinguere et nominatim ea discernere non nisi ratio potest quæ melior est.

Adam vero non inveniebatur adjutor similis ejus, &c.] Quod mulier viri de latere facta est, propter ipsius conjunctionis vim commendandam ita fieri oportuisse credendum est. Quod autem dormienti illi factum est, quod osse detracto in cujus locum caro suppleretur, altioris mysterii gratia factum est. Significabatur enim quod de latere Christi in cruce per mortem sopiti sacramenta essent salutis exitura, videlicet sanguis et aqua, de quibus sponsa illi conderetur ecclesia, nam si tanti sacramenti non esset figura in creatione feminæ præmittenda, quid opus erat dormisse Adam, ut costam illi Deus, de qua feminam faceret, tolleret, qui et vigilantibus ac non dolentibus idem facere poterat? Quid necessarium ut cum os quod de viri latere sumtum est, unde femina condebatur, in locum ossis non os, sed caro suppleretur, nisi quia figurabatur quod Christus propter eccle-

siam infirmus, at vero ecclesia per ipsum esset firma futura? Unde ejusdem mysterii gratia typico quoque verbo usa est scriptura, ut non diceret fecit, aut formavit, aut creavit, sicut in omnibus supra operibus; sed ædificavit, inquit, Dominus Deus costam, quam tulerat de Adam in mulierem, non tamquam corpus humanum, sed tamquam domum, quæ domus nos sumus, si fiduciam et gloriam spei usque ad finem firmam retineamus. Taliter enim decebat, ut humani generis origo, Deo operante, procederet, quatenus redemptioni ipsius quæ in fine erat seculi per eundem ventura conditorem concinentibus figuris testimonium daret.

Et adduxit eam ad Adam. Dixitque Adam: Hoc nunc os ex ossibus meis, &c.] Quoniam Adam adductis ad se animantibus terræ et volatilibus cunctis nullum in his sibi simile invenerat, merito nunc ubi adjutorium simile sui factum atque ad se adductum vidit, agnovit, et exclamavit dicens: Hoc nunc os ex ossibus meis. Nunc videlicet, quia visis prius animantibus aliis similem sibi non viderat: Os autem de ossibus meis et caro de carne mea, quia cetera quæ os et carnem habentia viderat nominatimque distinxerat, non ex sua substantia, sed ex terra vel aquis esse facta noverat. Sicut vero illis vocabula ad se adductis posuerat, sic restabat ut ei quam sibi similem, ac de suo corpore creatam cognovit, nomen inderet.

Hæc (inquit) vocabitur virago, quoniam de viro sumpta est.] Quomodo autem Latina etymologia congruit in his nominibus, cum a viro nuncupatur virago; ita convenit et Hebræa in qua videlicet lingua vir appellatur His, et derivato ab hoc nomine femina dicitur Hissa. Denique quod His appellatur Hebraice vir, testatur etiam nomen Israhel, qui vir videns Dominum interpretatur. Sed et sacramentis Christi et ecclesiæ convenit aptissime quod Adam mulierem de sua carne creatam nominis sui participem fieri voluit, quia et Dominus noster Jesus Christus æque ecclesiæ, quam per sui corporis ac sanguinis pretium redemit, sibi adoptavit in sponsam, participium sui nominis

donavit, ut a Christo videlicet Christiana vocaretur, ab Jesu, id est Salvatore, salutem requireret æternam. Non autem prætereundum quod sopor ille, sive ecstasis, id est, mentis excessus, ut antiqua translatio habet, quam Deus immisit in Adam recte intelligitur, ut S. Augustinus dicit, “ad hoc immissa, ut prius mens per ecstasim particeps fieret tamquam angelicæ curiæ, et intrans in sanctuarium Dei intelligeret in novissima. Denique evigilans tamquam prophetia plenus, cum ad se adductam mulierem suam videret, eructuavit continuo quod magnum sacramentum commendavit apostolus: Hoc nunc os de ossibus meis, et caro de carne mea. Hæc vocabitur virago, quoniam de viro sumpta est, et quod sequitur.”

Quamobrem relinquet homo patrem suum et matrem, &c.]
 “Quæ primi cum verba hominis fuisse scriptura ipsa testatur, Dominus tamen in evangelio Deum dixisse declaravit. Ait enim: Non legistis quia qui fecit ab initio masculum et feminam fecit eos, et dixit propter hoc dimittet homo patrem et matrem et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una, ut hinc intelligeremus propter ecstasim quæ præcesserat in Adam, hoc eum divinitus tamquam prophetam dicere potuisse.” Si ergo Christus adhæsit ecclesiæ, ut essent duo in carne una, quomodo reliquit Patrem, quomodo matrem? Reliquit Patrem quia cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens. Hoc est enim reliquit Patrem, non quia deseruit et recessit a Patre, sed quia non in ea forma apparuit hominibus, in qua æqualis est Patri, quomodo reliquit matrem relinquendo synagogam Judæorum, de qua secundum carnem natus est, et inhærendo ecclesiæ, quam ex omnibus gentibus congregavit, ut pace novi testamenti essent duo in carne una: quia cum sit Deus apud Patrem per quem facti sumus, factus est per carnem particeps noster, ut illius capitis corpus esse possemus.

Erat autem uterque nudus.] “Adam scilicet et uxor ejus, et non erubescabant. Et merito, quid enim puderet quando nullam legem senserant in membris suis repugnantem legi

mentis suæ? quæ illos pœna peccati post perpetratiōnem prævaricationis secuta est, usurpante inobedientia prohibitum, et justitia puniente commissum: quod antequam fieret, nudi erant, ut dictum est, et non confundebantur. Nullus erat motus in corpore, cui verecundia deberetur, nihil putabant velandum, quia nihil senserant refrænandum.”

IN CAP. III. *Sed et serpens erat callidior cunctis animantibus terræ, &c.*] Potest iste serpens non inrationabili anima sua, sed alieno jam spiritu, id est, diabolico, callidior dici cunctis animantibus: quantumlibet enim prævaricatores angeli de supernis sedibus suæ perversitatis et superbiæ merito dejecti sint, natura tamen excellentiores sunt omnibus animantibus terræ propter rationis eminentiam. Quid ergo mirum si suo instinctu diabolus jam implens serpentem, eique suum spiritum miscens, eo more quo vates dæmoniorum impleri solent, callidissimum eum reddiderat omnium animantium terræ; sive, ut alia editio habet, sapientissimum bestiarum secundum animam vivam inrationabilemque viventium? “ Si ergo quæritur cur Deus tentari permiserit hominem, quem tentatori consensurum esse præsciebat; occurrit ratio vera, non magnæ laudis futurum fuisse hominem, si propterea posset bene vivere, quia nemo male vivere suaderet, cum et in natura posse, et in potestate haberet velle non consentire suadenti, adjuvante tamen illo qui superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Nec arbitrandum est, quod esset hominem dejecturus tentator iste, nisi præcessisset in anima hominis quædam elatio comprimenda, ut per humiliationem peccati, quam de se falso præsumserat, disceret verissime: quippe dictum est: Ante ruinam exaltatur cor, et ante gloriam humiliatur. Sic autem quidam moventur de hac primi hominis tentatione, quod eam fieri permiserit Deus, quasi nunc non videant universum genus humanum diaboli insidiis sine cessatione vexari, cur et hoc permisit Deus? an quia probatur et exercetur virtus et est palma gloriosior non consensisse

tentatum, quam non potuisse tentari. Si autem quæritur cur potissimum per serpentem diabolus tentare permissus sit, jam hoc significandi gratia factum est, non quo diabolus aliquid ad structionem nostram significare voluerit, sed cum accedere ad tentandum non posset, nisi permissus, neque per aliud posset, nisi per quod permittebatur accedere. Quidquid igitur serpens ille significavit, ei providentiæ tribuendum est, sub qua et ipse diabolus suam quidem habet cupiditatem nocendi, facultatem autem non nisi quæ datur vel ad subvertenda ac perdenda vasa iræ, vel ad humilianda sive probanda vasa misericordiæ. Non itaque serpens verborum sonos intelligebat, qui ex illo fiebant ad mulierem: neque enim conversa credenda est anima ejus in naturam rationalem, quando nec ipsi homines, quorum rationalis natura est, cum dæmon in eis loquitur ea passione cui ab exorcista requiritur, nesciunt quid loquantur: quanto minus ille intelligeret verborum sonos, quos per eum et ex eo diabolus illo modo faciebat qui hominem loquentem non intelligeret, si eum a diabolica passione immunis audiret.”

Dixit ergo ad mulierem: Cur præcepit vobis Deus ut non comederetis, &c. ?] “ Ideo prius interrogavit serpens, et respondit hoc mulier, ut prævaricatio esset inexcusabilis, neque ullo modo dici posset id quod præceperat Deus oblitam fuisse mulierem.”

Dixit autem serpens ad mulierem: Nequaquam morte moriemini, &c.] Quid hic intelligitur, nisi persuasum ei esse, ut sub Deo esse nollent, sed in sua potestate potius sine Deo, ut legem ejus non observarent quasi invidentis sibi, ne se ipsi regerent, non indigentes illius æterno lumine, sed vacantes propria providentia quasi oculis suis, ad dignoscendum bonum et malum quod ille prohibuisset. In quibus verbis notandum quanta arte nequitia diabolus hominem ab initio tentaverit, qui non solum eum inobedientiam contemtumque sui Creatoris velut sibi invidentis docuit; sed et numerositatem deorum illi credendam proponit dicens: Et eritis ut dii, quatenus etsi forte ad inobe-

dientiam eum protrahere nequiret, fidei tamen, qua unum Deum colebant, castitatem corrumpere: si vero pertraheret, in utroque victor existeret. “ Quando autem his verbis crederet mulier a bona atque utili re divinitus se fuisse prohibitos, nisi jam inesset menti amor ille propriæ potestatis, et quædam de se superba præsumptio, quæ per illam tentationem fuerat convincenda et humilianda? Denique verbis non contenta serpentis, consideravit lignum, viditque, ut scriptura dicit, quod bonum esset ad vescendum, et pulchrum oculis, aspectuque delectabile; et non credens posse inde se mori, arbitror quod putaverit Deum alicujus significationis causa dixisse; si manducaveritis, morte moriemini; Atque ideo *tulit de fructu illius, et comedit, deditque viro suo*, fortassis etiam cum verbo suasorio, quod scriptura tacens intelligendum reliquit. An forte nec suaderi jam opus erat viro quando illam eo cibo mortuam non esse cernebat?”

Qui comedit, &c.] “ Quo? nisi ad invicem concupiscendum, ad peccati pœnam carnis ipsius morte conceptam, ut jam esset corpus non animale tantum, quod poterat, si obedientiam conservarent, in meliorem spiritualemque habitum sine morte mutari, sed jam corpus mortis, in quo lex in membris repugnaret legi mentis.” Neque enim clausis oculis facti erant, et in paradiso deliciarum cæci palpantesque oberrabant. Tale est illud Evangelii cum diceret de illis duobus, quorum erat unus Cleopas, quod cum fregisset eis Dominus panem, aperti sunt oculi eorum, et cognoverunt eum quem per viam non cognoverant: non utique clausis oculis ambulantes, sed eum cognoscere non valentes. Ad hoc ergo aperti sunt oculi primorum hominum, ad quod antea non patebant, quamvis ad alia paterent.

Cumque cognovissent esse se nudos, &c.] “ Anima rationalis bestialem motum in membris suæ carnis erubuit, eique incussit pudorem, non solum quia hoc ibi sentiebat, ubi numquam ante tale aliquid senserat: verum etiam quod ille pudendus motus de præcepti transgressione

veniebat. Ibi enim sensit qua prius gratia vestiretur, quando in sua nuditate nihil indecens patiebatur. Denique illa conturbatione ad folia ficulnea concurrerunt, quæ forte perturbati prima invenerunt: perizomata, id est, succinctoria consuerunt: et quia glorianda deseruerunt, pudenda texerunt. Nec arbitror eos cogitasse aliquid in illis foliis quod talibus congrueret contegi jam membra prurientia, sed occulto instinctu ad hoc illa conturbatione compulsi sunt, ut etiam talis pœnæ suæ significatione nescientibus fieret, quæ peccatorem facta convinceret et doceret scripta lectorem." *Mysterium autem hujus arboris sub qua et Nathanael adhuc positum Dominus vidit, S. Ambrosius breviter quidem, sed patenter exposuit dicens: "Beati qui sub vite et olea equos suos alligant, laborum cursum suorum faciei lætitiæ consecrantes. Me ficus adhuc, id est, inlecebrosa deliciarum obumbrat prurigo mundi humilis ad altitudinem, fragilis ad laborem, mollis ad usum, sterilis ad fructum."* Et in alio loco: "*Quod igitur gravius est, (inquit,) hac se Adam interpretatione succinxit eo loci ubi fructu magis castitatis se succingere debuisset, in lumbis enim quibus præcingimur quædam semina generationis esse dicuntur, et ideo male ibi succinctus Adam foliis inutilibus, ubi futuræ generationis non fructum futurum, sed quædam peccata signaret."*

Et cum audisset vocem Domini Dei deambulantis, &c.] Post meridiem tales jam convenerat visitari qui defecerant a luce veritatis. Unde apte Dominus meridie crucem ascendit, et promissa latroni habitatione paradisi, post meridiem, id est, hora nona spiritum tradidit; ut videlicet eadem hora qua primus homo lignum prævaricationis tetigerat, secundus homo lignum redemptionis ascenderet, et qua hora diei prævaricatores paradiso expulerat, ea confessorem in paradysum induceret.

Abcondit se (inquit) Adam et uxor ejus, &c.] "Cum Deus avertit intrinsecus faciem suam, non miremur hæc fieri quæ similia sunt dementiæ, per nimium pudorem ac timorem, illo quoque occulto instinctu non quiescente, ut

ea nescientes facerent, quæ aliquid significant, quandoque scituris posteris propter quos ista conscripta sunt. Abscondunt se namque a facie Dei qui peccant, quia indignos se divinæ pietatis reddunt aspectu. Abscondunt se a facie Dei, non ut ipsorum conscientiam internus arbiter non videat, sed ut ipsi gloriam vultus ejus numquam nisi resipiscendo conspiciant.”

Vocavitque Dominus Deus Adam, et dixit ei: Ubi es?] Non utique ignorando quæsit, sed increpando admonuit, ut adtenderet ubi esset in quo Deus non esset. Jam enim quia de arbore vetita comederat, mortuus erat morte animæ, cum eam deseruisse vita sua dicitur. “Et hoc sane ad aliquam pertinet significationem, quod sicut præceptum viro datum est per quem perveniret ad feminam; ita vir prior interrogatur. Præceptum enim a Domino per virum usque ad feminam: peccatum autem a diabolo per feminam usque ad virum. Hæc mysticis significationibus plena sunt, non id agentibus in quibus facta sunt, sed de his id agente potentissima sapientia Dei, non autem nunc significata reseramus, sed gesta defendimus.”

Qui ait: Vocem tuam audivi in paradiso, &c.] “Satis probabile est solere Deum per creaturam tali actioni congruam in forma humana primis illis hominibus apparere, quos tamen numquam permisit advertere nuditatem suam, eorum intensionem in superna sustollens, nisi post peccatum pudendum in membris motum pœnali membrorum lege sensissent. Sic ergo affecti sunt, ut solent affici homines sub oculis hominum: et talis affectio de peccati pœna erat, eum latere velle quem latere nihil potest. Quod enim jam ipsos pudebat erga se ipsos, unde sibi et succinctoria fecerant, multo vehementius ab illo etiam sic succincti videri verebantur, qui tamquam familiari temperamento ad eos videndos per creaturam visibilem velut humanos oculos afferebat. Dominus ergo volens jam peccatores more justitiæ interrogatos punire amplius quam erat illa pœna, de qua jam cogebantur erubescere, *Quis enim, inquit, indicavit tibi quod nudus esses, nisi quod ex*

ligno de quo tibi præceptum ne comederes, comedisti? Hinc enim mors concepta propter Dei sententiam, qui sic fuerat comminatus, fecit adverti concupiscentialiter membra: ubi dicti sunt aperti oculi, et secutum est quod puderet.”

Dixitque Adam: Mulier quam dedisti mihi sociam, dedit mihi, &c.] “Superbia numquid dixit, Peccavi? Habet deformitatem confusionis, et non habet humilitatem confessionis. Ad hoc ista conscripta sunt, quia et ipsæ interrogationes nimirum ad hoc factæ sunt, ut utiliter scriberentur, ut advertamus quomodo superbia laborent homines hodie, non nisi in Creatorem conantes referre si quid egerint mali, cum sibi velint tribui si quid egerint boni. Mulier, inquit, quam dedisti mihi sociam, dedit mihi de ligno et comedi, quasi ad hoc data sit, ut non ipsa potius obediret viro, et ambo Deo.”

Et dixit Dominus Deus ad mulierem: Quare hoc fecisti? &c.] “Nec ista confitetur peccatum, sed in alterum refert, impari sexu, pari fastu, Serpens, inquit, decepit me et comedi; quasi cujusquam suasio præcepto Dei debuerit anteponi.” Et ipsa autem culpæ causam in Creatorem refert, qui serpentem in paradiso, per quem deciperetur, creaverit.

Et ait Dominus Deus ad serpentem: Quia fecisti hoc, maledictus es, &c.] “Quia serpens cur hoc fecerit non est interrogatus, potest videri quod non ipse utique id sua natura et voluntate fecerat, sed diabolus de illo et per illum fuerat operatus, qui jam ex peccato impietatis ac superbiam suam igni destinatus fuerat. Nunc ergo quod serpenti dicitur, et ad eum qui per serpentem operatus est, utique refertur, procul dubio figuratum est. Nam in his verbis tentator ille describitur qualis generi humano futurus esset.”

Super pectus tuum gradieris, &c.] Super pectus quippe graditur serpens, quia omnes gressus diaboli nequitiam sunt et fraudes: nam in pectore calliditatem et versutias cogitationum ejus indicat, quibus ad eos quos vult decipere serpit, pro quo antiqua translatio habet: Pectore et ventre

reps. Repit autem pectore, cum terrenas hominibus, quos sua membra facere desiderat, cogitationes suggerit. Repit et ventre, cum eos ingluvie superatos in æstum libidinis excitat. Omnia namque quæ repunt, corpus per terram trahunt. Corpus autem diaboli sunt omnes reprobi; et ipse pectore et ventre suo repit, cum eos per iniquas cogitationes vel inlecebras comessionis ac luxuriæ ad infima deprimit. Devorat autem terram, cum errore peccantium pascitur ac delectatur, eosque seducens ad interitum rapit. Sicut enim sancti sæpe cœlorum; ita nomine terræ hi qui terrena sapiunt, indicantur, quomodo in sequentibus Adæ dicitur: Terra es, et in terram ibis, quod nostra translatio habet, quia pulvis es et in pulverem reverteris. In cujus signum devorationis spiritualis ipse etiam serpens irrationalis, quo ad decipiendum hominem velut organo suo usus est diabolus, nunc terram materiam comedere jubetur, cui prius una cum ceteris animantibus terræ herbis et lignorum fructu vesci concessum erat.

Inimicitias ponam inter te et mulierem, &c.] Semen mulieris totum est genus humanum: semen diaboli prævaricatores sunt angeli, qui exemplo sunt superbiæ illius ac rebellionis depravati. Semen illius est perversa suggestio: semen mulieris fructus boni operis, quo perversæ suggestioni resistitur. Hujus autem serpentis ac seminis ejus memorati inimicitiam quantum genus humanum toleret, quantam adversus eum inimicitiam omnes electi recte vivendo exerceant, cunctis sole clarius fidelibus constat. Cujus signum inimiciæ in natura etiam apparet inrationabilis serpentis, qua cunctis animantibus et bestiis terræ pro insita sibi peste veneni generalis semper existit inimicus: quod videlicet ei a tempore maledictionis hujus, et non ante, insitum esse credendum est.

Ipsa conteret caput tuum, &c.] Mulier conterit caput serpentis, cum ecclesia sancta insidias diaboli et suasiones venenosas in ipso mox initio deprehensas abigit, et quasi conculcans ad nihilum deducit. Conterit caput serpentis,

cum superbiæ, per quam Eva decepta est, sæpe sub potenti manu Dei humiliando resistit: initium enim omnis peccati superbia. Et serpens insidiatur calcaneo mulieris, quia circueiens ecclesiam diabolus velut leo rugiens quærit quem devoret, quomodo gressus bonæ nostræ actionis evertat. Insidiatur calcaneo, cum in fine vitæ præsentis nos rapere satagit. Calcaneo namque, qui finis est corporis, non immerito finis vitæ nostræ designatur, quod utrumque ipsa quoque serpentis conditio figurate denuntiat, qui conteri solet ab omnibus qui possunt, et ipse ferendis hominum vestigiis insidiari non desinit.

Mulieri quoque dixit: Multiplicabo ærumnas tuas et conceptus tuos, &c.] “Hæc quoque in mulierem Dei verba figurate ac propheticæ multo commodius intelliguntur. Verumtamen quia nondum pepererat femina, nec dolor et gemitus parientis nisi ex corpore mortis est, quæ præcepti transgressione concepta est, refertur hæc pœna et ad proprietatem litteræ: nam et in eo quod sequitur: Et sub viri potestate eris, et ipse dominabitur tui, cum et ante peccatum aliter factam fuisse non deceat credere mulierem, nisi ut vir ei dominaretur, et sub ejus ipsa potestate degeret, recte accipi potest hanc servitutem significatam, quæ cujusdam conditionis est potius quam dilectionis, ut etiam ipsa talis servitus, qua homines hominibus postea servi esse cœperunt, de pœna peccati reperiatur exorta. Dixit quidem apostolus: Per caritatem servite invicem; sed nequaquam diceret invicem dominamini. Possunt itaque conjuges per caritatem servire invicem; sed mulierem non permittit apostolus dominari in virum. Hæc enim viro potius sententia detulit, et maritus habere dominium meruit mulieris, non natura, sed culpa: quod tamen nisi servetur, depravabitur amplius et augebitur culpa.” Figurata autem verba hæc ad ecclesiam conjugem videlicet Christi conveniunt, cujus ærumnæ post reatum primæ prævaricationis multiplicantur in hac vita, ut ad vitam perpetuam castigata perveniat; multiplicantur et

conceptus, cum spiritualemente Deo sobolem prædicando ac recte vivendo gignere satagit: unde eidem suæ soboli per egregium prædicatorem dicitur: Filioli mei, quos iterum parturio donec formetur Christus in vobis. Parit in dolore filios, cum sollicita metuit, ne sicut serpens seduxit Evam astutia sua, ita corrumpantur sensus eorum, et excidant a simplicitate quæ est in Christo. Agit sub viri potestate, quia servit Domino in timore et exultat ei non in securitate, sed cum tremore: cui, si numquam peccasset, solo securæ dilectionis copularetur amplexu. Et ipse dominabitur ejus, carnales ejus cohibens motus, eamque ad perceptionem vitæ cœlestis continuo supernæ institutionis exercitio provehens, a qua si numquam recessisset, socia cum illo semper libertate regnaret.

Adæ vero dixit: Quia audisti vocem uxoris tuæ, et comediti, &c.] “Hos esse in terra labores humani generis quis ignorat? et quia non essent si felicitas, quæ in paradiso fuerat, teneretur.” Per peccatum enim hominis terra maledicta est, ut spinas pareret, non ut ipsa pœnas sentiret quæ sine sensu est, sed ut peccati humani crimen semper hominibus ante oculos poneret, quo admonerentur aliquando averti a peccatis, et ad Dei præcepta converti. Nam et herbæ venenosæ ad pœnam vel ad exercitationem mortalium creatæ sunt. Et hoc notandum propter peccatum, quia mortales post peccatum facti sumus. Per infructuosas quoque arbores insultatur hominibus, ut intelligant quam sit erubescendum sine fructu bonorum operum esse in agro Dei, hoc est in ecclesia, et ut timeant ne deserat illos Deus, quia et ipsi in agris suis infructuosas arbores deserunt, nec aliquam culturam eis adhibent. Ante peccatum ergo hominis non est scriptum quod terra protulerit nisi herbam pabuli et ligna fructuosa: post peccatum autem videmus multa horrida et infructuosa nasci, propter eam videlicet quam diximus causam. Mystice vero terra quæ in opere prævaricationis Adæ maledicta esse perhibetur, non alia melius quam caro accipitur.

Namque spinas jam et tribulos germinat nobis, quia per carnis concupiscentiam propagati, punctiones et incentiva vitiorum de ipsa carne patimur.

In sudore vultus tui vesceris pane, &c.] Illum hic panem intellige qui ait: Ego sum panis vitæ, qui de cælo descendendi; quo in sudore vultus nostri vescimur, quia ad conspectum divinæ celsitudinis, non nisi per laborem necessariæ afflictionis ascendimus.

Et vocavit Adam nomen uxoris suæ Eva, &c.] Et hoc nomen Adam divino instinctu constat uxori suæ posuisse, quod aptissime congruit ecclesiæ sanctæ, in cujus solum unitate, quæ catholica vocatur, vitæ cunctis janua patet.

Fecitque Dominus Deus Adæ et uxori ejus tunicas pellicias, &c.] Et hoc significationis gratia factum est, sed tamen factum. Nam hujusmodi indumento Dominus eos mortales jam factos fuisse insinuat; pelles quippe, quæ non nisi mortuis pecudibus subtrahuntur, mortis figuram continent. Ita cum contra præceptum non imitatione legitima, sed illicita superbia Deus esse appetit homo, usque ad belluarum mortalitatem dejectus est. Et quidem ipsi sibi fecerant perizomata de foliis fici, quibus pudenda regerent: sed Deus facit illis tunicas pellicias, quibus omne corpus illorum induat: quia ipsi, perdita per prævaricationem gloria innocentiae, prætenderunt sibi velamen excusationis, quo suam culpam in Conditorem transfunderent: et ipse Conditor illos per sententiam justi judicii, ablato statu vitæ immutabilis, in anima simul et carne multavit pœna mortalitatis. Narrat autem evangelica parabola, quia pius pater revertenti ad se per pœnitentiam filio luxurioso inter alia munera etiam stolam primam proferri, et eum indui præcepit, mystice insinuans quod electi habitum immortalitatis, quem in Adam in exordio seculi perdiderunt, in fine seculi sint recepturi in Christo, et quidem ampliori gratia. Nam Adam ita immortalis factus est, ut posset non mori, si præceptum servaret: filii autem resurrectionis ita erunt immortales, ut nec mori umquam, nec metu mortis possint affici. De cujus receptione stolæ

dicit apostolus: Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem: ubi induere sonat, ablatam utique significat nuditatem, quam Adam in se et Eva post peccatum agnitam erubescabant.

Et ait: Ecce Adam factus est quasi unus ex nobis, &c.] De hoc S. Augustinus, “Quoniam,” inquit, “per quodlibet et quomodolibet dictum sit, Deus tamen dixit, non aliter intelligendum est, quod ait unus ex nobis, nisi propter Trinitatem numerus pluralis accipiatur, sicut dictum erat Faciamus hominem, sicut etiam Dominus de se et Patre: Veniemus ad eum, et mansionem apud eum faciemus. Replicatum est igitur in caput superbi quo exitu concupiverit quod a serpente suggestum est, Eritis sicut dii. Ecce, inquit, Adam factus est sicut unus ex nobis. Verba enim sunt hæc Dei, non tam ei insultantis, quam ceteros ita ne superbiant deterrentis: propter quos ista descripta sunt: Factus est, inquit, tamquam unus ex nobis, sciens bonum et malum. Quid aliud intelligendum nisi exemplum timoris incutiendi esse propositum? quia non solum non fuerit factus qualis fieri voluerit, sed nec illud quod factus fuerat conservaverit. De hoc alio loco: Nec Dei confidentis, inquit, verba sunt, sed potius exprobrantis.” Ecce Adam factus est quasi unus ex nobis, sicut apostolus ubi dicit: Donate mihi hanc injuriam, utique a contrario vult intelligi. “Nunc ergo ne forte mittat manum suam et sumat etiam de ligno vitæ, et comedat, et vivat in æternum. *Emisit eum Dominus de paradiso voluptatis, ut operaretur terram de qua sumtus est.* Superiora verba Dei sunt, hoc autem factum propter ipsa verba secutum est. Alienatus enim a vita non solum quam fuerat, si præceptum servasset, cum angelis accepturus; sed ab illa etiam, quam ducebat in paradiso, felici quodam corporis statu, separari utique debuit a ligno vitæ, sive quod ex ipso illi subsisteret felix ille ipse status corporis ex re visibili virtute invisibili, sive quod in eo esset et sacramentum visibile invisibilis sapientiæ. Alienandus inde utique fuerat

vel jam moriturus, vel etiam tamquam excommunicatus, sicut etiam in hoc paradiso, id est in ecclesia, solent a sacramentis altaris visibilibus homines disciplina ecclesiastica removeri.”

Ejecitque Adam, et collocavit — cherubim, &c.] Hunc locum antiqua translatio sic habet: Et ejecit Adam, et collocavit eum contra paradisum voluptatis, et ordinavit cherubim et flammeam rompheam, &c. “Quam si sequimur, et hoc significandi gratia factum credere debemus, sed tamen factum, ut contra paradisum, quo beata vita etiam spiritualiter significabatur, habitaret peccator utique in miseria. Quod autem dicitur collocasse Deus ante paradisum voluptatis cherubim et flammeum gladium, hoc per cœlestes utique potestates in paradiso visibili factum esse credendum est, ut per angelicum ministerium esset illic ignea quædam custodia, non tantum frustra factum esse, nisi quia significat aliquid etiam de spirituali paradiso, non est utique dubitandum:” quæ etiam custodia bene versatilis esse asseveratur pro eo quod quandoque veniret tempus, ut etiam removeri potuisset. Remota est namque, Enoch a peccatoribus translato; remota, Helia in curru igneo raptus; remota omnibus electis, cum, Domino baptizato, aperti sunt ei cœli; remota item singulis electis, cum baptismi fonte lavantur; remota hisdem perfectius, cum soluti a vinculis ad cœlestis paradisi gloriam suo quique tempore conscendunt. Item quia cherubim scientiæ multitudo, sive scientia multiplicata interpretatur, bene cherubim et flammeus gladius ad custodiendam viam ligni vitæ collocatus esse perhibetur: quia nimirum per disciplinam nobis scientiæ cœlestis, et per laborem afflictionum temporalium reditus ad supernam patriam patet, ex qua per stultitiam prævaricationis, perque appetitum carnalium voluptatum discessimus. Et bene non simpliciter flammam, sed dicit gladium flammeum ante paradisum esse collocatum, ut feriendas in nobis inlecebras concupiscentiæ temporalis insinuet gladio Spiritus, quod est verbum Dei, si ad lignum vitæ, qui est Christus

Dominus, penetrare concupiscimus. Et bene eundem gladium versatilem esse refert, ut indicet mystice non nobis semper hunc necessarium esse gladium, sed, ut scriptum est, tempus esse belli, tempus pacis, belli videlicet cum in hujus vitæ stadio adversum aereas potestates, vel etiam nostræ mentis aut corporis vitia certamus; pacis autem, cum perfecta victoria coronamur, ac fructu ligni vitæ perpetuo sine fastidio satiamur. Quærit autem adversarius legis et prophetarum, Sed ista, inquit, arbor quæ in paradiso vitæ fructus ferebat cui proderat? Cui respondens S. Augustinus: Cui, inquit, nisi prius illis primis hominibus qui in paradiso fuerant constituti? Deinde istis de paradiso pro merito suæ iniquitatis ejectis, mansit ad memoriam significandæ spiritualis arboris vitæ, quæ est sapientia beatorum, cibus immortalis animarum. Utrum autem illo cibo nunc vescatur aliquis, nisi forte Enoch et Helias, non temere asseverandum puto. Ligno tamen illo vitæ, quod est in spirituali paradiso, nisi alerentur animæ beatorum, non pro munere pietatis et fidelissimæ confessionis latronis animæ credentis in Christum legeremus paradisum eodem die fuisse concessum. Amen, inquit, dico tibi, hodie mecum eris in paradiso. Esse autem ibi cum Christo, hoc est esse cum vitæ ligno, ipse est quippe Sapientia, de qua scriptum est: Lignum vitæ est omnibus amplectentibus eam. Amen.

LIBER SECUNDUS.

IN CAP. IV. *Adam vero cognovit Evam uxorem suam, &c.*] Hinc jam post delicias paradisi et prævaricationis primæ reatum, hujus sæculi ac vitæ mortalis gesta narrantur, cum protoplasti, qui immortales fuerant conditi, post acceptam moriendi conditionem mortalium ex se sobolem gignere incipiunt, omnibus in iniquitate conceptis, et in delictis materno ex utero prodeuntibus. Interpretatur autem Cain possessio, cujus causam vocabuli exposuit

genitrix ipsa cum ait : Possedi hominem per Deum. Et hoc dicto, mater nostra jam Catholica discretione nos docet, quod ita filium peccato suæ prævaricationis obnoxium genuit, ut tamen hoc quod homo natus est, id est, quod anima constans et corpore, effectu divinæ creationis ac primæ benedictionis munere possideret.

Rursumque peperit fratrem ejus Abel.] Abel interpretatur luctus sive miserabilis : quo nomine præ sagabatur a prima ætate dolenda immaturæ mortis ejus conditio. Nam etsi pretiosa est in conspectu Domini mors sanctorum ejus, gustato calice salutiferæ passionis, quantum tamen ad humanum pertinet intuitum, lugubre est satis, in tantum nos ab innocentia primæ conditionis recessisse, ut nec illi qui primi in terra editi sunt germani fratres pacem inter se et concordiam habere potuerint, sed alter alterum invidendo occiderit, dum soli adhuc cum parentibus orbis totius Domini extitissent ; manifeste jam tum præ sagantes quod sancti in hac vita pressuras essent a reprobis mortisque passuri : in quibus et hoc notandum, quod Cain in hac vita prior natus, sed Abel de hac vita prior est sublatus, quia nimirum hæc vita proprie malorum est vita, de qua in mortem præ cipitantur æternam ; at vero electorum vita proprie futura est vita, ad quam ut felicius perveniant, mortificantur in hac vita quotidie, et æstimantur ut oves occisionis.

Factum est autem post multos dies, ut offerret Cain, &c.] Manifeste ostenditur quod ambo fratres fidem in Deum habuerint, ambo vel naturaliter admoniti, vel a parentibus edocti, noverint offerenda Deo dona, et reatum paternæ transgressionis oblati ei sacrificiis esse diluendum : sed quia non æquali mente obtulerunt, non æqualiter sunt utriusque vota accepta. Non enim in hoc peccasse Cain arbitror, quod vel opus exercuit agricolæ, vel munera Deo de fructibus terræ obtulit, sed quod minus perfecta pietate in agenda carnis cura laboraverit, minus perfecta devotione ad offerenda Deo munera accesserit. Denique et Noe vir agricola exercebat terram, plantavitque vineam : et Mel-

chisedech sacerdos Dei altissimi offerebat de fructibus terræ panem et vinum. Non ergo Cain ob genus oblationis vile reprobatus est. Inde etenim offerebat Deo, unde et ipse vivere consueverat; sed ob mentem impiam offerentis, ipse una cum muneribus ab eo qui corda inspicit abjectus est, juxta quod sequentia verba manifestant cum dicitur:

Et respexit Dominus ad Abel et ad munera ejus, &c.] Non enim ait: Et respexit Dominus ad munera Abel et ad ipsum; ad munera vero Cain et ad ipsum non respexit: sed primo personam offerentis acceptam Deo vel non acceptam, deinde munera respecta vel non respecta esse testatur. Homines etenim sæpe muneribus eorum a quibus fuerant offensi placantur; Deus autem, qui est discretor cogitationum et intentionum cordis, nullo magis munere quam pia offerentis devotione placatur: qui cum puritatem nostræ mentis probaverit, consequenter etiam vota orationum vel operum nostrorum suscipiet.

Iratusque est Cain vehementer, &c.] Unde noverat Cain respexisse Dominum ad Abel et ad munera ejus; a se autem ac suis muneribus vultum avertisse, nisi quia, sicut quidam interpretati sunt, inflammavit Dominus super Abel et sacrificium ejus, super Cain vero et sacrificium ejus non inflammavit, id est, igne misso de cœlis hostiam Abel suscepit, quod sæpissime factum offerentibus viris sanctis legitur. Cain vero ipse sacrificium suum consumere igne debebat. Nam et hoc significare videtur Apostolus, cum ait: Fide plurimam hostiam Abel quam Cain obtulit Deo, &c. (Heb. xi. 4.) Testimonium ergo perhibuit muneribus Abel Deus per ignem, hæc suscipiendo de cœlis, quo etiam apostoli testimonio docemur, quod hostia Abel per fidei illius devotionem acceptabilis Deo facta est, et e contrario subintelligere debemus Cain propterea reprobatum, quod non integra suo Conditori fide servierit.

Dixitque Dominus ad eum: Quare iratus es, &c. ?] Quare, inquit, irasceris, et invidiæ in fratrem livore cruciaris, vultum dimittis in terram? Nonne si bene egeris, si

pura mente sacrificium obtuleris, recipies, respiciente Domino ad te et ad sacrificium tuum: sin autem male egeris, statim in foribus peccatum tuum aderit, et tali janitore intrans semper exiensque comitaberis, pro eo ut Dominus custodiret introitum tuum et exitum tuum, et sicut de sapientia dicitur: Qui de luce vigilaverit ad illam non laborabit. Assidentem enim illam in foribus suis inveniet. Et iterum: Quoniam dignos se ipsa circuit quærens, et in viis ostendit se illis habitator, et in omni providentia occurrit illis;

Sed sub te erit appetitus ejus, et tu dominaberis illius.] Juxta idioma linguæ Hebraicæ indicativum modum pro imperativo posuit, qualia habes innumera. Diliges Dominum Deum tuum, diliges proximum tuum, non fornicaberis, non furtum facies, non falsum testimonium dices, pro eo ut diceretur, dilige, et ne occidas, ne forniceris, ne furtum facias, ne falsum testimonium dicas. Sub te ergo, inquit, erit appetitus ejus, et tu dominaberis illius; tu quia liberi es arbitrii, moneo ut appetitum peccati quo impugnaris compescas, et non illud tui amplius crescendo, sed tu magis illius correctius vivendo domineris. Hunc locum antiqua translatio sic habet: Nonne sic recte offeras, recte autem non divides peccasti? quiesce, ad te enim conversio ejus, et tu dominaberis illius. Recte autem offertur Deo, cui uni tantummodo sacrificandum est. Non autem recte dividitur, cum non discernuntur recte vel loca, vel tempora oblationum, vel res ipsæ quæ offeruntur, vel qui offert, vel hi quibus ad vescendum distribuitur quod oblatum est, ut divisionem hic discretionem intelligamus. In quo autem horum Domino displicuerit Cain, facile non potest inveniri. Sed quoniam Johannes Apostolus, cum de his fratribus loqueretur, Non sicut Cain, inquit, qui ex maligno erat, et occidit fratrem suum, &c. (1 Joan. iii. 13.) Datur intelligi propterea Deum non respexisse in munus ejus, quia hoc ipse male dividebat, dans Deo aliquid suum, sibi autem seipsum, quod omnes faciunt qui non Dei, sed suam secretantes voluntatem, id est, non recto, sed perverso corde

viventes; offerunt tamen Deo munus, quo putant eum redimi, ut eorum non opituletur sanandis pravis cupiditatibus, sed explendis. Quiesce, inquit, ad te enim conversio ejus, et tu dominaberis illius. Desine peccato invidiæ in fratrem contabescere, quia ad te erit conversio ejusdem tui peccati, et in tuum caput iniquitas tua redundabit, et tu dominaberis illius, habens in potestate per gratiam divini adjutorii conceptam de tuo corde repellere nequitiam. Hæc Deus locutus est ad Cain, eo more quo cum primis hominibus per creaturam subjectam velut eorum socius forma congrua loquebatur. Verum quia ille non intus, sed foris est admonitus, nihilominus deliberatum scelus in necando fratre etiam post verbum divini admonitionis vel correptionis implevit, sequitur enim :

Dixitque Cain ad Abel fratrem suum: Egrediamur in agrum, &c.] Et hic perfidia Cain simul et innocentia demonstratur Abel: innocentia quidem Abel, in eo quod majorem fratrem, sed erga se hostili odio accensum simpliciter quo jubebatur ut fratrem frater secutus est: perfidia vero Cain, in eo quod occisurus fratrem foras ducit, quasi in loco secretiori divinam possit declinare præsentiam: non recogitans, neque intelligens quia qui occulta cordis sui quæ redarguit noverat, etiam quo ipse secederet quidve in abdito gereret posset intueri.

Et ait Dominus ad Cain: Ubi est Abel frater tuus?] Non tamquam ignarus eum a quo discat interrogat, sed tamquam judex reum quem puniat.

Qui respondit: Nescio, &c.] Stulta pariter et superba responsio; stulta, cum illum falli posse putabat, qui conscientiam suam peccantis et ante patratum scelus fratricidii velut occultorum cognitor arguebat: superba, cum in modum servi pervicacis custodem fratris se esse negabat, qui manifestatione, si quid periculi immineret, minoris fratris curam habere, et eum ab ingruentibus adversis tutari quasi major debuerat.

Dixitque ad eum: Quid fecisti? Vox sanguinis fratris tui, &c.] Magnam vocem habet sanguis, non solum Abel,

sed et omnium interfectorum pro Domino: Vox est enim sanguinis eorum ipsa fidei constantia, ipse fervor caritatis, per quem pati pro Domino meruere. Ipse clamat ad Dominum de terra: quia etiam si in abditis terræ sinibus sicut Abel fuerint ab impiis interemti; causa tamen ipsa mortis eorum in conspectu interni arbitri pretiosa existit et clara, juste postulans, ut et hi qui in sua simplicitate sunt injuste peremti, coronentur; et illi qui eos injuste persequendo trucidavere, damnentur. Eorum ergo sanguis occisorum clamat ad Dominum, quorum et vita ante mortem clamasse probatur ad illum, qui dicere solent: Clamavi in toto corde meo, exaudi me, Domine, justificationes tuas requiram. Ille enim ad Dominum corde clamat, qui magna postulat, qui cœlestia precatur, qui æterna sperat, qui non gloriam hujus seculi ab illo, sed justificationum ejus custodiam requirit. Qui videlicet clamor unde in cordibus justorum nascatur docet apostolus dicens: Misit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra clamantem, Abba Pater; clamantem namque in cordibus nostris ad Patrem dicit Spiritum, quia nimirum ipse hæc ad clamandum cum impleverit accendit. Hunc clamorem piæ devotionis et animas martyrum post mortem habere manifestat Johannes cum ait: Vidi sub altare animas interfectorum propter verbum Dei, &c. (Apoc. vi. 9.) Clamant enim hæc animæ sanctorum non odio inimicorum, sed amore justitiæ, quam semper esurire ac sitire didicerunt, simul et desiderio recipiendæ suæ carnis, ut quam pro Domino in mortem dederant, in hac immortalis atque incorruptibili Domino adstare mereantur. Magna autem est vox clamoris eorum, magnum est desiderium justitiæ. Clamante vero ad Dominum sanguine sanctorum, id est, justam ultionem suæ injustæ necis expetente, quid de persecutoribus eorum agatur, subsequenter ostenditur, dicente Domino ad Cain:

Nunc igitur maledictus eris super terram, &c.] Juxta mensuram peccantium justus Judex et mensuram ponit vindictæ: Adam namque vetitum comedens nequaquam ipse maledicatur, sed terra potius in ejus opere maledic-

tioni subjicitur; non quidem adeo ut fructus operanti deneget, sed ut laboranti ac desudanti suos cultori proferat fructus; et ut labor idem aliquando posset finire, ac requies æterna ingredi. Carnis etiam morte addicitur: quod beneficii gratia factum, ne semper ita laboraret ac doleret, soli qui præsentis seculi quam sit ærumnosa vita perpendere nesciunt, dubitant. Porro Cain cum sciret prævaricationem suorum damnationemque parentum, addidit ejusdem noxæ prævaricationis, quam de traduce traxerat, graviolem perfidiæ, livoris, homicidii, et mendacii reatum: unde merito et pœna plectitur acriore: primo ut ipse maledictus sit super terram, quam cruore fratris eatenus mundam polluerat: deinde ut in terra exercenda supervacue desudaret, nulla suis laboribus frugum copia respondente: tertio ut in eadem terra vagus semper esset et profugus, neque ausus uspiam sedes habere quietas, sive ut alia translatio habet, tremens gemensque viveret super terram. At ille, audita pœna tantæ suæ maledictionis, noluit veniam deprecari, sed peccatis peccata congeminans, tantum putavit nefas, cui a Deo non posset ignosci. Denique respondit ad Dominum:

Major est iniquitas mea, quam ut veniam merear, &c.] Ejicior, inquit, a conspectu tuo, et conscientia sceleris lucem ipsam ferre non sustinens, abscondar ut latitem. Vel certe ejicis me a facie terræ, ne videlicet in ulla terrarum regione, ne inter ullos habitatores ejus orbis securus liberque manere permittar, a facie quoque tua abscondar, ne hanc ultra videre merear, quam usque hodie sæpius intuendo, ac tuam vocem audiendo, felicior vivebam.

Omnis igitur qui invenerit me, occidet me.] Dum ex tre more corporis et furia trementis, sive ex instabilitate vagi ac profugi, eum esse intelligit qui mereatur interfici. Verum Deus nolens eum compendio mortis finire cruciatus, nec tradens pœnæ qua seipsum damnaverit,

Nequaquam (inquit) ita fiet, sed omnis qui occiderit Cain septuplum punietur.] Non ut æstimas morieris, et mortem pro remedio accipies, sed vives plurimo tempore ad exemplum ceterorum, ne sic peccare audeant; tantumque abest

ut te abs quolibet interfici velim, ut si quis te interfecerit, septuplum, id est, gravissima ultione puniatur, qui nec tuæ damnationis acerbitate admonitus, a sanguine effundendo voluit manus cohibere. Non enim illum debuit homo occidere hominem cui Deus vitam peccanti donaverat, vel ad cumulum pœnæ ipsius, vel ad exemplum cautelæ et aliorum correctionis. Solet namque nonnumquam scriptura septenario numero plenitudinem ejus de qua loquitur rei significare, sicut in Levitico : Si ambulaveritis, inquit, ex adverso mihi, nec volueritis audire me, addam plagas vestras septuplum. Et paulo post : Et percutiam vos septies propter peccata vestra, pro eo quod est multipliciter. Et in bonam partem Psalmista : Septies in die laudem dixi tibi, quod est aliis verbis dicere : Semper laus ejus in ore meo. Quod vero antiqui interpretes dixerunt : Omnis qui occiderit Cain septem vindictas exsolvet, hunc habet sensum. Vives usque ad septimam generationem, et conscientiæ tuæ igne torqueberis : ita ut quicumque te occiderit, secundum duplicem intelligentiam, aut in septima generatione, aut magno te liberet cruciatu : non quo ipse qui occiderit Cain septem ultionibus subjiciendus sit, sed quo septem vindictas, quæ in Cain toto tempore cucurrerunt, solvat in interfecto, occidens eum qui vitæ fuerat derelictus ad pœnam. Nam et septimus ab Adam fuit Lamech a quo occisus esse Cain perhibetur : et hic eundem Cain per mortem septem vindictis, quas septemplex peccans meruit, absolvit. Primum namque ejus peccatum est, quod offerens Deo non recte dividebat ; secundum, quod fratri invidit ; tertium, quod dolose egit dicens : Egrediamur in agrum ; quartum, quod interfecit ; quintum, quod procaciter negavit : nescio ; sextum, quod se ipsum damnavit : Major est iniquitas mea, quam ut veniam merear ; septimum, quod nec damnatus egit pœnitentiam.

Posuitque Deus Cain signum, ut non eum interficeret, &c.]

Ipsium videlicet signum quod tremens et gemens vagusque et profugus semper viveret : eadem sua ærumna admonitus, quia non passim a quibuslibet posset occidi ; quicumque autem eum occideret, vel magnis miseriis ipsum

Cain liberaret, vel se ipsum hoc faciens septemplici vindictæ manciparet.

Egressusque Cain a facie Domini.] Id est, a penetralibus illarum ædium in quibus eatenus cum parentibus inhabitans, sæpius illum videre in angelica forma solebat.

Habitavit in terra profugus, &c.] Eden interpretatur voluptas sive deliciæ, quo nomine Paradisus designatur, de quo supra dicitur: Plantaverat autem Dominus Deus Paradisum voluptatis a principio, quod antiqui interpretes ita transtulere: Et plantavit Dominus Deus Paradisum in Eden contra orientem: unde datur intelligi ad orientalem mundi plagam Paradisum esse conditum. Habitavit ergo Cain, non ad orientalem plagam Paradisi, alioquin ultra hunc mundum habitaret, sed in orientalibus mundi partibus, quibus in proximo est Paradisus, quamvis inaccessibilis et ignotus mortalibus. Cuncta autem quæ de justitia vel martyrio Abel, et de pravitate ac damnatione Cain juxta litteram dicuntur, mystice Dominicæ passioni vel conversationi in carne, et persecutioni ac perditioni Judæorum testimonium ferunt. Neque enim frustra ipse Dominus eisdem Judæis dicit: Si crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi; de me enim ille scripsit. Ergo Cain erat primogenitus, Abel secundus. Erat prior populus Judæorum possessio Dei, sicut ipse ad Moysen, Filius, inquit, meus primogenitus Israel, secundus est populus gentium, pro cujus maxime vita Dei Filius et nasci in carne et mori dignatus est. Fuit Abel pastor ovium, et Dominus ait: Ego sum pastor bonus. Cain autem Agricola, quia populus Judæorum terrenis ac temporalibus negotiis insistebat, vel hæc videlicet sola quærens, vel horum intuitu Domino serviens, utpote carnaliter intelligens ea quæ illi prophetæ mystice de cœlesti promissione loquebantur dicentes: Si volueritis et audieritis me, bona terræ comedetis.

Offerebat enim Cain, &c.] Quia populus ille per bona opera, quæ terrenæ retributionis gratia sectabatur, Domino se placere putabat. Vel certe de fructibus terræ munera obtulit, cum se populus idem per terrenam circumcisio-

nem, terrenum sabbatum, terrenum azyma, terrenum Pascha justificari credens, justitiam fidei quæ in Christo est accipere despexit.

Abel quoque obtulit, &c.] Quia Dominus interpellans Patrem pro sanctis, secundum formam adsumptæ humanitatis offert illi vota eorum, opera videlicet bona, et pinguedinem internæ dilectionis. Hæc sunt enim primogenita gregis ejus et adipēs eorum. Respicit Dominus ad Abel dicens: Hic est filius meus dilectus in quo mihi bene complacui. Respicit et ad munera ejus, quia vitam electorum quam offert illi gratanter, Deus Pater accipit, et quasi per ignem de cælo hostiam ejus incendit, quia eos qui se pro Domino mortificare curaverint, ipse virtute sui spiritus, quo amplius in cælestibus ignescant, immo toti cælestes efficiantur, inflammat. Ad Cain vero et ad munera ejus non respicit; quia redarguens carnalia Judæorum opera dicit per prophetam: Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum, dicit Dominus? Plenus sum, holocausta arietum, et adipem pinguium, et sanguinem tauro-rum et hircorum et vitulorum nolui. Et paulo post: Manus enim vestræ sanguine plenæ sunt. Lavamini, mundi estote, videlicet per fidem gratiæ Christi. Irascitur Cain contra fratris pietatem, nec redargutus a Domino a concepto per invidiam furore respiscit. Quanto Judæi contra Dominum et gratiam novi Testamenti livore bacchati sint, quoties ab illo correpti vel admoniti nihilominus malignis perstiterint in cœptis, sufficienter evangelica prodit historia, quibus apte convenit quod de Cain dicitur, quia conciderit vultus ejus: non enim poterant revelata facie gloriam Domini speculari. Perdiderant namque gaudium illud divinæ gratiæ, de quo justi gloriantes aiunt: Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine; dedisti lætitiā in corde meo.

Eduxit Cain fratrem suum foras, &c.] Eduxit populus Judaicus Dominum foras de civitate sua Hierusalem, et crucifixit in loco Calvariæ: quo utriusque loco passionis admonemur typice, ut exeamus ad Dominum extra castra,

improperium ejus portantes, id est, relicto mundi consortio ac societate pravorum, libenter abjecta quæque seculi pro patriæ cœlestis amore toleremus. Interrogante Domino Cain, ubi esset Abel frater ejus, nescire se respondit, nec ejus esse custodem. Hactenus Judæi interrogantibus se fidelibus, membris videlicet Christi, de Christo, se nescire dicunt. Essent autem ipsi quodammodo Christi custodes, si Christianam fidem suscipere et custodire voluissent. Nam qui custodit in corde suo Christum, non dicit quod Cain, nescire se fratrem suum, nec ejus esse custodem.

Dixit Deus ad Cain : Quid fecisti ? &c.] Sic arguit in scripturis sanctis vox divina Judæos. Habet enim magnam vocem Christi sanguis in terra, cum eo accepto ab omnibus gentibus respondetur, Amen. Hæc est clara vox sanguinis quam sanguis ipse exprimit ex ore fidelium eodem sanguine redemptorum de quo bene fidelibus dicit apostolus: Accessistis ad testamenti novi Mediatorem Jesum, et sanguinis sparsionem melius loquentem quam Abel. Melius quippe loquitur sanguis Christi quam Abel, quia nimirum ille in condemnationem fratricidæ clamabat ad Dominum, hic autem in salvationem Christi fratrum fidelium vocem suam tollit ad cælum.

Nunc igitur maledictus eris super terram, &c.] Terram dicit ecclesiam: ipsa enim, non alia, aperit os suum gustare in mysterio sanguinem Christi qui effusus est manibus populi Judæorum. Super hanc maledictus est populus idem: quia nimirum hæc quanto artius amori sui Conditoris inhæret; tanto gravius inimicam ei gentem maledictam esse intelligit, quamvis seipsam, adhuc superbiens specialiter benedictam gloriatur.

Cum operatus fueris eam, non dabit tibi fructus suos.] Operatus est populus idem in ea terra quam caput ecclesiæ Christus portavit, id est, in ejus carne salutem nostram, crucifigendo eum qui mortuus est propter delicta nostra, nec ei dedit eadem terra fructus suos, quia non justificatus est fide resurrectionis ejus qui resurrexit propter justifica-

tionem nostram: unde nec resurgens eis a quibus erat crucifixus apparuit, tamquam Cain operanti terram, ut granum illud seminaretur, non ostendens eadem terra fructum virtutis suæ. Sed eam terram, quæ est ecclesia, operati sunt Judæi, suis persecutionibus agendo ut amplius in Deum proficeret: sæpe etiam in multos ad mortem usque sæviendo, sed ipsi fidei et pretiosæ mortis eorum fructum videre non meruerunt. Quod autem respondit Domino Cain,

Major est iniquitas mea quam ut veniam merear, &c.] Patet de Judæorum populo luce clarius, quia major est iniquitas qua Filium Dei occidit, quam ut veniam mereatur; et ideo quicumque ex eo veniam pœnitentes accipiunt, hi profecto trans meritum suum divinæ gratia pietatis salvantur. Patet quia ejectus est a facie terræ, id est, a sorte sanctæ ecclesiæ, et absconsus a facie divinæ contemplationis; quod sibi ipse protendebat, quando faciem Christi in passione velavit, quod illi etiam cœlestia signa protendebant, quando eo crucifixo sol radios suæ lucis abscondit, perditoque regno profugus ac vagus per orbem quacumque dispersus est, timens ne ipsa etiam temporali vita privetur, et quasi dicit cum Cain: Omnis igitur qui invenerit me, occidet me. Sed quid ei respondit Deus? Nequaquam ita fiet, sed omnis qui occiderit Cain, septem vindictas exsolvet, id est, non corporali morte interibit genus impium carnalium Judæorum. Quicumque enim eos ita perdiderit, septem vindictas exsolvet, id est, auferet ab eis septem vindictas quibus alligati sunt propter reatum occisi Christi, ut hoc toto tempore, quod septenario dierum numero volvitur, magis quia non interiit gens Judæa, satis appareat fidelibus Christianis quam subjectionem meruerint, qui superbo regno Dominum interfecerunt. Hujus expositionem sententiæ propterea juxta antiquam translationem posuimus, quia de opusculis S. Augustini qui hanc sequebatur, sicut et alia multa decerpsimus.

Posuitque Deus Cain in signum, &c.] Habet gens Judæa sive sub paganis regibus, sive sub Christianis signum legis

suæ, quo a ceteris gentibus populisque distinguitur, et omnis imperator vel rex, qui eos in regno suo invenit, cum ipso signo eos invenit, nec occidit, id est, non efficit ut non sint Judæi, certo quodam et proprio suæ observationis signo a ceterarum gentium communione discreti, nisi quicumque eorum ad Christum transierunt.

Egressusque Cain a facie Domini, &c.] In facie Domini agnitio ejus, qua se manifestat ac dignoscitur, solet intelligi. Merito ergo populus, qui a divinæ cognitionis gratia recessit, in terra habitare perhibetur. Non enim potest dicere cum electis: Nostra autem conversatio in cælis est: unde etiam Salvatorem expectamus Dominum nostrum Jesum Christum. Hunc locum LXX. Interpretes ita transtulere: Exiit autem Cain a facie Domini Dei, et habitavit in terra Naid contra Eden. Naid autem in profugum, sive, ut in libro Hebræorum nominum invenimus, instabilem motum et fluctuationem vertitur, quod nonnulli, quibus et Josephus consentit, locum esse, in quo habitaverit Cain, autumant. Porro noster interpres non hoc nomen loci, sed rei ipsius esse significantiam intellexit: quia Cain instabilis semper et fluctuans atque incertarum sedium esset futurus. Quod quantum præsentī Judæorum statui conveniat, universus testis est mundus. Qui bene etiam contra Eden habitare perhibetur, Eden quippe voluptatem sive delicias significat: quia nimirum perfidus ille populus quantum aversus a cognitione veritatis terrenis se negotiis implicat, tantum contrariam deliciis cœlestibus vitam gerit: et quia temporalia solummodo gaudia sitit, torrenti voluptatis divinæ, quo justī potantur, siccis faucibus cordis adversarius existit.

Cognovit autem Cain uxorem suam, &c.] Sicut ab initio sæculi incipientis in occisione Abel passiones sanctorum; in livore autem et persecutione Cain perfidiæ sunt insinuatæ reproborum, quæ ad finem usque sæculi erunt ambæ in mundo permansuræ; sic et in civitate quam ædificavit Cain typice intimabatur, quod spes tota pravorum in hujus sæculi regno esset ac felicitate figenda, ut pote qui futuro-

rum bonorum aut fidem aut desiderium nullum haberent. De qua civitate loquitur Dominus per prophetam Osee: Deus ego et non homo in medio tui sanctus, et non ingrediar civitatem. Neque enim Abel sive Seth, qui pro eo natus est, civitatem aut domos ædificasse leguntur: quia nimirum eos designabant, immo eorum erant primitiæ, qui suo gaudent cantare Creatori: Quoniam incola ego sum apud te in terra et peregrinus, sicut omnes patres mei. Quibus apte convenit hoc quod præmisimus Domini promissum: Deus ego et non homo in medio tui sanctus: quia quo a mundanæ civitatis consortio se reddunt extraneos, eo inhabitatione sui Conditoris existunt digniores. Apte autem Cain nomen civitatis ex nomine filii sui Enoch vocavit, ut successores se tales habiturum designaret, qui patriæ cœlestis exsortes, in hujus vitæ delectatione corda fundarent. Et bene Enoch interpretatur Dedicatio, quia reprobi dum pro eis quæ operantur in præsentī gaudere desiderant, quasi civitatem, quam sibi ædificant, in prima generatione dedicant. At contra in illa generis humani prosapia quæ per Seth ad Noe descendit, septimus ad Adam nascitur Enoch, qui ambulasse coram Deo legitur, et non apparuisse, quia tulerit eum Deus: quia nimirum requies et lætitia spesque omnis electorum non nisi in futuro sabbato est, qui postquam in hac vita ambulant cum Domino, humiliter ejus præcepta sequentes, tolluntur ab eo in vitam perpetuæ quietis, et non apparent ultra inter mortales: quia cum illo immortaliter vivunt. Ipsi enim sunt civitas ejus et templum, nunc quotidianis profectibus bonorum operum ad perfectionem tendentes, tunc finitis laboribus, cum illo regnantes, et in sua ipsi dedicatione, quæ per præsentiam Sancti Spiritus perpetuo celebrabitur, singuli quasi in Enoch nomine gaudentes.

Porro Enoch genuit Iram, &c.] Progenies Cain usque ad septimam generationem computatur, et in hac ipse a Lamech occisus, septem vindictis quas diutissime miser gestabat, absolutus est. In hac tota quæ de illo nata erat soboles, postquam ad augmentum maledictionis etiam

adulterio Lamech polluta est, ingruente diluvio periit. In sexta quidem generatione adulterio fœdata, in septima vero diluvio deleta: in quo spiritualiter insinuatur, quod impiorum civitas, id est, societas tota reproborum, in sex hujus sæculi ætatibus se corruptura sceleribus, in septima autem, quæ est in futuro, in æternum sit peritura. Sicut enim septimus ab Adam Enoch raptus est in paradysum, et non vidit eum homo, quia vivit in pace cum Deo; ita septimus a Cain Jabel, interpretatur Mutatus, cum suis fratribus et universa progenie deletus est diluvio, et non vidit eum homo, quia æterna morte multatus, et ab ea quam dilexerat gloria sæculi, illam quam non prævidebat est mutatus in pœnam. In quibus aperte designatur, ut diximus, quod sancti post hujus sæculi sex ætates ad requiem in alia vita, et reprobis tendant ad supplicium, ut etiam, narrante Domino, Lazari pauperis et divitis superbi manifeste probat historia.

Genuit (inquit) *Ada Jabel, &c.*] Cuncta hæc quæ filii Lamech invenisse vel egisse referuntur, ad cultum vel ornatum vel inlecebras hujus vitæ pertinent: nihil autem tale Abel, nihil tale natus pro eo Seth, aut nepotes ejus fecisse leguntur, sed velut peregrini in terra simplicem duxisse vitam probantur. Nam etsi Abel pastor erat ovium, non tamen voluit adeo huic se officio mancipare, ut tentoria sibi in quibus familiarius hoc exercere posset contexeret. Citharæ autem et organo absit ut vir tantus ullum tempus indulgeret. Si quis vero cuncta opera quæ de aere ac ferro fiunt sollerter intuetur; manifeste cognoscit, quia si recte naturalem legem servaret genus humanum, etiam de paradisi gaudiis culpa prævaricationis expulsum, nequaquam his omnibus opus haberet: unde hæc omnia a filiis maledictionis esse constat inventa, quamvis postmodum, degenerante humano genere a castitate primæ conversationis, etiam boni Dei famuli pro communiōe vitæ socialis aliquotiens hujusmodi rebus operam dabant. Sed magna utique distantia, quia nimirum reprobi talibus quasi summo suo bono delectabantur: electi

vero his aut omnimodis abrenuntiant, aut pro commo-
vitæ hujus aliquo, donec ad æternam perveniant, sicut
viator stabulo sive viatico, transeuntes utuntur. Denique
patriarchæ habitabant in tentoriis, sed hoc velut peregrini
in mundo, ad distinctionem eorum qui in urbibus ac
domibus quasi terræ cives habitare solebant. Utebantur
psalmistæ cithara et organo, sed ad laudandum in eis
Dominum: et e contra arguit propheta eos qui cithara,
tympano et lyra in conviviiis personabant. Erant in populo
Dei viri docti in cuncta opera æris et ferri, necnon et
argenti et auri: sed hos ipse hanc artem ad distinctionem
sui tabernaculi transferre præcepit. Propheta quoque
gaudia Dominicæ incarnationis evangelizans, opera ferri
noxia tollenda atque in melius commutanda prædixit, et
conflabunt, inquit, gladios suos in vomeres, &c. (Is. xxiv.)
Nec prætereundum negligenter quod cum homines adul-
terio inquinari, cum pascendis pecoribus amplius justo
insistere, cum modis musicis dissolvi, cum fabrilibus ope-
ram dare artibus cœperunt; tunc diluvio sunt superve-
niente deleti. Sed cavendum sollertius ne nos hujusmodi
rebus ultra modum inretitos ultimus dies inveniat, cum
etiam Dominus de die judicii loquens commemorato hoc
tempore, ad cautelæ nos studium incitet, dicens: Sicut
enim erant in diebus ante diluvium comedentes et biben-
tes, &c. (Matt. xxiv. 38.)

Soror vero Thubalcain Noema.] Noema interpretatur
Voluptas. Bene autem series generis Cain in nativitate
fœm. 1æ terminatur; et eadem fœmina Voluptas nominatur:
quia tota pravorum intentio mundi servit inlecebris, et in
expletione carnalium voluptatum vitam finire desiderat.
Verum nata hac fœmina, non multo post universa progenies
maledicta diluvio consummata est: quia cum delectationi-
bus mundi colla mentis subdiderint, cum dixerint pax et
securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus. No-
tandum autem quod delectatio sive voluptas duobus modis,
id est, et in bono et in malo, solet intelligi: In bono,
videlicet cum dicitur, Mansueti autem possidebunt terram,

et delectabuntur in multitudine pacis. Et rursum: Inebriabuntur, inquit, ab ubertate domus tuæ, et torrente voluptatis tuæ potabis eos. A qua voluptate et paradus cognominatur: quia nimirum ad hoc in eo positus est homo, ut in præsentia sui Conditoris ibidem beatissimis ac sanctissimis carnis et animæ deliciis perpetuo frueretur. In malo autem voluptas accipitur, cum notantur ab apostolo quidam voluptatum amatores magis quam Dei. Quibus apte vocabulum Noemæ, in cujus generatione prima, mundi ætas, paucis exceptis, deleta est, congruit. Recessisset ergo genus humanum ab Eden, id est, a deliciis internorum bonorum; et exercebat relictis cœlestibus terram, et pervenit usque ad nativitatem fœminæ, quæ Noema, id est, Voluptas vocaretur: nec multo post totum cataclysmo periit: ut profecto nativitate talis sobolis et eventu subsequente cladis insinuaretur, quia merito ad ruinam properant quique, neglectis spiritualibus, carnis sese voluptatibus subigunt. Et quidem Noema in septima a Cain generatione nata est. Si autem ab ipso Adam generationes Cain computare, et omnes etiam filios Lamech adnumerare volueris, invenies Noemam in undecimo loco positam. Lamech namque est septimus ab Adam, quibus cum quatuor liberos ejusdem Lamech adjeceris, undecimum profecto numerum implebis. Solet autem undenario numero, qui denarium transgreditur, peccatum designari, quod transgressione decalogi legis perpetratur. Atque ideo recte generatio reproba in undenario numero, et hoc in fœmina, terminatur ac deperit: quia dum legis divinæ scita contemnens, pravis suis voluptatibus satiari contendit, repentinum sibi struit exitium.

Dixitque Lamech uxoribus suis Adæ et Sellæ, &c.] Virum vel adolescentulum, quem dicit, Cain significat, quem idem Lamech, sed non sponte, interfecit, sicut Hieronymus in quodam Hebræo volumine scriptum esse testatur. Occidit autem eum in vulnus et in livorem suum, quia et ipse sibi in hoc mortem adscivit ac damnationem, quod eum, quem Deus vitæ donaverat, peremit.

Septuplum ultio dabitur de Cain, &c.] Septuplum ultio data est de Cain, quia usque ad septimam generationem fratricidii et invidiæ suæ vagus profugusque pœnas luebat. De Lamech vero septuagies septies, quia sicut Hieronymus relatum sibi ab Hebræis testatur, et Josephus idem adfirmat, LXX. et VII. animæ progenitæ sunt de stirpe Cain, quæ diluvio perierunt. Et in hoc numero de Lamech factam aiunt esse vindictam, quod genus ipsius usque ad diluvium perseveraverit. Interpretatur autem Lamech Percutiens sive Percussus, quæ utraque interpretatio eidem uni convenit qui et percussit Cain, et ob hoc idem parricidium etiam ipse divina ultione percussus est. Mystice autem Lamech genus humanum significat, et percussum fraude antiqui hostis in primo parente, et percutiens seipsum quotidianarum augmentatione culparum, de quo ultio septuagies septies data est; quia usque ad adventum Christi, qui in septuagesima et septima generatione in mundo apparuit, noxa primæ prævaricationis genus premebat humanum, donec adveniens ille tolleret peccata mundi, et in æternam nos vitam, quam in Adam perdidimus, aperta suo baptisate vel passione janua regni cœlestis, induceret. Tunc ergo ultio de Lamech cessavit, quia contrito per passionem ac resurrectionem Dominicam aculeo mortis atque peccati, genus humanum ad regnum cœleste rediit.

Cognovitque adhuc Adam uxorem suam, &c.] Postquam Cain fratricidam extinctum commemoravit, et progeniem ejus in septima generatione denuo maledictam replicavit, revertitur ad restaurationem seminis sancti exponendam, utque hoc pereuntibus impiis perpetuo manserit narrat. Interpretatur autem Seth Positio, sive Resurrectio, cujus causa nominis aperitur, dicente parente :

Posuit mihi Dominus semen aliud pro Abel, &c.] Positus est pro Abel, non solum ordine nascendi, sed et merito virtutis, locum fratris implens, cujus devotio mentis etiam ab sobolem ipsius transisse monstratur, cum subditur :

Sed et Seth natus est filius, quem vocavit Enos, &c.] Enos

interpretatur Homo vel Vir: unde recte qui tale nomen ipse habet, nomen Domini incipit invocare, tanto instantius quotidianis in precibus auxilium Conditoris implorans, quanto se fragilis naturæ factum meminit. Mystice autem sicut Abel occisus a Cain passum Dominum; ita natus pro eo Seth resuscitatum eum a morte designat: unde apte apud Septuaginta Translatores nato eo dixisse fertur pater sive mater ejus: Suscitavit enim mihi Deus semen aliud pro Abel, quem occidit Cain. Quod ideo recte juxta mysticos sensus semen aliud appellatur, cum idem Dominus qui occisus est resurrexit, quia nimirum mortalis occisus est, resurrexit immortalis: mortuus est ne nos mori timeremus: surrexit ut nobis resurgendi a morte spem fidemque tribueret: quorum distantiam seminum, loquens de nostra resurrectione, apostolus manifeste discrevit, Seminatur, inquit, in corruptione, surget in incorruptione, &c. (1 Cor. xv. 42.) Et de ipso Domino, Etsi mortuus est, inquit, ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei. Enos vero filius Seth populum Christianum figuratim exprimit, qui per fidem ac sacramentum Dominicæ passionis ac resurrectionis quotidie per totum orbem ex aqua et Spiritu Sancto nascitur. Iste enim gratiam regenerationis suæ primæ generationi præferens, in universis quæ agit auxilium nominis Domini invocare consuevit, dicens: Pater noster, qui es in cœlis, sanctificetur nomen tuum, &c. ejusdem Dominicæ orationis, sive aliarum quibus gratiæ ejus, sine qua nihil valemus, supplicare solemus: unde etiam recte nos propter conscientiam nostræ fragilitatis Enos, id est, Hominis vocabulo cognominamur: propter vero spem futuræ nostræ immortalitatis filii Seth, id est, Resurrectionis, existimus.

IN CAP. V. *Hic est liber generationis Adam. In die qua creavit Deus hominem, &c.*] Hic est liber primæ creationis hominis, quod ad similitudinem suam fecit illum Deus, ut videlicet participatione bonitatis ejus esset perpetuo bonus, immortalis et felix; quod masculinum et femi-

nam fecit eos, quod factos gratia suæ benedictionis illustravit. Talis erat generatio Adam cum uxore sua in die qua creatus est: Sed heu! Proh dolor! profanavit ille similitudinem Dei, hosti magis quam Creatori credendo, contraxit primogenitus ejus pœnam maledictionis gravio-rem invidendo et occidendo fratrem, corrupit septimus ab illo Lamech statutam masculi et fœminæ legem, de qua dictum erat, Erunt duo in carne una, accipiendo duas uxores, et in una carne tres conjungendo, et crebrescentibus passim malis, in tantum a similitudine sui Conditoris ac prima benedictione genus recessit humanum, ut in decima generatione, exceptis paucis, quos arca cohibuit, totum deleri meruisset; ad quam tamen similitudinem ac benedictionem nobis redire concessit Conditor ipse, in nostræ naturæ similitudine nasci ac maledici morique dignatus, quatenus per ipsum redempti et dicere de ipso mereamur: Scimus quia cum apparuerit, similes ei erimus: videbimus enim eum sicuti est, et audire ab ipso: Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi.

Et vocavit nomina eorum Adam, &c.] Adam sicut et Enos interpretatur Homo, sed sic Enos sonare fertur Hominem, ut masculis tantum congruat: Adam vero ita ut utriusque sexui possit aptari: unde recte dicitur, quia vocavit nomina eorum Adam, id est, Homo. Sicut autem homo Latine ab humo nominis etymologiam habet, quia de humo carnis originem traxit: ita apud Hebræos Adam a terra nominatur, quia de limo terræ homo formatus est: unde etiam Adam Terrenus, sive terra rubra potest interpretari. Porro apud Græcos homo aliam habet etymologiam: vocatur enim antropos, ab eo quod superna speculari et ad cœlestia contuenda debeat oculos mentis attollere. Inest autem nomini Adam, excepta interpretatione qua hominem designat, et aliud sacramentum quod silentio præteriri non debet. Habet enim litteras quatuor, A et D et A et M, a quibus litteris et quatuor orbis plagæ, cum Græce nominantur, initium sumunt. Vocatur namque apud eos anatole oriens, dysis occidens, arctos septentrio,

mesembria meridies ; multumque decebat ut nomen protoplasti omnes mundi plagas ipse mystice contineret, per cuius progeniem mundus erat omnis implendus. Quod autem dicit, Et vocavit nomina eorum Adam, et addidit, In die quo creati sunt, patenter insinuat quod uno eodemque die, id est, sexto mundi nascentis, Adam et uxor ejus facti sunt, et non uxor de latere ejus post sextum aut septimum diem seorsum Creata.

Vixit autem Adam centum triginta annis, &c.] Adam quidem creatus est ad imaginem et similitudinem Dei, quia immortalis est in anima et carne conditus. Postquam vero imaginem in se Dei ac similitudinem peccando corruptit, genuit ad similitudinem et imaginem suam filium, id est, mortalem, corruptibilem, rationis capacem, reatu suæ prævaricationis adstrictum, et non nisi ejusdem Conditoris sui gratia solvendum. Notandum autem quod ubi nostri codices ex Hebræo fonte transfusi habent vixisse Adam centum triginta annis, et genuisse Seth, antiqua translatio habet pro centum triginta, ducentos triginta : ubi autem in nostris codicibus sequitur, Et facti sunt dies Adam postquam genuit Seth octingenti anni, et genuit filios et filias, illa pro octingentis septingentos habet. Ubi vero in conclusione subjungitur : Et factum est omne tempus, quod vixit Adam, anni nongenti triginta, et mortuus est, ibi et illa eandem summam ponit, talisque distinctio numerorum, in omnibus usque ad diluvium generationibus inter utramque editionem servatur, ut ante natum filium quisque in LXX. Interpretibus centum annos plus, et post natum centum minus quam in Hebraica veritate annos habuisse legatur. At in conclusione utraque editio æqualem numerum ponit, præter in sexta solummodo generatione ; ubi in utrisque codicibus Jaret annorum centum sexaginta duorum genuisse Enoch, et post ejus ortum octingentos annos vixisse reperitur : et in nona, in qua novo genere distantiae secundum Hebraicam veritatem Lamech genuisse Noe cum esset annorum centum octoginta, et eo nato supervixisse annis quingentis nonaginta quinque reperitur. Porro in Septuaginta Interpretibus ante natum Noe inve-

niuntur anni centum octoginta octo: post natum vero quingenti sexaginta quinque, sicque fit ut viginti quatuor annis plus vixisse Lamech in Hebræis quam in Septuaginta Translatorum codicibus inveniatur: qua interpretum diversitate efficitur, ut tempus vitæ Mathusalam quatuordecim annis ultra diluvium videatur extendi, utque anni ante diluvium juxta Hebræos mille quingenti centum quinquaginta sex; juxta Septuaginta autem Interpretes, quos Chronographi sequuntur, duo millia ducenti quadraginta duo reperiantur: quamvis doctissimus Augustinus profiteatur quod etiam in Septuaginta Translatione Mathusalam in codicibus paucioribus, sed veracioribus, sex annis ante diluvium reperiat fuisse defunctus: qui cum studiosissime causam dissonantiæ præfatæ interpretationum inquireret, nec vellet Septuaginta Translatorum fidei derogare, quos et apostoli atque evangelistæ plerisque in locis probantur esse secuti; et ipse transferendo scripturas prophetico magis dono quam officio interpretandi usos esse credebat; ita conclusit ut diceret: "Credibilis ergo quis dixerit cum primo de bibliotheca Ptolomæi describi isti cœperunt; tunc aliud tale fieri potuisse in codice uno, sed primitus inde descripto, unde jam latius emanaret, ubi potuit quidem accidere etiam scriptoris error. Sed hoc in illa quæstione de vita Mathusalam non absurdum est suspicari. Et post aliquanta: Recte fieri, inquit, nullo modo dubitaverim, ut cum diversum aliquid in utrisque codicibus invenitur, quandoquidem ad fidem rerum gestarum utrumque esse non potest, verum ei linguæ potius credatur, unde est in aliam per Interpretes facta translatio." Itaque juxta Hebraicam veritatem vixit Adam centum triginta annis et genuit Seth. Vixit Seth centum quinque annis et genuit Enos. Vixit Enos nonaginta annis et genuit Cainan. Vixit Cainan octoginta annis et genuit Malalehel. Vixit Malalehel sexaginta quinque annis et genuit Jared. Vixit Jared centum sexaginta duobus annis et genuit Enoch. Porro Enoch vixit sexaginta quinque annis et genuit

Mathusalam, et ambulavit cum Deo. Postquam genuit Mathusalam vixit trecentis annis, et genuit filios et filias. Ambulavit cum Deo dictum est, Dei in omnibus voluntatem et præcepta secutus est, Deo in se commorante, et cor ejus possidente ac regente, bona foris opera exercuit, juxta illud Prophetæ: Indicabo tibi, O homo, quid sit bonum, et quid Dominus quærat a te: utique facere judicium et diligere misericordiam, et sollicitum ambulare cum Deo tuo. Et sicut Zacharias ait: Confortabo eos in Domino, et in nomine ejus ambulabunt, dicit Dominus. Non autem ita dictum est quia post natum Mathusalam ambulaverit Enoch cum Deo trecentis annis, quasi non etiam ante nativitatem ejus divinis obtemperaverit jussis; sed hac potius sententia simpliciter indicatur, quia non amplius quam trecentis annis post ortum Mathusalam in hac vita Deo bonis actibus servierit. Verum his completis ad ulterius vitæ gaudia ducatum ejus secutus sit. Sequitur enim,

Et facti sunt omnes dies Enoch trecenti sexaginta quinque anni, &c.] Pulcherrime autem dicitur, quia qui ambulavit in hac vita prius cum Deo, obediendo præceptis ejus, ambulavit postmodum cum illo transeundo de hac vita in aliam, ubi in maxima carnis et spiritus quiete ac felicitate viveret: quem tamen fides ecclesiæ universalis habet ante diem judicii, id est imminente adventu Antichristi, rediturum cum Helia ad conversionem hujus sæculi, quatenus auctoritate ac doctrina tantorum virorum erudiantur et confirmentur corda hominum ad tolerandam et superandam persecutionem ejusdem filii perditionis; et tunc eos, consummato suo martyrio, ad immortalis vitæ gaudia consensuros, juxta quod in Apocalypsi Dominus Johanni: Et dabo, inquit, duobus martyribus meis, id est, testibus, et prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta amicti saccis, id est, tribus semis annis in magna continentia et agonia conversantes. Et paulo post: Et cum finierint testimonium suum, bestia quæ ascendit de abyssu, faciet adversum illos bellum, et vincet eos, et occidet illos. Diximus autem

præoccupando supra, quia sicut Lamech in septima ab Adam generatione maledictus interitum designat reprobatorum, quem in futuro seculo, ubi requiem sperare debuerant, inveniunt: ita Enoch in septima generatione translatus de mundo veram demonstret requiem electorum, quam post hujus vitæ labores, qui sex ætatibus transeunt, sine fine percipiunt. Unde recte Lamech et uxores legitur accepisse duas contra decretum ejus qui dixit: Erunt duo in carne una, et prolem ex his genuisse mundi actibus atque inlecebris deditam, ac sic patrato homicidio proprii oris maledictus esse sententia. Porro Enoch ambulasse cum Deo perhibetur. Quæ laus hominis major esse poterit? nulla, cum sit comes individuus, in cunctis actibus divinæ vestigia sequitur jussionis: quod si fecisset Adam, nequaquam a comitatu Conditoris ad audienda serpentis conloquia pedem avertisset, hactenus cum genere suo toto in Paradiso maneret. Quod vero omnes dies Enoch trecenti sexaginta quinque anni esse dicuntur, quo dierum numero annus solis includitur, significat mystice per tutum hujus seculi tempus eos qui fideliter Domino serviunt, et ad æternam requiem tendunt, numquam defectores. Nec frustra trecenti anni seorsum excipiuntur, quibus specialiter ambulasse cum Deo Enoch perhibetur. Hic etenim numerus apud Græcos per T litteram solet notari. T vero littera crucis figuram tenet; et si apicem solum qui deest in medio suscepisset, non jam figura crucis sed ipsum crucis esset signum manifesta specie depictum. Ambulavit ergo Enoch cum Deo, qui dicitur Dedicatio, trecentis annis: quia nimirum vitam et conversationem expressit, immo ipse egit eorum qui in fide Dominicæ passionis gaudium perpetuæ salutis expectant, abnegantes seipsos, tollentesque crucem suam quotidie, et sequentes Dominum: quod est aliis verbis dicere, ambulantes cum Deo, et ad ingressum Paradisi tendentes. Notandum autem quod cum progeniem Seth usque ad Noe, et deinde usque ad Abraham scriptura sub tanta distinctione contexuerit, stirpem Cain usque ad Lamech et liberos ejus absque ulla ætatum mentione

descripsit, quasi tacite nobis intimans illud psalmistæ: Quoniam novit Dominus viam justorum, et iter impiorum peribit.

Vixit quoque Mathusalam centum octoginta septem annos, &c.] Providit Lamech spiritu prophetico qualis suus filius, quantæ virtutis esset futurus, quodque in diebus ejus impiorum natio exterminanda, et per ipsum esset, transacto diluvio, generatio restauranda fidelium. Opera autem et labores manuum, quos dixit, non alios, credo, majores voluit intelligi, quam eos quibus progenies electorum eo tempore a malorum improbitate premebatur: consolationem vero suam suorumque illam dixit, cum perditio per diluvium mundo qui tunc erat, ablatis de medio cunctis mundi rebus atque habitatoribus, novum iterata seculi facie genus justorum præscirent esse nasciturum. Nam et hoc tempore consolatio bonorum est, cum viderint crebrescentibus mundi ruinis adpropinquare diem judicii, in quo consumpta universitate pravorum, ipsi cum Domino nova futuri seculi regna possideant. Pro eo autem quod nostra editio habet, consolabitur, antiqui Interpretes dixerunt, Iste requiescere nos faciet ab operibus nostris, quod nomini Noe magis convenire videtur. Noe quippe Requies interpretatur. In quo juxta litteram illud potest intelligi quod temporibus ejus omnia retro opera hominum quieverint per diluvium. Juxta sensum vero spirituales eadem est requies quæ et consolatio sanctorum, intueri videlicet, adpropinquante mundi termino, et interitum impiorum, et suorum adesse tempus præmiorum. Bene autem Noe, in cujus meritis Domino devotis requies et consolatio erat seculo danda, in decima ab Adam generatione nascitur: quia nimirum per completionem decalogi legis æterna nobis requies et vita tribuitur. Bene cum eum genuisse scriptura dixit, nequaquam unum ejus filium voluit nominare, ne in viro perfecto numerus undenarius quasi transgressio denarii aliquem habere locum videretur, sed velut de viro virtutis mystice loquens, tres ei pariter natos filios refert.

Noe vero (inquit) cum quingentorum esset annorum,

genuit Sem, Cham, et Jafeth.] Natus est ergo Noe in decima generatione, quia illorum vitam et figuravit et egit, qui in observatione decalogi perfecti sunt. Genuit tres filios, ut in fide sanctæ Trinitatis se Domino servisse ac virtutum spiritualium frugem protulisse etiam carnalis sobolis fructu designaret: quamvis etiam juxta historiam tres creasse filios decebat eum, in quo pereunti mundo semen erat nascituri denuo seculi relinquendum, ut per trium videlicet progeniem filiorum totidem orbis terrarum partes implerentur. Sem etenim filii maxime Asiam, Cham liberi Africam, Jafeth posteri Europam possedere.

IN CAP. VI. *Cumque cœpissent homines multiplicari, &c.*] Homines dicit progeniem Cain, quæ a divinæ voluntatis intuitu aversa, humanis solummodo negotiis animum subjugaverat: filios vero Dei, eos qui de prosapia Seth generati, exemplo paternæ devotionis servitium quod Deo debebant inviolata mente servabant. Qua distinctione et Dominus in evangelio discipulos suos a ceterorum comparatione discrevit, dicens: Quem dicunt homines esse Filium hominis? Et accepto eorum responso, Vos vero, inquit, quem me esse dicitis? videlicet eminentiores eos hominibus volens intelligi, et in eorum numero computandos, de quibus ipse ait: Ego dixi, Dii estis, et filii Excelsi omnes. Quidam codices pro Filiis Dei habent Angelos Dei; quod in eadem utique significatione accipitur. Angeli quippe Dei recte appellantur homines justi, qui juxta modum suæ capacitatis angelicam in terris agere vitam curant: qualibus dicit Apostolus: Vos autem fratres non estis in carne, sed in spiritu. Et iterum: Nostra autem conversatio in cœlis est. Videtur ergo quia generatio stirpis Seth, quamdiu cum progenie Cain non est commixta, inlibatam suæ castitatis normam servaverit; at postquam in concupiscentiam lapsa nequam fœminarum maledictæ se soboli conjunxit, tunc et ipsa vitiato sobriæ mentis decore, maledictionis ejus cœperit existere consors. Denique in lege diligenter ac sedulo præcipitur

filiis Israel, ne cum alienigenis misceant connubia, ne seducat, inquiens, filia ejus filium tuum, et sequantur deos eorum.

Dixitque Deus, Non permanebit Spiritus meus in homine, &c.] Hos versiculos exponens S. Hieronymus, “in Hebræo,” inquit, “scriptum est: Non judicabit Spiritus meus homines istos in sempiternum, quia caro sunt: hoc est, quia fragilis est in homine conditio, non eos ad æternos servabo cruciatus; sed hic illis restituam quod merentur. Ergo non severitatem, ut in nostris codicibus legitur; sed clementiam Dei sonat, dum peccator hic pro suo scelere visitatur: unde et iratus Deus loquitur ad quosdam: Non visitabo filias eorum cum fuerint fornicatæ, et sponsas eorum cum adulteraverint. Et in alio loco: Visitabo in virga iniquitates eorum, et in flagellis peccata eorum, verumtamen misericordiam meam non auferam ab eis. Porro ne videretur in eo esse crudelis, quod peccantibus locum pœnitentiæ non dedisset, adjecit: Eruntque dies illius centum viginti annorum, hoc est, habebunt centum viginti annos ad agendam pœnitentiam: quia vero pœnitentiam agere contemserunt, noluit Deus tempus expectare decretum, sed viginti annorum spatiis amputatis, induxit diluvium anno centesimo agendæ pœnitentiæ destinato.”

Gigantes autem erant super terram, &c.] Gigantes dicit homines immensis corporibus editos ac potestate nimia præditos, quales etiam post diluvium, id est, temporibus Moysi vel David multos fuisse legimus, qui nomen habent Græce ex eo quod illos juxta fabulas poetarum terra genuerit. Videntur autem tunc fuisse progeniti, cum posteri Seth de stirpe Cain uxores sibi gratia pulchritudinis contra jus suæ dignitatis elegerant. Nam sequitur:

Postquam enim ingressi sunt filii Dei ad filias hominum, &c.] Notandum autem quod hoc in loco pro gigantibus, in Hebræo cadentes, id est, Annafilim leguntur; facilisque atque absolutus est sensus, quia cadentes erant in terram homines in diebus illis, id est, terrenis concupiscentiis

adhærentes, amisso statu Deo devotæ rectitudinis. Gigantes autem illorum lingua proprie Rafaim nominantur. Ponitur vero et gigans aliquando in bono, ut est istud de Domino: Exultavit ut gigans ad currendam viam; sed hoc pro potentia singulari qua ceterum genus humanum jure transcendit, dispositumque Incarnationis sacramentum mirabili virtute peregit, sicut etiam leo aliquando Dominum, aliquando diabolum designat; sed diabolum, propter superbiam et ferocitatem; Dominum, propter potentiam: quamvis in Hebraica veritate memoratus psalmi versiculus ita scriptus sit: Exultavit ut potens ad currendam viam.

Videns autem Deus quod multa malitia hominum esset in terra, &c.] Pœnituisse Deum dicit, non quia vere sicut hominem, ita Deum cujusquam facti sui pœniteat, cujus est de omnibus omnino rebus tam fixa sententia quam certa præscientia; sed utitur scriptura talibus verbis, ut se quodammodo familiariter insinuet nobis, qui mutare cœptum aliquid et in aliud transferre non nisi pœnitendo solemus: quamquam ergo divina providentia sereno corde intuentibus appareat cuncta certissimo ordine administrare; congruit tamen scriptura, et se coaptat humili intelligentiæ tardiorum, quorum longe major est multitudo, ut dicat quasi per pœnitentiam Dei ablata ea quæ incipiunt esse, neque perseverant quantum perseveratura sperata sunt: cui simile est illud quod sequitur:

Et tactus dolore cordis intrinsecus; Delebo, inquit, hominem, &c.] Humano etenim more dolere dicitur Deus, cum homines quos ipse creavit hosti potius maligno peccando, quam sibi pie vivendo adhærere considerat, juxta illud Salomonis: Et dolor patris filius stultus. Et iterum: Ira patris filius stultus, et dolor matris quæ genuit eum. Quod autem etiam interitum omnium animantium terrenorum volatiliumque denuntiat, magnitudinem futuræ cladis effatur: nam animantibus rationis expertibus, tamquam et ipsa peccaverint, minatur exitium.

Hæ generationes Noe. Noe vir justus, &c.] Eadem laude Noe qua Enoch prædicatur, videlicet quod divinæ vestigia

jussionis rectis operum bonorum gressibus secutus sit, atque ideo mundo perituro ille in paradysum translatus; iste mundo pereunte in arca salvatus est. Justus autem atque perfectus fuit Noe, non sicut perficiendi sunt sancti in illa immortalitate qua æquabuntur angelis Dei, sed sicut esse possunt in hac peregrinatione perfecti; et propterea adjungitur in generationibus suis, ut significetur eum, non juxta justitiam consummatam, sed juxta generationum suarum justum fuisse justitiam, illarum videlicet generationum in quibus Seth, Enos, Enoch, et ceteri illius temporis viri, sancti ac perfecti fuere. Ad quas generationes etiam filios ejus Sem et Japheth pertinere sequens sanctæ scripturæ textus insinuat.

• *Cumque vidisset Deus terram esse corruptam, &c.*] Omnis caro omnis homo dicitur, juxta illud prophetæ: Et videbit omnis caro salutare Dei. Non enim volucres aut quadrupedia viam suam peccando corruerant, sicut nec illa salutare Dei nostri, id est, Christum, sed omnis homo videbit.

Dixit ad Noe: Finis universæ carnis venit coram me, &c.] Multiforme in fabrica arcæ ac superventu diluvii continetur mysterium. Primo quidem quod sicut Dominus ipse ostendit per inundationem diluvii repentinam improvisa novissimi examinis hora designatur: Et sicut factum est, inquit, in diebus Noe, ita erit et in die Filii hominis, &c. (Matt. xxiv. 38.) Fabricatio enim arcæ quæ per centum annos agebatur, universum tempus significat hujus sæculi, quo et ecclesia sancta construitur, atque ad finem perfectum deducitur. Nulli enim dubium quin numerus centenarius perfectionem significet, vel quia decem decadibus impletur, vel quia de sinistra transit in dextram, velut illam exprimens actionem, quæ in hac quidem vita quasi in læva exerceatur; sed in vita futura velut in dextera consumetur. Sicut autem facta arca, et inlatis in eam omnibus quæ erant salvanda, venit diluvium, et tulit omnia quæ extra eam erant; sic ubi omnes qui præordinati sunt ad vitam æternam, ecclesiam intraverint, veniet finis

mundi, et peribunt omnes qui extra ecclesiam fuerint inventi; et juxta hunc sensum manifeste arca ecclesiam, Noe Dominum qui ecclesiam in sanctis suis ædificat, diluvium finem sæculi vel judicium designat extremum. Verum excepta arcae fabrica, etiam in eo Noe, quia *Requies* interpretatur, et requiem daturus hominibus sive consolaturus, præ sagabatur homines ab operibus et laboribus manuum suarum quiescere, in terra cui maledixit Dominus, Domini Salvatoris imaginem tenet. Ipse enim consolatur nos per inlustrationem Spiritus sui, qui propterea *Paracletus*, id est, consolator vocatur. Ipse eripuit nos de maledicto legis, factus pro nobis maledictum. Ipse vocat ad requiem laborantes: Venite, inquit, ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos: Tollite jugum meum super vos, et discite a me quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris. Ipse veraciter in generationibus, id est, in omni sanctorum congregatione solus per omnia vir justus atque perfectus fuit, ut pote quia peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus. Juxta aliam vero interpretationem æque piam et catholicam, arca ecclesiam, diluvium aquam baptismi, qua ipsa ecclesia in cunctis suis membris abluitur et sanctificatur significat, juxta quod Petrus apostolus exponens ait: Quando expectabat Dei patientia in diebus Noe cum fabricaretur arca, &c. (1 Pet. iii. 20.) Quod autem ait, per resurrectionem Jesu Christi nos esse in baptisate salvatos, breviter exponit quid octo animarum quæ salvæ factæ sunt per aquam numerus mystice designet. Dies enim Dominicæ resurrectionis a die quidem Passionis ejus tertius, sed a die primæ conditionis octavus est. Undas quoque diluvii nonnulli Patrum sæpe super tentationibus hujus sæculi interpretantur, quibus sancta ecclesia quotidie pulsatur, nec tamen superatur: quin potius ipsa tentationibus exercita magis a terrenis cupiditatibus in cœlestia quærenda sustollitur. Quicquid vero extra illam est, eisdem mundi tentationibus necatur, quemadmodum dicitur, quod multiplicatæ ac vehementer inundantes aquæ in

superficie terræ arcam quidem elevaverint in sublime a terra: quicquid vero extra arcam fuit perdidierint. Cui expositioni convenit illa Domini de duabus domibus parabola, una supra petram, alia super arenam ædificata; quæ cum æqualiter pluvia, ventis, et fluminibus essent pulsatæ, illa quæ super petram fidei fundata erat, tentationibus probata; quæ vero in caducis vitæ hujus delectationibus velut in arenis spem posuerat, labefactata est. Quod enim in arca structor Noe, hoc in domo fidei fundamentum petra; et quod extra arcam corrupta gigantum mens atque in terram proclivis, hoc in domo perfidiæ congesta exprimit arena. Designet ergo arca ecclesiam: designet diluvium fontem baptismi quo abluitur: designet fluctus mundi tentantis quibus probatur: designet finem in quo coronatur. Porro Noe fabricator arcæ vel ipsum Dominum ac Salvatorem nostrum vel unumquemque devotum ejusdem sanctæ ecclesiæ rectorem typice denuntiat.

Fac tibi (inquit) arcam de lignis lævigatis.] Non solum homines qui in arca salvati sunt, sed et animantia quæ eam pariter intrarunt; ipsa etiam ligna de quibus facta est fideles sanctæ ecclesiæ mystice denuntiant. Ligna ergo de quibus facta est, lævigata esse jubentur, quia quicumque in fabrica ecclesiæ ad fidem veniendo imponitur; necesse est ut abscissus primo a radice priscae conversationis per eruditionem vel castigationem eorum qui in Christo præcesserunt, omne quod sibi noxiæ tortitudinis ac deformitatis inesse deprehenderit eruat, atque ad regulam catholicæ fidei ac veritatis tota se mente et actione componat, quatenus in ordine ædificii cœlestis suo loco ac tempore novus homo creandus opportune possit imponi. Pro lignis autem lævigatis antiqua translatio ligna quadrata posuit, quod ad eandem electorum perfectionem æque respicit. Ubi quicumque enim verteris quadratum, stabit, neque ulli poterit obnoxium esse casui. Sic nimirum, sic electorum mens, quæcumque sibi tentamenta occurrerint, inviolabilem piæ intentionis statum servare meminit.

Mansiunculas in arca facies.] Universæ in arca man-

siones ad receptacula sunt diversorum animantium, quæ eam erant ingressura dispositæ, et in ecclesia multi sunt ordines institutionum pro diversitate eorum qui ad fidem veniunt. Neque enim una eademque debet esse vita vel conversatio conjugatorum et continentium; peccatorum et rectorum: et huic dicitur: Si vis ad vitam ingredi, serva mandata, non homicidium facies, non adulterabis, non facies furtum, non falsum testimonium dices, et cetera hujusmodi. Alteri autem: Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus. Unde etiam de ipso præmio æternæ retributionis Dominus ait: In domo Patris mei mansiones multæ sunt. Ergo mansiunculæ sunt in arca, quia non unum in ecclesia meritum omnibus, nec idem in fide profectus est, licet omnes intra unam fidem contineantur, eodemque baptisate diluantur.

Et bitumine linies intrinsecus et extrinsecus, &c.] Bitumen est ferventissimum et violentissimum gluten, cujus hæc virtus est, ut ligna quæ ex eo fuerint lita, nec vermicibus exedi, nec solis ardore, vel ventorum flatibus, vel aquarum possint inundatione dissolvi: unde quid aliud mystice in bitumine quam constantia fidei accipitur? Bituminatur autem arca intrinsecus et extrinsecus, et sic universe perficitur, dum et cogitationes electorum et opera, ne ullis vincantur aut decipiantur vitiorum incursibus, fidei in omnibus virtute muniuntur.

Trecentorum cubitorum erit longitudo arcæ, &c.] Longitudo arcæ longanimitatem patientiæ, qua fortiter adversa tolerantur; latitudo amplitudinem caritatis, qua et hi qui adversa inrogant complectuntur; altitudo sublimitatem spei, qua æterna in cœlis retributio præstatu insinuat: unde bene longitudo arcæ trecentorum cubitorum esse jubetur, qui numerus, sicut et supra perstrinximus, per T litteram Græce notatur. Hæc autem littera in crucis figura scribitur, quia nimirum sancta ecclesia dum invicta et stabilis inter adversa perdurat, Dominicæ passionis vestigia sectatur, memor sermonis ejus quo dixit: Et qui

non accipit crucem suam et sequitur me, non est me dignus. Latitudo in quinquaginta cubitos extenditur, in quo numero Spiritus Sanctus mittitur, et in lege populo Dei universalis requies ac remissio donatur: quia caritas Dei diffunditur in cordibus nostris, non ex merito nostræ actionis, sed per Spiritum Sanctum qui datus est nobis. Et hæc est requies atque in hoc nostrorum remissio debitorum, cum Deum ex toto corde, tota anima, tota virtute, et proximum in Deo tamquam nosmet ipsos, adversarium autem propter Deum diligimus. Altitudo triginta cubitorum est, quia videlicet hæc est sola et unica spes electorum, ut per observationem decalogi legis, qui in Dei et proximi dilectione perficitur, ad contemplationem sanctæ Trinitatis ascendant. Ter enim deni triginta faciunt. Est autem aliud memorabile in arcæ figura mysterium, quod in mensuram humani corporis probatur esse formata. Humani quippe corporis longitudo a vertice usque ad vestigia sexies tantum habet quam altitudo, quæ est ab uno latere ad alterum latus, et decies tantum quam altitudo, cujus altitudinis mensura est in latere a dorso ad ventrem, velut si jacentem hominem metiaris supinum seu pronum, sexies tantum longius est a capite usque ad pedes, quam latus a dextera in sinistram vel a sinistra in dextram, et decies quam altus a terra: unde facta est arca trecentorum in longitudinem cubitorum, et quinquaginta in latitudinem, et triginta in altitudinem: et quia de ecclesia dicit apostolus quod sit unum corpus et unus Spiritus in Christo; recte arca quæ hujus figuram præferbat, in effigiem humani corporis formata est: quia etiam ipse Christus Deus et Dominus noster pro nobis incarnari et per sacramenta humanitatis suæ nos a peccatis ablui et consecrari voluit; recte arcam in qua pereuntibus impiis reliquias humani generis salvare decrevit, in modum humani corporis fieri præcepit, sicut templum quod fecit Salomon Domino non solum ecclesiam ejus, sed et ipsam ejus carnem quam de Virgine sumsit figurabat, teste ipso, cum ipse ait Judæis: Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud.

Hoc autem dicebat, inquit evangelista, de templo corporis sui. Sic et arca, quam in figuram fecit Noe corporis humani, et nostri typum tenuit, de quibus dixit apostolus, donec occurramus omnes in virum perfectum; et ipsius Domini, qui per mysterium suæ Incarnationis nos in unitatem fidei colligere atque a peccatis emundare gratia Sancti Spiritus, quam columba olivam arcæ inferens designavit, inlustrare atque a pereuntis mundi exterminio salvare dignatus est.

Fenestram in arca facies, &c.] Fenestra ad hoc fieri jubetur in arca, ut cessantibus postmodum imbribus, et requiescente arca, per hanc posset volucrum Noe emittere, ad dignoscendum si jam cessassent aquæ, vel si arefacta esset aut germinaret terra, ut ipse etiam, hac aperta, lumen cœli videret: unde bene in Hebræo pro fenestra meridianum fertur haberi, eo quod fenestræ meridiano sole clarius soleant inlustrari: quod etiam sacramentis spiritualibus aptissime congruit. Nam fenestra quæ non nisi transacto diluvio inhabitatores arcæ splendore meridiani solis inlustravit, illam cœlestium arcanorum scientiam, quæ baptizatis fidelibus plenius revelatur, insinuat. Quod vero summitas arcæ in cubito esse consummata perhibetur, videtur quia in imo trecentos cubitos longitudinis, et quinquaginta latitudinis habuerit: paulatim vero angulis in artum adtractis, in spatium sit unius cubiti in cacumine collecta: tanto videlicet brevior atque angustior, quanto altior facta. Et quidem, quantum ad necessitatem pluviarum ac diluvii spectat, nulla alia tam congrua potuit arcæ species dari, quam ut ab angusto tecti culmine ruinæ diffunderentur imbrium, dum cataractis cœli apertis, pluvia tanto tempore facta est: sed et ecclesiæ sanctæ statui species hæc arcæ mystice convenit. Sicut enim arca latior in inferioribus, ubi bestias habuisse creditur; in superioribus erat angustior, ubi homines volucresque continebat, donec ad unius cubiti mensuram in summitate perveniretur: sic ecclesia plures in se carnales quam spirituales, plures habet qui quadrupedum more toto mentis

intuitu ad terrena concupiscenda sint proni, quam qui pennis virtutum cœlestia petant; et quanto quique in ea sanctiores, tanto inveniuntur pauciores, quo usque ad ipsum Mediatorem Dei et hominum perveniatur, qui ita inter homines homo apparuit, ut sit super omnia Deus benedictus in sæcula.

Ostium autem arcæ pones ex latere deorsum.] Ostium hoc per quod, et homines, et omnia quæ in arca salvanda erant animalia intrabant, ipsam fidei unitatem, sine qua ecclesiam nemo ingredi potest, insinuat: unus enim Dominus, una fides, unum baptisma; unus Deus, quod apte ex latere arcæ poni præcipitur, quia illam nimirum januam designat, quæ in latere positi in cruce Domini Salvatoris lancea militis patefacta est, de qua continuo exivit sanguis et aqua: per quæ sacramenta singuli quique fidelium in societatem sanctæ ecclesiæ tamquam in arcæ interiora recipiuntur. Non solum autem ex latere, sed et deorsum fieri ostium arcæ mandatur, ut humilitas vel ipsius Domini per quam pro nobis occubuit vel nostra insinuetur, sine qua salvari nequimus. Item ostium arcæ deorsum et juxta terram factum est, ut ibi homines vel animantia quæ erant salvanda ingrederentur, et ingressa mox ad superiora in suas quasque sedes ascenderent: quia Dominus in profundo hujus mortalitatis apparens, vulneratus est propter iniquitates nostras, ut nos per sacramenta suorum vulnerum redemptos ad supernas virtutum mansiones in præsentem ad superna in cœlis præmia invisibili ascensu perduceret. Quod bene etiam in templo Salomonis illud quo ad superiora ascendebatur ostium designat, de quo ita scriptum est: Ostium autem lateris mediæ in parte erat domus dextræ: quam videlicet sententiam nonnulli ita intelligunt, quasi templum dicat a meridiana parte habere introitum, quod longe aliter fuit. Nam si hoc vellet intelligi, scriptura posset breviter dicere: Et habebat ostium ad meridiem sive ad austrum. Nunc autem templum quidem ipsum ab ortu solis habebat introitum. Quod vero dicitur: Ostium autem lateris mediæ in parte

erat domus dextræ; domus dextra vocatur domus pars meridiana, in cujus latere medio ostium erat illud per quod ad superiora ascendebatur, incipiente videlicet introitu ab orientali parte ejusdem lateris, hoc est ab ipso angulo, et paulatim ad superiora cœnaculorum per interranea medii parietis procedente: unde consequenter adjungitur: Et per cochleam ascendebant in medium cœnaculum, et a medio in tertium. Quia ergo Dominus cum ait Judæis: Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud, dicebat hoc de templo corporis sui, ostium in latere dextro templi hujus, nonne manifeste claret quia ipsum est hoc quod in latere illius dextro expleta passione apertum est, ut supra diximus, per cujus apertionem nos de præsentī sanctæ ecclesiæ vita ad æternam requiem animarum in vita futura transeamus, in exemplum eorum qui ingressi latus dextrum templi per cochleam ad medium cœnaculum penetrabant. Sed et post animarum beatissimam requiem ad receptionem corporum spiritualium, quasi de medio cœnaculo ad tertium usque scandentes perveniamus: ex quo in utriusque simul, hoc est animæ et corporis, perpetua immortalitate cum Deo lætemur.

Cœnacula et tristega facies in ea.] Tristega triplex tectum designat. Stege etenim Græce tectum dicitur: unde antiqui interpretes pro hoc verbo tricamerata posuerunt. Denique in Actibus Apostolorum, ubi adolescens, quem resuscitavit a morte Paulus apostolus, de tertio tecto sive cœnaculo cecidisse perhibetur; in Græco a tristego cecidisse scriptum est. Cœnacula autem et tristega, sicut prisca translatores dixerunt, bicamerata et tricamerata ad hoc facta sunt in arca, ut in sedibus multifariam distinctis diversi generis animantia manerent. Bestiæ quidem, ut credibile est, in inferioribus, munda animalia in superioribus, homines et volatilia in supremis. Constat enim quia ubi homo sedebat, ibi et corvus, et columba, et consequenter ceteræ quoque volucres, et hoc in vicinitate fenestræ, quæ in supremis arcæ locis facta esse credenda est: nam per hanc præfatas volucres emisit, ut videret quo-

modo sese terræ facies haberet: in quibus etiam tectis variæ sunt factæ mansiunculæ, ut supra dictum est, ob distinctionem eorundem animalium sive volatilium, ne aliis alia, mitioribus ferociora nocerent. Non autem frustra scriptura cœnacula et tristega in arca facta, sive bicameratam et tricameratam factam eam dixit, cum posset uno verbo dicere quinque cœnaculorum sive tectorum eam esse dispositam; sed bicameratam eam dixit, ut significaret in ecclesia circumcisionem et præputium, Judæos et Græcos esse salvandos. Tricameratam vero propter triplicem seminis evangelici fructum, tricenum, sexagenum, centenum, ut in infimo habitet pudicitia conjugalis, supra vidualis, atque hac superior virginalis. Dicit autem Origenes quod in inferioribus arca bicamerata sit facta, ut infima regio stercora reciperet, secunda conservandis pabulis deputaretur: in superioribus vero tricamerata, ut in prima harum parte bestię cubilia, in secunda mansuetiora animalia stabula, in suprema homines sedem haberent.

Ecce ego adducam diluvii aquas super terram, &c.] Adductæ super terram aquæ diluvii omnem carnem, quæ extra arcam reperta est, interfecerunt: Noe vero et quæ in arca fuere cuncta salvata sunt. Lavans mundum aqua baptismatis quoscumque in unitate sanctæ ecclesiæ fideliter manentes reperit, salvat: qui vero extra ecclesiam ab hæreticis sive schismaticis baptismata accipiunt, nisi ad Catholicam unitatem redeundo resipiscant, intereunt. Item veniente articulo novissimi examinis, quicumque in sancta ecclesia fide et actione perseverantes inveniuntur, in æternum salvantur: qui ab ecclesia vel fide, vel opere, vel utroque separati, pereunt.

Tolles igitur tecum ex omnibus escis, quæ manducari possunt, &c.] Et ecclesiam suam Dominus multifariam, vitæ spiritualis alimonia replevit, et ut turbas fidelium generalibus mandatorum suorum institutis ad perceptionem invitaret cœlestium præmiorum, et perfectiores quoscumque arctioris observantiæ disciplinis ad altiora ejusdem regni perennis dona vocaret. “Sed quæri solet utrum

arca tanta capacitate quanta describitur animalia cuncta quæ eam ingressa dicuntur, cum escis eorum ferre potuerit? Quam quæstionem cubito geometrico solvere conatur Origenes, asserens non frustra scripturam dixisse, quod Moyses omni sapientia Ægyptiorum fuerit eruditus, qui geometricam dilexerunt. Cubitum autem geometricum dicit tantum valere quantum nostri cubiti sex valent. Si ergo tam magnos cubitos intelligamus, nulla quæstio est tantæ capacitatis arcam fuisse, ut posset illa omnia continere." (Augustin.) Sed notandum quia si Moyses geometricos cubitos didicerat, populum tamen, cui librum scribebat, harum artium noverat expertem, nec fallere eum voluit scribendo, quæ non ille in veritate, sed ipse solus cum Ægyptiorum peritissimis intelligeret. Hoc quoque intuendum, quod idem Moyses etiam de tabernaculi constructione scribens, non alterius modi, sed ejusdem quem in arca posuerat cubitos notavit. Neque enim in eodem opere et eisdem lectoribus sive auditoribus scribens, diversum quid ponere potuit. Si autem et ibi geometricos cubitos sectabatur; ergo ipsum tabernaculum non triginta cubitos longum et denos cubitos altum ac latum factum est, ut legitur: verum sescuplicato hoc numero, centum octoginta cubitos in longitudine et sexagenos in altitudine ac latitudine habebat, sicque longior multo et latior quam templum Salomonis factum est, quod quadraginta tantum in longitudine, et viginti habebat cubitos in latitudine. Tabulæque ipsius tabernaculi, quæ denos cubitos longitudinis ac latitudinis cubitum et semissem habere dicuntur, sexagenos cubitos longitudinis, et novenos latitudinis habebant, majoresque fuerunt quam vel generales silvæ gignere soleant, vel tali ædificio convenire aut manibus hominum circumferri facile possent. Saga quoque quibus tegebatur, quæ triginta cubitos singula longitudinis, et quatuor latitudinis habuisse dicuntur, centum octoginta cubitos longa et viginti quatuor lata fuerunt: sed hæc ita debere intelligi prohibet etiam Josephus, qui de constructione tabernaculi scribens ejusdem: Facta est autem, in-

quit, et arca longitudinis quidem quinque palmorum, latitudinis vero trium: pro quo in Exodo scripsit Moyses, quod habuerit longitudo arcæ duos semis cubitos, latitudo cubitum et dimidium, qui juxta adtestationem Josephi, non geometrici, sed vulgares intelliguntur esse cubiti. De arca ergo Noe altius animadvertendum, quod omnia quæ in ea vel erga eam gesta sunt divinæ virtutis erant plena miraculis. Si enim consueto hominibus more res ageretur, quomodo sufficerent octo homines tantæ avium, jumentorum, bestiarum, et reptilium multitudini quotidie cibum potumque adponere, et cetera quæ usus deposcit ministrare? præsertim cum de potu in arcaminferendo scriptura nihil a Deo jussum retulerit? Quomodo non stercus et urina tot animantium vel intolerabilem fœtore ipsis animantibus locum faceret, vel fundum arcæ quamvis optime bituminatum non corrumperet? quomodo una in sede per annum integrum manentia, nec volatum volatilia, nec quadrupedia gressum perderent? Ipse ergo Dominus qui arcam cum eis quæ gestabat omnibus incorruptam servavit, quique hanc ne in mare dilaberetur gubernavit, sed tali in loco montium deposuit, ubi de ostio quod habebat facilis esset ac promptus ad terram egressus cunctis quæ in illa continebantur animantibus, providit etiam eisdem qualiter in arca vescerentur, ac salva perdurarent. Nec abs re est credi, ut quidam astruunt, quod ingressuris arcam animantibus, Noe victum singulis qui unius diei usui sufficeret præparaverit, et hoc refecta singula ob significandum mysterium, quod in ecclesia cuncti pro modo propriæ capacitatis vitæ cibo reficimur, deincepsque ad diem egressionis suæ quæta divino nutu vel etiam sopita manserint.

Fecit ergo Noe omnia quæ præceperat illi Deus, &c.] Omnia quæ præceperat Deus fecit, id est, arcam ædificavit, et mansiunculis dispositis, escas in eam cunctis animantibus comportavit.

IN CAP. VII. *Ex omnibus animantibus mundis tolle septena septena, &c.]* Quod ait septena septena, non in

singulis generibus bis septena, sed septem solummodo tolli vult, e quibus unum quod paribus supererat post diluvium Deo posset offerri. Septena autem septena dicit, propter multa animantium genera, quæ hoc erant numero comprehendenda. Similiter quod ait duo duo, non binis bina in uno quolibet genere animantium immundorum, sed duo tantummodo, marem designat et fœminam. Dicit autem duo et duo, quod in pluribus animantium generibus eadem paria esset accipienda, ubi facillime cuilibet patet, quia si salvandi tantum generis et non altioris arcani gratia res gereretur; sufficeret minor animantium numerus ad restitutionem sobolis conservandam: nunc autem quia non omnes qui lavacrum baptismatis in ecclesia subeunt, etiam boni operis munditiam custodiunt, immunda quoque cum mundis arcam animantia intrant: et bene munda septenario numero continentur; quia septiformis est gratia Spiritus, qua fidelium corda mundantur ac sanctificantur. Immunda duali numero comprehenduntur, quia falsi Catholici sacramenta fidei duplici corde percipiunt; et hic volentes gaudere cum mundo, et in futuro regnare cum Christo: de qualibus dicit Jacobus: Non ergo æstimet homo ille quod accipiat aliquid a Domino, vir duplici animo inconstans est in omnibus viis suis.

Fecit ergo Noe omnia quæ mandaverat ei Dominus, &c.]
 Ætas Noe magnam eorum qui ecclesiam ingrediuntur, et per fidem atque actionem fide condignam ad æterna gaudia perveniunt, perfectionem designat. Sexies enim centeni fiunt sexcenti: senarius autem numerus, in quo factus sive formatus est mundus, non immerito perfectionem designat bonæ actionis. Centenarius vero, qui, sicut et supra meminimus, in compoto digitali de læva transfertur in dextram, maxime convenit eis, qui in novissimo examine ad dextram stantes Judicis, audituri sunt: Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum. Et ideo multiplicatus per senarium numerus centenarius illam virtutum spiritualium perfectionem designat, quæ non ad hominum favorem ostentata forinsecus; sed ad gloriam est Conditoris in spe supernæ

retributionis impleta, meritoque præsul arcæ, in qua ecclesiæ status est expressus, etiam in tempore suæ ætatis devotionem designat eorum, qui hanc ita ingrediuntur, ut etiam per bonæ merita actionis ad salutem transire mereantur æternam: quamvis et ita recte possit intelligi, quia cum aquæ diluvii baptismatis undam designant; tunc ætas Noe perfectionem, ad quam hi qui baptizantur contendere debeant, insinuet. Cum vero tempus ultimi examinis præfigurant, tunc idem annorum ejus numerus quales cum Domino ad requiem perpetuam, quod nomen Noe sonat, intraturi sint figurate denuntiat, id est, effectu boni operis et intentione mundi cordis cœlesti introitu digni.

Cumque transissent septem dies, aquæ diluvii inundaverunt terram.] Septima dies sabbatum, id est, requiem indicat vitæ futuræ. Cum ergo diluvium aquam baptismi significat, apte post septem dies ex quo arca facta est venit; quia in spe perpetuæ quietis baptizamur. Cum vero fluctus tentationum aquæ diluvii figurant, merito etiam tunc post septem dies veniunt; quia propter fidem ad spem futurorum bonorum, persecutionem justis patiantur ab eis qui terrena miseri bona cœlestibus, mansuris temporalia præponunt. At vero diluvium cum adventui novissimi examinis assimilatur, etiam sic congruenter post dies septem terram inundat; quia tunc electi omnes qui jugum Christi suave et onus leve portaverunt, inveniunt requiem animabus suis.

Anno sexcentesimo vitæ Noe, — rupti sunt omnes fontes abyssi magnæ, &c.] Menses apud Hebræos non nisi juxta lunæ cursum a prima usque ad primam computantur, primusque eorum mensis in quo pascha fieri præceptum est, et in quo mundus est factus, appellatur Nisan, quem nos Aprilem vocamus. Secundus Jair, quem nos Maium dicimus, cujus die septimo decimo, id est, cum luna ejusdem mensis esset septima decima, venit diluvium, cum eodem ipso die intrasset Noe in arcam cum hominibus, et animantibus cunctis ac volatilibus, quæ per illam erant salvanda, hoc est enim quod sequitur.

In articulo diei illius ingressus est Noe, &c.] Cuncta ergo

animantia uno eodemque die ingressa sunt in arcam, quia non Noe laboravit ea multo labore ac longo tempore colligere atque introducere vel minare in arcam: sed divino nutu coacta, sponte cuncta veniebant in suo quæque numero, præcedente illo cum liberis suis et uxoribus, sequebantur ex ordine, ac suas singula mansiunculas, Domino agente, quasi propria sponte subibant. Ad hoc enim valet quod dicitur de avibus, ingressæ sunt ad Noe in arcam, et supra generaliter, et ex omni quod movetur super terram duo et duo ingressa sunt ad Noe in arcam. Eodem quoque die, id est, septimo decimo mensis secundi factum est quod sequitur.

Et inclusit eum Dominus deforis, &c.] Hic autem dies octavus est ex quo arcæ ædificium omne perfectum est. Ex quo constat quod arca in magno mysterio ejusdem secundi mensis decimo die facta est. Primus namque mensis antiquus ille qui de Hebræis collectus est Dei populus apte potest accipi. Secundus autem mensis populus novi testamenti. Hinc est enim quod in lege præcipitur, ut quicumque vel immundi super mortuo, vel in itinere longius positi, vel alia qualibet necessitate præoccupati ad faciendum Pascha in primo mense non possent occurrere, in secundo hoc mense facerent in sanguine agni et azymis panibus quarta decima die ad vesperum. In cujus videlicet mensis adjectione nos signati sumus, qui cum priore Dei populo sacramentum Dominicæ passionis celebrare nequivimus, utpote longe adhuc positi a communionem sanctorum, et immundi, immo mortui peccatis; sed qui post peracta eadem Dominicæ Incarnationis sacramenta ad fidem venimus, quasi in luce secundi mensis pascha Dominicum facimus; cujus videlicet mensis die decima arca perfecta est, quia Dominus in carne apprens denarium nobis regni cœlestis promisit, decalogum legis nos perficere posse, data Spiritus Sancti gratia, concessit: quæ videlicet gratia etiam illo septem dierum numero quo post factam arcam, ingressio ipsius ac diluvii adventus expectabatur, potest figurari: quia nimirum accepta pro-

missione regni, quæ denario exprimitur, datur fidelibus gratia Spiritus, per quam ecclesiæ sanctæ membris possint adunari. Possumus et ita recte intelligere quod arca septimo decimo die mensis et non ante diluvio perfusa sit, quia singulos quosque fidelium primo in fide percipiendæ veræ quietis et denarii cœlestis, id est, imaginis regis æterni, catherizari oportet, et sic in societatem ecclesiæ per lavacrum regenerationis intromitti. Quod autem propter diluvium rupti sunt omnes fontes abyssi magnæ et cataractæ; id est, fenestræ cœli apertæ sunt, abyssi magnæ nomine designata est scriptura testamenti veteris, quæ diutius velamine litteræ præclusa, spiritualis intelligentiæ venas mundo aperire non potuit, sed per Dominum revelata et ipsa nunc ecclesiæ fontes largissimos scientiæ salutaris ministrat. Cataractæ autem cœli apertæ effusionem evangelicæ et apostolicæ prædicationis, quæ manifeste de supernis terrena corda inrigant, designant. Quia ergo et revelatis prophetiæ verbis, et palam prædicantibus novi testamenti præconibus, in fide regenerationis confirmamur; recte dicitur quia ad faciendum diluvium, rupti omnes fontes abyssi magnæ et cataractæ cœli sint apertæ. Inclusit autem Dominus arcam deforis, quia ecclesiam suam et in ablutione sacri baptismatis gaudentem cœlesti semper munimine tutatur, ne quis ex eis quos ad vitam præordinavit ulla ratione pereat; et inter mundi fluctus laborantem, ne opprimi aut mergi pressuris vel delectationibus seculi valeat, undique custodit. Immittit enim angelum Dominus in circuitu timentium eum, et eripiet eos. Sed et in die iudicii Dominus Noe cum habitatoribus arcæ deforis includit, cum electis suis secum in domo Patris sui conlocatis, januam regni a perditorum ingressu, tametsi sero pœnitentium in perpetuum præstruit, juxta illam in evangelio parabolam decem virginum, ubi dicitur quia quæ paratæ erant intraverunt cum eo ad nuptias, et clausa est janua, et cetera. Bene autem dicitur, quod quadraginta diebus et quadraginta noctibus pluerit super terram: decem namque quater ducta quadraginta faciunt,

quia omnis reatus peccatorum, qui in decem præceptis legis admittitur, per universum orbem terrarum, qui quatuor partibus continetur, sacramento baptismi cœlestis abluitur, sive ille reatus, quod ad dies pertinet ex rerum prosperitate, seu quod ad noctes ex rerum adversitate contractus sit.

Et multiplicatæ sunt aquæ, et elevaverunt arcam, &c.] Et aquæ baptismatis ac fidei multiplicatæ per orbem universum ecclesiam a terrenarum rerum appetitu in cœlestis vitæ spem ac desiderium sustollunt: sed et undæ tribulationum frequenter ecclesiam pulsantes, quanto vehementius omnia repleverunt, tanto altius eam ad quærenda vitæ alterius gaudia compulerunt: quod bene in sacra historia designatur, cum dicitur, quia artavit Amorræus filios Dan in monte, nec dedit eis locum, ut ad planiora descenderent. Amorræus quippe Amarus, Dan interpretatur Judicans sive Judicium: et qui per filios Dan, nisi illi designantur, qui omnia quæ agunt, diligenter ut recta sint, in libra veritatis examinant: qui ad lucernam verbi Dei incedentes jurant et statuunt custodire judicia justitiæ ejus? qui vero exprimuntur per Amorræum, nisi hi qui dulcedinem vitæ sanctorum amaritudine tribulationum conturbare vel etiam subvertere tentant? Artatque Amorræus filios Dan in monte, nec ad planiora descendere sinit, cum tantus plerumque electos turbo persecutionum afficit, ut nequaquam eis liceat infirmis cogitationibus aliquod tempus indulgere; sed in summa continentia viventes necesse habeant orationibus et jejuniis et divinarum meditationibus scripturarum, continue operam dare: quatenus majori exercitio virtutum majora tentationum valeant superare certamina.

Porro arca ferebatur super aquas, &c.] Montes superbos quosque et in hujus sæculi gloria se extollentes significant: quos videlicet montes aquæ operiunt sed ipsis aquis arca superfertur, quia tentationum gurges superbos quidem atque impios premit ac demergit, sed ipse a justis superatur, qui libero boni operis cursu atque alacri mente

ad portum salutis æternæ tendere non desinunt: quod bene, Petro super mare ad Dominum transeunte, figuratum est; quia videlicet ecclesia calcatis sæculi fluctibus ad tranquillitatem esset vitæ cœlestis perventura. Item aquæ diluvii arcam in sublime tollunt, montes operiunt et abscondunt, quia sacramentum baptismatis, quo ecclesia sublimatur, superbam sæculi altitudinem contemnit, et nihili habendam demonstrat: et quia in spe futuræ animarum quietis ac resurrectionis corporum in vitam æternam baptizamur, quam sapientia carnalis ignorat recte subditur:

Quindecim cubitis altior fuit aqua, &c.] Septem quippe et octo quindecim faciunt: septem autem ad requiem animarum quæ post mortem futura est pertinent: quia nimirum Dominus septima sabbati in sepulchro quievit: quia vero post sabbatum, id est octava die resurrexit a mortuis, octo rectissime tempus nostræ resurrectionis insinuant. Quindecim ergo cubitis, id est septem et octo aqua montes excelsos transcendit, quia fides ecclesiæ, quæ fonte lavacri salutaris sanctificatur, spe futuræ requiei et immortalitatis antecellit omni fastui philosophiæ carnalis, quæ de mundi quidem creatura novit subtiliter disputare, sed de Creatore mundi et ea quæ supra mundum in illa est vita sanctorum nihil dicere novit.

Obtinueruntque aquæ terras centum quinquaginta diebus.] Et hic numerus ad idem sacramentum quod quindenarius pertinet: quia enim septuaginta a septem, et ab octo denominantur octoginta, conjuncto utroque numero centum quinquaginta diebus obtinuerunt aquæ terras, eandem, ut dixi, commendantes et confirmantes actionem baptismi in consecrando novo homine ad tenendam quietis ac resurrectionis fidem.

IN CAP. VIII. *Recordatus autem Dominus Noe, cunctorumque animantium, &c.*] Potest in nomine Spiritus ipse vivificator Dei Spiritus accipi, de quo in principio dictum est, et Spiritus Dei ferebatur super aquas, de quo dubium

non est, quia sicut tunc congregatis aquis in locum unum arefecit terram; ita etiam nunc, ablatis de medio aquis diluvii, denuo faciem terræ revelavit. Potest et ventus iste aëreus nomine Spiritus appellari, juxta illud Psalmistæ: Dixit et stetit Spiritus procellæ, cujus flatibus crebris plerumque solent aquæ minui vel de loco moveri: unde est illud Exodi: Cumque extendisset Moyses manum super mare, abstulit illud Dominus flante vento vehementi et urente tota nocte, et vertit in siccum, divisaque est aqua.

Et clausi sunt fontes abyssi, &c.] Quod dicit reversas esse aquas de terra euntes et redeuntes, aperte indicat juxta litteram quod omnes fluviorum ac rivorum decursus per occultas terræ venas ad matricem abyssum redeant, juxta illud Salomonis: omnia flumina intrant in mare, et mare non redundat; ad locum unde exeunt flumina revertuntur, ut iterum fluant. Mystice autem post centum quinquaginta dies clauduntur fontes abyssi et cataractæ cæli, pluviis cessantibus, aquæ revertuntur, quia verba sacri oraculi, postquam nos in fide ac spe perpetuæ quietis atque immortalitatis instituerint, ultra nos docere cessabunt; quia nihil majus quod promittere debeant habebunt, postquam immortalis carnis et spiritus gloria perfectos ad beatam nos visionem nostri Conditoris adduxerint. Unde bene liber Psalmorum, qui centenario et quinquagenario numero continetur, in divina laude consummatur. Initium quidem beatitudinis a continentia et divinæ legis meditatione sumens, dicendo: Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, et cetera. Circa finem vero nova futuri sæculi gaudia commendans dicendo, et in ipso fine cuncta in Dei laude consummans: Cantate Domino canticum novum, laus ejus in ecclesia sanctorum; ita concludendo: omnis Spiritus laudet Dominum. Qui centesimus et quinquagesimus psalmus merito totus in Dei laude canitur, atque completur, quia nimirum totius nostræ beatitudinis in hoc summa est, ut inhabitantes in domo ejus ipsum sine fine laudemus.

Requievitque arca mense septimo, &c.] Quod arca septimo mense requievit, ad illam septimam requiem, de qua sæpius dictum est, significatio recurrit: quia perfecti quique, et qui constantia fixæ in Deum cogitationis velut quadrati sunt, ad requiem tendunt. Bene vicesima septima die mensis ejusdem, qui numerus est juxta arithmetice rationem ternarius quadratus solidus, ad requiem arca pervenit. Ternarius namque numerus devotioni nostræ mentis congruit propter memoriam qua Deum recolimus, propter intelligentiam qua cognoscimus; propter voluntatem qua diligimus. Sed hæc ipsa trinitas ut de simplici ac recta linea ad quadraturam perveniat, multiplicata tria per tria, fiunt novem: ut vero eadem quadratura etiam altitudinem sumat ac solida efficiatur, item multiplicata novem per tria, erunt viginti septem, id est numerum ternarium quadratum solidum complebis, in quo arca requievit; quia ecclesiæ suæ mentis atque actionis stabilitate quasi conquadrate requiem et in hac vita expectat, et in futura percipit æternam. Requievit autem super montes Armeniæ, quia calcato apice pompæ mundialis, etiam in hac peregrinatione vitam ducens, cœlestibus gaudiis animo propinquat.

At vero aquæ ibant et decrescebant, &c.] Potest in mense decimo illud tempus exprimi, quo ad æternæ lucis gaudia sancti cum Domino ingrediuntur. Nam et ipse in evangelio nomine denarii, qui cultoribus vineæ daretur, perceptionem ejusdem regni cœlestis insinuat. Denarius quippe decem obolos habet. Eunt ergo aquæ, quæ arcam diluerant, et decrescunt usque ad decimum mensem, quia lavacrum baptismatis, ubi in singulis quibusque fidelium suum munus impleverit, cessat. Neque enim quisquam, si peccaverit, potest denuo eodem sacri baptismatis fonte mundari; sed eos jam semel ablutos ac sanctificatos ad spem mittit vitæ cœlestis, videlicet quando veniant et appareant ante faciem Dei.

Decimo enim mense prima die mensis apparuerunt cacumina montium.] Potest dies prima decimi mensis initium

illud vitæ perennis intelligi, quo etiam in hac vita positi gustant et vident sancti quoniam suavis est Dominus. In qua die apparent cacumina montium; quia quanto perfectius hoc in eorum mundo corde geritur, tanto certius mundana celsitudo quam frustra infletur patescit.

Cumque transissent quadraginta dies, aperiens Noe fenestram arcæ, quam fecerat, dimisit corvum, &c.] Diximus supra de fenestra arcæ, quæ transacto diluvio aperitur, quod illa designet arcana mysteriorum cœlestium, quibus baptizati specialiter initiantur; sed eisdem ipsis sacramentis quidem ad inlecebras sæculi, quidam vero ad opera pietatis utuntur: et hi quidem in corvo, illi exprimuntur in columba. Quod vero quadraginta per decem quater ducta complentur, potest in numero dierum quadragenario non immerito divinæ legis impletio, quæ per evangelii gratiam perficitur, intimari. Lex enim in decem præceptis continetur: Evangelii doctrina in quatuor libris descripta est, et apte post initium decimi mensis, post apparentia montium cacumina quadraginta dies transeunt, et sic fenestram suam aperiens Noe novæ lucis in arcam patefecit introitum: quia nimirum patefacta fidelibus vita futura quam percepturi sunt, patefacta superbia eorum qui extra ecclesiam positi de mundana se gloria jactant, etiam hoc patefacit fidelibus suis Christus, quia præcepta legis non viribus humanæ libertatis, sed evangelicæ gratiæ per ipsum debeant munere perfici, qui cum et hanc fidem atque humilitatem flagitandi in omnibus divini auxilii per ceperint; tunc etiam altiora supernæ patriæ dona cognoscere, quasi aperta noviter fenestra in arca merentur, sed eandem donorum cœlestium cognitionem, ut diximus, alii ad perniciem suam, alii utuntur ad salutem: unde bene de emissio ex arca corvo subjungitur:

Qui egrediebatur et revertebatur, &c.] Non ait egressus est et reversus est in arcam; sed egrediebatur, inquit, et revertebatur donec siccarentur aquæ super terram; quia videlicet huc illucque volatu dubio vertebatur, modo abire incipiens, modo ad arcam velut intraturus rediens, nec

tamen fenestram unde egressus fuerat repetens, sed potius foris vagans usque dum remotis aquis requiem sibi ac sedem extra arcam reperiret: cujus egressui atque itineri recte comparantur hi qui sacramentis quidem cœlestibus instituti atque imbuti sunt, nec tamen nigredinem terrenæ oblectationis exuentes, lata potius mundi itinera, quam ecclesiasticæ conversationis claustra diligunt.

Emisit quoque columbam post eum, &c.] Columba, ut diximus, spiritualem ac simplicem designat mentem electorum, qui patefacta sibi fenestra supernæ contemplationis, tanto cautius quæ in infimis voluntur omnia spernunt, quanto altius ea quæ perpetuo manent gaudia cernunt. Tales namque in exemplum hujus columbæ adeo cuncta sæculi oblectamenta quasi sublimius volando despiciunt, ut ne ultimis quidem suæ mentis vestigiis ea tangere curent, utpote qui nullam sibi in hoc mundo invenire veram requiem possint: cujus et adversa simul et prospera instar aquarum labentium vaga feruntur ac dubia. Non solum autem hi intra septa ecclesiæ ipsi manere, sed et alios quantum valent vel exemplo suo vel hortatu in hanc introducere satagunt: unde recte subditur:

Expectatis autem ultra septem diebus, rursum dimisit columbam, &c.] Ramus enim olivæ foris inventus, et ore columbæ in arcam inlatus typum gerit eorum qui extra ecclesiam quidem baptismum percipiunt; sed pinguedine caritatis fructuosi, et pia intentione velut foliorum sunt viriditate integri: quorum plurimi posteriore tempore quasi ad vesperam reconciliatione spiritualium virorum velut ore columbæ revocantur ad ecclesiam, quod bene post septem dies ex quo foris ipsa requiem non invenit columba fecit. Septenarius quippe dierum numerus mystice luci gratiæ spiritualis solet aptari: quia nimirum viri spirituales postquam a carnalibus desideriis mentem abstrahunt suam, eodem spiritu gratiæ admoniti abstrahere ab his et alios conantur. Potest in columba, quæ aperta post diluvium fenestra ramum olivæ intulit in arcam, etiam hoc præfiguratum intelligi, quod, baptizato Domino in Jordane,

aperti sunt cœli, et descendit Spiritus Sanctus in specie columbæ super eum, quod accipientibus baptismum singulis ecclesiæ filiis, ad aperiendam et illis januam regni cœlestis imponitur manus a pontifice per unctionem sacrosancti chrismatis, ut accipiant Spiritum Sanctum. Cui figuræ congruit apte quod corvus ante inlationem olivæ per columbam egressus fuerat, nec reversus in arcam, ne videlicet prophetia vel Simonis perfidiam silendo præteriret, qui baptizatus quidem in ecclesia, sed priusquam per manus impositionem gratiam Sancti Spiritus acciperet, est ab ecclesia repulsus, eo quod felle amaritudinis plenus non innocentiam columbinæ simplicitatis, pio sed maligno potius in corde corvinam gestaret nigredinem.

Intellexit ergo Noe quod cessassent aquæ, &c.] Columba quæ, cessantibus aquis, super terram exiit de arca nec rediit, significat exeuntes de hac vita animas sanctorum in liberam lucem patriæ cœlestis, neque ultra ad terrenam conversationem remeantes: in qua videlicet patria sicut prophetia evacuabitur, scientia destruetur, linguæ cessabunt; sic et unda baptismi siccabitur; caritas autem numquam cadet, per quam Veritas et vita incommutabilis perpetuo præsens videbitur atque laudabitur. Et quia non solum, ut bona operemur, verum etiam ut post bona opera ad vitam perveniamus æternam superni est donum muneris, recte columba non solum post dies septem exiit, ut surculum olivæ inferret in arcam, sed et adducta oliva post dies septem alios egressa est, ut libero solis et velut novi orbis frueretur aspectu. Gratia enim Dei vita æterna in Christo Jesu, et de plenitudine ejus nos omnes accepimus, gratiam pro gratia; gratiam videlicet retributionis pro gratia bonæ actionis.

Igitur sexcentesimo primo anno, — immutatæ sunt aquæ super terram, &c.] Tectum arcæ supremam ejus tabulam dicit, de qua prædictum erat, et in cubito consummabis summitatem: In quo videlicet tecto unum cubitum longo ac lato ipsum Mediatorem Dei et hominum significari diximus, qui ita membris ecclesiæ suæ voluit humanitas

sociari, ut dignitate suæ potestatis singulariter hanc transcendere, ac totam ab alto protegeret. Hoc autem tectum, abeunte diluvio, aperuit Noe, quia celebrato baptismi sacramento, singulis fidelium oportet diligentius ex tempore Dominicæ Incarnationis arcana doctorum ore reserari, ut cognitis eis, quæ ille gessit vel docuit in carne, vestigia ejus pro modulo suo imitando sequantur. Et hoc aptissime primo post sexcentos annos, primo mense, prima die mensis factum esse perhibetur, ut primordium quoque anni, mensis, et diei, novam vitæ spiritualis inchoationem quæ fidelibus esset inchoanda monstraret. Denique idem mensis in lege in quo et Pascha fieri præceptum est, mensis novorum vocatur, ob magnum utique sacramentum innovandæ in Christi passione nostræ vitæ veteris.

Mense secundo — arefacta est terra.] Supra dictum est quod primo mense inchoante exsiccata esset superficies terræ: et nunc mense secundo pæne completo arefacta esse terra describitur: quia nimirum tunc in superficie virentibus herbis tellus exsiccata est, ut posset revirescere, atque herbas, quas absumserat aqua, denuo germinare. Nunc vero in tantum etiam interius arefacta est, ut calcantium gressus sustineret: in tantum herbis vestita florentibus, ut etiam pascendis esset idonea pecoribus ac jumentis.

Loquitur est autem Deus ad Noe dicens: Egrederere arcam tu et uxor tua, &c.] Multifariam multis modis eadem Christi ecclesiæ mysteria sæpius iterata significatione repetuntur. Egressio ergo Noe de arca in terram diluvio mundatam cum his quos secum induxerat hominibus et animalibus, illi tempori figurate convenit, cum quique fidelium fonte baptismatis abluti ad exercenda etiam in publico bona opera, Christo duce, spirituali videlicet Noe procedunt, et continuo virtutum spiritualium augmento crescunt et multiplicantur. Euntes, inquit, in mundum docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti: quod est figurate dicere: cuncta animantium genera in arcam aquis diluenda inducite, sta-

timque adjunxit: docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis, quasi typice diceret: et egressa post dilu-
vium animantia de arca ingrediantur in novam terræ
faciem, novis vernantem floribus, ibique multiplicentur et
crescant. Quod autem vigesima septima die mensis egre-
diuntur arcam, qui est numerus ternarius quadratus soli-
dus, ut præfati sumus, significat perfectionem fidei quæ in
baptismo consecratur, quod nulla possit ex parte titubare,
sed adversus omnes diaboli insidias invicta semper ac sta-
bilis perduret. Notandum quasi juxta litteram, quod
annum solis integrum fuerunt in arca qui septima decima
die mensis secundi eam ingressi sunt, et post annum vice-
sima septima die ejusdem mensis egressi. Si enim hodierna
die, verbi gratia, per calendas Apriles esset luna septima
decima, sequenti anno pridie calendarum earundem vice-
sima septima esset luna ventura, decursis ex ordine diebus
trecentis sexaginta quinque, quibus annus solis expletur.
Anno ergo toto erant in arca, id est, quo usque sol trans-
curso circulo signifero per duodecim suos menses omnes
mundi plagas inlustraret, ut sicut aqua orbem totum ope-
riens diluebat, ita velut cooperans illi sol eodem temporis
spatio totum circuiens orbem luce sui fulgoris inradiaret.
Quomodo autem Fons vitæ Dominus, sic et Sol justitiæ
solet figurate vocari. Fons, quia regenerat; Sol, quia nos
inluminat, juxta illud Psalmographi: Quoniam apud te
est fons vitæ, et in lumine tuo videbimus lumen. Et anno
solis integro erat Noe cum his quæ salvanda erant per
diluviū animantibus et hominibus in arca: quia Dominus
per totum hujus seculi tempus, perque omnes orbis plagas
ecclesiam suam et unda lavacri salutaris abluit, et gratia
sui Spiritus inlustrat.

Ædificavit autem Noe altare Domino, &c.] Ut vir justus
et vere perfectus in generationibus suis postquam tantæ
cladi superfuit, mox ædificato altari, gratias agit Con-
ditori, simul obsecrans ne ultra mundus tali plaga mere-
atur percuti. Et quia devote ac pie supplicat, ocyus
auditu dignus efficitur. Sequitur enim:

Odoratusque est Dominus odorem suavitatis, &c.] Dignumque fecit ut vir sanctus et futurorum providus, sicut Abel primæ, ita et ipse initium secundæ mundi ætatis, oblatis Deo sacrificiis, consecraret; quod ipsum et Abraham ac Melchisedech inter initia tertiæ ætatis fecisse memorantur. David etiam rex quartæ patriarcha ætatis hoc ipsum in area Areunæ Jebusæi; Jesus quoque sacerdos magnus, et Zorobabel in principio quintæ ætatis, restaurato altari quod destruxerunt Chaldæi, in eodem loco fecisse referuntur; quæ cuncta figuram prætulere summi Regis ac veri Pontificis nostri, qui initium sextæ ætatis, immo totam sextam ætatem hostia sui corporis et sanguinis in altari sanctæ crucis Deo dicaret: quod autem dicitur, quia offerente Noe odoratus est Dominus odorem suavitatis, non illum significat odorem suavitatis, qui de accensis exiens hostiis humanas poterat nares delectare; sed illum potius virtutum dicit odorem, qui de purissimo offerentis corde procedens, ad conspectum divinæ majestatis ascendebat; qualem in filio suo Jacob Isaac patriarcha olebat, cum diceret: Ecce odor filii mei, sicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus, et de quo apostolus, Christi, inquit, bonus odor sumus Deo in omni loco. Juxta mysticos vero sensus aptissime post diluvium immolat Noe; quia et hic est ordo nostræ in Christo consecrationis, ut primo fonte vitæ lavemur, ac deinde ad sacrum altare Dominicæ oblationis libamine reficiamur: unde dicit apostolus: Sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis. Abluti videlicet in baptismo, sanctificati hostia salutari, justificati bonis actibus. Possunt autem in holocaustis quæ post diluvium Domino de mundis animantibus oblata sunt, etiam sancti martyres specialiter figurari, qui post lavacrum baptismi non solum vitæ munditiam servavere, sed et sanguinem suum pro Domino fudere. Holocaustum quippe totum incensum dicitur, quo nomine illa sacrificia nuncupabantur, quæ sacro igni tota solebant absumi, et de quibus nihil in usum cedebat offerentium: unde merito tales hostiæ martyribus

sanctis figurate conveniunt, qui non in vita tantummodo sua, verum in morte etiam Deum clarificare meruerunt. Altare autem in quo hæc holocausta offeruntur, ipsum est cor electorum, a nostro Noe videlicet Christo ædificatum, et igne Spiritus ejus quem misit in terram et voluit vehementer accendi, cœlitus imbutum. Et bene multa holocausta, unum vero altare; quia multitudinis credentium erat cor et anima una, nec erat in eis separatio ulla; et apostolus: Solliciti, inquit, servare unitatem Spiritus in vinculo pacis. Offeruntur autem holocausta de cunctis pecoribus et volucris mundis; quia de omni natione, de omni hominum genere, de omni ætate, fideles ad palmam pervenere martyrii. Si quid sane inter pecora munda et volucres mundas distare credendum est, in pecoribus in holocaustum oblati designantur hi qui de communi vita populi Dei sunt martyres effecti; in volucris vero, illi qui crebro contemplationis volatu cœlestia petere soliti, pretiosa insuper sunt morte coronati. Exeunt ergo arcam diluvio ablutam munda simul et immunda animalia sive volatilia: sed de mundis solummodo Domino sacrificium offertur. Ascendunt de lavacro baptismi fideles accepta remissione peccatorum, sed plures ex his ad peccatorum sordes post baptismum redeunt. Alii in accepta vitæ munditia usque ad finem firmum perseverant. Nonnulli tantam perceptæ semel munditiæ curam gerunt, ut etiam animas pro hujus custodia ponant: quia vero munda animalia sive volatilia septena et septena arcam intraverant, constat quia de his quæ paribus superfuerunt holocausta Domino oblata sunt. Et bene septima volatilia sive pecora in hostiam Domini deputata sunt, propter gratiam videlicet Spiritus septiformis, cujus dono præstatur fidelibus non solum ut credant in Dominum, sed etiam ut patiantur pro illo. Potest etiam rectissime in pecoribus et volatilibus quæ in septimo numero inventa holocaustum Domini sunt facta, virginum gloria designari, quæ velut impari numero continetur; quia nimirum copulæ conjugalis expers, cœlibem ducere vitam maluit, et quasi in holocaustum Domino offertur,

cum neglectis curis et actionibus carnalibus, totam se Conditore per ignem summi amoris consecrat, de quibus in Apocalypsi Johannes ait: Hi sunt qui cum mulieribus non sunt coinquinati; virgines enim sunt: hi qui sequuntur Agnum quocumque abierit: hi enim sunt ab hominibus primitiæ Deo et Agno. Offerente autem Noe holocausta, odoratus est Dominus odorem suavitatis, quia vel passionem beatorum martyrum vel vitam fidelium virginalem per Christi gratiam sibi consecratam atque oblatam Deus Pater gratanter accipit.

Et ait ad eum: Nequaquam ultra maledictam terræ propter homines, &c.] Non se ultra maledicturam terræ, neque omnem animantem percussuram Dominus pollicetur, eo quod in tantum sint homines ad peccandum proclives, ut etiam si diluvio rursus puniantur, nihilominus transacto illo, denuo sese vitiis ac sceleribus involvant. Ubi intuendum quia etsi sensus humani cordis ab adolescentia ad malum pronus esse perhibetur; ex qua nimirum ætate carnalium in nobis desideriorum solent incentiva generari: non tamen est consequens ut a tempore pubertatis primum incipiamus peccatis esse obnoxii, quamvis ex tunc ad majora patranda ætas lasciva incitet. Nam et illa divina est sententia quæ dicit: Grave jugum super filios Adam a die exitus de ventre matris eorum, ipsum videlicet jugum primæ prævaricationis, propter quam omnes in iniquitatibus concepti et in delictis sumus editi, quamvis ab ineunte adolescentia sponte plura addimus eis quibus non nostra sponte, sed paterni merito reatus gravati hanc in lucem venimus; a quibus omnibus non nisi gratia Dei per Jesum Christum liberamur. Non igitur, inquit, ultra percutiam omnem animantem sicut feci; sed hæc promissio pietatis quo usque pertingat subdendo manifestat cum dicit:

Cunctis diebus terræ sementis et messis, &c.] Cum enim dixisset cunctis diebus, mox addidit terræ, ut intelligeres cunctis diebus quibus terra modernum habitura est statum, securos homines ab impetu universalis diluvii esse debere; nec tamen defuturum tempus quando cessante hac laben-

tium rerum vicissitudine quæ annuatim geritur, orbis universus cum animantibus sit igne periturus, Petro attestante, qui ait : Quia cœli erant prius, et terra, de aqua et per aquam consistens Dei verbo, &c. (2 Pet. iii. 5.) Ubi notandum quia cœlos quos vel aqua perditos vel igni perituros dicit, non alios quam turbulentum hunc aerem qui terræ proximus est accipere debemus, a quo volucres cœli, quod in eo volitent, cognominantur. Non enim ætherei aut siderei cœli igne consumendi sunt, sicut nec aqua consumti sunt.

IN CAP. IX. *Benedixitque Deus Noe, &c.*] Patet sensus litteræ quod secundæ ætatis sæculi quomodo et primæ et ceterarum initia benedicantur a Domino. Benedicitur enim Noe cum filiis suis, omnibus scilicet illis qui ejus et carne progeniti, et fide atque obedientia præditi, veraciter se ejus esse filios docent; quod progenies ejus terram implere jubetur, sicut et factum esse constat, quod animalibus terræ cunctis ac volucris cœli prædicantur homines terrore esse debere, quod hæc una cum piscibus illis edenda conceduntur, quomodo usque ad diluvium olera comedenda acceperunt. Ubi notandum quia terrorem eorum ac tremorem cum esse super animalia præcipit, profecto esse super homines prohibet. Contra naturam quippe superbire est ab æquali velle timeri; et tamen necesse est, ut rectores a subditis timeantur, quando ab eis Deum minime timeri deprehendunt. In eo enim quod metum sibi a perverse viventibus exigunt, quasi non hominibus, sed animalibus dominantur: quia videlicet ex qua parte bestiales sunt subditi, ex ea debent etiam formidini jacere substrati. Juxta intelligentiam vero spiritualem benedicitur Noe cum filiis suis, Dominus videlicet et Salvator noster cum apostolis, quos etiam filios appellare dignatus est, dicens: Non possunt filii sponsi lugere, quamdiu cum illis est sponsum. Hos crescere ac multiplicari Deus Pater toto orbe præcepit, cum ait discipulis Dominus: Euntes in mundum universum prædicate evangelium omni

creaturæ, id est omnibus gentibus. Cuncta namque Domini Salvatoris præcepta, Patris utique præcepta sunt. Ipse etenim dixit: Quæ ergo ego loquor, sicut dixit mihi Pater, sic loquor. Horum namque dominio cuncta animalia quæ moventur in terra, universas volucres cœli, omnes pisces maris subjecit cum ait: Quæcumque alligaveritis super terram, erunt ligata et in cœlo; et quæcumque solveritis super terram, erunt soluta et in cœlo. Animalia quippe, volatilia, pisces diversorum ingeniorum ac morum personas insinuant, quæ cuncta post diluvium filiis Noe dantur in cibum, quia postquam mundo Dominus donum lavacri salutaris attulit, cunctis etiam nationibus hoc ministrari voluit, dicens apostolis: Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Dantur enim hæc filiis Noe in escam juxta hoc quod Petro ostensis in linteo mystico cunctis quadrupedibus ac reptilibus terræ dicitur: Surge, Petre, occide, et manduca; id est, extingue gentiles ab hoc quod male vixerant, veritatem prædicando; et infer in ecclesiæ membra sacris mysteriis initiando: unde hic quoque recte subjungitur:

Excepto quod carnem cum sanguine non comedetis.] Sanguine namque carnalia desideria carnalemque sensum merito designat. Effunditur autem sanguis cum abrenuntiatur carnalibus inlecebris atque cogitationibus, in quibus male vivebatur, ut possint dicere tales cum apostolo: Vivo autem jam non ego; vivit vero in me Christus. Et iterum: Continuo non acquievi carni et sanguini: alioquin qui perseverantes quosque in sceleribus pristinis unitati sanctæ ecclesiæ incorporari baptizando incipit, quasi animalia sibi a Domino data cum sanguine comedit: quia in societatem recipit eos quorum adhuc conscientia conversatio prisca velut suffocata tenetur. Ferunt autem quod in hoc maxima fuerit prævaricatio gigantum; quia cum sanguine carnem comederent; ideoque Dominus illis diluvio extinctis, carne quidem vesci homines concesserit; sed ne id cum sanguine facerent prohibuerit.

Sanguinem enim animarum vestrarum requiram, &c.] Sanguinem enim animarum typice dicit ipsum vitale quo vegetantur, et sustentantur, et vivunt homines in carne per animam; sicut etiam manum bestiarum typice vocat ipsum devorandi effectum quo hominem occidunt. Quis namque sanum sapiens veraciter sanguinem hominis ad substantiam animæ credat pertinere? quamvis idem legislator alibi manifestius dicere videtur: Anima enim omnis carnis in sanguine est. Sic etenim dictum est hoc quomodo dictum est, Petra autem erat Christus, non quod hoc erat, sed quod hinc significabatur. Non autem frustra lex voluit animam significare per sanguinem; rem scilicet invisibilem per rem visibilem, nisi quod sanguis per venas omnes ad ipso corde diffusus in nostro corpore plus ceteris humoribus principatur; ita ut ubicumque fuerit vulnus inflictum, non humor alius, sed ipse procedat. Itaque anima quæ omnibus quibus constamus invisibiliter prævalet illo melius significatur, quod omnibus quibus constamus visibilibus prævalet. In promptu est autem intelligere quomodo de manu hominis, requirat Deus animam hominis, ultionem expetens ab eo qui peccavit; sed quæri merito potest quomodo et a bestiis quæ rationis sunt expertes requiratur, nisi forte mysterium futuræ resurrectionis hic nobis intimatum intelligere valeamus, quando cuncta generis humani corpora quæ vel a feris comesta vel alio quolibet consumta modo sive corrupta fuerant, incorrupta redduntur, cunctæ animæ hominum quocumque genere mortis separatæ a corpore sua quæque remittuntur in corpora, ut vel vitam pro bonis, vel mortem pro malis meritis in iudicio cum eisdem corporibus consequantur æternam. Apte autem additur:

Quicumque effuderit sanguinem humanum, &c.] Quanti effuderunt sanguinem humanum, et sanguis eorum effusus non est. Et alii occiderunt hominem veneno vel suspensio, et tamen cum homo mortuus sit, non est sanguis effusus: quomodo ergo Dominus effusus est sanguinem eorum in tali homine, cum ille qui occidit, sanguinem non effudit, nisi quia sanguis hominis, ut diximus, ipsum vitale

ejus quo subsistit debet intelligi? quod qui effuderit, id est qui aliquo genere mortis hominem occiderit, fundetur sanguis illius, quia peccando vitam perdit æternam. Anima enim quæ peccaverit, ipsa morietur. Cui simile est hoc quod Petro dicitur: Omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt; ac si aperte diceretur, Omnes qui injuste occidunt hominem, et iidem occisione ipsi in anima pereunt. Apte autem subditur:

Ad imaginem quippe Dei factus est homo.] Idcirco namque majoris est sceleris innocentem occidi hominem, quoniam qui hoc facit, non solum opus quod fecit Deus solvit, sed et imaginem ipsius corrumpit. Idcirco requirit Deus animas hominum a bestiis vel hominibus a quibus fuerant effugatæ de corpore, quia ad imaginem suam fecit hominem in eo quod hunc manere ad æternitatem voluit, neque ad similitudinem animantium cum corporis morte perire; et hujus sacramenti causa carnem cum sanguine non licet comedi, ut admoneamur hoc præcepto semper, quod ad imaginem Conditoris nostri secundum animæ substantiam creati sumus, eandemque in nobis imaginem peccando corrumpere timeamus.

Hæc quoque dixit Deus ad Noe et ad filios ejus cum eo: Ecce ego statuam pactum meum vobiscum, &c.] Patet litteræ sensus, quia non ultra timendum est mundo judicium aquæ, sed ignis; crebraque repetitione redarguitur ac damnatur hæresis Origenis, qui revolutiones sæculorum infinitorum eodem ordine semper currentium, dogmatizare præsumsit. Mystice autem non reditura in terram aqua diluvii significat quod aqua baptismi semel accepta non valet repeti: qui enim lotus est, non indiget ut lavet, ut Dominus ipse testatur, quique aquis tribulationum semel abluti ad salutem pervenere perpetuam, nequaquam ultra iisdem aquis purgandi immittuntur, sed læti in æternum suo Redemptori cantabunt: Transivimus per ignem et aquam, et induxisti nos in refrigerium. Neque vero significatione lavacri salutaris debet contrarium videri quod de aquis diluvii supra dicitur, Nequaquam ultra maledicam terræ propter homi-

nes ; vel quod hic dicitur, Neque erit diluvium deinceps dissipans terram ; cum aqua baptismi nequaquam maledictionem vel dissipationem nostræ mentis sive carnis ; sed benedictionem potius et sospitatem soleat conferre : sed intelligendum quia priscae nostræ conversationi Dominus quodammodo maledicat in baptismo, et hanc dissipet cum abrenuntiare nos diabolo et omnibus operibus ejus ac pompis præcipiat ; ac sic demum nova confessione mundati ad benedictionis æternæ gratiam mereamur adtingere.

Arcum meum ponam in nubibus, &c.] Arcus in cælo usque hodie quotiens videtur, signum nobis divini fœderis quod non sit ultra terra diluvio perdenda in memoriam reducit : sed et futuri judicii quod per ignem est mundo futurum, si bene consideretur, signum nobis ante oculos præterdit. Neque enim frustra cœruleo simul et rubicundo colore resplendet, nisi quia cœruleo colore aquarum quæ præterierunt, rubicundo flammaram quæ venturæ sunt nobis testimonium perhibet. Apte autem arcus cœlestis, quem iram vocant, in signum divinæ propitiationis ponitur : arcus quippe ille resplendere solet in nubibus, et radiis solis quo roscida inlustratur obscuritas, grata quodammodo confessione respondere. Sol ergo justitiæ Christus est, nubes ab illo inlustratæ sancti, quorum nomina scripta sunt in cælo, et de quibus Psalmista : Domine, in cælo misericordia tua, et veritas tua usque ad nubes. Et apparente arcu in nubibus memor fit promissionis suæ Dominus, ne perdat terram diluvio, quia per intercessionem sanctorum, qui non de suo, sed de ipso lucere sciunt : propitiabitur fidelibus, cum oculos mentis ad cœlestia desideranda sustollunt, ejusque gloriam in præcedentium justorum factis sive dictis seu etiam se sopitis tamquam in ipsius nubibus agnoscunt, eritque arcus in nubibus, et videbo illum, et recordabor fœderis sempiterni quod factum est inter Deum et inter omnem animam viventem universæ carnis quæ est super terram. Humano more dicitur recordari Deus fœderis sui, viso in nubibus arcu, qui propter merita sanctorum, quibus ipso inlustrante gloriosi et cœlestes exis-

tunt, nostræ fragilitati parcat et miseretur: non autem ipse noviter aliquid recordatur qui nihil unquam potest oblivisci. Memor enim fuit in seculum testamenti sui, sed nobis tunc recordari videtur fœderis quod nobiscum pepigit, cum in tribulatione positus auxilium suæ protectionis impendit: unde bene in psalmo ex persona quorundam adflictorum, quibus tardum videbatur divinæ subsidium pietatis, dicitur: Quare faciem tuam avertis, oblivisceris inopiæ nostræ et tribulationis nostræ?

Cœpitque Noe vir agricola exercere terram, &c.] Libet sæpe repetere sermonem Domini, quem dixit Judæis: Si crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi: de me enim ille scripsit. Nam et in hac lectione Moyses historiam texens Noe ac filiorum ejus, passionem Domini devotionemque credentium in eum populorum, nec non et fidei contradicentium perfidiam figurate denuntiat: Noe quippe terram exercens vineam plantavit, quia Dominus curam generis humani gerens, synagogam Judæa in gente constituit: cujus videlicet vineæ et Psalmista meminit dicens: Vineam ex Ægypto transtulisti: et Dominus in Evangelio loquens ad Judæos, Homo, inquit, plantavit vineam et sepem circumdedit ei, et cetera usque ad finem parabolæ, ubi ait: Quid ergo faciet Dominus vineæ agricolis illis? Dicunt: malos male perdet, et vineam locabit aliis agricolis.

Bibensque vinum inebriatus est, &c.] Bibit vinum Dominus cum calicem passionis accepit. Inebriatus est bibendo, cum patiendo pro nobis usque ad mortis extrema pervenit. Nudatus est in tabernaculo suo, cum in populo Judæorum, quem suum fecerat proprium, et in quo jam dudum velut in tabernaculo suo manere consueverat, probra irrisionesque sustinens, ad ultimum crucis patibulum subiit, manifestissime omnibus patefaciens veritatem substantiæ mortalis quam suscipere dignatus est.

Quod cum vidisset Cham pater Chanaam, &c.] Cham qui verenda sui patris nudata conspiciens inrisit, populum Judæorum contradicentem atque incredulum designat, qui

passionem Domini et Salvatoris nostri magis habere contentui periturus, quam salvandus per eam honorari gaudebat: qui et fratribus suis quæ accidissent patri foras narravit, quia per ipsum manifestatum est, et quodammodo publicatum quod erat in prophetia secretum passionis Dominicæ sacramentum, quoad secundæ generationis donum pervenimus: unde dicit apostolus: Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam. Porro in duobus filiis maximo et minimo illi sunt figurati, de quibus subsequenter addidit: Ipsis autem vocatis Judæis et gentibus Christum Dei virtutem et Dei Sapientiam, quia quod stultum est Dei sapientius est hominibus, et quod infirmum est Dei fortius est hominibus. Qui unum idemque ambo sacramentum jam præteritæ atque transactæ Dominicæ passionis quasi unum pallium a tergo portant, et nuditatem patris neque intuentur, quia in Christi necem non consentiunt, et tamen honorant velamento, tamquam scientes unde sint nati, ut essent filii misericordiæ qui fuerant in prima nativitate filii iræ. Medius autem filius, id est, populus Judæorum, qui ideo medius est, quia nec primatum apostolorum tenuit, nec ultimus in gentibus credidit, vidit nuditatem patris, quia consensit in necem Christi. Bene autem dicitur de duobus illis quod faciebus aversis verecunda patris velaverint, velut quibus factum sceleratæ vineæ displicuerit: quæ videlicet vinea, id est, gens Judæa quantum a nobilitate paterna degeneraverit, tempore Dominicæ passionis mystice signatum est, cum sitiienti in cruce Domino acetum pro vino obtulit: sitiebat enim ille fidem ac dilectionem gentis ejusdem, sed illa pro suavitate fidei, ac fervore dilectionis, acredine illum odii atque infidelitatis potavit.

Evigilans autem Noe ex vino, &c.] Evigilans ex vino Noe progeniem ejus a qua inrisus est maledicit; eos vero qui se ut patrem honoravere benedictione debita remunerat: et Dominus juxta vocem psalmi cum dormisset in morte, ac resurgeret immortalis, percussit omnes adversantes sibi

sine causa, dentesque peccatorum contrivit; super populum vero suum benedictionem perpetuæ salutis profudit. Non solum autem Chanaam maledictioni, sed etiam servitio fratrum suorum subjicitur. Quid est enim aliud hodie gens ipsa, nisi quædam scriniaria Christianorum, bajulans legem et prophetas ad testimonium adsertionis ecclesiæ, ut nos honoremus per sacramentum quod nuntiat illa per litteram.

Dixitque: Benedictus Dominus Deus Sem: Sit Chanaam servus ejus.] Diximus in Sem primogenito filio Noe primitivam ecclesiam quæ ex Israhelitico populo collecta est, in Jafeth minimo filio electionem gentium quæ secuta est esse designatam: unde et recte dicitur:

Benedictus Dominus Deus Sem.] Quamquam enim sit Deus omnium gentium, quodammodo tamen proprio vocabulo et in ipsis jam gentibus dicitur Deus Israel: et unde hoc factum est, nisi ex benedictione Jafeth? In populo enim gentium orbem terrarum occupavit ecclesia. Hoc prorsus prænuntiatur cum dicitur subsequenter,

Dilatet Deus Jafeth, et habitet in tabernaculis Sem.] In tabernaculis quippe Sem habitat Jafeth, quia in fide patriarcharum et prophetarum, in scripturis propheticis, in sacramentis legalibus spiritualiter intellectis peregrinatur ecclesia in terris. Tabernaculis namque in bello vel itinere uti solemus, et in tabernaculis Israelitici populi nos, qui de gentibus ad Christum venimus, habitamus, quia nimirum quamdiu in hujus vitæ via positi cœlestem patriam suspiramus, quamdiu contra insidias antiqui hostis, Christo duce atque adjutore, certamus, necesse est, ut semper antiquorum patrum dicta pariter, et facta, et opera in exemplum vitæ et professionis teneamus: quatenus horum auctoritate protecti, certius ac securius ad palmam remunerationis perfecto agone tendamus. Congruit autem profectibus Sanctæ Ecclesiæ, quibus orbem implevit totum, etiam nomen Jafeth, quod latitudo dicitur: unde adludens ad nomen ipsum dicit Noe, Dilatet Deus Jafeth, id est, latitudinem. Bene autem quod dictum fuerat de Sem

repetitur et de Jafeth, Sitque Chanaam servus ejus; quia nimirum utroque populo credentium Judæi perfidi, quamvis impia mente, salutis præbent obsequium, non solum in eo quod auctoritate sacrorum voluminum eos juvant, atque in fide conroborant: verum etiam in illo quod eos quantum valent insequuntur; quia videlicet insequendo propter justitiam, altius eos participes æternæ beatitudinis reddunt, nec non et in eo quod offensa sua duritia cæcitatibus, majores gratias illos suo Redemptori atque Inlustratori reddere monent. Cui nimirum populo nomen Chanaam, quod interpretatur Commotio, aptissime convenit. Non enim potest dicere: Statuit supra petram pedes meos, et direxit gressus meos; sed incertus et fluctuans semper in motu est. Notandum autem etiam juxta sensum litteræ quod non frustra Cham peccante, non ipse, sed filius ejus Chanaam maledicitur; maxime cum non ipse primogenitus Cham, sed ultimus esset filius. Scriptum quippe est: Filii Cham, Chus, Saba, et Mesraim, et Futh, et Chanaam. Prævidebat enim pariter in spiritu quod progenies Chanaam amplius multo quam cetera stirps filiorum Cham esset peccatura, ideoque digna futura, quæ vel maledictione periret, vel servitio subacta gemeret; quod Sodomorum maxime qui de genere Chanaam exiere vel scelere nefando, vel horrenda ultione probatum est ostensum, et exterminio sive servitio Chananæorum, quod, egressa de Ægypto plebe Israelitica, quæ de stirpe Sem descenderat, perpessi sunt. De Chus namque Æthiopes, de Mesraim Ægyptii, de Futh orti sunt Lybies, quod ipsa earumdem gentium apud Hebræos usque hodie vocabula testantur, de quibus omnino nihil talis flagitii vel vindictæ, quale de Sodomitis et Chananæis scriptura refert. Dilatavit quoque Deus Jafeth, ut habitaret in tabernaculis Sem, et esset Chanaam servus ejus, cum Græci sive Romani, exorti utique de genere Jafeth, regna Asiæ, in quibus posterii Sem habitabant, possiderent, et inter alia Chananæos quoque sibi tributarios facerent.

Vixit autem Noe post diluvium trecentis quinquaginta

annis, &c.] Sicut sexcenti anni vitæ Noe, quibus exactis arcam intravit, perfectionem designant fidei ac professionis eorum, qui gratiæ cœlestis et perpetuæ mercedis ecclesiæ sacramenta subeunt, ut supra docuimus; sic etiam trecenti et quinquaginta anni quibus post diluvium vixit, magnam eorum perfectionem figurant, qui perceptis vitæ sacramentis fideliter Domino ad mortem usque deserviunt. Diximus enim quod trecenti, quia per Tau litteram Græcæ notantur (Tau vero in figura crucis scribitur), illorum aptissime typum gerant, qui nesciunt gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi: unde et Gedeon, Domino jubente simul ac juvante, cum trecentis viris innumeraibilem Madianitarum superavit exercitum, docens figurate, quod fide Dominicæ crucis adversantia nobis et mundi hujus et vitiorum nostrorum essemus bella victuri. Quinquagenarius vero numerus, quia per figuram designet requiem legis scriptura docet, quæ anno semper quinquagesimo universum Dei populum maximam habere remissionem laborum omnium ac servitiorum libertatem sanxit. Ideoque certi gratia mysterii Noe post diluvium trecentis quinquaginta annis vixit, ut insinuaret nos, accepto baptismi lavacro, labores pro Domino sustinere in spe supernæ quietis ac felicitatis debere. Vixit enim trecentis annis, ut simus in tribulatione patientes: vixit et quinquaginta, ut simus et spe gaudentes. Verum quia septies quinquageni faciunt trecentos quinquaginta; septenarius autem numerus gratiæ Sancti Spiritus, quinquagenarius veræ requiei, quæ per eundem Spiritum electis tribuitur, typice congruit. Possumus et ita numeri hujus sacramentum interpretari, quod ille qui post diluvium trecentis quinquaginta annis vivat, qui toto tempore accepti baptismatis adjutus dono spirituali, pro æterna in cœlis requie laborare non cessat, felixque mortem videbit carnis: immo de morte transiet ad vitam, quæ sola vera est vita dicenda, qui cursum vitæ præsentis tali perfectionis summa compleverit. Amen.

LIBER TERTIUS.

IN CAP. X. *Hæ generationes filiorum Noe, &c.*] Series stirpis Noe a minimo ejus filio incipit, et in maximo completur, quæ scripturis sanctis est usitata locutio, mystice significans quod minor populus gentium Christo in carne veniente præferendus esset in fide majori populo Judæorum. Filii autem filiorum Noe qui commemorantur, creduntur singuli singularum gentium progenitores extitisse, qui ita inter se orbem diviserunt, ut Sem primogenitus Asiam obtineret, et Cham secundus Africam, Jafeth ultimus Europam: ita dumtaxat ut, quia major est multo Asia terrarum situ quam Europa vel Lybia, progenies Cham et Jafeth etiam nonnullam in Asia portionem teneat. “De Jafeth ergo septem filii nati sunt qui possederunt terram in Asia ab Aman et Tauro Syriæ Cœlis et Cylicæ montibus, usque ad fluvium Tanaim. In Europa vero usque ad Gadira, nomina locis et gentibus relinquentes, ex quibus postea immutata sunt nomina plurima, et cetera permanent ut fuerunt. Sunt autem Gomer Galatæ, Magog Scythæ, Madai Medi, Javan Jones, qui et Græci, unde et mare Jonium, Thubal Hiberi, qui et Hispani ab Hiberno flumine hoc vocabulo nuncupati, e quibus Celtiberi, licet quidam Italos suspicentur; Mosoch Cappadoces, unde et urbs apud eos usque hodie Mazecha dicitur, quæ et Cæsarea ab Augusto Cæsare dicta est. Porro septuaginta Interpretes Capturim Cappadoces arbitrantur, Thiras Thraces, quorum non satis immutatum vocabulum est.” (Hieronymus.)

Porro filii Gomer: Aschenez et Riphath et Thogorma.] “Aschenez Sarmatæ quos Græci Riginos vocant, Rifath Paflagones, Thogorma Phryges.” (Hieronymus.)

Filii autem Javan: Elisa et Tarcis, Cethim et Dodanim.] “De Jonibus, id est, Græcis nascuntur Elisæ, qui vocantur Elides, unde et quinta lingua Græciæ Eolis appellatur, quam illi penten dialecton vocant. Tharses Josephus

Cilicas arbitratur, Thar adspirationis litteram vitiose a posteris in Tar dicens fuisse corruptam: unde et metropolis eorum civitas Tarsis appellatur, Paulo apostolo gloriosa. (Nonnulli Tharsis unde aurum Salomoni deferebatur Indiæ putant esse regionem.) Cethim Cethi a quibus usque hodie urbs Cypotium nominatur." (Hieronymus.) Dodanim Rhodii, melius enim legitur Rodanim sive Rodim, ut septuaginta interpretes transtulerunt, et in libro Hebræorum nominum etiam noster interpres posuit. Similitudo enim litterarum Daleth et Res hunc apud Hebræos sæpe facit errorem, ut alia legatur pro alia. Est autem Herodus Cycladatum maxima, et in Jonio mari quondam urbs potentissima, navalique certamine gloriosa, et propter tutissimum portum mercatorum omnium receptaculum.

Ab his divisæ sunt insulæ gentium in regionibus suis, &c.] "Legamus antiquorum historias, et videbimus omnes pæne insulas, et totius orbis littora, terrasque mari vicinas, a Græcis accolis occupatas, qui, ut supra diximus, ab Amano et Tauro montibus omnia maritima loca usque ad oceanum possidere Britannicum." (Hieronymus.) Dum vero dicitur unusquisque secundum linguam et familiam in nationibus suis, liquido ostenditur, quia juxta opinionem vulgatam singuli qui hic commemorantur filii Noe, vel nepotes filiorum Noe, singulas gentes sive cognationes diversarum fecere linguarum. Nam eadem sententia, enumerata quoque stirpe Cham sive Sem, de varietate generationum linguarumque subinfertur.

Filii autem Cham: Chus, et Mesraim, et Futh, et Chanaan.] "Chus hodieque ab Hebræis Æthiopia nuncupatur, Mesraim Ægyptus, Futh Lybies, a quo et Mauritanix fluvius usque in præsens Futh dicitur, omnisque circa eum regio Futhensis. Porro Chanaan obtinuit terram quam Judæi deinceps possederunt ejectis Chananæis." (Hieronymus.)

Filii Chus: Saba, et Hevila, et Sabatha, &c.] "Saba a quo Sabæi. Virgilius, solis est, inquit, thurea virga Sabæis. Centumque Sabæo thure calent aræ. Hevila aquo

Getuli in parte remotioris Africæ eremo cohærentes. Sabatha a quo Sabathani, qui nunc Astabari nuncupantur. Recma vero et Sabathacha paulatim antiqua vocabula perdidere; et quæ nunc pro veteribus habeant ignorantur.” (Hieronymus.) Attamen ex eo quod in visione Tyri dicit Hiezechiel venditores Saba et Recma, sive ut LXX. Interpretes dixerunt Regma ipsi negotiatores tui, videtur etiam ille suam gentem fecisse, et quia jungitur Saba vicinam provinciæ huic ejus esse regionem.

Filii Saba: Regma et Dadan.] “Hic Saba per Sin litteram scribitur, supra vero per Samech, a quo diximus appellatos Sabæos. Interpretatur ergo nunc Saba Arabia. Nam in septuagesimo psalmo, ubi nos habemus reges Arabum et Saba munera offerent, in Hebræo scriptum est reges Saba et Saba, primum nomen per Sin, secundum per Samech (quæ nostræ litteræ similis est). Dadan gens est Æthiopiæ in occidentali plaga.”

Porro Chus genuit Nemrod, &c.] Progenie Sem et Jafeth in vitæ simplicitatis innocentia permanente, nascitur de stirpe Cham maledictus qui statum humanæ conversationis novo vivendi genere perverteret, dum singulari potentia elatus, primum venatu viveret; dein collecto exercitu insolitam in populos tyrannidem studuit exercere; denique in sequentibus regnum habuisse et civitates maximas ædificasse legitur: quod quia primus ipse fecerit testatur scriptura quæ ait: ipse cœpit esse potens. Cœpit enim, quia primus fecit. Potens autem erat in terra, quia neglectis cœlestibus, in quo justi sunt potentes, infima quærere, et in his spem ponere didicit.

Ab hoc exivit proverbium quasi Nemrod robustus venator coram Domino.] Ideo in proverbium versa, quia insolita sæculis ejus facta fuere: quod vero additur coram Domino, exaggerandi facinoris causa est, quia videlicet satis temerarium fuerit et superbum, ut coram Domino, qui de cœlo prospicit super filios hominum, taliter vivere homo in terra præsumeret; ex quo nimirum proverbio patet, quia multi tempore illo fuere, qui talia facere metu superni respectus

vitabant : quamvis alia editio habet, quia Nemrod Gigans venator contra Dominum. Ex ambiguo quippe Græco, quod est enantion, utrumque potest interpretari. Denique in psalmo ubi canimus, ploremus coram Domino qui fecit nos, hoc verbum est enantion Cyrium. Hoc et in libro Job, ubi scriptum est, in furem erupisti contra Dominum. Facilis ergo patet intellectus de Gigante, quia robustus fuerit venator brutorum animalium, quasi homo potens; sed quia homo impius, contra voluntatem Conditoris vitam duxerit superbam.

Fuit autem principium regni ejus Babylon, et Arach, &c.] In sequentibus quomodo sit facta Babylon plenius intimatur : sed hic præmittitur quod ibi reticetur, quia civitas illius et turris superbissimæ Nemrod auctor extiterit. Principium autem regni ejus fuit Babylon, quia vel prima civitatum ejus condita vel metropolis regni illius pro sui magnitudine ac decore est habita. “Arach vero ipsa est quæ nunc Edissa, Archad quæ nunc Nisibis civitas Mesopotamiæ. Chalanne quæ nunc Seleucia a Seleuco rege, vel certe quæ nunc et Esifon, appellatur.” (Hieronymus.) Quod autem additur, in terra Sennaar, ad omnes easdem quatuor videtur pertinere civitates. Sennaar quippe tantæ latitudinis esse campus perhibetur, quæ et ipsam Babylonem, et alias urbes non paucas facillime caperet. Quia vero Babylon cum civitatibus, quarum caput est, superbam hujus mundi gloriam, quæ confusioni obnoxia est, designat; Babel enim confusio dicitur, recte conditor ejus ipsum malorum omnium caput diabolum figurate denuntiat : cui etiam Nemrod vocabulum, quod tyrannum vel profugum vel transgressorem sonat, apte congruit. Tyrannus est enim quia contra Conditorem rebellans arcem divinitatis ac regnum orbis obtinere contendit. Profugus est, quia de cælo lapsus, et a persistentium in suo statu angelorum societate dejectus, miser nimis exultat. Transgressor, quia voluntati auctoris obedire contempsit, cui persona quoque venatoris non immerito aptatur : ponit namque in sylva hujus mundi suarum pedicas insidiarum, atque homines

sua natura et ingenio mundos quasi cervos et capreas decipiendo venatur ad mortem: contrarius nimirum illis venatoribus, qui animas hominum ob id sua doctrina capere quærent, ut ad vitam æternam pertrahant: quibus Dominus loquitur: Venite, inquit, post me, et faciam vos fieri piscatores hominum: quorum ob id patria Bethsaida, id est, Domus venatorum dicta est: quoniam homines erant venaturi ad vitam. Est autem Nemrod filius Chus, quod interpretatur Æthiops: quia nimirum antiquus hostis semper de obscuro perfidorum populo per executionem doctrinæ sive operationis nequam quasi recens nascitur.

A quo et usque hodie manet proverbium, &c.] Cum imitantibus diabolum his qui sunt ex parte illius dici possit verissime, quia tales cum animas hominum suo vel verbo vel exemplo venantur ad interitum, antiqui transgressoris ac deceptoris facta sequantur.

De terra illi egressus est Assur, et ædificavit Niniven, &c.] De terra illa, de terra Sennaar dicit, de qua Assyriorum pullulavit imperium, qui ex nomine Nini Beli filii Ninum condiderunt urbem magnam, quam Hebræi appellant Niniven. Sane quia tacere videtur Scriptura unde Assur ortus sit, a quo Assyriorum gens nasceretur; sed tantum de qua terra exierit ad construendam Niniven, vel alias quas commemorat civitates dicere; nonnulli patrum intellexerunt, hunc esse Assur filium Sem, de quo in sequentibus legitur. Sed sive idem, sive alius Assur fuerit, constat quia primum in terra regnum Babyloniorum, secundum Assyriorum, quorum metropolis erat Ninive de eadem terra prodeuntium, fuerit.

At vero Mesraim genuit Ludim, &c.] Magis hæc gentium quam hominum singulorum videntur esse vocabula, cum dictum sit manifeste et Chesluim de quibus egressi sunt Philistim. Nam et cuncta in im desinunt; quod est proprium numeri pluralis apud Hebræos in genere masculino, sed et interpretata pluralem magis numerum quam singularem significant. Sunt autem Laabim Lybies, Philistim Palæstini, Capthurim Cappadoce, ut in libro nomi-

num Hebræorum juxta opinionem septuaginta Interpretum positum invenimus. Ceterarum quæ nunc habeantur ignota sunt nobis gentium vocabula. Possederunt autem terram a Gaza usque ad terminos et fines Ægypti.

Chanaam autem genuit Sidonem primogenitum suum, &c.] “A Sydone primogenito Chanaan urbs in Phœnice insignis Sidon vocatur, olim terminus Chananæorum ad aquilonem. Arachæus Arcas condidit, oppidum contra Tripolim in radicibus Libani situm, a quo haud procul alia civitas fuit nomine Sim, quæ postea vario eventu bellorum eversa nomen tantummodo loco pristinum reservavit. Aradii sunt qui Aradum insulam possederunt angusto freto a Phœnicis littore separatam: quæ videlicet insula in vicinia Tyri posita, tuta esse civitas, et contra se positum oppidum Antaradum habere usque hodie cernitur. Samari Emissa nobilis Syriæ civitas. Æmath usque ad nostrum tempus tam ab Assyriis quam ab Hebræis, ita ut apud veteres dicta fuerat appellatur. Hanc Macedones, qui post Alexandrum in Oriente regnaverunt Epiphaniam nuncupaverunt, nonnulli Antiochiam ita appellatam putant.” (Hieronymus.) Revera autem duæ fuere Emath civitates; una Æmath magna, quæ nunc Antiochia nominatur, magna autem ad distinctionem minoris Emath, quæ appellatur Epiphania, in qua a Nabugodonosor oculi Sederchiæ excæcati sunt.

Factique sunt termini Chanaam, &c.] Pro Lesa antiqua translatio habet Lice. Ipsa est autem quæ nunc Callirhoe dicitur, ubi aquæ calidæ prorumpentes in mare mortuum defluunt. Sidon ergo erat terminus Chananæorum, ad aquilonem Gerara, ad meridiem Gaza juxta Ægyptum.

De Sem quoque nati sunt patres omnium filiorum Heber, &c.] Fratrem Jafeth dicit, fratrem vero Cham eum esse reticit, quia quos in fide pietatis unanimes novit, eos jure fratres vocandos intelligit; perfidum vero quamvis eisdem parentibus natum a fraterna justorum societate demonstrat alienum. Videtur autem hac sententia designari quod cum multi de Sem nati filii multos populos procreaverint, illa

tamen progenies specialius ejus sit fidem ac pietatem secuta, quæ per Heber ad Abraham ac populum descendit Hebræorum: unde et ipsorum proprie, id est, omnium filiorum Heber pater appellatur. Denique soli in constructione turris, ut Scriptura dicit, labio universæ terræ in domo Heber, qui illa ætate fuit, ut in sequentibus legitur, prima humani generis loquela remansit, quod nomina sequentis ævi hominum Hebræa manifeste probant, illo ut credendum est merito, quia fidem proavi Sem cum sua domo secutus, a conjuratione superbi operis sese immunem survaverit. Neque enim frustra Abraham Hebræus appellari elegit; sed quia hujus Seth vitam imitari noverat, hujus vocabulum et sibi habere cognomen et suis in posterum relinquere voluit.

Filii Sem: Ælam, et Arphaxat, et Lud, et Aram.] “Hi ab Eufrate fluvio partem Asiæ usque ad Indicum Oceanum tenent. Est autem Ælam a quo Ælamitæ principes Persidis. De Assur ante jam dictum est, quod Ninom urbem condiderit. Arphaxat a quo Chaldæi. Lud a quo Lydia. Aram a quo Syri, quorum Metropolis est Damascus. Nam Hebræo sermone Syria dicitur Aram.” (Hieronymus.)

Filii Aram: Hus, et Ul, et Gether, et Mes.] “Hus Traconytidis et Damasci conditor inter Palæstinam et Cœles Syriam tenuit principatum. Ul a quo Armenii. Gether a quo Arcannii, sive Carii. Porro Mes pro quo Septuaginta Interpretes Mosach dixerunt, qui vocantur Meones.” (Hieronymus.)

At vero Arphaxat genuit Sala, &c.] Ab hoc Heber et Abraham et populus ex eo natus, ut præfati sumus, Hebræus cognominatur.

Natique sunt Heber filii duo, &c.] Divisionem terræ eam dicit, quæ in confusione linguarum facta est. Vocavit filium Faleg, id est, Divisionem, ut perpetuam in hoc posteris suis memoriam suæ devotionis relinqueret, quia nimirum divisus ob superbiam linguis perfidorum, ipse merito fidei primitivam generis humani loquelam servaverit.

Qui Jectan genuit Helmodad, &c.] Omnes isti filii Jectan. Harum gentium posteriora nomina Hieronymus se invenire non potuisse testatur. “Sed usque in præsens,” inquit, “quia procul a nobis sunt, vel ita vocantur, ut primum: vel quæ immutata sunt ignorantur.” Legimus autem supra quia Fison unus de quatuor paradisi fluminibus, quem nostri Gangen vocant, et esse in India non dubitatur, circumbeat omnem terram Evilath; quæ videlicet terra ab hoc Evila nomen accepisse videtur. Narrat enim eum Josephus cum fratribus suis a fluvio Coephære omnem Indiæ regionem, quæ vocatur Hieira possedissee, sed et Verba dierum narrant, quia servi Salomonis per mare rubrum abierunt in Ophir, et adtulerunt inde aurum, et ligna thina, et gemmas pretiosissimas, quæ esse Indiæ regio, et ab Ophir filio Jectan vocabulum traxisse credibile est.

Omnes isti filii Jectan, &c.] Diximus supra quia Sem primogenitus Noe credentes ex antiquo Dei populo, Jafeth credentes ex gentibus significet; Cham verecundiam patris deridens, et ob hoc maledictus, illam ejusdem populi partem insinuet, quæ velut in medio remanens, nec prius cum suis contribulibus, nec postmodum voluit cum gentibus fidei socius existere. Horum ergo figuris et loca habitationum aptissime congruunt: filii quippe Heber qui præminentissimus posterorum Sem ostenditur, habitationem de Messa usque ad montem Orientalem, qui vocatur Sephar, extendisse perhibentur. Messa est autem Indiæ regio quæ interpretata dicitur Elatio, quæ non vituperabilem ac superbam, sed illam magis extollentiam mentis significat, ad quam nos hortatur Apostolus dicens: Si surrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, &c. (Colos. iii. 1.) Mons vero Orientalis quis, nisi ille est, de quo Esaias dicit: Venite, ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob? qui recte mons vocatur, quia omnes ad se ascendentes ab infimorum appetitu ad cœlestia desideranda sustollit. Recte Orientalis mons, quia cunctis ad se confluentibus exortum veræ lucis aperit. Recte etiam Sephar, id est,

Liber cognominatur. Ipse est enim liber vitæ, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi, in quo electorum omnium nomina conscripta sunt. Facta est ergo habitatio filiorum Jectan, qui interpretatur Parvulus, de Messa, id est, Elatione pergentibus usque ad montem Orientalem, qui vocatur Liber: quia sancti quique priorum justorum humilitatem sequentes, de quibus dicitur, Custodiens parvulos Dominus, in principio religiosæ conversationis mentem a terrenis contagiis sublevant, ut ad videndam æterni Solis claritatem ascendere mereantur, et de ipso libro vitæ, qui est Dominus Christus, patefactis æternæ sapientiæ paginis, instrui. Similiter de filiis Jafeth quod dicitur ab his divisæ sunt insulæ gentium in regionibus suis, nonne manifestissime etiam ipso nomine gentium per orbem ecclesias indicat, quæ sicut insulæ fluctibus maris, ita tumidis amarisque seculi procellis continue pulsantur, nec tamen superantur: et nunc quidem blandiente mundo quasi lenibus labuntur undis, nunc sæviante velut in altum elatis adversitatum fluctibus feriuntur; sed in suæ statu fidei nihilominus invincibiles perdurant? At contra filii Cham principium regni habent in Babylone, id est, Confusione, quæ est in terra Sennaar, id est, fetoris eorum: et hoc in campo, quia neque montem contemplationis, qua superna inquirant, ascendunt reprobi; neque tranquillitatem intellectualium adeunt insularum, per quam labentis sæculi curas altiori animi libertate transcendant: sed in concupiscentiis tantum terrestribus effrenata gaudent petulantia circumferri: quo nimirum principio condignus sequitur finis, dum dicitur, quia facti sunt termini Canaan venientibus a Sydone Geraram usque Gazam donec ingrediaris Sodomam et Gomorram, et Adamam, et Seboim usque Læsa Sidon quippe Venatio mœroris dicitur: quia non alia hoc in loco debet intelligi quam ea per quam hostis antiquus animas venatur ad interitum: unde merito Venatio mœroris vocatur, quia omnes quos ceperit, æternis doloribus subjicit: qualem Nemrod utique Gigans, qui Robustus venator contra Dominum appellatur,

significat. De Sodoma et Gomorra et finitimis civitatibus nulli dubium quin sempiterna impiorum tormenta portentant.

Hæ familiæ Noe juxta populos et nationes suas, &c.] Recenseat diligens lector ex ordine nomina hominum sive populorum qui ex tribus filiis nati esse perhibentur, et inveniuntur numero LXX. et unum: XIII. videlicet de Jafeth, XXXI. de Cham, XXVI. de Sem, ex quibus totidem gentium linguas et nationes mundum implese creduntur, vel potius LXXII. ut clarior fama habet, cum aliquis fuerit eorum, de quo postmodum duæ nationes et populi nascerentur: nisi forte duo esse Assur, et duos creasse populos intelligendi sunt: unus qui de terra Sennaar egressus Ninivem ædificavit, et alter filius Sem: et sic numerus LXX. duarum nationum adimpleatur. Neque abs re videtur quod Dominus ideo LXX. duos ad prædicandum discipulos miserit, quod tot essent gentes et linguæ, quibus verbum prædicationis erat committendum: ut sicut prius duodecim apostolos elegit propter totidem tribus Israel ad fidem vocandas; ita postmodum septuaginta duos designaret doctores ad insinuandam gentium universarum salvationem, quæ eodem essent numero comprehensæ.

IN CAP. XI. *Erat autem terra labii unius et sermonum eorumdem.*] Quia præoccupando dixerat filios Noe terram secundum cognationes et linguas et regiones in gentibus suis divisisse, redit ostendere quomodo fuerint homines ab invicem disjuncti: ubi certissime claret, quia genus humanum quamdiu Conditori suo debita humilitate servivit, etiam sibimetipsi pacifica caritate concordavit. At ubi contra auctorem cervicem superbiens erexit, mox juste punitum, nec ad seipsum pacem habere potuit. Quanta autem hominum esse felicitas posset etiam paradiso dejectorum, si vel tunc Creatori suo servire humiliter vellent, testatur gratia ejusdem Domini Conditoris ac Redemptoris nostri, qui discipulis sibi fideliter ad hærentibus misso de super Spiritu omnium notitiam tribuit lingua-

rum: unde mira immutatione dexteræ Excelsi factum est, ut sicut hic linguis ob superbiam divisis gentes sunt ab invicem toto orbe dispersæ; ita illic ob meritum humilitatis adunata diversitate linguarum, collecti ex omni natione quæ sub cœlo est populi, una et non dispari confessione ac fide laudes et magnalia Dei resonarent; meritoque hæc civitas, in qua linguæ divisæ ac gentes sunt dispersæ, Babylon, id est Confusio; illa dicitur Hyerusalem, id est Visio pacis, in qua adunatis in Dei laudem loquelis universarum gentium est facta concordia. Sed hæc postmodum latius. Interim textum litteræ videamus.

Cumque proficiscerentur de Oriente, &c.] Apparet ex his verbis quia verum etiam primi homines plagam Orientis tenuerunt; ideoque hanc caput esse orbis computandam, non solum quia lux siderum inde exoritur, verum etiam quia hanc primo genus incoluit humanum:

Dixitque alter ad proximum suum: Venite, faciamus lateres et coquamus eos igni, &c.] Forte ideo lateribus pro saxis et bitumine utebantur pro cœmento, quia illis in regionibus copia lapidum, unde tantum opus completeretur, deerat: vel quia murum lateritium periculo ignium fortius obsistere noverant. Fit autem bitumen de arboribus, fit et de terra sive aquis: unde scriptum est in sequentibus de terra Sodomorum: Vallis autem sylvestris habebat puteos multos bituminis; et mare Mortuum Græce Lacus Asfalti, id est bituminis appellatur; eo quod bitumen supernatans soleat in illo colligi, quo magis videtur muros Babylonis fuisse compactos.

Et dixerunt, Venite, faciamus nobis civitatem et turrem, &c.] Quod ait cujus culmen, non civitatis, sed turris significat, id est arcis quam in editiore loco altiorem ceteris mœnibus facere disponebant. Mirandum sane qua intentione et culmen suæ turris ad cœlum usque adtollere disponant, et se nihilominus in universas terras dividendos esse perhibeant; nisi forte ita se per orbem dividere vanissima ac superbissima mente cogitabant, ut si forte delectaret pertæsos terrenæ habitationis, vel certe si aquæ diluvii

rursum terris ingruerent, per hanc superiora aeris sive cœli spatia peterent.

Descendit autem Dominus, ut videret civitatem et turrem, &c.] Pro filiis Adam, vetus translatio habet filios hominum, hoc est non filii Dei, sed hi qui secundum hominem viventes mererentur audire a Domino: Ego dixi, Dii estis, et filii Excelsi omnes: vos autem sicut homines moriemini. Non autem loco movetur Deus qui semper est ubique totus, sed descendere dicitur, cum aliquid facit in terra quod præter usitatum naturæ cursum mirabiliter factum, præsentiam ejus quodammodo ostendit: nec videndo discit ad tempus, qui numquam potest aliquid ignorare; sed ad tempus videre et cognoscere dicitur, quod videri et cognosci facit. Non sic ergo videbatur illa civitas quomodo eam Deus videri fecit, quando sibi quantum displiceret ostendit: quamvis possit intelligi Deus ad illam civitatem descendisse, quia descenderant angeli ejus, in quibus habitat: ut quod adjunctum est et dixit: Ecce unus populus et unum labium omnibus, et cetera; ac deinde additum: Venite igitur, descendamus, et confundamus ibi linguam eorum, recapitulatio sit, demonstrans quemadmodum factum sit quod dictum fuerat descendit Dominus: si enim jam descenderat, quid sibi vult venite descendamus quod intelligitur angelis dictum nisi quia per angelos descenderat, qui in angelis descendentibus erat?

Ecce (inquit) unus populus et unum labium omnibus, &c.] Multa est distantia peccandi inter eos qui ita Dei mandata contemnunt, ut aliquos inter se justis æmulatores et cultores habeant; et inter eos qui omnes unanimo consensu mandatis cœlestibus contradicunt. Multa item distantia inter eos qui ita peccant, verbi gratia tempore adolescentiæ, ut postmodum succedente senecta pœnitentiam admissorum agere disponant; et inter eos qui in malis quæ faciunt nullum correctionis propositum gerunt. Ut ergo monstretur hoc in loco unanimitas peccantium, dicit invisibilis arbiter: Ecce unus populus et unum labium omnibus; et propositum non pœnitendi adjungit: Cœpe-

runtque hoc facere, nec desistent a cogitationibus suis, donec eas opere compleant: quibus apte congruit principium psalmi tertii decimi, in quo dictum est: Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus, id est, Nemrod artifex operis nefandi; ac deinceps de opificibus perditæ civitatis: Corrupti sunt, et abominabiles facti sunt. Hæc autem de quibus loquimur verba internus Judex ministris virtutibus incomprehensibili nobis ordine loquitur: cujus loqui ad eos est eorum cordibus occulta sua invisibilia ostendere, ut quicquid agere debeant, in ipsa contemplatione veritatis legant: quasi enim audientibus dicitur, quod videntibus inspiratur: unde cum eorum cordibus Deus contra humanam superbiam animadversionem ultionis infunderet, dicit:

Venite, descendamus, et confundamus ibi linguam eorum.]

Dicitur eis qui aderant Venite, quia nimirum hoc ipsum numquam a divina contemplatione decrescere, in divina contemplatione semper ad crescere est; et numquam corde recedere, quasi quodam stabili motu est semper venire. Quibus et dicit: Descendamus et confundamus ibi linguam eorum. Ascendunt angeli in eo quod Creatorem conspiciunt, descendunt angeli in eo quod creaturam sese illicitis erigentem examine districtiois premunt. Dicere ergo est descendamus et confundamus linguas eorum, in se ipso eis hoc quod recte legatur ostendere, et per vim internæ visionis eorum mentibus exhibenda judicia occultis motibus inspirare. Et bene non ait: Venite, et descendentes confundite; sed confundamus ibi linguam eorum: ostendens ita se operari per ministros suos, ut sint etiam ipsi co-operatores Dei, sicut apostolus dicit: Dei enim sumus co-operarii.

Confundamus (inquit) *ibi linguam eorum, &c.*] Merito malus punitur affectus, etiam cui non succedit effectus: quoniam vero dominatio imperantis in lingua est, ibi est damnata superbia, ut non intelligeretur jubens homini, qui noluit intelligere ut obediret Deo jubenti.

Atque ita divisit eos Dominus ex illo loco in universas terras, &c.] Merito confusum est labium in dispersionem, quia male conjuraverat in locutionem nefariam: ablata est

potestas linguæ superbis principibus, ne in contemptum Dei subditos possent quæ cœperant mala docere, sicque iudicium divinæ severitatis in adiutorium humanæ versum est utilitatis, ut tacendo cessarent ab opere, cui perverse loquendo congregati insistebant: ac sic descendente ac vidente Domino civitatem elationis, Babylonem, hoc est confusionem appellari contigit: cui contrarium satis civitas veritatis sicut nomen, ita habet et statum; dicitur enim Hierusalem, id est, Visio pacis, in qua cœtum fidelium atque humilium Spiritu Dominus videns, misit gratiam Spiritus Sancti, qui eis scientiam omnium tribueret linguarum, quibus imbuti, omnes qui in diversis erant linguis populos ad constructionem ejusdem sanctæ civitatis, id est, ecclesiæ Christi, unanimam convocarent; quique humiliter auditum veritati adposuerant, sublimiter ora ad prædicandam toto orbi scientiam veritatis aperirent. Notandum autem quod scriptura dicit quidem, dispersis per orbem structoribus, cessatum ab ædificatione civitatis; non tamen dicit ab inhabitatione ejus fuisse cessatum: unde colligendum videtur, aliis inde descendentibus, et a structura cessantibus, Nemrod operis auctorem cum sua domo ibidem ac familia remansisse, donec progenito ex sua stirpe pro majore et in hac potentius regnare et alias regno suo posset addere civitates. Neque enim, ni fallor, aliter intelligi sinit quod supra dictum de illo est: Fuit autem principium regni ejus Babylon, et Arach, et Achad, et Chalanne in terra Sennaar: quamvis eandem urbem Babyloniam postea Ninus vel Semiramis conjux illius majorem ex tempore et augustiorem reddidisse ferantur; unde est illud poetæ quod dicitur olim coctilibus muris cinxisse Semiramis Urbem: et præcipue Nabugodonosor de spoliis Hyerosolymorum ejus ornamenta accumulans: unde ipse superbiens dixit: Nonne hæc est Babylon magna, quam ego ædificavi in domum regni, in robore fortitudinis meæ, et in gloria decoris mei? de cujus magnitudine ac decore Hieronymus ita narrat: “Babylonem fuisse potentissimam, et in cam-

pestribus per quadrum sitam, ab angulo usque ad angulum muri XVI. millia tenuisse passuum, id est, simul per circuitum LXIII. refert Herodotus, et multi alii qui Græcas historias conscripserunt. Arx autem, id est, capitolum illius orbis est turris quæ post diluivium ædificata, quatuor millia passuum tenere dicitur." Horosius in suis historiis ejusdem ita meminit: "Hæc campi planitie undique conspicua, natura loci lætissima, castrorum facie mœnibus paribus per quadrum disposita, murorum ejus, vix credibili relatu, firmitas et magnitudo, id est, latitudine cubitorum quinquaginta, altitudine quater tanta: ceterum ambitus ejus quadringentis LXXX. stadiis circumvenit, murus coctili latere atque interfuso bitumine compactus, fossa extrinsecus late patens, vice amnis circumfluit. A fronte murorum centum portæ æræ: ipsa autem latitudo in consummatione pinnarum ex utroque latere habitaculis defensorum, atque dispositis media intercapedine sui quadrigæ capit. Domus intrinsecus quater geminæ habitationis minaci proceritate mirabiles." Quia vero juxta spiritualem sensum Babylon est diaboli civitas, hoc est reproba hominum multitudo universa, structores Babylonæ qui sunt nisi magistri errorum, qui vel contrarium veritati cultum divinitatis introducunt, vel agnitam fidem veritatis malis actibus sive verbis impugnant.

IN CAP. XI. *Erat autem omnis terra labii unius, &c.*] Quamdiu homines in Oriente permanserunt: at ubi ab Oriente pedes moverunt, mox propter verba sive opera superbiæ, et ab invicem disjuncti, et a suo sunt Creatore longius expulsi. Orientis plaga unde mundus ortu siderum lumen accipere solet, ipsum recte significat qui ait: Ego sum lux mundi; qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ: in quo quamdiu manent homines, unius sunt labii et vocis ejusdem: quia nimirum una est confessio fidei, eadem castitas actionis, communis caritas et spes æternorum: quia omnes qui in Christo perseverant, inlustrantur. At qui a contemplatione veræ

lucis recedunt, nec cum Domino pacem habere, nec ad se invicem possunt: quia non sicut una fidei, ita etiam una eademque infidelitatis est norma; sed unus Dominus, una fides, unum baptisma, unus Deus, in quo electorum salus est: multi autem domini reproborum, diversi anfractus perfidiæ, diversa pollutionum volutabra, diversi sunt dii gentium, quibus ad unum damnationis interitum omnes miserè pertrahuntur: quod bene utriusque illius civitatis figura significavit, cum divisus in Babylonia linguis, nemo vocem proximi sui posset agnoscere. Porro in Hierusalem sociatis per gratiam Spiritus Sancti linguis, fideles etiam exterorum omnium qui advenerant vocem intelligerent et in una omnes compage caritatis ac fidei eundem Deum ac Dominum conlaudarent. Profecti de Oriente invenerunt campum in quo habitarent, quia recedentes a luce justitiæ reprobi, latas seculi vias sibimetipsi, in quibus fluxa mente manerent, invenerunt; et hoc in fœtore vitiorum carnalium. Sennaar namque, ut diximus, Fœtor eorum interpretatur: Et quid per terram Sennaar, nisi putrida concupiscentia carnalis socordiae exprimitur, in qua quicumque habitare, id est, secuta et fixa intentione perdurare non devitant, mox augescente nequitia, etiam proximos ad injuriam Conditoris atque opera nefanda provocant. Sequitur enim quia dixit alter ad proximum suum: Venite, faciamus nobis lateres, et coquamus eos igni. Accendunt ergo se alterutrum ad lateres faciendos, quibus civitatem Nemrod in campo Sennaar condant; quia nimirum omnis impiorum multitudo lutulentis, sordidis ac terrenis operibus diabolo servit, et ei civitatem non aliam quam seipsos male vivendo ædificant: at contra civitas Hierusalem, in qua David et Salomon, manu fortis scilicet et pacificus regnat, non de latere, sed de lapide; non in campo, sed in monte construitur, dicente ad eum Rege ipsius: Ecce ego sternam per ordinem lapides tuos, et fundabo te in sapphyris; et de qua propheta: Mons Sion, latera Aquilonis civitas Regis magni: quia videlicet civitas diaboli profugi utique transgressores et tyranni, quod Nemrod

vocabulum sonat, hoc est universa reprobatorum multitudo, per fluxam corruptionem vitæ præsentis vagabunda oberat. Ecclesia autem civitas nimirum Christi, de vivis ædificatur lapidibus, hoc est animabus fide atque operatione robustis, qualibus sapiens eius Architectus cum de rege illius loqueretur, aiebat: Ad quem accedentes lapidem vivum, ab hominibus quidem reprobatum, a Deo autem electum, et honorificatum; et ipsi tamquam lapides vivi superædificamini: neque hoc in campo Sennaar, sed in monte sancto Domini: quia non se in infirmis carnalium rerum voluptatibus relaxare, sed ad superna potius desideria electi stringere atque exaltare contendunt: unde dicunt quia conversatio nostra in cœlis est. Quod autem lutum in lateres formant, quæ æquis per quadrum lateribus fieri solent, unde et nomen accipiunt, compositionem et ornatum eloquentiæ secularis ostendit, per quam civitas superba diaboli, sive in philosophia fallaci, seu in hæretica versutia, multum ad tempus videtur erigi; sed in examine districti iudicis quam sit damnabilis et confusione digna patebit.

Coquebant lateres quos fecerunt igni.] Videlicet illo de quo dictum est omnes adulterantes velut clibanus corda eorum; et de quo Esaias: Ecce vos omnes accedentes ignem, accincti flammis ambulate in lumine ignis vestri et in flammis quas succendistis. Ignis quippe iste amor est vitiorum et cupido favoris humani, quo nimirum igne inventa semel dogmata falsitatis stulti deceptorum magistri confirmare et in tantum obdurare satagunt, ne ullo veritatis ac doctrinæ cœlestis possint certamine superari: sed nihilominus vincente militia veritatis, ut scriptura ait, Cecidit, cecidit Babylon magna, duplici nimirum casu, et in præsentem dejecta per manifestationem veritatis, et in futuro damnanda per sententiam ultimæ severitatis. Hujusmodi civitates quondam in Ægypto plebs Israelitica de luto et latere faciebat, quia et ipsa necdum legis auditu erudita, vitiis atque erroribus serviebat, et eorum quoque figuram in suis operibus exprimebat, qui obscuris adhuc immun-

dorum spirituum, quibus duris adhuc Ægyptiorum imperiis mancipati, nullam acquirendæ patriæ cœlestis fidem spemve habere didicerunt; ideoque mundi hujus solum inlecebris adhærere ac subdi noverunt. Bitumen vero quo structores Babylonæ utebantur pro cæmento, quod de terra vel puteis adsumebatur, intentionem nimirum terrenæ et infimæ voluptatis ostendit, qua homines hujus seculi cuncta sua opera muniunt, ut pote qui nulla superiorum bonorum spe sive cognitione se ad appetenda ea quæ in cœlis sunt gaudia suspendant, et propterea omne quod agunt temporalis oblectationis sive favoris gratia gerunt: cui contra bene templum Domini cæmentarii fecisse leguntur: cæmentum quippe de lapidibus incensis atque in cinerem versis conficitur, quibus ex igne agitur, ut qui prius singuli viritim firmi ac fortes extiterant, postmodum cum additamento candoris emolliti, et sibi ad invicem infusa aqua melius connecti sunt, et positos in muro lapides possint alios connectere, ipsi quoque non multo post recipientes melius firmitatem, quam parumper amississe videbantur. Qui ergo in cæmento, nisi hi debent accipi qui sedulo tribulationum temporalium fornace decocti, prius in seipsis omnem vitiorum obscuritatem virtutum candore mutarunt, dicentes suo Creatori: Lavabis me et super nivem dealbabor, deinde etiam proximos suis exhortationibus sive exemplis candificare atque copula dilectionis alterutrum nectere student? de quibus recte dicatur: Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur: qui quo magis tribulationum flamma humiliati mollescunt, eo fortiores ad confirmanda et continenda in tribulationibus proximorum corda existant. Quod etiam templum de lapide albo construitur, dicente David ad Salomonem cum ei impensas daret, ac mensuras templi faciendi ostenderet; sed et marmor parium abundantissime præparavit: quia nimirum ecclesia Christi de fortibus fide et actione fulgidis animabus colligitur electorum. Marmor quippe insulæ Pariæ validæ virtutis et candidi constat esse coloris; sed hujus materiæ structores, Babylonæ copiam, sive curam

non habentes, bitumine puteorum suos lateres conglutinant: quia candorem innocentiae, robur fidei, concordiam fraternitatis, disputationum argumentis munire conantur.

Venite, (inquit,) faciamus nobis civitatem et turrem, &c.] Faciunt sibi civitatem mali doctores, cum relicta civitate caelesti, cujus artifex et conditor Deus est, id est, sancta ecclesia, propria sibi conventicula colligunt. Faciunt sibi civitatem omnes reprobi, cum neglecto praesidio praceptorum Dei, sensus ac desideria sui cordis in agendis sive loquendis, quae ipsoslibet sequuntur. Aedificant civitatem Babyloniam, cum opera confusione digna faciunt: faciunt et turrem cujus culmen ascendat in caelum, cum etiam in sui Conditoris injuriam impias exerunt linguas, cum juxta Psalmistae vocem, iniquitatem in Excelsum loquuntur, cum ponunt in caelum os suum; quod gentiles faciunt, multos deos colendo, haeretici fidem unius Dei erroribus polluendo, Judaei Filium Dei Christum negando, falsi Catholici fidem malis operibus sive schismatibus rectam profanando: quibus omnibus convenit illud Psalmistae ad Dominum: Superbia eorum qui te oderunt ascendit semper, ad te, id est, in memoriam tui justi examinis. Ascendente autem superbia pravorum quasi culmine turris nefandae ad caelum, aequum est ut Conditor caeli descendens destruat unanima coepta malignorum, et hoc eis primum beneficii conferat, ne valentes implere manus eorum quod coeperant, gravius in aeternum damnentur; deinde ut etiam inter se scissa noxia conspiratione diffidentes, minus bonis noceant. Hoc autem semel fecit per se ipsum descendens de caelo Dominus: hoc quotidie per praedicatores suos in ecclesia facit: confundit enim linguas superbientium Judaeorum, qui contra gratiam evangelii, quam praedicabat, unanimo omnes consensu et quasi omnes uno labio rebellant; eosque ab impiis conatibus retardans, totum dispersit in orbem. Praecipitat et dividit per doctores catholicos linguas haeticorum, et eos ab invicem dissocians, ne contra ecclesiam suam portas inferi erigere possint, prohibet. Nulla est enim haeresis, quae non ab aliis haeticis impugnetur;

nulla philosophiæ secularis secta; quæ ab aliis æque stultæ philosophiæ sectis mendacii redarguatur; sicque fit ut dum inter se alterutrum confusas habent linguas reprobis, ita ut nemo vocem proximi sui idem sapiendo cognoscat, et sibi nomen Babylonæ, id est confusionis congruere probent, et visionem pacis in qua ecclesia gloriatur, minus lædant. Constat enim quia quanto nequam doctores sive operarii mali ab invicem diffidente animo secernuntur, tanto magis ecclesiæ colligendæ spatium tribuunt.

Hæ generationes Sem, &c.] Destructa fabrica Babylonæ, festinat scriptura, enumeratis generationibus secundæ mundi ætatis, (prima enim usque ad Noe ac diluvium currebat) pervenire ad Abraham patriarcham tertiæ ætatis, immo omnium gentium; per cujus fidem et obedientiam nova denuo civitatis sanctæ fundamenta jacerentur, et in cujus semine dispersio gentium ad unam confessionem ac fidem divini cultus rediret. Quod vero numerus centenarius, qui de sinistra transfertur in dexteram, magnam perfectionem sive bonæ actionis seu spei aut vitæ cœlestis solet insinuare; apte Sem filius benedictionis centesimo vitæ anno genuit filium, cujus stirps ab Heber atque ad Abraham perveniret; qui et ipse Abraham ejusdem gratia sacramenti centesimo suæ ætatis anno genuit Isaac filium promissionis, in cujus exemplum nos filii promissionis facti, quasi ad dexteram Judicis nostri interim per spem positi, per bona opera benedictionem vitæ cœlestis expectamus: nam duo filii, quos ante centesimum annum Sem genuit, Ælam et Assur, ut supra lectum est, extra semen sanctum positi, et quasi in læva adhuc manu retenti, terrenæ adhuc potius civitatis, id est, mundi hujus, ex se cives creaverunt. Unus quippe Ælamitarum id est Persarum, alter progenitor Assyriorum extitit. Sed magna nobis secundum litteram quæstio nascitur, quomodo sed biennio post diluvium centum esse annorum dicatur, cum supra quingentesimo anno Noe natus asseritur, et sexcentesimo ejusdem Noe anno diluvium venisse legitur. Si enim quingentesimo anno sui

patris natus est, utique eo sexcentos annos habente quando diluvium venit, ipse centenarius fuit, ideoque biennio post diluvium duos et centum habebat annos ætatis. Ut ergo numerus temporum sibimetipsi non repugnet, intelligendum est aut Noe duo plus quam quingentos habuisse annos quando natus est Sem, aut duo minus ad sexcentos quando venit diluvium, aut Sem habuisse centum et duos quando natus est Arfaxat. Solet enim sic loqui scriptura nonnumquam, ut etsi modicum supersit vel desit, plenarium tamen et perfectum in computo numerum sonet. Videtur autem verisimillimum, ut mea fert suspicio, quia cum natus esset Sem, duos super quingentos annos habuerit Noe: neque enim falsum dixit scriptura, quod quingentos annos habuerit, etiamsi quingentos et duos habuit: quia nimirum minor numerus intra majorem continetur. Nam et ipsa scriptura multum libere se locutam eo loci significavit, cum diceret Noe quingentos habentem annos genuisse filios tres, Sem, Cham, et Jafeth; cum nulli sit dubium, quod uno eodemque anno unus vir de una conjuge tres filios generare non possit: quod ideo forte sacræ scriptor historiæ diligentius hoc loco curavit explicare, dicendo Sem biennio post diluvium centum fuisse annorum, quia se meminit annum nativitatis ejus quasi negligentius adnotasse.

Vixitque Sem postquam genuit Arfaxat quingentos annos, &c.] Nusquam in tota hac serie generationum additur, sicut in ea quæ diluvium præcessit ætate, et mortuus est; quia nemo erat in tota hac complexione nascentium, de quo a ceteris excepto dici posset, sicut ibi de Enoch, ambulavitque cum Deo, et non apparuit, quia tulit eum Deus.

Porro Arfaxat vixit triginta quinque annos, &c.] In hoc loco septuaginta Interpretes unam generationem plusquam Hebraica veritas posuere, dicentes quod Arfaxat cum esset annorum centum triginta quinque genuit Cainan: qui cum centum triginta annorum fuerit, genuerit ipse Sale: quorum translationem Evangelista Lucas hoc in loco videtur esse secutus. Verum chronographi Græcorum hac comperta distantia, generationum quidem seriem ad auctoritatem

Hebraicam, ablato Cainan, emendarunt: nec tamen numerum annorum in generationibus, quas cum Hebræis codicibus habuere communes, ad eorum auctoritatem emendare curarunt: sed propriam secuti auctoritatem, dederunt huic ætati quæ a diluvio tendit ad Abraham annorum summam; minorem quidem LXX. Translatorum editione annis centum triginta, sed Hebraica veritate annis sexcentis et quinquaginta majorem.

Sale quoque vixit triginta annis, &c.] Septuaginta Interpretes habent centum triginta.

Vixit autem Heber triginta quatuor annis, &c.] Septuaginta Interpretes habent centum triginta quatuor.

Vixit vero Faleg triginta annis, &c.] Septuaginta Interpretes habent centum triginta.

Vixit autem Reu triginta duobus annis, &c.] Septuaginta Interpretes habent centum triginta duos.

Vixit vero Sarug triginta annis, &c.] Septuaginta Interpretes habent centum triginta.

Vixit autem Nachor XXIX. annis, &c.] Septuaginta Interpretes habent LXXIX.

Vixitque Thare septuaginta annis, &c.] Septuaginta Interpretes in hac sola generatione nihil a veritate differunt Hebraica. Et huc usque secunda mundi ætas pertingit, habens juxta Hebraicam veritatem annos CXCII., juxta Septuaginta Interpretes mille septuaginta duos, juxta vero statuta chronographorum DCCCCXLII. Ita autem dicitur Thare cum annis septuaginta vixisset genuisse Abram et Nachor et Aran, sicut ante diluvium Noe tres filios, cum esset annorum quingentorum, genuisse narratur; cum unus vir de una conjuge uno anno tres filios generasse non posset. Intelligitur enim, quia septuaginta annorum cum esset, genuit Abram, qui nunc Abraham, ac deinde fratres ejus tempore sequente; sed minus curavit scriptura nativitatis eorum tempus exprimere, cum sola adnotatio temporis quo natus est Abraham ad significantiam ætatis illius exprimeret et sufficere posset.

Hæ sunt generationes Thare, &c.] Una Thare domus erat,

de quo natus est Abraham, in qua unius veri Dei cultus ; et, quantum credibile est, in qua jam sola etiam Hebræa lingua remanserat, cum et ipse sicut jam manifestior Dei populus in Ægypto, ita in Mesopotamia servire diis alienis, Hiesu Nave narrante, refertur ; ceteris ex progenie illius Heber in linguas paulatim alias et in nationes alias defluentibus proinde sicut per aquarum diluvium una domus Noe remanserat ad reparandum genus humanum, sic in diluvio multarum superstitionum per universum mundum una remanserat domus Thare, in qua custodita est plantatio civitatis Dei. Denique sicut illic enumeratis supra generationibus usque ad Noe simul cum annorum numeris, et exposita diluvii causa, priusquam Deus inciperet de arca fabricanda loqui ad Noe, dicitur hæ generationes Noe : ita et hic enumeratis generationibus a Sem filio Noe usque ad Abraham, deinde insignis articulus similiter ponitur, ut dicatur hæ generationes Thare. Thare genuit Abram et Nachor et Aran. Si quidem ibi secundæ mundi ætatis, hic tertiæ patriarcha nascebatur.

Porro Aran genuit Loth, &c.] Quod dicit, ante Thare, et præsentiam potest et tempus designare ; tempus videlicet, quia ante moreretur quam pater suus ; præsentiam vero, quia et coram illo, id est, præsentem illo, vita excederet. Denique quidam codices habent, quia mortuus est ante conspectum Thare patris sui. Quod vero dicitur in Ur Chaldæorum, nomen videtur esse loci, in quo sepultus est ; cujus hodie, sicut Josephus refert, tumulus ostenditur : ex quo videtur magnæ alicujus excellentiæ vel dignitatis idem Aran extitisse. Quia vero apud Hebræos, Ur dicitur Ignis, narrant quod igni Chaldæorum consumtus sit : quia videlicet Deum verum cum Abraham majore suo fratre cognoscens, ignem quem illi adorabant, adorare ipse respuerit ; ideoque ambobus in ignem missis a Chaldæis, ipse flammis assumtus ; Abraham vero sublimioris fidei merito sit liberatus a Domino : unde in sequentibus ad eum loquitur : Ego Dominus, qui eduxi te de igne Chaldæorum ; et hujus gratia dissensionis Abraham quamvis ignem evaserit, apud

Chaldæos tamen habitare nequiverit; sed cum sua cognatione sit a parente aliam translatus in terram: quibus concordant verba Achior ducis omnium Moabitarum et Ammonitarum, qui quasi vir inclytus, quæ in vicina et cognata sibi gente, immo de qua ipse ortus est, facta fuerant ignorare non potuit: ait enim, loquens de populo Israel ad Holofernem principem militiæ Assyriorum: Populus iste ex progenie Chaldæorum est: hic primum habitavit in Mesopotamia, quoniam noluerunt sequi deos patrum suorum qui erant in terra Chaldæorum. Deserentes itaque cerimonias patrum suorum, quæ in multitudine deorum erant, unum Deum cœli coluerunt, qui et præcepit eis ut exirent inde, et habitarent in Haram.

Duxerunt autem Abram et Nachor uxores, &c.] Dicunt majores nostri Jescham hanc ipsam esse Saram uxorem Abrahæ, quia videlicet iidem fratres germani Abraham et Nachor duas sorores filias Aran uxores habuerint. Quod si ita est, non potest Aran pater earumdem idem intelligi qui fuit frater junior Abrahæ et Nachor, sed alter ejusdem nominis homo. Constat enim quia Abraham decem solum annis Saram conjugem suam præcessit, dicente ipso coram Domino, Putas ne centenario nascetur filius, et Sara nonagenaria pariet filium? Et quomodo frater ejus junior potuit habere filiam, quæ illo decem annis minor esset, se autem ipso septem aut non amplius quam octo?

Erat autem Sarai sterilis, &c.] Divinæ providentiæ consilio gestum est, ut sterilis esset in adolescentia, quatenus in senectute filium promissionis generans, Ecclesiæ sanctæ typum insinuaret, cui dicitur, Lætare sterilis quæ non parit, et cetera. Decebat enim, ut quæ in figuram unicæ fidei ac spei nostræ unum erat filium de promissione paritura, non hunc in Chaldæa, non in Mesopotamia, sed in terra promissionis generaret.

Tulit itaque Thare Abram filium suum, &c.] Vetus translatio habet, quia eduxit eos de regione Chaldæorum, quod nullam omnino quæstionem habet. Quod vero juxta Hebraicam veritatem dicitur, quia eduxit eos de Ur, id est,

de igne vel incendio Chaldæorum, potest ita recte intelligi, quod eduxerit eos de illa regione ubi ignis colebatur, pro eo ut diceretur, Eduxit eos de idololatria Chaldæorum. Quod vero dicitur, ut irent in terram Chanaan, statimque subjungitur,

Veneruntque usque Haran, &c.] Propositum mentis Thare ostendit, quia cogitabat quidem cum a Chaldæis profugeret, ire in terram Chanaan: sed cum Haran perveniens, opportunam in ea sibi suisque ac tutam a Chaldæorum insecutione sedem reperit, ulterius terram Chanaan ad peregrinandum invisere supersedit, sed in civitate ad quam pervenerat ad mortem usque pertransiit: ita ut ne filio quidem Abraham ac nepote Loth inde ad præceptum Domini exeuntibus, ipse ex ea pedem movere curaret. Nam quod dicitur ibidem, cum habuerit ducentos et quinque annos, esse defunctus, longo post abscensionem eorum tempore factum esse constat. Si quidem Abraham, qui septuagenario patre natus est, septuaginta quinque erat annorum, cum exiret de Haran, qui sunt anni centum quadraginta quinque. Hac ergo ætate patris exivit de Haran, sexaginta videlicet ante obitum illius annis. Sed scriptura mortem Thare ante abscessum Abrahæ præoccupando adventui ipsius et habitationi in Haran conjunxit, ut deinceps ex quo cœpisset liberum narrandi de Abraham et Loth spatium haberet. Haran autem civitas est Mesopotamiæ trans Edissam, quæ usque hodie Charra dicitur, apud Romanos Crassi consulis interitu, apud nos Patriarcharum habitatione insignis: quæ etiam in libro sancti patris Tobiaë hospitio Raphaelis archangeli nobilitata refertur.

IN CAP. XII. *Dixit autem Dominus ad Abram: Egredere de terra tua, &c.*] Quia distincte loquens Dominus, terram, cognationem et domum patris dicit; terra Abrahæ est intelligenda in regione Chaldæorum, unde jam recesserat: cognatio ejus, frater Nachor cum familia sua, quam jam relinquerat: Domus patris, in qua tunc manebat in Haran. Quomodo ergo tunc cum domo patris de terra

quoque et cognatione, de qua jam egressus esse videbatur, nunc exire jubetur? Nisi forte intelligendum quod eo proposito, ut supra jam diximus, de terra et de cognatione sua cum parente exierat, ut ad hanc, reconciliatis Chaldæis, ævo sequente rediret: cui nunc a Domino præcipitur, ut a repetenda Chaldæa propositum mentis avertat, nec non et ab inhabitatione Mesopotamiæ mentem simul et corpus auferat, relictaque terra in qua civitas superbiz facta, ac Domino judicante confusa est, veniret in terram, in qua gratiam supernæ benedictionis acciperet, novamque ex se ac meliorem progeniem fidei et obedientiz suæ merito procrearet. Quod enim ait, faciamque te in gentem magnam, ad populum Israel proprie pertinet. Nam de aliarum generatione nationum quæ de illo similiter erant orituræ, Ismahelitarum videlicet, Idumæorum, et eorum qui de Chettura secunda ejus post Sarram conjugem erant nascituri populorum, dicit in sequentibus ad eum: Faciamque te crescere vehementissime, et ponam in gentibus, atque in te benedicentur universæ cognationes terræ. Hæc est major superiore ac longe præstantior promissio benedictionis. Illa enim terrena, hæc cœlestis est: quia nimirum illa propagationem carnalis Israel, ista spiritualis significat: illa populi ejus qui de eo secundum carnem natus est, hæc ejus qui de universis cognationibus terræ in Christo salvatur, in quibus sunt et illi quicumque ex eo secundum carnem nati, etiam pietatem fidei ejus imitari voluerunt: quibus omnibus dicit Apostolus Paulus: Si autem vos Christi, ergo Abraham semen estis. Quod ergo ait: atque in te benedicentur universæ cognationes terræ, tale est ac si diceret, et in semine tuo benedicentur familiæ terræ: ut enim Apostoli verbis loquar, in lumbis Abraham erat Maria jam tunc, de qua nasciturus erat Christus, quando hæc dicebantur ad eum. Et mira supernæ dispensatio severitatis ac pietatis. Convenientes enim ad opus superbum homines, plurimi dividi ab invicem per diversas linguas et cognationes meruerunt: relinquens vero provinciam illam unus, et sponte ad imperium Do-

mini exulans, omnes in se gentes, quæ in variis erant provinciis ac linguis divisæ, communi benedictione recolligendas audivit. Notandum sane quod licet a nativitate Abrahæ tertia ætas mundi computari soleat, hoc tamen oraculo Domini ad Abraham specialiter secundum ipsam sufficientiam rerum, tertiæ ætatis sunt consecrata primordia: siquidem tunc semen sanctum a nationibus secretum, et nasciturus ex eo Salvator omnium gentium prædictus est: usque ad hoc enim tempus fideles et justii omnes illa vitæ moralis scientia utebantur, quam vel natura duce noverant, vel parentum doctrina originaliter traxerunt: nunc autem cognitionem per operam etiam venturi in carne Salvatoris, in quo esset benedictio et salus omnibus sanctis ventura, et his videlicet qui Incarnationem ejus prius nascendo præcederent, et nobis qui posterius nati per nomen ejusdem Domini Jesu, ut Petrus ait, credimus salvari quemadmodum et illi.

Egressus est itaque Abram, &c.] Claret ex hoc numero annorum Abrahæ, quia vivente adhuc patre, ut supra expositum est, de Haran exierat. Numerus autem ille septuaginta et quinque annorum mysticus esse non est dubitandum, dum in eo et ipse promissionem divinæ benedictionis accepit, et Isaac filium ejusdem benedictionis heredem reliquit moriens: de quo ut breviter dicamus, septuaginta quia septies deni sunt, perfectionem bonæ designant actionis, cum mandata decalogi per gratiam Spiritus Sancti, quæ septiformis a propheta describitur, implemus: quibus quinque superadjiciuntur, ut in cunctis nostri corporis sensibus eadem divina præcepta juvante Spiritus gratia faciamus. Septuaginta et quinque annorum erat Abram quando ad præceptum sive ad promissa Domini exiens de Haran, terram repromissionis intravit; ut ostenderetur quia et ipse per auxilium Spiritus, anathematizatis erroribus Babylonæ conversationis, Dei præcepta servaret; et hoc in omni quod, vel vivendo, vel audiendo, vel gustando, vel tangendo gerebat, ne quid prorsus in suo corpore esset, quod non obedientiæ præcep-

torum cœlestium dono Spiritus ipsius inlustratus et adjutus impenderet, et omnibus quoque eisdem promissionis heredibus simili ordine vitam ducendam esse signaret. Nam et hoc quod ille jussus exiit de terra, et cognatione, et de domo patris sui, universis promissionis ipsius filiis, in quibus et nos sumus, constat imitandum. Egredimur quippe de terra nostra, cum carnis voluptates abdicamus; de cognatione nostra, cum vitiis omnibus cum quibus nati sumus, in quantum hominibus possibile est, nos exuere studemus; de domo patris nostri, cum ipsum mundum relinquere cum principe suo diabolo vitæ cœlestis amore contendimus. Omnes enim propter reatum prævaricationis primæ filii diaboli nascimur in mundo; sed per gratiam regenerationis quique ad semen Abrahæ pertinemus, filii Dei efficimur, dicente nobis, id est, ecclesiæ suæ, Patre nostro qui est in cœlis, Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum et domum patris tui: unde bene Haran, de qua egressus est Abraham, Ira interpretatur. Chanaan, ad cujus terram invitatur, Mutatus sive Negotiator dicitur. Non ergo solus Abraham cum fratre Loth egressus est de Haran, ut veniret in terram Chanaan, sed et omnes electi qui nati sunt lavacro regenerationis, exeunt profecto de Haran veniuntque in terram Chanaan; sed et omnes electi cum iram primi reatus in vitæ suæ statu, abdicata consuetudine vitiorum, virtutibus operam dant, et felicissimo commercio temporalibus insistent laboribus, ut æterna præmia consequantur; terrenas divitias spernunt, ut possint accipere cœlestes; humani gaudia regni contemnunt, ut in regno Dei partem habere mereantur. Hæc est enim terra quam se Dominus sequacibus suis monstraturum esse promisit: quia non humanæ ingenio sapientiæ, qua sit actionum bonarum via incedendum, potest investigari, sed illius est in omnibus ducatus expetendus, cui dicit Psalmista: Tenuisti manum dexteram meam, et in voluntate tua deduxisti me, et cum gloria adsumsisti me.

Tulit itaque Sarai uxorem suam, &c.] Quod dixit, animas

quas fecerant pro eo positum est, ut diceret filios quos genuerant. Solet enim in scripturis homo aliquando animæ solius, aliquando carnis nomine solius indicari. Animæ, sicut dictum est: anima quæ peccaverit, ipsa morietur; carnis, ut in Psalmo: ad te omnis caro veniet, cum neque caro sine anima ad Deum venire, neque sine carne possit anima peccare; sed propter unam partem totus homo signetur. Neque ex hac sententia quicquam habent auxilii qui sicut carnem ex carne, ita ex anima animam æstimant procreari: cum vocabulo animæ, ut diximus, totus homo designetur. Animas autem fecisse, id est, animas procreasse in Haran non Abraham et Loth, sed familiæ eorum et vernaculi intelligendi sunt: nam ipsos patriarchas adhuc absque liberis permansisse sequentia sacræ historiæ testantur.

Cumque venissent in eam, pertransiuit Abram terram usque ad locum Sychem, &c.] Supra legitur quia commorantem adhuc in Haran Abram Dominus allocutus est, eumque multiplici benedictione promissa, exinde abire, et in terram quam ipse monstraret, venire præcepit: quod ubi fecit, et divinis libenter obedivit præceptis, mox majore Dei gratia dignus efficitur; ita ut non solum allocutione ejus, sicut prius, sed et visione frui mereretur. Qui cum eadem visione atque allocutione divina cognovisset hanc esse terram, quam sibi possidendam promiserat; confestim eam quasi vir Deo devotus posito altari ei attitulare, atque ad offerendas ei victimas consecrare curavit. Verum quia sacra historia mysteriis typicis est plena, notandum quod eadem Domini apparitio atque altaris erectio in loco Sychem et in convalle inlustri facta esse memoratur, quæ convallis inlustris figurate, nisi humilitas intelligenda est? quam vocati a Domino a laboribus et oneribus seculi hujus primam inter virtutes habere debemus, dicente ipso: Discite a me quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris: jugum enim meum suave est, et onus meum leve est. Cujus oneris portationi congruit mystice locus Sychem, quia hic cum valle inlustri pariter

nominatur: Sychem quippe Latine in humeros transfertur, quia nimirum cum humilitate mentis bonorum nos operum oportet onera gestanda suscipere: quod cum agere sollicitè cūramus, mox Dominicæ visitationis et consolationis accipere gratiam merebimur, ut paulatim ad sublimiores virtutum gradus valeamus ascendere. Unde recte de processibus itinerum Abrahæ quæ bonorum operum profectus designant, adjungitur:

Et inde transgrediens ad montem qui erat contra orientem Bethel, &c.] Post convallem quippe ad montana conscendit; quia per humilitatem propriæ dispectionis ad sublimitatem debemus Deo devotæ actionis ascendere. Et ibi quoque, sicut et in convalle, ædificavit altare Domino, ac nomen ejus invocavit, quia et ut humiliemur in conspectu Domini, et ut sublimia virtutum opera faciamus, utrumque divinæ dignationis est donum: pro utroque illi gratiarum laudes debemus offerre. Et quia semper in virtutibus esse debet ad altiora progressus, apte subditur:

Perrexitque Abram vadens, et ultra progrediens ad meridiem.] Meridiana quippe plaga, unde sol ardentior mundum inlustrare consuevit, fervorem dilectionis mystice demonstrat, qua corda electorum, ne in rerum infimarum appetitu ac desideriis torpeant, Sole justitiæ desuper, videlicet Christo, inlucente semper accenduntur. Itaque Abraham videre ac nosse desiderans terram quam accepturus erat in possessionem, humana quidem curiositate perrexit, vadens et ultra progrediens ad meridiem: mystica autem significatione docuit sese ascendentem de virtute in virtutem continuum divinæ dilectionis, sicut et omnes electos, semper agere profectum, donec ipsum videre donetur Deum deorum in Sion.

Facta est autem fames in terra, &c.] Post accepta promissa benedictionis, post ingressam terram promissionis, post ædificatum in ea altare Domino, post invocatum nomen illius, fame tentatur Abraham, et tanta fame, cujus gratia eam quam in promissione acceperat, mox ut vidit et adiit, terram relinqueret; sed et Isaac, sed et Jacob, ac filii ejus simili

cogente necessitate eamdem promissionis terram relinquebant, et sicut Psalmista canit, pertransierunt de gente in gentem, et de regno ad populum alterum: quod non casu, sed superna utique provisione factum esse credendum est, ut et ipsi videlicet, et omnes ejusdem promissionis heredes intelligerent, ita se divinæ benedictionis dona suscepisse, ut in hac tamen vita labor sibi et adflictio sustinenda temporalis, sed in futuro sit requies ac beatitudo expectanda perennis, ubi et hoc quoque daretur intelligi, quod ita terra Chanaan in possessionem sit promissa Abraham ac semini ejus, ut hæc magis hereditatem patriæ cœlestis significet, de qua scriptum est: *Justi vero hereditate possidebunt terram, et inhabitabunt in seculum seculi super eam.* Quod de terra hujus seculi quæ justis et injustis est communis dictum non esse constat, dum et in seculum seculi et a justis possidenda narratur. Promittitur ergo terra Chanaan Abraham et semini ejus, ac post longum laborem Ægyptiæ servitutis Jesu duce redditur, ut insinuetur mystice quia promissa nobis olim patria cœlestis post adflictionem exilii præsentis sit reddenda per Jesum Christum Dominum nostrum. Sed et in eadem terra Chanaan filii promissionis numquam a laborando sive contra hostes certando cessabant, ut intelligerent, sicut præfati sumus, aliam sibi magis patriam post hanc esse quærendam, in qua veraciter benedictione cœlesti et requie fruentur æterna: cui nimirum dispensationi divinæ providentiæ congruit etiam hoc quod peregrinans in Ægypto Abraham periclitatus est propter uxorem, sed periclitanti ne læderetur divina protectione subventum est, ut videlicet patesceret quia non solum generalia mundi mala, ut est fames, morbi, captivitas, justis cum reprobis in hac vita subituri, verum etiam speciales ab ipsis reprobis essent tribulationes passuri, pro quibus tantum omnibus ea quæ reprobi non norunt præmia in futuro perciperent. Sequitur:

Cumque prope esset ut ingrederetur Ægyptum, dixit Sarai uxori suæ, &c.] Nihil mentitus est Abraham quia uxorem

suam dixit sororem. Erat enim et hoc, quia propinqua sanguine, sicut etiam Loth eadem propinquitate, cum fratribus ejus esset filius, frater ejus est dictus. Itaque uxorem tacuit, non negavit sororem, conjugii tuendam pudicitiam committens Deo, et humanas insidias cavens ut homo, quoniam si periculum, quantum caveri poterat, non caveret, magis tentaret Deum, quam speraret in eum. Denique factum est quod de Domino præsumpsit Abraham, nam Pharaon rex Ægypti, qui eam sibi uxorem acceperat, graviter adflactus, marito reddidit: ubi absit ut eam credamus alieno concubitu fuisse pollutam, quia multo est credibilis hoc Pharaonem facere adflitionibus magnis non fuisse permissum. Potest et hoc dici, quod juxta librum Hester ubi quæcumque mulierum placuisset regi, sex mensibus oleo ungebatur myrtino, et aliis sex quibusdam pigmentis et aromatibus utebatur, et tunc demum ingrediebatur ad regem. Poterat fieri ut Sarai postquam placuit regi, dum per annum ejus ad eum præparatur introitus, et Abrahæ Pharaon multa donaverat, et Pharaon postea sit percussus a Domino, illa adhuc intacta ab ejus concubitu permanente.

IN CAP. XIII. *Ascendit ergo Abram de Ægypto, &c.*] Australem plagam non Ægypti dicit, sed terræ repromissionis: neque enim de Ægypto ad austrum fecit iter, quod quicumque fecerit, longius a terra repromissionis abscedit: sed Ægyptum totam deserens, cujus partem adierat, australem terræ repromissionis plagam, quæ proxima erat, primum conscendit. Notandum quoque juxta litteram quod et supra in Ægyptum descendisse, et nunc de Ægypto ascendere memoratur Abraham, quia nimirum terra Ægypti non solum terræ Chanaan, sed et ceteris mundi regionibus jacere perhibetur inferior, sicut e contra Sytharum regio aliis terrarum partibus fertur eminere sublimior: quod ex fluminum cursibus in hanc aliunde defluentium, ex illa profluentium, facillime potest conjici. Congruit autem aptissime typicis sensibus, ut terra Chanaan altior sit Ægypto, quia hæc nimirum promissionem patriæ

cœlestis, illa designat pressuras ac labores vitæ præsentis. Nam hanc Dominus et promisit et dedit hereditatem Israhel populo suo: in illa vero et Abraham periclitatus, quamvis citissime a Domino tutatus, et progenies ejus gravissimo est diutius servitio pressa, quamvis et ipsa ad ultimum mirabiliter redempta, atque inde educta est. Altior ergo est terra repromissionis finibus Ægypti, tametsi in proximo sita, quia etsi communem in hoc seculo justi ac reprobis vitam foris agere videntur, magna tamen sublimitate devotæ mentis cœli cives omnibus mundi hujus amatoribus antecellunt. Quod ergo dicitur de Abraham quia ascenderit de Ægypto, et cum suis omnibus venerit ad australem plagam, significat typice quod et ipse dum viveret in carne, et omnes electi, filii videlicet ejusdem promissionis, ita cogitationem pro tempore ad curanda corporis necessaria deflectunt in infimis, ut mox expleta eadem corporis cura, ad contemplanda ea quæ sursum sunt totam mentis intentionem revocent, ac sese fervore dilectionis et luce gratiæ cœlestis a Sole justitiæ quærant innovari: hoc est enim mystice ascendentes de Ægypto ad australem plagam venire, expletis nos carnis necessariis, supernæ lucis et caritatis profectum a Domino sedula intentione postulare. Tali namque voto ac proposito mentis ad cœlestem nos patriam iter facere non dubium est: unde apte subditur,

Reversusque est per iter quo venerat a meridie in Bethel.]

Per meridiem nos quippe ad Bethel tendere est per lumen scientiæ cœlestis, perque inspirationem intimi amoris ad ingressum domus Dei, quod Bethel significat, crebris bonorum operum gressibus properare; illius videlicet domus, quæ sicut Apostolus ait, non manufacta sed est æterna in cœlis, quam videre desiderabat Propheta, cum dicebat: Domine, dilexi decorem domus tuæ, et locum tabernaculi gloriæ tuæ.

Usque ad locum ubi prius fixerat tabernaculum inter Bethel et Ai, &c.] Notandum quod beatus Abraham profectus electorum itinere suo figurans, in Bethel quidem a

meridie sive per meridiem reversus esse narratur, nec tamen eandem civitatem ingressus esse subjungitur; sed inter hanc et Ai pervenisse, ibique Dominum invocasse perhibetur. Qui locus orationis in monte esse positus supra memoratur, quia nimirum electi carnis adhuc vinculo retenti, et in profectu virtutum positi, tota quidem mentis intentione ad domum supernæ habitationis pervenire satagunt, continuis bonorum operum gressibus ad hanc properare contendunt; sed necdum hanc intrare, necdum cives Regemque ejus in decore suo cernere possunt: verum inter acceptionem fidei, qua Domino consecrati sunt, et ingressum regni in quo eum videre desiderant, altitudinem bonæ actionis quasi medium montis eximii verticem conscendunt. Ai namque sive Aggai, ut antiqui translatores nomen urbis illius posuerunt, interpretatur Quæstio, sive Festivitas: quod videlicet nomen aptissime temporis congruit illo, quo quisque fidelium Domino consecratur sacramentis salutaribus: de quo admonens Apostolus ait: Nolite contristare Spiritum Sanctum Dei, in quo signati estis in die redemptionis. Quanta enim festivitas mentis est redimi a potestate tenebrarum, et inlustratione Spiritus Sancti signaculum veri Regis effici? quæ civitas invictæ fidei etiam quæstio potest recte vocari: per hanc enim sive electi Dominum, a quo longius aberraverunt, quærere didicerunt, sive ipse Dominus eos quasi oves suas bonus pastor se quæsisse innotuit, juxta quod ipse ait: Filius hominis venit quærere et salvum facere quod perierat. Ædificant autem sancti in præfato monte bonæ conversationis altare Domino, non aliud utique, quam suum corpus et animam, in quo et nomen ejus invocant, scientes se absque auxilio nominis ejus nec viam justitiæ cœpisse, neque cursum boni propositi consummare valere. Hæc de loco altaris Abraham idcirco diligentius explanare curavimus, ne quis putaret beatum Moysen historiæ, gratia diligentia et non potius intuitu spiritualis intelligentiæ tam solerter locum tabernaculi et altaris vel orationis ejus iterata narratione voluisse describere. Ubi et hoc

notandum, quod Abraham non in Ægypto, sicut nec in Chaldæa, sive in Haran, sed tantum in terra Chanaan, quam in promissione accepit, vel fecisse altare vel Dominum invocasse describitur: quia nimirum non nisi in unitate fidei catholicæ, non nisi in spe supernæ promissionis, perfecta opera facere, ac digna Deo vota offerre valemus. Bethel autem ipsa est quæ prius Luza vocabatur, et a Jacob, cum ibi dormiens cœlestia miracula atque agmina vidisset, Bethel nomen accepit; civitas sicut et Ai duodecimo circiter milliario ab Hierusalem sita euntibus Neapolim.

Sed et Loth qui erat cum Abram, fuerunt greges ovium, — unde et facta est rixa inter pastores gregum Abram et Loth, et cetera quibus ex ordine replicatur quomodo Loth ab Abraham salva caritate discessit, malente illo fratrem carissimum et sanctissimum a se corporaliter separari, quam cum scandalo et jurgiis infirmorum secum teneri: quem tamen a se corpore separatum nequaquam ab intimo suæ mentis amore separavit, sicut sequentia sacræ historiæ manifestissime probant: ubi eum ab hostibus captum strenuissime cum suis omnibus salvavit, et merito quia nec ipse Loth opus virtutis ac fidei, quod cum fratre majore consueverat exercere, etiam separatim conversatus ulla in parte mutavit.

Elevatis itaque Loth oculis, vidit omnem circa regionem Jordanis, &c.] Fertilitatem terræ laudat, simul et incolarum notat impietatem, ut eo majori damnatione digni esse intelligantur, quod maxima Dei munera non ad fructum pietatis, sed ad incrementum vertere luxuriæ: ubi etiam tacite laudibus beati Loth additur, quia in ipsa terra inter ipsos degens indigenas, neque ubertate soli divitis, neque exemplo cohabitantium potuit ullatenus a suæ puritatis integritate corrumpi. Quibus autem peccatis Sodomitæ fuerint subjugati, excepto illo infando quod in sequentibus scriptura commemorat, Hiezechiel propheta sufficienter exponit, loquens ad Hierusalem: Ecce hæc fuit iniquitas Sodomæ sororis tuæ, superbia, &c.

(Ezech. xvi. 49.) A quibus omnibus immunem fuisse beatum Loth, et textus sacræ historiæ testatur, quem angelos hospitio recepisse, ac per eos a pereuntibus impiis ereptum esse declarat; et sententia beati Petri apostoli probat, qua dicitur: Et justum Loth oppressum a nefandorum injuria et conversatione eruit. Aspectu enim et auditu justus erat, habitans apud eos qui de die in diem animam justam iniquis operibus cruciabant. Quid enim boni meriti ei deesse poterat, qui justus apostolica voce astruitur? in quo præsentibus non nisi justitiæ famam audire valebant, cujus oculis et auribus mundis audita ac visa proximorum facinora non nisi cruciatus et afflictio erant? quod vero dicitur de eo, quia recessit ab oriente ad Haran, significat et Mesopotamiam, unde jam dudum corporaliter Abraham ducente discesserat; sed quia de proposito mentis ejus dubitare lector poterat utrumnam adhuc amore cognationis ac patriæ teneretur, an jam perfecte quomodo Abraham et ipse de terra et cognatione et de domo patris sui fuerit egressus, curavit scriptura etiam de ipso specialiter intimare, quod ab illis locis atque incolis non solum corpore, sed et mente recesserit; atque ob fidem ac spem divinæ benedictionis perpetuus ubicumque Abrahæ placuisset hospes ac peregrinus manere consenserit. Nam quia Haran, civitas ad orientalem plagam a terra repromissionis sita sit, testatur scriptura, quæ in sequentibus dicit: Profectus ergo Jacob venit ad terram orientalem, cum utique de Bethel ad Haran iter fecisset.

Dixitque Dominus ad Abram postquam divisus est Loth ab eo, &c.] Quidam codices habent, usque in seculum, quod utrumque ex uno Græco, quod est *Æonion*, αἰὼν transfertur. Si ergo legatur, usque in æternum, merito movet quomodo in sempiternum possidere valeat semen Abrahæ terram illam, cum humana conversatio in hac vita non possit esse sempiterna. Si vero legatur, in sæculum, sicque accipiatur, quemadmodum fideliter tenemus, initium futuri sæculi a fine præsentis ordiri, nil quæstionis movebit: quia etsi expulsi sunt Israhelitæ de Hierosoly-

mis, manent tamen in aliis civitatibus terræ Chanaan, et usque in finem manebunt, et universa terra illa cum Christianis inhabitatur, et ipsum semen est Abrahæ. Potest autem etiam mystice dictum intelligi beato Abrahæ, omnem terram quam conspicias tibi dabo et semini tuo usque in sempiternum; quia regio patriæ cœlestis, quam terra illa repromissionis figurabat, ita ab electis omnibus, semine videlicet Abrahæ percipitur, ut in ea sine fine permaneant, juxta illud quod de igne holocausti dicitur in Exodo: Ignis est iste perpetuus qui numquam deficiet de altari. Neque enim ignis ille materialis quo hostiæ cremabantur in tabernaculo perpetuus esse poterat, cum et ipsum tabernaculum, et ipsum altare, et ipsum sacerdotium, etiam dudum ablata sint. Sed ignis dilectionis quo electi accenduntur ad offerenda Deo sacrificia orationum sive actionum bonarum numquam deficit de altari, id est, de cordibus eorum quæ illo Moysaico altari designabantur: quia in hac vita divino fervent amore, et in futuro Deum videntes perfectius, ex toto corde, tota anima, tota virtute diligunt, et multa hujusmodi in cerimoniis legis invenies, quæ cum perpetuo jure facienda sive mansura dicta sint, non tamen fuisse perpetua, nisi spiritualiter intellecta, probantur.

Movens igitur Abram tabernaculum suum, venit, &c.] Hebron civitas est distans ad meridianam plagam ab Hierusalem millibus circiter viginti duobus, quæ temporibus Moysi Arbe sive Chariatharbe, id est civitas Quatuor vocabatur, eo quod ibi tres patriarchæ Abraham, Isaac, et Jacob sepulti sunt, et Adam protoplastus, ut in Jesu libro scriptum est, postea vero Hebron ab uno filiorum Chaleb sortita vocabulum est, ut Verba dierum narrant. Si quem movet quomodo nunc et ante tempora filiorum hoc appellatur nomine, intelligat ab Ezra sacerdote cum renovaret scripturam sacram, quæ a Chaldæis fuerat exusta, hoc in loco vocabulum Ebron addi potuisse, qualia multa in scripturis ab eo addita periti litterarum sanctorum reperiunt.

Ædificavitque altare Domino.] Tertiumque hoc altare Abraham ædificat: primum quippe juxta locum Sychem, secundum inter Bethel et Ai ædificaverat. In quibus omnibus notandum quia nusquam ab eo sacrificium oblatum, sed tantum nomen Domini invocatum scriptura commemorat; sed nec in scripturis sequentibus ullam Deo victimam aut sacrificium obtulisse reperitur, excepto uno ariete, quem pro filio obtulit holocaustum Domino, in quo Passio est Mediatoris Dei et hominum apertissime figurata. Sed nec Isaac filius ejus aliquam Deo hostiam obtulisse, sed tantum altare Domino ædificasse legitur. Similiter et Jacob cum jubente Domino altare fecerit, nullas tamen victimas mactasse reperitur, excepto cum, relicta terra repromissionis, Ægyptum propter Joseph erat ingressurus. Tunc etenim perveniens Bersabee, mactatis ibi victimis, Dei ad se oraculum accepisse perhibetur: quarum tamen ibi et species reticetur et numerus: neque ullam exinde usque ad tempus Paschæ, quod in Ægypto in agni sanguine immolatum est, oblata Deo hostia a patribus per tot annorum curricula invenitur. Quid est ergo quod a tempore repromissionis factæ ad Abraham usque ad tempus datæ legis nullæ offerebantur victimæ, præter unam solummodo, quam pro filio pater immolavit in figuram Dei Patris, qui proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum, et tanta postmodum in lege copia victimarum quotidie non cessabat offerri, nisi quia manifeste præ sagabatur, quod gratia et veritas quæ Abraham et semini ejus erat promissa, non in oblationibus hostiarum, sed in Christi erat passione mundo reddenda? per cujus fidem ac sacramenta passionis non solum nos, sed et illi qui ejusdem passionis tempora præcesserunt, salvi facti sunt justi. Cui figuræ astipulatur quod Melchisedech sacerdos Dei excelsi, qui temporibus patriarcharum fuit, non sanguinem victimarum, sed panem et vinum Domino legitur obtulisse, et non legalis sacerdotii, sed evangelici formam prætulisse: qui etiam ipsum Abraham, cui benedictio, et in quo benedictio omnium gentium

erat promissa, benedixit, ut per omnia patesceret quia promissio patribus data non per ceremonias legis Moysaicæ, sed per gratiam esset Dominicæ passionis implenda.

IN CAP. XIV. *Factum est autem in illo tempore ut Amraphel rex Sennaar, &c.*] Quibus refertur quomodo Chodorlachomor rex Ælamitarum, id est, Persarum, cum sociis sibi regibus contra Pentapolim bellum agens vicerit, quasque gentes, cum ad hoc certamen properarent, sibi itinere occurrentes peremerint. Non est autem putandum hæc sacræ auctorem scripturæ historici tantum studii gratia memoriæ mandasse, et non intuitu potius commendandæ nobis gratiæ cœlestis, docet namque nos per victoriam Abrahæ, qua tantos reges cum paucis superavit; quæ sit virtus fidei, qua erat ipse munitus; quanta gratia benedictionis divinæ, qua erat præditus: quia modo per eandem fidem sancti postmodum nascituri, devicturi regna, operaturi justitiam, adepturi essent promissiones. Sed et alia permagna, neque ullatenus prætereunda causa est, quorum pugna regum, et Sodomorum primo fuga, ac post ereptio scriberetur, quos etiam in sequentibus cœlesti ira penitus constat esse subversos. Videns quippe eorum scelera Deus, primo hæc cæde hostili et captivitate corripuit: sed mox per fidelem suum famulum ab eadem eos captivitate cum omnibus quæ erant capta eripuit: et hoc ob gratiam beati Loth, qui inter eos fideliter Deo servivit, ut tali dono divinæ protectionis adjuti, ac liberati de malis, discerent et ipsi relictis erroribus Deo servire, ejusque ad bona opera sequerentur exemplum a quo et per quem Dei sunt gratia salvati. Verum quia nec ipsi, nec correptionibus divinis, nec donis a sua iniquitate voluere corrigi; quin potius priscae scelera pravitatis recentibus quotidie accumulaverunt flagitiis, restabat ut ira cœlesti perpetuo damnarentur, cujus correptionis ac punitionis ordo usque hodie, immo usque in finem sæculi erga impios et peccatores eodem modo agi non desinit, cum hi qui nec beneficiis, nec flagellis cœlestibus curant emendari, postmodum cœlesti ultione

damnantur. Taliter et ipse mundus statum suum sine fine consumet, dum homines per orbem universum et ad dona superna ingrati et ad flagella insensibiles perdurantes, subito novissimi examinis turbine ad æternum rapiuntur interitum. Quod vero dicitur, omnes hi convenerunt in vallem silvestrem quæ nunc est mare salsum, præoccupando perstringitur ubi sit pugna peracta. Nam subsequenter explicatur quæ sit causa duellii, quove itinere hostilis exercitus quanta strage patrata illo advenerit: ut quo major ostenditur virtus adversariorum, eo fortior appareat fides Abrahæ, per quam horum robur omne facillime confregit. Vallis autem silvestris ipsa est regio in qua tunc Pentapolis, id est, provincia Sodomorum et finitimarum erat civitatum, nunc autem superfusus post incendium de Jordane, mare Salis, sive mare Mortuum in scriptura sacra; ab historicis autem Græcorum lacus Asfalti, id est, bituminis appellatur, et est inter Hiericho et Segor.

Percusseruntque Raphaim in Astarothcarnaim, &c.] Raphaim Hebraice, Græce dicuntur Gigantes: singulari autem numero Rapha Gigans vocatur. Terra vero eorum, quæ vocabatur Astarothcarnaim, in supercilio erat Sodomorum. Denique usque hodie vicus trans fluenta Jordanis Carnea dictus ostenditur. Interpretatur autem Astarothcarnaim Ovilia cornuum, quia nimirum fortium erant mansiones virorum. Sava autem civitas Emiorum super regionem posita Sodomorum, quæ usque hodie sic vocatur. Quod vero additur Cariathaim, interpretatur Civitas eorum; et est sensus, percusserunt et Emim in Save civitate eorum, sicut et Septuaginta Interpretes transtulerunt. Emim sane sicut et Zuzim gentem fuisse fortissimam, etiam ipso nomine probatur. Zuzim namque Terribiles, Emim dicuntur Horrendi.

Et Horreos in montibus Seir.] Hos quidem montes cum finitimis regionibus sequenti post hæc tempore filii Esau, qui vocabatur et Seir, eo quod esset pilosus, ejectis Horreis, possederunt: non tamen ipse, ut verisimile videtur, sed alter erat Seir, a quo montes Seir vocabulum accepe-

runt: patriarcha videlicet Horreorum, de cujus stirpe Esau accepit uxorem, dicente scriptura in sequentibus, Esau accepit uxores de filiabus Chanaan, Ada filiam Helam Hethei, et Oolibama filiam Anæ filii Esebom Evhæi. Quæ autem vel unde hæc progenies fuerit, paulo post aperitur, cum, enumerata stirpe Esau, ita concluditur: hi duces Oolibama filiæ Anæ uxoris Esau isti filii Esau, et hi duces eorum ipse est Edom; statimque novus subjungitur titulus quod dicitur: isti filii Seir Horrei habitatores terræ Lotham et Sobal et Sebeon. Et post pauca: Et hi filii Sebeon Achia et Anam. Iste est Ana qui invenit aquas calidas in solitudine cum pasceret asinos Sebeon patris sui, habuitque filium Disan, et filiam Oolibama. Cum ergo Esau uxorem habuit de genere Horreorum, Oolibama filiam Ana filii Sebeon filii Seir, constat utique quia montes Seir, in quibus Horrei percussi sunt, non ab Esau qui longe post natus, ea loca possidere cœpit, sed a Seir patriarcha eorumdem Horreorum nomen accepit.

Reversique sunt, et venerunt ad fontem Mesphat. Ipsa est Cades.] Mesphat interpretatur Judicium: unde vetus translatio modo dicit apertius, venerunt ad fontem judicii. Dicitur autem et hoc per anticipationem, cum longe post illud nomen locus acceperit, eo quod ibi Dominus egressum ex Ægypto populum judicaverit.

Et percusserunt omnem regionem Amalechitarum.] Superiori versu jungendum est, ut intelligatur juxta Cades Barne cæsum esse populum Amalech, ubi accubuit Maria, et Moyses rupe percussa aquas sitienti populo de petra produxit. Quod vero sequitur:

Et Amorræum qui habitabat in Asason Thamar,] Ad alium locum pertinet, hoc est oppidum quod nunc vocatur Engaddi, balsami et palmarum fertile: unde Asason Thamar Urbs palmarum interpretatur. Thamar quippe Palma dicitur.

Et direxerunt contra eos aciem in valle silvestri.] Pro valle silvestri in Hebræo habet, in valle Seddim, quod significat amœna et nemorosa loca. Talis enim erat Penta-

polis quæ propter malitiam inhabitantium non solum ignibus absumi, sed et aquarum abysso meruit a cunctorum viventium intuitu in perpetuum abscondi.

Et ecce unus qui evaserat, nuntiavit Abram Hebræo.] Patet ex hoc loco quia errant nimium qui gentem Hebræorum a nomine Abraham esse cognominatam quasi Ebreorum putant, cum et ipse Abraham Hebræus appellatur; videlicet ab Heber filio Jectan, cujus temporibus linguarum divisio facta est. Interpretatur autem Hebræus Transitor, quod fidei ac meritis Abraham manifeste congruit. Transcendebat namque desideria temporalia, et de præsentis sæculo ad futura gaudia transire festinabat. Sanctus etenim habitator terræ non est, sed viator et advena, dicens suo Conditori, quoniam incola ego sum apud te in terra et peregrinus sicut omnes patres mei. Non enim frustra, cum ambo fratres Abraham videlicet et Loth de Heber stirpe descenderint, non tamen ambo Hebræi, sed Abraham solus vocatus est; et hoc quoque nomen nascenti ex se Dei populo reliquit; sed quia ipse perfectius mundum transeat, ejusdemque transitus quasi hereditarium jus suos transmisit in posteros, designatur ex cognomine quid amplius fratre percepisset in munere. Et apte Abraham hoc loco primum Hebræus, id est, Transitor appellatur, cum fratrem periclitantem ab hostibus erat erepturus, ut scriptura tacite intimaret, quia illorum proprie est alios a periculis tentationum sua vel doctrina vel intercessione salvare, qui non ipsi tentamentis vitiorum enerviter succumbere, sed hæc alacri animo transcendere norunt. Liberavit autem Abraham Loth fratrem suum virum Deo devotum ab hostibus, liberavit et Sodomitæ homines Deo multum odiosos, ut mystice præfiguraretur quia per merita et intercessionem ejus sæpe et electi in populo Israel, et reprobi de temporalibus essent malis erudiendi: cum non nisi electi solummodo ab æterno possint interitu salvari. Notandumque quia manente adhuc, nec punita provincia Sodomorum, et propter reprobos Loth justus temporalibus est damnis afflictus, et propter Loth justum reprobi sunt

a temporalibus ærumnis, Deo miserante, subducti. At ubi improbis civibus iudicium ultimæ districtiōnis incubuit, tunc nec justus sceleratorum pœnis ullatenus adtingi, neque mirabili ejus salvationi pravorum quispiam valuit participari, sed soli tunc boni salvati, soli sunt pravi perditī: in quo liquido mundi totius, et status est expressus, et finis, quia nimirum in hac vita nonnumquam et propter malorum viciniam temporaliter affliguntur boni, et propter viciniam bonorum eripiuntur ab adversitatibus temporaliter mali. At in articulo ultimi examinis soli æternaliter perdentur iniqui, soli sine fine liberabuntur justī.

Quod cum audisset Abram captum videlicet Loth fratrem suum, &c.] Miraculum quidem est divinæ potentiæ permaximum, quod cum cohorte tam modica tantam hostium stragem fecerit Abraham, sed altius sacramentum fidei, in qua nobis spiritualis est pugna superanda, continet numerus ille militum cum quibus superavit. Erant quippe trecenti decem et octo, quo nimirum numero signum victoriosissimæ crucis et nomen Salvatoris nostri Jesu Christi, per quem hoc in munimentum nostræ salutis consecratum est, designatur. Si quidem apud Græcos trecenti per T litteram notantur, quæ in crucis figuram aptatur. Nam si apicem in medio recepisset, non figura crucis, sed ipsum jam signum crucis manifeste cerneretur expressum. Decem vero et octo apud eos per I. et H. quæ in nomine Jesu primæ sunt litteræ notantur: ed ideo cum trecenti decem et octo Græce notantur, non multum distat ab eo ut crux Jesu legi possit. Bene ergo in trecentis decem et octo sociis vicit hostes, ac fratrem liberavit Abraham, ut mystice figuraret nasciturum de suo semine eum, qui per passionem crucis mundum a morte revocaret; et ipse quoque nomine Salvatoris, id est, Jesus, sublimis atque omni mundo colendus emineret: sed et omnes qui ad salutem pertinerent, non nisi per hoc signum venerabile, perque nomen ejus terribile salutem esse consecuturos.

Et persecutus est eos usque Dan, &c.] Cuncta sacri eloquii series mysticis est plena figuris, nec tantum dictis

et factis, sed et ipsis in quibus agitur locis ac temporibus congruit illud apostolicum, quia omnia in figura contingebant illis, scripta sunt autem propter nos. Dan interpretatur Judicium, Hoba Condemnatio, Damascus Sanguinis poculum. Persequens ergo hostes Abraham invenit in Dan, et incautos securosque nocte percussit eos, qui usque ad id locorum sævisse gloriantes, quasi capta præda lætabantur; quia peccatores quique et in hujus vitæ divitiis atque in oppressione innocentium se extollentes usque ad discrimen divini examinis de suis gloriari permittuntur operibus; sed cum cæcitate improvida, quasi in media nocte positi, dixerint pax et securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus: unde bene dicitur percussisse, persecutosque eos esse usque Hoba, id est, Condemnationem, quæ non alia condemnatio, quam repentini et æterni interitus debet intelligi. Quæ est, inquit, ad lævam Damasci. Damascus, ut diximus, interpretatur Sanguinis poculum: quo nomine delectatio vitiorum recte significatur. Quid enim delectatio peccati, nisi sanguinis est poculum, cum quis ea quæ carnis sunt et sanguinis absque ulla retractatione complere studuerit? Et est Hoba ubi percussit adversarios Abraham ad lævam Damasci, quia damnatio quæ impios punitura est, in pœnam eos perpetuam cum diabolo et angelis ejus, quæ per lævam solet designari, retrudet. Est autem Damascus urbs nobilis Fœnicis et Syriæ quondam totius metropolis. Dan quoque Fœnicis oppidum erat terminus Judææ provinciæ contra septentrionem ubi hodie Paneas, quæ quondam Cæsarea Philippi vocabatur: unde et Jordānis sortitus est vocabulum, qui fluit de Libano. Dan quippe unus est de fontibus ejus; alter vocatur Jor, quod interpretatur Rivus. Duobus ergo fontibus qui haud procul a se distant in unum rivulum fœderatis, Jordanis deinceps appellatur.

At vero Melchisedech rex Salem proferens panem et vinum, &c.] Notandum primo in hac lectione quia præmonstraverant patriarchæ quod prædicant apostoli: Et si quid patitur, inquit Paulus, unum membrum, compatiuntur

omnia membra: sive gloriatur unum membrum, congau-
dent omnia membra. *Patiente quippe Loth adversa, com-
passus est Abraham; gaudentibus illis de ereptione ac
victoria sua, congratulabatur Melchisedech, ac vincentem
eum, qui pro fraternis ærumnis sese periculo dederat,
cœlesti benedictione perfundit: nec solummodo hominem
victorem, sed et largitorem victoriæ Dominum digna laude
magnificat, juxta illud Evangelicum: Videant opera vestra
bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in cœlis est. De-
inde intuendum quod post certamen et victoriam bene-
dicitur Abraham; et hoc a Rege ac sacerdote Dei altissimi:
quia et nos omnes ad promissionem patriæ cœlestis per-
tinemus, post labores bonorum operum benedictionem
expectamus regni perennis, quod nobis paratum est ab
origine mundi per Regem et sacerdotem magnum, Media-
torem videlicet Dei et hominum Jesum Christum; de cujus
regno quod habet cœquale et cœternum cum Patre dicit
in psalmo: Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris
meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum,
et cetera: de cujus sacerdotio in quo sese obtulit hostiam
Patri pro nobis, subdidit in eodem psalmo dicens: Juravit
Dominus, et non pœnitebit eum, Tu es sacerdos in æter-
num secundum ordinem Melchisedech. De cujus exposi-
tione versus et sacerdotio ac regno Domini Jesu Christi,
quod in Melchisedech figuratum est, ideo nostram par-
vitatem hoc in loco brevissime loqui ac tractare oportet,
quoniam Apostolus maximam partem Epistolæ ad Hebræos
de his sublimissime disputando atque explanando com-
plevit, tantum vestigia ejus sectantes pauca de pluribus
quæ ille posuit hic inserere commodum duximus. Itaque
Melchisedech Dominum Salvatorem significat: primum
quidem, ut Apostolus ait, qui interpretatur Rex justitiæ,
deinde autem Rex Salem, quod est Rex pacis: quibus
verbis beatus Apostolus ita figuram Melchisedech qualiter
sit intelligenda demonstrat, ut et nos apertissime doceat
in litteris Testamenti veteris non solum rerum sed et
nominum significationes quærere. Sicut ergo Melchise-*

deh vocabulo suo et persona sua Regem justitiæ Christum, ita etiam vocabulo suæ civitatis ecclesiam sanctorum, civitatem videlicet magni Regis figurate denuntiat; de qua scriptum est: Et factus est in Salem, id est in pace locus ejus. Salem autem ipsa est quæ postea Hierusalem dicta a David rege, totius Judææ provinciæ metropolis facta est, eo quod ibi locum Templi emerit, et impensas structuræ Salomoni filio dereliquerat, quæ videlicet cuncta et alia innumera quæ de eadem civitate facta vel dicta leguntur, ad ecclesiam pertinere cunctis legentibus patet. Qui etiam genere suo sacrificii sui, cujus et Abraham dum benediceret participem fecit, oblationem Novi Testamenti præmonstravit, quam Dominus noster in sacramentum sui corporis ac sanguinis et ipse primus obtulit, et ecclesiæ semper in remissionem peccatorum offerendam reliquit: in cujus participatione singulari omnes promissionis filios benedicendos esse perdocuit: adeo ut nemo absque hujus consortio vitæ consors possit esse perennis: nisi enim manducaveritis, inquit, carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, &c. (Joan. vi. 54.) In magni ergo significatione Sacramenti Melchisedech sacerdos benedixit Abrahæ, proferens ei partem sacrificii, quod Domino in pane et vino obtulerat: typice nimirum insinuans, quia non solum nos qui post passionem Dominicam in carne venimus, sed et ipse Abraham qui acceperat repromissiones, et omne semen ejus electum per oblationem esse Dominicæ passionis æterna benedictione donandum. Et quidem idem Abraham audiverat a Domino: Et benedicam tibi, et magnificabo nomen tuum, erisque benedictus. Audierat: Atque in te benedicentur universæ cognationes terræ; sed priusquam ullus ei filius, qui ejusdem benedictionis esset coheres, nasceretur; priusquam aliquam Deo hostiam pro donata benedictione gratias acturus offerret, occurrit Melchisedech rex Salem proferens panem et vinum quæ Deo obtulerat, et benedixit ei, ut patenter intelligeret quia promissam sibi benedictionem per Regem justitiæ et auctorem summæ pacis, per pontificem eximium, per sacrificium mysticum

panis et vini, esset cum omni suo semine percepturus. Non ergo gloriantur Judæi de sacerdotio Levitico contra Christianos, cum illi victimas carniū, nos panem et vinum Domino offeramus. Nostrum namque et tempore et dignitate sacrificium præstat: tempore videlicet, quia prius hoc obtulit Melchisedech, quam illud Abraham vel qui ex eo de stirpe Levi venere pontifices: dignitate autem, quia de hoc non de illo dictum est ad Dominum Christum a Patre: Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Quod et ipso opere esse completum, et nunc in toto orbe manifestum, non nisi stultus et impius negat. Constat ergo majorem fuisse Melchisedech sacerdotem Abraham patriarcha. Sine ulla enim contradictione, ut Apostolus ait, quod minus est a meliore benedicitur. Majus sacrificium Melchisedech hostiis quæ in sequentibus obtulisse legitur Abraham: quia hoc Dominus Christus, illud Aaron: hoc novi testamenti sacerdotes, illud veteris erant oblaturi. Unde et bene subditur: Et dedit ei decimas ex omnibus. Quod multum sublimer intellexit atque exposuit Apostolus; ut decimas ei daret Abraham non solum pro se, verum etiam et pro omnibus eis qui ex se erant nascituri, in quibus fuerunt et ipsi sacerdotes qui decimas erant accepturi a populo: Per Abraham, inquit, et Levi qui decimas accepit decimatus est: adhuc enim in lumbis patris erat quando obviavit ei Melchisedech. Sicut ergo præcellebat tribus Levitica, id est, sacerdotalis populus, a quo decimas accipiebat; sic et ipse sacerdotibus ac Levitis præcellebat Melchisedech, quando ab eis in patre Abraham accepit: adhuc enim in lumbis erant. Abraham quippe hoc loco populum Israel cum suo sacerdotio designat, porro Melchisedech Mediatorem Dei et hominum cum sacerdotio quod et heredibus Novi Testamenti reliquit, singulariter exprimit: Et benedicitur, ac decimatur a Melchisedech Abraham, quia ipsi etiam qui in lege ac Levitico sacerdotio præcipui extiterunt, non nisi a Domino Jesu Christo benedicerentur, non nisi ad eum cuncta quæ habere poterant virtutum referrent, et hæc ipsius fuisse gratiæ confiteren-

tur, salvi esse potuerunt: unde et Petrus, clarescente jam gratia Evangelii, quasi sacerdotio quod secundum ordinem Melchisedech promittebatur futurum, ait æmulatoribus observantiæ legalis: Quid tentatis Deum imponere jugum servitutis super cervices discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus? sed per gratiam Domini Jesu credimus salvari quemadmodum et illi. Dedit ergo Abraham decimas ex omnibus Melchisedech sacerdoti, a quo benedictionem acceperat: quia nimirum quod ille melioris intellexit sacerdotii typum et imaginem quam ipse præferebat; hoc est quod ipse legalis, ille pontificatus evangelici figuram gerebat. Ipse enim temporale sacerdotium quod per successiones pontificum servaretur ex se erat generaturus; ille neque initium sacerdotii neque finem neque præcessorem neque successorem habuisse legitur: unde convenienter imaginem præfert illius cui dictum est: Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Hæc de Melchisedech paucis sint dicta prout nostro operi sufficere videbantur. Ceterum qui plene de illo, deque eis quæ figuravit ille sacramentis scire desiderat, totam ad Hebræos Epistolam sedulus legat.

Dixit autem rex Sodomorum ad Abram: Da mihi animas, &c.] Diligenter notandum, et ad exemplum vitæ moralis trahendum, quod Abraham qui quasi necessitatibus proximorum veraciter compatiens, pro liberando Loth se periculo obtulerat, quasi Deo devotus sacerdoti a quo benedicebatur decimas dederat: ipse quasi pecuniarum contemtor, aliquid de præda quam eripuerat, etiam cum rex cui vicerat obtulisset, accipere renuit. Quasi justitiæ amator militibus qui secum pugnaverant suas partes distribuere non neglexit. Merito talis conscientia ut ad arcem virtutum pervenire ocius possit, novis semper gratiæ supernæ beneficiis adtollitur. Unde recte his ita transactis confestim dono cœlestis oraculi ac divinæ benedictionis compos efficitur, quæ sequentis libri melius lectione consideranda et pertractanda servemus.

LIBER QUARTUS.

IN CAP. XV. *His itaque transactis, factus est sermo Domini ad Abram per visionem, &c.*] Benedictionem quam a sacerdote Melchisedech perceperat Abraham, hanc per se Dominus ipse confirmat. Dixerat quippe sacerdos: Et benedictus Deus excelsus, quo protegente hostes in manibus tuis sunt. Dicit Dominus: Ego protector tuus sum. Dixerat sacerdos: Benedictus Deus excelsus; Dicit ipse Deus: Et merces tua magna nimis. Mercedem autem dicit, non tantum dilectionis, quam fratri in angustia posito exhibuerat; sed et totius dilectionis, qua ipsi Domino ex quo patriam parentesque deseruerat, integro ex corde servierat.

Dixitque Abram: Domine Deus, quid dabis mihi, &c.] Non quasi dubius de promissis Dei, titubat; sed simpliciter interrogat quam sit mercedem a Domino percepturus, qui filium non habens, in quo herede ac particeps divinæ promissionis exultet, vernaculum suum potius sit habiturus heredem. Vocabatur vernaculus ille duobus nominibus, id est, Damascus, Elieser, a quo Damascus civitatem et conditam aiunt et nuncupatam. Favens autem desideriis Abrahæ Dominus, et hanc illi quam quærebat mercedem promisit, cum protinus subjunxit:

Non erit hic heres tuus, &c.] Quod de Isaac et semine ejus dictum ratio probat; de quo postmodum audivit: Quia in Isaac vocabitur tibi semen. Neque enim filii concubinarum, etsi Abrahæ semen sunt, hereditatis ejus participes esse potuerunt; et quoniam ad hanc hereditatem Deo dilectam in qua protectio divina, et merces esset magna futura, cœlestes solum animæ pertinent, apte subnectitur:

Eduxitque eum foras, et ait illi: Suspice cœlum, &c.] Stellis enim recte comparantur justi et electi; non solum quia sicut stellæ ab hominibus dinumerari nequeunt; verum etiam quia cœlesti sunt felicitate sublimes, quia

abjecta vitæ hujus et infima desideria magna mentis sublimitate transcendunt; quia inter reprobos lucent tamquam luminaria in mundo, verbum vitæ continent. De quilibus et in fine recte dici possit: Stella autem a stella differt in claritate, sic et resurrectio mortuorum. Quod autem ait: Sic erit semen tuum, non de illis solum dicit electis, qui de ejus stirpe corporaliter erant nascituri; sed etiam de nobis, quibus ab Apostolo dicitur: Si autem vos Christi, ergo Abrahæ semen estis. Unde bene primum intro positus audivit: Sed qui egredietur de utero tuo ipsum habebis heredem. Propter eos videlicet qui ex ejus semine prodeuntes, etiam promissæ benedictionis ac hereditatis erant coheredes futuri. Postmodum vero educens foras eum, numerare stellas, si possit, imperat; sic erit, inquiens, semen tuum: propter eos nimirum, qui non ex ejus utero procreandi; sed ad ejus tamen erant semen ex toto orbe colligendi; juxta quod in evangelio credenti centurioni, qui non carnaliter, sed spiritualiter ad semen Abrahæ pertinebat, ait ipse Dominus: Dico autem vobis, quod multi ab oriente et occidente venient, et recumbent cum Abraham, et Isaac, et Jacob, in regno cælorum. Eduxit enim eum foras ut in latitudine totius orbis semen se benedictionis accepturum esse disceret. Suspiciere cælum jubet, et numerare stellas, ut in cælesti patria se hac hereditate locupletandum esse cognosceret.

Credidit Deo, et reputatum est illi ad justitiam.] Hujus sententiæ meminit Apostolus, propter Dei gratiam commendandam, ne circumcisio gloriaretur, gentesque incircumcisas ad fidem Christi nollet admitti: hoc enim quando factum est, ut credenti Abrahæ deputaretur fides ad justitiam, nondum fuerat circumcisis. Reputatur ergo fides ad justitiam, non otiosa et nuda, sed ea quæ per dilectionem operatur; reputatur et ea quæ etsi necdum operandi tempus habet, perfectam tamen operandi voluntatem habet. Reputata est namque fides latronis ad justitiam, quæ etsi instante mortis articulo, nullum operandi tempus habere potuit, adeo perfecta tamen ab inspectore

cordis judicata est, ut ipso die in habitatione Paradisi cum ipso remunerata sit. Reputata est fides Cornelii ac domus ejus ad justitiam, adeo ut etiam ante lavacrum regenerationis, donum Sancti Spiritus acciperet; quia nimirum mox concepta in corde, parata ad operandum per dilectionem erat. Sic et fides Abrahæ quantum sufficeret reputari ad justitiam probavit, cum parata erat etiam unicum filium ad præceptum Domini, in holocaustum offerre. Justus ergo ex fide vivit; illa nimirum fide, quæ parata est per dilectionem operari, et si habet tempus, operatur.

Dixitque ad eum: Ego Dominus, qui eduvi te de Ur Chaldæorum, &c.] Quidam Ur nomen loci esse autumant, sed quia Ur interpretatur Ignis, magis intelligendum est juxta traditionem Hebræorum, ut et supra diximus, de igne Chaldæorum ereptus sit, qui eum, dum ignem, quem ipsi pro Deo colebant, colere atque adorare respuisset, ignibus consumere voluerint, sed Deo illum protegente hoc perficere nequiverant.

At ille ait: Domine Deus, unde scire possum, &c.?] Non est putandus Abraham postquam credidit Deo, et reputatum est illi ad justitiam, in fide defecisse, ut diceret: Domine Deus, unde scire possum quod possessurus sim eam? Non enim quasi adhuc incredulus, signum cui credat inquirat, sed obsecrat ut ei rei quam crediderat, aliqua similitudo adhiberetur, qua ejus modus agnosceretur; unde significantius vetus habet translatio: Dominator Domine, secundum quid sciam quia heres ejus ero? sicut non est Virginis Mariæ diffidentia cum ait: Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco? quod enim futurum erat certa esse, modum quomodo fieret inquirebat. Et hoc cum quæsisset audivit. Denique et hic similitudo est data de animalibus, juvenca, et capra, et ariete, et duabus volucribus, turture et columba, ut secundum hæc futurum sciret quod futurum esse non ambigebat: sequitur enim:

Respondens Dominus: Sume, inquit, mihi vaccam triennem, &c.] Sive enim per juvencam significata sit plebs sub jugo legis posita; per capram eadem plebs peccatrix

futura, per arietem eadem plebs etiam regnatura. Propterea trina dicuntur hæc animalia, quia tertia ætate seculi populus ille adolevit, ac terram repromissionis intravit. Prima quippe ætas ab Adam usque ad Noe, secunda a Noe usque ad ipsum Abraham, tertia ab Abraham usque ad David; in qua de Ægyptia servitute salvatus, atque in terra promissionis populus ille translatus est. Sive aliud aliquid convenientius ista significant; nullo modo tamen dubitaverim spirituales in eo præfiguratos additamento turturis et columbæ; et ideo dictum est: aves autem non divisit: quoniam carnales inter se dividuntur; spirituales autem nullo modo; sive a negotiosis conversationibus hominum se removeant, sicut turtur; sive inter illas degant, sicut columba; utraque tamen avis est simplex et innoxia, significans et in ipso Israelitico populo, cui terra illa danda erat, futuros individuos populos promissionis, et heredes regni in æterna felicitate mansuri.

Descenderuntque volucres super cadavera, &c.] Divisæ volucres hæc, quæ super ea quæ erant cadavera descenderunt, non boni aliquid, sed spiritus indicant aeris hujus pastum quemdam suum de carnalium divisione quærentes; vel certe carnales ejusdem populi adversarios, qui juxta consilium Balaan arioli, de sceleribus eorum occasionem sibi victoriæ aucupabantur, de quibus dicit Propheta: Velociores fuerunt persecutores nostri aquilis cæli.

Abigebat autem eas Abram.] Quia ejus meritis sæpe, et de angustia temporalium malorum, et de insidiis spirituum malignorum liberatus est Israel. Quod vero subjungitur:

Cumque sol occumberet, sopor inruit super Abram, &c.] Significat circa seculi hujus finem magnam perturbationem atque tribulationem futuram fidelium. De qua Dominus in evangelio: Erit enim tunc tribulatio magna qualis non fuit ab initio.

Dictumque est ad eum: Scito prænosces, quia peregrinum futurum, &c.] Hoc de populo Israel qui fuerat in Ægypto serviturus apertissime prophetatum est. Non quod in eadem servitute sub Ægyptiis adfligentibus qua-

dringentos ille populus annos fuerat peracturus, sed in ipsis quadringentis annis prænuntiatum est hoc futurum. Quadringenti sane dicuntur anni propter numeri plenitudinem, quamvis aliquanto amplius sint; sive ex hoc tempore computentur, quo ista promittebantur Abrahæ, sive ex quo natus est Isaac propter semen Abrahæ de quo ista prædicuntur. Computantur enim ab anno septuagesimo et quinto Abrahæ quando ad eum facta est prima promissio, usque ad exitum Israel ex Ægypto, quadringenti et triginta anni, quorum Apostolus ita meminit: Hoc autem dico, inquit, testamentum confirmatum a Deo: quæ post quadringentos et triginta annos facta est Lex, non infirmat ad evacuandam promissionem. Jam ergo isti quadringenti et triginta, quadringenti poterant nuncupari, qui non sunt multo amplius; quanto magis cum aliquot jam ex isto numero præterirent, quando illa in visu demonstrata et dicta sunt Abrahæ, vel quando Isaac natus est, centenario patri suo, a prima promissione post viginti quinque annos; cum jam ex istis quadringentis triginta, quadringenti et quinque remanerent, quos Dominus quadringentos voluit nominare.

Generatione autem quarta revertentur huc.] Caath cum patre suo Levi ingressus est Ægyptum, cujus filius Amram, cujus filius Aaron, cujus filius Eleasar, qui cum esset quartus a Caath, cum patre suo Aaron egressus est Ægypto; et illo in solitudine defuncto, ipse terram re-promissionis intravit.

Cum ergo occubisset sol, facta est caligo tenebrosa, &c.] Hæc caligo et clibanus ignis post occasum solis factus, significat jam in fine seculi per ignem judicandos esse carnales. Sicut enim afflictio civitatis Dei, qualis antea nunquam fuit quæ sub Antichristo futura speratur, significatur tenebroso timore Abrahæ circa solis occasum, id est, propinquantem jam fine seculi; sic ad solis occasum, id est, ad ipsum jam finem, significatur isto igne dies judicii dirimens carnales per ignem salvandos et in igne damnandos.

In illo die pepigit Dominus fœdus cum Abram, &c.] Flu-

vium Ægypti, hoc est Nilum, non dicit magnum sed parvum, qui dividit inter Ægyptum et Palæstinam, ubi est civitas Rinocorura. Pepigit ergo Dominus fœdus cum Abram in die illo, quo ei hostias animantium et avium obtulerat; illud nimirum fœdus, ut ipse ac semen ejus Domino vota orationum ac victimarum fideli semper corde offerret; et Dominus ipsi ac semini ejus terram Chanaan perpetuo possidendam donaret.

IN CAP. XVI. *Igitur Sarai uxor Abræ non genuerat liberos, &c.*] De Agar et Ismahel quomodo synagogam et vetus testamentum designent, sicut Sarra et Isaac filius ejus ecclesiam ac novum testamentum, Apostolus ad Galathas plenissime disseruit. Quod autem ad rem pertinet gestam, nullo modo est inferendum, inurendum de hac concubina crimen Abrahæ, usus est ea quippe ad generandam prolem, non ad explendam libidinem; nec insultans, sed potius obediens conjugii, quæ suæ sterilitatis credidit esse solatium, si fœcundum ancillæ uterum, quod natura non poterat, voluntate fecerat suum; et eo jure, quo dicit Apostolus: Similiter et vir non habet potestatem corporis, sed mulier, uteretur mulier ex altera ad pariendum, quod non poterat ex seipsa. Denique cum ancilla gravida superbiret dominæ sterili, et hoc Sarra suspitione muliebri, viro potius imputasset, etiam ibi demonstravit Abram non se amatorem, sed liberum fuisse genitorem, et in Agar Sarrae conjugii pudicitiam custodisse, nec voluntatem suam, sed voluntatem illius implevisse. Ait enim: Ecce ancilla tua in manu tua est, utere ea ut libet.

Cumque invenisset eam angelus sedentem juxta fontem aquæ, &c.] Consequenter Ægyptia in via Sur, quæ per heremum ducit ad Ægyptum ire festinabat. Extenditur enim desertum Sur usque ad mare Rubrum, quod ad Ægypti confinia pervenit.

Ecce, ait; concepisti, et paries filium — Ismael.] Ismael interpretatur, Exauditio Dei; causaque nominis exponitur, cum protinus subinfertur; eo quod audierit

Dominus afflictionem tuam. Notandum autem quia hic primus antequam nasceretur, secundus Isaac a Domino nomen accepit, certi utique gratia mysterii, quia et veteris testamenti, quod significatur in Ismael; et novi, quod in Isaac, heredes ante secula fuerunt in divina electione præcogniti.

Hic erit ferus homo, manus ejus contra omnes, &c.] Significat semen ejus habitaturum in heremo, id est, Saracenos vagos, incertisque sedibus, qui universas gentes quibus desertum ex latere jungitur incursant, et expugnantur ab omnibus: sed hæc antiquitus. Nunc autem in tantum manus ejus contra omnes, et manus sunt omnium contra eum; ut Africam totam in longitudine, sua ditioe premant, sed et Asiæ maximam partem, et Europæ nonnullam omnibus exosi et contrarii teneant. Quod autem dicit: Figet tabernacula; morem gentis antiquum ostendit, quæ in tabernaculis semper non in domibus habitare solebat.

Vocavit autem nomen Domini qui loquebatur ad eam, &c.] Patet ex his verbis quod Agar non faciem angeli loquentis secum, sed posteriora tantum a se abeuntis videre potuit: quem tamen se miserando vidisse et hunc viventem, id est, verum esse Deum, vel in persona viventis Dei ad se venisse cognovit. Mira autem feminæ prudentia, vel potius non miranda, quoniam ad Abrahæ familiam pertinebat, quod puteum, juxta quem oraculo divino confortata est, a vocabulo ejusdem Dei cognomen habere voluit; quasi palam intelligens quod puteus ille profunda divina dispositionis arcana designaret, quibus afflictioni ejus miseretur eamque ad dominam redire præciperet; ac sobolem ejus magnam futuram esse prædiceret: Et sicut in puteo sive fonte illo, ut supra nominatus est, vivam ac perennem videbat aquam; ita altitudinem divinæ substantiæ semper viventem ac sine fine atque principio manentem intellexit, atque ab ea puteum recte cognominandum credidit. Cui figuræ congruens Psalmista, cum dixisset: Sicut cervus desiderat ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus; continuo subdidit: Sitivit anima mea ad Deum

vivum. Ut colligeremus quia sicut fontes vivas et indeficientes aquas habent, ita Deus vitam habeat in se manentem. Notandum autem quod puteus Agar inter desertum Cades et Barad hodieque demonstratur, et merito; in testimonium videlicet fidei et confessionis ejus.

IN CAP. XVII. *Postquam vero nonaginta et novem annorum esse coeperat, &c.*] Unde centenario Abrahamæ nomen amplificatur, testamentum circumcisionis datur, Isaac nasciturus promittitur, ut in magno mysterio centenarius filium promissionis jam circumciscus accipiat. Ambulat autem coram Domino, ut possit esse perfectus, qui omnibus momentis in conspectu divinitatis se consistere et quasi in obsequium ejus positum se esse meminit; quomodo Helias qui ait: Vivit Dominus, in cujus conspectu sto; semper se ad divinum promptum obsequium, præsentiam sui Conditoris in mente habere signavit; et quia primus perfectionis gradus humilitas est, recte subjungitur:

Cecidit Abram pronus in faciem.] Legimus autem in prioribus sacræ historiæ locis viros sanctos Dominum invocasse, ei hostias laudis obtulisse, innocentes in conspectu ejus vixisse, nullum vero ante Abram pronum in faciem coram Domino corruisse. Verum ille quo altiora prioribus dona percepit, eo majores largitori donorum gratias sese humiliando reddidit; et quia suæ fragilitatis cadens in terram humiliter meminit, mox divinæ potestatis eminentiam sublimiter agnoscere meruit. Nam sequitur:

Dixitque ei Deus: Ego sum, et pactum meum tecum.] Quid est enim Domino dicere: Ego sum, nisi statum æternitatis suæ, qua semper idem est, manifeste denuntiare? De qua dicit et Psalmus: Tu autem idem ipse es. Huic autem loco concinit illud Evangelii ubi dixit Dominus Judæis: Antequam fieret Abraham, ego sum. Apparens enim in carne docuit se ipsum esse qui in spiritu quondam apparuerat Abrahamæ, cum idem testimonium essentiae suæ, quod perhibuerat Abrahamæ, repetit perhibendo Judæis;

sed Judæi, quia audierant: Antequam fieret Abraham, ego sum, turbabantur; Abraham quoniam audivit: Ego sum lætabatur, nec dubitabat quod antequam ipse fieret, Deus erat: unde et ipse quia verbum divinæ æternitatis fideliter audivit; accepit in augmentum præmii, ut pater multarum gentium et vocaretur et esset. Porro Judæi, quia audita divinitatis arcana capere non poterant, ejecti de stirpe Abrahamæ, et inter genimina sunt viperarum computati: Denique tulerunt lapides ut jacerent in eum; at ille abscondit se ab eis, et exivit de templo, ut videlicet a lapideis cordibus eorum absconsus, et exiens ad revelandam gentibus suæ majestatis agnitionem veniret. Nam et tunc egressus de templo cæco nato lumen reddidit. In figuram videlicet gratiæ, qua inlustraturus erat corda gentilium, Sequitur:

Erisque pater multarum gentium, &c.] Quia beatus Abraham cognationem ac domum patris sui ad imperium Domini deseruit, merito et hoc in munere retributionis accepit, ut pater multarum gentium existat; adeo utique multarum, ut non solum earum quæ ex ejus semine secundum carnem prodirent; sed et earum quæ aliunde originem carnis ducentes, fidei et obedientiæ ejus vestigia sequerentur, sicut Apostolus ad Romanos scribens plenissime exponit. Sciendum autem quod Abram Pater excelsus, Abraham vero Pater multarum dicitur, ut subintelligatur, gentium.

Et statuam pactum meum inter me et te, &c.] Vetus translatio hæbet: Et statuam testamentum meum. Notandum autem quod ubicumque in Græco legimus testamentum, ibi in Hebræo sermone sit fœdus, sive pactum, id est, berith. Non est autem mirandum quare testamentum sive pactum Dei sit cum Abraham et semine ejus fœdere sempiterno, ut sit Deus eorum: quia nimirum hoc fœdus, et toto tempore vitæ hujus sine ulla intermissione in generationibus electorum sese ex ordine sequentium servabitur, et in futuro sæculo sine ullo fine celebrabitur. Quod vero sequitur:

Daboque tibi et semini tuo terram peregrinationis tuæ, &c.] Operosiore expositione indiget quomodo accipiatur impletum, sive adhuc expectetur implendum, cum possessio quæcumque terrena, æterna cuilibet genti esse non possit. Sed sciendum est æternum a nostris interpretari quod Græci appellant *Æonion*, quod a sæculo derivatum est. *Æon* quippe, Græce sæculum nuncupatur. Sed non ausi Latini hoc dicere sæculare, ne longe in aliud mitterent sensum. Sæcularia quippe dicuntur multa, quæ in hoc sæculo sic aguntur, sicut brevi etiam tempore transeant. *Æonion* autem quod dicitur, aut non habet finem, aut usque in hujus sæculi tenditur finem: Et ideo, sicut et supra diximus, terra Chanaan in possessionem æternam semini datur Abrahamæ, quoniam in ea Christiani usque ad finem sæculi hujus, sive de Judæis, sive de gentibus, semen videlicet Abrahamæ numquam defuturi esse creduntur.

Dixit iterum Deus ad Abraham: Et tu ergo custodies pactum meum, &c.] Benigna provisione Dominus primo pactum gratiæ suæ statuit beato Abrahamæ et semini ejus; ac deinde ab illis pactum obedientiæ requirit: ut minus videlicet terreat labor certaminis, audito prius præmio perpetuæ remunerationis. Circumcidi ergo præcipitur caro præputii in signum fœderis inter Deum et homines: ut hoc signo admonerentur fideles illius temporis, mundandos se ab omni inquinamento carnis et spiritus, perficiendam sanctificationem in timore Dei, sed et altiore mysterio fiebat circumcisio illa carnalis in signum fœderis inter Deum et semen Abrahamæ, quia nimirum in illius fœderis signum data est, de quo supra dictum est eidem Abrahamæ: Atque in te benedicentur universæ cognationes terræ; quod ad gratiam novi testamenti pertinere nemo fidelium dubitat. In hujus ergo fœderis signum nemo fidelium dubitat, quod circumcisus est Abraham et semen ejus in carne præputii sui, ut præfiguraretur typice nasciturus de illius semine, qui electos suos ab omni macula peccatorum expurgaret, ac perpetua benedictione donaret;

cujus expurgationis sacramento congruit apte quod sequitur :

Infans octo dierum circumcidetur in vobis.] Octava etenim die Dominus, id est, post sabbatum resurrexit a mortuis, in cujus passionis ac resurrectionis exemplum baptizamur a vetustate vitiorum absoluti, quasi spirituali circumcissione renovemur; exponente Apostolo ac dicente: Quicumque enim baptizamur in Christo Jesu, in morte ipsius baptisati sumus, &c. (Rom. vi. 3.) Qui etiam numerus tempori nostræ resurrectionis potest aptissime congruere, quando immortalitate carnis quam per mortem deposuimus universaliter induti, nec peccati aliquid ultra in carne, nec corruptionis sumus aliquid passuri. Nam et nostra resurrectio octavi diei numero non incongrue figuratur; quia post sex sæculi hujus ætates et septimam sabbatismi, id est, requiei animarum, quæ nunc in alia vita celebratur, futura est. Octava ergo die circumcidi præcipiebantur infantes in signum fœderis divini, ut indicaretur mystice quia omnes electi per gratiam Dei in hoc numero essent a cunctis iniquitatibus absolventi, a cuncta corruptione carnis emundandi, ab ipsa morte etiam quam per reatum primæ prævaricationis incurrerunt, liberandi.

Omne masculinum in generationibus vestris, &c.] Significat gratiam regenerationis et immortalitatis ad omnes pertinere fideles, sive ex stirpe Abraham, seu aliunde carnis originem ducant.

Eritque pactum meum in carne vestra, &c.] Quo fœdere utique significatur quod carnem vestram et animam simul perpetua sim innovatione atque immortalitate vestiturus.

Masculus cujus præputii caro circumcisa non fuerit, &c.] Hac sententia majus ejusdem circumcissionis arcanum proditur, quia non solum futuræ in Christo innovationis signum est, sed et factæ in Adam transgressionis abolitio; quod enim nunc facit baptismum in fide Christi, hoc fecit ex illo tempore circumcisio in die octava, qua resurrectio Christi designata est; excepto quod circumcisis necdum regni cœlestis patebat ingressus, priusquam resurgens a

morte Dominus omnibus electis ejusdem regni januam ad cœlos ascendendo reseraret. Propter quod maxime die circumcidebantur octava; ut significaretur eos non nisi per effectum Dominicæ resurrectionis veraciter ab omni vitiorum labe purgandos. Potest autem movere quomodo dicatur, delebitur anima illa de populo suo, quia pactum meum irritum fecit, cum hæc nulla culpa sit parvuli, cujus dixit animam perituram, nec ipse irritum fecerit pactum Dei, sed majores qui eum circumcidere non curarunt; nisi quia etiam parvuli non secundum suæ vitæ proprietatem, sed secundum communem generis humani originem, omnes in illo uno pactum Dei irritum fecerunt, in quo omnes peccaverunt. Quia ergo circumcisio signum regenerationis fuit, et non immerito parvulum propter originale peccatum, quo primum Dei dissipatum est pactum, generatio disperdet nisi liberatio liberet; sic intelligenda sunt hæc verba divina tamquam dictum sit: Qui non fuerit regeneratus, delebitur anima illa de populo suo, quia pactum Dei irritum fecit; quando in Adam cum omnibus etiam ipse peccavit.

Dixitque Dominus ad Abraham: Sarai uxorem tuam non vocabis Sarai, &c.] Hic apertiora promissa sunt de vocatione gentium in Isaac, id est, in filio promissionis, quo significatur gratia non natura: quia de sene et anu sterili promittitur filius: quamvis enim et naturalem procreationis excursus Deus operetur, ubi tamen evidens opus Dei est, vitiata et cessante natura, ibi evidentius intelligitur gratia; et quia hoc non per generationem, sed per regenerationem futurum est, ideo nunc imperata circumcisio est. Quando de Sarra promissus est filius, parentum mutantur et nomina, omnia resonant novitatem, et in testamento vetere obumbratur novum. Interpretatur autem Sarai Princeps mea, Sarra autem Princeps; causaque nominis immutati hæc est; quod antea dicebatur Princeps mea, id est unius tantummodo domus materfamilias; postea vero dicitur absolute Princeps; sequitur enim:

Et ex illa dabo tibi filium cui benedicturus sum, &c.] Signanturque non ut in Græco legimus: dixit Deus ad Abraham, Sarai uxor tua non vocabitur Sarai; in Hebræo habetur, non vocabis nomen ejus Sarai; id est, non dices ei, Princeps mea es: futura quippe omnium gentium jam princeps esse, unde et Apostolus Petrus mulierum vitam instituens ait: Sic enim aliquando et sanctæ mulieres, sperantes in Domino, ornabant se, &c. (1 Pet. iii. 5.)

Cecidit Abraham in faciem, et risit, &c.] Risus Abraham exultatio est gratulantis, non invisio diffidentis: verba quoque illa quæ dicebat in corde suo, non sunt dubitantis, sed admirantis; attestante etiam Apostolo qui de ipso loquens ait: In repromissione etiam Dei non hæsitavit diffidentia, sed confirmatus est in fide, dans gloriam Deo, plenissime sciens quia quæcumque promisit potens est et facere.

Et ait Dominus ad Abraham: Sara uxor tua pariet tibi filium — Isaac.] Isaac interpretatur risus, nec dubitandum est eum ita vocatum ab eo, quod, audita ejus nativitate, Abraham riserit in corde suo; risus autem ille decenter significat gaudium novi testamenti, in quo filii promissionis, inhabitante in eis Domino, in æternum exultabunt. Quod enim sequitur:

Et constituam pactum illi, &c.] Semen ejus dicit in eis qui fidem imitando Abraham, merentur audire a Domino: Beati qui nunc fletis, quia ridebitis; qualibus se jungens Apostolus ait: Nos autem secundum Isaac promissionis filii sumus. Specialiter autem nomen Isaac, id est risus, qui ex promissione nascitur, congruit Mediatori Dei et hominum, de cujus nativitate dixit angelus pastoribus: Nolite timere, ecce enim evangelizo vobis gaudium magnum quod erit omni populo.

Nonaginta novem erat annorum quando circumcidit carnem sui præputii, &c.] Unde centenarius erat Abraham, et Ismahel tredecim annorum, quando circumcisi sunt; ut post annum nato Isaac Abraham centum annorum ætate, et Ismahel quatuordecim, id est bis septem, anno-

rum perfecte compleret? in magno utique mysterio: quia videlicet Isaac novi testamenti, et Ismahel veteris tenere figuram. Isaac namque cum natus est, centenarius erat pater ejus, ut insinuetur gratia novi testamenti ad hereditatem regni cœlestis filios suæ promissionis adducere. Centenarius quippe numerus, ut sæpe dictum est, in compoto articulari de sinistra transit in dexteram, et superna Hierusalem mater nostra cœlestis merito per dexteram signatur; nam et quibuscumque hanc intrare conceditur, ad dexteram sunt Judicis in novissimo examine staturi. In qua nativitate ejusdem Isaac duas annorum hebdomadas impleverat Ismahel; propter videlicet sacramentum sabbati, quod in veteri testamento servabatur; ut incipiente anno quinto decimo, quasi in signum resurrectionis, veræ videlicet circumcisionis, nasceretur Isaac; ubi typice claresceret quia transeunti legali observantiæ, quæ per Moysen data est, succederet gratia et veritas quæ per Jesum Christum facta est. Nato ergo Isaac, qui gratiam novi testamenti præfigurabat, Ismahel frater ejus major, qui testamentum vetus designabat, septenarium in sua ætate numerum compleverat; quoniam observantiam legis, in qua maximum locum sabbatum tenebat, usque ad tempus gratiæ decebat extendi: quod autem geminatus est idem numerus septenarius ad perfectionem ejusdem sacramenti pertinet; quod lex Dei nos et a servilibus, id est a malis operibus in corpore, et a noxiis cogitationibus in mente, feriatos esse desiderat. Geminatur numerus septenarius, quia lex et in hac vita suis sequacibus requiem corporibus præcipit, et in futura vita requiem habendam promittit animarum; nato Isaac et primum suæ ætatis annum inchoante, Ismahel inchoat quintumdecimum, quia apparente gratia evangelii, et ipsa quoque lex spiritualiter intellecta, cœlestibus sacramentis plena fuisse, et gloriam resurrectionis prædicasse reperta est; quod autem postmodum adulto Isaac, ad præceptum Saræ ejectus est cum matre sua Ismahel, nequaquam debet putari qui vetus testamentum significet abolendum

per successionem novi testamenti; sed potius quod carnalis observantia legis cum his qui eam carnaliter, etiam coruscante gratia evangelii, observandam contendunt, sit ab ecclesiæ finibus expellenda; ipsa autem spirituali sensu intellecta nec unum iota, neque unum sit apicem perditura, donec omnia fiant.

IN CAP. XVIII. *Apparuit autem ei Dominus in convalle Mambre sedenti, &c.*] Hæc apparitio Domini cunctis superioribus, quibus beato Abrahæ toties visus est, constat esse sacrator. Et recte post acceptum circumcisionis sacramentum, post amplificatum nomen quo futurus pater omnium gentium signabatur, secretiora Dei arcana cognoscit, quorum videlicet arcanorum quia non solum circumcisio, sed et præputium particeps esse debuit, recte apparitio in convalle Mambre facta esse memoratur; Mambre namque, ut supra legimus, genere quidem Amorræus, sed cum fratribus suis fœderatus erat Abrahæ; unde apte convallis Mambre nostram designat humilitatem, qui de gentibus originem carnis habentes, patrem in spiritu ac fide habemus Abraham, quibus dicit apostolus, trahens ex Abraham et carnis et virtutis originem: Adnuntiamus vobis vitam æternam, quæ erat apud Patrem, et apparuit nobis; quod vidimus et audivimus adnuntiamus vobis, ut et vos societatem habeatis nobiscum. Et quidem in hac lectione, excepto spirituali intellectu, multum ædificat legentes, quod Abraham ignotos viros aspiciens, statim cucurrit in occursum eorum quasi peregrinis hospitalitatis gratiam præbiturus; quod adpropians eis humiliter adoravit in terra, quod ministerium suum eos expectare atque accipere rogavit, quod consentientibus festinus exhibuit; neque hoc per servos et ancillas, sed per seipsum et Saram complevit. Mirum namque, si non homines, eos cum primo vidisset, credidit; cur ad lavandum pedes eis adferre voluerit aquam; quomodo requiescere sub arbore quasi in ambulando fessos; quare corpus correficiendo confortare quasi jejunio laborantes rogaverit? Si quis vero hanc

lectionem altius discutere quærit, totam spirituales redolere sensus inveniet. Nam quod Abrahæ sedenti in ostio tabernaculi sui Dominus apparuit, multum congruit devotioni ipsius Abrahæ, simul et omnium ejusdem promissionis heredum, qui peregrinos se hujus seculi et incolas, cives vero alterius vitæ, hoc est patriæ cœlestis, esse testantur. Tabernaculis vero in itinere vel in bello; domo autem in patria uti solemus: in quo mysterio etiam Isaac et Jacob in tabernaculis habitasse leguntur. Manet autem in medio tabernaculi sui quicumque et peregrinum se, nec semper victurum in hoc seculo novit, et nihilominus quantum valet seculi negotiis atque inlecebris sese implicare non erubescit. Abraham vero et ejus sequaces qui necessitate tantum, non autem et voluptate, quæ mundi sunt agunt, quasi in ostio tabernaculi sui sedent, quia jam jamque exire de mundo parati, ingressum vitæ sequentis lætanti semper animo atque ad futura præmia extento præstantur. Et bene additur, in ipso fervore diei: fervor quippe diei, in quo Abraham in ostio tabernaculi sui sedebat, virtutem designat dilectionis, qua ipse in mente respectu Solis justitiæ ardebat; talisque status, et loci, et temporis decebat eum qui Dominum erat visurus, et ejus colloquio fruiturus, in quo et advena mundi hujus figuraretur, et veræ cœlestis gratiæ luce inradiatus, et amore divinæ contemplationis inhiante accensus.

Cumque elevasset oculos, apparuerunt ei tres viri, &c.] Quod tres viri ei apparuerunt, mysterium est Sanctæ Trinitatis; denique cum tres vidisset, unum adoravit, et precatus est Dominum, quia etsi in personis est Trinitas, in divinitate est tamen una et coadoranda Dominantis æqualitas, sicut etiam in Isaia cum angelicæ virtutes gloriam Sanctæ Trinitatis canerent dicentes, Sanctus, sanctus, sanctus, mox unitatem dominationis ac deitatis subjungunt addentes: Dominus Deus omnipotens, plena est omnis terra gloria ejus. Et bene dicitur quia visurus angelos elevaverit oculos Abraham, quia nimirum necesse est, ut qui cives cœli videre, qui divinæ majestatis gloriam et

arcana nosse concupiscit, omnem mentis intuitum ab infimis desideriis erigat, ac sedula intentione ad lucem veri Solis aperiat. Bene subinfertur, quia cum vidisset angelos, cucurrit in occursum eorum, adorans, eosque ne se transirent rogavit: quia necesse est ut quotiescumque gustum aliquem internæ dulcedinis animo concipimus; mox omnibus votis, ac promptis bonorum operum gressibus satagamus, ne nos citius eadem dulcedo relinquat; sed quæ ad tempus gustata est, memoria supernæ suavitatis mentes nostras aliquanto diutius reficiat, atque ab hujus mundi delectationibus et curis abstractas in æternorum contemplatione suspendat. Movet forte aliquos quomodo vel in hac lectione Abraham, vel in sequente Loth angelos videns, hospitio quidem quasi homines susceperit, et quasi mortales cibus humanis refecerit; cum quibus tamen quasi cum Deo loquebantur, eorumque verba non aliter quam oracula cœlestia susceperunt. “Sed credibile est,” ut sanctus Augustinus ait, “quod et Abraham in tribus, et Loth in duobus viris Dominum agnoscebant; cui per singularem numerum loquebantur, etiam cum eos homines esse arbitrarentur. Neque enim aliam ob causam sic eos susceperunt, ut tamquam mortalibus, et humana refectioe indigentibus, ministrarent; sed erat profecto aliquid quo ita excellabant, licet tamquam homines, ut in eis esse Dominum sicut esse adsolet in prophetis, hi qui hospitalitatem illis exhibebant dubitare non possent: atque ideo et ipsos aliquando pluraliter, et in eis Dominum aliquando singulariter, appellabant. Angelos autem fuisse scriptura testatur; non solum in hoc Genesis libro, ubi hæc gesta narrantur; verum etiam in Epistola ad Hebræos, ubi cum hospitalitas laudaretur, per hanc, inquit, etiam quidam nescientes hospitio angelos receperunt. Verum in hac susceptione et hoc sentire congrue potest, quia divinitus sit procuratum ut angelos videntes patriarchæ, velut homines quidem susciperent; sed tamquam Deum venerarentur, quatenus per distinctionem talis obsequii ac devotionis præfiguraretur quandoque futurum, ut ipse Dominus

in carne apparens cibus satiaretur carnalibus et hospitio reciperetur humano. In quo tamen hospitio magis evangelizandi et infirmos sanandi quam manducandi ac bibendi operam daret; sicut sæpissime factum evangelica testatur historia. Denique expositores sacrarum litterarum hoc in loco intellexere completum quod ait Dominus Judæis: Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum; et vidit, et gavisus est. Diem quippe Domini vidit, cum tres angelos videns, unum adoravit, et allocutus est Dominum; quia in trium distinctione personarum, unius cognovit essentiam majestatis. Refecit eos epulis adpositis, quia intellexit eum de suo semine nasciturum, qui cum sit Deus ante secula, Patri consubstantialis, homo in fine seculorum verus, veraciter inter homines conversaturus appareret; cibi autem quibus eos refecit, et ipsi spiritualibus sunt pleni sacramentis, de quibus ita memoratur:

Festinavit Abraham in tabernaculum ad Sarram, dixitque ei: Accelera, tria sata similæ commisce, &c.] Ubi primo notandum, quia cuncta velociter aguntur velut vere in ministerium divinæ susceptionis; festinat Abraham, accelerare jubet Sarram, properanter famulus injunctum complet officium, ut patenter innotescat, quia beatus Abraham veraciter, juxta vocem Domini, exultavit ut videret diem ejus; et vidit, et gavisus est: sed et omnes qui respectu divinæ gratiæ tanguntur in animo, confestim in obsequium supernæ voluntatis, lætis bonorum operum et cogitatum passibus exiliunt, seque ac suos auditores ad accelerandam observationem mandatorum cœlestium sedula exhortatione provocant. Simila ergo, quam commiscuit Sarra ut reficeret angelos, interna est dulcedo sermonis Dei, quam cœlesti Hierusalem, sanctæ videlicet ecclesiæ, pollicetur propheta, dicens de Domino: Qui posuit fines tuos pacem, et adipe frumenti satians te. Statimque qui esset adeps frumenti, manifestius exponens, adjecit: qui emittit eloquium suum terræ. Tria sunt autem sata ejusdem similæ; quia in scriptura sacra triplex est sensus intelligentiæ, historicus videlicet, allegoricus, et anagogicus: verbi gra-

tia; Domine, dilexi decorem domus tuæ; juxta historiam, decorem domus, quam fecit Salomon Domino, inviolabilem permanere desiderabat; laudante eum in illa populo ejus. Juxta allegoriam, decorem sanctæ ecclesiæ per orbem universum fulgere desiderabat, cui dicit apostolus: Vos enim estis templum Dei. Juxta anagogen, id est, sensum ad superiora ducentem, cupiebat videre decorem patriæ cœlestis domus, scilicet non manufactæ, sed æternæ in cœlis. Hujus mensuræ triformis et in evangelica parabola facit Dominus mentionem, Simile est, inquit, regnum cœlorum fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinæ satis tribus, donec fermentatum est totum. Fermentum namque evangelicum mulier in farinæ satis tribus abscondit ut totum fermentetur, cum sancta ecclesia, quam hoc in loco Sarra significat, sive historiam in scripturis prædicet, sive allegoriam revelet, seu ad superna contemplanda oculum suæ expositionis adtollat, semper ut dictis suis virtutem sive Dominicæ seu fraternæ caritatis instituit. Neque ullatenus se scripturam recte intellexisse quisquam putet, in qua institutionem caritatis invenire non potuit. Satum est autem genus mensuræ apud Palæstinos, unum et dimidium modium capiens: quod autem Sarra subcinericios facit panes, multum ad rem pertinet. Subcinericii panes dum coquuntur, ipsi quidem cum igni coquuntur, latent in abdito, sed solus qui super adgregatur cinis intuentium oculis patet, at ubi cocti fuerint, remouetur cinis, ac mundi ante ora vescentium panes transferruntur, quia nimirum eloquia Domini igne sunt examinata, videlicet Spiritus Sancti, per quem scriptura ipsa confecta est; sed aliquoties vilitate ac simplicitate stili ipse in se scientiam in tantum obtineat, ut quid in se fervoris spiritualis, quantum alimonie cœlestis habeat, non facile luceat: at dum ablato velamine litteræ per ministerium prædicatoris suavitas sensus spiritualis auditorum cordibus reseratur, quasi, excusso cinere, panes dulcissimi reficiendis fidelibus offeruntur. Vitulus quoque tenerrimus et optimus quem de armento tulit Abraham, ipsum Mediatorem

Dei et hominum significat, quem pro revertente a se filio juniore, id est, populo gentium, juxta parabolam evangelii, pater clementissimus mactavit. Ipse namque est vitulus de armento tenerrimus et optimus, ad occidendum coquendumque singulariter cœli civibus adsumtus, quia de omni humano genere solus est specialiter electus, cujus sanguine mundus redimeretur, et per quem instaurarentur non solum quæ in terra, sed etiam quæ in cœlis sunt in ipso, ut apostolus ait. Qui videlicet vitulus recte tenerrimus et optimus dicitur: quid enim tam tenerum tamque optimum, quam est ille qui humiliavit se pro nobis erigendis, factus obediens Patri usque ad mortem, mortem autem crucis?

Tulit quoque butyrum, et lac, &c.] Per lac primordia et velut elementa legis Mosaicæ, per butyrum evangelicæ perfectio doctrinæ: per lac simplicitas litteræ in scripturis, per butyrum virtus sensus mystici qui de littera generari solet exprimitur. Vel certe lac initium fidei, butyrum perfectionem operis quæ ex fide creatur insinuat. Quæ cuncta Abraham posuit coram viris quos susceperat, ut significaret filios promissionis epulas spirituales Domino semper oblaturus, panes videlicet lectionum sanctarum, vitulum Dominicæ Incarnationis, lac fidei sive historicæ perfectionis; butyrum sensuum sive operum bonorum, ubi bene adjungitur:

Ipse vero stabat juxta eos sub arbore:] Quia nimirum ita epulis fidei et virtutum Dominum bene vivendo pascere, id est, delectare debemus, ut semper nos in conspectu ejus adsistere meminerimus, juxta illud beati Helix: Vivit Dominus, in cujus conspectu sto. Et sicut Psalmista: In conspectu, inquit, angelorum psallam tibi. Et hoc sub arbore Dominicæ passionis, dicentes cum Apostolo: Mihi autem absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi.

Cumque comedissent, dixerunt ad eum: Ubi est Sarra uxor tua? &c.] Ambo quidem Domini domus, et Abraham videlicet et Sarra, cum summa festinantia refectionem præ-

parant; sed quasi in domo bene disposita Abraham cum paratis epulis audentior ad Dominum accedit: Sarra timore ac verecundia muliebri sese in tabernaculo, immo post ostium tabernaculi cohibet, nec jam adpropiare audet, sed de abditis quæ vir suus cum Domino loquatur auscultat: ideoque quoniam et devota Deo, et suo bene subdita erat marito, gaudium partus quod multum desiderabat audivit; nec quidem cujuslibet partus, sed illius in quo benedictionem et ipsa in futuro et omnes acciperent nationes. Bene autem postquam comederant angeli, filium suis hospitibus promittunt nasciturum; quia cum epulas bonæ nostræ operationis et fidei Dominus susceperit, gratia nos suæ benedictionis remunerat. Comederunt autem angeli, vel potius comedisse videbantur, ut sanctus Raphael exponebat Tobię, ut sacramentum Dominicæ Incarnationis, in qua ipse magni consilii Angelus tamquam homo erat manducaturus, non solum visibiliter apparendo, sed etiam ad mensam hominum residendo ac manducando, figurarent; sed illi, sicut idem Raphael ait, cibo invisibili, id est, qui ab hominibus in carne degentibus videri non potest, utebantur; videlicet gaudio contemplationis; de qua et Dominus in evangelio: Quia angeli, inquit, eorum in cœlis semper vident faciem Patris mei qui in cœlis est; semper etenim vident, hoc est etiam cum ad nos aliqua ministraturi foris veniunt: credibile est autem quod esca quam manducabant, statim ut spirituale vel ætherium corpus eorum contigit, velut aqua ardenti flammæ injecta consumpta fuerit, et non sicut aqua arenti terræ infusa, ad reficiendum corpus eorum profecerit, quomodo in nobis, cum manducamus, fieri solet.

Erant autem ambo senes provecæque ætatis, &c.] Ad faciendam auxesin potentiæ cœlestis, ambos dicit esse seniores, et insuper Sarram, cum fuisset sterilis, tum etiam cruore menstruo jam destituam, propter quod jam parere non posset, etiamsi sterilis non fuisset. Porro si femina ita sit provecioris ætatis, ut ei solita mulierum adhuc fluant, de juvene parere potest, de seniore non potest; quamvis

adhuc possit ille senior, sed de adolescentula gignere, sicut Abraham post mortem Sarræ de Cethura potuit, quia vividam ejus invenit ætatem; hoc ergo est quod nimirum commendat Apostolus cum ait: Qui præter spem in spe credidit, &c. (Rom. iv. 13.) Ad hoc enim dicit Abrahæ jam corpus fuisse emortuum, quoniam non ex omni femina, cui adhuc esset aliquod pariendi tempus extremum, generare ipse in illa ætate adhuc posset: ad aliquid enim emortuum corpus intelligere debemus, non ad omnia; nam si ad omnia, non jam senectus vivi, sed cadaver est mortui.

Quæ risit occulte dicens: Postquam senui, &c.] Hujus sententiæ meminit Apostolus Petrus, cum mulieres viris suis obtemperare admonens adjecit: Sicut Sarra obediebat Abrahæ, dominum eum vocans. Videtur autem simile huic loco quod supra de Abraham legitur; quia, audito Sarræ partu, ceciderit in faciem, et riserit in corde suo dicens: Putasne centenario nascetur filius, et Sarra nonagenaria pariet? addiditque dicens ad Deum: Utinam Ismahel vivat coram te! verum quia Apostolus dicit quod Abraham non hæsitaverit diffidentia, Sarram vero hæsitasse, sequens Domini sermo manifestat dicentis ad Abraham:

Quare risit Sarra dicens: Num vere paritura sum anus?] Restat intelligi quod audito quia Sarra paritura esset filium, et Abraham prius riserit admirans in gaudio, et ipsa Sarra postmodum dubitans in gaudio; cujus tamen dubietas, continuo data ratione divinæ potentiæ, ablata est, dicente ad eum Angelo:

Numquid Deo est quicquam difficile? &c.] Qua audita sententiâ, adeo dubietate omni remota, in fide confirmata est, ut merito de illa dicat Apostolus; Fide et ipsa Sarra virtutem accepit ad emissionem seminis. Quod autem dicit, revertar ad te, et adjunxit, vita comite, humano quidem more loquitur, quasi diceret, si vita comes fuerit. Sed altius intelligendum quod angeli semper vita comite sive in cœlis conversentur, seu ad terras descendant, illa utique vita quæ dicit: Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio vitam habere in semetipso;

cujus videlicet vitæ visione atque illustratione et angeli et homines sancti fiunt perpetuo beati. Comparandus sane videtur hic locus a contrario factis protoplasti; ille etenim post reatum prævaricationis non vidisse Dominum Deum, sed vocem tunc deambulantis in paradiso perhibetur audisse: hic futuræ benedictionis fide, spe ac dilectione accensus vidit stantem Dominum; quia nimirum cum hoc mansura erat, ab illo contemplatio divinæ claritatis abscesserat: ille audita voce Domini Dei abscondit se tremebundus, quia profecto se errasse erubescerat. Hic viso Domino statim lætabundus adcurrit, cui se complacuisse obedientiæ merito credebat. Ille ad auram post meridiem, iste in ipso fervore diei; quia hic divini amoris igne flagrabat, ille divinæ protectionis et dilectionis a se lucem peccando fugaverat. Hic hospitem Dominum recipit ac reficit, ut adpositis epulis carnalibus insinuet quod eum epulis spiritualibus in corde pie vivendo reficeret; juxta quod ipse Dominus de suis amatoribus promisit: Ecce sto ad ostium et pulso; si quis audierit vocem meam, et aperuerit mihi, intrabo ad illum, et cœnabo cum illo, et ipse mecum; ille, id est, protoplastus, qui vetitum comedit et eas quas in præsentia Domini angelorumque ejus habere perpetuas poterat delicias amisit, foris etiam a ligno vitæ visibiliter exclusus, ut patenter ostenderetur, quod sapientiæ fructum incorruptibilem, quo invisibiliter frui solebat, perdidit. Et quia beatus Abraham merito piæ devotionis jam fructum sapientiæ et vitæ quæ Christus est aliquantisper gustaverat; recte sub arbore consistens Dominum vidisse ac suscepisse narratur. Illic Eva, relicto timore divino, neglecto viri consilio, accessit temeraria ad serpentem, in quo diabolus loquebatur, a quo seducta ad comedendum vetita, virum quoque suæ prævaricationis complicem fecit; propter quod et justæ damnationis cum viro accepta sententia audivit inter alia, In dolore paries filios; primumque Cain filium maledictionis et fratricidam genuit. Hic Sarra subdita timori divino, simul et religiosam viri fidem atque operationem secuta, apparente Domino, expectabat ipsa domi donec

vir occurreret, et quæ essent agenda disceret; sed et epulis in susceptionem Domini præparatis, nihilominus ipsa se domi verecundata retinuit; ac virum suum cum eis præire ad Dominum eique munera suæ devotionis simul et ipsius offerre gaudebat. Quapropter ambo remunerationem sui beneficii promissa sobole perceperunt; nec qualibet sobole sed illa utique in qua benedicerentur omnes gentes. Et merito, ibi enim reatus prævaricationis in primo Adam debita ultione plectebatur; hic tempus redemptionis per secundum Adam et præ sagabatur futurum et parabatur. Sequitur:

Cum surrexissent ergo inde viri, direxerunt oculos contra Sodomam, &c.] Cum surrexisse dicantur inde viri, ostenditur quod sedentibus eis, adstans ministrabat Abraham, quamvis primo stantes viderit. Direxerunt autem oculos contra Sodomam, ut sicut fidem beati Abrahæ lætis promissionibus remunerarent, ita perfidiam impiæ civitatis flammis ultricibus perderent; juxta illud Psalmistæ, qui cum de sanctis pietatem Domini præmisisset: Oculi Domini super justos, et aures ejus ad preces eorum; protinus severitatem ejus in reproborum ultione subjunxit: Vultus autem Domini, inquit, super facientes mala, ut perdat de terra memoriam eorum. Quod autem cum angelis gradiebatur, Abraham deducens eos, ex consuetudine devotæ hospitalitatis fecisse credendus est; sed felices illi gressus, quibus homo cum angelis ingredi meruit in terra, eosque cum ad se venissent visitandum ad cælum redituros deducere; felix autem nunc eorum vita qui angelicam in terris conversationem sequuntur; videlicet sobrie et juste et pie et caste vivendo, ac divinis laudibus semper, quantum mortali possibile est, vacando. Verum beatus Abraham, quia Dominum adeo gaudenter venientem excepit, ut etiam abeuntes quasi domesticos deducere curaret, meretur altiora divinorum operum secreta cognoscere, qui et ipse distractionem supernæ animadversionis venturam mundo intelligens; sicut prius se Deo devotum in hospitibus suscipiendis ostenderat, ita erga proximos sollicitum pro eis postmodum supplicando monstravit.

Dixit itaque Dominus : Clamor Sodomorum, &c.] Clamorem Sodomorum scelerum famam vel potius infamiam dicit, a quo nos prohibens Apostolus dicit : Omnis amaritudo et ira et indignatio et clamor et blasphemia tollatur a vobis cum omni malitia ; cui nimirum clamori contrarius est clamor electorum, de quo confidenter suo Creatori supplicantes, aiunt dicentes singuli ; Domine, exaudi orationem meam, et clamor meus ad te perveniat. Magnus quippe illorum clamor est meritum sublime et intentio fidei cœlestia sola quærens, ubi Christus est in dextera Dei sedens ; qui quoniam non terrenas opes, non gloriam inanem caducamque, non moritura carnis gaudia, sed superna tantum bona desiderant ; altum profecto et quasi clamore personum est omne quod agunt. Verum multiplicato clamore peccatorum, id est, enormi illorum scelere ; videamus quid sequitur.

Descendam, (inquit,) et videbo utrum clamorem, &c.] Quod ergo se descendere Dominus ad videndum an idem clamor verus esset, aiebat ; non suam ostendit ignorantiam, qui omnium habet scientiam, sed nostram instruit temeritatem, ne antequam perfecte discamus, proximorum reprehendere facta præsumamus ; quod ipsum nos et in constructione turris docet, ubi scriptum est : quia descendit Dominus videre civitatem et turrem quam ædificabant filii Adam ; quid enim de cœlo in terram non videret, de quo scriptum est : quia nudus est infernus coram illo, et nullum est operimentum perditioni.

Converteruntque se inde, et abierunt Sodomam, &c.] Legitur in sequentibus quod duo angeli Sodomam venerint et suscepti sint a Loth ; unde verisimile videtur quod hoc in loco duo angeli discesserint ab Abraham, et ille cum uno qui secum remansisset locutus pro civitate peritura intercesserit. In qua intercessione præcipue beati Abrahæ perpendenda est humilitas, qui cum tanti sit habitus apud Deum, ut et eum hospitio quasi familiarem susciperet, et apud ipsum pro aliis quasi apud unanimum amicum intercederet ; nihilominus in sua æstimatione vilis

ipse permansit ac despectus ; unde in secunda sua oratione dicit ad eum,

Quia semel cœpi, loquar ad Dominum meum cum sim pulvis et cinis.] Quo verbo manifeste nostram redarguit superbiam, qui longe ab altitudine meritorum ejus distantes, longe a conlocutione divina pro nostra tarditate atque inertia remoti, nihilominus typo elationis inflati, cinerem nos ac pulverem futuros minime recolimus : nam beatus Abraham quo divinæ visionis puritati altius adpropinquavit, eo certius suæ fragilitatis infirma dispersit et abjecta. At nos qui a contuitu internæ claritatis nubilo nostræ pravitatis excludimur, tanto minus insitæ nobis miseræ tenebras deflemus, quanto nil præter has intueri solemus.

IN CAP. XIX. *Veneruntque duo angeli Sodomam vespere, &c.*] Non sine causa angeli qui ad meridiem ad Abraham venerant, vespere Sodomam venire perhibentur : quia nimirum illi prospera ac læta nuntiare, huic adversa inferre venerunt ; ille fructu lucis ad cœlestia flagrabat, hæc vitiorum tenebris obsessa perditioni æternæ propinquabat.

Qui cum vidisset, surrexit, et ivit obviam eis, &c.] Magnum perfectumque in beato Loth exemplum Deo devotæ hospitalitatis ostenditur, qui ingredientes urbem hospites non solum occurrens excipere paratus fuit ; verum etiam ut ad se diverterent secumque requiescerent obnixius postulabat. Renuebant autem primo domum ejus intrare, quod tamen postmodum eo compellente facere consenserunt ; ut sic industriam hospitalitatis ejus diligentius probarent ; probatam dignius remunerarent, dum eum a peccantium interitu cum sua domo eriperent.

Prius autem quam irent cubitum, viri civitatis vallaverunt domum, &c.] Hoc est quod propheta Esaias de populo Israel supra modum peccante ait : Peccatum suum sicut Sodoma prædicaverunt, nec absconderunt. Peccatum quippe suum sicut Sodomitæ prædicaverunt, nec absconderunt, cum absque respectu pudoris alicujus omnes a

puerili ætate usque ad ultimam senectutem masculi in masculos turpitudinem operari solebant; adeo ut ne hospitibus quidem ac peregrinis sua scelera abscondere, sed et hos vim inferendo, suis similes facere sceleribus, atque suis facinoribus implicare contenderent. Quod vero furentibus eis in tale flagitium patrandum dicit inter alia Loth:

Habeo duas filias, &c.] Quoniam prostituere volebat filias suas hac compensatione, ut viri hospites ejus nihil a Sodomitis tale paterentur; utrum admittenda sit compensatio flagitiorum vel quorumque peccatorum, ut nos faciamus mali aliquid, ne alius gravius malum faciat; an potius perturbationi Loth non consilio tribuendum sit, quia hoc dixerit, merito quæritur; et nimirum periculosissime admittitur hæc compensatio; si autem perturbationi humanæ tribuitur, et menti tanto malo permotæ, nullomodo imitanda est.

Et ecce miserunt manum viri, et introduxerunt ad se Loth, &c.] Quod ostium Loth obcluserunt angeli, ne vel ipsum, vel aliquem de domo ipsius possent ad perdendum rapere Sodomitæ, patenter insinuat quia nullum de electis Dei perditura sit impietas et persecutio reproborum, dicente Domino de ovibus suis: Et ego vitam æternam do eis, et non peribunt in æternum, et non rapiet eas quisquam de manu mea. Quod item Loth facultate ab angelis data nullum de civibus perfidis, ne de suis quidem cognatis sive amicis, tametsi multum conatus, potuit ad salutem revocare; significat quia nullius labor hominis ad numerum prædestinatorum qui ante constitutionem mundi electi sunt a Domino, vel unam possit animam adjicere: Novit enim Dominus qui sunt ejus. Verum etsi nostram fragilitatem qui ad electorum sortem pertinent latet; non tamen ab agenda cura nostræ salutis cessandum, non ab instruendis proximis lingua est continenda; sed ad exemplum beati Loth, et nobis caste vivendum, et errantium quoque correctioni officium pietatis impendendum: constat enim quia etsi prædestinatos ad interitum salvare

nequivimus, nostræ tamen benignitatis quam erga illorum salutem impendimus mercedem non perdimus.

Et eduxerunt eum posueruntque extra civitatem, &c.] Generaliter quidem incendium et perditio Sodomorum, de qua ereptus est Loth, pœnam ultimæ districtiois designat; quando completa in fine seculi summa electorum, omnes impii æternum rapiuntur in ignem, Domino exponente, qui ait: Similiter sicut factum est in diebus Loth, edebant et bibebant, &c. (Luc. xvii. 28.) Cui adtestatur etiam apostolus Judas, dicens: Sicut Sodoma et Gomorra et finitimæ civitates, simili modo et hæc fornicatæ sunt, abeuntes post carnem alteram, factæ sunt exemplum, ignis æterni pœnam sustinentes. Potest autem idem ignis Sodomiticus etiam flammam vitiorum quibus in hac vita reprobis uruntur, atque ad sempiternum præparantur incendium non inconvenienter insinuare, qui cum nunc in concupiscentiis terrenis carnisque inlecebris ardere non cessant, tunc igne ultionis ardere numquam desistent. Hunc quoque sensum Domino adfirmante, immo etiam docente, qui ait: In illa hora qui fuerit in tecto et vasa ejus in domo, ne descendat tollere illa; et qui in agro, similiter non redeat retro; memores estote uxoris Loth. Neque enim docemur ne instante articulo ultimi examinis, culmen rectæ conversationis deserentes, ad ima concupiscentiæ mundialis animum deflectamus; vel ne relicto aratro agriculturæ spiritualis, retro respiciamus, quando non ultra nobis operum aliqua correctio restat, sed eorum quæ operati sumus reddenda ratio instat; verum potius imminente judicio, fidelibus hæc exhortatio datur, ut cœptis bonis ac salubribus insistant, ne vitiorum quæ reliquere contagia repetentes, Loth imitentur uxorem, quæ ardentem sulphure Sodomam dum incauta respiceret, versa est in statuam salis. Dum ergo nos Dominus uxorem Loth imitari prohibet, ostendit profecto quod incendium civitatis, ad quod oculos reduxerat, flammam vitiorum, quas vitare et valemus et debemus, exprimit. Unde nunc exhortatio angelorum, qua eductum de Sodo-

mis Loth admonuerant ne retro respiceret, neque in omni circa regione consisteret, sed montem salvandus peteret, et spiritualiter intelligenda, et maxima est nobis intentione sequenda; ne videlicet ardores et incentiva vitiorum quæ parumper evasisse videmur, incauti repetamus, neque omnimodis in vicinia peccantium, quantum possibile est, manere consentiamus, ne illorum exemplo a nostræ via rectitudinis aberremus, juxta illud Psalmistæ de beato viro: Et in via peccatorum non stetit; sed ad fastigium arduæ conversationis conscendere ocius curemus.

Dixitque Loth ad eos: Quæso, Domine mi, quia invenit servus tuus gratiam coram te, &c.] Non ita præsidium vicinæ civitatis petiit beatus Loth, quasi malum sibi alicujus plagæ superventurum timeret, si ad montem pervenire potuisset; sed ea potius intentione ad civitatem juxta positam divertere cupiebat; ne dum montis altitudinem, qui longius aberat, peteret, in ipso itinere positum flamma quæ impiis proxima imminebat, absumeret.

Ecce etiam in hoc suscepi preces tuas, ut non subvertam urbem, &c.] O quanta viscera divinæ pietatis, non solum justum a perditione sceleratorum liberat, sed et plurimis eorum propter salutem ejusdem justî vitam quam non meruere concedit; ut et in eis qui perirent quid impietas mereretur ostenderet, et in his qui remanerent quantum intercessio piorum apud Deum valeret indicaret.

Idcirco vocatum est nomen urbis illius Segor.] Segor interpretatur Parva, quæ idcirco sic vocata est, quia dixerat Loth, *Numquid non modica est.* Prius autem Bale vocabatur, ut in superioribus legitur; Contraque Regem Bale: ipsa est Segor. Interpretatur autem Bale, devotio, quam ita dictam aiunt Hebræi quod tertio terræ motu absorta sit. Sicut autem Sodoma ardens flammam vitiorum, et mons ad quem ascendere Loth jubetur, virtutum culmen insinuat; ita Segor quemdam bonæ conversationis modum minus perfectum designat; qui etsi a celsitudine perfectorum adhuc longe abest, jam tamen a contagio sceleratorum secretus est. Verbi gratia, qui con-

jugalem recte servat vitam, a fornicationis quidem flamma sulphurea evasit; nec tamen montem continentiae conscendit: qui a rapinis atque avaritia manum mentemque avertit, ac de rebus habitis pauperibus dare consuevit; necdum tamen omnia relinquere potuit; de incendio quidem Sodomorum effugit, mœnia parvæ civitatis in qua periculum interitus evaderet intravit; sed necdum arcem virtutis in qua jam perfectus emereret ascendit, et cetera hujusmodi.

Sol egressus est super terram, et Loth ingressus est Segor, &c.] Solis egressio super terram, cum qua subversæ sunt Sodoma et Gomorra, manifestationem ultimi designat examinis; quando, justis omnibus ereptis, impios repentinus opprimet interitus. Et recte utique Dei judicio factum est, ut qui beatum Loth in tenebris noctis multum laborantem ac renitentem suis flagitiis inretiri tentaverunt, adveniente subito die, hunc ereptum cernentes, ipsi prorsus interirent, quique ipsi fœdis voluptatibus carnis in tenebris arserant, apparente subito mane, sulphure consumerentur et igne: quia et omnes qui in cæcitate mentis occulte vitiis inserviunt, in cognitione sui sceleris palam a districto Judice feriuntur. Item notandum quod una eademque nocte et Loth hospite Domino gaudebat et defendebatur ab hostibus; et Sodomitæ sua scelera accumulare, etiam ipso Loth cum hospitibus suis fœdato, laborabant; orto autem sole, hic liberatus pro sua justitia, illi pro sua impietate damnati: quia nimirum in nocte hujus seculi et sancti gaudent in cubilibus suorum cordium recipere illum qui dixit: Ecce ego veniam et habitabo in medio tui; et in Apocalypsi: Ecce sto ad ostium, et pulso; si quis audierit vocem meam, et aperuerit mihi januam, introibo ad illum, et cœnabo cum illo, et ipse mecum. Et impii suis tentationibus, vel opera fidelium, vel ipsam corrumpere fidem quærun; apparente autem mane futuri seculi, hi coronam vitæ accipiunt, illi pœnam perpetuæ mortis incurrunt. Condigna autem suis sceleribus pœna Sodomitæ pereunt. Nam quia in putredine

luxuriæ et ardore libidinis vitam duxerunt impiam, merito cum flammis ignium etiam fœtore sulphuris puniuntur. Nec dubitandum quia tali pœna non solum ad præsens damnati, sed etiam sunt perpetuo damnandi, dicente apostolo Johanne: Timidis autem, et incredulis, et execratis, et homicidis, et fornicatoribus, et veneficis, et idololatræ, et omnibus mendacibus, pars illorum erit in stagno ardente igne et sulphure. Æquatur ergo pœna et ultio generibus peccatorum, juxta illud quod Vir Sapiens plagas Ægyptiorum interpretans ait: ut scirent quia per quæ peccat quis, per hæc et torquetur; sicut econtra beatus Loth juxta modum vitæ quam ducebat meruit liberari: quia enim hospitalis extiterat, contigit eum susceptis bonis hospitibus ab interitu salvari. Nec dubitandum quin ab eisdem hospitibus post mortem sit in æterna tabernacula receptus; ut qui cœli cives in suum introduxit hospitium, suisque refecit epulis, ab eis ipse in habitacula cœlestia induceretur; ubi pane angelorum perpetuo, hoc est, conspectu divinæ claritatis gloria reficeretur; quod vero dicitur, quia Dominus pluit a Domino sulphur et ignem de cœlo, manifeste distincta est Patris et Filii persona, et Sabellii hæresis repudiata, quæ ipsum Patrem dicit esse quem Filium. Pluit autem Dominus a Domino, Filius a Patre, unde et alibi dicitur Patri: omnia in Sipientia fecisti, hoc est, in Filio. Cui simile est illud Psalmistæ, ubi ita duas Patris et Filii describit personas, ut tamen unam in duabus personis deitatem insinuet: Sedes tua, Deus, in seculum seculi; virga æquitatis, virga regni tui; dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem, propterea unxit te Deus, Deus tuus. Sedes enim tua, Deus, Deo filio dicitur; unxit te Deus, Deus tuus, de Deo Patre subjungit.

Respiciensque uxor ejus post se, &c.] Hoc vere juxta literam factum esse credendum est. Denique Josephus refert usque ad sua tempora eandem salis statuam in portis ejusdem civitatis perdurasse. Et quidem uxor metu fœminæ fragilitatis ad clamorem pereuntium repentinum, et fragorem flammarum cœlo delapsarum, retro respexit; sed

eorum tamen tenet in hac infirmitate figuram, qui semel mundo renuntiantes, ac virtutum iter arduum inchoantes, repente ad ea quæ reliquerant mundi desideria, instabili et velut muliebri corde recurrunt; de quibus apostolus Petrus: Melius, inquit, eis fuerat non cognoscere viam justitiæ, quam post agnitionem retrorsum converti ab eo, quod illis traditum est, sancto mandato; sicut econtra Loth qui sua quæ possederat omnia cum peccatoribus peritura reliquit, illos qui vere mundo abrenuntiant, neque eos abrenuntiasse pœnitet, insinuat; quos etiam beatus Noe, qui et ipse cuncta sua cum reprobis, sicut hic ignibus, sic ille undis absumenda reliquit, manifeste designat: quod autem uxor Loth, dum se ab itinere quod Dominus ostendebat, avertisset, extincta et in statuam salis conversa est; apte indicat quod hi qui a via veritatis repetendo vitia declinant, ipsi quidem in sua pravitate pereunt; sed exemplo perditionis suæ aliis quasi condimentum sapientiæ relinquunt, ut hi eorum interitum reminiscentes, cautius se et circumspectius in arrepto justitiæ proposito custodiant. Denique Dominus admonens fideles ne cœptum fidei callem deserant, quasi petram eis salis, quo dulcius ejus verba sapiant, adhibet, cum dicit inter alia, Memores estote uxoris Loth. Qui ergo ignem vitiorum, qui ultimum evadere judicium desiderat, oportet ut præteritorum obliviscens, in ea quæ ante sunt divinæ promissionis gaudia semper intendat.

Ascenditque Loth de Segor, mansitque in monte, &c.] Festinavit ad montem ascendere de Segor, quia hoc magis placuisse angelis per quos ereptus est cognovit, timens ne quæ et articulo temporis illius sua intercessione periculum mortis evasit, postea tamen ob scelera civium eadem urbs posset simili cum vicinis urbibus perditione consumi; pertimuit maxime, cum nosset eam tempore superiori crebro terræ motu fuisse consumtam: unde et Bale, id est, præcipitans sive devorans vocata est. Sed et juxta intelligentiam spiritualem, quia Sodoma flammam vitiorum, Segor modicam adhuc inchoationem bonorum operum; mons alti-

tudinem virtutum designat; necesse est, ut cum ab incendio vitiorum quisque ad initium virtutis accesserit, non jam in ipso initio segnis perseveret, sed ad altiore bonæ actionis profectum, semper alacri gressu tendere ac properare contendat.

Dixitque major ad minorem: Pater noster senex est, &c.] Quibus refertur quomodo filiæ Loth ipsum vino inebriantes dormierunt cum eo, et concipientes pepererint Moab et Ammon patriarchas Moabitarum et Ammonitarum. Et quidem historia hæc contra naturalem humanæ conceptionis morem facta videtur, sed non potest factum dubitari, quod tanta auctoritas factum esse refert. Potest autem excusabilis videri Loth, quod tale scelus incesti nesciens pertulit magis, quam fecit; sed non excusatur in eo quod tam recentis impiorum exterminii oblitus, vino tantum indulserit, ut quid erga se ageretur experiri non posset. Excusabiles videntur et filiæ, quia non causa luxuriæ patrem incestaverint, sed quia nullum virorum in terra remanere, verum omnes eadem pœna flammaram consumptos esse putassent; et suspicatæ sint quia sicut post diluvium per tres filios Noe et totidem nurus genus humanum restauratum est, ita nunc per se et patrem suum qui soli ignibus superessent denuo foret reparandum; ideoque hoc per somnum magis agendum ratæ sint, ne pater sciens tale connubium aspernatus respueret et sprevisset. Possunt excusabiles ergo videri, quod se in hujusmodi facto obsequium divinæ dispositioni præstare credebant; sed non excusantur in eo quod non vel sui patris in tali negotio voluntatem sive consilium quærebant, vel temporis moram expectabant, donec certius quid de genere humano per orbem esset actum cognoscerent. Juxta sensum vero moralem possumus in hoc facto intelligere, quod nullus terrenæ adhuc inhabitationis status, quamvis sublimis esse videatur, a culpæ tentantis possit liber esse contagio. Ecce enim beatus Loth putidas quidem Sodomorum flammam evasit, Segor æque peccatricis civitatis ruinam vitavit, montis verticem ascendit; sed ubi

eum in sublimi virtutum arce positum rebaris, ibi nocte inebriatum, et a filiabus suis repente fœdatum conspicis: quia sæpe contingit, ut qui per inlustrationem gratiæ cœlestis alia vitiorum tentamenta devicerant, denuo per inertiam propriæ infirmitatis aliis enerviter succumbant. Ducatus quippe angelicus auxilium cœleste quo a peccatorum periculis liberamur indicat; filiæ vero beati Loth carnales etiam sublimium virorum cogitationes exprimunt, quarum incuria ita nonnumquam eis suberigitur, ut etiam ex pio corde verbum sive factum minus probum, quasi filii nequam concipiantur. Neque enim dubitandum est, quia filii Loth ex filiabus nati, qui gentiles populos et a fide sui patris alienos procreaverunt, illa sanctorum opera designent, quæ non ad regulam sanctitatis, sed ad malorum potius pravitatem pertineant; quale fuit adulterium David, qualis elatio regis Ezechiæ, qualis incauta processio Josiæ regis ad pugnam in qua occideretur, et regnum Davidicum deinceps hostibus proderet; qualis deinde negatio beatissimi apostolorum principis. Conveniunt autem sicut sæpe rebus tempora; nam Loth qui mane inlucescente a Sodomis ereptus fuerat, nocte instante inebriatus ac deceptus est: quia nimirum quod salvamur a periculis, inlustrantis est gratiæ Dei; quod relabimur ad vitia, nostræ est cæcitatibus et infirmitatis. Generantur de filiabus Loth Moab et Ammon, quos peccata designare testatur etiam illud legis præceptum quo dicitur: Moabitæ et Ammonitæ non intrabunt in ecclesiam Domini usque in tertiam et quartam generationem, et usque in æternum; quia errores et vitia, ut diximus, electorum nequaquam in numerum virtutum quibus ecclesia perficitur atque ornatur adnumerantur; sed bonorum potius operum superpositione ne appareant obteguntur; sed et nomina filiorum Loth, quorum prior De patre, secundus interpretatur Populus meus, consuetudini vitiorum decenter aptantur; quæ non a Deo conditore nobis insitæ, sed nostra ex primæ conditionis origine divinitus mihi insertum esse comperio. Cognomino et Ammon, id est, Populum meum,

quia et mihi hoc applicandum, et non naturarum conditori adscribendum cognosco. Sane notandum, quod proprie populus merosus interpretatur. Populus autem meus Ammon dicitur, quod ipsum quoque a peccatorum significatione non discrepat. Sicut enim de virtutum proventu, quæ a Domino nobis donantur, lætari debemus; ita necesse est ut de vitiorum exortu, quæ de nostræ corruptione naturæ prodire constat, salubri mœrore compungamur; Et hæc quidem filius Loth de incestu conceptus; porro Isaac qui de promissione natus est et interpretatur Gaudium, virtutum gratiam designat.

IN CAP. XX. *Profectus inde Abraham in terram australem, &c.*] Quod Abraham venit in terram australem, terrestri suo itinere cœlestem mentis profectum insinuat, quo semper ad perfectiora virtutum opera, sicut et ceteri sancti, solebat ascendere. Terra quippe australis, quæ luci et ardori solis vicinior est, illam sæpe vitam fidelium juxta morales sensus indicat, quæ discusso torpore concupiscentiæ mundialis, interna luce supernæ dilectionis magis magisque quotidie solebat innovari. Et Abraham deletis Sodomis terram petit australem, cum electus quisque pravorum cernens interitum, devotius sese in obsequium Conditoris sui accingit, ut cui interius donatum est perditioni malorum superesse, mereatur in æternum gaudiis interesse bonorum. Pestilente enim flagellato, astutior erit parvulus. Ubi sequentia quoque verba quibus dicitur quod Abraham habitaverit inter Cades et Sur, et peregrinatus sit in Geraris, spiritualibus electorum profectibus apte conveniunt. Cades namque Sancta sive Commutata, Sur Fortis, Gerara interpretatur Incolatus; Profectus ergo Abraham in terram australem, habitavit inter Cades et Sur, quia nimirum electi omnes cum agnitione veritatis intus inlustrantur, cum amore flagrant divinæ visionis, opera quoque sanctitatis simul exercere contendunt; commutatam inter homines, id est, cœlestem pro terrestri, pro humana angelicam ducere vitam curant, et fortitudine fidei

invictæ, ei qui singulariter fortis est, adhærere non cessant, dicentes singuli, dicentes omnes, Mihi autem adhærere Deo bonum est. Notandum namque quod Sur apud Hebræos unum est ex decem nominibus Dei, quo Omnipotentis solet virtus significari. Habitat ergo inter Cades et Sur, qui per opera virtutum ad visionem quotidie sui Conditoris anhelat; et quoniam hæc esse visio in futuro solet, in præsentem autem seculo peregrinos se esse profitentur, qui æternam in cælis patriam sperare didicerunt, recte sequitur:

Et peregrinatus est in Geraris.] Nam et verbo peregrinationis et nomine Geraræ, id est, incolatus, decenter sanctorum vita figuratur, quæ quantum divinis mancipata præceptis, tantum a temporalibus est alienata gaudiis; unde et apostolus eorundem patriarcharum vitam glorificans aiebat: Fide moratus est Abraham in terra repromissionis, tamquam in aliena, &c. (Heb. xi. 9.) Et paulo post: Juxta fidem defuncti sunt omnes isti non acceptis repromissionibus, sed a longe eas aspicientes et salutantes, et confitentes quia peregrini et hospites sunt super terram. Qui enim hæc dicunt significant, se patriam inquirere; erat autem Geraris olim terminus Chananæorum ad meridiem, et civitas metropolis Palæstinæ, posita inter Cades et Sur, hoc est inter duas solitudines, quarum una Ægypto jungitur, ad quam populus trans fretum Rubri maris pervenit, altera vero Cades usque ad Sarracenorum heremum extenditur. Sequitur:

Dixitque de Sarra uxore sua, Soror mea est, &c.] Quare hoc dixerit Abraham de Sarra, et unde credendum sit eam tametsi ablatam in domum regis, nequaquam regis concubitu fuisse contactam, supra jam dictum est, ubi simili modo a Pharaone sublata, sed Domino imperante suo conjugii reddita est. Cum vero sequitur,

Venit autem Deus ad Abimelech per somnium noctis, &c.] Videtur Abimelech cultum veræ religionis et nosse, et cum suis omnibus sedulus exercuisse; quomodo enim homo alienus a cognitione et timore Dei, vel Deo adloquente

mereretur corripī cum peccasset, vel verba Dei corripientis tanta humilitate susciperet; nam et suæ gentis innocentiam demonstravit, cum ait: Num gentem ignorantem et justam interficies? Et sui puritatem cordis simul atque operis ostendit, cum adjunxit: In simplicitate cordis mei et munditia manuum feci hoc. Unde etiam quia prudenter atque humiliter Domino respondit, mox secunda ejus meruit voce laudari simul et consolari, dicentis:

Et ego scio quod simplici corde feceris, &c.] Sed et hoc quod statim de nocte consurgens omnes servos suos vocavit, et quæ sibi acciderant narravit; quodque illi audito periculo culpæ quod rex inciderat, omnes valde timuerunt, utrorumque animum, hoc est et ipsius regis et servorum ejus, quam fuerit justitiæ deditus edocet: nam et rex ipse cum dixit ad Abraham:

Quid fecisti nobis? quid peccavimus in te, &c.?] Manifeste insinuat quia non leve duxerit ignorantiae peccatum; quod non sibi tantummodo, verum etiam regno suo confitebatur esse nocivum. Unde nec sibi sufficere credidit, quod a Deo veniam reatus meruisset, immo quod Deo propitio ne peccaret custodiri meruerit, si non etiam homini in quem nescius peccaverat, cum uxore reddita, pecuniam simul copiosam, ut sibi placari posset, tribueret, ut in sequentibus legitur. Non autem mirandum homines incircumcisos eo tempore veritatis esse cultores potuisse, cum beatus quoque Job et reges amici ejus credantur post tempora datæ circumcisionis absque sacramento circumcisionis fideliter Domino cum suis omnibus servisse; sed et Sem patriarcham cum Arfaxat, Sale, Heber, filiis sive nepotibus suis constat eo adhuc tempore supervixisse in carne, ac Deo placitam vitam sine circumcisionis lege duxisse. Unde verisimile videtur signaculum in circumcisione Abrahamæ tantum et semini ac familiæ ejus esse datum; in ceteris vero gentibus potuisse adhuc esse nonnullos, qui pro naturali scientia legis Deo devote servirent; vel hostiarum videlicet oblationibus, vel certe sola veræ fidei professione a primæ prævaricationis labe purgatos: maxime

superstitibus adhuc illis qui vel abolitionem humani generis in diluvio, vel constructionem turris ac divisionem linguarum, vel perditionem Sodomorum in memoriam tenerent. Namque ipsum Sem usque ad quinquagesimum annum nativitatis Jacob perdurasse in corpore consulta Genesis historia testatur; cui sententiæ congruit beatus Papa Gregorius dicens: Nequaquam esse credendum tam brevem hominum summam illis temporibus ad vitam pervenisse perpetuam quam legifer Moyses paucissimus scriptorum suorum videtur comprehendere monumentis. Quod autem Abraham regi sedulo instanti ac nimirum perquirenti, quare uxorem suam dixerit esse sororem, satisfaciens ait inter cetera, Alias autem vere soror mea est, filia patris mei, et non filia matris meæ; vetus translatio aptius habet, Etenim vere soror mea est de patre, sed non de matre; id est, fratris ejus filia, non sororis; fratres namque sive sorores nonnumquam in scripturis cognatione vocantur, qui sunt de una familia, id est, patria, quas Latini paternitates interpretantur, cum ex una radice multa generis turba diffunditur; alioquin quale est ut Abraham vir justus patris sui filiam conjugem sumserit, cum in primis hominibus propter aurium sanitatem id ipsum scriptura non nomet, malens intelligi quam proferri. Quodque Sarra dixit rex:

Ecce mille argenteos dedi fratri tuo, &c.] Quando jocando loquitur, eo quod ipsa dixerit eum fratrem suum esse; deprehensamque dicit cum simulando texerit veritatem, dicendo fratrem suum esse eum qui fuit maritus: hortaturque ut hoc in posterum meminere; ne deinceps simili simulatione idem opprobrium deprehensa incurreret. Quod si in hac lectione ubi Sarra, Abraham permittente, amata a regibus rapitur, sed Domino procurante intemperate viro redditur, allegoricum quid sentire delectat, significatur ecclesia tentationibus potestatum mundanarum sæpius esse pulsanda, permittente utique Domino, qui vir ejus ob donum supernæ protectionis et gratiæ vocari dignatus est; ut examinata adversis, manifestius quam sit fide firma, qua castitate Deo devota, quanta denique sui

Conditoris custodia ab omnibus semper sit hostium insidiis tutanda, clarescat, neque umquam a suæ fidei simplicitate corrumpenda. Quod autem redditurus Sarram Abrahæ rex donavit simul oves et boves, servos et ancillas, et pecuniam plurimam; illud significat tempus, quo regnum hujus mundi Christianæ fidei erat colla submissurum, eamque religionem, quam olim expugnare nitebatur, venerationi habiturum. Quod Sarra bis a regibus concupita et rapta, nec tamen polluta est, quondam quidem juvencula a Pharaone, et nunc provector ætate ab Abimelech, significabat ecclesiam, quamvis semper in hac vita laboribus exercendam, duas tamen majores ceteris persecutiones experturam; unam Romani imperii, quam velut in juventute sua perpessa, fortissime ac gloriosissime Domino adjuvante superavit; alteram Antichristi, quam velut in senectute, hoc est imminente termino temporalis suæ vitæ, passura est, atque eodem miserante Domino devictura. Nam quod Sarra tantæ erat pulchritudinis, ut etiam grandæva ob gratiam formæ potuisset amari; significat ecclesiam ultimo illo tempore tanta virtutum gloria decorandam, cui hostis acer cum suis satellitibus non minimum invadeat, ideoque eam cunctis insidiarum ac virium suarum artibus expugnare contendat; impleta prophetia qua de filiis ejus dicitur: Adhuc multiplicabuntur in senecta uberi, et bene patientes erunt ut adnuntient; id est, ut fidem qua gloriantur constanter inter mala quæ patiuntur prædicent. Quod uterque rex ne Sarram violaret, Deo procurante, servatus est, significat ita persecutorum rabiem, Domino miserante, cohibendam, ut nemo ex his qui vere ad ecclesiam pertinent, possit a fidei et caritatis, quæ est in Christo, castitate seduci. Quod uterque plagis, ut Sarram viro suo redderet compulsus est, raptumque temerarium pecunia simul data correxit, significabat persecutores sæpius ab injuria fidelium adversitate ac damnis rerum temporalium esse compescendos; sed et ad reverentiam sive consortium eorundem fidelium esse commutandos, quod et aliquoties in persecutionibus factum

scimus, et in ultima illa ceteris majore credimus esse futurum: et hoc per orationes præsulum spiritualium, atque indulgentiam et miserationem Domini Salvatoris, qui sanctam ecclesiam sponsæ sibi fœdere conjungere dignatus est. Utrumque enim beatus Abraham pro Abimelech orans congrue designat, et ipsum Dominum Salvatorem qui est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis; et pastores ac rectores ejusdem ecclesiæ, qui quoniam castitatis illius curam gerunt, pro adversariis quoque ejus ne eam fœdere valeant, verum a cœptis noxiis ocius desistant, Domino supplicare non negligunt. Neque ab re debet videri per Abimelech hominem bonum et timentem Deum, bonorum persecutores posse figurari. Solitum namque est in scripturis, et per bonos mala, et per malos aliquotiens bona designari; nam et beatus Papa Gregorius reges impiissimos Saulem et Jechoniam in figura Domini Salvatoris ponere non dubitavit, et e contrario per factum Uriæ fidelissimum perfidiam Judæorum dicit esse designatam.

IN CAP. XXI. *Visitavit autem Dominus Sarram, sicut promiserat ei, &c.*] Visitare dicitur Sarram Deus quasi languentem et ab omni sobolis fructu jam desperatam; ut quod natura negare videbatur, divinæ præsentia gratiæ conferret: quod verbum apte congruit cunctis filiis promissionis, qui non per arbitrium propriæ libertatis, sed per electionem gratiæ salvi fiunt; non ex conatu sui laboris, sed Domino visitante cor eorum et implente donum gratiæ quod promisit.

Vocavitque Abraham nomen filii sui — Isaac.] Isaac interpretatur Risus sive gaudium, quod ipsum nomen cunctis fidelibus convenit, quibus inter cetera supernæ hereditatis bona Redemptor suus promittit, dicens: Iterum autem videbo vos, et gaudebit cor vestrum, et gaudium vestrum nemo tollet a vobis.

Et circumcidit eum octava die, &c.] Sicut Isaac in tempore quidem veteris testamenti natus est, sed ipsa sua

nativitate heredes novi testamenti designat: ita et circumcisio qua consecratus est veteris quidem testamenti sacramentum est; sed in figuram gratiæ novi testamenti præmissum, qua mundus erat in Christo ab omni peccati et mortis et mortalitatis sorde purgandus. Namque eo tempore circumcisio fideles ab originalis noxæ nodo solvebat; attamen in altioris typum gratiæ data est, qua regnum omne peccati et mortis Dominica erat passione ac resurrectione destruendum: in cujus exemplum nos et in baptismo ab omnibus peccatis absolvimur, et in novissimo die ab omni carnis et animæ corruptione ac mortalitate renovati ad vitam æternam pervenimus; ubi sicut Dominus ait, Filii resurrectionis non nubent neque nubentur, sed sunt sicut angeli in cælo; neque enim ultra mori poterunt. Et quia Dominus octava die, id est, post sabbatum resurrexit a mortuis, quia nos quoque octava ætate resurrecturos esse speramus; sex quippe sunt ætates hujus mundi, septima sabbatismi animarum in alia vita, octava ipsa resurrectionis nostræ et universalis judicii, recte circumcisio octava die fieri præcepta est. Quod autem Abraham centum erat annorum cum natus esset Isaac et circumcisis filius promissionis, perfectioni ejusdem promissionis aptissime concinit. Nam quia centenarius perfectus est numerus, quod eo maxime astruitur quia de læva transfertur in dexteram; ideoque cælestibus ac perpetuis bonis mystice competit; recte in hoc nascitur Isaac, qui sua nativitate mirabiliter senibus natus parentibus, heredes non temporalis et infimi, sed æterni in cælis regni designaretur, in quo nimirum sacramento et arca Noe centum annis fabricata est, et Abraham in terra repromissionis centum annos moratus, et Isaac in Geraris serens invenit ipso anno centuplum, et atrium tabernaculi centum cubitis est longum; et in parabola seminis evangelici terra bona centuplum fructum fecit, et Dominus relinquentibus propria centuplum in hoc tempore et insuper vitam promittit æternam: in quibus omnibus numerus centenarius aut gaudia vitæ perennis, aut ea quibus ad hæc pervenitur bona opera designat.

Crevit igitur puer et ablactatus est, &c.] Lacte nutritur Isaac cum electus quisque, filius videlicet promissionis nuper in Christo genitus, prima fidei rudimenta suscipit, et quamvis necdum summa divinitatis arcana scrutari sufficit, dulcedine tamen præmiorum cœlestium delectatus, bonis insistere operibus contendit, per quæ Deo adjuvante largienteque potiora capere mereatur, juxta illud apostoli Petri: Deponentes igitur omnem malitiam et omnem dolum, &c. (1 Pet. ii. 1.) Sed ablactatus Isaac atque ad panis edulium pervenit, cum electi proficientibus fidei incrementis non solum Jesum Christum, et hunc crucifixum confiteri discunt, verum etiam addere quia in principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum.

Fecitque Abraham grande convivium in die ablactationis Isaac.] Quia magna nimirum solemnitas est mentis summis doctoribus, cum eos quos educaverant, ad arcem viderint sapientiæ virtutisque conscendere.

Cumque vidisset Sarra filium Agar Ægyptiæ ludentem, &c.] Quidam codices habent; Filium Agar Ægyptiæ ludentem cum Isaac filio suo, quod in Hebraico non habetur; sed sive cum Isaac, sive præsentem Isaac luserit, nolebat Sarra filium ancillæ filio suo ludi existere magistrum; nolebat eum quem in promissione vetula acceperat, indignum promissionibus et cœlesti benedictione per ignobilia nothi exempla vel consortia fieri; unde et apostolus hunc ludum persecutionem vocare non dubitavit. Persequitur enim fratrem non solum qui gladiis, sive odiis, sive contumeliis insequitur, sed etiam ille qui ludis aut ineptis colloquiis eum a rectitudine suæ puritatis blandiens avertere quærit; hinc etiam Psalmista: Narraverunt mihi, inquit, iniqui fabulationes, sed non ita ut Lex tua, Domine: omnia mandata tua veritas; iniqui persecuti sunt me, adjuva me. Et ipse enim quia legem Domini et mandata veritatis amabat, narratores fabularum quasi persecutores tolerabat; ideoque ad hos superandos divinum implorabat auxilium. Apostolus autem manifeste quid uterque filius Abrahæ typice demonstret ostendit, scribens ad Galatas:

Scriptum est quod Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, et unum de libera, &c. (Gal. iv. 22.) Quod autem dicit ancillæ quidem filium secundum carnem natum, liberæ vero per repromissionem, patenter insinuat quia illum genuit demonstrans consuetudo naturam; illum vero dedit promissio significans gratiam. Natus est enim Ismahel sicut nascuntur homines permixtione sexus utriusque usitata lege naturæ; ideo dictum est, secundum carnem; non quia ista beneficia Dei non sint, sed ubi significandum fuerat Dei donum, quia indebitum hominibus gratia Dei largiretur; sic oportuit dari filium quemadmodum naturæ non debebatur excursibus. Non ergo secundum carnem natus est Isaac Abrahæ, sed ex promissione, non quia eum carne non erat operatus, sed quia de summa desperatione susceperat, et nisi adesset promittens Deus, nihil jam senex de visceribus aniculæ conjugis sperare audebat posteritatis. Quam exponens legem Apostolus adjungit: Nos autem fratres secundum Isaac promissionis filii sumus; sed sicut tunc is qui secundum carnem natus est, persequebatur eum qui secundum Spiritum, ita et nunc; non vetus testamentum quasi contrarium novo condemnat, ne vesanum dogma Manichæi, quod absit, sua auctoritate confirmet: neque enim Apostolos et Evangelistas Moysi ac Prophetis, qui vetus testamentum condiderunt, ulla ratione præferret, de quorum communi gratia spiritus virtutis et fidei alibi dicit: Habentes autem eundem Spiritum fidei, sicut scriptum est, Credidi propter quod locutus sum, et nos credimus, propter quod et loquimur; sed eos nimirum vituperat, ac domos regni pellendos judicat, qui legem quæ spiritualis est carnaliter intelligunt; qui de observatione legis temporalia a Domino beneficia et regnum temporale, non autem æterna in cælis bona requirunt: reprehendit qui sufficere sibi ad salutem litteram legis absque gratia juvante confidunt, quod est Judæorum proprium, de quibus item dicit: Ignorantes enim Dei justitiam et suam volentes constituere, justitiæ Dei non sunt subjecti; reprobatur eos, et persecutores esse fide-

lium decernit, qui coruscante evangelio, et gratia novi testamenti per incarnationem Domini toto jam orbe clarescente, nihilominus circumcisionem, et hostias, cerimoniasque legales baptizatis in Christo necessarias esse contendunt; contra quos, maxime cum hæc scriberet, vigilabat intentio, sicut totus aperte hujus Epistolæ textus bene consideratus edocet, denique verbis suis quæ posuimus subsequenter adnectit: Sed quid dicit scriptura? Ejice ancillam et filium ejus, &c. (Gal. iv. 30.) Quibus verbis patenter ostendit, quia non scripturas neque scriptores testamenti veteris quasi ancillam et filium ejus de finibus ecclesiæ pellendos esse docet; sed carnalem ejusdem testamenti observantiam, postquam per Christum gratia et libertas evangelii inluxit, dicit esse cessaturam, atque in spiritualem sensum immutatam ab heredibus novi testamenti fideliter implendam. Sic enim intelligendum est quod ait in evangelio Dominus, Quia iota unum aut unus apex non præteribit a lege donec omnia fiant; quod ea quæ Lex et Prophetæ manifeste de fide veritatis, aut operum justitiæ, cordisque purificatione, ad videndum Deum loquuntur, semper debeant ad litteram suscipi; quæcumque vero carnali adhuc populo carnaliter observanda præcipiebantur, ut est ipsa circumcisio, hostiarum oblatio, quotidiana emundatio sedulæ lepræ, non hominum tantum, sed et domorum et vestium, et innumera ejusmodi; hæc usque ad tempora dominicæ Incarnationis juxta litteram observari debuerint. Ex quo autem resurgens a mortuis Dominus aperuit discipulis sensum ut intelligerent scripturas, et ænigmata prophetiæ manifesta luce dinoscerent; legi quidem hæc in ecclesia propter auctoritatem prophetiæ decebat; sed propter inlustrationem gratiæ spiritualiter et non carnaliter observari: quamvis primitiva in Hierosolymis ecclesia multas legis cerimonias, etiam juxta litteram, observabat, Judaizantibus quoque eis qui ex gentibus vocati ad fidem fuerant; donec dilatata longe lateque per orbem, etiam sacerdotes ac doctores cœperat habere de gentibus, qui nullam Judaicæ observationis curam habe-

rent, sed tantum simplicitate Christiana apostolicis et evangelicis gauderent auscultare decretis; cui videlicet ecclesiasticæ dispositioni pulcherrime figura filiorum concinit Abrahæ: prius namque quam natus esset Isaac, Abraham et Sarra ad Ismahel quasi ad unicum filium adgaudebant; utpote qui nihil adhuc superbiæ vel levitatis in mente aut moribus ostendebat: quia ante Incarnationem Dominicam ac revelationem gratiæ, etiam spirituales quique in lege lætabantur ipsam legem a populo devotione cordis sincera juxta litteram custodiri; et merito: neque enim populus idem contra gratiam repugnabat, aut legem evangelio præferbat; sed ea quæ sola acceperat præcepta justitiæ fidei mente sectabatur. Sed et nato Isaac ac necdum ablactato, vilescere quidem cœpit amor Ismahel; ut pote congratulantibus parentibus ad nativitatem Isaac, quasi proprii amborum filii, qui non tamen aliquid adhuc de expulsione Ismahel, sive matris ejus tractabant: quia revelata jam gratia evangelii, et prædicantibus Christum apostolis, lætabatur ecclesia credentium, lætabantur ipsi doctores de conlata sibi promissione regni Dei, nec tamen observantiam circumcisionis et hostiarum feriarumque legalium quasi supervacuum confestim respuere certabant. Neque enim valebant ea quæ a Deo esse constituta noverant, repente quasi noxia repellere, maxime cum inter hujusmodi consuetudines tenera adhuc et quasi lactans sanctæ ecclesiæ nutriretur infantia. Ablactato autem Isaac, vidit Sarra ludentem ancillæ filium, et ejiciendum esse cum matre decrevit: quia postquam convaluit in fide Christi ecclesia de gentibus, venerunt quidem de Judæa carnales sensu, quasi vere ancillæ filii, et necdum spiritu gratiæ liberi facti Christo, docentes fratres ac dicentes: Quia nisi circumcidamini secundum morem Moysi, salvi fieri non potestis, quod ludi magis et vanitatis quam evangelicæ erat veritatis; immo persecutio erat non minima eos qui manifestata jam lucis dono fruebantur, in umbras figurarum voluisse reducere; unde mox gratia mater per apostolorum concilium hoc dogma cum suis auctoribus ejiciendum esse decernebat.

Non enim heres erit (inquiens) *filius ancillæ cum filio meo Isaac.*] Quod apostolus posuit cum filio liberæ; quia nulla ratione cum præconibus veritatis, qui nos per gratiam Domini Jesu salvari debere prædicant, suscipiendi sunt falsi doctores, qui ita demum nobis hanc gratiam prodesse confirmant, si etiam circumcissione juxta legis ritum consecremur; quin potius ab hereditate gratiæ, quæ est in Christo, in æternum permanebunt exsortes, qui ejusdem gratiæ virtutem negant, aut se sine gratia de operibus extollunt. Sunt et hodie nonnulli in ecclesia novi quidem testamenti sacramentis imbuti, sed per intentionem animi carnalis ad vetus testamentum atque ad figuram Agar, et Ismahel pertinentes; non quod vere veteris testamenti mandata sectentur, ex quibus Dominus ait: Si vis venire ad vitam, serva mandata; sed quia temporalia a Domino beneficia neglectis æternis requirunt, quæ vetus scriptura juxta litteram intellecta nonnumquam sonare videtur magis amplectentes, quod ait per prophetam Dominus; Si volueritis et audieritis me, bona terræ comedetis; quam quod ait per seipsum: Beati pauperes, quia vestrum est regnum Dei, de quibus dicit Apostolus: Omnes enim sua quærunt, non quæ sunt Jesu Christi, qui sive in actibus nequam inter bonos catholicos ad mortem usque perdurent, sive propter hæreses et aperta schismata sacerdotali judicio de ecclesia tamquam ancillæ filii per Sarram liberam expellantur; nihilominus omnes in judicio futuro, qui non antea se correxerunt, ab hereditate benedictionis alieni redduntur et extorres: Omnis enim qui facit peccatum, servus est peccati: servus autem non manet in domo in æternum; filius manet in æternum. Si ergo filius, inquit, vos liberaverit, vere liberi eritis.

BEDÆ PRESBYTERI

DE

TABERNACULO ET VASIS EJUS,

AC VESTIBUS SACERDOTUM,

LIBER PRIMUS.

CAP. I. Locuturi, juvante Domino, de figura tabernaculi et vasorum, atque utensilium ejus, primo situm loci, et circumstantias rerum, quomodo sese habuerint, quandoque hæc fieri præcepta sint, inspicere atque attentius considerare debemus. Omnia autem, sicut apostolus ait, in figura contingebant illis: scripta sunt autem propter nos. Omnia videlicet, non solum facta vel verba, quæ sacris literis continentur, verum etiam locorum, et horarum et temporum situs, et ipsarum quoque in quibus gesta, sive dicta sunt circumstantia rerum.

(Exod. xxiv.) *Dixit Dominus ad Moysen, Ascende ad me in montem, &c.*] Daturus ergo legem Moysi Dominus, primo illum in verticem montis evocat, ut in alto secum demoratus liberius audiat, quæ ad inferiora rediens populum præcepta doceat: simulque ex altitudine loci colligat quam celsa quantumve ab humanis secreta doctrinis sit lex quam accipit; et quomodo ab illis solummodo perfecte intelligi vel custodiri possit, qui sese a terrenis contagiis sublimius ac perfectius vivendo separaverint. Unde et populum in inferioribus expectare, donec Moyses redeat, præcepit; ut insinuet typice, quia cœlestia quidem sint arcana suæ legis, et quæ a perfectioribus tantum capiuntur, nec tamen infirmis occasio salutis desit, si sapientiæ majorum humiliter auscultare studuerint. Sic et in evan-

gelio Dominus novos gratiæ præcones in montem convocans, præceptis salutaribus instituit; ut ex loci etiam situ patesceret, quia sublimia illis, vel mandata vivendi, vel promissa daret remunerandi: juxta illud Psalmistæ, *Justitia tua sicut montes Dei*. Sed et post resurrectionem, rursum eisdem in monte sancto apparens, eosque ad prædicandum, non uni tantum populo Israel, sed mittens toti mundo: *Euntes, inquit, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti; docentes eos servare omnia quæcunque mandavi vobis*. Et legis ergo, et evangelii præcepta Dominus in monte dedit, ut sublimitatem per hoc utriusque testamenti commendaret. Verum, quia scriptura legis uni tunc populo Israel committenda, gratia vero evangelii ad omnes per orbem nationes apostolis prædicantibus erat perventura; recte ad discendam accipiendamque legem solus Moyses ascendit in montem, doctrinam vero evangelii apostoli simul omnes in monte cum Domino positi, auscultantibus et turbis audierunt. Sed et adventu Sancti Spiritus, quo hæc eadem gratia et veritas evangelii manifestius ecclesiæ data est, non apostoli solummodo, verum etiam plurima simul caterva fidelium in cœnaculo montis Sion constituta suscepit, et hoc in variarum divisione linguarum, ut tali esse miraculo ecclesia cunctarum per orbem gentium linguis Deum collaudatura signaretur.

Daboque tibi (inquit) *duas tabulas lapideas, et legem ac mandata, &c.*] Huic simile est illud evangelii, quod supra posuimus: *Docentes eos servare omnia quæcunque mandavi vobis*. Non ergo Moyses, non apostoli, non quilibet doctorum, alia debet populum Dei docere præcepta, quam quæ ipse Dominus docuit, quæque in æterno consilii sui decreto nobis observanda præscripsit, et in quorum observatione vitam nos habere æternam voluit: sicut nec de illis, quæ fieri jussit, doctores quicquam prætermittere oportet, sed omnia quæcunque ille mandavit, suis necesse habent auditoribus committere. Scripsit autem hæc in tabulis lapideis, quia in cordibus electorum fide, fortibus fixa intentione custodienda firmavit. Quorum exempla

cum nobis ad imitandum proponit, quasi scripta in lapide statuta suæ legis ostendit. Nam et Daniel vidit Dominum in figura lapidis excisi, de monte sine manibus, contrivisse pompam regni mundialis, ut regnum ipsius solum sine fine permaneat. Et Petrus fideles admonet dicens: Et vos tanquam lapides vivi, superædificamini domos spirituales.

Surrexerunt Moyses et Josue, minister ejus.] Josue minister Moysi Dominum Salvatorem, et nomine designat, et actione. Qui minister Moysi recte vocatur, quia apprensus in carne, Mosaicæ legis in se cærimonias suscipere dignatus est: quia non solvere legem, sed venit adimplere. Moysi in omnibus vestigia sequitur: quia in cunctis quæ loquitur, vel scribit Moyses, ille vel typice vel manifeste designatus, quasi comes individuus, si bene quæritur, invenitur. Hinc etenim dicit Judæis: Si crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi, de me enim ille scripsit.

Ascendensque Moyses in montem Dei, senioribus ait: Expectate hic donec revertamur ad vos, &c.] Aaron mons fortitudinis, Hur interpretatur ignis sive lumen. Unde Aaron Salvatorem Dominum, Hur designat Spiritum Sanctum: quia et de hoc dicit Esaias, Et erit in novissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium. Et ille super apostolos in lumine ignis apparuit. Ascendens ergo ad Dominum Moyses, Aaron et Hur, hoc est montem fortitudinis, et lumen ignis, in campetribus, ad regimen populi dereliquit. Et nos si doctores nostros ad altitudinem divinæ contemplationis sequi non possumus, curemus solliciti, ne aliqua nos tentatio a vicinia montis Dei retrahat: sed juxta modulum nostrum virtutum operibus insistamus, inhærentes stabili corde sacramentis nostri Redemptoris, quibus imbuti sumus; et gratiam Spiritus ejus, qua signati sumus, intemeratam in nos nobis conservare curantes. Et si qua nos adversitatum quæstio pulsaverit, mox adjutorium invocemus ejusdem nostri Redemptoris, qui fideles suos per donum Sancti Spiritus protegere a malis omnibus, ac liberare consuevit. Nec dubitandum, quia si in cœptis persistimus, per mon-

tem fortitudinis infirmitas atque humilitas nostra confirmata exaltetur, et cunctis hostium tentamentis fortior efficiatur: per lumen quoque, et ignem Spiritus Sancti, nostra illustretur ignorantia, nosterque ad dilectionem ejusdem pii conditoris animus inardescat.

Cumque ascendisset Moyses, operuit nubes montem.] Sicut mons in quo legem accepit Moyses, altitudinem perfectionis, quæ in eadem lege erat conscribenda, designat; ita nubes, qua mons tectus est, gratiam divinæ insinuat protectionis: qua tanto amplius quisque perfruitur, quanto altius ad scrutanda mirabilia de lege Dei revelatis oculis cordis ascendit. Namque nec montem solummodo, in quo Moyses ascendit, nubes operuit; sed et populum per deserta gradientem, qui nequaquam ad altiora poterat ascendere, nihilominus nubes cœlitus missa obumbravit. Unde scriptum est, Expandit nubem in protectionem eorum: quia nimirum Dominus omnes timentes se, pusillos cum majoribus, cœlesti benedictione protegit.

Et habitavit gloria Domini super Sinai, &c.] Sciendum quod non tantum sublimitas, verum etiam nomen montis, in quo lex data est, perfectionem ipsius legis figurate denuntiat. Sinai namque interpretatur Mensura mea, sive Amphora mea. Divinitus ergo procuratum est, ut mons in quo lex daretur, Amphora mea vocaretur: quasi ipso Domino per hoc vocabulum significante, quod lex sua perfectam vivendi regulam omnibus promulgaret, et unicuique secundum opera sua redderet: juxta hoc quod ait ipse: In quo enim judicio judicaveritis, judicabimini. Et: In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. Bene autem dicitur, quod Moyse ascendente, nubes et gloria Domini, sex diebus montem operuit, septimo autem die illum ad altiora montis vocavit. Sex namque diebus in lege operari, in septimo requiescere jubemur. Ascendensque montem Moyses, sex diebus nube et gloria Domini tegitur: ut insinuetur mystice, quia quicumque mandata Domini operibus justis exequitur, divina utique protectione dignus existit. Idem namque Dominus, qui Moysen in montem ascendere jussit, ascendentem quoque sua nube et claritate

circumdedit: quia qui donum nobis bene operandi tribuit, ipse nos bene operantes, ne deficiamus, illustrat, et ne tentamentis antiqui hostis, quasi fervoribus solis exuramur, protegit. Septimo autem die vocat ad altiora Dominus Moysen, quia post operum perfectionem, requiem nobis lex promittit æternam: ut qui in altitudine rectæ actionis Domino assistere curavimus, jam ad ejus visionem atque colloquium ascendere mereamur: juxta illud Psalmistæ, Etenim benedictionem dabit, qui legem dedit. Ambulant de virtute in virtutem, videbitur Deus deorum in Sion. Quod etiam in hac vita nonnullis electorum constat esse donatum, ut post activæ perfectionem conversationis, ad divinæ gratiam speculationis ascenderint, qualiscunque et quantulacunque hæc ab hominibus carne adhuc indutis fieri potest: quod et plurimis patriarcharum ac prophetarum, et præ cæteris ipsi Moysi concessum est, de quo specialiter dictum est, quia locutus sit cum Deo facie ad faciem, sicut loqui solet homo cum amico suo. Unde et de illo specialiter intelligi valet, quod sex diebus in monte nube et gloria Domini protectus sit; septimo autem die vocatus ad colloquium ejus, altiora montis conscenderit, quia nimirum per bona opera, quæ Domino donante acceperat, magis ab illo illustrari, atque ab omnibus malorum incurribus meruit obumbrari, ac sic ad sublimiora visionis et colloquutionis illius dona pervenit. Medium namque caliginis, unde vocatus esse dicitur, non inesse Deo tenebras ullas significat: sed quia lucem habitat inaccessibilem, et sicut idem dicit apostolus, Quem vidit nullus hominum, sed nec videre potest. Caligo namque illa obscuritas est arcanorum cœlestium, terrenis quidem cordibus inaccessibilis, sed Moysi et cæteris mundo corde beatis divina reserante gratia penetrabilis: quibus dicitur in Psalmo, Accedite ad eum, et illuminamini. Inaccessibilis namque est lux ejus viribus nostris, ad quam tamen acceditur muneribus ipsius. Ubi apte subjungitur:

Erat autem species gloriæ Domini, quasi ignis ardens, &c.]

Quasi ignis namque ardens species gloriæ Domini apparuit; quia corda electorum, et dono scientiæ cœlestis illus-

trat, et ardore suæ caritatis inflammat. In nube ergo, caligine, et igne gloria Domini visa est. In nube videlicet, quia nos ab æstu tentationum protegit. In caligine vero, quia potentia majestatis ejus a nulla potest creatura ad integrum comprehendi. Pax enim Dei exsuperat omnem sensum. In igne autem ardente, quia mentes fidelium supernorum bonorum, et cognitione irradiat, et spe ac dilectione accendit. Et hanc quidem Domini gloriam, filii Israel de longe et ab inferioribus aspiciunt, Moyses vero altius ascendendo penetrat; quia nimirum abdita mysteriorum divinatorum perfecti quique perfecte ac sublimiter vident. At nos nostræ memores fragilitatis et inertiae, etsi huc intrare comprehendendo nequivimus, saltem credendo, sperando, diligendo in proximo manere, atque aspectare curemus. Quasi enim filii Israel a longe oculos ad montem Dei, atque ad conspectum gloriæ ejus habent, cum infirmi quique in ecclesia se Deum videre summopere desiderantes, oculos mentis sedulo in memoriam æternæ claritatis fixos tenent. Quasi in vicinia montis Dei, in quem Moysen ascendisse noverant, commorantur, cum in illo se moderamine vivendi coercent, quo numquam gressum suæ operationis longius ab imitatione summorum virorum abstrahant, tametsi necdum plene illorum ad perfectionem sequi vestigia possint.

CAP. II. *Ingressusque Moyses medium nebulae, ascendit in montem, et fuit ibi quadraginta diebus, et quadraginta noctibus.*] Moyses medium nebulae ingressus ascendit in montem, cum prædicatores divinæ legis, in quibus ipse Moyses eximius erat ad intuenda sublimiter incerta et occulta sapientiæ divinæ, invitante ac ducente Domino penetrant. Fuit autem cum Domino Moyses quadraginta diebus et noctibus, ut hoc numero temporis disceret, quod illi solummodo decalogum legis, quem cum suo populo acceperat, possent implere, quos evangelicæ gratia veritatis, quæ quatuor libris erat describenda, juvaret. Quater enim deni quadraginta faciunt. Vel certe quod venturum esset tempus, quando eadem præcepta decalogi, quæ tunc cum uno filiorum Israel populo accepit, in notitiam cunc-

tarum gentium, quæ quatuor orbis partibus continentur, divina gratia largiente panderentur, omnesque per horum nationes observantiam, ad salutem pervenirent æternam. Verum quia breviter quam mirifico ascensu Moyses ad accipiendam legem pervenerit didicimus, jam nunc aures simul, et animos ad audienda quæ audivit, ac pro modulo nostro exponenda ipsa legis mandata convertamus. Sequitur:

CAP. III. (Exod. xxv.) *Locutus est Dominus ad Moysen, dicens: Loquere filiis Israel, ut tollant, &c.*] Et nos primitias bonorum nostrorum Domino tollimus, quando si quid boni agimus, totum hoc divinæ gratiæ tribuimus veraciter, et intimo ex corde profitentes, quod ne initium quidem bonæ actionis, aut cogitationis aliquid, nisi a Domino possimus habere: mala vero nostra semper a nobis ipsis diabolo instigante, et cœpta et consummata, nec nisi Domino donante laxanda esse fatemur. Pelagiani primitias bonorum suorum nolunt Domino tollere, sed sibimetipsis possidenda retinere: quia se boni aliquid a seipsis absque gratia Dei habere, stulta præsumptione autumant. Bene autem præcipitur Moysi, ab homine qui offert ultroneus, accipere primitias. Hilarem enim datorem diligit Deus. Et apostolus, non ex tristitia nos, aut ex necessitate, sed proposito cordis bona facere jubet. Quod se facere sciens propheta gloriatur in Domino dicens: Voluntarie sacrificabo tibi.

Hæc sunt autem quæ accipere debetis, aurum, argentum, et æs, &c.] Cuncta hæc quæ Dominus sibi a priore populo, ad faciendum sanctuarium materialiter offerri præcipit; nos quoque qui spirituales filii Israel, id est, imitatores Deum videntis populi esse desideramus, spirituali intelligentia debemus offerre, quatenus per hujusmodi oblationes voluntarias, et ipsi sanctuarium ei in nobis facere mereamur, et ipse in medio nostrum habitare, hoc est in nostro sibi corde mansionem consecrare dignetur. Cui videlicet aurum offerimus, cum claritate veræ sapientiæ, quæ est in fide recta, resplendemus. Argentum, cum et ex ore nostro confessio fit in salutem. Æs, cum eandem fidem publica

prædicatione divulgare gaudemus. Hyacinthum, cum sursum corda levamus. Purpuram, cum corpus passioni subijcimus. Coccum bis tinctum, cum gemina, id est, Dei et proximi dilectione flagramus. Byssum, cum carnis castitatem servamus. Pilos caprarum, cum habitum pœnitentiæ ac luctus induimus. Pelles arietum rubricatas, cum ipsos Dominici gregis ductores suo sanguine baptizatos videmus. Pelles hyacinthinas, cum nos post mortem spiritualia in cœlis corpora habituros esse speramus. Ligna setim, cum expurgatis peccatorum spinetis munda carne et anima Domino soli servimus. Oleum ad luminaria concinnanda, cum fructibus caritatis et misericordiæ refulgemus. Aromata, unguentum et thymiana boni odoris, cum opinionem bonæ nostræ actionis, multis ad exemplum bene vivendi, longe lateque diffundimus. Lapidés onychinos et gemmas, ad ornandum ephod ac rationale, cum miracula sanctorum, quibus cogitationes Deo devotas, et opera virtutum ornare, digna laude prædicamus. Atque hæc in adjutorium nostræ fidei, ubi opus fuerit, assumimus. Quia enim in humeris onera gestare solemus, recte per ephod, id est, superhumeralé, opera justorum, et pii pro Domino labores insinuantur. Quia vero in pectore cogitationum sedes est, recte in rationali, qui est habitus pectoris sacerdotalis, mundæ electorum cogitationes exprimentur. Lapidésque onychini et gemmæ ornant ephod ac rationale, cum eximiis summorum patrum actibus et cogitationibus, etiam miraculorum insignia junguntur. Neque aliquid vetat in lapidibus onychinis, qui sanguinei feruntur esse coloris, addita bonis operibus martyrii merita intelligi. De quibus singulis suo loco plenius opitulante Dei gratia dicendum est.

Faciendæque mihi (inquit) sanctuarium, et habitabo in medio eorum, &c.] Ostendit Moysi Dominus tabernaculum in monte, et vasa in cultum ejus consecrata: quia eidem secum tanto tempore demoranti manifeste demonstravit, quanta pietate, humilitate, et munditia, virtutes angelicæ suo Creatori gaudeant obedire. Quæ sunt perfectum in omnibus tabernaculum ejus, qui numquam in eis, ex quo

conditi sunt, manere atque inhabitare cessavit. Quorum etiam nobis in resurrectione similitudo vitæ, et communis ante Dominum conversatio promittitur: quicumque modo relictis hujus mundi contagiis, eorum in terris vitam imitari studemus, videlicet in laudando ac diligendo Dominum, et proximum quoque in Deo diligendo ac juvando, inimicos etiam ad amorem Dei, pietatis officiis provocando, quales erant quibus ait apostolus: Vos autem fratres non estis in carne, sed in Spiritu. Tabernaculum ergo, quod Moysi in monte monstratum est, superna est illa civitas et patria cœlestis, quæ illo quidem tempore ex solis extitisse creditur angelis sanctis: post passionem vero, resurrectionem, et ascensionem in cœlos, Mediatoris Dei et hominum, et multitudinem præclaram, et copiosam sanctarum recepit animarum. Vasa vero tabernaculi illius singulæ quæque sunt personæ spirituum beatorum: ex quibus omnibus ipsa Hierusalem, quæ est mater omnium nostrum, in vera pace et unitate consistit. Notandumque diligentius, quod sanctuarium Domino facere filii Israel jubentur, non ex parte simile, sed juxta omnem similitudinem tabernaculi, quod ostendit Moysi, omniumque vasorum in cultum ejus. Si enim ad angelorum in cœlis consortia tendimus, debemus vitam eorum in terris,

..... quantum non noxia corpora tardant,
Terrenique hebetant artus, moribundaque membra,

semper imitari. Quod si forte requiris, in quo hoc tabernaculum cœleste homo terrigena, spirituales carnalis imitari valeas? Diligunt Deum et proximos: hoc imitare. Subveniunt miseris, etsi non angelis qui omnes beati sunt, certe hominibus: hoc imitare. Humiles sunt, mites sunt invicem, placati sunt, divinis parent jussis: hoc, in quantum vales, imitare. Nihil mali, nihil otiosi, nihil injusti loquuntur, agunt, cogitant divinis indefessi laudibus, verbo et mente assistunt: hoc quantum potes imitare, et sanctuarium Domino, juxta exemplum quod Moysi in monte monstratum est, ædificasti, veniensque Dominus et Salvator noster cum Patre mansionem apud te faciet: quin et post

hanc vitam in illud tabernaculum quod imitabaris, perpetuo beatum introducet. Sequitur :

CAP. IV. *Sicque facietis illud, arcam de lignis setim compingite.*] Arca quæ prima omnium in tabernaculo fieri jubetur, non incongrue ipsam Domini et Salvatoris nostri incarnationem designat, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi. Quæ videlicet arca bene de lignis setim compingi jubetur. Ligna quippe setim levis atque imputribilis feruntur esse naturæ, non multum a qualitate albæ spinæ distantia. Arca ergo de lignis setim facta est : quia corpus Dominicum ex membris constabat omni vitiorum labe carentibus. Et hæc eadem sunt ligna spinis simillima, quia etsi non in carne peccati, tamen in similitudine venit carnis peccati, ut apostolus ait. Sequitur :

Cujus longitudo habeat duos semis cubitos, &c.] Quidam solent interrogare, cujus quantitatis sit æstimandus cubitus, quem Moyses vel in arca Noe, vel in factura tabernaculi posuerit : quæ, si Josephi verba viderimus, facile quæstio solvetur. Neque enim putandum est, hominem Judæum genere sacerdotalem, ingenio excellentissimum, et in scripturis divinis simul, et secularibus doctissimum, ullatenus hoc potuisse latere. Ait ergo : Facta est autem et arca longitudinis quinque palmorum, latitudinis trium. Unde patet manifeste, quia illum designat cubitum, quem duo palmi complent. Mystice autem longitudo arcae longanimam Domini ac Redemptoris nostri patientiam, qua inter homines conversatus est insinuat. Latitudo amplitudinem ipsam caritatis, qua ad nos venire, et inter nos habitare voluit. Altitudo spem futuræ sublimitatis, quia vel seipsum post passionem suam glorificandum, vel glorificaturum esse prævidit. Unde et apte longitudo erat arcae duorum cubitorum, propter videlicet doctrinam et opera quibus refulgebat in mundo. Hinc enim et evangelista Lucas sermonem se fecisse asserit, de his quæ cœpit Jesus facere et docere. Et cives ipsius admirantes dicebant : Unde huic sapientia hæc, et virtutes ? sapientiam videlicet referentes, ad ea quæ miranda dicebat : vir-

tutes, ad ea quæ gerebat: quod vero post duos cubitos, etiam semissem arca in longitudine habebat, potest ad humanæ tarditatem fragilitatis referri: quæ dicta vel opera Salvatoris sublimia, necdum, prout dignum erat, capere valebat. Unde et de quibusdam mysticis ejus actibus aperte dictum est: Hæc non cognoverunt discipuli ejus primum, sed quando glorificatus est Jesus. Similiter et de dictis illius sublimioribus: Et erat verbum istud absconditum ab eis, et non intelligebant quæ dicebantur. Habebat arca duos cubitos longitudinis; quia Dominus in carne clarus verbo et actibus apparebat. Habebat et dimidium cubiti; quia etiam tarditatem discipulorum, qua necdum perfecte dicta vel acta ipsius capere poterant, longanimiter ferebat. Unius erat cubiti latitudo arcæ, ob dispensationem ipsius Dominicæ caritatis, qua electos suos in Deo adunare curavit. Unde et pro eis supplicans Patri dicebat, Non pro his autem rogo tantum, sed et pro eis qui credituri sunt per verbum eorum in me, ut omnes unum sint, sicut tu, Pater, in me, et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint. Et paulo post: Et notum feci eis nomen tuum, et notum faciam, ut dilectio, qua me dilexisti, in ipsis sit, et ego in ipsis. Habebat post unum cubitum etiam semissem, videlicet ob significationem nostræ fragilitatis, qua necdum in hac vita positi, perfecte vel ipsi Deum diligere, vel dilectionem, quam erga nos habet Deus, comprehendere sufficimus: quin potius sicut, apostolo teste, ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus, ita nimirum etiam ex parte diligimus. Habet ergo arca unum cubitum, habet et dimidium, quia Dominus unica nos pietate sibi ac Patri associandos diligit, et nostræ quoque capacitatem dilectionis, qualiscunque in hac vita esse potest, æque pia benignitate complectitur, donec ad ejus visionem, ubi eum ex toto corde, tota anima, tota virtute diligamus, intrare mereamur. Altitudo quoque arcæ aptissime erat cubiti unius et dimidii, videlicet propter significationem unicæ spei, qua vel Dominus ipse cum esset in carne nobiscum, futuræ suæ resurrectionis, et posterioris gloriæ præstolabatur eventum, vel nos inter adversa seculi propter futu-

rorum præmia bonorum gaudere semper admonet. Habet ergo arca plenum cubitum in altitudine, quia Dominus et Salvator noster plenissime noverat, ipse etiam corruptibili adhuc conversatus in carne, quanta vel sibimetipsi, vel membris suis, quæ nos sumus, esset gloria conservata in futuro. Habet et dimidium cubitum altitudinis, quia nostræ quoque devotionem parvitatæ libenter in suo corpore suscepit, qui pia quidem intentione futuram patriam diligimus: sed necdum perfecte, quæ sit ejus felicitas, capere valemus, attamen quantum capimus, hoc non nisi ab illo habemus.

Et deaurabis eam auro mundissimo, &c.] Arca intus et foris auro mundissimo deauratur, quia assumpta a Filio Dei humana natura, et intus virtute Sancti Spiritus plena erat, et foris hominibus aperte Sancti Spiritus opera præmonstrabat. Cui nimirum arcæ bene corona aurea supra circumdari præcipitur, quia apparens in carne, atque ad redemptionem humani generis veniens Filius Dei, certum expectabat tempus et horam, quando susceptam pro nobis mortem cum ipso mortis auctore superaret, atque ad Patrem victor in cœlos ascenderet. De hac corona dicit apostolus: Eum autem qui modico quidem ab angelis minoratus est, vidimus Jesum propter passionem mortis gloria et honore coronatum. De hac in Apocalypsi Joannes, Et vidi, inquit, et ecce equus albus, et qui sedebat super illum habebat arcum, et data est ei corona, et exiit vincens ut vinceret. Equus quippe albus ecclesia, eques qui illi insidebat, Dominus est, qui habebat arcum, quia contra potestates aërias ad bella veniebat. Dataque est ei corona victoriæ, quia regnum mortis moriendo subvertit.

Et quatuor circulos aureos, &c.] Quatuor circuli aurei, quatuor sunt evangeliorum libri, qui merito aurei sunt, propter claritatem sapientiæ qua fulgent: merito circulis comparati, quia æterna est ipsa Dei sapientia quam prædicant. Neque incipiens ex tempore, neque esse desinens æterna divinitas, quam homo Christus accepit. Unde imminente hora suæ passionis precatur Patrem, dicens: Et nunc clarifica me, tu Pater, apud temetipsum claritate

quam habui prius quam mundus fieret apud te. Quatuor autem angulos habet arca, quia sacramentum Dominicæ incarnationis per omnes mundi plagas, in quibus sancta ecclesia dilatatur, celebrari non desinit. Et per eosdem angulos quatuor, quatuor circuli sunt positi; quia in cunctis mundi finibus evangelium Christi salvandis fidelium cordibus prædicatur. Duo autem circuli in latere uno, et duo sunt in altero: vel quia duo evangelistæ discipulatu Salvatoris in carne prædicantis, et miracula facientis adhærebant; duo autem alii post resurrectionem ascensionemque ejus ad cælos, ad fidem venerunt: vel quia in figura quatuor animalium, duo qui per hominem et vitulum designati sunt, passionum et mortis ejus indicia prætulere; duo vero illi qui per leonem et aquilam præfigurati sunt, victoriæ qua mortem destruxit, insignia demonstrarunt. Homo quippe Dominus, per incarnationem mortalis factus apparuit. Vitulus vero idem oblatas pro nobis in altari crucis extitit. Idem leo fortiter subigendo mortem, aquila ad cælos ascendendo factus est. Atque ideo duo circuli in latere uno, et duo sunt in altero, quia nimirum duo evangelistæ, per suam figuram assumptionem in Domino humanæ fragilitatis; et duo alii victoriam, qua de eadem assumpta fragilitate, ac morte triumphavit, insinuant. Nam quasi lævum latus arcæ duos habuit circulos, cum evangelistæ duo incarnationem Domini ac passionem figurarent. Similiter lateri dextero duo inerant circuli, quod æque duo evangelistæ resurrectionem et ascensionem ejus, quæ ad futuræ gloriæ vitæ pertinent, figuraliter exprimunt.

Facies quoque vectes de lignis setim, &c.] Vectes quibus arca portatur, sancti sunt doctores, qui Dominum prædicando audientium cordibus inferunt. Qui videlicet vectes semper esse jubentur in circulis, quia nimirum necesse est ut quicumque alii cœlestia sacramenta prædicant, nunquam ipsi mentem a memoria sacræ scripturæ, nunquam manus a divinatorum observantia mandatorum contineant. Bene autem sequitur:

Ponesque in arca testificationem, &c.] Quia illa solummodo de incarnatione Dei Filii loqui et credere debemus,

quæ nobis ipse Dominus per auctores sacræ scripturæ revelare dignatus est. Si autem vis scire, quæ sit illa testificatio quam in arca ponendam a Domino Moyses accepit, apostolum audi: Post velamentum autem, inquit, secundum tabernaculum, quod dicitur sancta sanctorum, aureum habens thuribulum, et arcam testamenti, circumtextam ex omni parte auro; in qua urna aurea habens manna, et virga Aaron quæ fronderat, et tabulæ testamenti. Urna ergo aurea in arca habens manna, anima est sancta in Christo, habens in se omnem plenitudinem divinitatis. Virga Aaron quæ excisa fronderat, potestas est invicta sacerdotii illius; de qua dicit propheta, Virga æquitatis virga regni tui. Quæ postquam ad tempus per mortem visa est esse succisa, illucescente mane resurrectionis vivacius refloruisse inventa est, ac perpetuo inviolabilis atque immarcessibilis permansura esse innotuit. Christus enim surgens a mortuis jam non moritur, mors illi ultra non dominabitur. Tabulæ testamenti in arca omnem in Christo et scientiam paternorum secretorum, et potentiam judiciorum designant. In tabulis namque testamenti, et fides erat inscripta æternæ divinitatis, quæ mundum crearet ac regeret; et mandata quibus Deo serviri oportet, et discretio judicii, qua ipse odientes se, jure condemnaret; et diligentes se, misericordia digna remuneraret. Hæc est ergo testificatio, quam Dominus Moysi in arca ponendam dedit cum confitendam nobis in Christo signavit veritatem carnis, animæ et verbi: ipsamque carnem post passionem mortis resurrectione glorificatam, et æterni regis ac pontificis dignitate sublimatam monstravit, cum ipsum esse solummodo paternorum conscium arcanorum, quasi veraciter unius ejusdemque cum Patre majestatis ipsum esse omnium judicem docuit seculorum.

.CAP. V. *Facies et propitiatorium, &c.*] Quæri solet quid propitiatorium dicat, quo operienda sit arca. Sed cum de auro fieri jubeat, et tantæ longitudinis ac latitudinis, quantæ arcam fieri præceperat; constat procul dubio, quia tabulam fieri voluit auream tantam, quanta arcam tegere sufficeret. Quod videlicet propitiatorium non aliud quam

Dominum Salvatorem, sed specialius in eo viscera pietatis designat: de quo dicit Apostolus: Quem proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius. Nam et ideo desuper ponitur, quia super exaltat misericordiam iudicio. Unde et Psalmista, Suavis, inquit, Dominus universis, et miserationes ejus super omnia opera ejus.

Duos quoque Cherubim aureos, &c.] Cherubim esse nomen angelicarum virtutum, Ezechiel propheta manifeste declarat, quas etiam juxta exemplum, quo hic fieri jubentur, cum alis sibi apparuisse designat, dicens: Et vox alarum Cherubim audiebatur usque in atrium exterius, sicut vox Domini loquentis. Et quidem numero singulari Cherub, plurali autem Cherubim dicitur, et est nomen generis masculini, sed Græca consuetudo neutro genere posuit Cherubin, *m* litera in *n* mutata. Verum noster interpres Hebræum secutus idioma, masculino genere posuit. Duos Cherubim aureos et productiles facies, non duo Cherubim aurea et productilia, quod scriptorum incuria credo in ejus translatione esse corruptum, ut pro Cherubim antiquorum more scriberetur Cherubin. Interpretatur Cherubim, sive Cherubin, scientiæ multitudo, vel scientiæ intellectus: quod videlicet nomen tanto rectius angelicis potestatibus congruit, quanto perfecte ab omni impulsu impuræ cogitationis alieni, visioni sui Conditoris adhærent. Idcirco autem alas, vel in figura Cherubim Moyses facere jubetur, vel in ipsa eorum specie vidisse se propheta testatur, quod etiam licentia solet imitari pictorum, ut in alto sedem habere angeli, et quasi levi volatu ubique discurrere posse signentur, neque ullam habere tarditatem, quin confestim ubicunque voluerint adsint. Quod ipsum quoque nobis post resurrectionem spirituali jam corpore vestitis indubitanter promittitur. Expandunt ergo alas Cherubim, et propitiatorium tegunt: quoniam angeli omnem suæ naturæ potentiam, qua in altis habitare, et cuncta supernæ illius patriæ loca levi ac læto itinere penetrare meruerunt, in obsequium sui Conditoris offerunt, ac velut propitiatorium contuentes obumbrant, id est honorant velando: quia totum quem habent

statum perpetuæ felicitatis, ejus gratiæ deputant, a quo ut nihil mali velle posse acceperunt. Duo sunt autem propter significandam societatem angelicæ pacis; quia minus quam inter duos haberi caritas non potest. Unde et sese respicere mutuo, et in propitiatorium vultus jubentur habere, quia nimirum in glorificatione divinæ visionis sibimet alterutrum consonant. Item per duo Cherubim possunt duo testamenta figurari, quorum unum futuram Domini incarnationem, aliud factam clamat. Respiciuntque se mutuo, quia in attestazione veritatis quam prædicant, in nullo ab invicem discrepant. Vertunt vultus in propitiatorium; quia et misericordiam Domini, in qua unica mundo spes est, valde commendant. Atque ideo sunt ex utraque parte oraculi, quia et præcedentia ante incarnationem Dominicam tempora, et sequentia prædicatione spiritualis scientiæ replent. Quibus etiam nomen scientiæ multitudinis, vel scientiæ multiplicatæ convenit, quod videlicet scriptura sacra spirituali ac divina scientia plena est, eademque scientia, ex quo ipsa scriptura condicæpit, augeri semper ac multiplicari non desinit. Unde et angelus Danieli: Pertransibunt, inquit, plurimi, et multiplex erit scientia. Namque Moysen ampliorem patriarchis scientiam percepisse testatur ipse Dominus, qui illi apparens ait: Ego Dominus, qui apparui Abraham et Isaac et Jacob in Deo omnipotente, et nomen meum Adonai non indicavi eis. Multiplicata est ergo ex tempore scientia divinæ cognitionis, cum hoc de seipso Dominus Moysi, quod patriarchis non indicaverat, ostendit. David qui in lege Domini meditabatur die ac nocte, videamus an se, ipso qui legem scripsit Moyse, aliquid amplius de Domino intellexisse senserit. Quomodo, inquit, dilexi legem tuam, Domine; tota die meditatio mea est. Statimque subjunxit, Super omnes docentes me intellexi. Unde et alibi gloriatur in Domino, dicens: Incerta et occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi. Item apostolos majora prophetis nosse declarat Dominus ipse, qui eisdem loquitur, dicens: Multi prophetæ et justii cupierunt videre quæ videtis, et non viderunt; audire quæ auditis, et non audie-

runt. Sed eisdem post resurrectionem ascensionemque suam majorem adhuc scientiæ gratiam repromittit, dicens: Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo; cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem. Quibus et in futuro majus omnibus, quæ in hac vita cognosci possunt, revelaturum se esse pollicetur, dicens: Qui autem diligit me, diligetur a Patre meo, et ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum. Recte ergo Cherubim scientia multiplicata dicitur, quia in utroque testamento fidelibus magis ex tempore magisque cognitio veritatis innotuit. Recte Cherubim gloriæ propitiatorium obumbrare dicuntur; quia testamento crescente per tempus, et multiplicata scientia, propitiationem nobis Domini Salvatoris prædicant; et hanc gratis semper vocibus quasi expansis, ad volatum alis honorare non cessant. Quia enim verba colloquentium, quasi volando per aerem ab ore dicentium, ad cor perveniunt audientium, merito expansis Cherubim alis, et velut ad volandum aptatis possunt designari.

Inde præcipiam, et loquar ad te, supra propitiatorium scilicet, &c.] Supra propitiatorium loquitur Dominus ad Moysen cuncta quæ per illum mandat filiis Israel; quia per gratiam propitiationis Dei factum est, ut hominibus post culpam prævaricationis apparere, et eis viam veritatis post errorem demonstrare dignatus sit. De medio Cherubim loquitur; quia per angelicam visionem, et non in sua substantia, Deus apparuit, et locutus est Moysi, attestante apostolo: Quia lex propter transgressiones posita est, donec veniret semen cui promiserat, ordinata per angelos in manu Mediatoris. Item de medio duorum Cherubim loquitur Dominus, quia per verba utriusque testamenti consona nos voce ad fidem veritatis erudit. Vel certe de medio Cherubim loquitur, quia per unigenitum suum, qui in medio duorum testamentorum in carne apparuit, humano generi Deus Pater voluntatem suam manifestare dignatus est. Quo sensu etiam illud potest accipi, quod ait Habacuc: In medio duorum animalium innotesces. Potest autem in arca etiam sancta ecclesia figuraliter accipi,

quæ de lignis imputribilibus, hoc est animabus sanctis ædificatur, et in fide sancti evangelii per quatuor mundi plagas distenta, coronam vitæ a Deo expectat æternam, habens in se tabulas testamenti in meditatione continua legis Dei, habens et urnam auream cum manna in fide Dominicæ incarnationis, habens etiam virgam Aaron, quæ fronderat, in participatione regni et sacerdotii Domini, dicente apostolo Petro: Vos autem genus electum, regale sacerdotium. Habens propitiatorium desuper, ut cuncta quæ habet bona, largiente gratia divina sese accepisse meminerit. Habens et Cherubim gloriæ in propitiatorio, vel angelica videlicet præsidia, quibus a Deo semper adjuvetur propitio: vel testamenta, quibus qualiter vivere, et quomodo auxilium recte vivendi a divina propitiatione quærere debeat instituatur. Sic autem sunt Cherubim supra propitiatorium positi, quomodo civitas Christi, id est sancta ecclesia super montem, id est super ipsum Christum esse constituta dicitur: non quod altior illo possit esse civitas sua, sed quod ejus subsidio sustentata proficiat. Cherubim supra propitiarium habet arca: quia vel angelica ministeria vel eloquia divina eo veracius ecclesiam juvant, quo ipsa in fundamento summæ veritatis stabilita consistunt.

CAP. VI. *Facies et mensam de lignis setim, &c.*] Mensa de lignis setim facta, scriptura est sacra, de fortibus sanctorum patrum verbis actibusque compacta; quæ dum nobis quæ sint æternæ gaudia beatitudinis, et quomodo ad hæc perveniatur, ostendit, cibum profecto nobis salutis ac vitæ suggerit. Hæc habet longitudinem, cum perseverantiam nobis cœptæ religionis; latitudinem, cum amplitudinem caritatis; altitudinem, cum spem perpetuæ remunerationis insinuat. Et bene longitudo duorum est cubitorum, quia actualis nostra conversatio in duabus maxime virtutibus consistit, misericordia videlicet et innocentia: dicente apostolo Jacobo, Religio autem munda et immaculata apud Deum Patrem hæc est, visitare pupillos ac viduas in tribulatione eorum, et immaculatum se custodire ab hoc seculo. In eo namque quod pupillos

ac viduas in tribulatione eorum visitare præcipit, cuncta quæ erga proximos necesse habentes, misericorditer agere debemus, ostendit: in eo vero quod immaculatos nos ab hoc seculo custodire admonet, universa in quibus nos ipsos caste vivere oportet, exprimit. Quos duos cubitos bonæ actionis, et Dominus ipse mensæ verborum suorum inesse declaravit, cum ait: Sint lumbi vestri præcincti, et lucernæ vestræ ardentes. Lumbi videlicet præcincti, ut a contagione seculi hujus perduremus immunes. Lucernæ vero ardentes, ut per opera misericordiæ coram Domino clari fulgeamus. Nam quod sequitur: Et vos similes hominibus expectantibus dominum suum, quando revertatur a nuptiis, ad altitudinem ejusdem mensæ, hoc est ad spem futuræ retributionis pertinet. Quod vero mensa unum habet cubitum in latitudine, unitatem ipsius dilectionis, quam tota nobis testamenti veteris et novi series commendat, figurate denuntiat: una quippe est caritas, hoc est simplex et pura mentis pietas, qua et Deum, et proximos, et ipsos quoque inimicos amare jubemur, quamvis magna distantia ac distinctione rectissima ipsius amoris, Deum primo loco, inimicos ultimo diligere debeamus. Ipsius quoque proximis pro differentia meritorum dispar sit modus impendendus amoris; sicut patriarcham Jacob cum omnes diligeret filios, Joseph tamen singularis merito innocentiae præ cæteris diligere scriptura teste novimus. Unde pulchre in Canticis Canticorum dicit ecclesia Christo, Introduxit me in cellam vinariam, ordinavit in me caritatem. Porro quod altitudo cubitum ac semissem habebat, cubitus æque ut in latitudine, unitatem ipsius spei nostræ cœlestis insinuat, qua expectamus Dominum nostrum, quando revertatur de cœlis, remuneraturus servos, quos vigilantes accinctis lumbis, et ardentibus bonorum operum lucernis invenerit. Nam etsi pro diversitate meritorum multæ sunt mansiones in domo Patris, unum tamen est regnum cœli, in quo omnes recipiantur electi. Semis vero qui superest, initium vitæ contemplativæ, quo nonnulli sanctorum etiam in carne adhuc positi frui meruerunt, indicat: quibus non solum sperare cœlestia præmia, verum etiam ex parte

videndo prægustare donatum est, uti Esaias et Micheas, cæterique prophetæ, qui viderunt Dominum sedentem in solio gloriæ suæ, circumstante angelorum exercitu: ut Petrus, Jacob, et Joannes, qui clarificatum inter Moysen et Eliam Dominum in sancto monte viderunt: ut magister gentium, cui priusquam carnis debitum solveret, donatum est in paradysum, ac tertium cœlum rapi, et audire arcana verba, quæ non licet homini loqui. In his ergo et hujusmodi famulis Christi, mensa nobis tabernaculi, hoc est divina scriptura, qua ecclesia sancta sine cessatione reficitur, super cubitum communis spei semissem in altitudine adjungit: quia supernæ beatitudinis gaudia præmonstrata illis priusquam reddita demonstrat: quæ nimirum præmonstratio, quia raptim et in transitu sanctorum mentibus apparet, recte per dimidium cubiti, et non per plenum cubitum figuratur.

Et inaurabis eam auro purissimo.] Mensa tabernaculi inauratur, quia et scriptura sancta sapientiæ cœlestis sensu clara refulget, et ipsi qui eam condidere prophetæ, præclari vita ac sermone fuerunt.

Faciesque illi labium aureum per circuitum, &c.] Labium aureum fit mensæ per circuitum, quia doctrina sacri eloquii per mundissima nobis prædicatorum fidelium ora ministratur. Neque illorum locutio, qui divina nobis arcana traderunt, humanæ confabulationis sermonibus ullatenus attingi consentiebat, quin potius non tantum nociva, sed et otiosa hominum verba graviter ferre ac redarguere curabant. Vel certe labium fit aureum mensæ per circuitum; quia scriptura sancta omni ex parte suæ locutionis cum recte intelligitur, claritatem nobis sapientiæ cœlestis insonat. Cui videlicet labio corona additur; quia lingua prædicantium suis auditoribus retributionem vitæ promittit æternæ. Et bene ipsa corona quatuor digitis alta fieri præcipitur; quia celsitudo nobis coronæ perennis, per quatuor sancti evangelii libros ostenditur, vel quod per custodiam evangelicæ fidei et operationis, ad coronam nos vitæ pervenire oportet. Pulchreque per digitos libri designantur, quia nimirum et tabulæ legis, digito Dei esse

scriptæ referuntur: et in evangelio Dominus distractionem legis temperaturus, digito scribebat in terra, dicens de adultera, quam accusabant Pharisæi et Scribæ: Si quis vestrum sine peccato est, primus in illam lapidem mittat. Digitus autem Dei, Spiritus Dei intelligitur. Unde illud quod Lucas Dominum dixisse refert, Si ergo in digito Dei ejicio dæmonia: Matthæus clarius exponendo dixit, In Spiritu Dei. Itaque labio mensæ aureo corona aurea quatuor digitis alta superponitur; quia purissima sanctorum prædicatorum eloquia, spem supernæ beatitudinis expectant, quæ ministerio Sancti Spiritus in quatuor sancti evangelii libris descripta continetur. Nec solum prædicatores ipsi præmium in coelis sui laboris accipiunt, verum etiam omnibus sibi obtemperantibus eandem vitæ coronam certa evangelicæ veritatis auctoritate promittunt. Bene autem eadem corona interrasis fieri præcipitur; quia nimirum æterni retributio regni non indifferenter omnibus datur, sed pro qualitate accipientium distinctio divinitus examine singulis quibusque distribuitur. Corona etenim aurea mensæ Domini pura et non interrasis esset, si claritas futuræ justorum retributionis æqualis omnibus panderetur: instar videlicet hujus solis mundani, cujus splendorem Deus indifferenter super bonos et malos facit oriri. At quia sicut stella a stella differt in claritate, ita erit et resurrectio mortuorum. Corona mensæ Domini variis distincta sculpturis, sed competenter ordinatis apposita est. Æterna etenim vita futura omnibus est promissa justis, sed multiformis in illa pro diversitate meritorum gloria est singulorum. Quod vero descripta prius una corona subjungitur:

Et super illam alteram coronam aureolam.] De illorum potest præmio recte intelligi, qui generalia scripturæ sanctæ mandata spontanea vitæ perfectioris electione transcendunt, ideoque specialem præ cæteris fidelibus retributionem voluntariæ oblationis expectant. Corona namque aurea quatuor digitis alta labio mensæ aureo apponitur, cum per evangelium his qui mandata divinæ legis custodiunt, vita æterna promittitur: dicente Domino ad divitem, Si vis ad vitam ingredi, serva mandata. Non homicidium

facies : non adulterabis : non facies furtum : non falsum testimonium dices : honora patrem et matrem : et diliges proximum tuum sicut teipsum. Sed eidem coronæ altera corona aureola superponitur, cum protinus subinfertur : Si vis perfectus esse, vade, vende quæ habes et da pauperibus, et habebis thesaurum in cælo, et veni sequere me. Ad hanc coronam pertinet canticum illud novum, quod virgines tantum coram Agno cantasse referuntur, qui empti sunt ex hominibus primitiæ Deo et Agno. Ad hanc, quod iidem sequuntur Agnum quocumque abierit. Vel certe corona aurea labio mensæ Domini apponitur, cum in verbis sacræ scripturæ dicimus, egredientes e carne animas ad æterna in cœlis præmia esse recipiendas. Et super illam altera aureola superadditur corona, cum in eadem scriptura repetitur, quod eis sublimior in fine seculi gloria in corporum quoque immortalium receptione servetur.

Quatuor quoque circulos aureos præparabis, &c.] Hæc, ut supra de arca exposuimus, etiam hic accipienda sunt. Quatuor namque circuli aurei, quatuor evangeliorum sunt libri ; per quorum fidem contigit, ut omnis scriptura sancta per mundum legeretur et intelligeretur universum. Quatuor autem pedes habet mensa ; quia quadriformi ratione omnis divinorum eloquiorum series distinguitur. In libris namque omnibus sanctis intueri oportet, quæ ibi æterna intimentur, quæ facta narrentur, quæ futura prænuntientur, quæ agenda præcipiantur vel moneantur. Item mensa tabernaculi quatuor habet pedes ; quia verbo cœlestis oraculi, vel historico intellectu, vel allegorico, vel tropologico, id est, morali, vel certe anagogico solent accipi. Historia namque est, cum res aliqua quomodo secundum literam facta sive dicta sit, plano sermone refertur : quomodo populus Israel ex Ægypto salvatus, tabernaculum Domino fecisse in deserto narratur. Allegoria est, cum verbis, sive rebus mysticis præsentia Christi et ecclesiæ sacramenta signantur : verbis videlicet, ut Esaias ait, Egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet. Quod est aperte dicere : Nascetur virgo Maria

de stirpe David, et Christus de stirpe ejus oriatur. Rebus autem, ut populus de Ægyptia servitute per sanguinem Agni salvatus, ecclesiam significat, passione Christi a dæmonica dominatione liberatam. Tropologia, id est, moralis locutio, ad institutionem et correctionem morum, sive apertis seu figuratis prolata sermonibus respicit. Apertis videlicet, ut Joannes admonet dicens, Filioli mei, non diligamus verbo nec lingua, sed opere et veritate. Figuratis vero, ut Salomon ait: Omni tempore sint vestimenta tua candida, et oleum de capite tuo non deficiat. Quod est aperte dicere, Omni tempore sint opera tua munda, et caritas de corde tuo non deficiat. Anagogæ, id est, ad superiora ducens, locutio est, quæ de præmiis futuris, et ea quæ in cœlis est vita futura, sive mysticis seu apertis sermonibus disputat. Apertis scilicet, ut: Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Mysticis vero, ut: Beati qui lavant stolas suas, ut sit potestas illis in ligno vitæ, et per portas intrent in civitatem. Quod est patenter dicere: Beati qui mundant cogitationes et actus, ut potestatem habeant videndi Dominum Christum, qui ait: Ego sum via et veritas et vita; et per doctrinam atque exempla præcedentium patrum intrent in regnum cœlorum.

Subter coronam erunt circuli aurei, &c.] Apte subter coronam erunt circuli, quia libris sancti evangelii in hac vita utimur, coronam vero vitæ supernæ futuram in cœlis speramus. Per quos videlicet circulos immittuntur vectes ad subvehendam mensam, quia doctores sancti, ut verbis sacri eloquii corda audientium reficiant, ipsi per omnia mentem suam necesse est in evangelica lectione fixam teneant, quatenus ad fidem sensumque illius omnem interpretationis ad doctrinæ suæ intentionem dirigant, curentque sedulo ne quid aliud agendum, sperandum, amandumve in scripturis omnibus, quam quod in quatuor evangelii libris invenitur, doceant. Qui dum universa scripturarum eloquia, ad eam quæ in evangelii scripta est fidem ac dilectionem referunt, quasi totam Domini mensam cum panibus ac vasis ipsius in quatuor circulis portant.

CAP. VII. *Parabis et acetabula ac phialas, &c.]* Varia

vasa quæ ad offerenda libamina sunt facta, variæ sunt distinctiones eloquii divini, pro dispari capacitate audientium. Non enim una eademque omnibus potest convenire doctrina: aliter namque sapientes, aliter insipientes; aliter divites, aliter pauperes; aliter sani, aliter infirmi; aliter senes, aliter juvenes; aliter viri, aliter fœminæ; aliter cœlibes, aliter conjugati; aliter prælati, aliter subditi docendi sunt. Quæ tamen vasa omnia ad mensam tabernaculi, omnia ad offerenda libamina pertinent, quia quæcunque prudens doctor diversa pro diversitate audientium loquitur, universa in regula sacræ scripturæ reperiuntur, atque ad offerenda Domino vota bonorum operum corda excitant auditorum. Quæ videlicet opportuna diversitas sanctæ prædicationis ipsius Domini ore designabatur, cum diceret: Quis putas est fidelis dispensator et prudens, quem constituit Dominus super familiam suam, ut det illis in tempore tritici mensuram? Mensuram quippe tritici conservis dat in tempore fidelis dispensator et prudens, quando discretus verbi minister non solum tempus opportunum in dicendo observat, verum etiam qualitatem sensumque auditorum diligenter exquirat, et juxta distantiam hujus modum sui sermonis temperat.

Et pones super mensam panes propositionis, &c.] Panes propositionis super mensam positi semper, doctores sunt spirituales, qui in lege Domini die ac nocte meditantes, cunctis ecclesiam intrantibus refectionem verbi cœlestis offerunt. Qui recte propositionis panes vocantur, quia in propatulo semper esse debet universis fidelibus sermo salutis, neque unquam in ecclesia deesse oportet piis auditoribus verbum solatii, quod Dominus per præcones veritatis mundo proponens, in conspectu suo semper apparere, et usque ad finem seculi, his qui esuriunt et sitiunt justitiam, incessanter abundare voluit. De his panibus in Leviticum plenius, quot et quales faciendi, vel quomodo ponendi fuerint, refertur, dicente Domino ad Moysen: Accipies quoque similam, et coques ex ea duodecim panes, qui singuli habeant duas decimas, quorum senos altrinsecus super mensam purissimam coram Domino statues:

et pones super eos thus lucidissimum, ut sit panis in monumentum oblationis Domini, per singula sabbata mutabuntur coram Domino suscepti a filiis Israel fœdere sempiterno: eruntque Aaron et filiorum ejus, ut comedant eos in loco sancto. Ubi manifeste in primis ipso etiam numero panum duodecim apostolorum forma præmonstratur, quos apparens in carne Dominus primos elegit, quorum ministerio cibum vitæ cunctis gentibus daret. Denique esurientibus in deserto turbis, dicit eisdem discipulis suis, nostris videlicet apostolis: Date illis vos manducare. Et saturatis de quinque panibus quinque millibus hominum, ipsi collegerunt duodecim cophinos fragmentorum: quia nimirum apostolorum et apostolicorum virorum est, ea quæ turbæ nequeunt, scripturarum sacramenta capere. Duodecim ergo panes in mensa tabernaculi, duodecim sunt apostoli, et omnes doctrinæ illorum sequaces in ecclesia. Qui quoniam usque ad consummationem seculi, populum Dei alimoniis verbi reficere non desinunt, panes duodecim propositionis nunquam de mensa Domini recedunt. Et bene iidem panes non de qualibet farina, sed de simila fieri jubentur: quia nimirum quicumque aliis verbum vitæ ministrant, primo ipsos necesse est virtutum frugibus operam dare, quatenus ea quæ prædicando admonent, etiam faciendo commendent, configurati exemplis illius qui de semetipso ait: Nisi granum frumenti, cadens in terram, mortuum fuerit, ipsum solum manet. Bene etiam iidem panes seni altrinsecus super mensam statui præcipiuntur, propter concordiam scilicet caritatis et societatis, nam et Dominus binos ad prædicandum discipulos misisse perhibetur: figuraliter insinuans, quia sancti doctores numquam ab invicem, vel in assertionem veritatis, vel in effectu dilectionis discrepant. Quod autem super panes thus lucidissimum ponitur, virtutem orationis designat, quia iidem doctores suæ ministerium prædicationis, simul et devotionem operis Domino commendant. Nam per thus orationem designari, testatur Psalmista, qui dicit: Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo. Et thus lucidissimum super panes ponitur in monumentum

oblationis Domini, quando piæ sanctorum actioni ac doctrinæ oratio pura superadditur, quo per hæc utraque rite sociata, semper memoria sacræ oblationis in conspectu summi arbitri appareat. Bene autem per singula sabbata panes coram Domino mutari mandantur; panes namque qui per sex dies operandi in mensa Domini fuerant positi, sabbato nobis mutantur, cum doctores quique sanctæ ecclesiæ, completo tempore sui sancti laboris, æterna in cœlis quiete remunerantur, et alios post se in idem opus laborandi in verbo, sub ejusdem spe retributionis relinquunt. Sicque fit, ut mensa Domini nunquam panis inops remaneat, verum mox uno sublato pane, alius loco ejus substituat, dum succedentibus sibi per ordinem ministris verbi, nunquam ecclesiæ desunt, qui apostolice, sive fidem pietatis, seu munditiam actionis, et verbis ostendant et factis: semper manente pulcherrima illa sententia, qua in laude ejusdem sanctæ ecclesiæ dicitur: Pro patribus tuis nati sunt tibi filii, constitues eos principes super omnem terram, quasi aliis verbis tabernaculo Domini diceretur: Pro panibus tuis vetustis parati sunt tibi novi, constitues eos in refectionem cordium spiritualium fidelibus toto orbe terrarum. Panes ergo pro panibus mutantur, mensa autem semper eadem in tabernaculo stabat, quia abeunt et veniunt doctores verbi, aliisque cedentibus succedunt suo in ordine alii: scriptura autem sacra nullis abolenda per ævum temporibus constat, usque dum in fine mundi apparente Domino, nec scripturis ultra, nec interpretibus eorum opus habebimus, impleta illa exoptatissima prophetia Domini, qua dicit: Et non docebit unusquisque proximum suum, et unusquisque fratrem suum, dicens, Cognosce Dominum, quoniam omnes scient me, a minore usque ad majorem eorum. Coquebantur autem panes ante sabbatum, ut Josephus scribit, duo et duo divisi ante sabbatum: et sabbato mane oblatis super sacram mensam ponebantur seni ad alterutros conversi, duabus pateris aureis superpositis, thure plenis, quæ permanebant usque ad aliud sabbatum, et tunc pro illis alii deportabantur, illi vero sacerdotibus exhibebantur: et thure

incenso in igne sacro, in quo omnia holocausta fiebant, aliud thus super alios panes adjiciebatur, quodque in libro Regum scriptum est, quia David tabernaculum ingressus, panes sanctos a sacerdotibus acceperit, sabbato mane factum est. Venit enim ad tabernaculum illa hora, qua panes septimanæ præcedentis sublatis erant de mensa Domini, ut ponerentur panes novi, qui pridie fuerant cocti: sicque panes sanctos accepit, ut ne ad momentum quidem horæ mensa Domini sine pane maneret. Unde solertius adhuc considerare libet, quod panes per singula sabbata mutari jubebantur: namque ita mutabantur, ut singuli eorum et sabbato imponerentur in mensam, et sabbato rursus ablatis in esum proficerent sacerdotum: et sex quidem diebus operum in mensa propositi apparerent, sed in die sabbati, id est, requiei, impositi in mensa, rursusque die altero sabbati de mensa sublatis. In cujus ordine positionis quid nobis aliud mystice intelligendum est, nisi quod sancti doctores, imo omnes justi, et post opera bona, quibus in ecclesia claruerunt, ad requiem perveniunt, et ut bona delectentur operari, spe futuræ quietis ac beatitudinis accenduntur? Imponebantur ergo panes sabbato in mensa Domini, ea utique intentione ponentium, ut transacto sabbato ibidem per sex dies operandi manerent: his quoque transmissis altero superveniente sabbato, in refectionem summi sacerdotis et filiorum ejus consumerentur: quia nimirum in primordio nobis Deo devotæ conversationis accipienda requies, et vita æterna promittitur, ea tamen conditione, ut per labores et opera bona vitæ temporalis ad eam pertinere debeamus. Qua autem ratione hoc quod summus sacerdos et filii ejus panes propositionis comedebant, ad ingressum vitæ cœlestis pertineat, in expositione versiculi sequentis aptius suo loco dicetur. Quodque in libro Regum scriptum est, quia David tabernaculum ingressus panes sanctos a sacerdotibus accepit, sabbato mane factum est. Venit enim ad tabernaculum illa hora qua panes septimanæ præcedentis sabbati tollendi erant de mensa Domini, ut ponerentur panes novi, qui pridie fuerant cocti: sicque panes sanctos

accepit, ut ne ad momenta unius quidem horæ mensa Domini sine pane maneret. Suscipiebantur autem panes iidem a filiis Israel, quia de cœtu spiritualium Dei famulorum eligi atque ordinari debent, qui gradum sacerdotii vel doctrinæ subeant. Quodque in conclusione subjungitur, Eruntque Aaron et filiorum ejus, duobus modis accipi per mysterium potest. Comedit namque Aaron cum filiis suis panes sanctos de mensa tabernaculi sublato, cum Summus Pontifex noster raptos de hac vita electos suos in augmentum corporis sui, quod est in cœlis, hoc est summæ illius electorum multitudinis introducit: vel certe erunt panes sancti Aaron et filiorum ejus, cum præsules quique, et subjecti illis in Domino populi, exemplis patrum præcedentium ad vitam nutriuntur æternam.

CAP. VIII. *Facies et candelabrum ductile de auro purissimo.*] Candelabrum tabernaculi, sicut et mensa, universalem præsentis temporis ecclesiam designat. Ideo namque sunt ante velum, intra quod arca testamenti posita est; quia necdum ad visionem in cœlis sui Redemptoris meruit intromitti. Sed mensa est; quia his qui esuriunt et sitiunt justitiam, victum quotidie cœlestem, ne in tentationibus deficiant, impendit. Candelabrum est; quia iter lucis errantibus ostendit. Mensa pariter et candelabrum est; quia sanctis edocta literis, et animam esurientem satiare bonis, et sedentibus in tenebris atque umbra mortis, lucernam verbi subministrare didicit. Cui nimirum lucernæ dum sese humiliter subjecit, ad agenda videlicet, quæ Dei sermo præcipit, a suis se voluptatibus cohibens, ad speranda præmia ac diligenda quæ promisit, a visibilibus se gaudiis sustollens, quasi candelabrum ejus efficitur; quia suis per omnia voluptatibus imperium cœleste præponit, seseque humilians claritatem verbi Dei omnibus, et prædicando et faciendo præmonstrat.

Hastile ejus, calamos, scyphos, &c.] Hastile candelabri, ipse qui est Caput ecclesiæ, mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus, debet intelligi. De cujus corpore, quod nos sumus, quasi de calamis ex hastili procedentibus dicit apostolus: ex quo totum corpus per nexus et con-

junctiones subministratum et constructum, crescit in augmentum Dei : quia nimirum omnipotens Deus Redemptor noster, qui in se quo proficiat non habet, adhuc per membra sua quotidie augmentum habet. Calami ergo procedentes de hastili, prædicatores sunt, qui instituti a Domino, dulcem sonum in mundo ediderunt, videlicet canticum novum. Calami sunt omnes ecclesiæ filii, qui sibi (dicente propheta : Cantate Domino canticum novum, laus ejus ab extremis terræ) libenter obtemperant, resonantes laudem Domino, ac dicentes : Et direxit gressus meos, et immisit in os meum canticum novum, hymnum Deo nostro. Quia vero scyphi vino repleti solent, non immerito per eos mentes audientium designantur, quæ ad vocem prædicantium vino scientiæ replentur. Et quoniam eodem vino internæ dilectionis inebriata corda fidelium, infatigabili desiderio ad Deum tendunt, recte in candelabro post scyphos sphærulæ fiunt : sphæra enim in omni parte volvitur, quia nimirum mentes electorum nec adversitatibus seculi ullis retineri, nec prosperitatibus possunt corrumpi, quin in omnibus quæ occurrunt, ad Deum per sancta desideria proficiant. Et bene post calamos, scyphos, et sphærulas in candelabro lilia designantur ; quia post gratiam prædicationis, post ebriationem potus spiritualis, post irrevocabilem sanctæ operationis procursum, illa virens patria sequitur, quæ animabus sanctis, id est, floribus vernat æternis.

Sex calami egrediuntur de lateribus, &c.] Constat quidem numerum senarium, in quo factus est mundus, operum perfectionem designare. Sed quoniam ita positus est in descriptione calamorum, ut in bis ternos dividatur, magis de ternario dicendum. Tres namque calami de uno latere hastilis, et tres egrediuntur de altero ; quia fuerunt doctores ante adventum Domini in carne, qui fidem Sanctæ Trinitatis mystica voce designarent, et, quantum rudes adhuc capere poterant, prædicarent. Unde est illud Psalmistæ, Verbo Domini cæli firmati sunt ; et spiritu oris ejus, omnis virtus eorum. Nomine etenim Domini, Patrem ; nomine verbi, Filium ; Spiritum vero Sanctum

ipso suo nomine spiritum oris ejus appellat. Cujus videlicet Sanctæ Trinitatis unam esse potentiam, voluntatem et operationem designat, cum et cœlos verbo Domini, et omnem virtutem eorum spiritu oris ejus esse firmatum asseverat. Sunt modo doctores, qui eandem fidem Sanctæ Trinitatis aperte prædicent, ita ut omnes qui ad Christum pertinent, eadem debeant fide consecrari: dicente apostolis Domino, Euntes ergo, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti. Unde et Paulus pro fidelibus orans, eosque Trinitatis fide accepta confortari desiderans, ait, Gratia Domini nostri Jesu Christi, et caritas Dei, et communicatio Spiritus Sancti cum omnibus vobis. Item tres calami ex uno latere candelabri, et tres prodeunt ex altero: quia et ante et post incarnationem Dominicam terni fuere gradus eorum qui fideliter in ecclesia Domino servirent, conjugatorum videlicet, continentium, et rectorum: quorum distantiam Ezechiel propheta mystice describit, cum veniente plagarum articulo tres tantummodo viros, Noe videlicet, Daniel, et Job, liberandos esse prædixit. In Noe namque, qui arcam in undis rexit, præpositos ecclesiæ: in Daniele, qui in aula regia continenter vivere studuit, continentibus sive virginibus: in Job, qui in conjugali vita positus, mirandum cunctis exemplar patientiæ præbuit, bonorum vitam conjugatorum ostendit. Item eorundem in novo testamento distantiam Dominus sub figura insinuat eorum, qui in lecto, in agro, in mola reperiendi sint in die judicii. E quibus singulos assumendos, et singulos dicit esse relinquendos. Namque in lecto quies continentium, in agricultura industria prædicantium, in gyro molæ labor exprimitur conjugatorum. Et quia in omnibus his gradibus quidam eligendi, quidam vero reprobandi; recte de singulis dicitur, Quia unus de duobus assumetur, et alter relinquetur. Quia vero in parte electorum sublimius est meritum prædicantium, quam eorum qui solummodo continentium, et non etiam operi doctrinæ student, item sublimior continentium, quam conjugatorum conversatio: recte supremi calami, qui hinc et inde de hastili procede-

bant, eos qui in utroque testamento inter virtutes alias doctrinæ studiis sese subdidere designant. Recte inferiores calami, qui æque ex utroque hastilis latere prodeunt, vitam continentium Deo devotam, recte infimi calami, et ipsi ex eodem unius candelabri stipite orti, bonorum vitam conjugatorum, in utriusque testamenti tempore, uni eidemque Domino fideliter servientem, typice demonstrant. Diversis ergo locis calami procedunt de hastili, qui tamen omnes suo quique loco et ordine reflexi in altum, ad unam perveniunt summitatem, quatenus æqualem supra se positionem lucernarum valeant conservare: quia nimirum electi, etsi meritorum sunt gradibus discreti, una sunt fide veritatis imbuti, ad unam in cœlis lucem æternæ veritatis perventuri: et quanto quisque altius in hac vita Christo adhærere curaverit, tanto vicinior in illa vita ejus visione fruitur, ita ut de quibusdam pro magnæ merito virtutis dicatur: Hi sunt qui sequuntur Agnum quocunque abierit. De quibus paulo ante, quasi de proximis candelabro calamis, præmissum est: Et cantabant quasi canticum novum ante sedem, et ante quatuor animalia et seniores. Ubi ostenditur, quod omnes sancti per plateas supernæ illius civitatis, canticum lætitiæ novum Domino cantant. Sed illi præ cæteris ibi specialius gaudio carminis sublimantur, qui hic generalem vitam fidelium privilegio sacræ virginitatis transcenderunt.

Tres scyphi, quasi in nucis modum, &c.] Nucem in figura præsentis ecclesiæ poni solere, testatur Salomon, qui ex persona doctorum fidelium loquitur: Descendi, dicens in Cantico Canticorum, ad hortum nucum, ut viderem poma convallis. Sicut enim nux dulcem quidem habet fructum interius, sed non hunc ostendere foris, nisi fracta testæ duritia, potest: sic justorum vita præsens, ita suavitatem gratiæ spiritualis intimo corde conservat, ut hæc a proximis quanta sit, nullatenus valeat perspici, donec soluto corporis domicilio, libere se animæ ipsorum alterutrum in cœlesti luce conspiciant, et quanta singulæ gratia Sancti Spiritus fulgeant, quantum unaquæque diligatur ab altera, nulli prorsus remaneat occultum. Fiuntque scyphi in

candelabro ad nucis modum, cum quilibet electi vino sapientiæ repleri desiderantes, ad exemplum sese informare satagunt præcedentium justorum, quos magna invisibilium bonorum dulcedine ac dilectione plenos esse noverunt. Quod autem per singulos calamos tres fuere scyphi, sphærulæ et lilia, significat ternas temporum differentias, quibus electi et ante incarnationem Dominicam, et postea Deo devoti vixerunt. Fuerunt etenim justi ante legem, fuerunt sub lege, fuerunt temporibus prophetarum. Item post ascensionem Dominicam congregata est ecclesia primitiva de Israel, congregatur nunc ecclesia de gentibus, congreganda est in fine mundi de reliquis Israel. Habebat ergo calamus primus in uno latere tres scyphos, sphærulas et lilia, quia in parte doctorum ante incarnationem Domini erant tres ordines eorum qui haustum gratiæ cœlestis, quasi scyphi sitirent, in viam Domini promptissime, quasi sphærulæ currerent, supernæ donum retributionis, quasi candorem liliorum odoremque gaudenter expectarent; id est, ante legem, sub lege, sub prophetis. Secundus calamus et ipse habebat tres scyphos, sphærulas et lilia, quia continentes illius temporis æque tres ordines sanctorum in præfata distinctione temporum habebant, potum spiritualem desiderantes, viam mandatorum Domini currentes, et cœlestia præmia præstolantes. Tertius similiter calamus tres scyphos et sphærulas, et tria habebat lilia: quia multi erant conjugati ante legem, multi sub lege, multi in diebus prophetarum, qui verbum Domini audire, qui viam ejus currere, qui bonorum præmia operum ab ipso expectare gauderent. Item ex alio latere hastilis, et primus calamus, et secundus, et tertius, tres scyphos et sphærulas, tria quoque lilia habebat: quia in novo quoque testamento, et in doctoribus, et in continentibus, et in conjugatis Deo devotis tres fuere ordines temporum distantium: hoc est in primitiva ecclesia de Israel, in nostra electione de gentibus, in ultima collectione reliquiarum Israel, qui universi quique suo tempore verbo vitæ debriari, in viam pacis properare, candorem perpetuæ lucis videre desiderant.

In ipso autem candelabro erunt quatuor scyphi, &c.]

Diximus ipsum candelabrum, id est, stipitem candelabri medium, de quo calami procedebant, Dominum Salvatorem designare; de cujus gratia justis, quicquid boni habent, acceperunt. Unde ipse in evangelio, cum dixisset discipulis, Ego sum vitis, vos palmites; continuo subjunxit, Sicut palmes non potest ferre fructum a semetipso, nisi manserit in vite; sic nec vos, nisi in me manseritis. Quasi aliis verbis diceret: Ego sum candelabrum, et vos calami mei: sicut calamus non potest se erigere ad supportandam lucernam, nisi fixus manserit in stipite candelabri: sic nec vos, nisi in me manseritis, lucem veritatis ac fidei in vobis ferre valetis. In quo nimirum candelabro quatuor scyphi sunt facti, quia in quatuor libris sancti evangelii, qui de Domino sunt conscripti, gustum vini novi, hoc est doctrinæ cœlestis, invenimus, quod non utres veteres, hoc est mentes terrenis adhuc desideriis inhærentes, sed tantum innovata per Spiritum gratiæ corda fidelium capere queunt. Sunt per singulos scyphos sphærulæ, simul et lilia deformata, quia idem Dominus, qui poculum nobis sapientiæ spiritualis propinavit, cursum quoque piæ operationis inoffensum ac promptum et habendum nobis ostendit: et ut habere possimus, ipse donabit, et ne in vacuum curremus, claritatem nobis patriæ cœlestis, ad quam intenderemus, promisit: et hujus nobis aditum sua gratia patefecit, vel certe, quia sub duobus calamis per tria loca scyphi, sphærulæ et lilia fieri mandantur. Possumus hæc ita mystice interpretari, quia tribus fidelium gradibus, de quibus sæpius diximus, conjugatorum scilicet, continentium et virginum, et doctrinam veritatis aperuit, et cursum boni operis imperavit, et hæreditatis semper immarcessibilis atque incorruptæ benedictionem promisit atque donavit. Et apte scyphi, sphærulæ et lilia candelabri non super calamos, sed sub calamis esse jubentur; quia corda prædicantium, immo omnium electorum, ne ad infima delabi possint, donis, mandatis et promissionibus Dominicis sustentantur, atque ad amanda et quærenda cœlestia sublevantur. Hinc etenim sancta ecclesia, videlicet sponsa Christi, de ipso gloriatur, dicens:

Læva ejus sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me. Læva quippe sponsi sub capite est posita sponsæ; quia temporalibus beneficiis Dominus mentes fidelium a terrenis voluptatibus et concupiscentiis segregans, ad speranda ac desideranda perpetua bona erigit. Et dextera illius amplexabitur eam, quia ostensa divinæ majestatis ejus, visio illam sine fine glorificat. Apte scyphi, sphærulæ et lilia sub duobus sunt calamis, quia in utroque testamento fidelibus, quamvis cæremoniis distantibus, eadem devotio Domino serviendi mandata, eadem est gloria regni cœlestis conservata. Quartus autem scyphus, sphærule et lilium, quæ supra calamos omnes juxta summitatem fuere candelabri ipsius, proprie ad Dominum pertinet Salvatorem, qui non solum electis suis virtutum scientiam, operationem, et remunerationem tribuit, verum etiam in seipso idem homo Christus figuram ostendens scyphi, cum se plenum Spiritu Sancto declaravit: formam prætendit sphæræ, cum apparens in mundo, absque ullo circumstrepentium rerum obstaculo, exultavit ut gigas ad currendam viam: speciem monstravit lilii, cum resurgens a mortuis, atque ad cœlos ascendens, clarificatus est ea claritate quam habuit priusquam mundus esset apud Patrem. Et recte hic scyphus, sphæra et lilium calamis altior eminebat; quia nimirum dona, quæ mediatori Dei et hominum, homini Jesu Christo Deus Pater contulit, omnem humanæ capacitatis modum transcendunt. Unicuique enim nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi. In ipso autem Christo, sicut apostolus ait, habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter. Bene autem sequitur:

Et sphæræ igitur et calami ex ipso, &c.] Omne enim opus candelabri, hoc est et stipes medius, et calami ex ipso procedentes, cum omni suo ornatu, de auro fiunt; quia et Dominus ipse specialiter immunis a peccato, atque operibus justitiæ per omnia præclarus, in mundo apparuit; et eandem innocentiam atque justitiam membra ejus in hac interim vita, quantum valent, imitantur; in futuro autem veraciter ipsi adhærendo proficiunt. Et apte idem aurum ductile

fuit, ductile namque feriendo producit; quia et Redemptor noster, qui ex conceptione et nativitate perfectus Deus et homo extitit, passionum dolores pertulit, ac sic ad resurrectionis gloriam pervenit: et omnes qui volunt pie vivere in illo, persecutionem patiuntur, quia et ipsi quasi metallum feriendo dilatatum, per passionis contumelias ad immortalitatis gratiam proficiunt. Unde et in Psalmo quarto, qui inscribitur, In carminibus, quibus in mysticis fidei calamis dicit ecclesia suo Redemptori: In tribulatione dilatasti me. Ac si aurum ductile suo artifice diceret: In percussione fabrili amplificasti me, et majorem tundendo mihi profectum dedisti.

CAP. IX. *Facies et lucernas septem, &c.*] Lucernæ, septem sunt dona Spiritus Sancti; quæ et in Domino ac Redemptore nostro cuncta semper manserunt, et in membris ejus, hoc est omnibus electis, pro ejus voluntate distributa sunt. Ponuntur ergo lucernæ septem super candelabrum, quia super Redemptorem nostrum primogenitum de radice Jesse requievit spiritus sapientiæ et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiæ et pietatis, et implevit eum spiritus timoris Domini. Et sicut idem ipse per eundem loquitur prophetam: Spiritus Domini super me, eoque unxerit me Dominus: quod autem dicitur, Ut luceant ex adverso; hoc est quod propheta subsequenter adjecit, Ad annuntiandum mansuetis misit me, ut mederer contritis corde, et prædicarem captivis indulgentiam, et clausis aperitionem; ut prædicarem annum placabilem Domini, et diem ultionis Deo nostro. Lucernæ namque candelabri lucebant ex adverso, et tabernaculum Domini illustrabant, cum Dominus, existens plenus gratia et veritate, nobis omnibus de plenitudine sua tribuit, et gratiam pro gratia, cum mansuetis et pauperibus spiritu, verbum evangelii commisit, cum pœnitentibus medullam indulgentiæ contulit, cum nunc tempus placendi Domino, futurum vero esse diem universalis judicii declaravit. Consonat huic lucernarum numero et positioni, quod in Apocalypsi dicit Joannes: Et vidi, et ecce in medio throni et quatuor animalium, et in medio seniorum agnum stantem, tamquam occisum,

habentem cornua septem, et oculos septem, qui sunt septem spiritus Dei, missi in omnem terram. Si enim septem cornua ibi, sive septem oculi agni, septem dona Sancti Spiritus insinuare possunt; quare non eadem etiam septem lucernæ candelabri merito designare credantur? Immo sicut in cornubus et oculis recte signatur, propter omnipotentiam virtutis qua cuncta regit, et plenitudinem scientiæ qua cuncta perspicit: ita etiam Spiritus idem septiformis apte per figuram lucernarum exprimitur, propter lucem gratiæ qua in nocte hujus seculi tenebras nostræ cæcitatatis illustrat. Unde et apte subjungitur:

Emunctoria quoque, et ubi ea quæ emuncta sunt extinguantur, &c.] Sunt etenim quædam in scripturis divinis ita præcepta, quæ perpetuo jure et in hac vita, et in futura semper observari debeant: ut est istud, Non habebis deos alienos coram me: et, Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota virtute: et, Diliges proximum tuum sicut teipsum. Sunt alia quæ toto hujus vitæ tempore observanda jubentur, sed in futura vita mercedem suæ observationis æternam percipiunt: ut est illud evangelii, Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut et ipsi recipiant vos in æterna tabernacula. Hic enim ad tempus eleemosynæ faciendæ, ibi perpetuo eleemosynarum est fructus recipiendus. Sunt item alia, quæ tempore veteris testamenti diligenter jubente Domino servata sunt: nunc coruscante per orbem evangelio, non juxta literam, sed juxta sensum mysticum in ecclesia jubentur observari, ut est custodia sabbati, ut ritus hostiarum, et sanguis agni paschalis, cæteraque hujusmodi, quæ suo quidem tempore solenniter custodita a populo Dei, quasi lucinia in lucernis candelabri ardebant, infusa oleo piæ devotionis, et incensa igne verbi cœlestis: cum vero ab apostolis atque apostolicis viris prædicabatur, his et hujusmodi observationibus finem a Domino impositum, cuncta ea spiritualiter magis in ecclesia, quam juxta literam sunt servanda. Quasi emungebantur lucinia candelabri, ut reparata melius lucebant, quia sublimius intellecta per Spiritum sanctæ ecclesiæ lucem doctrinæ salutaris præbebant. De qua reparatione

lucernarum tabernaculi, hoc est scripturarum divinarum intelligentia sublimiore promittit in Levitico Dominus suo populo, dicens : Multiplicabimini, et firmabo pactum meum vobiscum. Comedetis vetustissima veterum, et vetera novis supervenientibus projicietis. Multiplicatis quippe filiis Israel, confirmatum est cum eis pactum Dei : cum etiam gentibus, ad fidem vocatis, novi gratia testamenti in cordibus electorum firma radice plantata est. Comedimusque vetustissima veterum, cum mandatum vetus, quod ab initio datum est generi humano, dulci cordis memoria retinemus : diligentes Dominum Deum nostrum ex toto corde nostro, tota anima, tota virtute ; diligentes et proximum tamquam nos ipsos. Et vetera novis supervenientibus projicimus, cum typica legis Mosaicæ statuta juxta literam servare cessamus ; sed eadem ipsa gratius intellecta per spiritum innovato in spem regni cœlestis corde custodimus : juxta illud apostoli, Si qua ergo in Christo nova creatura, vetera transierunt, ecce facta sunt omnia nova. Et in Apocalypsi, Et dixit qui sedebat in throno, Ecce facio omnia nova. Emunctoria autem, quibus hæc agebantur, ipsa sunt verba sacri eloquii, quibus manifeste designatur literam legis in plurimis solvendam, et eum spirituali solummodo sensu esse servandam. E quibus est illud in Actibus Apostolorum, ubi prohibiti sunt credentes ex gentibus circumcidi, et absque cæremoniis hostiarum legalium evangelicæ gratiæ sunt obedire præcepti. Et quod apostolus ad Hebræos exponens versiculum Psalmi, ait, superius dicens : Quia hostias et oblationes et holocaustomata pro peccato noluisti, nec placita sunt tibi, quæ secundum legem offeruntur ; tunc dixi, Ecce venio, ut faciam, Deus, voluntatem tuam. Aufert primum, ut sequens statuatur : in qua voluntate sanctificati sumus per oblationem corporis Christi Jesu. Emunctoria ergo, et vasa ubi quæ emuncta sunt extinguuntur, fiunt de auro purissimo ; quia et divina sunt verba, quibus cessatio cæremoniarum legalium prædicatur : et Dei gratia sunt illustrata eorum corda, in quibus eadem figurata legis adumbratio finem accipit, ut succedens evangelii veritas clarius mundo luceret. Constat enim primos

apostolos in evangelio ante passionem Dominicam solvisse sabbatum, et post ascensionem Domini, et adventum Spiritus Sancti, penitus hostiis finem imposuisse legalibus, ac pleraque legis literæ decreta evangelicæ gratia libertatis mutasse. In his ergo lucinia quæ emuncta sunt extinguebantur: in quibus literalis observatio completa, exordium gratiæ mundo clarius fulgentis exhibuit. Item quia finita mortali, et succedente vita immortalis, cessabunt maxima ex parte opera vel dona lucis, quibus nunc utimur, ut sequantur æternæ præmia lucis in præsentia divinæ visionis. Illa scripturarum testimonia, quæ hæc futura esse testantur, emunctoria nimirum sunt aurea, quæ spe futuræ claritatis eximia. Vasa quoque in quibus ea quæ emuncta sunt extinguuntur, corpora utique sunt, et corda omnium justorum immortalia. Et ideo rectissime auro assimilata, in quibus exoptatissima hæc immutatio fiet, ut post temporalia Dei beneficia ad æterna perveniant. Denique apostolus emunctoria nobis lucernarum Dei, et loca ubi ea quæ emuncta sunt extinguantur, aurea præbet, cum de differentia præsentium et futurorum bonorum loquitur, dicens: Sive prophetiæ evacuabuntur, sive linguæ cessabunt, sive scientia destruetur; ex parte enim cognoscimus, et ex parte prophetamus. Cum autem venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est. Et paulo post: Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam sicut et cognitus sum.

Omne pondus candelabri — talentum auri mundissimi.]

Omne pondus candelabri cum universis vasis suis, omne corpus Christi est, cum ipso capite nostro mediatore Dei et hominum, et universis electis suis a summis usque ad infimos, ab his quibus major inter natos mulierum nemo est usque ad eos, de quibus dicit: Videte ne contemnatis unum de pusillis istis, qui in me credunt. Qui nimirum omnes, in diversis licet gradibus, ætatibus, sexibus, conditionibus, ingeniis, temporibus, uni eidemque authori ac datori perpetuæ lucis, suo quique tempore ac loco, quasi candelabro aureo fixa radice mentis inhærent, quo ejusdem

participes lucis fieri possint. Quod videlicet candelabrum, recte talentum auri mundissimi habere debere memoratur, talentum namque pondus plenum ac perfectum est: quia justus Dominus in omnibus viis suis: et qui suam gratiam in hac vita fidelibus, ut bene operentur, tribuit, ipse coronam justitiæ in illa vita bonis eorum operibus reddit. Cui contra Zacharias Propheta iniquitatem super talentum plumbi sedere describit; quia et reprobis in eodem justo examine, juxta actus ipsorum restituet: Quia tu reddes, inquit, singulis secundum opera ipsorum. Sed distat, utrum quis aurum an plumbum ad examen divinum afferat. Qui enim instar auri bonis fulgent operibus, in candelabrum Domini proficiunt, quia gloriæ suæ Conditoris participes existunt. At qui peccatis graves in districto examine apparent, demerguntur tamquam plumbum in aqua validissima; quia merito scelerum in abyssum pœnæ gravantis decidunt. Utrumque tamen, et plumbum scilicet et aurum, talenti habet mensuram; quia et in damnando impios, et in salvando ac coronando electos, justa est nostri sententia Conditoris.

Inspice, et fac secundum exemplar quod tibi in monte monstratum est.] Hujus mysterium præcepti facillime ex eis quæ superius exposita sunt, patet. Ostensum namque est Moysi in monte exemplar candelabri quod faceret; quia in altitudine intimæ contemplationis didicit aperte multifaria Christi et ecclesiæ sacramenta; quæ tamen non aperte populo, quem erudiebat, proferre volebat; sed typice potius per figuram et opus candelabri ac vasorum ejus signabat, donec veniret ipse Dominus ac Redemptor noster in carne, qui interiorem ejusdem figuræ sensum ecclesiæ suæ, data Sancti Spiritus gratia, reseraret: ut et moriendo in cruce velum templi discidit, atque ea quæ tecta fuerant arcana sanctorum patefecit: et post resurrectionem discipulis apparens, aperuit illis sensum, ut et hæc et alia scripturarum secreta spiritualiter revelatis oculis mentis perspicere possent. Sed et omnis scribe doctus in regno cœlorum, cum ea quæ in literis sanctis de fide catholica vel pia actione didicerit, et ipse diligenter sequi,

et alios docere præcipitur, quid aliud quam inspicere, et facere secundum exemplar quod sibi in monte ostensum est, jubetur? Inspicit enim diligenter exemplar monstratum, et secundum hoc ad inferiora rediens facit, quando ea quæ per sublimitatem divini sermonis intus credenda sive agenda intelligit, sedulo corde scrutatur: horumque semper exemplar auditoribus suis et executione recti operis, et verbo doctrinæ salutaris ostendit; qui vivit et regnat cum Patre et Filio una cum Spiritu Sancto, in secula seculorum. Amen.

LIBER SECUNDUS.

CAP. I. *Tabernaculum vero ita fiet.*] Tabernaculum a Moyse factum in solitudine, sicut et templum quod fecit Salomon in Hierusalem, statum sanctæ universalis ecclesiæ designat, quæ partim jam cum Domino regnat in cœlis, partim in præsentī adhuc vita decedentibus ac succedentibus sibi membris suis peregrinatur a Domino. Et quidem in utriusque constructione domus, hæc principalis solet esse distantia figurarum, quod tabernaculum præsentis ædificium ecclesiæ, quo quotidie in laboribus exercetur; templum futuræ requiem designat, quæ quotidiana animarum hinc post labores exeuntium receptione perficitur; quia nimirum tabernaculum Moyses cum populo Dei in via adhuc positus, qua ad terram repromissionis pergebat, condidit: Salomon autem templum, ipsa jam terra repromissionis, et regno in ea potitus, construxit. Moyses tabernaculum in solitudine, Salomon templum in Hierusalem, quæ interpretatur visio pacis; quoniam hic quidem ecclesia in labore et ærumna vitæ labentis, in siti et esurie regni perennis ædificatur: illic autem in visione ac perceptione veræ pacis consummatur. Unde bene in templi constructione dictum est, quod malleus et securis, et omne ferramentum non sunt audita in eo, cum ædificaretur, præparatis extra Hierusalem cunctis lapidibus ac lignis, atque in positionem ordinis sui decenter aptata esse: quæ ibi facillime atque indubitanter suo quæque loco red-

dita, aut cemento necterentur, aut clavis; quia videlicet in pace supernæ beatitudinis non est tribulationibus nostra examinanda fides, aut vita probanda, sed quæ in præsentijam seculo castigata, et cœlestibus erat sedibus regulariter aptata, ibi glutine et vinculis mutuæ caritatis, ne perpetuo dissolvi queat, in conspectu etiam sui conditoris ac regis ad invicem copulanda. Nam cum in hac vita multitudinis credentium fiat cor et anima una, et sint illis omnia communia, quid nisi lapides vivi in ædificium futuræ domus Domini quadrantur, qui hinc inde translati, absque ullius labore tarditatis, suis quique ordinibus inserantur, et sibimet alterutrum copula divinæ simul et propriæ dilectionis jungantur? Item figura utriusque sanctuarii potest ita generaliter distingui. Opus tabernaculi, tempus synagogæ, hoc est antiquæ Dei plebis: opus vero templi, ecclesiam, id est, illam electorum multitudinem, quæ post incarnationem Dominicam ad vitam venit, significet: quoniam videlicet tabernaculum Moyses cum sola Hebræorum plebe consummavit: templum vero Salomon collecta proselytorum multitudine perfecit, adjuvante etiam Tyrio rege cum artificibus suis, qui neque natura Judæi, neque professione fuerunt. Constat enim, quia priori Dei populo doctores non nisi ex ipsa eorum gente præfuerunt; at vero ecclesiæ rectores primi quidem fuere de Hebræis: verum mox crescente ea, ac dilatata per orbem, etiam de gentibus structores sunt ejus exorti, adeo ut ipse quoque evangelista Lucas, et Timotheus ac Titus, viri apostolici de vocatione gentium, ad præsulatum ejus pervenerint. Verum si diligentius singula inspiciamus, utriusque domus ædificatio totius ecclesiæ præsentis statum mystice describit, quæ ab initio mundanæ conditionis usque ad ultimum, qui in fine seculi nasciturus est electum, semper ædificari non desinit: et futuræ quoque gloriæ vitæ, qua nunc ex parte fruitur, sed post hujus terminum seculi, in omnibus suis membris in æternum fruitura est, mirabili figurarum veritate depingit. Unde nos aliqua de tabernaculo, Domino opitulante, dicturi, primum ipsum invocantes, humili etiam prece, deprecemur revelari oculos cordis nostri, ut consi-

derare queamus mirabilia de lege ejus, et in perniciosorum decore metallorum ac vestimentorum intelligamus ornatum nobis morum, fide ac devotione fulgentium, esse commendatum. Neque enim nobis aliter sermo ille apostolicus potest convenire, quo ait, Vos enim estis templum Dei vivi; sicut dicit Deus, Quoniam inhabitabo in illis, et inter eos ambulabo. Et quod Joannes audivit vocem magnam de throno dicentem: Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, et habitabit cum eis, quam si ornatum tabernaculi sive templi materialem religioso mundi cordis et corporis cultu imitemur. Sed antequam de spirituali sensu disse-ramus, primo de ipso materiali textu literæ paulisper videamus. Erat tabernaculum domus Domino consecrata, habens longitudinis cubitos triginta, latitudinis decem, altitudinis æque decem, tectum habens æquale per totum, quomodo in Ægypto et Palestina domos moris est ædificandi. Cujus quidem parietes tres, Australis, Septentrionalis, et Occidentalis, de tabulis sunt compacti ligneis, ab utroque latere deauratis. Porro pro orientali parte unus vectis erat, unde introitus fuit, qui per medias tabulas ab angulo usque ad angulum perveniret, id est a summitate ultima hujus parietis usque ad parietis alterius summitatem. Cui cortinæ tabernaculi, et tectum incubuere, ubi et tentorium erat quinque columnis suspensum. Tegebatur autem domus, et desuper, et undique cortinis mira varietate contextis, quæ proprie tabernaculum vocabatur. Tegebatur et hoc undique sagis cilicinis, usque ad terram pertingentibus. Sed et operimentum aliud tecto de pellibus arietum rubricatis. Factum est et super hoc rursum aliud operimentum de hyacinthinis pellibus. Erat etiam et velum opere plumario variatum, columnis quatuor appensum, quo sanctuarium et sanctuarii sanctuaria dividebantur: intra quod posita erat arca testamenti, et contra arcam extra velum altare thymiamatis. Item in medio ipsius sanctuarii candelabrum in parte australi. Mensa vero stabat in septentrionali; altare holocausti foris ante ingressum sanctuarii; labrum æneum inter hoc altare et tabernaculum. Et circa omnia atrium tabernaculi longi-

tudinis habens cubitos centum, latitudinis quinquaginta. His ergo dilucidandi gratia breviter prælibatis, videamus ipsa verba historiæ, quo per hæc altius atque apertius ad sensum allegoriæ pervenire queamus. Cum Moysi Dominus in monte Sinai secum quadraginta diebus ac noctibus constituto, legis cæremonias et ritum vivendi traderet, ait inter alia :

CAP. II. (Exod. xxvi.) *Tabernaculum vero ita facies, &c.*] Tabernaculum Domini fit ex cortinis diversa colorum specie variatis; quia sancta universalis ecclesia ex multis electorum personis, ex multis per orbem ecclesiis, ex variis virtutum floribus ædificatur. Cujus omnis perfectio in denario numero continetur; quia quaqueversum ecclesia per mundum in diversis gentibus, et tribubus, et populis, et linguis diffusa est: tota in sola Dei et proximi dilectione, quæ decalogo legis est comprehensa, subsistit. Neque aliter quisquam potest veraciter ad ecclesiæ membra pertingere, nisi integro corde et eum per quem ædificatur, et eos in quibus ædificatur ecclesia; hoc est, Deum, et electos ejus amare didicerit. Varius autem colorum decor, quo eadem sunt cortinæ distinctæ, variarum est gratia virtutum, quibus sancta ecclesia mirabili ac prorsus cœlesti arte composita, in conspectu sui resplendet auctoris: qua profecto varietate, et quasi opere plumario beatus Petrus tabernaculum Dei ædificare studuit, cum ait: Unusquisque sicut accepit gratiam, in alterutrum illam administrantes, sicut boni dispensatores multiformis gratiæ Dei. Hanc inesse cortinis tabernaculi, hoc est mentibus fidelium, vidit Paulus, cum dicit: Alii quidem per Spiritum datur sermo sapientiæ, alii autem sermo scientiæ, et cætera illius loci. Et quidem byssus, quæ prima ponitur, quia decus virtutum designet, testatur in Apocalypsi Joannes, dicens: Quia venerunt nuptiæ Agni, et uxor ejus præparavit se, et datum est illi ut cooperiat se byssino splendenti candido: byssinum enim, justificationes sunt sanctorum. Dicit de eadem uxore Agni, id est ecclesia Christi, Salomon: Byssus et purpura indumentum ejus. Verum Joannes unius coloris figuram exponens, cæteros etiam figuratiter interpretandos

insinuat. Byssus ergo, quæ de terra quidem oritur, sed eruta de terra, longo exercitio siccandi, tundendi, purgandi, coquendi, et nendi gramineum solet perdere, et candidum in sese recipere colorem, corpora designat castitatis nitida decore: quem cum carnis quidem illecebris nascentia magno continentia labor, quasi nativum exudant humorem, atque ad decorem Deo dignæ puritatis solerti jejuniorum et vigiliarum, orationum et lectionis, patientiæ et humilitatis instantia perveniunt. De quibus recte possit illud apostolicum dici: An nescitis, quoniam membra vestra templum sunt Spiritus Sancti, qui in vobis est? Retorquetur autem hæc byssus in cortinas tabernaculi; quoniam non modo lumbos carnis, verum etiam, ut Petrus admonet, lumbos mentis nostræ in sobrietate succingimus, ut videlicet et carnem a lascivis motibus, et cor ab illecebrosis refrenemus cogitatibus. Hyacinthus, quoniam aeris et cæli speciem imitatur, eorundem mentes electorum, omni spe ac desiderio cœlestia quærentes significat. Cujus nobis coloris sacramentum commendans apostolus, ait: Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est, in dextra Dei sedens. Purpura, quia colorem sanguinis ostendit: et vera quoque purpura conchyliorum sanguine tingitur, devota eorum corda designat, qui dicere cum apostolo possunt, Ego non solum alligari, sed et mori in Hierusalem paratus sum propter nomen Domini Jesu. Et cum propheta David, Quoniam propter te morte afficimur tota die, æstimati sumus ut oves occisionis. Coccus, quia ignis habet speciem, merito flagrantissimæ sanctorum dilectioni comparatur. Unde et quidam ex eis, qui hanc præsentem et comitantem secum Domino conceperant, aiebant: Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, cum loqueretur in via, et aperiret nobis scripturas? Cui contra de reprobis dicitur: Et quoniam abundabit iniquitas, refrigescet caritas multorum. Hæc quasi bis tingitur, cum amore Dei et proximi flammescit, cum illum ex toto corde, tota anima, tota virtute, hunc sicut nosipsos diligimus. Itaque in his quatuor cortinarum coloribus, quatuor justificationes exprimuntur electorum.

In bysso retorta, caro castitatem retinens; in hyacintho, mens superna desiderans; in purpura, caro passionibus subjacens; in cocco bis tincto, mens inter passiones Dei et proximi dilectione præfulgens.

Longitudo cortinæ unius habebit, &c.] In longitudine cortinarum, longanimis sanctæ ecclesiæ patientia; in latitudine amplitudo exprimitur caritatis, quæ non solum amantem, sed et Deum et proximum redamare: sed et odientem se adversarium expanso suæ dulcedinis gremio consuevit excipere, suosque persecutores flexis in oratione genibus, Domino commendare, dicens: Domine, ne statuas illis hoc peccatum. Quæ latitudo apte quatuor erat cubitorum, quia quatuor sunt evangeliorum libri, in quibus Domini Redemptoris nostri exemplis ac verbis, qualiter eadem caritas sit tenenda, docemur. Quatuor virtutes, in quarum operatione eadem est caritas exercenda, id est, temperantia, fortitudo, justitia, prudentia, ut videlicet incorrupta in Deo caritas, atque integra custodiatur, quod est temperantiæ; nullis frangatur incommodis, quod est fortitudinis; nulli alii serviat, quod est justitiæ; vigilet in discernendis rebus, ne fallacia dulusve paulatim surripiat, quod est prudentiæ. Longitudo autem cortinarum viginti-octo erat cubitorum, qui est numerus quaternarius septies ductus, septenario autem numero propter diem sabbati solet requies æterna sanctorum figurari. Longitudo ergo cortinarum, in quater septenos extenditur cubitos; quia per fidem et custodiam doctrinæ evangelicæ, perque exercitia spiritualium, de quibus diximus, virtutum patientia longanimis sanctæ ecclesiæ ad requiem tendit æternam. Est et aliud in duo detricenario numero sacramentum, æque ad septenarium pertinens. Si enim ab uno usque ad septem omnes in medio numeros pleno ordine numerare volueris, viginti et octo complebis; unum namque, et duo, et tria, et quatuor, et quinque, et sex, et septem, fiunt viginti et octo. Quia ergo in partibus septenarii numeri, numerus xx et viii invenitur, merito in eo cortinarum longitudo continetur, quoniam fides et patientia sanctorum virtutum varietate distincta, in omnibus quæ agit aut

patitur, non humani gloriam favoris, sed supernæ beatitudinem quietis expectat. Hinc est enim quod hujus numeri Psalmus in consummatione tabernaculi adtitulatur, quem totum de perfectione sanctæ ecclesiæ constat esse cantatum, maxime in eo quod in illo dicitur, Adorate Dominum in atrio sancto ejus. Et iterum, Et in templo ejus omnes dicent gloriam. Apte enim XXVIII. Psalmus de consummatione tabernaculi inscribitur: quia nimirum in hoc est perfectio peregrinantis in hoc seculo ecclesiæ, ut per fidem et per opera bona ad requiem tendat seculi futuri. Bene autem sequitur:

Unius mensuræ fient universa tentoria.] Et si enim variante pictura cortinæ ab invicem differebant, una tamen omnes erant longitudinis et latitudinis mensura temperatæ. Quod etsi donationes habent electi secundum gratiam, quæ data est illis, differentes, unus tamen Dominus, una fides, unum baptisma, unus Deus et pater omnium.

Quinque cortinæ sibi jungentur mutuo, &c.] Narrat Josephus, quod tabulæ testamenti ita fuerint decalogo legis conscriptæ, ut utraque tabula etiam quina verba contineret. Unde apte etiam cortinæ decem, quæ pulchritudinem tabernaculi junctæ complebant, ita tempore congruo disjungebantur, ut quinæ in utraque parte simul permanerent, quatenus hæc intuentes ministri sanctorum cum populo Dei admonerentur, semper observandæ legis, quæ decem quidem verbis in duabus tabulis esset comprehensa, sed numero quinario per utramque tabulam distinctis. Verum nos propter hanc sententiam possumus de numero cortinarum bis quinario etiam ita disserere, quod Dei sequaces in utroque testamento divino signaverint. Et priores quidem quinque, quæ frontem ac primam tabernaculi partem protegebant sive faciebant, antiqui Dei populi typum gesserunt, qui decreta legis in sacramento circumcisionis, et hostiarum, et variam cæremoniarum observantiam secundum literam implebat. Sequentes vero quinque cortinæ, quæ posteriora tabernaculi tegebant, vel etiam suo tegmine faciebant, nos designaverunt, qui post adventum Domini in carne nati, libros ac sacramenta legis spiritualiter ipso

revelante ac donante servamus. Et quidem omnes cortinæ unius operis, eisdemque erant depictæ coloribus, sed quinæ sibimet mutuo conjunctæ; quia omnes utriusque testamenti cultores in unum eundemque Deum credebant, unius ejusdemque pietatis et castitatis operibus serviebant, sed in celebratione sacramentorum suas uterque populus discretus partes agebant. Nam passionis Dominicæ, per quam utrique sumus redempti, sacramentum, illi in carne ac sanguine victimarum, nos in oblatione panis et vini celebramus: illi venturam in carne nativitatem Dominicam, prædicationem, virtutum operationem, tentationem, passionem, sepulturam, resurrectionem, ascensionem, adventum Spiritus Sancti, fidem gentium credebant et confitebantur, nos hæc omnia jam facta, neque ulterius fienda credimus et confitemur. Attamen eo tempore, quo erigebatur tabernaculum, omnes ad invicem cortinæ nectebantur; quia cum universa catholicæ ecclesiæ pulchritudo ab initio usque ad terminum seculi protenditur, profecto quasi una decem cortinarum connexio tabernaculum Domini condecorat.

Ansulas hyacinthinas in lateribus ac summitatibus, &c.]

Hyacinthum diximus, quoniam aërii coloris est, cœlestium bonorum significationi congruere. Ansulis ergo hyacinthinis cortinæ invicem copulantur, cum unica spes supernæ beatitudinis omnia per orbem corda electorum in una eademque devotione conjungit. Quæ videlicet ansulæ apte dicuntur, quia non solum in lateribus cortinarum, verum etiam in summitatibus, hoc est extremis angulorum terminis fieri deberent. Neque enim vita tantum et operatio sanctorum communi ad perfectionem itinere rectæ intentionis properat, sed ipsum quoque initium bonæ conversationis, quod per confessionem fidei et sacramentorum cœlestium perceptionem geritur, nequaquam ab invicem diversum, sed pari et indissimili habent omnes veritatis gratia connexum. Terminum quoque vitæ temporalis cuncti unius ejusdemque spei habemus certitudine communem, cum ita oculos in morte claudimus, ut percepto prius viatico mysterii cœlestis, citius nos in vera inve-

niendos vita, atque in hac perpetuo mansuros esse confidamus. Congruit huic loco, quod in libro Numerorum præcipitur filiis Israel, ut faciant sibi fimbrias per angulos palliorum, ponentes in eis vittas hyacinthinas. Filii quippe Israel in palliorum angulis fimbrias et vittas habent hyacinthinas, cum electi quique, et qui Deum videre desiderant, ita operibus se justitiæ induere laborant, ut horum finem non in laude mortalium ponant, ne forte dicatur de eis, Quia receperunt mercedem suam: sed in eis potius interni arbitri oculos et præmia requirant æterna. Unde et ibi protinus exponendo subjungitur, Quas cum viderint, recordentur omnium mandatorum Domini, ne sequantur cogitationes suas, et oculos per res varias fornicantes. Quibus verbis et nobis utendum est in ansularum hyacinthinarum expositione, ut dicamus idcirco cortinas hujusmodi ansulis esse conjunctas, ut et filii Israel tunc ista præ oculis habentes, admonerentur mandatorum cœlestium, et nos modo ista legentes, meminerimus, quod in hac vita degentes filii promissionis æternæ, et temporibus ab invicem dirimimur et locis: sed in cœlis est patria, quæ suos cives a quatuor ventis cœli collectos, indivisibili in perpetuum societate conjungat.

Quinquagenas ansulas cortina habebit, &c.] Legimus quinquagesimum annum in lege jubileum, hoc est dimittentem sive initiatum jussum esse vocari, in quo omnis populus ab universo labore terræ quiesceret, et omnium debita solvi deberent. Et in novo testamento scimus gratiam Spiritus Sancti Pentecoste, hoc est quinquagesima Dominicæ resurrectionis in apostolos supervenisse, atque initia nascentis ecclesiæ suo consecrasse adventu. Unde constat eo numero, vel gratiam Sancti Spiritus, vel futuræ gaudium beatitudinis, ad quam per ejusdem Spiritus donum pervenitur, et in cujus perceptione sola veraciter requiescitur atque gaudetur, recte posse figurari. Et apte quinquagenas ansas habebant cortinæ, quibus invicem necterentur; quia non nisi dono Sancti Spiritus agitur, ut in societate pacis, quod est vinculum perfectionis, sibimet invicem copulentur electi: non alia quam futura spes ac

memoria societatis ac pacis quæ discretos in hac vita temporibus sive locis Christi famulos una facit pietate concordēs. Bene etiam dicitur, quod ansas cortinæ in utraque parte haberent, ut videlicet proximas sibi ex utroque latere cortinas, singulæ quæque cortinæ, quasi extensis hinc et inde brachiis, amplecterentur. Quia nimirum necesse est, ut omnes fideles, et eos videlicet qui nos in Christo præcesserunt, et eos qui secuti sunt, obviis sinceræ pietatis ulnis amplectamur; et illos qui nos erudiebant in Christo, et quos ipsi Christo donante erudivimus, uno omnes in Christo veneremur affectu. Sic enim oportet nos ad videntem faciem nostri Creatoris bene vivendo properare, ut currentem nobiscum nequaquam deseramus proximum, sed una cum ipso ante conspectum divinæ gloriæ pervenire studeamus: quia et cortinæ singulæ ita per adminicula tabularum ad superiora tendebant, ita intus in superioribus variato suæ picturæ flore refulgebant, ut nequaquam eas quæ secum pariter vel in altum ferebantur, vel in alto positæ fulgebant, cortinas desererent: quarum instar nos decet et proficientes nobiscum in Dei servitio fideles monitis exemplisque juvare, et in quacunque virtute proficere potuimus, similiter ejusdem virtutis consortes digna virtutibus veneratione tractare. Ansa ergo contra ansam venit, ut altera alteri possit aptari, cum justi ad invicem concordi ac parili virtutum qualitate fœderantur.

Facies et quinquaginta circulos aureos, &c.] Hic locus in sequentibus plenius explicatur, cum dicitur: Et quinquaginta fudit circulos aureos, qui morderent cortinarum ansas, et fieret unum tabernaculum. Quinquagenarius ergo numerus veram in Spiritu Sancto regimen designat; et quia circulus nec initium videtur, nec habere terminum, aurum vero præ sui claritate cæteris est pretiosius metallis. Quid in quinquaginta circulis aureis, nisi perpetua claritas et clara perpetuitas summæ quietis exprimitur? Mordentque cortinarum ansas circuli, ut unum ex omnibus tabernaculum fiat, cum superni gloria regni puris fidelium mentibus sese ita infundit, ut tali glutine salutiferæ inspira-

tionis, una ex utroque populo, immo ex omnibus electis Christi ecclesia perficiatur.

CAP. III. *Facies et saga cilicina undecim, &c.*] Hic locus in sequentibus ita repetitur, Fecit et saga undecim de pilis caprarum ad operiendum tectum tabernaculi. Saga ergo, quibus operitur tabernaculum, rectores sunt ecclesiæ sanctæ, quorum industria ac labore decus ejusdem ecclesiæ protegatur, atque incessabili cura munitur, ne videlicet vita fidesque electorum hæretica seductione corrumpi, ne falsorum catholicorum improbitate fœdari, ne tentantium vitiorum sorde attaminari, ne temporalium subsidiorum inopia possit ad tristitiam deduci. Qui quanto se attentius ad sustinendas sive repellendas irruentium tentationum violentias accingunt, tanto ampliores subditis Domino serviendi libertatem tribuunt; et quasi intus fulgendi copiam cortinis præstant, dum instar sagorum ipsi foris tempestates afflictionum tolerant. Recte autem eadem saga et cilicina de pilis caprarum, et undecim facta esse referuntur; quia nimirum sancti prædicatores, quo altiores merito, eo humiliores esse debent animo, juxta illud Viri Sapientis: Quanto magnus es, humilia te in omnibus. Undecim quippe, qui denarium transeunt, neque ad duodenarium, hoc est apostolicum numerum perveniunt, transgressionem decalogi legis significant. Et in undecimo Psalmo propheta defecisse sanctos, et filios hominum veritates vanitatibus ac dolis mutasse queritur, dicens: Salvum me fac, Domine, quoniam defecit sanctus, &c., etiam hoc numero tacite designans, quod hujusmodi homines duplicis linguæ et cordis, neque legalia decalogi præcepta custodiant, neque apostolicam evangelii percipere gratiam possint. Cilicinum quoque habitus pœnitentium est, psalmista teste, qui dicit: Ego autem, dum mihi molesti essent, induebam me cilicio, hoc est, habitum pœnitentiæ et humilitatis, quo furorem persequentium, aut levius sufferrem placidus, aut etiam mitigarem, assumpsi. Nam si capræ semper, aut pili, sive pelles caprarum fœtorem peccantium, et non aliquoties humilitatem pœnitentium significarent, nequaquam ipsum animal inter munda

computaretur, neque in laude sponsæ diceretur, Capilli tui sicut grex caprarum. Saga ergo, quæ sanctos prædicatores insinuant, et cilicina sunt et undecim; quia quo studiosius fide corda purificant, eo plura in quibus seipsos reprehendant, inveniunt. Unde humiliter fatentur, Quia in multis offendimus omnes: et si dixerimus, quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est. Quorum tamen corda quantæ sint perfectionis, sequentia verba mystice declarant, quibus dicitur:

Longitudo sagi unius habebit, &c.] Ecce hic longitudinis non undenarium, sed denarium habes numerum, et hunc tertio multiplicatum: quo patenter insinuatur virtus eorum, qui decalogum legis in fide sanctæ Trinitatis, quæ per dilectionem operatur, perficiunt: qua videlicet perfectione in hac duntaxat vita nulla esse poterit sublimior. Habes et latitudinis quatuor cubitos, quo amplitudinem sinceræ caritatis, hoc est ejus quæ in evangelio nobis per Jesum Christum et commendatur et datur, significari prædiximus. Operiunt ergo tectum tabernaculi saga undecim, et hæc de pilis facta caprarum, sed in longitudine cubitos triginta, in latitudine quatuor habentia; quia summi illi prædicatores, qui vitam fidelium suis exhortationibus, intercessionibus, quotidiana solitudine, vigiliis, jejuniis, sua nuditate protegunt, sese quidem humiliter ipsi contemplata supernæ puritatis excellentia peccatores profitentur. Qui tamen quantum ad humanæ modum perfectionis attinet, mundi inter homines ac sublimes apparent.

Æqua erit mensura sagorum omnium, &c.] Una erit mensura sagorum omnium, quia nimirum una est fides, in qua tota salvatur ecclesia, una eademque vita, ad quam festinat æterna. Unde et hi qui in vinea Domini diverso tempore ad operandum intraverunt, uno omnes denario remunerantur. Divisio ergo sagorum in quinque et sex, juxta illud intelligi potest, quod supra de cortinis in quinque divisus exposuimus; quia videlicet doctores utriusque testamenti designent. Quinque etenim saga antiquis populi

Dei magistris apte comparantur; vel quia Mosaicæ tantum legis sacramenta prædicabant, quamvis et evangelicæ veritatis arcana prædicabant; vel quia in quinque mundi ætatibus vitam ducebant. In sex autem sagis possunt non inconvenienter novi testamenti doctores accipi; quia videlicet omnia quæ divina scriptura in sex ætatibus seculi facta, sive dicta refert, in adiutorium atque exemplum suæ prædicationis spiritualiter intellecta assumunt; quia passionem Dominicam, per quam mundus sexta sabbati redemptus est, palam suis auditoribus credendam confitentamque pronuntiant, ac per hujus solummodo sacramentum eos salvari posse contestantur. Unde recte præcipitur sextum sagum in fronte tecti duplicari, propter confessionem videlicet et imitationem ejusdem Dominicæ passionis. Neque enim sufficit, credentes solum in confessione mortis Domini ac resurrectionis baptizari et consecrari, si non etiam baptizatus quisque studuerit, in quantum valet, similitudini mortis Domini continenter vivendo, ac patiendo pro illo assimilari, ut et resurrectionis ejus particeps existere mereatur. Siquidem juxta literam, frontem tecti ingressum tabernaculi dicit; ubi non tabulas, ut supra breviter diximus, sed columnas et vectem ab angulo tabularum usque ad angulum protentum poni præceptum est: ideoque quantum ad formam operis ipsius pertinet, ibi magis opus erat geminato sagorum munimento, ubi solida parietis firmitas aberat. At vero mystice in fronte tecti sextum sagum duplicatur, cum omnes qui sanctam intrant ecclesiam, ita fide et sacramentis Dominicæ passionis iniantur, ut in hujus quoque imitatione sibi semper esse vivendum intelligant. Quasi enim in ingressu sanctuarii nobis sextum sagum duplicatur, cum Dominicæ passionis et sacramentis consecramur, et exemplis instruimur. Dicit namque de sacramentorum susceptione Petrus: Qui secundum magnam misericordiam suam regeneravit nos in spem vivam, per resurrectionem Jesu Christi ex mortuis. Dicit de imitatione passionum: Christo igitur passo in carne, et vos eadem cogitatione armamini.

Facies et quinquaginta ansulas in ora sagi unius, &c.]

Hæc, ut supra in cortinis exposuimus, etiam hic intelligi possunt; quia videlicet recordatio supernæ requiei, quæ numero quinquagenario solet exprimi, corda sanctorum vinculo pacis adunet. Aut si novi aliquid audire delectet, quoniam saga humilitatem sublimium designant virorum; quia magis suorum meminisse delictorum, quam virtutes prædicasse suas cupiunt, amplius de eis quas apprehendere nondum possunt virtutibus compungi, quam de illis quas jam apprehenderunt, student gloriari. Potest numero ansarum sive fibularum quinquagenario, ipsa compunctionis eorum humilitas designari. Quinquagesimus namque pœnitentiæ Psalmus est. Et recte; quia donum pœnitentiæ non nisi Spiritu Sancto largiente conceditur, donum veniæ pœnitentibus non nisi eadem Sancti Spiritus gratia administrante tribuitur. Et bene quinquagenæ ansæ vel fibulæ saga invicem nectunt; quia nulla magis virtus, quam humilitas fidelis in unam caritatis copulam ligat. Nam quanto se quisque amplius infirmum esse perpendit, tanto studiosius auxilium proximi, quo confortetur, inquirat. Et bene fibulæ sunt æneæ; quia multum vocale constat esse metallum, quia nimirum magnam apud Deum habet vocem humilis conscientia justorum. Unde et pauper ille Davidicus, cum anxius esset, et non in auribus hominum vociferaretur, sed in conspectu Domini effunderet orationem suam: Domine, exaudi orationem meam, inquit, et clamor meus ad te perveniat.

Quod autem superfuerit in sagis quæ parantur tecto, &c.]

Hæc ut plenius intelligi queant, paulo latius de tota ipsius tabernaculi positione disputare necesse est. Diximus parietes tabernaculi, quæ ex tabulis et columnis constabant, longitudinem habuisse triginta cubitorum, latitudinem decem, altitudinem similiter decem. Si quis ergo vellet domum in latitudine cingere funiculo, verbi gratia, a basi tabulæ unius meridiani lateris, usque ad basim tabulæ, quæ est et e regione in latere septentrionali; constat profecto eundem funiculum triginta cubitorum longitudinis esse debere, hoc est decem cubitos habens ascensionis in meridiano pariete, decem alios æqualitatis

rursum inter parietes, decem tertio descensionis in pariete septentrionali. Item si per longitudinem domus extendere funiculum velis, hoc est a basibus columnarum sursum, et per longitudinem totius domus ad occidentalem usque parietem, ac deinde usque ad bases ejus deorsum, habebit funiculus ille quinquaginta cubitos longitudinis, decem videlicet ascensionis juxta columnas, triginta æqualitatis secundum longitudinem domus; decem rursus descensionis juxta occidentalis parietis tabulas. His ergo consideratis, intuere mensuras cortinarum, quibus tegenda erat domus, qualiter præfatis possint convenire mensuris. Decem erant cortinæ, habentes singulæ longitudinis vigintiocto cubitos, latitudinis quatuor, quæ simul junctæ, et in unum compositæ, tabernaculum implebant de latitudine sua cubitos quadraginta. Suspende igitur cortinas, quæ habent singulæ longitudinis vigintiocto cubitos, et pone in domo cujus est mensura in transversum triginta cubitos, et videbis quia cortinæ habebunt in æqualitate, quæ est inter parietes, cubitos denos; in ascensu autem, sive descensu, qui est juxta parietes, habebunt cubitos novenos. Sicque fit, ut summitas cortinarum terram tangere non possit, sed mensura unius cubiti a terra altior sit. Item videbis quod cortinæ habent in æqualitate per longitudinem domus cubitos triginta; in ascensu autem, sive descensu, qui est in orientali et occidentali latere domus, cubitos quinos. Ideoque eadem lateralis summitas cortinarum nequaquam ad terram usque pertingit, sed quinis cubitis est terra altior. Unde necesse fit, ut quini illi cubiti cortinarum, qui cessantibus parietibus supersunt, inducantur ad invicem in orientali simul et occidentali latere, sibi que mutuo jungantur, ac sic fiat, ut undique domum cortinæ excepto uno juxta terram cubito contegant. Hæc de cortinis. Porro saga tricenos habebant cubitos longitudinis, quaternos latitudinis; et quia undecim erant conjunctæ ad invicem per latera, quadragintaquatuor cubitos implebant. Pone ergo et has in domo: et quia concordat longitudo sagorum cum funiculo, quo domum metiebaris in transversum, fit

ut summitas eorum ad terram usque pertingat. Habebant enim denos cubitos æqualitatis inter parietes, denos æque ascensionis sive descensionis in utroque latere. Et hoc est quod ait scriptura, quia cubitus ex una parte penderet, et alter ex altera, qui plus est et in sagorum longitudine utrumque latus tabernaculi protegens. Tabernaculum namque proprie vocat ipsam cortinarum facturam sive conjunctionem, quas uno utique cubito transiebant saga ab australi latere domus, altero a septentrionali. Ideoque ad terram perveniebant, quia hæc triginta cubitos longitudinis, illæ duo minus habebant. Item mensura sagorum per longitudinem domus quadragintaquatuor cubitis tendebatur, triginta videlicet cubitos in æqualitate habens, a fronte domus usque ad summitatem tabularum in plaga occidentali, et septem cubitos dependentes a fronte domus, septem similiter dependentes in plaga occidentali. Sicque fuit ut mensura sagorum in occidentali latere duobus cubitis excederet mensuram cortinarum; quia nimirum cortinæ desuper venientes, sicut et supra commemoravimus, quinque cubitos ejusdem occidentalis parietis tegebant, et tres relinquebant intactos. Et hoc est quod nunc dicitur: Quod autem superfuert in sagis quæ parantur tecto, id est unum sagum, quod amplius ex medietate ejus operies posteriora tabernaculi. Medietas namque sagi, in latitudine duo sunt cubiti, ex qua videlicet medietate cooperiebantur posteriora tabernaculi, id est cortinarum quæ proprie tabernaculum vocabantur, quia duobus cubitis eas, ut diximus, ad inferiora tendens sagum ultimum transiebat. Itemque saga desuper venientia, septem solummodo cubitos occidentalis parietis cooperiebant: nec tamen tres reliqui, qui remanserant, usque ad terram nudi tempestatum injuriis patebant; sed adductis ab invicem ab utroque latere sagis septenorum cubitorum, qui deficientibus parietibus supererant, his posteriora domus, firmissime ad terram usque contegebantur. Neque autem hæc tantum ad invicem pertingere, et instar cortinarum sese in medio parietis contingere poterant; sed

quia septenorum erant cubitorum, medium parietis in utramque partem duobus cubitis excedebant, ac sibi invicem superpositæ jungebantur: quod eodem modo per omnia etiam de orientali parte domus intelligendum esse putamus, ideoque supra præceptum, ut sextum sagum in fronte tecti duplicaretur. Hæc de re difficillima, prout nobis intellexisse visi sumus, strictim explicare curavimus, parati veriora in his discere, si qui nos docere voluerit. In quibus tamen omnibus patet allegoriæ sensus perlucidus. Saga namque cortinas, et desuper et infra, et ex omni latere protegebant: atque ut ille intus libera facie suæ venustatis fulgerent, hæc ab omni eas injuria tempestatum, pluviarum et caumatum foris immunes reddebant: quia nimirum perfecti sanctæ ecclesiæ propositi, ita vitam fidelium sibi commissorum solerti solent cura circumspicere, ut nec subsidia carnis, nec vitæ spiritualis eis auxilia desint. Absint et dogmata hæreticorum et pravorum exempla catholicorum. Adsit doctrina salutaris, qua confortati, et sapienter male docentium verba repellere, et sibi mala ingerentium patienter possint facta tolerare. Adsit vita ipsorum cœlestis, qua confirmati et tacente lingua, quasi viva semper lectione utantur. Repellunt enim saga imbres, obsistunt procellis, arcent solis ardores, cuncta foris adversantia fortiter abigunt, ut decus cortinarum interius intemeratum persistat: cum Augustinus omnia quæ fidem turbare poterant, hæreticorum venena evacuat: cum Gregorius ea quæ mores bonos impugnant, tentamenta antiqui hostis explicat: cum Cyprianus infirmos, ne in martyrio labantur, piis confortat exhortationibus: cum alii venerabiles episcopi ac doctores quæque turbare ecclesiam poterant, longius tentamenta propellunt, et quæque eisdem sint ad salutem proficua, solerti indagine prospiciunt, quatenus undique tuta conversatio religiosa fidelium libero corde virtutibus studere, atque in conspectu sui Conditoris et opere præfulgida lucere, et ipsius quoque contemplationi possit oculum mentis intendere. Verum quia inter sanctos prædicatores illi sunt

maximo digni honore, qui excepto quod officio prædicationis, et populorum regimini deserviunt, etiam pro Christo sanguinem fundunt, recte subditur :

CAP. IV. *Facies et operimentum aliud tecto de pellibus arietum, &c.*] Arietum quippe vocabulo solent nonnunquam sancti doctores accipi, eo quod sint duces sequentium Domini gregum. Unde pulchre Psalmista : Afferte Domino, inquit, filii Dei, afferte Domino filios arietum. Quod est aperte dicere, Afferte Domino, o angeli Dei, quibus hujus officii cura delegata est : afferte Domino in cœlos spiritus fidelium, qui per imitationem vitæ et fidei, filii beatorum apostolorum fieri meruerunt. Hinc est quod sexta mansio egressi ex Ægypto populi Dei, Elim, id est arietum cognominatur, in qua erant duodecim fontes aquarum, et septuaginta palmæ : ut videlicet et nomine et specie figuram apostolorum apostolicorumque virorum teneret. Rubricantur autem pelles arietum ad operiendum tectum tabernaculi, cum apostoli, sive apostolici viri, usque ad passionem martyrii verbo doctrinæ instare non desinunt : quo tutius subjectos ab ingruentibus tentationum periculis protegant, dum ipsi persecutionem propter justitiam ad mortem usque perpeti non refugiunt. Operiuntque tabernaculum Domini pelles arietum rubricatæ, atque ab injuria tempestatum defendunt, cum sancti prædicatores exemplo passionis et patientiæ suæ corda infirmorum, ne in pressuris tribulationum deficiant, muniunt. Et quomodo inter præcipua Christi et ecclesiæ membra, eximium sacra virginitas locum tenet, apte post variatum decus cortinarum, post cilicinorum munimina sanctorum, post rubricatas arietum pelles, adhuc additur :

. . . . *aliud operimentum de hyacinthinis pellibus.*] Hyacinthus namque cœlestis est coloris : pellis vero mortui animantis, pars et indicium est. Et quid per pelles hyacinthinas, nisi virtus exprimitur illorum, qui mortificatis ad purum cunctis concupiscentiæ carnalis illecebris, cœlestem quodammodo in terris vitam gerunt, atque inter homines positi, angelicam magis puritatem imitantur : et hoc quod tempore futuræ immortalitatis cunctis promittitur

electis, quia non nubant, neque ducant uxores, sed sint æquales angelis Dei, ipsi adhuc mortali carne retenti, prævenire satagunt? Unde merito tam magnæ virtutis per magnum restat præmium; quia attestante propheta, Hæc dicit Dominus eunuchis, qui custodierint sabbata mea, et elegerint quæ ego volui, et tenuerint fœdus meum; Dabo eis in domo mea et in muris meis locum, et nomen melius a filiis et filiabus: nomen sempiternum dabo eis, quod non auferetur. De quo videlicet loco ac nomine, et evangelista Joannes, qui erat unus ex ipsis, refert audisse se cantantes eos canticum novum ante sedem Dei, quod nemo alius poterat. Statimque adjunxit, Hi sunt qui cum mulieribus non sunt coinquinati, virgines enim sunt: hi sunt qui sequuntur Agnum, quocumque abierit. Merito ergo pelles hyacinthinæ, supremum in domo Dei locum tenent, colorque cœlestis proximam cœlo sedem sortitus est, ut chori virginales, et animi et corporis speciali vicinia Agnum secuturi, et hymnorum ei laudes designentur cantaturi. Bene autem de velis cortinarum ac sagorum dicitur, quod et etsi in alto posita, ad terram tamen demissa penderent, quamvis cortinæ nequaquam ad terram usque pertingere potuerint. Columnæ quoque ac tabulæ tabernaculi, etsi in altum erant erectæ, bases tamen in quibus starent, habebant in terra positas. At vero de rubricatis atque hyacinthinis pellibus, quod in alto tectum operient, dicitur: quod vero ad terram essent deflexæ, non additur; quia nimirum cætera virtutum species commune aliquid cum his qui in terra adhuc detinentur, habere videtur: certamen vero martyrii, et decus Deo dicatæ virginitatis, quasi ab infimis ac terrenis rebus suspensum, et supernis civibus specialiter constat esse conjunctum. Nam et martyr in tormentis positus, nil aliud toto animo intendit, quam ut omnia quæ sunt in hoc mundo, et ipsum simul mundum citius relinquat, atque absolutus doloribus cunctis ad videndum mundi Conditorem, et ea quæ ultra mundum sunt, gaudia possidenda perveniat. Et cœlibes, dum communem generis humani legem, qua dictum est: Crescite et multiplicamini, et replete terram, intuitu majoris præmii

transcendent, jure velut altiozem cæteris fidelibus, immo ipso mundo sedem sibi eligunt, sicque in ecclesia vivunt ut socialem ecclesiæ conversationem honore meriti sublimioris antecedant. Unde de talibus recte scribit Joannes: Quod hi empti sunt ex hominibus primitiæ Deo et Agno. Recte tales Latino sermone vel virgines, quasi virtute insignes; vel cœlibes, quasi cœlo beati cognominantur, id est cœli civium in terra vitam imitantes.

CAP. V. *Facies et tabulas stantes tabernaculi, &c.*] Ligna setim, de quibus tabernaculum fiebat, imputribiles sunt naturæ eximii candoris ac levitatis, et non multum ab alba spina, nisi tantum magnitudine distantia. Unde et Hieronymus nonnunquam in libro Hebræorum nominum, sed et in aliis opusculis suis, setim absolute spinas interpretatus est. Verbi gratia, Abel setim, luctus spinarum. Non autem facile hoc genus ligni nisi in desertis Arabiæ, ubi tabernaculum ædificabatur, solet inveniri. Unde Græci vel Latini interpretes nomen ei aliud præter Hebræum ponere nequiverunt, utpote cujus apud eos notitia nulla erat; quamvis quidam qualitatem naturæ ejus exprimere volentes, ligna imputribilia transtulerunt. Tabulæ ergo tabernaculi apostolos eorumque successores, per quorum sermonem ecclesia per orbem dilatata est, designant. Latitudo etenim tabularum, dilatatio est fidei et sacramentorum, quæ prius in una Israelitica plebe latebat; sed horum ministerio ad totius orbis plenitudinem pervenit. Quamvis recte in latitudine tabularum, ipsa quoque dilatatio cordis sanctorum valet intelligi, per quam mundum despiciere, atque ad appetenda cœlestia solent sublimiter accendi, per quam non solum amicos in Deo, sed etiam inimicos gaudent diligere propter Deum. Denique videamus unam de tabulis tabernaculi, videlicet Apostolum Paulum, qualiter utroque modo se dilatatum insinuet. Dicit de interna, id est, cordis latitudine: Os nostrum patet ad vos, o Corinthii, cor nostrum dilatatum est; non angustiamini in nobis, angustiamini autem in visceribus vestris. Tamquam filiis dico, dilatamini et vos. Dicit et de illa, qua ad profectum tabernaculi, hoc est sanctæ ecclesiæ uti solebat:

ita ut ab Hierusalem per circuitum, usque ad Illyricum repleverim evangelium Christi. Factæ sunt hujusmodi tabulæ de lignis setim, id est, spinarum. Spinæ vero juxta eloquium Salvatoris, curæ sunt hujus seculi, deliciæ et voluptates fallaces. Sed et punctiones peccatorum, non incongrue spinis assimilantur. Hinc etenim scriptum est: Quia spinæ nascantur in manibus temulenti, id est, in operibus stulti peccata. Quia ergo prædicatores sancti, et a punctiõibus se vitiorum expurgare, et omnibus mundi curis ac delectationibus exuere studuerunt, quatenus libera mente in amore Dei et proximi dilatari, atque ad prædicandum verbum longe lateque possint discurrere; recte dicitur, quia de lignis spinarum tabulæ sunt factæ tabernaculi: factæ sunt namque de spinis, sed his quæ omnes spinosos aculeos prorsus exuerant, ac solo candore nitebant. Nam et sancti quique, ac virtutibus splendentes, etiam cum ipsi peccato sunt primæ prævaricationis concepti ac nati, ad ipsos quoque pertinet generalis illa damnatio, qua Adæ peccanti dictum est, Terra tua spinas et tribulos germinabit tibi: sed gratia Dei per Jesum Christum spiculis sunt peccatorum omnium exuti, ac digno virtutum exercitio in structuram domus ejus aptati.

Habebant autem singulæ tabulæ denos cubitos in longitudine, &c.] Longitudo tabularum altitudo est, quæ decem cubitos habebat: quia sancti doctores per observantiam decalogi legis ad perfectionem tendunt: quia pro perceptione denarii diurni in vinea Christi laborant, id est, illa intentione verbo doctrinæ insistunt, ut imaginem in se sui Conditoris ac regis, quam Adam peccante perdidit, ipso donante restaurent, ut nomen ejus, quod peccando amiserant, recte vivendo recipiant. Solet namque in denario regis nomen et imago contineri. Sed et hoc quod denarius ex eo nomen accepit, quia decem nummis compleatur; statui futuræ nostræ beatitudinis apte congruit, quæ in vera Dei et proximi dilectione perficitur. Deus namque solet ternario sæpe numero propter eam, quæ ipse est, Trinitatem figurari, homo septenario; quia corpus ex quatuor notissimis habet elementis. Animæ vero, hoc est

interioris hominis substantia, triplici solet in scripturis distantia comprehendi. Hinc est enim, quod diligere Dominum ex toto corde, tota anima, tota virtute nostra præcipimus. Bene ergo tabulæ, quibus erectis ac stantibus tabernaculum omne continetur, decem cubitos habent altitudinis; quia doctores ac rectores sanctæ ecclesiæ hac intentione Deo deserviunt, ut ipsum anima et carne immortales ac beati in æternum videre mereantur, ad hunc finem vitæ omnes suos auditores, et verbo semper, et opere provocare, ac veluti suspendere contendunt. Quod vero ipsæ tabulæ cubitos ac semissem in latitudine habebant, plenus ille cubitus perfectionem bonæ operationis; dimidium cubiti quod superest, inchoationem divinæ ostendit cognitionis: quia nimirum justis in hac vita perfecte eleemosynis insistere, orationibus vacare, jejuniis castigari, cæterisque hujusmodi actibus religiosis possunt operam dare. Deum vero interim fide cognoscimus, sed plenam ejus cognitionem in futuro speramus, dicente ipso Deo ac Domino nostro Jesu Christo: Si manseritis in verbo meo, vere discipuli mei eritis, et cognoscetis veritatem. Qui rursus ad Patrem: Hæc est autem, inquit, vita æterna, ut cognoscant te solum et verum Deum, et quem misisti Jesum Christum. Hinc etiam apostolus ait: Ex parte enim cognoscimus, et ex parte prophetamus. Numquid ait, ex parte laboramus pro Christo, ex parte verbo prædicationis instamus, ex parte bonis operibus servimus? Plenum ergo bonis operibus cubitum habent in hac vita electi; sed cubitum beatæ retributionis ex parte habent, in quantum gaudia regni perennis, et præsentiam sui Conditoris possunt desideriis prægustare cœlestibus. Cujus etiam cubiti adimpletione tunc beatificantur, cum fuerit sermo, quem omni electorum populo promisit in fine futurum, dicens: Eripiam eum, et glorificabo eum, longitudine dierum adimplebo eum, et ostendam illi salutare meum.

In lateribus tabulæ duæ incastraturæ fiant, &c.] Incastraturæ in lateribus tabularum virtutem designant humilitatis in mentibus justorum, per quam maxime sibi invicem fraterna caritate junguntur. Dum enim singuli quique

eorum corde contrito et humiliato receptaculum in se proximorum dilectioni præparant, et diligendi se fratribus merito pietatis ac devotionis exhibent, quasi tabulæ omnes tabernaculi in alterutrum per incastraturæ nexum copulantur: et quidem erecto tabernaculo, ac regulariter ante ordinata compage tabularum, figura incastraturæ non cernitur. Quanta tamen virtute tabulas sibimet coadunaverit, ipsa parietis inconcussi firma stabilitas ostendit: quia nimirum humilitas cordis sanctorum, qua sibi alterutrum fœderantur, foris hominibus videri non potest, sed quid intus operetur, ex ipso sanctæ ecclesiæ pacatissimo statu palam omnibus patet. Per quam mira divinæ gratiæ dispensationis agitur, ut nos, in quos fines seculorum devenerunt, etiam eos qui in primordio seculi fuerunt fideles, sincero affectu diligamus, et non minus illos quam eos qui nobiscum in præsentī vivunt, in sinu nostri amoris suscipiamus, et nos quoque ab illis per complexum caritatis suscipiendos esse credamus. Quod autem jubetur duas in tabulis singulis incastraturas fieri, hoc est in utroque latere illarum, dupliciter accipi per figuram potest, ut et in prosperis simulatque adversis inviolata erga fratres jura caritatis servemus, per arma justitiæ, juxta exemplum apostoli, incedentes a dextris et sinistris, et majores minoresque, hoc est et eos qui nos in Christo præcesserunt, et eos qui secuti sunt, unius omnes ejusdemque dilectionis, brachiis tenentes, ad perfectionis fastigia tendamus. Sequitur:

CAP. VI. *Quarum viginti erunt in latere meridiano, &c.*] Quanta fuerit longitudo tabernaculi, specialiter non exprimitur; sed ex eo innuitur, quia parietes ejus ex tabulis viginti compacti essent, et hæ singulæ singulos cubitos ac semissem latitudinis habuisse perhibentur. Viginti namque cubiti, et vicies semis cubiti, triginta cubitorum summam complebunt, quam fuisse tabernaculi longitudinem etiam Josephus scribit. Et bene hoc numero tabernaculi longitudo comprehenditur, quia tres sunt virtutes, in quibus principaliter omnis sanctæ ecclesiæ perfectio consistit, videlicet fides, spes, et caritas: quæ per decem multipli-

cantur, ut tricenarius numerus impleatur, dum virtutibus mentis opera bona junguntur, quæ decalogo legis continentur, ne quis sibi fidem, spem, et dilectionem in Deum absque operum executione putet sufficere posse. Quod vero numerus tabularum vicenarius est, et hoc magnæ sanctorum perfectionis mysterium continet; quatuor enim quini faciunt viginti. Et cum lex Mosaica quinque libris, gratia autem et veritas novi testamenti quatuor sancti evangelii voluminibus comprehensa est, merito sancti doctores vicenario numero exprimuntur; quia miro veritatis consensu, et revelata atque completa in evangelio legis arcana manifestant, et præfigurata fuisse in lege evangelii sacramenta declarant. Dumque et vetus testamentum in novo dilucidatum, ac latiori sensu propalatum esse docent, et novum in veteri adumbratum, ac multifaria typorum revelatione præsignatum insinuant, quasi in latitudine suæ locutionis et quatuor per quinque, et quinque tabularum numerum per quatuor esse multiplicatum demonstrant. Bases autem quibus tabulæ sustentabantur, verba sunt et libri legis et prophetarum, quibus apostoli et evangelistæ, ea quæ scribere ac prædicare, esse vera ac divina probabant. Unde est illud in evangelio sæpissime repetitum: Tunc adimpletum est, quod dictum est per prophetam, et, Hoc autem totum factum est, ut adimplerentur scripturæ prophetarum. Et Apostolus Petrus de Domino testimonium perhibens adjecit, Et habemus firmiorem propheticum sermonem, cui bene facitis attendentes. Bene autem singulis tabulis binæ bases supponuntur, ut consensus propheticæ attestationis in omnibus quæ apostoli dixere, monstretur. Vel certe binæ bases singulis tabulis per duos angulos subjiciuntur, ut bene suffultis angulis, tota recte et indeclinabiliter possit tabula consistere; quia omnis apostolici et evangelici sermonis in prophetis literis et initium præsignatum invenitur, et finis. Omnis apostolorum successorumque illorum vita ab initio fidei usque ad terminum vitæ præsentis, eisdem mysticis testamenti veteris constat inserta esse paginis. Bene autem eadem bases argenteæ sunt factæ, propter nitorem vide-

licet verbi cœlestis: Eloquia enim Domini, eloquia casta, argentum igne examinatum, &c.

In latere quoque secundo — viginti tabulæ erunt, &c.] Latus meridianum tabernaculi, quod vergebat ad austrum, antiquam illam Dei plebem designat, quæ lucem scientiæ legalis jamdudum accipiens, amore sui Conditoris fervere solebat. Porro latus secundum, quod vergebat ad aquilonem, eam quæ tenebris ac frigore infidelitatis, usque ad tempus Dominicæ incarnationis torpere non destiterat, gentium multitudinem figurat, de cujus vocatione pulchre Dominus per prophetam: Dicam, inquit, aquiloni, Da; et austro, Noli prohibere. Quod est aperte dicere: Dicam populo gentium diutius sine fide argenti, Da de tuis filiis, qui ad meæ fidem confessionis et amoris conveniant. Dicam et plebi Israeliticæ, quæ jam meæ lumine cognitionis fruebatur, Noli prohibere gentes in sortem electionis recipi. Dicam Cornelio et domui ejus, Fidem et baptismum Christi suscipite. Dicam Judæis, Nolite cogere credentes ex gentibus circumcidi, quibus fonte baptismi consecratis, fides et confessio veritatis ad salutem sufficit. Unius autem numeri mensurarum et facturæ tabulas utrumque latus habuit; quia nimirum una eademque fides, spes, et caritas utrique populo per apostolos prædicatur, ad una uterque promissa regni cœlestis vocatur, de utroque generale præceptum Salvatoris accipiunt, Euntes in mundum universum, prædicate evangelium omni creaturæ; id est, et circumcisioni et præputio. Ubi et absque ulla differentia subinfertur: Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit.

Ad occidentalem vero plagam — sex tabulas, &c.] Josephus scribit de tabernaculo, quod decim cubitos habuerit latitudinis; scribit etiam, quod tabulæ ejus mensura quatuor digitorum fuerint a terra suspensæ. Ex quo videtur velle intelligi, quod tantæ altitudinis factæ fuerint ipsarum bases tabularum. Qui rursus de hoc, quod proposuimus, capitulo ac de vectibus tabularum ita dicit, Posterioris autem parietis novem cubitos sex tabulæ faciebant, quibus conjunctæ sunt aliæ duæ tabulæ, ex medio cubito factæ, quas

angulares posuerunt ad instar tabularum majorum. Singulæ vero tabulæ annulos habebant aureos; per exteriores frontes eminentes, velut quibusdam radicibus confixos per ordinem, ad invicem per circuitum respicientes, et per eos deaurati vectes immissi, unoquoque habente magnitudinem cubitorum quinque, erantque ad conjunctiones tabularum, intrabatque caput vectis uniuscujusque in alio vectis capite, velut in modum conchæ: et post tergum parietum in longitudine positorum unus erat ordo, per tabulas omnes vadens, quo per uncinos utriusque parietis latera continebantur, in castrationibus factis et immissis ad invicem. Quod propterea sic exquisitum est, ut neque a ventis moveretur, neque alia causa tabernaculum conturbaretur, sed immobile segura quiete servaretur. Hæc de literæ textu Josephus. Verum juxta allegoriæ sensum, occidentalis plaga, quæ utrumque in se parietem recipiens, ædificium tabernaculi consummat; recte adimpletionem totius sanctæ universalis ecclesiæ, quæ cum fine hujus mundi perficitur, designat, ad quam usque fides et operatio recta utriusque populi perseveratura, quasi gemini longitudo parietis pertingit. Neque enim credibile est, vel ante tempus Dominicæ incarnationis unquam defuisse, qui ex gentibus crederent, vel nunc quamvis graviter damnato ob perfidiam populo Judæorum, non esse aliquos ex illis, tametsi paucissimos, qui inter Christianos exulantes, quotidie credendo ad salutem perveniant. Quod si quis negare præsumpserit, dicamus quod negari nullatenus potest, quod videlicet spirituales utriusque testamenti doctores atque interpretes, qui juxta sermonem Domini proferant de thesauro suo nova et vetera, usque ad finem seculi sint in sancta ecclesia permansuri. Et apte tabernaculum in occidentali plaga consummatur, in qua diem sol claudere, et cuncta solent astra occidere; propter scilicet vel obitum uniuscujusque electi, vel generalem totius seculi terminum. Quasi enim occidit ei sol, qui ab hac temporali luce per tenebras transitorie mortis, ad gaudia lucis et vitæ transmigrat æternæ. Quasi occidit omni ecclesiæ sol in occidente, ut verius in oriente tenebris transeuntibus oriatur,

cum finita in adventu Domini vita seculi præsentis, mox verum seculi futuri mane, justis vera dies æternitatis apparebit. Et quia tunc justis cum Domino regnantibus, reprobis in æternum pereunt; recte de hac plaga tabernaculi in sequentibus dicitur, quod mare respiceret. Significat autem mare Rubrum, in quo demersus cum suo exercitu Pharaon, et de quo salvatus Israel a Domino, ad montem Sinai, ubi tabernaculum faceret, ascendit. Respicit ergo mare plaga occidentalis tabernaculi, cum sancta ecclesia post operum perfectionem coronata, in Christo libero aspectu intuebitur vitia vel pœnas impiorum, quas ipso adjuvante cavescit, Esaia attestante, qui ait: Quia sicut cœli novi et terra nova, quæ ego stare facio coram me, dicit Dominus, sic stabit semen vestrum, et nomen vestrum. Et paulo post: Et egredientur, et videbunt cadavera virorum qui prævaricati sunt in me. Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non extinguetur. Maris namque fluctus profundi, amari et turbulenti, et peccata possunt significare, quibus reprobis in hac vita male delectati intereunt, et futuræ quoque barathrum perditionis, cum in ultimo examine in ignem cum diabolo mittentur æternum. Nec prætereundum, quod tabernaculum cum ædificaretur in monte Sinai, mare Rubrum habuit ad occasum; cum introductum per Jesum in terram repromissionis, et collocatum esset in Silo, eadem plaga cœli habuit mare magnum. De quo ita mystice possumus sentire, quod sancti in hac vita Domino servientes, eique in corde suo tabernaculum facientes, superbam impiorum jactantiam, quasi citius occasuram, fixa mente despiciant: in futura etiam patria cum Domino positi, perpetuam eorum pœnam absque ulla suæ felicitatis intermissione respiciant; ut eo majores ei gratias referant, quo non solum fruuntur bonis, quæ donavit, verum etiam intueantur mala a quibus eos liberavit. Bene autem plaga tabernaculi occidentalis, vel quæ mare respicere dicta est, sex tabulis constabat; vel quia senario numero solet perfectio boni operis exprimi, eo quod Dominus in illo mundi ornatu consummaverit, in illo hominem in primordio creaverit, in illo genus humanum sua passione

restauraverit; vel quia sex ætates sunt seculi hujus, in quibus oportet nos bonis operibus perfici, ut ad æternam requiem in futuro, et resurrectionis gloriam pervenire possimus. Nam quod rursum aliæ duæ tabulæ, exceptis sex primis, in angulis jubentur erigi post tergum tabernaculi, quæ venientes ab orientali plaga parietem excipiant, et occidentalis plagæ parieti jungant; ad remunerationem futuræ pertinet vitæ, quæ post labores et tempora seculi hujus secreta est. Quod bifariam dividitur, in sabbatismum scilicet, hoc est requiem animarum sanctarum, post absolutionem corporum, et in gloriam resurrectionis incorruptibilem receptionem corporum. Quæ utraque sortitio remunerationis utrique populo communis, nullo unquam fine terminatur. Nam et animarum requies superveniente tempore resurrectionis, nullam sui diminutionem, sed augmentum potius accipit, et ipsa immortalitatis conjunctio, carnis spiritusque nostræ in cælis semper inviolabilis permanet. Bene autem de eisdem tabulis subinfertur:

Eruntque conjunctæ a deorsum usque sursum, &c.] Quia nimirum omnis electorum vita, una eademque fide et caritate ad cælestia tendit; in unum eundemque finem divinæ visionis pervenit, in una eademque voce recti dogmatis omnis sanctorum prædicatorum sermo concordat. Dehisceret namque ab invicem compago tabularum, si quod unus propheta aut apostolus dixisset, hoc alius negaret. Verum quod concors fabricam ecclesiæ sermo divinorum eloquiorum erigit, profecto una omnes tabernaculi tabulas junctura compaginat, atque ab invicem sejungi non sinit.

Duabus quoque tabulis — similis junctura servabitur, &c.] Angulares tabulæ sunt tabulis parietum per omnia conjunctæ, quod futuræ requiei et immortalitatis gloria præsentis nostræ conversationi per fidem, spem, et caritatem firmissime connexa est: imo ideo stabilis et inconcussa præsens nostra conversatio perdurat, quia futuræ dona retributionis credit, sperat, diligit; quia crebro supernorum civium adiutorio, ne flatibus turbulentis immundorum spirituum decidere possit, continetur. Et hæc autem tabulæ, quæ vel perfectionem bonæ nostræ actionis, vel

futura pro bonis præmia designant actibus, binis singulæ basibus sustentantur; quia hæc quoque omnia ad confirmationem evangelicæ et apostolicæ prædicationis prophetæ sancti futura esse consona voce prædixerunt.

CAP. VII. *Facies et vectes de lignis setim, &c.*] Vectes quinque, qui tabulas tabernaculi continent, quinque sunt libri Mosaicæ legis, quorum munimine sancta ecclesia mirabiliter ab omni tentantium scelerum sceleratorumque spirituum impulsione tutatur. Et hoc in utroque latere, quia non solum priorem Dei populum litera legis erudiebat ad fidem et opera dona, sed etiam nos novi tempore testamenti Deo servientes, eadem litera spiritualiter intellecta, majoris gratia dulcedinis, et in præsentem ad fidem operationemque virtutum instituit, et in futuro ad spem perpetuæ remunerationis accendit. Ejusdem quoque numeri vectes ad occidentalem sunt plagam, quia ipsam quoque completionem boni operis, quando ad præmia futura de carne egredimur, lex nobis bene intellecta prædicat. Unde interroganti diviti, ac dicenti: Magister bone, quid faciam ut habeam vitam æternam? respondit idem Magister bonus: Si vis ad vitam ingredi, serva mandata. Et non illi alia quam legis mandata subdidit:

Ipsasque tabulas deaurabis, &c.] Tabulæ tabernaculi deauratæ præfulgent, cum omnis vita, omnis sermo sanctorum prædicatorum lucem præmonstrat sapientiæ cœlestis, nihilque in eis aliud quam virtutum decus aspicitur. Annuli autem aurei, per quos vectes tabulata continebant, ipsam vitæ cœlestis beatitudinem designant; quæ propter suæ gloriam claritatis recte auro, propter æternitatem recte circulo comparatur. Unde apostolus de illa, *Reposita est, inquit, mihi corona justitiæ.* Quinque autem circulos singulæ habebant tabulæ; non quia quinquepartita est distinctio patriæ cœlestis, sed quia eadem perpetua claritas et clara perpetuitas regni illius in Genesi, eadem in Exodo, eadem in Levitico, eadem in libro Numerorum, eadem in Deuteronomio scripta continetur. Et quinque annuli aurei singulis tabernaculi tabulis erant infixi; quia corda justorum multum dilatata per amorem, in omnibus legis Mosaicæ

libris non solum correctionem operum, sed et perpetuam supernæ retributionis lucem legunt.

Et fundes eis annulos aureos, &c.] Vectes per annulos aureos tabulata continent, cum verba sacri eloquii per promissionem regni cœlestis, statum sanctæ ecclesiæ confirmant; ut eo minus perturbationes mundi timeat, quo certius stabilitatem perpetuæ remunerationis didicit. Bene autem de eisdem vectibus subditur :

Quos operies laminis aureis.] Laminis quippe aureis vectes operiuntur, cum verbis divinæ legis, quæ esse juxta literæ sensum fortia videntur, atque ad confirmandam vitam fidelium aptissima, superior intellectus, id est, evangelica claritate præfulgidus inesse monstrabitur. Ut enim exempli gratia, unum testimonium ponam : cum legimus historiam sancti Noe, quomodo diluvium, quod impios delevit, mirabiliter cum suis in arca servatus evaserit; patet omnibus in eo quod Deus diligens justitiam, et odio habens iniquitatem, pios noverit de tentatione eripere, impios vero justa districtione punire. Ideoque talis lectio instar vectium imputribilium tabernaculum Domini continet, quia mentes fidelium verbis infictæ veritatis, ab incursu tentationum præmunit. Verum quasi vectes lignei laminis vestiuntur aureis, cum hæc eadem lectio per spiritualem intelligentiam sacratoribus plena mysteriis ostenditur, cum arca ecclesiam catholicam, aqua diluvii baptismum significare dignoscitur : munda et immunda animalia, spirituales et carnales quosque in ecclesia : ligna arcæ levigata et bituminata, doctores gratia fidei roboratos : corvus de arca egressus nec reversus, eos qui post baptismum ad apostasiam decidunt : ramus olivæ per columbam illatus in arcam, eos qui foris quidem, hoc est inter hæreticos baptizati sunt : sed quia pinguedinem castitatis habent, per gratiam Sancti Spiritus in unitatem catholicam merentur introduci : columba de arca egressa, neque ultra reversa, eos qui carne soluti, ad liberam lucem patriæ cœlestis pervolant, nequaquam amplius ad labores terrenæ peregrinationis redituri. Circumdantur itaque auro vectes lignorum setim, cum firmissima sacræ scripturæ testimonia

per interpretationem mysticam his et hujusmodi sensibus cœlestibus ac spiritualibus probabunt esse perlucida.

Et eriges tabernaculum juxta exemplum, &c.] Exemplum tabernaculi Moysi in monte monstratum est, quia commoratus in secreto cum Domino, vidit sublimem angelicæ puritatis et immortalitatis vitam; ad cujus instar, humanam in terra conversationem, in quantum mortalibus imitari possibile fuit, instituere jubebatur, ut cum exemplo eorum mutuæ in Deum dilectioni, divinæ laudationi, unanimæ paci, sinceræ castitati, cæterisque hujusmodi virtutibus in terra vacaremus, mereremur et in cœlis eorum esse consortes, juxta promissum Domini, dicentis: Illi autem qui digni habebuntur seculo illo, et resurrectione ex mortuis, neque nubunt, neque ducunt uxores, neque enim ultra mori poterunt; æquales enim sunt angelis et filiis Dei, cum sint filii resurrectionis. Exemplum enim nobis Moyses angelicæ conversationis, quam in monte contemplationis vidit, præceptis legalibus ostendit, per quorum observantiam, et ipsi de terra editi, ad consortium angelorum in cœlis pervenire possimus. Exemplum idem nobis vitæ perfectioris et beatæ retributionis in figura tabernaculi et ministerii sacerdotalis ac Levitici, quod describit, præbuit. Erigitur autem tabernaculum juxta exemplum quod illi in monte monstratum est, quando electi quique ad imitationem angelicæ puritatis, quam ipse in occulto contemplari meruit, opus animumque componunt. Hactenus de pariete templi meridiano, septentrionali, et occidentali, prout Dominus dedit, expositum est: in sequentibus autem etiam orientale latus, qualiter sit compositum, monstratur. Sed prius scriptura de medio pariete, qui sancta sanctorum a priore tabernaculo dividebat, intimandum judicavit.

CAP. VIII. *Facies et velum de hyacintho, &c.*] Velum hoc, quo tabernaculum dividebatur medium, ita positum refert Josephus; ut viginti quidem cubiti longitudinis ad priorem domum, decem vero pertinerent ad secundam. Quod per omnia mensuris templi, quod postea factum est a Salomone, liquet esse conveniens. Quod cum esset

sexaginta cubitorum longitudinis, et viginti latitudinis, tertiam longitudinis partem, id est viginti cubitos ad interiorem domum, hoc est sanctum sanctorum habebat separatam; ita ut longitudo et latitudo ejusdem domus interioris una esset. Sic ergo tabernaculi pars interior longitudinem et latitudinem similem, hoc est denorum habebat cubitorum. Quid autem idem velum figuraliter exprimat, apostolus ad Hebræos manifeste declarat, ubi et hoc pariter exponit ad sensum allegoricum: quare in priore quidem tabernaculo semper introirent sacerdotes, sacrificiorum officia consummantes, in secundo autem semel in anno solus pontifex, non sine sanguine, quem offerebat pro sua et populi ignorantia. Velum hoc, cœlum interpretatur. Quod autem in priore tabernaculo quotidie per annum introibant cum sacrificiis sacerdotes, super hujus vitæ statu edisserit: ubi sancti Domino sine intermissione famulantes, quotidianos suæ fragilitatis erratus, sine quibus esse in hac vita nullatenus possunt, quotidianis bonorum operum victimis, quotidianis lachrymarum suarum libaminibus, quasi veri sacerdotes Dei et Christi ejus, expiant. Summum vero sacerdotem, qui semel in anno sancta sanctorum cum sanguine victimarum ingrediebatur, ipsum intelligit esse pontificem magnum, cui dictum est, Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Qui semel oblatus pro peccatis nostris, ipse sacerdos et hostia per proprium sanguinem in ipsum cœlum intravit, ut appareat nunc vultui Dei pro nobis. Quod autem idem velum de hyacintho et purpura, et cocco bis tincto, et bysso retorta pulchra varietate contextum est, quis non videat etiam juxta litteram pulchritudini cœlestis congruere visionis? Si enim decorem flammæ astrorum, si multifariam nubium speciem, si ipsam irim consideras, mille trahentem varios adverso sole colores, nonne videris tibi multo plures ac pulchriores, quam velo tabernaculi intextæ sunt, inditas cœlo colorum notare picturas? Quatuor autem columnæ, ante quas appensum est hoc velum, cœlestium sunt potestates agminum, quatuor virtutibus eximiis præclaræ, de quibus et supra diximus, hoc est fortitudine, temperantia, prudentia,

et justitia. Quæ quidem virtutes aliter in laboribus et ærumnis vitæ hujus a nobis, aliter in cœlis servantur ab angelis et animabus sanctis. Ibi namque regnantia præsens videtur esse subditum justitiæ. Est et hoc immortalis omnino justitiæ; nullum bonum Deo præponere, vel æquare, prudentiæ: Deo firmissime cohærere, fortitudinis: nullo defectu noxio delectari, temperantiæ. Hic autem, quod ait justitia in subveniendis miseris, quod prudentia in præcavendis insidiis, quod fortitudo in perferendis molestiis, quod temperantia in coercendis delectationibus pravis, non ibi erit, ubi nihil omnino erit mali. Bene autem hæ columnæ de lignis setim sunt factæ, vel quia spiritus angelici incorruptibiles natura et immortales sunt conditi, vel quia absque peccato conditi, intemeratam suæ conditionis puritatem semper custodiunt. De quibus apte subditur:

Quæ ipsæ quidem deauratæ erunt, &c.] Deauratæ quippe sunt columnæ, ante quas appenderetur velum; quia positæ intra velum cœli virtutes angelorum, summæ claritatis sunt gratia vestitæ. Capita habent aurea, quia mentem qua reguntur, habent præsentia divinæ cognitionis ac visionis illustratam. Habent et bases argenteas; quia omnis eorum natura in hoc, quasi fundamento, specialiter subsistit, ut laudes hymnorum suo Conditori decantet, ut voluntatem ejusdem Conditoris, nobis adhuc in terra peregrinantibus, quasi extra velum positis, suis concivibus narrent. Unde et ipsi de terra congratulantes eorum laudibus sedulo, quasi voce exhortatoria, dicere solemus: Benedicite Dominum, omnes angeli ejus, potentes virtute, qui facitis voluntatem ejus. Auro namque sæpe in scripturis sapientiæ splendor, argento nitor ostendi verborum consuevit.

Inseretur autem velum per circulos, &c.] Circuli, quod neque initium habere, neque finem videntur, nonnunquam in scriptura sacra pro æternitate poni solent. Et apte velum, quo cœlum figuratur, per circulos suspensum esse perhibetur; vel quia in æterno erat consilio divinitatis, quando mundus crearetur, in quo primum atque eximium locum habet natura cœlestis; vel quia ita factum est fir-

mamentum cœli, ut nunquam factura ejus solvatur. Nam quod Dominus ait, Cœlum et terra transibunt, de cœlo est æthereo accipiendum. De quo Hieremias : Milvus, inquit, in cœlo cognoscit tempus suum. Illud namque cœlum in judicio igne perituum est, quod in diluvio constat esse perditum ; Petro attestante, qui ait, Cœli erant prius et terra, de aqua et per aquam consistentes verbo Dei, per quæ ille tunc mundus aqua mundatus periit : cœli autem qui nunc sunt, et terra, eodem verbo repositi sunt, igni reservati in diem judicii. Intra hoc velum templi posita est arca testamenti ; quia mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus, qui solus paternorum est conscius arcanorum, post passionem suam resurrectionemque a mortuis, super cœlos cœlorum ascendens, sedet ad dexteram Patris. Hoc velo sanctuarium et sanctuarii sanctuaria dividuntur ; quoniam ecclesia, quæ ex angelis sanctis et hominibus constat, partim adhuc peregrinatur in infimis, partim in æterna patria regnat in supernis, adhuc cives suos dirimente velo cœli habet ab invicem segregatos.

Pones et propitiatorium super arcam testimonii, &c.] Apte propitiatorium super arcam positum esse dicitur ; quia ipse mediator Dei et hominum specialiter a Deo Patre donatus est, ut esset propitiatio pro peccatis nostris. Unde etiam Paulus dicit : Jesus Christus, qui mortuus est, imo qui et resurrexit, qui est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis.

Mensamque extra velum, et contra mensam candelabrum, &c.] Mensa et candelabrum tabernaculi, temporalia Dei beneficia designant, quibus in præsentia reficimur et illuminamur, ut his interim confortati et adjuti crescente gratia meritorum, ad panem angelorum in cœlis manducandum, et ad videndam veram mundi lucem intrare valeamus. Quæ sunt ambo extra velum ; quoniam in hac solummodo vita, vel scripturis sanctis ac doctoribus, vel cæteris redemptionis nostræ sacramentis opus habemus : in futuro autem seculo, ubi Dominus palam de Patre annuntiabit nobis, id est, palam Patrem ostendet nobis, et ubi, sicut Joannes ait, videbimus eum sicut est ; non jam opus erit

externo salutis adminiculo, cum inhabitans in electis suis Deus omnipotens interius, sicut lux vitæ illustrat, et sicut panis vitæ satiat, quos introducens in gaudium regni sui perpetua beatitudine sublimat. Diximus autem supra, quia latus tabernaculi meridianum antiquam Dei plebem significaret, quæ prior lucem divinæ cognitionis, fervoremque divinæ dilectionis accepit: pars vero septentrionalis ejusdem tabernaculi, congregatam de gentibus ecclesiam, quæ diutius in tenebris et in umbra mortis remanserat, indicaret. Unde recta distinctione etiam candelabrum, quod in parte australi collocatur, potest gratiam, quæ priori populo data est, insinuare; mensa vero quæ in parte aquilonis stabat, ea quæ nobis sunt donata, Dei beneficia designare. Recte candelabrum contra mensam positum esse dicitur; quia nimirum scriptura legis et prophetarum per omnia ad gratiam evangelii respicit; huic videlicet testimonium perhibens, et per hanc se sensu spirituali revelandam esse significans.

CAP. IX. *Facies et tentorium in introitu tabernaculi, &c.*] Expleta narratione de velo, quod sanctuarium et sanctuarii sanctuaria dividebat, redit exponere de orientali latere sanctuarii, quod intermisisse ad tempus videbatur, cum cætera ejus latera, australe videlicet, septentrionale, et occidentale, describeret. Tentorium ergo in introitu tabernaculi pulchra colorum varietate contextum, primitivæ est decus ecclesiæ, diversis virtutum floribus glorificum: de quibus scribit Lucas, Quia multitudinis credentium erat cor unum et anima una, et non erat separatio in eis ulla; nec quisquam eorum quæ possidebat, aliquid suum esse dicebat, et cætera. Inerat namque ei hyacinthus, quia cœlestia cogitare, cœlestem in terris vitam ducere solebat. Inerat purpura; quia mori erat parata pro Christo. Inerat coccus bis tinctus; quia Dei et proximi dilectione flagrabat. Inerat et byssus retorta; quia continentia carnis et castitate gaudebat.

Et quinque columnas deaurabis lignorum setim, &c.] Columnæ quibus tentorium suspendebatur, sancti sunt doctores, de quibus Lucas consequenter adjungit: Et vir-

tute magna reddebant apostoli testimonium resurrectionis Jesu Christi Domini nostri. Quorum mens quanto robustius ipsa ad superna erigitur, tanto firmitus docendo, et alios ad amorem supernorum sufficit attollere. Sicut enim apostoli et apostolici viri per tabulas possunt recte designari, propter latitudinem vel doctrinam, qua euntes in mundum universum prædicant evangelium omni creaturæ; vel caritas, quam non solum usque ad amicos, sed usque ad diligendos etiam ipsos extendunt inimicos; et orationibus ac beneficiis prosequendos eos, qui se odio habent: ita etiam propter inexpugnabile robur cordis, et intentionem ad cœlestia semper erectam, non inconvenienter vocabulo et factura columnarum figurantur, apostolo attestante, qui ait: Jacobus, Cephas, et Joannes, qui videbantur columnæ esse. Quæ nimirum columnæ bene quinque sunt factæ propter totidem libros legis, quibus necesse est ut sancti doctores suæ verbo prædicationis communiarent, et maxime qui primitivam instituere ecclesiam, quæ ex Hebræorum populo congregata, sola Mosaicæ legis auctoritate noverit institui, cum necdum evangelica et apostolica per orbem scriptura effulgeret. Bene autem eadem columnæ de lignis setim quidem fieri sed auro jubentur operiri, ut insinuentur prædicatores sancti, et infirmitate cordis intus integri, atque in nullo deficientes, et operum claritate forinsecus esse debere conspicui. Vel certe columnæ lignorum setim deaurantur, cum iidem doctores fortitudinem suæ actionis divino semper adiutorio protegendam docent, cum in omnibus quæ faciunt, gloriam Patris, qui est in cœlis, requirant; cum in universis quæ loquuntur, Christum sonare gaudent, dicentes: Non enim nosmetipsos prædicamus, sed Jesum Christum Dominum nostrum. De quibus apte subditur:

Quarum erunt capita aurea, et bases æneæ.] Aurea quippe capita illum designant, de quo dicit apostolus: Et omnia constant in ipso, et ipse est caput corporis ecclesiæ, qui est principium et primogenitus ex mortuis. Neque incongruum videatur per quinque capita columnarum, unum caput ecclesiæ Christum figurari; tot enim fuere capita,

quot columnæ : quia nimirum idem ipse Dominus Christus omnium sanctorum caput est, in se quidem ipso manens, semper æqualis atque indivisibilis, sed singulis quibusque electis gratiam sui Spiritus pro accipientium capacitate dividens. Unde non solum omni generaliter ecclesiæ, verum etiam specialiter unicuique membrorum ejus, licet illud propheticum cum fiducia proclamare: Nunc autem exaltavit caput meum super inimicos meos. Cujus nimirum capitis significantiæ convenit apte, quod eadem capita columnarum non deaurata, ut columnæ et tabulæ, sed aurea fieri jubentur: quia sancti quidem omnes participes sunt facti Spiritus Sancti et gratiæ cœlestis, ipse autem plenus erat gratiæ et veritatis: et sicut præcursor suus de illo aiebat, Non enim ad mensuram dat Deus Spiritum. Pater enim diligit Filium, et omnia dedit in manu ejus. Bases autem æneæ, prophetæ sunt, quorum attestatione apostolorum sermo confirmatur. Et bene æneæ, vel propter insuperabilem mentis propheticæ fiduciam; vel quia sermo eorum, senescente sive transeunte mundo, nulla unquam vetustate potest consumi. Neque enim venit Dominus solvere legem aut prophetas, sed adimplere. Habent enim columnæ tabernaculi bases æneas, habent aurea capita; quia nimirum apostoli et apostolici viri verbis prophetarum in fide sunt confirmati, et ad videndam faciem sui Conditoris supernorum desiderio erecti. Item capita aurea, sed bases habent æneas; quia quæcunque per Dominum cœlesti sibi auctoritate data perceperunt, cuncta hæc pridem propheticum eloquio prædicta esse sacramenta didicerunt. Sane, quia de orientali plaga loquimur, videtur opportunum commemorare aliqua de expositione vectis illius singularis, quem ab angulo tabularum ad angulum usque parietis alterius porrectum esse, ac totam parietum constantiam, ne vi et impulsu procellarum concuti, atque huc et illuc posset inflecti, continere jam diximus. Scriptum est in sequentibus sacre historię, ubi omnia quæ Dominus imperaverat, Moyses explevisse narratur.

CAP. X. (Exod. xxxvi.) . . . *vectem alium, qui per medias*

tabulas, &c.] Hic ergo vectis a prima tabularum summitate usque ad alterius lateris summitatem, per decem cubitos latitudinis tabernaculi protentus esse credendus est, capite utroque firmiter tabulis impositus, ut per hoc et ea tabernaculi plaga, quæ non tabulis sed columnis constabat, non minus fixa quam cæteræ, vento licet impellente, persisteret. Cujus vectis si etiam sacramentum scire desideras, ipsum absque omni ambiguitate Redemptorem nostrum figurate denuntiat: qui quasi ab angulo usque ad angulum pervenit; quia a plebe Judaica, quam prius elegit, sese ad salvandam etiam gentium multitudinem propitius extendit. Unde merito, sicut in prophetis lapis angularis, ita etiam in lege vectis angularis potest recte nuncupari. Lapis videlicet angularis, propter templum, quod de lapidibus vivis Deo construitur; vectis vero angularis, propter tabernaculum, quod ei de lignis imputribilibus, hoc est de animabus electorum corruptionis labe carentibus ædificatur.

CAP. XI. (Exod. xxvii.) *Facies et altare de lignis setim, &c.*] Hoc altare, quod proprie holocausti vocabatur, corda electorum designat, quæ ad offerenda Deo sacrificia bonorum operum ipsius sunt dono consecrata. Quod apte de lignis setim fieri præcipitur; quia munda et incorrupta decet esse corda et corpora in quibus Spiritus Dei habitat. Habet quinque cubitos longitudinis, et totidem latitudinis, cum fidelis quisque omnes sui corporis sensus in longitudine patientiæ et in latitudine caritatis exercere satagit: ut in omni suo visu, auditu, gustu, olfactu, et tactu, semper se divino meminerit mancipatum esse servitio; juxta illud apostoli, Sive manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. Habet et tres cubitos altitudinis, cum eadem corda electorum per fidem, spem, et caritatem ad cœlestia tendunt.

Cornua autem per quatuor angulos, &c.] Quatuor angulos habet altare holocausti, quia per quatuor mundi plagas sancta dilatatur ecclesia, quæ propter unum cor et animam unam totius credentium multitudinis recte factura unius designatur altaris: ex quo videlicet altari cornua fiunt

quatuor, cum quatuor virtutibus sæpe ante dictis justorum corda muniuntur. De quibus in laude sapientiæ dicitur: Sobrietatem enim et prudentiam docet, et justitiam et virtutem; quibus utilius nihil est in vita hominis. Hæc cornua ex ipso altari producuntur, cum munimenta virtutum fideles non specie tenus, et ad faciem hominum ostentant, sed ex intima sui cordis radice Deo teste generant. Cornua sunt quatuor per quatuor angulos altaris, cum in omnibus mundi terminis ecclesia, virtutum potentia spirituali cunctis hostium insidiis inviolabilis persistit, imo ipsa cunctis se impugnantibus fortior efficitur. Quod videlicet altare operietur ære, cum virtus cœpta fidelium perseveranter usque ad finem firma tenetur; quia enim æris metallum longo solet tempore incorruptibile durare, recte per hoc virtus valet perseverantiæ designari. Si quem vero movet juxta literam, quomodo ligna altaris tanto igne vicino incombusta permanere potuerint, accipiat beati Hieronymi de hac quæstione responsum. Altaris, inquit, ligna, quæ de lignis paradisi sunt, non cremantur igne vicino, sed puriora redduntur. Nec mirum hoc de sanctuario et interioribus templi, et altari thymiamatis credere, cum etiam amianton, quod ligni genus est, vel ligni habens similitudinem, quanto plus arserit, tanto mundius inveniatur.

Faciesque in usus ejus lebetas, ad suscipiendos cineres, &c.]
 Vasa altaris diversa, vel diversas fidelium personas, vel certe multifarias ipsorum actiones, sive cogitationes in famulatum sui Conditoris dispositas accipere debemus. Et quidem primo lebetas, ad suscipiendos cineres, facere præcipitur. Cinis autem hostiarum, quod in magno mysterio debeat accipi, testatur cinis vitulæ rufæ aspersus; qui etiam, apostolo teste, inquinatos sanctificabat ad emundationem carnis; in quo ipse præfiguratum intelligit sacramentum Dominicæ passionis. Tempus autem et acceptionem passionis Christi designat cinis cremata, quæ nos in perpetuum purificans salvat. Ergo crematio vitulæ rufæ ipsum, qui ad emundationem immundorum servabatur, mysterium jam completæ ejusdem passionis, quo

nos quotidie a peccatis nostris expiamur, insinuat. Quia ergo omnia sacrificia et victimæ quæ incendebantur in altari, vel passionem Domini, vel devotionem sanctorum ejus flamma caritatis ardentem, figurate denuntiant; merito cinis holocaustorum, vel consummationem Dominicæ passionis, vel certe perfectionem exprimit virtutis justorum; cum toti in Dei servitium per ignem Sancti Spiritus oblatis, ipsa jam bona opera finire, et ad percipienda operum præmia in æternam vitam rapi meruerunt. Quod ut manifestius fiat, videamus quid de cineribus holocausti Moyses dicat: Hæc est, inquit, lex holocausti: cremabitur in altari tota nocte usque mane. Ignis ex eodem altari erit. Vestietur sacerdos tunica et feminalibus lineis. Tollensque cineres, quos vorans ignis exussit, et ponens juxta altare, spoliabitur prioribus vestimentis, indutusque aliis efferet eos extra castra; et in loco mundissimo, usque ad favillam consumi faciet. Ignis autem in altari semper ardebit. Holocaustum ergo cremabitur in altari, cum in corde cujuscunque electi, qui seipsum totum, et carne videlicet et corde, Deo voverat, opus bonum fervente caritatis igne patrat. Quod tota fit nocte usque mane, cum quis toto vitæ hujus tempore, usque dum raptus e corpore, futuri mane seculi videre meruerit, bonis insistere non cessat operibus. Ignis in eodem altari erit; quia illa solum caritate, quam ecclesiæ suæ Dominus per Spiritum Sanctum tribuit, ardere debemus. Denique filii Aaron, quia ignem alienum Domino offerre, et non eum qui semel de cælo datus est, voluerunt, mox igne cœlesti perempti sunt; quia nimirum quicumque opera cœlestia non cœlestis intentione mercedis, sed temporalis intuitu favoris, aut commodi faciunt, sententia iræ cœlestis feriuntur. Vestietur sacerdos tunica et feminalibus lineis: sacerdos qui offert holocaustum, Dominus est; quia in nobis ipse ignem suæ caritatis accendere, ac per hunc hostias bonæ nostræ actionis sibimet acceptabiles facere consuevit. Et hæc faciens vestitur lineis indumentis; quia ut nos ad opera virtutum excitet, exempla nobis suæ incarnationis, passionis, et mortis proponit, quæ per linum significari

posse sæpius dictum est. Tollit autem idem sacerdos cineres, quos vorax ignis exussit, et ponit juxta altare, cum Dominus finem laboriosis operibus imponit, neque justos de hac vita raptos ultra pro vita æterna certare, sed coronam justitiæ in vita æterna jubet accipere. Ponens etenim cineres juxta altare, spoliabitur prioribus vestimentis, cum ad memoriam justis, quæ fecerunt bona, reducens, non eis amplius habitum suæ passionis imitandum ostendit; sed induitur aliis vestimentis, illis videlicet de quibus in evangelio dicit ipse: Amen dico vobis, quod præcinget se et faciet illos discumbere; id est, ad æternam se remunerationem præparabit, et illos in æterna facit quiete refoveri. Indutus vero aliis vestimentis efferet cineres extra castra, cum paratus ad remunerandum laborem electorum suorum Dominus, quicquid boni gesserant, jam in illa facit vita videri hinc ablatum. Nec ab re est loco extra castra posito vitæ perpetis ingressum figurari, cum et Dominus dicat: Per me si quis intraverit, salvabitur, et ingredietur et egredietur, et pascua inveniet. Et Psalmista: Dominus custodiat introitum tuum et exitum tuum: introitum videlicet, in hanc ecclesiæ vitam; exitum vero, in illam ubi pascua inveniuntur æternæ satietatis. Non ergo inepte locum extra castra positum, in illa intelligimus vita, præsertim cum ibi locus mundissimus esse dicatur, quod in hac vita fieri nullatenus posse perspicuum est. Locus ergo mundissimus extra castra, ipse est animus justorum ex hac vita sublatorum, et in alia vita gaudentium. In quo videlicet loco cinis holocausti usque ad favillam consumitur, cum ita ibi operum bonorum merces redditur, ut labor omnis ad integrum consummatur; juxta illud Apocalypsis sancti Joannis, qui cum de retributione præmiorum dixisset, Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, et habitabit cum eis, et ipsi populus ejus erunt, et ipse Dominus cum eis erit eorum Deus: continuo de abolitione laborum omnium subjecit, atque ait, Et absterget Deus omnem lachrymam ab oculis eorum, et mors ultra non erit, neque luctus, neque clamor: neque dolor erit, quia prima abierunt. Et quia cessante operum labore

bonorum, ipsa caritas, per quam operabantur, nunquam cessabit, imo flagrantior exardescet, cum ipse, quem diligimus, in æternum videbitur: recte subditur, Ignis autem in altari semper ardebit. Et paulo post, Ignis est iste perpetuus, qui nunquam deficiet de altari. Consummato ergo usque ad favillam holocausto, ignis nunquam de altari deficiet; quia, absumpto perfecte omni genere laborandi, sola caritas perpetuo et nunquam extinguenda flagrabit. Hæc de lege holocausti latius diximus propter lebetas altaris, qui ad suscipiendos cineres hostiarum fieri jubebantur. Lebetes ergo cineres sanctos suscipiunt, cum fideles quique, vel exempla ac sacramenta Dominicæ passionis, ad custodiam sui pia mente retractant, vel certe exitum præcedentium justorum diligenter aspiciunt, qui magnis pro Domino elaboratis agonibus, nunc cursu consummato, de percepto jam bravio sine fine lætantur, quatenus consideratis majorum virtutibus, et ipsi magni fieri possint, juxta præceptum apostoli, dicentis: Mementote præpositorum vestrorum, qui vobis locuti sunt verbum Dei, quorum intuentes exitum conversationis, imitamini fidem. Post lebetas autem, forcipes atque fuscinulæ, et ignium receptacula fieri sunt jussa. Forcipes ad emendandum altaris ignem fieri debere credendum est. Unde per eos recte sancti prædicatores designantur, qui ignem in nobis caritatis, quasi in altari Dei, accendere suis exhortationibus solent. Namque hi velut gemino dente forcipes, ad hunc ignem accendendum titiones in altari componunt: quando consonis utriusque testamenti nos paginis instituunt, et eloquia veritatis in nostro corde, quibus amplius ad æternorum desideria inflammentur, collocant. Vel certe forcipe, duplici videlicet ferramento, sacerdotes ignem altaris emendant, cum in omnibus quæ docent prædicatores sancti, virtutem nobis geminæ caritatis infundere, et hujus gratia nos ardere simul et lucere præcipiunt. Fuscinulæ, quæ Græce vocantur creagræ, ad hoc in ministerio habebantur altaris, ut carnes victimarum per eos de caldariis coctæ proferrentur, atque ad esum eorum, qui his erant reficiendi, adferrentur. Quarum usus æque sancto-

rum prædicatorum figuræ congruit, quorum ministerii est, animas fidelium verbo fidei reficere, et juxta regulam apostolicæ discretionis, rudibus adhuc discipulis rationabile, et sine dolo lac doctrinæ simplicis adhibere, perfectioribus autem solidum cibum doctrinæ sublimioris ministrare. Quicumque enim sacramenta Christi summatim agnoscere, atque ad imitationem suscipere norunt, hi quasi carnibus hostiæ salutaris refecti satiantur. Et quia doctorum est spiritualium, quæ cuique personæ mysteria audienda committant, solertissime discernere; recte fuscinulas facere jubebatur sacerdotibus Moyses, quibus carnes hostiarum, prout oportuerit, componant, et alia quidem hominibus, sed mundis edenda offerrent, alia vero altaris ignibus consumenda relinquunt: quia sunt in verbis Dei nonnulla, quæ nostræ humilitati revelare, ad nostræ epulas refectionis concedere dignatus est: sunt item alia tantæ profunditatis, quæ Sancti Spiritus solummodo scientiæ pateant, nostræ vero capacitatis per omnia mensuram transcendant. Porro ignium receptacula ad hoc deputata sunt, ut per hæc ignis sanctus ab altari holocausti ad altare thymiamatis vespere et mane, ad incensum ponendum deferretur; quæ et ipsa patenter figuram tenent doctorum, qui tanquam ignem de altari holocaustorum ad altare deferunt incensi, cum suos docent auditores de virtute semper ad virtutem proficere, meritisque crescentibus paulatim ad altiora et interiora divinæ visionis arcana penetrare. Sed et omnes qui ferventia pietate corda proximorum videntes imitari festinant, quasi receptacula ignium fiunt; quia flammam cœlestis sacrificii, quam in fraternis conspiciunt, in suis quoque accendere mentibus satagunt. Quæ nimirum cuncta ex ære vasa fiunt, cum devotio fidelium perseveranter divinis curat obsecundare præceptis; vel certe cum hoc, quod ipsa recte agit, proximis quoque agendum clara voce sedulæ exhortationis insonat, æternamque nonnunquam, ut sæpius dictum est, et propter diuturnitatem suæ incorruptibilitatis, perseverantiam mentis fidelium, et propter claritatem soni voce solet designare doctorum.

CAP. XII. *Craticulam quoque in modum retis æneam, &c.]*

Altare quidem totum cavum fieri præceptum est, ut in sequentibus manifestius edocetur. Sed in medio sui habens craticulam per totum, in modum retis distinctam, in qua victimarum carnes comburendæ imponerentur; et subter eam arulam, in qua compositis lignis arderet ignis, semper ad devoranda superposita holocausta paratus. Erat enim contra arulam ostium in pariete altaris orientalis, unde vel ligna ad alendum ignem immitti, vel carbones et cineres possent egeri, quomodo in pictura Cassiodori senatoris, cujus ipse in expositione Psalmorum meminit, expressum vidimus: in qua etiam utrique altari, et holocausti videlicet et incensi, pedes quatuor fecit. Quod utrumque eum, sicut et tabernaculi et templi positionem, a doctoribus Judæorum didicisse putamus. Habet ergo altare Dei medio sui craticulam, ad suscipienda holocausta paratam; quia præparant electi locum Domino in intimo sui cordis affectu, ubi devotas ei cogitationes collocent. Habet arulam subter craticulam, in qua ligna et ignem holocaustorum suscipiat; quia eadem ipsa electorum corda receptaculum in se præparant auditui verborum cœlestium, quibus calefacti, imo et inflammati per donum Sancti Spiritus, grata Deo referant vota cogitationum piarum. Ligna namque arulæ altaris sacerdos imponit, cum doctor quisque desiderantibus atque inhianter quærentibus fidelium mentibus sanctarum testimonia scripturarum, quibus amplius in fide ac dilectione confirmentur, ingerit. Addit et ignem lignis, cum intellectum verbi atque efficaciam piæ operationis a Deo quærendam edocet. Ardentque ligna in altari, cum caritas Dei diffunditur in cordibus nostris per Spiritum Sanctum, qui datus est nobis. Atque hoc igni superpositum consumitur holocaustum, cum universa quæ bene agere disposuimus, donante gratia Sancti Spiritus, per virtutem dilectionis Deo acceptabilia redduntur. Unde bene craticula, quæ holocausta gerat, instar retis fieri præcipitur: quo per crebras illius aperturas ignis suppositus, ad consumendas omnes hostiarum partes libere penetret. Sic etenim et omnino necesse est, ut nequaquam obduremus corda nostra, neque obseramus

more Pelagianorum adversus gratiam Dei; sed diligenter aperiamus ea, et quasi plurimis simul patefactis januis seduli deprecemur, ut per omnia quæ inchoamus, vel agere desideramus bona, quasi per singula victimarum ejus frustra, sua nos misericordia illustrare, et in amorem ipse suum accendere dignetur. Namque Pelagiani, qui sine gratia Dei se aliquid boni perficere posse præsumunt, non in altari sui cordis maculosam instar retis craticulam igni sacro superponunt; sed quasi parietem potius solidum inter se et ignem Sancti Spiritus, ne quando in dilectione calefiant, interponunt. Quatuor autem annuli ænei, qui per totidem annulos altaris fieri jubentur, quatuor sunt evangeliorum libri, qui apte annulis assimilantur, quia perpetuam auditoribus suis coronam vitæ promittunt. Apte ænei sunt; quia in omnem terram exivit sonus eorum. Apte per quatuor angulos altaris positi, ut ecclesiam fidelium per omnes mundi plagas diffusam, verbo fidei et veritatis confirmet. Apte subter arulam altaris infixi, ut animos humilium munimine suæ consolationis allevent.

Facies et vectes altaris de lignis setim duos, &c.] Vectes quibus altare portabatur, doctores sunt, qui sanctam ecclesiam, quasi portare solent, dum fidem ac sacramenta veritatis; vel eis, qui nesciebant, prædicantes; vel in eis, qui jam noverant et acceperant, confirmantes roborant. Qui quoniam non sua prædicant, sed ea quæ sunt Jesu Christi, non doctas fabulas secuti, sed cognitam cœlesti oraculo virtutem Domini nostri mundo notam faciunt. Apte vectes, ut portare queant altare, mittuntur in circulos; vectibus namque altare Domini per circulos portare, est sanctis doctoribus corda fidelium per verba evangelii, quæ nec cœlo et terra transeuntibus præteribunt, exhortando erigere. Duo sunt autem vectes, ut utriusque populo, et Judæo videlicet et gentili, verbum prædicetur. Quod ipsum sequentibus quoque verbis astruitur, cum subinfertur:

Eruntque ex utroque latere altaris, &c.] Erunt enim doctores, qui Judæam; erunt qui gentilitatem in unam eandemque fidei gratiam consono ore et opere advocent.

Vel certe ex utroque latere altaris ad portandum erunt vectes, cum mentes fidelium sancti prædicatores, et in prosperis et in adversis, inconcussam tenere virtutum constantiam docent, ne aut hæc blandiendo extollant, aut illa terrendo conturbent.

Non solidum, sed inane et cavum, &c.] Idcirco altare non solidum, sed inane et cavum fieri præceptum est, ut copiosum haberet locum, ubi vel ignem sacrosanctum, et ligna ad ignem, vel holocausta quæ igne erant consumenda, reciperet. In cujus exemplum, et tu, si vis esse altare Dei, exinani teipsum, et evacua ab omni contagione rerum mundanarum, quatenus in te ligna verborum cœlestium, et hostiæ virtutum locum possint habere sufficientem. Capiasque flammam Sancti Spiritus, qua eadem hostiæ Domino consecrentur, et ad finem perfectionis firmum producantur. Ubi apte in conclusione subjungitur:

Sicut tibi in monte monstratum est.] Nam cuncta quæ nobis mystice in altaris et tabernaculi totius constructione facienda signavit Moyses, prius in illa cœlesti conversatione, in qua cum Domino diebus quadraginta permansit, facta a supernis civibus indefessa, et perenni observatione cernebat. Neque enim dubitandum est, eum potuisse ante solium Dei videre altare illud sacrosanctum, quod videre meruit Esaias, vivis carbonibus internæ caritatis plenissimum videre, et forcipes sanctos; quos idem vidit propheta, et quorum uno tulerat angelus carbonem de altari, quo ejus labia purgaret, ejusdemque gratia Spiritus, quo angeli inflammantur ad amandum semper Deum in cœlis, et hominibus in terra, et dimittuntur peccata, et virtutum dona conceduntur. Itaque altare cavum et inane fieri jubetur, sicut Moysi in monte monstratum est; quia sicut angeli ac spiritus justorum in cœlis vacui a peccatis, et pleni sunt pietatis ac justitiæ, ita et nos in terra pro modulo nostro declinare a malo, et facere bonum debemus. Quod ipsum sicut exhortationibus apertis verbis cœlestis, ita et mysticis tabernaculi ac vasorum et cærimoniarum ejus figuris semper agere docemur.

CAP. XIII. *Facies et atrium tabernaculi, &c.]* Sicut et sancta sanctorum eam, quæ in cœlis est, sanctæ ecclesiæ

partem designant, et prius tabernaculum perfectam fidelium vitam, in hoc duntaxat seculo commorantium typice denuntiat; ita atrium tabernaculi, quod exterius erat, prima incipientium rudimenta demonstrat. Unde bene tentoria ejusdem atrii de bysso retorta erant facta; quia prima incipientibus cura impendenda est, ut illecebras carnis simul, et spiritus refrænent, juxta illud apostoli, quod de filiis adoptionis loquens adjecit: Has igitur habentes promissiones, carissimi, mundemus nos ab omni inquinamento carnis et spiritus. Byssus namque, ut sæpius commemoratum est, de terra viridis nascitur, sed eruta de terra siccatur, contunditur, coquitur, torquetur, ac magno et longo exercitio, ad candidum de viridi producitur colorem; sic et caro nostra, ut ad virtutem decoremque castitatis perveniat, arctis se necesse est jejuniorum orationibus, vigiliarum et totius continentiae laboribus subigat, quibus naturales et velut ingenitas ejus delectationes exsiccare, atque ad eam, quam desideramus, dignitatem virtutis accendere queamus. Retorquetur autem byssus, ne facile possit dissolvi, cum non solum luxuria carnis restringitur, verum etiam tota ejus memoria ab intimo corde radicitus evellitur.

Centum cubitos unam latus tenebit in longitudine, &c.] Constat numerum centenarium, qui in computo digitorum de læva transfertur in dexteram, nonnunquam in scripturis vitæ cœlestis habere figuram; quæ sicut dextera lævæ, ita merito præfertur vitæ præsentis. Cujus nimirum numeri frequens in divinis literis mysterium reperitur. Ædificationem arcæ Noe centesimo anno complevit; quia sanctam ecclesiam, quam in hac interim vita ædificat Dominus, in futura perficit. Abrahæ centenario filius promissionis nascitur Isaac; quia nimirum benedictio hæreditatis, quæ in semine ejus omnibus familiis terræ promittitur, in futura et cœlesti patria reddetur. Centum annos peregrinatur ipse in terra repromissionis; quia qui filii Abrahæ per fidem efficimur, in spe supernæ hæreditatis debemus peregrinam in præsentis ecclesia ducere vitam. Sevit itaque Isaac in Geraris, quod interpretatur incolatus, et invenit in ipso anno centuplum; quia quæcunque filii promissionis

in hac vita peregrinantes bona operamur, mox egressi de corpore in cœlesti vita recipimus. In qua figura et semen evangelici sermonis, quod in terram bonam cecidit, exortum fecit fructum centuplum, et qui temporalia bona propter Christum et propter evangelium relinquit, centuplum accipit in præsenti, et in seculo futuro vitam æternam; id est, gaudium fraternæ societatis nunc in spe vitæ cœlestis, et tunc in seipsum vitam regni cœlestis. Centum ergo cubitos habet latus tabernaculi in longum; quia universi quique ad membra ecclesiæ pertinent, necesse est pro æterna in cœlis vita, laborem in se patientiæ et continentiae temporalis assumant. Columnæ autem quibus hæc tentoria suspenduntur in altum, doctores sunt sancti, qui suorum corda auditorum a terrestribus contagiis extracta, ad cœlestia desideranda sustollunt. Et hæc quasi vestem Domini diligenter extendunt, ne quid in his esse duplicitationis valeat; sed simplici ac munda intentione coram Domino velut tentoria byssina niteant. Quæ videlicet columnæ æneæ fuere, sed argento vestitæ, ut in sequentibus manifestius dicitur. Æneæ quidem, propter perseverantiam virtutis, sive propter sonum ipsius prædicationis. Argento autem vestitæ, quia non aliud quam verbum Dei sonant. Cujus sæpe claritas argento figuratur, non aliud vivendo in actibus, quam observantiam divinorum monstrant eloquiorum. Non solum inargentatæ erant, sed et capita tota habebant argentea; quod proprie doctorum est, totos se verbis sacrae scripturæ subjicere, hisque animum corpusque meditando, prædicando, operando mancipare. Sicut enim membra nostra sine capite subsistere ac vivere nequeunt, sic eloquia divina illi suam vitam æstimantes, nunquam hæc obediendo portare, et semet humiliando exaltare desistunt. Quid autem in basibus columnarum æneis aptius, quam initium sapientiæ, timorem Dei debemus intelligere? De quo et filius Sirach ait, Radix sapientiæ est timere Deum. Ubi et pulchre subjunxit, Rami enim illius longævi: quia nimirum germina virtutum multifaria, quæ timore Dei tanquam opus, et cælaturæ columnarum de basibus prodeunt, nunquam fructu suæ mercedis carebunt. Quare autem viginti fuerint columnæ in uno latere atri,

supra jam expositum est, ubi ejusdem numeri tabulæ in uno latere tabernaculi sunt fieri præceptæ.

Similiter in latere aquilonis per longum erant tentoria centum cubitorum, &c.] Eadem de latere aquilonis repetuntur, quæ jam de latere australi erant præmissa; quia utriusque testamenti præcones consono nos ore ad cœlestia erigunt; tametsi cærimonias sacramentorum habuerint pro temporum ratione differentes, imo hoc in tempore novi testamenti, quicumque de utroque populo ad salutem pertingunt, non solum eandem fidem, confessionem, et operationem, sed et sacramenta habent eadem in emundationem peccatorum, et perceptionem vitæ cœlestis, in gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum.

In latitudine vero atrii, quæ respicit ad occidentem, &c.] Latitudo atrii, quæ ad occasum respicit solis, ubi terminato labore diurno noctis sopor, et gratia succedit, merito tempus significat illud, quando cessante post mortem vita actuali, quies electorum et merces æterna sequitur. Denique illi qui in vinea summi patrisfamilias operabantur, cum sero esset factum, præmia sui percepere laboris; quia nimirum singuli quique justorum cum ad hujus finem vitæ perveniunt, tum veræ ingressum vitæ sortiuntur. Unde in Apocalypsi Joannes, Audivi vocem de cœlo dicentem: Beati mortui qui in Domino moriuntur. Amodo jam dicit Spiritus, ut requiescant a laboribus suis. Propter quam requiem recte occidentale latus atrii tentoria habebat per quinquaginta cubitos, et columnas decem; quinquagenarius namque numerus consuete annum significat in lege quinquagesimum, qui libertati, qui et remissioni totus erat consecratus, propter quod et jubileus vocari præceptus est. Jobel namque dimittens aut mutatus interpretatur. Denarium quoque numerum constat eadem superna præmia designare, ubi humana natura in utraque sua substantia immortaliter sublevata, in divinæ præsentia visionis lætatur. Deus namque trinitas est. Corpus nostrum ex quatuor elementis subsistit. Interior homo noster ternario numero comprehenditur, cum ex toto corde, tota anima, tota virtute Deum diligere jubemur. Et cum quatuor nostra visioni Sanctæ Trinitatis in æternum junguntur, juxta

illud Psalmistæ: Mihi autem adhærere Deo, bonum est, hoc est, utique denarium, quod cultores Dominicæ vineæ, consummatis diei laboribus, pro mercede accipiunt: quia ergo nobis sancti prædicatores, finita hac vita, præsentiam nostri Conditoris, et requiem promittunt æternam; his quoque promissis desideria nostra ab appetitu infimorum ad cœlestia quærenda erigunt, quasi in occidentali latere atrii tentoria quinquaginta cubitorum longitudinis, decem columnæ sublevantes extollunt.

In ea quoque atrii latitudine, quæ respicit ad orientem, &c.] Ea latitudo atrii, quæ ad orientem respicit, primordium bonæ nostræ conversationis, quæ a fide incipit, significat. Quæ propter primam cœlestis gratiæ perceptionem recte ad orientem respicere dicitur, juxta illud beati Zachariæ: Visitavit nos oriens ex alto: illuminare his qui in tenebris et in umbra mortis sedent. In qua nimirum plaga quinquaginta erunt cubiti; quia in ipso mox ingressu conversionis, omnes qui catechizantur, remissionem peccatorum et requiem sperare docentur æternam. Nam et quinquagenarius numerus ad remissionem peccatorum pertinet. Unde et in Psalmo ejusdem numeri, pœnitentia, confessio, et remissio descripta est peccatorum; ita ut is qui Domino peccaverat, et malum coram eo fecerat, cognoscendo ipse iniquitatem suam, ablutus sit ab eo cui peccaverat, et super nivem dealbatus, rursumque lætitiâ salutaris Dei, hoc est Domini Jesu, quem offenderat, receperit, et Spiritu illius principali, ne ultra labi posset, confortatus fuerit. Itaque orientalis atrii latitudo quinquaginta habet cubitos, cum prima fidei confessio remissione peccatorum, et spe futuræ in Christo quietis gaudet ac pacis. Denique in symbolo apostolorum confitemur, nos credere sanctam ecclesiam, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem. Quod universalis synodus patrum sequentium plenius exprimi voluit, dicens: Confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum; spero resurrectionem mortuorum, et vitam futuri seculi. Quinquaginta ergo cubitis plagæ orientalis generaliter initia credentium designantur, qui in remissionem peccatorum et spem futuræ beatitudinis celebrantur. Quorum tamen con-

tinuo alia specialis distinctio subinfertur, quæ ad unum eundemque finem bene considerata refertur. Sequitur enim :

In quibus quindecim cubitorum tentoria lateri uno deputantur, &c.] Quindecim namque, quæ septenario numero et octogenario constant, recte gaudia designant vitæ æternæ, quæ a sabbatismo incipiens animarum, in resurrectione corporum perficitur. Nam Dominus septima sabbati requiescens in monumento, octava, id est post septimum sabbati resurrexit a mortuis. Quod autem in latere quindecim cubitorum columnæ tres cum basibus totidem, sanctos designant prædicatores, fide, spe, et caritate præeminentes, mentemque suam in stabilitate timoris Dei firmissime collocantes. Ingressurus quoque atrium tabernaculi, habes ab utroque latere tentoria cubitorum quindecim ternis suspensa columnis; quia quicumque sanctam ingressurus ecclesiam, sacramenta fidei discere proposuerit, sive ad synagogam, seu ad ecclesiam gentium intuitum mentis converterit, in utraque portione fidelium doctores inveniet fide fortes, spe sublimes, caritate ferventes, in timore Domini fundatos, auditoribus suis requiem animarum beatarum, ac resurrectionem immortalium promittere corporum. Qui velut tentoria de bysso retorta in se suspendunt, cum eosdem auditores exemplo sui docent, quæ sursum sunt quærere, non quæ super terram, integrumque spiritum suum, et animam et corpus sine querela in diem Domini custodire.

In introitu vero atrii fiet tentorium cubitorum viginti, &c.] In introitu atrii quatuor sunt columnæ; quia non nisi per fidem et sacramenta evangelii, quæ quatuor libris continentur, unitatem sanctæ ecclesiæ quis ingredi poterit. Unde pulcher in ipsa ecclesia mos antiquitus inolevit, ut his qui catechizandi, et Christianis sunt sacramentis initiandi, quatuor evangeliorum principia recitentur, ac de figuris et ordine eorum in apertione aurium suarum solerter erudiantur; quo sciant exinde ac meminerint, qui et quot sint libri, quorum verbis maxime in fide veritatis debeant erudiri. In quo introitu tentorium quoque fieri cubitorum viginti præcipitur, qui est numerus idem

quaternarius quinquies ductus. Quinque autem sunt notissimi corporis nostri sensus; visus, videlicet, auditus, gustus, olfactus, et tactus. Bene ergo in introitu atrii tentorium viginti cubitorum in quatuor columnis suspenditur; quia omnes qui sanctam ecclesiam intrant, ad regulam evangeliorum fidem suam pariter et actus componere debent; ut continentes ab illecebris carnalibus cunctos sui corporis sensus divinis subigant imperiis. Non solum enim hoc tentorium quatuor columnis sublevatur, sed et ipsum in longitudine sua quinarium numerum per quatuor multiplicatum habet, cum quilibet humiles ac pii auditores ad fidem inventientes, non solum evangelii verbis imbuti, verum etiam evangelicam ipsi agere vitam desiderantes, cunctos sui corporis sensus in obedientiam caritatis expendunt. Recte autem hoc in introitu atrii tentorium, non sicut in reliquo atrio, de bysso retorta, sed de quatuor fit coloribus nobilissimis, hyacintho scilicet et purpura, coccoque bis tincto ab ipsa bysso retorta, opere plumarii; quia pulchra quidem his, qui catechizantur, ecclesiæ facies exterius fulget, sed multo præclarior ejus dignitas ac virtus apparebit his qui eam per sacramentum baptismatis ingredi merentur. Nemo enim repente fit summus, sed gradatim necesse est a minoribus ad perfectiora tendamus. Diximus autem sæpius; quod hyacinthus spem cœlestium bonorum, purpura tolerantiam temporalium malorum, coccus bis tinctus ardorem perfectæ dilectionis, byssus retorta refrænationem carnalis delectationis significet. Qui videlicet colores opere plumarii sunt invicem variati; cum unaquæque virtus fidelium vicinarum sibi virtutum societate, et velut quadam consanguinitate amplius clarescit. Quamvis etiam singuli colores præfati singulis electorum possint convenire personis; quia enim aliquis altius cœlestia speculari meretur, hyacinthus est; alter, quia plura propter justitiam patitur, purpura est. Hic qui a ferventiore in Deum et proximum dilectione flammescit, coccus bis tinctus est. Ille qui specialiter integritate carnis virginalis albet, byssus retorta est. Et cum justi in una eademque fide et pietate evangelica de suis alterutrum virtutibus congaudent, quasi

introitum atrii Domini tentorium decorant, pulchra variantium colorem diversitate contextum.

Omnes columnæ atrii per circuitum vestitæ erunt argenti laminis, &c.] Diligentius ea quæ dixerat, inculcat; ut sedulo lectorem admoneat, neminem inter doctores veritatis, columnas videlicet atrii cœlestis, posse computari; qui non instar æris invincibilem inter adversa patientiam habere didicerit, non se cœlestium et observantia et annuntiatione verborum undique, velut argenti laminis munire atque exornare curaverit, non se omni subjectione præceptis divinis, quasi argenteo capiti supponere studuerit; non in timore Dei, velut ænea basi constiterit.

In longitudine occupabit atrium cubitos centum, &c.] Centum cubitos longitudinis habet ecclesia; quia ulnas suas elevat ad bona opera, propter vitam æternam. Quinquaginta latitudinis; quia requiem sperat sempiternam in gratia Spiritus Sancti; quæ quinquagenario numero voluit designari, cum Pentecosten, id est quinquagesimum Paschalis festivitatis diem suo adventu consecrare dignatus est. Altitudo quinque cubitorum erit juxta numerum sensuum corporis nostri; quia tunc recipiet unusquisque propria corporis sui, prout gessit, sive bonum, sive malum. Sed in atrio domus Domini eorum solummodo figura exprimitur, qui bonum in corpore fecerunt, pro quo in requiem vitæ perpetuis merentur introduci; qui nunc in operibus justitiæ quæ casto et corpore et corde agunt, quasi byssus retorta nitent, et tunc in eodem corpore immortalitatis gloria sublimato, perceptis in æternum justitiæ præmiis lætantur. At in evangelica parabola utriusque simul partis mentio est, ubi quinque virgines, quæ cum operibus lucis ad sponsum venerant, statim cum eo ad nuptias intrant; quinque aliæ, quæ opera castitatis non casto animo exercuerant, repulsæ cum suis tenebris, procul a regni januis ejiciuntur. Quinque enim erant et quinque, quia utraque secundum ea quæ in carne gesserat, judicatæ sunt. Tota ergo longitudo et latitudo atrii per centenos et quinquagenos cubitos distenta est. Quinque habet cubitos altitudinis; quia necesse est, ut qui promissionem habemus quietis et patriæ

cœlestis, mundemus nos ab omni inquinamento carnis et spiritus; nec solum ab inquinamento mundemus, sed et perficiamus sanctificationem in timore Dei; quatenus apparente hora promissæ retributionis, non solum spiritu, verum etiam in carne lætari mereamur in amore Dei. Propter quam utriusque nostræ substantiæ, hoc est et animæ et carnis, emundationem in timore Dei, subsequenter hoc quod et supra dictum erat, ut diligentius memoriæ commendetur, repetitur; Fietque de bysso retorta, et habebit bases æneas. Ac deinde subjungitur:

Cuncta vasa tabernaculi in omnes usus ejus, &c.] Vasa tabernaculi in omnes usus ejus et cærimonias præparata, homines sunt ecclesiæ in diversis meritis gradibusque Domino servientes; quæ vasa cuncta fieri jubentur ænea, illius nimirum, ut sæpe dictum est, figura mysterii; ut si quis pulsatur adversis, perseveret in finem, nec promissam sibi salutem desidia perdat; sive, ut fidem quam didicit, etiam inimicis obluctantibus palam confiteri non metuat, sed et amicis dona, quæ percepit, sedulus insonare meminerit. Æs namque sonorum, et naturæ diu durabilis est. Paxilli autem, quos dicit, tabernaculi sive atrii, ad hoc erant facti, ut infixi columnarum summitatibus foris eminent, et impositis sibi velorum sive tentoriorum funibus, sic ea levantes, a terra suspenderent. Quorum factura et positione non absurde ipsa doctorum potest lingua designari, quæ prædicando audientium corda tangit, ac tangendo sublevat. Funibus etenim solet aliquoties scriptura sacra designari. Unde scriptum est: Funiculus triplex difficile rumpitur. Quia nimirum scriptura, quæ historico, allegorico, morali consuevit sensu interpretari, nulla hæreticorum sive paganorum valet perversitate corrumpi. Ipsa autem tentoria sive vela, ut recipere funes possent, habebant necesse est in superioribus suis ansas, sive circulos, quibus iidem funes immitterentur. Et tu, si vis tentorium Dei fieri, præpara in corde tuo receptaculum sermonibus ejus, quo possis ad superna suspendi. Imponentur vero paxillis columnarum funes tentoriorum, ut sic expansa, atque in altum elata, pulchritudinem taber-

naculi compleant. Committant sancti prædicatores fidelium cordibus eloquia divina, eosque per hæc ad exemplum sui ab infirmis erigi commoneant. Expansa funibus, ac sublevata vela, sive tentoria, decus sui operis mirificum, quod involuta nequiverant, cunctis longe lateque demonstrent. Ostendant fideles amplitudinem bonæ operationis, pulchritudinem mentis et internæ gratiæ, quam donante Domino perceperant; ut videntes proximi bona eorum opera, glorificent Patrem qui in cœlis est: dicantque, Quam amabilia sunt tabernacula tua, Domine virtutum! concupiscit et deficit anima mea in atria Domini.

LIBER TERTIUS.

CAP. I. (Exod. xxvii.) *Præcipe filiis Israel, ut offerant tibi oleum, &c.*] Disposito omni ornamento tabernaculi, consequenter etiam lumen lucernæ prævidetur, ut decor ejus admirabilis, sicut interdiu lumine solari, ita etiam noctu lucernalibus flammis illustretur; ne unquam in domo Dei aliquis tenebrarum locus, aliqua umbrarum possit hora subrepere. Juxta vero mysticos sensus, quid significet lumen lucernæ, Dominus in evangelio declarat; qui cum per parabolam dixisset, Neque accendunt lucernam, et ponunt eam sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt: mox aperte subjunxit, Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona. Lucerna ergo lucens in domo Dei, sunt opera justorum, quæ mentes intuentium suis exemplis illuminant. Verum diligentius intuendum, quod ut lucerna semper in tabernaculo Dei possit ardere; filii quidem Israel oleum offerre, Aaron autem et filii ejus ipsam lucernam collocare jubentur. Quæ est ergo hæc distinctio, ut ad nutriendam lucem populus oleum offerat in domo Domini, et sacerdotes lucernam componant? Nisi forte hoc figurate imperatur, ut fideles et religiosi auditores prompta ad obediendum fidei corda afferant: doctores vero eis ignem verbi cœlestis, quo illuminentur ad agnoscendum, et inflammentur ad diligendum Deum, prædicando ministrent. Per

olei namque pinguedinem, qua et lassi atque infirmi artus recreantur, et gratia præstatur luminis, interna sæpe dilectio mentis, et opus misericordiæ designatur. Hinc etenim Psalmista: Ego autem, sicut oliva fructifera in domo Dei, speravi in misericordia Dei mei in æternum, et in seculum seculi. Ac si patenter dicat: Ego, quia misericordiæ fructum indigentibus exhibui, mihi quoque in æternum a Deo rependendam misericordiæ gratiam speravi. Ergo filii Israel offerant oleum, Aaron autem et filii ejus allato igne componant lucernam, quæ ardeat in tabernaculo Dei. Offerant humiles auditores devotionem piæ mentis, et ministerio sermonis doctores doceant eos cœlestis arcana scientiæ; quibus regulariter institui, et in conspectu sui Conditoris igne caritatis ardeant, et hominibus foras lucem bonæ actionis ostendant. Notandum autem, quod non indifferenter oleum offerre filii Israel, sed cum distinctione oleum de arboribus olivarum præcipiuntur; et insuper additur, Purissimum, piloque contusum. Solet namque oleum nardinum, solet raphaninum, solet de nuce, vel de ligno, aliisque diversi generis speciebus fieri, sed nullum offerri licet tabernaculo Dei, nisi quod de lignis olivarum conficitur; sicut nec ignis alius quam qui de cœlo descendit, vel in lucernis sanctis ardere, vel in altari Dei debet accendi: Sanctus enim Spiritus disciplinæ effugiet fictum. Offerant ergo filii Israel oleum ad lucernam Dei, non quaecunque, sed de lignis olivarum, et hoc purissimum, piloque contusum. Offerant boni auditores spiritualibus doctoribus conscientiam puram, et caritatis gratia fœcundam, piloque sedulæ probationis ab omni nequitiae commixtione permundatam; quæ sola videlicet intentione placendi et serviendi Domino verbo ejus audito delectetur. Offerat Aaron cum filiis suis ignem non alienum, sed desuper missum ad accendendam lucernam; sicut etiam ad consummanda holocausta, ac redolenda thymiamata prædicent verbum doctores, non suum, sed Domini, protestantes cum fiducia: Non enim nos sumus, sicut plerimi, adulterantes verbum Dei, sed ex sinceritate, sed ex Deo, sicut coram Deo in Christo loquimur. Hoc igne utuntur ad illustranda cognitione fidei corda audientium;

hoc ad perficienda, ac Deo sacranda holocausta bonorum operum suorum; hoc ad incendenda thymiamata orationum sanctarum. Bene autem dicitur, *Ut ardeat lucerna semper in tabernaculo testimonii; quia nunquam in sancta ecclesia lux prædicationis, nunquam debet humilitas auditorum pura, quæ hanc libenter excipiat, immo et solerter inquirat, deesse.* Bene additur: *Extra velum quod oppansum est testimonio.* Non enim intra velum cœli opus habemus lucerna scripturarum, ubi arca est Domini, et Cherubin gloriæ propitiatorium obumbrant; id est, agmina cœlestis militiæ gloriæ incarnati Filii Dei, quem posuit Deus propitiationem pro peccatis nostris, consona voce prædicant. Bene sequitur, *Et collocabunt eam Aaron et filii ejus; quia non omnium est sacramenta fidei prædicare in populo, sed eorum solummodo, qui sibi et castitate fidei, et executione boni operis ad filios summi sacerdotis, Domini videlicet et Salvatoris nostri, pertinere probantur.* Cæterum quisquis vel a puritate fidei pravo dogmate aberrat, vel integritatem cognitæ et servatæ fidei, operum nequam improbitate commaculata: talis etsi sacerdotis nomine, vel persona præeminere videtur, nihilominus auditurus est a Domino, *Quare tu enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum? Tu vero odisti disciplinam, et cætera.* Quales et Jacobus a collocatione lucernæ Dei, hoc est a verbo prædicationis benigna exhortatione retrahit, dicens: *Nolite plures fieri magistri, fratres mei, scientes quoniam majus judicium sumitis.* Illud videlicet judicium, quod præmisimus, jamdudum psalmistæ voce præmissum. Bene autem adhuc additur, *Et usque mane luceat coram Deo.* Cum enim nocte transacta seculi hujus, mane futuri seculi claruerit, de quo propheta dicit: *Mane astabo tibi, et videbo, non jam ultra lucerna librorum indigemus, apparente et illustrante nos vera luce mundi, de quo dicit et propheta: Vobis autem timentibus nomen meum orietur Sol justitiæ.*

Perpetuus erit cultus, &c.] Et hæc clausula sicut et præcedentia, quæ de tabernaculo ac vasis, atque utensilibus ejus, dicta sunt, spirituali magis sensu quam carnali intelligenda atque exponenda est. Quomodo enim juxta literam

perpetuus esse potuit cultus officii sacerdotalis, ubi et ipsum sacerdotium et tabernaculum, in quo gerebatur, et populus cui gerebatur, jamdudum esse cessaverunt? Unde constat hoc in sancta ecclesia verbum esse complendum, ubi succedentibus sibi per ordinem doctoribus, simul et auditoribus veritatis, nunquam deerunt spirituales filii Israel, qui in domum Domini dona pietatis offerant, et filii Aaron, id est, veri sacerdotis nostri, qui illis lucem verbi ministrent, donec completo seculi hujus statu, et ipso quoque tabernaculo Dei toto, id est, universa electorum multitudine ad regnum cœleste translata, non erunt ultra qui ab hominibus erudiantur homines, cum sit Deus omnia in omnibus.

CAP. II. (Exod. xxviii.) *Applica quoque ad te Aaron fratrem tuum, &c.*] Descripta factura tabernaculi, consequenter sacerdotes, qui in eo ministrent, ordinantur. Quorum quidem ordinatio et habitus recte ecclesiæ sacerdotibus congruit: ita ut omne quod illic in ornatu vestium clarum extrinsecus fulgebat, hoc intellectum spiritualiter in ipsis sacerdotum nostrorum mentibus altum intus emineat, hoc in eorum actibus præ cæteris fidelium meritis foris gloriosum clarescat. Unde apte præcipitur Moysi, ut applicet ad se Aaron fratrem suum cum filiis de medio filiorum Israel, ad fungendum sacerdotio coram Domino. Necesse est enim, ut quicumque ad majorem in sancta ecclesia gradum promovendi sunt, majore mentis industria sese ad legem Dei applicent, id est, divinorum observantiæ mandatorum, solertiore præ cæteris animo copulentur. Hoc est enim eos, qui sacerdotio functuri sunt, de medio filiorum Israel ad Moysem applicari, præsules ac doctores sanctæ ecclesiæ, communem vitam electorum singulari mentis culmine transcendere, et familiari inspectione quid lex generaliter omnibus electis, quid vero paucis perfectioribus specialiter loquatur, attendere; ut altiori excellentia meritorum, ad altiora possint præmia pervenire. Nam quod fratrem suum Moyses cum filiis in sacerdotium ordinare præcipitur, quid nobis aliud mystice commendat, nisi quod omnes qui officium doctoris sortiuntur, tanto debent studio et amore meditationi divinæ legis adhærere,

ut quasi germana ei videantur cognatione conjuncti? Neque hoc quod primi filiorum Aaron post ordinationem, cum ignem alienum offerrent coram Domino, igne cœlesti perierunt, a significatione miserabilis nostri temporis aberrat; ubi nonnulli sacerdotum ac doctorum loco potiti, quod dictu quoque grave ac lugubre satis est, dum ignem cupiditatis igni supernæ dilectionis anteponunt, igne supernæ ultionis absumuntur. Quorum perpetua damnatio temporali est filiorum Aaron morte figurata. Quamvis excellentioris figura mysterii, quomodo tabernaculum cum ornatibus ac vasis suis sanctam designat ecclesiam, pulcherrima virtutum sive personarum fidelium varietate distinctam: ita etiam summus ejusdem tabernaculi sacerdos figuram tenet veri pontificis Jesu Christi, qui semetipsum obtulit oblationem et hostiam Deo pro nobis in odorem suavitatis. Qui etiam jure potest frater Moysi vocari: quis enim amplius alteri fraterno est fœdere connexus, quam Christus Moysi, legi gratia, novum testamentum veteri? cum et ipse Moyses tale de eo testimonium reddat, dicens populo quem docebat: Prophetam de gente tua et de fratribus suis, sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus, ipsum audies. Et paulo post ex persona Domini: Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum similem tui, et ponam verba mea in ore ejus. Cujus operibus admirandis, quæ nemo alius fecit, recte habitu Aaron mira varietate insignis comparatur, vel certe vestes Aaron multifariæ, omnem electorum cœtum in varia personarum meritorumque distantia Christo adhærentem designant, teste apostolo, qui ait: Quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis. Cum autem in persona Aaron Dominum Salvatorem figurally insinuatam accipimus, quod filios Aaron, qui et ipsi in sacerdotium uncti sunt, nisi apostolos Christi, apostolorumque successores, et cunctos fidelium magistros significare dicamus? Hæc quidem ita principaliter de Domino possunt accipi; sed nos magis in eis quæ ad significantiam nostræ in Domino piæ conversationis pertineant, quæque ad correctionem nostrorum respiciant morum, decet intueri. Sequitur

CAP. III. *Faciesque vestem sanctam Aaron fratri tuo, &c.*] Vestes sanctæ Aaron quas illi Moyses fecit, opera sunt justitiæ et sanctitatis, quæ scriptura sacræ legis doctoribus habenda commendat, quorumque in his qui præcessere in Christo, exempla quæ imitentur, ostendit. Sapientes autem corde, quos ad faciendas easdem vestes Deus spiritu prudentiæ replevit, ipsi sunt prophetæ et apostoli, cæterique doctores veritatis, qui nobis apertissime quomodo vivere sacerdotes, et ministri altaris qualiter docere debeant, sive exemplo suæ actionis, seu verbo exhortationis ostendunt. De quibus est illud apostoli ad Titum: Oportet enim episcopum sine crimine esse, ut Dei dispensatorem; non superbum, non iracundum, non vinolentum, non percussorem, non turpis lucri cupidum; sed hospitalem, benignum, sobrium, justum, sanctum, continentem, amplectentem eum qui secundum doctrinam est fidelem sermonem.

Hæc autem vestimenta erunt, quæ facient, &c.] Quomodo hæc singula facta sint, plenius in sequentibus explicatur. Rationale autem pectoris habitus, superhumerales est humerorum; tunica et linea stricta, id est camisia, totum corpus operiunt, cidaris caput ornat, baltheus utramque tunicam, simul et superhumerales arctius ad corpus aptat. Quibus sex indumentis inferius septimum jungitur et octavum, feminalia videlicet linea, ad cooperiendum carnem turpitudinis, et lamina aurea super cidarim, quæ titulo nominis Domini cæteris altior omnibus eminebat. Lineam autem strictam dicit, quoniam adhærebat corpori, et ita arcta erat adstrictis manicis, ut nulla ei omnino ruga inesset. Descendebat autem usque ad crura, unde et Græce poderes, id est talaris vocabatur. His octo generibus vestium pontifex tempore sacrificii solebat indui. E quibus erant quatuor et minoris ordinis sacerdotibus concessa, feminalia videlicet, linea stricta, et baltheus, et cidaris. Decēbat enim, ut quo majore quis gradu esset insignis, eo pluribus et virtutum actibus admirandis fulgeret. Cuncta autem fiunt de auro, pretiosisque coloribus; quia nihil vile ac sordidum in sacerdotis ore vel opere debet appa-

rere; sed cuncta quæ agit, universa quæ loquitur, omnia quæ cogitat, et coram hominibus præclara, et in conspectu interni arbitri oportet esse gloriosa.

CAP. IV. *Faciunt autem superhumeralia de auro, &c.*] Quoniam in humeris onera portare solemus, quid per superhumeralia pontificis, nisi labores bonorum operum, quæ jugiter coram Domino ferre debet, ostenduntur? Et apte primo de superhumerali faciendo præcipitur; quia quisquis ad sacerdotium magisteriumque populi Dei promovendus est, primum ejus debent opera cognosci, ut dum hoc quod foras omnibus patet, irreprehensibile apparuerit, convenienter ex tempore etiam integritas cordis ejus, et fidei sinceritas scrutetur. Superhumeralia ergo quod in humeris gestabat pontifex, illud evangelicum onus accipiamus, de quo Dominus ait: Jugum enim meum suave est, et onus meum leve. Quod manifestius alibi nobis commendans, aiebat: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam quotidie, et sequatur me. Fit autem idem superhumeralia de auro et hyacintho, ac purpura, coccoque bis tincto, et bysso retorta. De auro videlicet, et ante omnia in habitu sacerdotis intellectus sapientiæ principaliter emicet. Cui autem hyacinthus, qui aërio colore resplendet, adjungitur; ut per omne quod intelligendo penetrat, non ad favores infimos, sed ad amorem cœlestium surgat; ne dum suis incautius laudibus pascitur, ipso etiam veritatis intellectu vacuetur. Auro quoque et hyacintho purpura permiscetur, ut videlicet sacerdotale cor cum summa, quæ prædicat, sperat; in semetipso etiam suggestiones vitiorum reprimat, eisque velut ex regia potestate contradicat, quatenus nobilitatem semper intimæ regenerationis aspiciat, et cœlestis regni sibi habitum moribus defendat. Quamvis, ut superius sæpe dictum est, in purpureo colore possit ipsa effusio sanguinis pro Christo, vel diversarum tolerantia pressurarum intelligi. Ipsa enim est crux, quam sequentes Dominum, quotidie ferre jubemur. Unde merito talis species, inter alias humero sacerdotis refulget, ut ipsum ad patiendâ adversa semper doceat esse paratum. Auro autem, hya-

cintho ac purpuræ bis tinctus coccus adjungitur, ut ante interni judicis oculos omnia virtutum bona ex caritate decorentur; ut cuncta quæ coram hominibus rutilant, hæc in conspectu occulti arbitri flamma intimi amoris accendat. Quæ scilicet caritas, qua Deum simul ac proximum diligit, quasi ex duplici tinctura fulgescit. Sed cum mens ad præcepta caritatis tenditur, restat proculdubio, ut per abstinentiam caro maceretur. Unde et bis tincto cocco torta byssus adjungitur. De terra etenim byssus nitenti specie oritur. Et quid per byssum, nisi candens decore munditia corporalis castitatis designatur? Quæ videlicet terra pulchritudini superhumeralis innectitur; quia tunc castimonia ad perfectum munditiæ candorem ducitur, cum per abstinentiam caro fatigatur. Potest de cocco, qui ignis specie refulget, et hoc non inconvenienter dici; quia fortasse ideo bis tinctus fieri præceptum sit, quod ignis duplicem habere vim soleat, urendi scilicet et lucendi. Cujus naturam imitari præulem, in verbo nimirum doctrinæ salutaris, oportet, ut et lucem videlicet scientiæ desiderantibus aperire, et rubiginem peccatorum in contemptoribus curet increpando comburere. Cum enim auditoribus suis dulcissima scripturarum arcana sive miracula, aut parabolas Domini evangelicas exponit, velut in habitu suo fulgorem lucis ostendit. At cum propter viam superbientium, commemorata æterna ultione percutit, quasi terrorem flammæ vorantis in eodem aspectantibus demonstrat. Neque enim quisque verbum faciens ad populum, vel solum increpandis pravorum reatibus, vel solum debet scripturarum reserandis insistere secretis, ne vel de peccatorum tantummodo correptione disputans, forte minus libenter audiatur; vel mysteriorum tantum abdita reserans, minus fortasse eis, quos emendare debuit, prosit. Sed cum ex utroque sermonem temperat, et suavitatem videlicet cœlestium secretorum audientibus pandendo, et correctionem morum, per quam horum participes fieri valeant suadendo, quasi bis tinctum in habitu suo pontifex cocci fulgorem demonstrat.

Duas oras junctas habebit in utroque latere summitatum, &c.] De hoc in sequentibus ita dicitur: Fecit igitur super-

humeralis de auro, hyacintho, et purpura. Et paulo post: Duaeque oras invicem copulatas in utroque latere summitatum. Ex quo verisimile videtur, quod plicata veste conjunctæ sibi fuerint oræ utriusque partis in utroque latere a sursum usque deorsum; ita ut dimidium vestis intuentium oculis foris appareret, dimidium vero aliud interius lateret; sed oræ utrorumque conjunctæ, usque ad extremos angulos ad inferiora descenderent. In quo quid aliud nobis typice intelligendum, nisi ut cum bona foris opera proximis ostendimus, eadem intus coram Domino integra servemus? ne unquam vel castitatem puræ cogitationis minor piæ actionis perfectio sequatur, vel perfectionem consequatur quæ videtur operis imperfectioris, mentis intentio ex parte solitariam relinquat. Sed quasi duæ oræ superhumeralis sibi invicem copulantur, dum omnia quæ foris bona monstramus, intus pura et simplici intentione Deo placendi gerimus. Et hoc in utroque latere superhumeralis, ut inter adversa et prospera concordiam semper actione et cogitatione Conditori nostro serviamus. Deserit namque ora brevior latiore, ac discordante mensura in unum redire nequeunt, si cum extrinsecus bona facere pro æterna retributione cernimur, intentione placendi hominibus, in secreto mentis implicamur, humanique favoris magis quam vitæ invisibilis præmia requirimus.

Ipsaque textura et cuncta operis varietas erit ex auro, &c.] Non in una parte superhumeralis aurum, in altera hyacinthus, in alia rursum alii atque alii colores fuerunt, sed omnes colores utique per omnia cum auro ipso fuere contexti; quia nimirum in actione sacerdotali nunquam aliqua magnarum virtutum, vel ad horam debet intermitteri, sed semper auro sapientiæ lucidus, semper hyacintho spei in superna erectus, semper regni cœlestis purpura adversus vitiorum bella magnanimus, semper cocco bis tincto geminæ dilectionis flammeus, semper retorta bysso castigatæ carnis sacerdos sive doctor fidelium debet esse nitidus.

Sumesque lapides duos onychinos, et sculpes, &c.] Tres ob causas Aaron nomina patriarcharum inter sacrificia

semper in humeris, sicut et in pectore portabat; videlicet ut ipse fidem vitamque patriarcharum meminisset imitari, ut duodecim tribuum, quæ de his natæ sunt, orationibus et sacrificiis memor existeret; ut idem populus scripta in veste præsulis sui patrum nomina videns, curaret sedulo, ne ab illorum meritis desciscens, ad errorum contagia declinaret. Ad hoc enim valet quod dictum est: Et pones in utroque latere superhumeralis memoriale filiis Israel. Nunc quoque pontifex in superhumerali nomina gesta patriarcharum, cum doctor quisque sive præsul ecclesiæ, in omnibus quæ agit, patrum præcedentium facta considerat, atque ad eorum imitationem vitam dirigere, et onus evangelicæ perfectionis ferre satagit. Quæ videlicet nomina patrum apte in lapidibus pretiosis sculpi jussa sunt; lapides quippe pretiosi, opera sunt virtutum spiritualium. Habetque sacerdos in humeris lapides pretiosos, et in eis nomina patrum inscripta, cum et ipse claritate bonorum operum cunctis admirandus extiterit, et eandem claritatem non a se noviter inventam, sed antiqua sibi patrum auctoritate traditam esse docuerit. Duplici autem ratione hæc in humeris portat, ut et ipse præceptis Dominicis humiliter subditus incedat, et auditoribus suis semper cœlestia, sive sua, sive patrum exempla, quæ sequantur, præponat. Apte etiam iidem lapides includi auro atque circumdari jubentur. Auro namque vel intellectus, ut supra dictum est, vel certe caritas insinuat; quia sicut aurum metallis, ita caritas virtutibus præstat cæteris. Includuntur vero auro lapides, et circumdantur pretiosi, cum operatio virtutum adeo puro undique versum intellectu circumspicitur, ut nil in eis vitiosum latere, nil remanere sordidum permittatur; cum ipsæ virtutes ita vinculo caritatis continentur, ut nulla rerum mutabilitate a suo statu decidere, nunquam de habitu sacerdotis torpente mentis custodia valeant prælabi. Bene autem sequitur:

Portabitque Aaron nomina eorum coram Domino, &c.]
Sacerdos namque ob recordationem nomina patrum super utrumque portat humerum, cum diligenter omni hora præcedentium sanctorum vitam perpendens, et in adversis

et prosperis virtutum semper ornamento munitur: quatenus juxta vocem Pauli, Per arma justitiæ a dextris sinistrisque gradiens, cum ad sola quæ anteriora sunt nititur, in nullo dilectionis infimæ latere flectatur.

Facies et uncinos ex auro, &c.] Uncinos quos dicit, in supremis erant angulis superhumeralis fabre affixi. Catenulæ autem, quas subjungit, non in ipso superhumerali, sed potius in rationali; hoc est in superioribus ejus angulis, per annulos aureos videntur fuisse annexæ, ut cum indueretur pontifex, catenulæ quæ de rationali pendebant, possent cum uncinis superhumeralis annecti; quatenus utraque sibi mutuo firma positione cohærent. Scriptum namque est apertius in posterioribus: Fecerunt in rationali et catenulas sibi invicem cohærentes de auro purissimo, et duos uncinos, totidemque annulos aureos. Porro annulos posuerunt in utroque latere rationalis, e quibus penderent duæ catenæ aureæ, quas inseruerunt uncinis, qui in superhumeralis angulis eminebant. De quorum figura melius in rationalis expositione tractabitur.

CAP. V. *Rationale quoque judicii facies opere polymito, &c.*] Opere polymito, opere multifario dicit. Sicut autem in superhumerali operum perfectio, ita in rationali judicii, quo pectus sacerdotis tegebatur, simul et ornabatur, cordis et cogitationum ejus castitas exprimitur. Et bene post superhumerales, rationale judicii sequitur; ut cum ante homines quis innocens manibus apparuerit, multo magis in conspectu summi judicis mundos corde assistere contendat, omni agens industria, ut quicquid foris erga proximos agit, aut judicat, totum ex regula internæ rationis probatum, ac suo Conditori placidum fulgeat. Item rationale judicii sacerdos in pectore ferre præcipitur, quia debet rector subtili semper examine bona malaque discernere, et quæ vel quibus, quando vel qualiter congruant, studiose cogitare. Duplex autem factum est rationale, ut facilius lapidum pondus sustineret. Sed hæc duplicatio vestis in legalis pectore sacerdotis typice nos admonet, ut rationem nostri examinis et invisibilis intus arbiter probet, et nunquam humana foris existimatio merito contemnet. Seu

certe duplex in pectore ferimus rationale iudicii, quando et ea quæ de fide veritatis, ac vita invisibili loquimur aut cogitamus, ratione fixa subsistunt; et ea quoque quæ visibiliter agimus, aut agenda disponimus, æque iudicio justæ discretionis probantur esse librata. Quod autem mensuram palmi habebat per quadrum, conatum indefatigabilem ac perpetuum piæ intentionis ostendit. Qui enim palmo aliquid metitur, summo utique conamine dispansis digitis manum ostendit, ut possit mensuram quam quærit plene, et absque scrupulo dubietatis tenere. Unde merito sicut per manum operatio, ita per palmum exprimitur ipsa inflexibilis contentio bonæ operationis, dum suam quisque dexteram in universa quæ valet insignia virtutum dilatare satagit. Et bene idem rationale tam in longitudine, quam in latitudine mensuram palmi habere præcipitur; quia sive in longitudinem vitæ æternæ desiderium mentis erigat, seu in latitudinem caritatis erga curam proximi suum inclinet affectum, necesse est per omnia cor sacerdotale nequaquam segne et desidiosum manere, sed ardenti semper studio extendi ad comprehendendum bravium supernæ vocationis Dei in Christo Jesu.

Ponesque in eo quatuor ordines lapidum, &c.] Hæc gemmarum positio diversarum in rationali, multiplicem variarum virtutum operationem designat, quæ concordie serie disposita in sacerdotis debet corde semper apparere. Singuli autem lapides singulis patrum nominibus inscribuntur, dum sanctorum vitam rector inspiciens, quibus maxime virtutum operibus floruerunt, sedula inquisitione scrutatur; et hæc cuncta in abditis sui pectoris meditando colligere, atque operando proferre satagit. Neque enim sine certi ratione sacramenti, ita utraque vestis lapidibus pretiosis redimita, ac patrum nominibus insignita est; ut ipsa nomina in superhumerali quidem duobus lapidibus unius ejusdemque generis, in rationali vero duodecim nominibus diversi generis inscripta sint. Sed quod patres in lapidibus pretiosis unius atque indissimilis generis sculpti sunt, significat aperte, quod una fides in Deum, eadem caritas, communis spes vitæ cœlestis omnium corda patrum replet.

Quod vero diversi generis lapidibus iidem inscripti sunt, denuntiat figurate, quia multiplex est varietas et gratia bonorum operum, quibus præfata sanctorum fides, spes, et caritas confirmata refulget. Quod autem in rationali quatuor ordines fuerunt, et horum singuli quique tres habuere lapides, quid nobis intimarunt typice, nisi ut in virtutibus quæ distinguuntur in quatuor, principalem fidem Sanctæ Trinitatis non fictam teneamus? Quatuor namque ordines gemmarum habet in pectore sacerdos, quando omne quod cogitat, prudentia circumspectum, fortitudine firmum, justitia eximium, temperantia a malis omnibus fuerit secretum. Sed iidem ordines ternas habent gemmas, cum eadem prudentia, fortitudo, justitia, temperantia, Sanctæ Trinitatis fuerit fide consecrata. Quia enim vita nostra in præsentī fide et operatione recta consistit, apte sacerdos, ut operatione sit præcipuus, quatuor versus gemmarum in pectore bajulat. Ut vero cum operibus fidei sinceritate sit castus, ternas in singulis versibus habet gemmas, quatenus omnibus sese intuentibus, et veræ fidei confessionem et exempla semper bonæ actionis ostendat; ut et ipsi imitatione rectæ fidei et operationis summi membra sacerdotis mereantur effici. Possumus sane in vario decore lapidum, non solum claritatem multifariam sacerdotalis actus et cogitatus, verum etiam spiritualium accipere charismata virtutum ac miracula sanitarum. De quibus ipse Dominus apostolis: Infirmos, inquit, curate, mortuos suscite, leprosos mundate, dæmones ejicite. Et iterum: Signa autem eos, qui crediderint, hæc sequentur: in nomine meo dæmonia ejicient, linguis loquentur novis, serpentes tollent; et si mortiferum quid biberint, non eis nocebit. Verum sive hoc, sive illud, sive utrumque designent, recte duodenarius in rationali numerus fieri præcipitur; ut eorum solummodo actus et miracula, qui apostolicæ fidei doctrinæ et caritatis unitatem sequuntur, accepta Deo esse noverimus. Cæterum, si quis loquatur linguis, si quis facultates pauperibus omnes distribuat, si quis tradat corpus suum ut ardeat, si unitatem catholicæ caritatis non habuerit, nihil illi prodest. Recte etiam duo lapides onychini in superhume-

rali eodem duodenario erant patrum numero sculpti, ut doctrinam fidemque apostolorum utrique populo, Judæorum videlicet et gentium, profuturam esse designarent. Juxta quod eidem intellectuali Hierusalem, hoc est ecclesie suæ, Dominus per prophetam manifeste promisit, dicens: Ad dexteram enim, et ad lævam penetrabis, et semen tuum gentes hæreditabit. Quod autem onyx rubri fertur esse coloris, igniculos videlicet habens albis cingentibus zonis; quis non videat, quod vel ardorem caritatis, vel lucem designet scientiæ comitante zona castitatis? Cujusmodi lapidibus inscripta patrum vocabula gestat sacerdos, cum exemplo præcedentium justorum, caritati, castitati, humilitati, doctrinæ, cæterisque virtutum operibus jure studium impendit. Et hoc in utroque humero, ut sive de Judæis quis, seu de gentibus adsit, claritatem semper in doctore veritatis et pietatis, per quam ipse ad meliora profecerit, aspectet.

Facies in rationali catenulas, &c.] Ordo operis, quantum nobis videtur, hic fuit. Duo erant uncini supra in duobus superhumeralis angulis impositi, et duo contra annuli in duobus rationalis annulis sursum. E quibus pendebant duæ catenæ aureæ, quæ tempore induendi inserebantur uncinis, qui in superhumeralis angulis eminebant, ut in sequentibus apertius scriptum est, ut superhumerales et rationales mutuo nececerentur. Quorum superior connexio hucusque descripta est. Sequitur autem de inferiori, quæ erat subtus ascillas. Scriptura ita subjicit:

Facies et duos annulos aureos, &c.] Quod dicit, Et in oris, quæ e regione sunt superhumeralis; non significat in oris superhumeralis, sed in oris illis, quæ e regione sunt superhumeralis, hoc est in oris rationalis, quæ videlicet oræ e regione superhumeralis sunt. Annuli enim illi, qui in ultimis et infimis erant angulis rationalis, habebant contra se in utroque latere superhumeralis æque annulos alios, quibus ipsi vittis ligantibus jungerentur. De quibus subsequenter adjungitur:

Necnon et alios duos annulos aureos, &c.] Contra faciem dicit juncturæ inferioris; quia de junctura superiore, quæ

erat super scapulas, ante dixerat. Inter quas videlicet juncturas hoc distabat, quod superior catenulis, inferior vero erat vittis facta ligantibus. Unde apte subjungitur :

Et stringatur rationale annulis suis cum annulis, &c.]

Non autem putandum est, utrumque indumentum simul esse terminatum. Nam rationale, quod mensuram palmi in altitudine, sicut et in latitudine habuit, non multo amplius quam pectus solum tegere sufficiebat. Superhumeralem autem usque ad cingulum pertingebat, sicut in posterioribus manifestissime ostenditur, ubi scriptum est : Hæc et ante, et retro ita conveniebant sibi, ut superhumeralem et rationale mutuo necterentur, stricta ad baltheum, et annulis fortius copulata, quos ungebat vitta hyacinthina, ne laxæ fluerent, et a se invicem moverentur. Hæc de ipsa connexionione superhumeralis et rationalis secundum literam dicta sunt. Quia vero, quod sæpius dictum est, superhumeralem ad operum consummationem bonorum ; rationale autem, ad significandam cogitationum munditiam pertinet connexio, quæ hæc in alterutrum sociat ; recte illam mentis industriam figurate denuntiat, qua doctorum fidelium intellectus ac fides cum operatione conjungitur. Manet enim junctura fabre facta, ut a se invicem rationale ac superhumeralem nequeant separari, quoniam tanta eruditione, tanto operis studio præeminet rector, ut nihil ex eis quæ facienda esse cognoverit, imperfectum relinquat ; nil ex eis quæ recta facere cernitur, per incuriam cordis virtute rectitudinis privet. Defluunt namque indumenta pontificis, et a se invicem moventur, si vel decus operis boni minor cordis custodia sordidat, vel castitatem puræ cogitationis integritas non sequitur perfectæ actionis. Sed ne hæc ab invicem valeant dissolvi, habeat sacerdos in rationali duas catenulas ex auro purissimo, id est, continuationem castæ et non fictæ dilectionis cordi suo firmiter affixam ; quæ nunquam manus et linguam illius ab æquitate puri sensus dissentire permittat. Et bene duas, ut et in his quæ ad divinæ cultum servitutis, et in eis quæ ad fraternæ subsidium necessitatis pertinent, rite ornatus incedat. Et quidem aperte opus caritatis per catenulas exprimitur

aureas; quia sicut catenula ex plurimis auri virgulis una contextitur, ita caritas ex multifaria virtutum operatione perficitur. Quas profecto virgulas exponens apostolus, ait: Caritas patiens est, benigna est: caritas non æmulator, non agit perperam, non inflatur, non est ambitiosa, non quærit quæ sua sunt, non irritatur, non cogitat malum, non gaudet super iniquitatem; congaudet autem veritati, omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet. Habeat autem et annulos aureos, e quibus eadem catenæ pendeant; id est, jugem memoriam perpetuæ et nunquam finiendæ claritatis in cœlesti patria, ex qua solum memoria fieri consuevit, ut continua nobis possint vincula claritatis manere. Habebat duos uncinos in superhumeralis angulis eminentes, quibus inserantur catenæ, hoc est in ipso exordio cujusque bonæ actionis habeat firmam Deo placendi intentionem, quæ apta sit per omnia suscipiendæ et continendæ in se dilectioni Dei et proximi; ita ut sive prospera seu adversa quæque occurrerint, nunquam saluberrima piæ devotionis retinacula laxet. Hoc est namque sacerdotem in utroque humero uncinos, qui catenulas rationalis excipiant, habere; et in prosperis eum, et in asperis rerum eventibus fixum Deo placendi studium gerere, et hujus intentione studii in ipsius simul et proximi amore firmari. Inserunt ergo se uncini superhumeralis catenulis aureis, quæ de rationalis summitatibus offeruntur; cum ea quæ mens rationabiliter de interna luce caritatis degustat, mox alacritas bene operandi libenter amplexata suscipit, ne forte citius habitus rationalis pulcherrimus a pectore sacerdotis relabatur, si non eum perseverans boni operis uncinus, qui contineat, apprehendat. Subrogentur eisdem catenulis in auxilium et vitæ hyacinthinæ, quibus uterque sacerdotis habitus ad invicem copuletur; id est, ligaturæ desiderii cœlestis fortissimæ, quæ annulis aureis immissæ, superhumerales cum rationali constringunt, cum agnita luce patriæ perennis, in illam ineffabilem gloriam suspiramus; utique ut hanc intrare mereamur, concordiam semper fide et vita, opere et professione, in tabernaculo præsentis ecclesiæ Domino servire studemus. Quod autem superhumerales

strictum erat baltheo, ut in sequentibus, ubi pontifex induebatur, apertius indicatur; et de superhumerali, inquit, imposuit, quod stringens baltheo aptavit rationali; quis non videat, quod custos bonorum operum fidelissima virtus est continentiae? de qua Dominus in evangelio: Sint, inquit, lumbi vestri praecinctorum, et lucernae ardentes. Lumbi videlicet praecinctorum, per continentiam; lucernae ardentes, per operationem virtutum.

Portabitque Aaron nomina filiorum Israel in rationali iudicii, &c.] Semper quidem oportet sacerdotem memoriam patrum in pectore suo ferre; sed permaxime tunc, quando ministraturus coram Domino ad altare ascendit, ut quo sacratius est ministerium, eo solertius toto se permundans studio, tota industria mentis exornans et corporis, sanctorum exempla respiciat; horumque sedulus imitator existens, aptum se divinis exhibere curet aspectibus. Item nomina filiorum Israel Aaron super pectus suum memoriale coram Domino portat in aeternum, quando praesul quisque fidelis nunquam eorum, quibus praelatus est, curam intermittit habere; sed vitam jugiter illorum exhortando, increpando, et consolando, ipse confortare, et confortandum tutandumque Domino crebris in orationibus commendare satagit.

Pones autem in rationali iudicii doctrinam et veritatem, &c.] Ideo doctrina et veritas in rationali iudicii sive literis impressa, seu nominis tantum sacramento erant imposita, ut pontifex eadem veste indutus, meminisset se studiis doctrinae et veritatis inquirendis, non autem curandis rimandisque secularibus negotiis per acceptum sacerdotium fuisse consecratum; ut quod exterius typicum in veste praefulgebat, intus in corde veraciter expressum coruscaret. Item doctrina et veritas erant in rationali positae, ut aperte figuraretur; quia vestis illa non solum legalem induebant pontificem, sed et evangelium praenuntiabat, vel ipsum videlicet Dominum, de quo scriptum est: Quia lex per Moysen data est, gratia autem et veritas per Jesum Christum facta est. Vel certe apostolos ejus, immo omnes ejusdem gratiae et veritatis praecones.

Et gestabat iudicium filiorum Israel in pectore suo, &c.]

Sacerdos iudicium filiorum Israel in pectore suo in conspectu Domini gestat, cum subditorum causas pro sola interni iudicis intentione discutit, ut nihil se eis humanitatis admisceat, in eo quod divina positus vice dispensat.

CAP. VI. *Facies et tunicam superhumeralis totam hyacinthinam.*] Tunicam dicit superhumeralis, cujus pars non minima superhumerali tegebatur, ad distinctionem tunicæ, quæ erat interior, lineæ; quarum pariter meminit superior, dicens, Hæc autem erunt vestimenta quæ facient; rationale et superhumeralis, tunicam et lineam strictam. Interior autem erat linea, sive byssina, quod lini esse genus nobilissimum constat. Exterior vero tunica tota hyacinthina, nihil omnino coloris alterius admittens. Cujus speciem uniformi vita manifeste sacerdotalis, qualis esse debeat, docetur: hoc est supernis solum desideriis incessanter intenta, et conversationem juxta apostolum habens in cælis, ac sui Salvatoris inde desideranter expectans adventum. Quæ videlicet tunica, sicut et byssina, ad pedes usque pertingebat; unde utraque Græce poderis dicta est, ut ostenderetur nil in sacerdotali vita infimum ac sordidum remanere, sed omne quod ageret, quasi æthereo colore speciosissimum, universa membra ejus a capite usque ad pedes gratia virtutum contacta esse debere. Item tunica talari sacerdos tota hyacinthina vestitur, ut admoneatur opus cœlestis non inchoandum tantummodo, verum etiam usque in finem in eo esse perseverandum omnibus qui salvi esse voluerint. Tunica namque hyacinthina usque ad pedes vestiri, est bonis operibus usque ad finem vitæ hujus insistere, præcipiente ac promittente Domino: Esto fidelis usque ad mortem, et dabo tibi coronam vitæ. Et ita quia solummodo ad perfectionem bonæ actionis infatigabili proposito perveniemus, si hanc fixa intentione supernæ remunerationis incipimus, recte de eadem tunica subjungitur:

In cujus medio supra erit capitium, &c.] Capitium quippe tunicæ hyacinthinæ firmissimam habet oram, et ex sese textam, ne facile rumpatur, cum primordium bonæ nostræ actionis forti radice timoris divini subnixum, et contra omnes insidias hostis antiqui probatur esse munitum.

Talis namque ora, collum sacerdotis per gyrum vestit et ornat, quando rectori fiduciam loquendi subditis ac prædicandi cœlestia maximam præbet, hoc quod ipse non solum in procursu vitæ suæ recte vixerit, sed ipsum quoque exordium a rectitudine cœperit, juxta exemplum beatorum Samuelis, Hieremiæ, et Joannis prophetarum, qui ab ipsa infantia Spiritus Sancti gratia repleti, et in doctorum ordinem sunt segregati. Vox siquidem in collo est, ideoque per collum recte loquendi usus exprimitur. Apte autem cum ora capitii per gyrum textilis fieri præcipitur, statim adjunctum est: Sicut fieri solet in extremis vestium partibus. Sicut enim vestibus opera, ita extremis vestium partibus potest non inconvenienter ipsa operum consummatio figurari. Vel certe extremæ vestium partes, ultimæ sunt nostræ sollicitudines, quibus sese quique fideles, cum vitam hanc finire coguntur, intentius solito ab omnium labe malorum expurgare contendunt, cum metu et pavore procurantes, ne ante districtum judicem perducti, pro sordido vitiorum habitu expellantur, atque in tenebras præcipitent æternas, quin potius appareant induti, sicut electi Dei sancti et dilecti viscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam: super omnia autem hæc caritatem, quod est vinculum perfectionis. Et ideo veraciter indumentum nuptiale, quod in convivio suo, id est in ecclesia sancta rex et judex noster invenire delectatur. Tunica ergo sacerdotis hyacinthina habet oram in capitis textilem, sicut in extremis vestium partibus fieri solet; cum doctor quisque egregius a tanta perfectione opus virtutum incipit, ad quantam quilibet alius diutissime laborans, vix aliquando pervenit: cum tanto timore famulatus omni hora, juxta sermonem prophetæ sollicitus ambulabat cum Domino Deo suo, quantum aliquis vel moriturus, et ad judicium Domini sui ultimum ingressurus, vix habere sufficit. Verum quia tota perfectio sacerdotis in operibus et doctrina veritatis consistit, juxta hoc quod beatus Lucas descripto evangelio dicit, fecisse se sermonem de his quæ cœpit Jesus facere et docere; recte subjungitur,

Deorsum vero ad pedes ejusdem tunicæ per circuitum, &c.] Deorsum namque ad pedes tunicæ fiunt, quasi mala punica et tintinnabula per gyrum, quando ad tantam excellentiam devotæ Deo conversationis sacerdos pervenerit, ut nil in illo aliud quam splendor et gratia, flosque, ut ita dixerim, varius bonorum operum videatur: nil ab illo aliud cum os aperuerit, quam suavissimus horum sonus audiatur. Quia enim in malo punico multa interius grana, uno foris cortice teguntur, recte per mala punica multifaria virtutum operatio, uno caritatis munimine undique versum tecta designatur. Fit autem eadem malorum punicorum effigies ex hyacintho et purpura, et cocco bis tincto, et, ut in sequentibus invenitur, etiam ex bysso retorta; quibus quatuor coloribus, quæ virtutem varietas intimetur, sæpius inculcatum est. His vero in medio tintinnabula permiscetur, cum neque opus sacerdotis unquam a sonitu verbi, quod loquitur, discrepat; neque a rectitudine operis terribus adversis, linguæ sonitus dissentit. Unde pulchre additur:

Ita ut tintinnabulum aliud sit aureum, &c.] Aurea quippe tintinnabula hyacinthinæ pontificis tunicæ inseruntur, et omni ex parte circumdantur, cum omnis sermo ejus claritatem supernæ lucis resonat, et idem sonitus, velut hyacinthinæ tunicæ firme infixus, operum quoque ipsius sublimitate audientium mentibus commendatur. Fiuntque bina mala circum singula tintinnabula, et circum singula mala bina tintinnabula, cum et omnia, quæ loquitur, bonis confirmantur actibus, atque in auditorum arctius corde figuntur, et universa quæ agit, quam sint rationabilia, discreto sermonis sonitu produntur. Bene autem sequitur:

Et vestietur ea Aaron in officium ministerii, ut audiatur sonitus, &c.] Sacerdos namque ingrediens vel egrediens moritur, si de eo sonitus non audiatur; quia iram contra se occulti judicis exigit, si sine prædicationis sonitu incedit. Quod si Josephi verbis intendere voluerimus, quibus dicit, mala in tunica pontificis septuaginta duo fuisse, et ejusdem numeri tintinnabula, congruit hoc figuris myste-

riorum ; ut sicut in humero ac pectore apostolicum ferre numerum jussus est, ita etiam discipulorum septuagintaduorum circa pedes numerum adsignatum haberet. Constat enim, quod sicut duodenarius apostolorum numerus episcopalis gradum dignitatis inchoavit, sic discipuli septuagintaduo, qui et ipsi ad prædicandum verbum sunt missi a Domino, gradum sacerdotii minoris, qui nunc presbyteratus vocatur, sua electione signarunt. Unde et illorum numerus in ultima parte sacerdotalis habitus, ille in prima figuratus est. Decebat enim, ut qui majores gradu in corpore summi sacerdotis, hoc est in ecclesia Christi, erant futuri, sublimiorem in habitu typici pontificis locum typice haberent. Verum si quis ipsos etiam numeros utriusque ordinis mystice vult interpretari, duodecim gemmas Aaron in pectore præferebat, ut significaret tempus instare futurum, quo fides Sanctæ Trinitatis in omnibus quadrati orbis partibus generi humano prædicaretur ; vel certe, sicut et supra docuimus, duodecim gemmas, id est, ter quaternas gestabat, ut omnes admoneret doctores opera justitiæ, quæ quatuor virtutibus principaliter comprehenduntur, simul cum fide veritatis, quæ in Trinitate est, et ipsos habere semper, et suis commendare discipulis. Portabat et septuaginta duo tintinnabula aurea, cum totidem malis punicis, ut ostenderet mystice, quod eadem fides et operatio justitiæ universum esset mundum ab errorum tenebris ad veram lucem perductura. Tres namque dies ac noctes habent horas septuagintaduas. Et quia sol iste visibilis, omnes mundi partes in septuaginta duabus horis supra infraque lustrando tribus vicibus circuit ; apte hic numerus tintinnabulorum et malorum diversi coloris, tunicæ pontificis inditus est, ad docendum figurate, quod Sol justitiæ Christus orbem esset illuminaturus universum, eique donum præbiturus, et veræ fidei, quæ est in agnitione et confessione Sanctæ Trinitatis, et bonæ operationis, quæ in variarum flore est ac splendore virtutum. Possumus sane in duodenario numero gemmarum rationalis etiam hoc intelligere figuraliter expressum, quod idem Sol justitiæ cuncta nostra tempora,

cunctas orbis nostri plagas sua esset luce repleturus; in exemplum solis mundani, qui per menses duodecim signiferum lustrare circulum, et totum ambire mundum consuevit. Nam et hoc quod quatuor ordines in rationali ternos habebant lapides, congruit anni vertentis ordini, qui per ternos menses in quatuor tempora distinguitur. Annum autem in scripturis vocari totum hoc salutis nostræ tempus, quo pro æterna retributione certamus, testatur ipse Salvator, qui, juxta sermonem Esaiaë, missus est prædicare annum Domini acceptum, et diem retributionis; cum de eodem anno et Psalmista canit, dicens, Benedices coronæ anni benignitatis tuæ. Quibus enim in præsentī dedit benignitatem rectæ fidei et operationis, dabit in die retributionis coronam perpetuæ benedictionis.

CAP. VII. *Facies et laminam de auro purissimo, &c.*] Lamina vero aurea in fronte pontificis, in qua sanctum Domino, sive sanctum Domini, ut in sequentibus appellatur, sculptum est, sacratius cæteris erat indumentis illius. Et merito quia sicut divina potentia cunctis quæ creavit supereminet, ita oportebat, ut nomen ejus cæterum pontificis habitum ornatumque transcendens, altius præemineret, et velut cuncta sanctificans eximiam in ejus fronte sedem teneret. Significat autem ipsam professionis nostræ fiduciam, quam in fronte portamus, dicentes singuli cum apostolo: Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi. Et recte hoc unum in toto pontificis habitu de auro est solo factum, ut munditiam cordis sive corporis, in qua mysteria redemptionis nostræ recondere vel gestare debeamus, ostenderet. Vel certe auro inscriptum in fronte sacerdos sanctum Domini gestat, ut insinuet mystice, quod ita passionem Domini et Salvatoris nostri, per quam redempti sumus, venerari, et amplecti debemus, ut claritatem in illo divinæ majestatis, per quam creati sumus, pariter confitendum esse noverimus: ita mortem assumptæ ab illo humanitatis confiteri, ut eandem mox humanitatem in æternam de morte gloriam resurrexisse fateamur. Sanctum autem Domini, quod in lamina sculpi jubetur, nomen ejus sanctum et venerabile signifi-

cat; quod apud Hebræos quatuor literis vocalibus scribi solet, hoc est יהוה cuius interpretatio lingua eorum ineffabile sonat, non quia dici non potest, sed quia finiri sensu et intellectu creaturæ nullius potest. Et quia nihil de eo satis digne dici potest, ideo ineffabilis rectissime vocatur, juxta illud apostoli: Et pax Dei, quæ exsuperat omnem sensum, custodiat corda vestra. Et Psalmista, Magnus, inquit, Dominus, et laudabilis nimis, et magnitudinis ejus non est finis. Et bene quatuor literis idem nomen Domini in fronte pontificis erat scriptum; propter videlicet significantiam totidem partium Dominicæ crucis, quam in fronte portaturi eramus, hoc est supremam, dextram, lævam, et infimam. Item sanctum Domini auro sculptum in fronte portamus, quando expurgati a sordibus vitiorum, quæ ex primo parente habuimus, imaginem et similitudinem nostri Conditoris, ad quam creati sumus, in nobis recipimus; et hanc nos recepisse non in secreto celamus, sed cunctis palam factis, et voce promulgamus, juxta illud apostoli: Sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem cœlestis. Quod loquens ad Colossenses apertius explicat, dicens: Nunc autem deponite et vos omnem iram, indignationem, malitiam, blasphemiam, turpem sermonem de ore vestro, nolite mentiri invicem, exspoliantes veterem hominem cum actibus ejus, et induite vos novum, eum qui renovatur in agnitionem secundum imaginem ejus qui creavit eum. De quo videlicet sancto Domini et Joannes in Apocalypsi scribit: Vidi, inquit, Agnum stantem supra montem Sion, et cum eo centum quadragintaquatuor millia habentes nomen ejus, et nomen Patris ejus scriptum in frontibus suis. Qui rursus claritatem supernæ patriæ describens, ait: Et sedes Dei et Agni in illa erunt, et servi ejus servient illi, et videbunt faciem ejus, et nomen ejus in frontibus eorum. Cum ergo idem nomen sacratissimæ venerationis omnes Agnum sequentes, hoc est universi fideles, in ipsa suæ professionis fronte debeant habere; quanto magis necesse est eos qui, accepto sacerdotio ac magisterio spirituali, ducatum gregis Domini sortiti sunt, exemplum virtutis omnibus in seipso

ostendere? Ligatur autem lamina, quæ sanctum Domini continet, vitta hyacinthina cum tiara pontificis; cum spe cœlestium bonorum, quam hyacinthus significat, in fide confortamur, et eo arctius vel sacramenta nostræ redemptionis, vel imaginem ac similitudinem nostri Conditoris ac Redemptoris intemeratam servare contendimus, quo nullum esse aliud salutis iter cognovimus. De figura tiaræ in sequentibus suo loco dicitur. Verum, quia sacerdos tantæ industriæ, talis esse debet meriti apud Deum, qui peccata populi sua exhortatione, increpatione, admonitione corrigere et castigare, suisque valeat precibus abluere, recte subjungitur:

Portabitque Aaron iniquitates eorum, &c.] Portat namque pontifex iniquitates subditorum, id est, exportat et aufert, cum aut eos docendo pœnitentiam commissorum provocat, aut pro pœnitentibus supplicando gratiam ejus justi judicis conciliat. Facit autem hoc in muneribus et donariis, quæ ipsi obtulerunt Domino, et sanctificaverunt, cum pro bonis operibus fructibus dignis pœnitentiæ, id est, eleemosynis, cæterisque operibus justitiæ, quæ fecerint, pœnitentes a reatu scelerum, quæ quondam patnaverunt, absolvit. Hæc quidem ita gerenda institutio divina, et in habitu pontificis mystice figuravit, et in verbis sacri eloquii manifeste docuit. Sed longe aliter, proh dolor! quidam præsulum faciunt, qui et donaria sive munera accipere, immo exigere volunt a populo, et nil pro iniquitatibus ejus, ut exportentur et castigentur, veniamque accipiant, curant laborare, cum ob hoc solum dona temporalia sumere debeant a subditis, quod eos æterna bona prædicando ab errore correxerint, atque ad viam veritatis deduxerint, ad imitationem primorum sanctæ ecclesiæ doctorum, qui illis a quibus temporalia percipiebant subsidia, confidenter aiebant: Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est si vestra carnalia metamus? Verum quia præsul quisque sive minister verbi, ita solum pro subditis efficaciter laborare, sive prædicando verbum, seu Domino supplicando potest, si animus ipsius semper divini nominis sit memoria præditus, apte subjungitur:

Erit autem lamina semper in fronte ejus, &c.] Si enim lamina nomine Domini scripta semper fuerit in fronte Aaron, placabitur filiis Israel Dominus; quia cum doctor ipse fideliter se divino servitio puraque mente subdiderit, mox etiam subditi exemplis illius, ac monitis accensi, et ipsi recte vivere, gratiamque interni aspectoris promereri satagunt.

CAP. VIII. *Stringesque bysso tunicam.*] Hæc est tunica interior, quam supra lineam strictam nuncupat. Quare autem linea stricta sit dicta, vel bysso stringi præcipiatur, jam superius expositum est, et nunc adjiciendum; quia solent milites habere lineas, quas camisias vocant, sic aptas membris, et strictas corporibus, ut expediti sint, vel ad cursum, vel ad prælium dirigendo jacula, tenendo clypeo, ense librando, et quocumque necessitas traxerit; qualem et Joab habuisse legitur, quando Amasam interfecit, stricta scilicet ad mensuram habitus sui. Ergo et sacerdotes parati in ministerium Dei utuntur hac tunica, ut habentes pulchritudinem vestimentorum, nudorum celeritate discurrant. Hæc tunica, quia sicut hyacinthina ad pedes usque pertingebat, et ipsa Græce poderis, id est, talaris, vocata est, cujus significatio mystica in promptu est: cum enim constet, lino vel bysso continentiam et castitatem significari corporis nostri, juxta quod sæpius supra explicatum est, strictam habent lineam, sive tunicam de bysso sacerdotes, cum propositum continentiae nequaquam enerviter et fluxa mente custodiunt. Sed tanta prorsus instantia, ut nil belli concupiscibilis caro contra spiritum, aut contra carnem gerat spiritus. Lineam habent strictam, cum concupiscente ac deficiente omnimode anima, in atria Domini cor illorum pariter et caro socia germanitate exultant in Deum vivum. Hæc autem linea non solum stricta, verum etiam poderis est, videlicet ad pedes usque descendens, cum continentia non unicuilibet membro violenter imposita, sed in toto est corpore delectabiliter consummata. Hæc etenim linea, manus ac brachia debet stringere sacerdotis, ne quid nisi utile faciant; pectus, ne quid inane cogitet; ventrem, ne delicias ultra modum appe-

tendo, Deum se gulosis facere præsumat; subjecta etiam ventri membra, ne lasciviendo totam sacerdotalis habitus pulchritudinem corrumpant; genua, ne ab orationis instantia torpeant; tibias et pedes, ne ad malum currant. Induatur ergo sacerdos primo linea stricta, ut et corpus ab iniquis operibus, et a pravis mentem cogitationibus compescat. Accipiat deinde hyacinthinam, ut post distractionem continentiae salutaris, æque corpus et animum spiritualium virtutum habitu venustet. Verum quia sensus quinque sunt corporis, visus, gustus, olfactus, auditus, et tactus; quorum primi quatuor proprie capitis, ultimus toti est corpori communis; tunica hæc, quam diximus utraque proprie, continentiam tactus, et justitiam designat. Consequenter vero et aliorum quatuor sensuum, quam sit vel curanda innocentia, vel sanctificatio conquirenda, figurato pontificis habitu monstratur, cum dicitur:

Et tiaram byssinam facies.] Tiara namque, quæ et cidaris, et mitra vocabatur, caput tegebat et ornabat pontificis; ut hoc indumento admoneretur, omnes capitis sensus Deo consecratos habere, ne vel oculi ejus viderent vanitatem, vel aures libentius audiendo opprobrium acciperent adversus proximum suum, vel os abundaret malitia, et lingua concinnaret dolum; sive etiam cor crapula et ebrietate gravaretur, vel olfactus aspersum myrrha, et aloe, et cinnamomo lectum meretricis amplecteretur. Quin potius oculi ejus viderent æquitatem, aures inclinarentur ad audienda verba prudentiæ, dulcia essent faucibus ejus eloquia Domini super mel et favum, donec superesset halitus in eo, non loqueretur iniquitatem, nec ab innocentia sua recederet. Curandum et de quinto sensu, qui toti est corpori communis, ut fiat illud propheticum: Recedite, recedite, exite inde, pollutum nolite tangere. Et sicut admonet apostolus: Mundemus nos ab omni inquinamento carnis et spiritus, perficientes sanctificationem in timore Dei. Qualiter autem tiara hæc fuerit facta, Josephus docet, dicens: Super caput autem gestat pileum in modum parvuli calami aut cassidis, quod extenditur supra summitatem capitis, et modice verticis medieta-

tem excedit; et tale est, ut videatur ex lini textura confectum, habens vittas quæ convolutæ sæpius connectuntur, nec facile dilabatur. Qui videlicet Josephus huic pileo superadditum esse narrat aliud majus velamen, quod totam capitis superficiem celaret: aptatum perfecte, ne laborante sacerdote circa sacrificia corruat; quod tamen cujus esset coloris non ostendit. Et hæc quidem de minoris sacerdotis pileo. De pontificis vero tiara hoc modo testatur: Pileum autem priori similiter operatum habet pontifex, sicut reliqui sacerdotes, et alium consutum ex hyacintho variatum. Circumdatatur autem ei et aurea corona, tribus vicibus facta, supra quam surgit in media fronte, quasi caliculus quidam aureus, similis herbæ, quæ apud nos Acharo nuncupatur, quam Græci Hyoscyamon dicunt. Et paulo post descripta mirabili varietate subintulit, dicens: Habet autem flores similes plantagini, et per circuitum tota corona his floribus est cælata, ab occipitio usque ad utrumque tempus; in fronte vero hoc quidem non habet, sed lamina est aurea, quæ sacris literis Dei nomen habet inscriptum. Hæc quidem de secundo velamine et coronis pontificum aureis scriptura sancta tacere videtur. Coronarum vero breviter fecit in sequentibus mentionem, dicens: Fecerunt et tunicas opere textili Aaron et filii ejus, et mitras cum coronulis suis ex bysso. Sed de qua materia factæ essent, non dixit. Cum enim dicat, Et mitras cum coronulis suis ex bysso; poterat intelligi utrasque ex bysso factas esse, si non Josephus coronas esse aureas designaret, qui stante adhuc templo, et legali observantia celebrata, cum esset de genere sacerdotali, facillime potuit modum omnem sacerdotalis indumenti, non tamen legendo, sed et videndo cognoscere. Verum sive byssinæ seu fuerint aureæ coronulæ, cum constet eas factas esse cum mitris, dicamus breviter de figura. Mitras cum coronulis habent sacerdotes ex bysso, qui sic visum, auditum, gustum, olfactum, et tactum suum in venustate castimonix custodiunt, ut pro eadem custodia se coronam vitæ, quam repromisit Deus diligentibus se, accipere sperent. Nam qui sic continentix vel bonis operibus studet, ut pro his

æterna præmia retributionis quærere negligat, mitram quidem byssinam habere videtur in capite, sed coronulas non habet; quia videlicet imaginem virtutis coram hominibus præfert, sed mercedem virtutis cum Domino non invenit. Sive ergo coronulæ fuerint aureæ, claritatem perpetuæ lucis significant; sive fuerint byssinæ, ipsam nostri corporis immortalitatem, quæ perennis futura est, figurate denuntiant. Et recte sacerdos cum stolis byssinis coronas superadditas gestat, ut et in continentia ipse sua jugiter æterna præmia meditetur, et in sanctificatione continentiæ vel bonæ operationis simul eadem gaudia supernæ beatitudinis audientibus promittat; ne si absque spe retributionis pondus imponat laboris, jugum Christi suave, atque onus leve asperum suis auditoribus reddat, et durum. Cum vero Dominus tiaram faciendam præciperet, addidit:

Et baltheum opere plumarii.] De cujus videlicet facta balthei manifestius in posterioribus scriptum est. Cingulum vero fecerunt de bysso retorta, hyacintho, purpura, ac vermiculo bis tincto, opere plumario. Hoc cingulum, ut Hieronymus ex Josepho scribit, in similitudinem pellis colubri, quam exuit in senectute, sic in rotundo textum est, ut marsupium longius putes. Textum autem sub tegmine cocci, purpuræ, hyacinthi, et stamine byssino, ob decorem et fortitudinem, atque ita polymita arte distinctum, ut diversos flores et gemmas non artificis manu contextas, sed additas arbitreris. Habebatque latitudinem quatuor digitorum, quo cingulo proprie pontifex utebatur, et eo tunica hyacinthina, simul et superhumeralis stringebatur. Nam in sequentibus aperte de conjunctione superhumeralis et rationalis dictum est: Hæc et ante et retro ita conveniebant sibi, ut superhumeralis et rationale mutuo necterentur, stricta ad baltheum et annulis fortius copulata; quos jungebat vitta hyacinthina, ne laxè fluerent, et a se invicem moverentur. Nulli autem dubium, quin baltheus sive cingulum, cui superhumeralis adstringebatur, tunicam hyacinthinam, quæ et superhumeralis tunica vocabatur, cingebat; cuncta etenim quæ hucusque dicta sunt, ad pontificis habitum pertinent. Dehinc con-

sequenter filiorum ejus simul balthei et cætera indumenta exponuntur, cum dicitur :

Porro filiis Aaron tunicas lineas parabis et baltheos, &c.] Neque de baltheis eorum, utrum et ipsi opere plumarii, an unius coloris fieri debuerint, aliquid decernitur. Dicendum igitur primo de baltheo pontificis, qui de quatuor coloribus illis nobilissimis ac Deo dignis factus est; quia apte talem haberet pontifex, quem singulari virtutum decore semper oportebat accingi. Aptè pontifex variante flore colorum fulgentium accinctus incedebat, quia sicut alius quilibet necesse est industria continentiae præcingatur, ne caro repugnans spiritui internam mentis pacem aliquando conturbet; ita pontifex ac doctor fidelium, edomito jam omni concupiscibili motu animi sive corporis, ipsa virtutum gloria debet circumdari, ut juxta exemplum floris illius qui egressus est de radice Jesse, id Domini Salvatoris sit justitia, cingulum lumborum ejus, et fides cinctorium renum ejus. Tunicæ autem lineæ, et balthei ac tiaræ, quæ filiis Aaron in gloriam et decorem fieri præcepta sunt, quid nobis interni decoris et gloriæ commendent, facillime ex his quæ superius exposita sunt, intelligi valet. Tunicas namque habent sacerdotes lineas, cum totum corpus suum candori castitatis dedicant. Baltheis tunicas cingunt, cum eandem castimoniam vigilantæ mentis custodia circumspiciunt, ne conscientia illius desidiosiores erga bonorum operum exercitia remaneant, ne per jactantiam castimoniam, ipsius etiam castimoniam meritum perdant. Qui enim tunica talari indutus absque cingulo incedit, defuit tunica, ac relicto corpore ventis et frigoribus intrandi spatium tribuit; quin et præpeditis gressibus incedendi usum retardat; vel etiam calcantibus se causa efficitur ruinæ. Sic nimirum castimonia carnis sæpe nonnullis castimoniam cordis adimit, cum tanto segnius bonis insistere operibus curant, quanto minus perspiciunt, quia nil castimoniam custodia absque aliorum augmento bonorum valeat, quæ tamen, adjunctis bonis actibus, magnam habenti gloriam conquirit. Denique virginibus stultis nil castitas profuit carnis, quibus veniente sponso lumen defuit

internæ puritatis. Accingantur ergo filii Aaron tunicis lineis, ut castitatem habeant. Sacerdotes accingantur baltheis, ne ista castitas sit remissa et negligens; ne vento elationis animum perflandi aditum præbeat, ne crescente iniquitate, refrigescere faciat caritatem ipsorum, ne bonorum gressus operum jactantia suæ præsumptionis impediatur, ne præpedito virtutum cursu, ipsa etiam terrestris concupiscentiæ sordibus polluta vilescat, et ad ultimum auctorem suum ad ruinam superbiendo impellat. Accincti autem sacerdotes accipiant et tiaras in capitibus, ut post vigilantem et circumspectam corporeæ castitatis custodiam, ipsius etiam visus, auditus, gustus, et olfactus Deo digna, et custodia teneatur et cura.

CAP. IX. *Vestiesque his omnibus Aaron fratrem tuum, &c.]*

Omnibus quidem his vestiendus erat Aaron et filii ejus; sed ea distinctione, ut ipse quidem omnibus his uteretur, filii autem ultimis tribus, quæ illorum proprie nomini ascripta sunt, cum dicitur: Porro filiis Aaron tunicas lineas parabis, et baltheos ac tiaras in gloriam et decorem. Quod vero sequitur:

Facies et feminalia linea, &c.] Ad utrosque simul, et Aaron scilicet et filios ejus, sicut etiam ipsa verba manifeste probant, pertinet; sicque fit, ut Aaron ipse cunctis quæ commemorantur octo vestibus induatur, feminalibus videlicet lineis, tunica linea, hyacinthina superhumerali, rationali, baltheo, tiara, petalo aureo. Filii vero ejus quatuor tantum ex his, id est, feminalibus, linea stricta, cingulo et tiara utantur. Verum, quia de cæteris supra tractatum est, feminalia hæc quæ ad operiendam carnis turpitudinem fieri mandantur, illam castimoniam portionem, quæ ab appetitu copulæ conjugalis cohibet, proprie designant, sine qua nemo vel sacerdotium suscipere, vel ad altaris potest ministerium consecrari, id est, si non aut virgo permanserit, aut contracta uxoriæ conjunctionis fœdera solverit. Quod videlicet genus virtutis nulli per legem Dei necessario imperatum, sed voluntaria est devotione Domino offerendum, dicente ipso de hoc: Non omnes capiunt verbum istud. Ad quam tamen benigna mox exhortatione

eos, qui possint, invitat dicens: Qui potest capere, capiat. Et paulo post eisdem qui vel uxorem, vel alios cognatos, et implicamenta mundi hujus propter ipsum reliquerint, centuplum promittit in hac vita præmium, et in seculo futuro vitam æternam. Unde certe gratia distinctionis non Moyses hoc indumento vestiri Aaron et filios ejus jubetur, sicut de prioribus dicitur: Vestiesque his omnibus Aaron fratrem tuum, et filios ejus cum eo. Sed facies, inquit, feminalia linea, ut operiant carnem turpitudinis suæ. Ipsi, inquit, operiant carnem turpitudinis suæ, tu feminalia pontifici et filiis ejus facies, tu castitatis regulam docebis, tu abstinendum ab uxorio complexu eis, qui sacerdotio functuri sunt, intimabis. Nulli tamen violentum hujusmodi continentiaæ jugum impones; sed quicumque sacerdotes fieri, ac ministerio servire altaris volunt, ipsi sua sponte uxorum servi esse desistant. Quod ubi perfecterint, et suscepto semel continentiaæ proposito ministros se sanctuarii atque altaris fore consentiunt, aderit lex divina, quæ velut cæterum illius habitum sacerdotibus congruum imponens, quomodo vivere vel docere debeant, abundanter instituat, congaudensque spontanea ipsorum devotioni, dignum sacerdotio decus sapientiaæ, patientiaæ, mansuetudinis, misericordiaæ, zeli spiritualis, humilitatis, timoris Domini, cæterorumque hujusmodi ornamentorum superaddat; alioquin iniquitatis rei moriuntur. Mortem namque certissimam incurrit animæ, si quis luxuriose vivens, sacerdotalem sibi usurpare gradum præsumit. Qui sensus subsequentibus quoque Domini verbis affirmatur, quibus post pauca subjungit:

(Exod. xxix.) *Cumque laveris patrem cum filiis suis aqua, &c.*] Nam neque hic aliquid de feminalibus a Moyse accipiendis præcipitur: unde liquido constat, quod se hoc genere vestimenti ipse prius Aaron ac filii ejus induerant, et sic ad manum Moysi lavandi, induendi, unguendi, et consecrandi intrabant. Ubi et hoc notandum, quod consecraturus eos Moyses, primo lavit aqua, et sic habitum illis sacri gradus imponit; quia nimirum necesse est, ut qui ad officium altaris promovendus est, majoribus se solito flu-

entis lachrymarum sive compunctionis tempore dedicationis abluat, ut quo mundior ad gradum accipiendum accesserit, eo perfectius acceptum consummet. Posset autem in hoc lavacro baptismi sacri fontis intelligi, si qua esset consequentia: ut quis in sacerdotium electus, tunc primum aqua baptismatis in remissionem peccatorum ablueretur, et non talium ordinationi contradiceret apostolus, dicens: Non neophytum ordines, ne in superbiam elatus, in iudicium incidat diaboli: indutus vero sacris vestibus pontifex, mox oleo unctionis perfunditur, ut per gratiam Spiritus Sancti consecratio perficiatur; non quod ea quæ præmissa sunt indumenta virtutum absque gratia Dei possimus habere, sed quia majus necesse est auxilium gratiæ tribuatur a Domino, ubi quis vel majorem conscenderit gradum, vel plurimorum fuerit regimini prælatus. Notandum interea, quod cum in hoc libro Exodi, Aaron octo vestibus induendus asseratur, videtur in Levitico addita et nona, baltheus videlicet, quo linea fuerit tunica ante indutam hyacinthinam præcincta. Sic etenim scriptum est: Cumque lavisset eos, vestivit pontificem subucula linea, ac cingens eum baltheo, et induens tunica hyacinthina; et desuper humerale imposuit, quod stringens cingulo aptavit rationali. Sed quomodo hoc factum fuerit, patet manifeste ex eis quæ explanata sunt, figura vestitus intellectualis.

CAP. X. Verum quia de habitu sacerdotali, sequentes dicta patrum, breviter ista perstrinximus, notandum putavimus ex hoc quod quatuor illi colores eximii, de quibus factus est, totidem mundi elementis congrua comparatione aptantur. Byssus sive linum terræ, quod ex ea nascuntur; purpura aquis, quod ex marinis conchyliis tingitur; hyacinthinus et coccus aeri et igni ob coloris similitudinem. Coccusque fuerit bis tinctus, eo quod ignis gemina sit virtute præditus, lucendi videlicet et incendendi. Aiuntque Hebræi, quia ideo pontifex omnium figuram elementorum in suo habitu gestaverit, quia non solum pro Israel, sed pro omni mundo immolans rogare debuerit. Quibus nos non incongrue forte addere valemus, quod in

unoquoque hominum figura omnium elementorum continetur: ignis in calore, aeris in halitu, aquarum in humore, terræ in ipsa soliditate membrorum. Unde et a physiologis Græce homo microcosmos, id est, minor mundus vocatur. Quod et si aurum quid in eodem habitu juxta intelligentiam hanc significet, quæris, rationabilem in eo interioris hominis virtutem intellige. Unde et in eo proprie sanctum Domini scriptum est; quia non nisi per hanc quisque ad cognitionem sui Conditoris ascendit. Hinc etenim apostolus dicit, in interiore homine habitare Christum per fidem in cordibus nostris. Et ideo nobis scriptura pontificem veteris testamenti sic vestitum ostendit, ut sciat et nostri temporis pontifex pro toto se genere humano, maxime autem pro his qui cognoverunt veritatem, signumque fidei illius in fronte portant, intercedere debere, apostolo admonente ac dicente: Obsecro igitur primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro regibus, et omnibus qui in sublimitate sunt. Quod si in pontifice, quem consecrat Moyses, Dominum Salvatorem intelligimus, jure in habitu suo totius mundi figuram simul, et hominis habet. Ipse est enim, ut apostolus ait, Splendor gloriæ, et figura substantiæ Dei Patris, portansque omnia verbo virtutis suæ. Ipse Agnus Dei, qui tollit peccata mundi: ipse sacerdos in æternum, omni sanctitatis ornatu præclarus, non quem natus in carne per exercitium laboris accipere meruit, sed quem in utero virginis incarnatus, perveniente gratia Spiritus Sancti, totum simul accepit. Cujus sacerdotii interpellationem pro nobis pulcherrime commendans apostolus ait, Hic autem eo quod maneat in æternum, sempiternum habet sacerdotium: unde et salvare in perpetuum potest, accedens per semetipsum ad Deum, semper vivens, ad interpellandum pro eis. Cujus etiam æque indumenta et ornamenta virtutum commendans, adjunxit: Talis enim decebat, ut esset nobis pontifex, sanctus, innocens, impollutus, segregatus a peccatis, et excelsior cœlis factus. Qui vere habuit laminam in capite suo auream, in quâ esset sanctum Domini sculp-

tum; quia venit in nomine Patris, dicens: Ego in Patre, et Pater in me est; et, Qui videt me, videt et Patrem. Hac-
tenus Aaron et filiorum ejus habitus qualis esse debeat,
cœlesti designatur oraculo. Sequitur autem hinc etiam
modus consecrationis, quo vel ipsos, vel tabernaculum
cum omni suppellectili sua dedicari oporteat.

Oblatis videlicet Domino vitulo, &c.] Quæ nimirum
cuncta, sive operum devotionem bonorum, ac munditiam
fidei, sive gratiam divinæ illustrationis, sola consecrari per
sacerdotes, figurate demonstrant. Quis etenim nesciat, im-
molationem ac sanguinem illorum animalium, mortem asper-
sionemque designare sanguinis Domini nostri, per quam
et a peccatis absolvendi, et in bonis operibus sumus con-
firmandi? Panes quoque azymi quid mysterii Salvatoris
contineant, docet apostolus dicens: Itaque epulemur non
in fermento veteri, neque in fermento malitiæ et nequitiae,
sed in azymis sinceritatis et veritatis. Consersa sunt
autem, sive lita oleo crustula et lagana; ut admoneremur,
opera habere non solum a fermento malitiæ et nequitiae
castigata, sed et pinguedine caritatis divinis digna con-
spectibus. Vel certe crustulam oleo consersam ad con-
secrationem nostram Domino offerimus, cum universa quæ
facimus, per internam Sancti Spiritus gratiam in cordis
nostri devotione pinguescunt. Lagana oleo lita offerimus,
cum etiam foris hominibus spiritualia esse quæ agimus,
indubitanter in exemplum vivendi ostendimus. Quibus
nimirum oblationibus consecratio nostra perficitur, dum
per opera bona et cogitationes puras meritum nobis sanc-
tioniæ Domino donante conquirimus. Expletis autem
mandatis hujusce consecrationis, Aaron et filiorum ejus,
redit scriptura percipere etiam de factura altaris incensi,
in quo idem Aaron quotidianum adolere thymiama deberet.

CAP. XI. (Exod. xxx.) *Facies quoque altare ad adolendum
thymiama, &c.]* Si altare holocausti, de quo supra dictum
est, generaliter vitam designat justorum, qui carnem suam
quotidie crucifigere cum vitiis et concupiscentiis, atque in
hostiam viventem Domino offerre consuerunt; quid hoc
altare ad adolendum thymiama factum, nisi specialem

quorundam perfectorum vitam significat? Neque enim frustra in illo carnes animalium incendebantur, in hoc adolebatur incensum; nisi quia in illo figurabantur hi qui non secundum desideria carnis ambulant, sed quasi hæc Domino immolantes, omnes sui corporis sensus per ignem Sancti Spiritus ejus voluntati dedicant: in isto autem illorum typus exprimitur, qui majore mentis perfectione, extinctis prorsus ac sopitis illecebris omnibus carnis, sola Domino orationum vota offerunt: nil quidem de carne, quod se impugnet, nil de conscientia peccati unde conturbentur ac paveant, habentes, sed dulcium profusione lachrymarum optantes venire, et apparere ante faciem Dei. Unde apte hoc altare intus in vicinia veli et arcæ, illud ante tabernaculum foris positum est; quia nimirum illi in conspectu sanctæ ecclesiæ cunctis in exemplo virtutum præfulgent; isti altioris ardore desiderii, contemplationi futuræ beatitudinis etiam corpore detenti non minimum propinquant. Apte illud ære, hoc vestiri auro præcipitur: æs namque plus aliis metallis sonorum ac diu durable est; aurum vero quantum sono succumbit, tantum splendore præstat æramento. Unde certe æneum altare, in quo carnes incendebantur, et sanguis fundebatur victimarum, illorum gestat typum, qui edomitis, et velut Deo immolatis voluptatibus carnis, perseveranter viam veritatis, quam semel inchoavere, peragunt, et hanc quoque proximis incedendam crebro sermone prædicationis insonant. Porro aureum altare illis convenienter aptatur, qui ampliore gratia supernæ claritatis illustrantur; sed minus aliis quæ in secreto de interna suavitate gustent, dicendo aperiunt: minus eructare, proloquendo sufficiunt, quanta ipsi intus dulcedine in abdito vultus Dei reficiantur. Apte etiam altare thymiamatis quanto metalli fulgore præcellebat, tanto mensura minus fuit; quia quo sanctiores quique in ecclesia, eo sunt pauciores. Apte de eisdem lignis setim, quæ albæ spinæ similia esse, et incorruptibilia diximus, utrumque altare fieri præcipitur: quia nimirum una est fidei non fictæ firmitas, qua omnium corda electorum præmuniri, atque ad suscipiendum ignem dilectionis, et offe-

renda Deo virtutum libamina debent præparari : quia omnibus generaliter pusillis cum majoribus loquitur apostolus, dicens, Mundemus nos ab omni inquinamento carnis et spiritus, perficientes sanctificationem in timore Dei : quod est aliis verbis dicere, Præcidamus, et auferamus a nobis spineta vitiorum, et punctionum aculeos titillantium, quos terra corporis nostri ex peccato primæ prævaricationis nobis germinare consuevit, et quasi quadam bipenni sedulæ castigationis incidentes exclamamus strenue interiorem simul et exteriorem hominem nostrum, qui dignus fiat, accepto Sancti Spiritus igne, hostiam virtutum in conspectu sui Conditoris offerre. Apte unus ac non dispar erat ignis, qui in hoc altari victimas, in illo thura incendebat ; quia nimirum unus est spiritus, qui cunctorum mentes fidelium variante donationum gratia vivificat. Quod autem altare incensi quadrangulum fuit, unum habens cubitum longitudinis, et alterum latitudinis, duos vero in latitudine, longitudo ad longanimitatem patientiæ, ut in expositione altaris holocausti dictum est, latitudo ad amplitudinem dilectionis, altitudo pertinet ad sublimitatem spei, per quam in laborum tolerantia temporalium, et hilaritate dilectionis sincera mente gaudemus. Unius autem est cubiti et longitudo et latitudo altaris, quando summi quique, et perfecti in ecclesia viri, nullius alterius rei quam perpetuæ retributionis intuitu, et mala temporalia æquanimiter ferunt, et quæcunque valent proximis, per caritatem bona impendunt. Item, quia caritas patiens est, benigna est. Patiens videlicet, ut illatam a proximo injuriam toleret : benigna, ut cujus adversa tolerat, illi etiam, cum opus habuerit, officia pietatis exhibeat. Recte altare thymiamatis in longitudine et in latitudine quadrangulum fieri jubetur ; ut insinuetur, quia perfectorum animus foederatis ad invicem virtutibus, quantum diligere fratrem, tantum et ferre sufficit, et quantum per patientiam sustinere potest molestiam ejus, tantum præstare ei per dilectionem suæ pietatis benevolentiam potest. Duos autem habet cubitos in altitudine, quia duplex sese præmium in futura vita accepturos sperant electi, unum vide-

licet quietis animarum, cum corruptibile hoc et mortale corpus exuentes, cœleste regnum intraverint; aliud, cum recepto eodem corpore incorrupto atque immortalis, perfectius in præsentia sui Conditoris exultabunt, impleta promissione prophetica, quæ dicit: In terra sua duplicia possidebunt, lætitia sempiterna erit eis.

Cornua ex ipso procedent, &c.] Cornua sæpe in scripturis solent eminentiam designare fidei et virtutum: per quam obviantia nobis antiqui hostis certamina obtundere ac superare debemus, dicentes cum propheta Domino: In te inimicos nostros cornu ventilabimus. Qui mox de quo cornu dixisset, subdendo declaravit, dicens: Et in nomine tuo spernemus insurgentes in nos. Sicut econtra, nonnunquam bella vitiorum, quæ nos expugnare moliuntur, cornuum nomine solent indicari. Quod utrumque breviter complexus per prophetam Dominus dicebat: Et omnia peccatorum cornua confringam, et exaltabuntur cornua justis. Unde bene in lege cornuti tantum generis animalia munda esse, et populo Dei comestibilia decernuntur. Quæ enim ruminant atque unguam findunt animalia, ea etiam constat esse cornuta; ut ostendatur mystice, quod illi tantum ecclesiæ Dei spirituali conjunctione possunt incorporari, qui fortitudine fidei ad bella vitiorum existere probantur invicti. Procedunt autem cornua ex ipso altari thymiamatis, cum opera virtutum electi, non ad faciem hominum specie tenus ostendunt, sed ex interna mentis radice, fixo atque immobili exercent affectu. At contra hypocritæ, quasi cornibus aliunde mutuatis, habentes speciem pietatis, virtutem ejus negant. Quibus apte congruit illa Æsopi fabula, qua refert cornicem involutis pavonis pennis exornatam, frustra de sua esse pulchritudine gloriatam, imo propemodum zelo exardescente pavonum, omni pennarum virtute, et ipsa vita esse spoliatam. Vestitur altare auro purissimo, cum perfecti quique vera internæ sapientiæ luce refulgent, cum in omnibus quæ agunt, splendorem caritatis velut quotidiani gloriam habitus permonstrant, cum memoriam sibi perpetuæ claritatis semper inesse cunctis sese videntibus

sive audientibus ostendunt, cum se ante omnia regnum Dei et justitiam ejus cogitare et quærere manifestant. Et bene tam craticula altaris, quam parietes et cornua vestiri auro jubentur. Craticula quippe intus in medio erat altaris ad suscipienda nimirum thymiamata parata. Parietes vero foris parebant, cornua et ipsa foris parentia speciali fastigio altius eminebant. Deauratur autem craticula, cum in interiore homine nostro per fidem resplendet Christi gratia. Deaurantur parietes, cum eadem gratia Dominicæ dilectionis per bona se exterius opera dilatat. Deaurantur et cornua, cum ipsa fiducia fortitudinis justorum, qua adversarios veritatis, sive per patientiam fortiter ferre, seu per sapientiam prudenter refellere, vel corrigere didicerunt, internæ lucis in omnibus fulgore coruscat. Et quoniam tales jure dicere possunt, Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi, de reliquo reposita est mihi corona justitiæ : recte subditur,

Faciesque ei coronam aureolam per gyrum.] Corona etenim aureola per gyrum fit altari thymiamatis, cum sancti pro nobis quæ se egisse meminerint, præmia præstolantur æterna. Et bene per gyrum altaris corona fit, ut omnia quæ fecere, cœlesti mercede digna esse doceantur : neque aliquid in talibus remanere, quod post absolutionem carnis, purgatorio debeat igne castigari. Item altare incensi coronam habet auream per gyrum etiam in eis, qui etsi minores sunt meritis, nec palam protestari audent, certam sibi boni certaminis ac servatæ fidei repositam esse mercedem, cuncta tamen quæ agunt, intentione Deo placendi, et spe agunt percipiendæ ejusdem supernæ mercedis. Sequitur :

Et duos annulos aureos sub corona, &c.] Possunt quidem in his annulis, quibus altare portabatur, juxta quod supra in altari holocausti, arca et mensa expositum est, quatuor evangeliorum libri non inconvenienter accipi, per quorum fidem ac doctrinam sancti portantur, atque a terrenis cogitationibus sublevati, per eremum hujus vitæ quotidianis bonorum operum profectibus cœlestem feruntur ad patriam. Verum quia ibi manifeste quatuor circuli fieri, duo vide-

licet in latere uno, et duo in altero præcipiuntur, hic autem tacito numero quaternario duo annuli per singula latera fiunt: pro certo ibi apertius evangelistarum numerus claret, hic vero etiam aliud quiddam mysterii spiritualis, quod ad dilectionem Dei et proximi summe respiciat, inest. Per singula etenim latera annulis aureis circumdatur altare; quia cor electorum hinc et inde Dei ac proximi dilectione confirmatur. Quæ bene annulis comparatur, quia evacuata in fine prophetia, destructa scientia, cessantibus linguis, ipsa nunquam cessabit. Duo sunt autem annuli per singula latera; quia utrumque caritatis mandatum gemina virtute distinguitur. Caritas quippe Dei per sinceritatem fidei ac vitæ munditiam perficitur; sine fide enim impossibile est placere Deo, et fides sine operibus mortua est. Quod utrumque uno versiculo propheta complectitur dicens: Justus autem in fide sua vivit; aperte insinuans; quod ita solum quisque ad vitam venturus est, si opera justitiæ cum fide veritatis habuerit, sic et dilectio fraterna in virtute gemina consistit, patientiæ scilicet et benignitatis, teste apostolo, qui ait: Quia caritas patiens est, benigna est. Unde et Dominus, Dimitte, inquit, et dimittetur vobis; date, et dabitur vobis; videlicet in dimittendo debita, patientiam docens; in dando necessaria, gratiam benignitatis. In uno, ut proximorum incommoda fortiter feramus: in altero, ut commoda proximis nostra gaudenter tribuamus. Duos ergo annulos per singula latera habet altare, cum biformi perfectione caritatis sancti, et in sui Conditoris honorem, et in curam atque obsequium accinguntur proximi. Hisque annulis immittuntur vectes inaurati, ut altare portetur, cum tales parato mentis sinu excipiunt clarissima præcedentium dicta patrum, per quæ magis magisque a terrenis suspensi ad amorem rapiantur æternorum bonorum. Nam quod tales animo et merito cœlestibus appropinquent, sequentibus quoque verbis mystice designatur, cum dicitur:

Ponesque altare contra velum, &c.] Arca namque, ut suo loco expositum est, Dominum Salvatorem demonstrat, velum quod ante arcam pendebat, ipsum cœlum designat,

cujus edita Dominus victa morte penetravit; ut, sicut apostolus ait, Appareat nunc vultui Dei pro nobis. Statque altare contra velum, quod ante arcam appensum est, cum omnis intentio justorum ad ingressum directa est regni cœlestis. Stat coram propitiatorio, quo tegitur arca, cum visioni sui Conditoris puritate mentis appropiant, et clausi quamlibet corpore conversationem habent in cœlestibus.

CAP. XII. *Et adolebit incensum super eo Aaron, &c.*] Constat incensum sive thymiama vim orationis exprimere, dicente psalmista: Dirigatur oratio mea, sicut incensum in conspectu tuo. Et in Apocalypsi Joannis, habere vidit sanctos phialas aureas plenas odoramentorum. Quod confestim exponendo subjunxit: Quæ sunt orationes sanctorum. Et quoniam Aaron, ut supra dictum est, et ipsum specialiter summum sacerdotem, videlicet Dominum Salvatorem, et nostri quoque ordinis sacerdotes designat; adolebit Aaron in hoc altari incensum suave fragrans mane, cum vel Dominus ipse illustrata fidelium corda, novo gratiæ suæ jubare ad dulcedinem orationis instigat, vel participes sacerdotii illius sedula exhortatione fideles ad deprecandam faciem sui Conditoris excitant. Incendit autem thymiama sacerdos non solum mane, sed et vespere. Mane etenim thymiama incenditur, ut in principio omnis boni, quod inspirante Deo facere disponimus, illius auxilium, quo perficiamus, invocemus. Ad vespereum vero, ut cum bene cœpta complemus, illi a quo accepimus, pro his quæ donavit gratiarum vota reddamus. Vel certe, quia mane et orto sole, clare omnia circumquaque videmus; vespere autem superveniente, dubio visu caligamus. Ideoque lumine lucernæ, ut videamus quæ volumus, indigemus. Illa Redemptoris nostri sacramenta, sive dicta, quæ liquido etiam juxta ordinem humanæ rationis pro modulo nostro dignoscere sufficimus, jam quasi in die conspiciamus. In quibuscunque autem ratio humana deficit, sed sola nobis auctoritas scripturæ sequenda est, illic velut in nocte oculus nostri intellectus caligat. Sed lucerna verbi Dei pedes nostros, ne forte offendant, atque a via

veritatis exorbitent, adjuvat. Hinc etenim Petrus de sacramento Dominicæ fidei loquens ait: Et habemus firmiorem propheticum sermonem, cui bene facitis intendentes, quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco, donec dies luceat, et lucifer oriatur in cordibus vestris. Bene ergo dicitur: Et adolebit incensum super eo Aaron suave fragrans, mane quando componet lucernas, incendet illud, et quando collocat eas ad vesperum. Mane etenim Aaron incensum super altari adolet, cum Dominus corda fidelium in his quæ jam intelligere valent arcanis veritatis, ad gratiam compunctionis inflammat. Incendet illud et ad vesperum, quando collocat lucernas, cum etiam ex eis quæ necdum capere queunt, quoniam et hæc sancta, quantum divina esse non ambigunt, ad amorem eos cœlestium, ubi omnia secreta patefiunt, informat. Fragratque suave thymiama, cum subita compunctione divinitus tacti lachrymis solum ac precibus vacare dulce habent. Bene autem sequitur:

Uret thymiama sempiternum coram Domino, &c.] Quia nimirum necesse est, ut animus post orationem et fletus ad otiosa verba sive facta non divertat, sed in eodem se vigore devotionis, quem in oratione suscepit, etiam finita oratione custodiat; juxta exemplum Annæ, de qua orante dictum est: Vultusque ejus non sunt amplius in diversa mutati.

Non offeretis super eo thymiama compositionis alterius.] In sequentibus hujus voluminis, e quibus aromatibus hoc thymiama componi debuerit, nominatim designatur: stacte videlicet et onycha, galbano boni odoris et thure lucidissimo, quæ cuncta ad significationem æternorum bonorum, quæ principaliter a Domino quærenda sunt, constat pertinere. Non est ergo offerendum super altari aureo thymiama compositionis alterius, quam quod Dominus statuit; quia non aliud a Domino quærere orantes quam quod ipse jussit, quodque se daturum promisit; non aliud de illo credere, quam quod ipse docuit, debemus.

Non est offerenda super eo victima, &c.] Hæc etenim omnia ad altare exterius pertinent, quæ incipientium et in profectu adhuc positorum vitam designant. Tantæ nam-

que sublimitatis perfectorum est vita justorum, ut nil in ea carnale, quod Domino mactare habeant, valeat inveniri. Et quidem libamina vini constat, nonnunquam magnam gratiæ spiritualis designare virtutem, hoc est, sive poculum doctrinæ, seu calicem passionis, sive fervorem præcipuæ dilectionis, sive ipsam Spiritus Sancti perceptionem, aut aliquid hujusmodi. Verum quotiescunque vinum libaminum cum carnibus offertur hostiarum, eorum profecto juxta tropologicam expositionem designat sanctimoniam, qui adhuc aliquid de carnalibus concupiscentiis, quod puritati spiritus adversetur, et quod igne Sancti Spiritus in ara cordis incendi debeat, habent. Perfecti autem justi, qui dicere possunt: Defecit cor meum, et caro mea, Deus cordis mei, et pars mea Deus in secula; quasi cessantibus victimarum libaminibus, quæ ad æneum altare exterius positum pertinent, sola intus in aureo altari aromata Domino desiderii cœlestis offerunt; quia de remissione peccatorum jam securiores effecti, pro dilato solummodo regni perennis introitu lugent, dulcibusque lachrymarum fluentis stratum suum per singulas noctes irrigant. De quo videlicet altari adhuc bene subditur:

Et deprecabitur Aaron super cornua ejus, &c.] Summus namque sacerdos noster semel in anno obtulit sanguinem suum pro peccato totius mundi. In illo videlicet anno, de quo dicit ipse per Esaiam: Quia venerit prædicare annum Domini acceptum; hoc est, in toto hoc tempore, quo ecclesiam sibi copulare dignatus est. Semel etiam unicuique credentium lavacrum sacri fontis, in mysterium sui sanguinis, ad solvenda peccatorum vincula donavit, et pulchra omnimode figurarum distantia. Semel quidem per annum pontifex in sanguine oblationis super cornua altaris deprecari, quotidie autem thymiama suave fragrans super eo incendere præcipitur; quia Dominus et Salvator noster, qui quotidie fideles suos gratia internæ compunctionis accendens renovat, semel eos hostia sui sanguinis mortem superans redemit ipsi fideles, qui quotidiana peccata quotidianis abluere precibus ac lachrymis solent, semel in sacramentum passionis illius absolutos se a peccatis omnibus

esse gaudent. Deprecabitur autem super cornua altaris, quia et ipse non solum inter homines conversatus pro hominibus oravit; verum etiam nunc ad dexteram Patris in cœlestibus sedens, interpellat pro nobis, et in cordibus electorum per fidem inhabitans, dum eos ad deprecandum excitat, recte ipse deprecari narratur. Deprecabitur autem Aaron super cornua altaris, cum electos suos Patri Dominus, per memoriam earum quas fecere virtutum commendat. Denique quasi cornua tangens altaris aurei de devotione discipulorum loquitur: Quos dedisti mihi de mundo, tui erant, et mihi eos dedisti, et sermonem tuum servaverunt. Nunc cognoverunt, quia omnia quæ dedisti mihi, abs te sunt. Pro quibus etiam deprecans adjecit: Ego pro his rogo, non pro mundo, sed pro his quos dedisti mihi, quia tui sunt. Et quia propter merita et intercessionem sublimium virorum, plerumque nostræ infirmitati Dominus miseretur, recte subjungitur:

Et placabit super eo in generationibus vestris, &c.] Placat quippe Aaron super altare incensi, quando propter justitiam sanctorum, quos intercessores et patronos quærimus nobis, propitiatur Dominus. Denique obsesso ab hostibus Ezechia, et auxilium ejus invocanti, ait: Et civitatem hanc salvabo, et protegam eam propter me, et propter David servum meum. Sic et Moyses pro populo peccante intercedens, patrum fecit memoriam, et quasi super cornua deprecans altaris, Dominum placare curabat: Quiescat, inquiens, ira tua, et esto placabilis super nequitiam populi tui. Recordare Abraham et Isaac et Israel, servorum tuorum, quibus jurasti per teipsum dicens: Multiplicabo semen vestrum, sicut stellas cœli. Possumus sane hæc altaria etiam ita interpretari, ut æneum quidem, in quo carnes comburebantur et sanguis fundebatur hostiarum, omnem hujus temporis ecclesiam accipiamus, in qua nullus est absque peccato, etiam si unius diei fuerit vita ejus super terram. Nullus qui non ex peccato prævaricationis Adæ carnaliter natus, necesse habeat in Christo renasci, et spiritus ejus igne mundari. Aureum vero altare, ipsum Dominum significet; qui miro atque in-

effabile ordine, ita carnem veram traxit ex Adam, ut a peccato carnis Adæ veraciter esset immunis; quomodo altare quidem utrumque ex unius ejusdemque generis lignis factum, sed non utrumque erat auro coopertum. Sed et in hoc altari nil carnale offerebatur, verum aromata tantum adolebantur; quia Dominus preces sive lachrymas effundens, non pro suis erratibus, qui nulli erant, sed pro nostra hoc salute faciebat. Sicut enim arca intra velum posita, hominem Deum sedentem ad dexteram majestatis in excelsis significat; ita altare extra velum quidem, sed prope introitum ejus positum, eundem mediatorem Dei et hominum potest figuraliter exprimere, inter homines humanitus quidem conversantem, sed potentia divinitatis cœlorum interiora penetrantem. Stabat altare incensi in sanctuario, ubi et candelabrum et mensa; quia Verbum caro factum est, et habitavit in nobis. Stabat arca intra velum; quia idem Dominus Jesus post passionem resurrectionemque suam assumptus est in cœlum, et sedet a dextris Dei. Super cujus cornua altaris deprecatur Aaron in sanguine, qui oblatus est pro peccato, et placat super eo, quod rogantes pro populo Dei, vel pro sua ipsorum ignorantia sacerdotes per unigenitum Filium ejus sese adjuvandos, et per sacramentum passionis illius salvandos esse confidunt, monente apostolo ac dicente: Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis semper Deo, id est, fructum labiorum confitentium nomini ejus. Quod de omnibus etiam electis, membris videlicet summi sacerdotis, qui in spiritu et veritate orant Patrem, convenienter accipi potest. Cui autem melius quam huic altari convenit, quod dicitur: Sanctum sanctorum erit Domino, de quo in mundum nascituro dixit virgini matri archangelus: Spiritus Sanctus superveniet in te, &c. Descripta hucusque factura altaris incensi, superest adhuc descriptio labri ænei, in quo lavarent manus suas ac pedes, ingressuri in tabernaculum sacerdotes; sed præmittitur unum Domini mandatum, quod et nos breviter tangere, ac pro modulo nostro exponere convenit.

CAP. XIII. *Quando tuleris summam filiorum Israel, &c.*]

Hujus præcepti oblitus est David, quando numeravit populum, ideoque plagam numerando eidem populo conscivit. Spirituali autem sensu, summa filiorum Israel summam omnium designat electorum, quorum nomina scripta sunt in cœlo. Singulique dant pro animabus suis pretium Domino, cum ei in bonis operibus exhibent sedulæ servitutis obsequium. Alioquin plaga erit in eis, cum fuerint recensiti; quia nimirum ultio perpetua manet eos, qui fidelium numero nomine tenus sociati, perfecta fidei opera Domino offerre detrectant. Diciturque de talibus: Non dabunt Deo placationem suam, nec pretium redemptionis animæ suæ. Redemptio enim animæ viri divitiæ suæ, ut Salomon ait: sive temporales, scilicet cum eas distribuerit dederitque pauperibus, ut justitia ejus maneat in seculum seculi; seu spirituales, hoc est, ipsa justitia quam fecit, vel miserando pauperibus, vel alia bona faciendo. Dabit autem omnis qui transit ad nomen, dimidium sicli, hoc est decem obolos; quod non aliud aptius quam observantia decalogi legis a nobis valet intelligi. Qui enim hunc recte intelligere novit, omnem in eo et fidei atque operis plenitudinem, et futuræ promissionem retributionis inesse cognovit. Denique in primis tribus dilectio Dei, in sequentibus septem dilectio est proximi comprehensa; et apostolo teste, Plenitudo legis est dilectio. Sed et aliud sacramentum nequaquam prætereundum, eodem numero denario continetur. Nomen enim Jesu apud Hebræos a litera jod, apud Græcos a iota incipit; quæ utraque in sua gente denarii est nota numeri. Decemque obolos in pretium animæ suæ Domino offerunt, qui in Jesum Christum credentes, signum nominis ejus, quod a denario numero incipit, in fronte et professione proferunt. Et fortasse hujus gratia sacramenti Dominus in evangelio testatur, iota unum de lege prætereire non posse; quia virtus decalogi, quæ ibi continetur, fidesque nominis ipsius, quæ ibi mystice signatur, nulla unquam potest infidelium perturbatione corrumpi.

Qui habetur in numero a viginti annis et supra, dabit pretium.] Numerus vicenarius utriusque testamenti con-

junctionem significat, legis videlicet, quæ quinque libris scripta est; et evangelii, quod quatuor; quater enim quini faciunt viginti. A viginti ergo annis habetur quisque in numero populi Dei; quia ille solum est electorum consortio dignus, qui et decreta legis spiritualiter intellecta, per gratiam adjutus evangelii, pro sua mensura et capacitate perficit, et de ejusdem gratiæ promissis æterna in cœlis præmia expectat.

Dives non addet ad medium sicli, &c.] Quia sive magnus est meritis quisque, ac perfectus, seu tener adhuc, et in profectu positus virtutum, cunctis eadem lex Decalogi, qua Deum ac proximum diligit, imponitur.

Susceptamque pecuniam, quæ collata est a filiis Israel, &c.] Suscepta a filiis Israel pecunia, in monumentum eorum coram Domino infertur, cum omne quicquid agimus boni, in æterna apud Conditorem ac Judicem nostrum memoria custoditur; quatenus ex eis, quæ illi obtulimus, bonorum operum fructibus propitius nobis fieri dignetur. Servaturque eadem pecunia in usum tabernaculi, cum ex bonis justorum actibus sequentium in Christo fidelium mores actusque confirmantur; ac tales fieri minores quique contendunt, quales fuisse eos, quos cum Domino regnare norunt, agnoscunt. Notandum sane, quod pecunia memorata, non juxta æstimationem vulgi, sed juxta mensuram templi erat danda. Mensura namque templi, dispositio est divinæ legis, quam in ecclesia sua Dominus servari præcipit, et cujus tantum observantiæ æterna in futuro præmia promittit. Cæterum si quis juxta placitum humanæ voluntatis Deo servire nititur, iste, qui juxta mensuram templi pecuniam suæ devotionis non obtulit, reprobata et abjecta oblatione plaga ultimæ animadversionis ferietur.

CAP. XIV. *Facies et labium, &c.*] Potest quidem hoc labio sive labro, ut in sequentibus appellatur, principaliter aqua baptismatis intelligi; cujus lavacro necesse est purgentur omnes qui ecclesiæ januas ingrediantur. Verum quia inter tabernaculum testimonii et altare holocausti positum est, quia bis quotidie iidem ipsi sacerdotes, hoc est mane et vespere, cum ingrederentur ad altare thy-

miama Domino oblaturi, in eo lavari præcepti sunt, aqua autem baptismi non nisi semel lavari valemus; consequentius labrum hoc ablutionem nobis compunctionis et lachrymarum commendat, qua semper opus habemus, maxime autem cum mysteriis cœlestibus ministraturi appropiemus. Quia enim altare holocausti, in quo carnes victimarum Domino incendebantur, extinctionem designat carnalium concupiscentiarum per ignem Spiritus Sancti; altare vero thymiamatis puritatem significat eorum, qui sopitis per omnia carnis illecebris, ac certamine vitiorum pacato, pro sola expectatione ac desiderio cœlestis introitus lachrymas fundunt amoris; recte prope altare holocausti labrum ponitur, in quo abluti sacerdotes ingredientur tabernaculum, et thymiamata Domino incendant. Duobus namque modis lachrymarum et compunctionum status distinguitur; quia primo necesse est quisque ad Dominum conversus, pro his quæ commisit peccatis veniam fusis lachrymis precetur. Quod si comitantibus dignis pœnitentiæ fructibus longo tempore perfecit, restat ut securior de accepta peccatorum venia effectus, jam desiderii inhiantibus oportet venire tempus, quo mereatur inter beatissimos angelorum choros faciem videre sui Creatoris. Quod qui veraciter agit, nequaquam absque lachrymis, vel hujus vitæ longitudinem, vel illius tolerat dilationem, dicens de ista: Heu mihi quod incolatus meus prolongatus est; habitavi cum habitantibus Cedar; id est, cum his qui in tenebris errorum ac scelerum versantur; quod vocabulum Cedar sonat, ipse jam perpetuæ lucis gaudia suspirans multum laboriosam duxi vitam: qui quantum cœlestem patriam sitio, tantum viciniam pravorum, inter quos incola conversor, horreo. Dicens item de illa: Sitivit anima mea ad Deum vivum, quando veniam et apparebo ante faciem Dei? Quam profecto sitim, quia sine lachrymis ferre nequibat, sequentia verba declarant: Fuerunt mihi lachrymæ meæ panes die ac nocte. Ac si aperte diceret: Quo diutius a videnda facie Dei, ad quem ardentem sitio, differor, eo dulcius pane lachrymarum, quas in ejus memoriam fundendo, reficior. Igitur altare holocausti lachrymas insinuat

pœnitentium de peccatis, quæ gesserunt. Altare incensi fletus exprimit gaudentium de bonis operibus, quæ Domino juvante perfecerunt; ac desiderantium præmia, quæ se accepturos Domino remunerante confidunt. Qui nimirum fletus tantum præcellit priori quantum æramento aurum, quantum sancta sanctorum, ubi erat arca Domini, priori tabernaculo, in quo candelabrum et mensa Domini stabat, constat fuisse prælata. Post altare vero holocausti labrum erat positum, in quo lavarentur, qui ad altare incensi intrabant: quia nemo repente fit summus, sed proficientibus meritis quisque primo debet bella vitiorum devincere, deinde a Conditore suo cum compunctione lachrymarum suppliciter impetrare, ut pro ingressu regni dulces fundere fletus possit, qui pro timore pœnarum pridem fundebat amaros. Quid autem basis, in qua idem labrum erat impositum, aptius quam ipsum desiderium regni et vitæ cœlestis accipiatur? cujus nimirum causa tanta fit, ut perfecti ac summi viri quotidiano se lachrymarum fonte diluant; et quod necdum perfecte videndo valent gaudium internæ quietis, saltem suspirando degustent. Nam quia hoc lavacro, quod inter tabernaculum et altare positum est, perfectorum lachrymæ figurentur, testantur ipsa verba quibus dicitur: Et missa aqua lavabunt in ea Aaron et filii ejus manus suas ac pedes. Neque enim quisquam de plebe ibi lavari; sed ipse pontifex jussus est et filii ejus, videlicet sacerdotes gradus inferioris, quod magnorum virorum, sicut perfectior vita, sic et compunctio solet esse sublimior. Non autem hoc ita dicimus, quasi soli altaris ministri hujusmodi compunctionis, vel possint habere, vel debeant virtutem; sed memores sermonis beati Petri apostoli, qui quo cunctis fidelibus loquens, de angulari lapide, qui est Christus, ait: Et ipsi tanquam lapides vivi, superædificamini domus spirituales, sacerdotium sanctum, offerentes spirituales hostias. Et quod Joannes in Apocalypsi, Beatus, inquit, et sanctus, qui habet partem in resurrectione prima; in his secunda mors non habet potestatem, sed erunt sacerdotes Dei et Christi. Admonemus omnes

fideles mystico sacerdotum nomine censerī, utpote membra Christi videlicet sacerdotis æternæ. Quibus etiam beatus apostolus Paulus, quid victimarum offerre debeant, ostendit, dicens: Obsecro vos, fratres, per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem. Non ergo solum ministris sacri altaris, sed et omnibus perfectis in quocunque gradu positis hoc lavacrum posuit Moyses; quia lex Dei generaliter cunctis fidelibus gratiam salutiferæ compunctionis prædicavit. Quod si in persona Aaron ipsum magnum pontificem Dominum Salvatorem accipere volumus, constat etiam eum hujus aqua labri, priusquam ad altare oblaturus intraret, esse lotum; quia priusquam thymiama sui sacrosancti corporis propter salutem nostram in altari crucis incenderet, pro nostro amore etiam lachrymas fudit, quod in resuscitatione Lazari celeberrime innotuit. Bene autem additur:

Ut offerant in eo thymiama Domino, &c.] Mors etenim timenda est animæ spiritualis, et æterna, si quis ad ministerium altaris electus thymiama orationum Deo reddere negligit. Mors timenda est, si quis ad sacrosancta mysteria absque speciali ablutione compunctionis intrare, et sancta Domini communibus manibus tractare præsumit. Lavent ergo manus suas ac pedes in aqua labri ænei, et sic ad altare accedant. Abluant ergo lachrymis actus et incesus, ac deinde manus ad contingenda Christi mysteria proferant, pedumque gressus in atria Domini ponant. Quod æque præceptum reor his qui eorundem sacramentorum perceptione mundandi sunt, ut cautiore cura prius, actus suos cogitatusque discutiant, eventilent, purgent, ac sic ad participanda fidei sacramenta procedant, ne audire mereantur illud Apostoli: Quicumque enim manducat et bibit indigne, iudicium sibi manducat et bibit, non dijudicans corpus Domini; id est, nequaquam edulium vivi panis a communium escarum vilitate cauta et sollicita est mente secernens. Hæc de labro et introitu ad altare possunt etiam hoc modo multum utiliter accipi;

quamvis principaliter illud altare interna orationum spiritualium vota significet. Diligentius vero intuendum est, quod in conclusione subjungitur :

Legitimum sempiternum erit ipsi, &c.] Etsi enim labrum, sive altare, quod fecit Moyses ablatum, si sacerdotium, quod constituit novo ecclesiæ sacerdotium mutatum est, nihilo minus sempiternum manet legitimum lavacri, et incensi spiritualis in vita fidelium; quod per thymiama illius altaris, aquamque illius labri typice signatum est; sicut et plura alia, quæ lex fieri jussit, sive perpetuo agenda vel celebranda prædixit, ad literam quidem observari cessarunt; sed juxta typicam intelligentiam spiritualiter observari a sanctis nunquam cessabunt, testante illo, qui non venit solvere legem, sed adimplere: Quia iota unum aut unus apex non præteribit a lege, donec omnia fiant. Nam et nostra humilitas ad illud semen pertinet, de quo dictum est: Quia legitimum sempiternum erit ipsi, et semini ejus per successiones; non quidem de Aaron stirpe nascendo, sed credendo in eum, in quem Aaron cum sanctis ejus ævi credidit; de quo promissum est Abrahæ, Quia in semine tuo benedicentur omnes familiæ terræ. Quarum mentionem familiarum faciens Esaias ait, Omnes qui viderint eos, cognoscent eos; quia isti sunt semen, cui benedixit Dominus.

IN SAMUELEM PROPHETAM,

ID EST, LIBRUM PRIMUM,

ALLEGORICA EXPOSITIO.

STUDIUM nobis frequentiamque legendi ac meditandi literas sanctas commendans apostolus ait: Quæcunque enim scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt; ut per patientiam et consolationem scripturarum spem habeamus. Et alibi: Omnia in figura contingebant illis. Scripta sunt ad correptionem nostram, in quos fines seculorum devenerunt. Sed et beatus apostolus Petrus Dominicæ incarnationis, passionis, et posterioris gloriæ tempora commemorans, dicit inter cætera: Et omnes prophetæ a Samuel, et deinceps qui locuti sunt, etiam annuntiaverunt dies istos. Si enim ad nostram correptionem, doctrinam, vel consolationem omnia scripta sunt, nec soli Hieremias et Esaias, cæterique tales, qui verbis futura significaverunt, sed et Samuel, Jonas, et Ezra, eorumque consimiles, qui præterita, vel sua, vel aliorum gesta sive dicta conscripsere, dies istos, hoc est novæ gratiæ luce radiantes insinuant; insistendum nobis summopere est, et pro suo cuique modulo, Christi juvante gratia, nitendum, ne ea quæ propter nos scripta sunt, nostro nos torpore vel incuria quasi aliena prætereant. Sed quo sensu in his correptionem, qua ratione doctrinam, quo intellectu consolationem nanciscamur, qualiter omnia dies istos loquantur et annuntient, solícite ac vigilanter intendamus; imitantes pro captu nostri ingenioli scribam illum doctum in regno cælorum, qui profert de thesauro suo nova et vetera.

Nam si vetera tantummodo de thesauro scripturarum proferre, hoc est, solas literæ figuras sequi Judaico more curamus, quid inter quotidiana peccata correptionis, inter crebrescentes ærumnas seculi consolationis, inter innumeros vitæ hujus errores spiritualis doctrinæ legentes vel audientes acquirimus, dum aperto libro, verbi gratia, beati Samuelis, Elcanam virum unum, duas uxores habuisse reperimus; nos maxime, quibus ecclesiasticæ vitæ consuetudine longe fieri ab uxoris complexu, et cœlibes manere propositum est; si non etiam de his et hujusmodi dictis allegoricum noverimus exsculpere sensum, qui nos vivaciter interius castigando, erudiendo, consolando reficit? Unde tuo crebro dilectissime ac desiderantissime omnium qui in terris morantur antistitum, Acca, provocatus hortatu, tuis fretus orationibus, memorati prophetæ qui tunc vocabatur Videns, scripta perlustrans, si quid donante illo qui ei multa spiritualia dedit videre, spirituale ac mysticum potuero contueri, literis mandare curabo. Et post qualemcunque expositionem beati Lucæ dictorum, quibus evangelicos, vel ipsius Domini vel apostolorum ejus actus describit, etiam hunc sanctissimum Domino ex matris utero Nazaræum, non minus suis in scriptis evangelistæ, quam historici functum officio probare satagam; quippe qui et ipse omnia mediatoris Dei et hominum, hominis Jesu Christi sacramenta, figurato fidelis historiæ, sed plenissimo designavit eloquio. Denique ut de cæteris taceam, si unius David, locum nativitatis, officium pastoris, ruborem ac pulchritudinem aspectus, modum unctionis, insigne virtutum, pondus tribulationum, et promissi olim regni gloriam, recte consideres, quanta in his singulis fidei et veritatis evangelicæ congesta mysteria sint, cernas. Verum hæc suo loco planius; nunc ex ordine injunctum opus, superno solum fidens auxilio, et patrum vestigia sequens, aggrediar. Et si quidem multorum, ut desidero, meus sudor utilitati et commodo profuerit, multa me donandum mercede cum illis a Domino spero; sin autem, nec mihi tamen mea solertia, quæ me tanto tempore laboris hujusce otiosum esse, supervacuisve

rebus animum indulgere non sinit, infructuosa existere poterit. Ergo age videamus, propheta Samuel, qui locutus est, et annuntiavit dies istos, quod ejusdem locutionis et annuntiationis suæ fecerit initium; et ex ordine disserentes, beati Petri apostolorum principis adjutorio, qui cuncta quibus diebus sint aptanda perdocuit, qualiter singula sint eisdem diebus aptanda quæramus.

LIBER PRIMUS.

IN CAP. I.

CAP. I. *Fuit vir unus de Ramathaim Sophim, — Elcana, &c.*] Prima beati Samuelis lectio typice designat unum eundemque Dominum Christum, synagogæ pariter et ecclesiæ Redemptorem semper, Rectoremque credendum; unius, de justitia se legis, suæque credulæ prolis ubertate jactantis; alterius, suæ longæ desolationis injurias humili apud ejusdem sui Redemptoris misericordiam devotione deflentis, ideoque redamantis eum redemptoris sublimes consolatione respirantis. Ramathaim, sicut in locorum libris invenimus, est civitas in regione Thannitica, juxta Diospolim, unde fuit Joseph, qui in evangeliiis de Arimathea scribitur. Sophim autem mons Ephraim in loco Ramathaim, quam vetus editio Armathem posuit. Interpretatur autem Ramathaim, excelsa eorum: Sophim, specula: Ephraim, frugifer sive crescens: Elcana, Dei possessio. Fuit ergo vir unus de excelsa eorum, id est, virorum specula, de monte frugifero et crescente, et nomen ejus Dei possessio. Unus Dominus, una fides, unum baptisma, unus Deus, qui dilectam sibi semper habet, consecratque mansionem in spiritualibus fidelium cordibus. Quæ, transcensa conversatione terrena, toto mentis adnису supernum sapientiæ lumen speculari desiderant, illum possidens montem, qui destructam mundialis imperii pompa, crevit fruge credentium populorum, et implevit omnem terram. De quo psalmista: Et exaudivit, inquit, me de monte sancto suo, id est, Redemit me per hominem,

quem singulariter sanctum suscepit. Qui videlicet vir unus, id est, homo Christus, suum ipse nomen exponens ait: Dominus possedit me initium viarum suarum. Sed hoc et juxta literam notandum, quia non frustra, neque ex superfluo scriptum est, Fuit vir unus; cum sufficere posse videretur, Fuit vir de Ramathaim: vel congruentius dici potuisset, Fuit vir quidam; sicut etiam aliqui contra fidem Hebraicæ veritatis interpretari sunt ausi. Sed hoc quod additur, Unus, ad titulum laudis Elcanæ respicit, qui videlicet, juxta apostoli monita, stabilis existens et immobilis, abundans in opere Domini, semper non fuerit circumductus omni vento doctrinæ. Sapiens enim permanet ut sol. Nam stultus sicut luna mutatur. Cujusmodi viris et hoc aptissime congruit, ut in excelsa mentis specula positi, et frugifero virtutum culmine gaudentes, Dei possessio vocentur. Nec solum quilibet unus perfectorum in Christo recte vir unus appellatur; verum multitudinis credentium erat cor et anima una, imitantes juxta modulum suum illum cui dicitur, Tu autem idem ipse es. At contra, reprobi non solum in personis pluribus, vel diverso errore peccantibus multi sunt; sed et singulus quisque eorum, ob multivolum variantis animi motum, multus est. Cor enim stultorum dissimile erit, et vir duplex animo inconstans est in omnibus viis suis. Unde et eorum ipsæ quibus militant civitates, Una confusio; et hæc Chaldæorum, id est, ferocium, vel quasi dæmoniorum; altera visio pacis nuncupatur, cujus artifex et conditor ille vir unus est, de quo dicitur, Audi Israel, Dominus Deus tuus unus est. Chorus, videlicet ille unius moris in domo, qui canit: Unam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ.

Et nomen (inquit) *ejus Elcana, &c.*] Nomina patrum Elcanæ, vitam, fidem, virtutes et sublimitatem pandunt eorum, in quibus et per quos solet Dominus spiritualiter nasci, id est, quorum actu vel afflatu fides et dilectio illius cordibus, in quibus ante non erat, infunditur. Hieroam quippe, misericors: Heliu, Deus meus ejus: Thau signum, Suph speculator: Ephrateus, uber sive pulverulentus

dicitur. Et vitam sanctorum misericordia plurimum roborari docuit, qui ait : Date elémosynam, et ecce omnia munda sunt vobis. Qui vero incarnatione Christi redemptos credunt, Deum suum ejus recte confitentur, quia sempiternus illius Pater, Dominus cœli et terræ, ab assumptæ humanitatis tempore, Deus etiam cœpit ipsius existere ; unde dicit, De ventre matris meæ, Deus meus es tu. Virtutes quoque et opera sanctorum, signum fuisse venturi, docturi, et quæ decebat acturi in carne Christi testatur, cum ipse dicit : Et in manibus prophetarum assimilatus sum. Et de Moyse loquens in evangelio : De me enim, inquit, ille scripsit. Quod si legitur filii Thau, id est, testamenti, vel errantis, et hoc illorum virtutibus nomen congruit, qui dicere norunt ; sive enim mente excidimus, Deo ; sive sobrii sumus, vobis ; et nos stulti propter Christum. Sed quod stultum est Dei, sapientius est hominibus. Denique Paulus ante judices seculi stans catenatus ; quia dicendi facultate accepta, non de vinculis, quibus onerabatur exterius, sed de fiducia virtutum, de quibus intus gloriabatur, perorabat, audivit : Insanis, Paule, multæ te literæ ad insaniam provocant. Et Salvator ipse loquitur ad Patrem : Deus, tu scis insipientiam meam. Quem in evangelio, et propinqui quasi mentis impotentem ligare cupiebant, et adversarii dæmonium habuisse sugillabant. Speculator vero cœlestium gaudiorum, quod animus electorum sit solus, ignoratque de illius vitæ gaudio, nil speculari didicit. In talium ergo pectore, et ex talium ore vel opere semper fide, spe, et caritate generatus Salvator, pulverulentus et uber appellari ad tempus simul, et apparere dignatus est, dum carnis fragilitatem suscipiens, peccata nostra portavit in corpore suo super lignum. Et ejusdem suæ victimæ singularis ubertate regnum mortis destruens, vitæ nobis in perpetuum reseravit ingressum. Verum juxta historiam intuendum, quod Ephrateus dicitur Elcana, non quia de Ephraim stirpe, sed quia in sortis illius civitate natus est. Namque eum fuisse Levitam, hoc est de filiis Isaac, filii Caath, filii Levi, verba dierum narrant.

Et habuit duas uxores, &c.] Anna, quæ gratia ejus dicitur, ecclesiam: Phenenna, quæ conversio, synagogam demonstrat. Et bene prior Anna, secunda Phenenna; quia prima mundi tempora sanctos habuere, qui similem nobis vitam degentes absque cærimoniis legalium sacrificiorum, sabbatorum, neomeniæ, circumcisionis, et diversarum purificationum, ex sola fidei justitia Deo placerent, sola se Christi gratia, ex quo ejus incarnatio patribus ostensa est, sperarent esse salvandos. Ac sic demum synagogæ est de Ægypto ad Dominum celebrata conversio.

Fueruntque Phenennæ filii, &c.] Synagoga semper, ex quo Domino desponsata est, spirituales ei filios non desinit generare docendo. Gentilitas autem, etsi ipsa in aliquibus, tametsi paucis, ejus gratiæ nunquam subdi cessavit, non ei tamen liberos, qui spiritualiter viverent, prædicando gignere potuit; quia nec testamentum ejus palam, neque prophetias, neque angelorum meruit oracula percipere.

Et ascendebat vir ille de civitate sua statutis diebus, &c.] Ascendebat Dominus de communi vita fidelium; hæc est enim civitas Dei nostri in monte sancto ejus: in sanctis suis proficientibus, et ascendentibus de virtute in virtutem, ut statutis diebus; hoc est, per singula divinæ cognitionis incrementa, cor illorum accenderet ad adorationis bonæque operationis offerenda libamina; et hæc in custodia divinæ legis, in qua solum peccata humilibus omnia dimitti, et evelli possunt de laqueo pedes eorum, qui oculos semper habent ad Dominum; ubi tantum quæri debet, et inveniri potest ille qui dicit: Ego sum qui sum. Unde bene Silo interpretatur avulsio, vel dimissio, sive ubi est ipse; significans ipsam legem, quæ bene proficientibus in sua justitia præcipit, Quærite faciem ejus semper.

Erant autem ibi duo filii Heli, &c.] Heli, Deus meus: Ophni, discalciatus: Phinees, os mutum dicitur. Erant igitur, imminente Dominicæ incarnationis tempore, sacerdotes Domino consecrati, in lege boni quidem sacerdotii, et recte credentium sacerdotum filii: sed actionis prædicationisque debitæ gratia destituti; neque apertum ad

doctrinam oris officium, neque ad ambulandum in via immaculati recti gressus habentes ornatum.

Venit ergo dies, et immolavit Elcana.] Venit transacta legis umbra, novæ gratiæ lux, et possessio Dei, videlicet Christus in carne visibilis; homines cœlestia docuit, pariter et concessit amare, sperare, et credere. Quæ enim suos facere donat, ipse facere dicitur, teste apostolo, qui dicit: Deus enim est qui operatur in vobis et velle et perficere pro bona voluntate. Et ipse Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus; videlicet, quia postulare nos, et gemere sua gratia facit. Unde et supra non immerito in ascendente, adorante, et sacrificante Elcana, intelleximus eum qui ascensus in corde beatorum disposuit in convalle lachrymarum, eosque adorare, et bonis docet operibus insistere.

Deditque Phenennæ uxori suæ, &c.] Dedit Dominus in carne patiens humana, et ad divina provocans, synagogæ et cunctis in ea credentibus, timentibusque se pusillis cum majoribus, diversas virtutum operationes, divisionesque gratiarum. Ecclesiæ vero gentium, quæ in paucis adhuc credentibus erat, verbi gratia, Centurione et Syrophœnissa muliere, his quoque qui ascendentes, ut adorarent in templo in die festo, dixerunt ad Philippum: Domine, volumus Jesum videre; et cæteris talibus, fidei tantum solius munera contulit. Charismatum vero gratiam interim dare distulit. Et hæc tristis agebat, quia ecclesiam qualem futuram noverat, et in centurionis vel præfatæ mulieris fide laudaverat, diligebat; quamvis adhuc supernæ consilio bonitatis a percipiendis ejusdem fidei sacramentis dilatam. Unde passionis hora instante, Tristis est, inquit, anima mea usque ad mortem; non dixit, tristis propter mortem, sed usque ad mortem; quia videlicet per ipsam mortem destructurum se noverat eum qui habebat mortis imperium, postque mortem se ad salutem gentium gaudebat esse perventurum.

Affligebat quoque eam amula ejus, &c.] Affligebat synagoga gentilitatem, exprobrans eam a Deo propter scelera ingentia neglectam, nec Dei colloquium, nec oracula pro-

phetarum, quibus accepta Deo proles animarum gigneretur, potuisse mereri; atque ideo vulvam mentis ejus spirituali virtutum cœlestium, vel credentium populorum semine privatam.

Sicque faciebat per singulos annos, &c.] Templum Domini, tabernaculum testimonii vocat, quod ad hæc usque tempora mansit in Silo. Singulos autem annos vel singulas virtutes accipe, quibus synagoga proficiebat in domo Domini; gentilesque, quod ab hac longe essent arguens, provocabat in fletum. Vel certe ipsa longa datæ legis tempora intellige. Legens enim sacram scripturam, invenies egrediente Israel ex Ægypto, quando desponsandi Deo, ut ita dixerim, synagogæ cœpit tempus adesse, vulgus quoque advenarum cum eo venisse non paucum, simul legalibus Domino sacrandum jungendumque mysteriis; atque ex hinc usque ad tempus Dominicæ incarnationis, nunquam ibi defuisse qui dexteris crederent. Sed tantæ per omnia paucitatis erant, et paupertatis, utpote incolæ, peregrini et abjecti, ad plebem integram, et patrio in solo morantem, ut flentes ad pedes Domini, cibumque lætitiæ spiritualis, et panis vivi, qui de cœlo descendit, capere minus idonei, saltem cadentes de mensa Domini micas, instar catulorum, sint sperare et postulare contenti.

Dixit ergo ei Elcana vir suus: Anna, cur fles? &c.] Decem filii propter decalogum legis acceptores sive observatores significant. Consolatur ergo Dominus ecclesiam, ne grave ferat, quod non ei sicut synagogæ legislatio, non promissa, et testamentum, non credita sint eloquia Dei; sed summo gaudio recreetur et exultet, quod omnibus his donum majus melioremque gratiam, ipsum Mediatoris Dei et hominum, hominis Jesu Christi, quem expectare et sperare non noverat, suscipere jam meruerit adventum. Non solum autem hæc lectio diversum utriusque populi statum, verum etiam diversa in utroque illo populo personarum dissidentium merita, diversa meritorum præmia figuraliter exprimit. Semper etenim Christus humiles pœnitentum lachrymas plus quam rigidam superborum justitiam dilexit, dilecturus est; neglectoque fastu Pharisæi,

quo se de completis legalibus mandatis quasi decem filiorum prole fœcundus extollit, in curva potius publicani dignatur lamenta respicere.

CAP. 11. *Surrexit autem Anna, &c.*] Hæc lectio typice devotam sanctæ ecclesiæ monstrat humilitatem, quæ Judæorum doctoribus partim insultantibus, partim fidei annuentibus, ipsa vel in suo populo Christum per fidem spiritualiter nasci, vel suum populum desiderat in Christo spiritualiter renasci.

Surrexit autem Anna, &c.] Surrexit ecclesia de longo desolationis suæ mœrore, accepta jam Domino supplicandi fiducia. Postquam corpore ejus sacrosancto refecta, et pretioso sanguinis ejus calice est inebriata; et manentibus adhuc in Judaismo; quasi in solo doctoribus, veterisque sacerdotii super cathedram Moysi ministris, aditum regni cœlestis observantibus, ut et ipsi intrarent, et eos qui voluissent intrare, docerent; ipsa lachrymis et precibus cœpit a Domino quærere dona, quæ ante cognita vel percepta incarnationis ejus mysteria jam præsumere nequiverat.

Et votum vovit Anna, &c.] Vovet ecclesia, si nationibus verbum committatur, et fidei gratia tribuatur, populusque ex eis fortis virtutibus oriatur, servituum hunc Domino usque ad tempora gentium impleta, neque unquam in exemplum Judæorum Baalim et Astarot, cæterisque portentis gentium, genu esse flexurum. Verum si dies allegorice virtutes intelligas, omnes dies vitæ suæ Domino datur; quicquid honestum vivit, quicquid lucidum mente vel corpore gerit, non sibi tribuit, sed cum apostolo protestatur: Gratia autem Dei sum id quod sum.

Et novacula non ascendet super caput ejus.] Et redargutio peccati non violabit ejus conscientiam; sed in quantum homini possibile est, omnes suos cogitatus, sermones, et actus, qui velut de cerebro cordis sensim prodeunt, quasi verus Nazaræus Christo consecrare satagit. Denique apostolorum, quia sancti sunt, capilli de capite perire non possunt. Leprosus autem immundus, et capta hostibus mulier, cæterique tales, cunctos non solum capillos, sed et

totius corporis pilos, quia nequam sunt, et polluti, jubentur radere; ut recisa superflua levitate mortalium actionum, quicquid in eis vivæ perfectionis inventum sit, licentius consecratur auctori. Hæc autem dicimus, non quod aliquem sanctorum vitam hanc sine peccati sorde transegisse credamus, aut ulli præter Christum convenire quod dicitur: Et omnia quæcunque fecerit, prosperabuntur; sed quod omnes studere debeamus servire Domino in sanctitate et justitia coram ipso omnibus diebus nostris; juxta eum qui dixit, Juravi et statui custodire judicia justitiæ tuæ. Nec tamen frustra prædicatur alibi, dicens: Et non intres in judicio cum servo tuo, quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens. Unde verius hæc Annæ verba possunt ab ecclesia de ipso Domino dicta intelligi; quem illa semper desiderat in suo suorumque pectore novæ gratia virtutis generari. Ipse enim solus veraciter, quia sine peccato vixit in carne, omnes dies vitæ suæ Domino datus, nil in se omnino quod pœnitendo resecaret, invenit.

Factum est ergo, cum illa multiplicaret preces, &c.] Factum est, cum multiplicari inciperet ecclesia per orbem, multiplicari nova devotionis ejus insignia, cujus laus non ex hominibus sed ex Deo est, ut sacerdotes Judæorum opera considerarent ejus apparentia foras, utrum videlicet gentiliter an Judaice viveret. Porro illa Judaismo paulatim relicto, fidei potius quæ corda purificaret, mysteria sola secuta, fidei sapientia invisibili Christo placere gavisæ est,

Tantumque labia illius movebantur, &c.] Ecclesiastica plane operatio, et divino respectu dignissima, quæ et ipsa Domini hortamenta devotione præcessit, dicentis: Intra in cubiculum tuum, et clauso ostio, ora Patrem tuum in abscondito.

Æstimavit igitur eam Heli temulentam, &c.] Æstimavit superbia sacerdotii Judaici conversam gentilitatem peccatorum adhuc conturbatione prægravatam, dixitque ei: Usquequo originalis culpæ vinculo rea teneberis? circumcissione mundare, et sic in proselytorum numero salvare.

Respondens Anna, Nequaquam, inquit, Domine mi, &c.]

Respondens ecclesia de gentibus, Nequaquam, inquit, o sacerdos Judææ, putes oneratam peccatis, quæ baptismatis fonte, sacrique corporis et sanguinis participatione jam purgata templum Christi intus facta sum. Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem; nec jam peccatrix, sed tamen infelix nimis ancilla tua ego sum; quem jure Dominum voco, quia me tam antiquo electionis tempore præcessisti. Quis me liberavit de corpore mortis hujus? gratia Dei per Jesum Chrstum; cujus ideo sacris pedibus acclivis, liquefactam dilectionis igne animam in conspectu pietatis ejus per lachrymas effudi.

Ne reputes ancillam tuam quasi unam de filiabus Belial, &c.] Ne me compares animabus diabolica fraude deceptis; quia ex toto corde pœnitentiam agens commissorum abrenuntiavi satanæ, et omnibus operibus ac pompis illius: insuper et jugum Christi suavissimum, quod ille dudum de collo suo superbus excussit, unde et Belial, id est absque jugo appellari meruit, sedula suscepi.

Tunc Heli ait ei: Vade in pace, &c.] Quam prius ebrietatis notaverat, modo accepta facti sui sanctificatione benedicit; et principes sacerdotum invidi, salutaria cœpta deridentes ecclesiæ, velut ebriorum similia spernebant. Quorum tamen nonnulli postmodum cognita de his divina voluntate, annuere credentibus, et auxilium curabant impendere; sed et multi ex eis qui Spiritu Sancto loquentes apostolos, musto plenos dicebant; audita ratione veritatis, quod prius irrisere mysterium, credentes accipiebant.

Et abiit mulier in viam suam, et comedit, &c.] Et proficiebat ecclesia spe supernæ pietatis, erecta in fidem dilectionemque Christi, qui est via, veritas, et vita; consolatoriisque et confortatoriis sacræ scripturæ dapibus refecta, nullis exinde pressuris aut blandimentis ab illo quem semel agnovit Deo vero, potuit in errorum diversa mutari. Parasti enim, inquit, in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me.

Et surrexerunt mane, et adoraverunt, &c.] Profectus ecclesiæ crescentis ostenditur. Prima surgit sola ad orandum Anna, nec hora qua oratum est exprimitur; nunc

accepta benedictione sacerdotis surgit mane, nec sola, sed cum viro et tota ejus familia precibus instat. Primo in paucis ecclesia Dominum quærebat, at ubi susceperat a fidelibus Judæorum doctoribus incrementa fidei, discussis jam tenebris gentilitatis, A finibus, inquit, terræ ad te clamavi; tanta cœlestis muneris gratia redundans, ut ipsum quoque Dominum, videlicet virum suum orans, advocatum apud Patrem non dubitetur habere.

Reversique sunt, et venerunt, &c.] Ramatha interpretatur altitudo. Et nos ergo completa oratione, ut postulata obtineamus, ut post luctuosam mentis infructuosæ sterilitatem, sacrando Deo valeamus virtutum germina proferre, non ad supervacua foras agenda, sed ad nostræ conscientiæ fide et veritate sublimata studeamus habitacula reverti. Nec sit vultus noster amplius in diversa mutatus, sed in eodem quem in oratione conceperit, etiam post lachrymas consumptionis ardore et devotione persistat.

CAP. III. *Cognovit autem Elcana Annam uxorem suam, &c.*] In hac lectione suos ecclesia filios fide conceptos, baptis- mate genitos, doctrina ablactatos, conversationis sinceræ munere commendatos, societati catholicæ unitatis, quæ ex Judæis fidelibus originem ducit, imo ipsi Domino, qui ecclesiam regit, cunctis suæ vitæ diebus servituros accom- modat.

Cognovit igitur Elcana uxorem suam, &c.] Misertus est Dominus locupletandæ per suam gratiam ecclesiæ gentium, et misso per prædicatores semine verbi sui, reminisci et converti ad se præcepit omnes fines terræ.

Et factum est post circulum dierum concepit Anna, &c.] Factum est post illustrationem plurimæ scientiæ spiritualis, et virtutum ostensionem, quibus coruscaverunt apostoli orbi terræ, concepit gentilitas catechizando, et peperit baptizando populum Deo credentem, imo creditum suo in populo Deum. Utrumque enim recte fatendum, non solum ratio fidei ac veritatis, sed et ipsum Samuelis nomen inti- mat. Interpretatur enim, ibi ipse Deus, sive nomen ejus Deus. Ibi ipse Deus in populo, qui nascetur, quem fecit Dominus. Nomen ejus Deus, cujus videlicet, nisi ejus

qui ut se semper in suis per gratiam nasciturum significaret, ait: Quicumque enim fecerit voluntatem Patris mei, qui in cœlis est, ipse meus frater, soror et mater est. Nec novum videatur alicui, quod ejusdem Annæ et virum et filium, Christi typum gestare dixerimus; quia profecto idem Mediator Dei et hominum, sanctæ ecclesiæ, quam gubernat, sponsus simul et filius est; sponsus, eam semper ut credat, speret, amet, adjuvando; filius, nuper in credentium, sperantium, amantium corda per gratiam veniendo.

Ascendit autem vir Elcana, &c.] Unusquisque in suo sensu abundet. Ascendit Dominus et ecclesia perfectorum, quæ est domus, et sedes ejus, ad offerenda Patri qui est in cœlis, suorum vota operum, et manet adhuc domi ecclesia in his, qui necdum solido verbi cibo uti possunt. Aliqui, acceptis fidei rudimentis, adhuc pueri sensibus extant. Aderit autem tempus, cum et ipsi nutrient, et secum morante gratia Christi, exercitatos jam sensus ad discretionem boni ac mali habere incipiant; dicantque cum apostolo, Cum autem factus sum vir, ea quæ parvuli sunt deposui. Jamque sint tales conspectu Domini digni, manentesque in vocatione qua vocati sunt apud Deum, et sacerdotibus interesse, et quæ altaris sunt edere, de divinitatis etiam summæ possint audire, legentesque discernere sacramentis. Talis est omnium credentium in Christo profectus: talia conversæ gentilitatis inter doctos doctoresque Judæos, quasi Phenennæ filios, extitere primordia.

Et adduxit eum secum, postquam ablactaverat, &c.] Adducit ecclesia suos filios, quibus rationabiliter et sine dolo lac ministraret, eosque a puerilibus novi hominis rudimentis ad perfectiora jam educando provexerat. Adducit inquam eos, quos auxiliatrice Christi gratia sensu fortes effecit ad societatem eorum qui templum Dei fuerant jam per divinæ legis observantiam facti. Adducit autem eos in personis tribus, conjugatorum scilicet, continentium, et doctorum, qui suæ vitæ munditia divinis apti sacrificiis, corpora pro Christo mori parata habeant, cor contritum mola timoris et spei humiliatumque possideant, et sobrio

jam calice inebriandi ferventem gratiæ spiritualis integramente complectantur amorem. Nam quia amphora mensuræ genus est, modum amoris, quo proximum quisque, sicut seipsum, diligere jubetur, insinuat. Quia vero tres modios continet, merito præfatis tribus personis, quibus omnis ecclesia constat, aptatur.

Puer autem erat adhuc infantulus, &c.] Populus gentium erat nuper ad fidem conversus, et dederunt martyres non paucos, qui unanima devotione pro Christo sanguinem funderent, et inseruerunt oleastrum in bonam olivam; hæc fecerunt ministri sermonis.

Et adoraverunt ibi Dominum.] Quod Dominus sine remissione jubet orare, et non deficere; sub Annæ figura gerit ecclesia, quæ in initiis votorum suorum, in profectibus, et in ipsa complexione Domino supplicare non desistit.

IN CAP. II.

CAP. IV. *Exultavit cor meum in Domino, &c.*] Sterilis quondam, nunc fœcunda in Dei laude gaudens ecclesia, de mutatione veteris testamenti vel sacerdotii in novum, quo et ipsa consecrata est, triumphale carmen insonat. Sed quærendum juxta literam, quomodo hæc Anna orans dixisse memoretur, cum in toto suo carmine nil penitus orasse, sed ne ad Deum quidem verba fecisse, nisi in duobus solummodo locis, hoc est: Quia lætata sum in salutari tuo; et infra: Neque enim est alius extra te, et cætera, omnibus vel docendo vel prophetando, vel Dominum laudando, promere videtur. Intelligendumque aperte, omnes actus ejus, qui in divino versatur officio, et omnia gesta vel dicta quæ secundum Deum gerit ac dicit, adorationem esse reputanda. Si enim hoc oratio solum intelligatur, quod communiter scimus; neque Anna his verbis orasse videbitur, neque ullus justorum, secundum apostoli mandatum, sine intermissione orabit. Si vero omnes actus ejus justis, qui secundum Deum vivit, orationes putantur, quia justus sine intermissione quæ justa sunt agit; per hoc sine intermissione justus orabit, nec unquam

ab oratione cessabit, nisi justus esse desistat; ideo quod mater Samuelis non frustra in his etiam quæ hominibus recte loquitur, adorasse perhibetur. Cantet igitur ore dilatato læta mater, quæ prius amaro animo loquebatur in corde suo; et dum sua præsentia narrat, futura totius ecclesiæ gaudia prænarret.

Exultavit cor meum in Domino, &c.] Vere cor exultans, vere cornu regni spiritualis habet exaltatum, quæ non in se ipsa, non in rebus caducis et fragilibus, sed gloriatur in Domino Deo suo; juxta eum qui dicit, Gaudete, justi, in Domino, et omnia cornua peccatorum confringam, et exaltabuntur cornua justi. Non ait, Ipse confringet, ipse exaltavit; sed, Ego confringam, et sic exaltabuntur.

Dilatatum est os meum super inimicos meos, &c.] Dum dilatatur cor meum ad exultandum in Jesu, id est, in salutari tuo, dilatatur et os meum super omnes fidei et veritatis inimicos, ad confitendum prædicandumque nomen ejus; quia et in angustiis pressurarum sermo tuus non est alligatus, nec in præconibus alligatus.

Nec est sanctus ut est Dominus, &c.] Sanctos quidem ac fortes et angelos legimus, et homines; sed quantumcunque in sanctitate proficiat, quantumlibet perfectionis acquirat, ita sancta fortisque non potest esse creatura, ut Creator; quia ille fortitudinis et sanctitatis largitor est, ista susceptrix. Quod vero ait, Neque enim est alius extra te, et non addit, Creator, vel Dominus, vel aliquid tale; singulariter æternam ejus existentiam designat, quam a creaturæ fragilitate distinguens Psalmista, Mutabis, inquit, ea, et mutabuntur; tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient.

Nolite multiplicare loqui sublimia gloriantes, &c.] Judæis et gentibus dicitur, sufficiat hactenus de vestra quasi singulari gloria superbisse, jam modo transcensa per gratiam legis litera, calcatis evangelii veritate gentilitatis erroribus, novum Christi testamentum simul fidei, et mandatum dilectionis ambo suscipite. Sed et nobis imperatur loqui sublimia, sed non multiplicare loqui sublimia gloriantes; hoc est, quæ sursum sapere et quærere, non quæ super terram; verum non plus sapere quam oportet sapere, sed

sapere ad sobrietatem. Gentilibus præcipitur loqui sublimia, unius Dei veri mysteria prædicando, et non multiplicare eloquia sublimia, per multa deceptorum nomina errando.

Quoniam Deus scientiarum Dominus est, &c.] Ideo vos necesse est altiora vobis non quærere, et fortiora vobis non scrutari; quoniam fons ac thesaurus sapientiæ et scientiæ, qui docet hominem scientiam, Dominus novit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt.

Arcus fortium superatus est, &c.] Intentio superba Judæorum, qua semper opera legis salvari posse præsumebant, defecit; exercitium artis dialecticæ, et quasi circumflexa ad deridendam fidei simplicitatem, philosophiæ secularis loquacitas enervata est; cuncta postremo malignorum spirituum jacula ignita, invictæ veritatis sunt armis obtusa; quia stulta mundi elegit Deus, ut confundat sapientes; et infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortiora.

Repleti prius pro panibus se locaverunt, &c.] Judæi prius scripturarum pane vivo refecti, nunc ad convivium boni patris, qui reducem filium juniorem grate suscepit, intra se dissimulantes, inter spirituales ecclesiæ dapes egent, et hospites quondam testamentorum, nunc gustantes vident, quoniam suavis est Dominus.

Donec sterilis peperit plurimos, &c.] Esaias exponit, quia multi filii desertæ, magis quam ejus quæ habebat virum. Septuaginta interpretes posuerunt, Quia sterilis peperit septem. Saba quippe verbum Hebræum, et septem designat, et plurimos. Sed et illius editionis sensus elucet, agnoscentibus numerum septenarium, quo est universa ecclesiæ significata perfectio. Propter quod et Joannes apostolus ad septem scribit ecclesias, eo modo se ostendens ad unius plenitudinem scribere; et in Proverbiis Salomonis hoc antea præfigurans, Sapientia ædificavit sibi domum, excidit columnas septem.

Dominus mortificat, et vivificat, &c.] Mortificat synagogam, vivificat ecclesiam; vel eosdem vivificat quos mortificat; ut existimemus, nos mortuos quidem esse peccato,

viventes autem Deo in Christo Jesu. Vel certe juxta illud intelligendum, quod ait apostolus: Semper enim nos qui vivimus, in mortem tradimur propter Jesum, ut et vita Jesu magnificetur in carne nostra mortali. Sed melius et sine ulla controversia de Domino fatemur impletum, qui mortuus revixit, descendens ad inferna resurrexit.

Dominus pauperem facit et ditat, &c.] Quos in præsentī pauperes et humiles spiritu propter se facit, eosdem in futuro ditat in se, et sublevat.

Suscitat de pulvere egenum, &c.] Suscitāt a mortuis Christum, ne caro ejus videat corruptionem; et elevat ad cœlos, ne superetur a Judæis persecutoribus, quorum traditiones apostolus arbitratur ut stercora. Ipse namque egenus, ipse pauper factus est pro nobis, ut nos ejus inopia ditaremur.

Ut sedeat cum principibus, &c.] Hunc versum exponit ipse, cum sciscitantibus se his quos pauperes faciebat ut ditaret; humiliabat in terris, ut sublevaret in cœlis; quid mercedis habituri essent in futuro; respondit, Cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis et vos super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel. Et Salomon in laude fortis mulieris, id est ecclesiæ, vel cujusque animæ electæ: Nobilis, inquit, in portis vir ejus, quando sederit cum senatoribus terræ.

Domini enim sunt cardines terræ, &c.] Non solum promontoria rupesque præaltas ad defensionem terreni orbis contra fervorem marinæ tempestatis opposuit, verum multo magis pro conservando ecclesiæ suæ statu, ne hanc ulla turbidæ persecutioni unda dejiceret, fixa fidelium suorum ac fortia corda locavit. Eosdem ergo cardines orbem terræ portantes, supra principes in thronis sedentes appellat. Et recte; quia quanto nunc humilīus portant, et defendunt instantius, tanto tunc sublimius judicant. Horum cardinum qui domini sint, et non sua virtute muniti, et beatus Job meminit, dicens de Domino: Sub quo curvantur qui portant orbem. Qui ut invalidorum valeant firmiter onera sustentare, invictæ fortitudini non cessant humilia colla submittere.

Pedes sanctorum suorum servavit, &c.] Actus piorum sensusque, quibus ad perfectiora quasi gradatim proficiunt, ab impiorum defendit insidiis; et iidem impii tenebrosis, quas bonis tendere, peribunt in machinis. Unde quidam sanctorum Servatori pedum suorum gratias agendo decantat: Exultabo in salutari tuo, infixæ sunt gentes in interitu quem fecerunt, &c.

Quia non in fortitudine sua roborabitur vir.] Ad superiora respicit. Idcirco impios, qui sua virtute fidentes, auxilium divinum quærere despiciunt, in tenebris conticere, hoc est, ab agenda cæca impietate tandem damnatos silere oportet; quia non in fortitudine propria, sed in auctoris sui gratia roborabitur, quicumque vir appellari recte desiderat.

Dominum formidabunt adversarii ejus, &c.] Aperte districti et ultimi iudicii diem tremendum prænuntiat; in quo quia Dominum formidabunt adversarii ejus, jam modo necesse est, nondum visum illum humiliter formidemus, ut tunc ejus visa majestate gaudeamus. Sed et hodie Dominus ad struendam pravorum contumaciam, de celsis luminosisque scripturæ sanctæ paginis, quos Spiritus ejus ornavit, intonat.

Dominus judicabit fines terræ.] Certum est Dominum non solum fines terræ, sed etiam mediterraneas regiones judicare. Sic ergo dictum est, *Judicabit fines terræ*; ac si diceretur, *Etiam fines terræ*; quia non est qui se abscondat a calore ejus. Sed melius intelligitur fines terræ, extrema vel uniuscujusque hominis vel totius mundi tempora dicere; quia qualis de corpore quis exierit, talis offerretur districti iudicis examini.

Et dabit imperium regi suo, &c.] Post ultimæ examinationis discrimen, regnum Christi, quod infideles modo despiciunt, ostensa divinæ majestatis suæ gloria, sublime monstrabit. Còrnu autem Christi non solum unigeniti Filii Dei, verumetiam uniuscujusque electi ejus non inconvenienter accipitur. Unde ista ipsa in capite hymni hujus, quo toto juxta nomen suum gratiam Dei mirifice commendat, ait: *Exaltatum est cornu meum in Deo meo.* Omnes

quippe unctos ejus chrismate, recte Christos appellamus, quod tamen totum cum suo capite corpus unus est Christus; nunc ex parte peregrinus in terra, tunc autem totus cœlesti sublimandus in patria. Recole hymnum beatæ Mariæ, et vide quæ similia de judiciis et gratia Dei prophetæ mater et Domini, mulier et virgo senserint.

CAP. V. *Et abiit Elcana Ramatha in domum suam, &c.*] Hæc lectio docet, devolutis ad pejora post incarnationem Domini Judæorum doctoribus, ejusdem in ecclesia Domini et Salvatoris magnalia totum diffamanda per orbem.

Abiit igitur Elcana Ramatha in domum suam, &c.] Vocata nuper ad fidem ecclesia gentium, quod nativitatem beati Samuelis significare diximus, abiit possessio Dei, quæ est cœterna ejus sapientia, Christus, ad illustranda, sicut semper sanctorum suorum celsa corda fidelium et angelorum et hominum, quæ sunt domus ejus supra petram fidei fortissime contra inferi portas erecta. Ipse autem vocatus ad fidem populus, cernente etiam Judaico, et admirante sacerdotio, Christi jussis humiliter quasi se semper conspicientes serviebat.

Porro filii Heli, filii Belial, &c.] Filii sacerdotii Judaici, filii cæci luminis, sive absque jugo (utrumque enim Belial sive Beliar sonat) exitere, quotquot Christi doctrinam nesciebant; non divinæ legis jussa, sed suarum statuta traditionum sequentes.

Sed quicumque immolasset victimam, veniebat puer sacerdotis, &c.] Quicumque vitam suam eo tempore Domino consecrare decrevisset, veniebant discipuli Scribarum, Phariseorum, et principum sacerdotum, dum carnales ejus consuetudines supernæ devotionis igni decoqui inciperent, et habebant rapacem mundi cupiditatem in operibus suis; cujus tridentem morsum describens apostolus Joannes ait, Quia omne quod in mundo est, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, et superbia vitæ. Et hujus exempla, vel etiam doctrinas terrenæ cupiditatis mittebant in qualecumque audientis cor, id est, sive docibile, sive tardioris et angustioris ingenii, sive infirmum ac fragile, seu patiens adversi, sive efficax dicendi, seu rusticum,

minusque sonorum, quod varietate minoris majorisque ferrei, ænei, sive testei vasis distinguitur; parvumque quem nuper quisque conceperat divini amoris calorem pessimo attactu polluentes, non id quod lex statuit prædicandi præmium expectabant, sed contra quod Deo debebatur, obedientiæ munus sibi fieri cogentes; qua profecto fuscinula pravissima etiam nunc in ecclesia sacras hostias attaminant, quicumque accepto fidei mysterio, vel etiam ministerio verbi sua quærunt, non quæ Jesu Christi.

Etiam antequam adolerent adipem, &c.] Tantum nequitia Pharisæicæ deceptionis progressa est, ut etiam antequam gratissimæ Deo dilectionis pingue munus offerendum docerent, quod ante cæteras virtutum hostias ei singulare debet in ara cordis immolari, suum divino cultui præferrent obsequium; dicentes miseris auditoribus, ut suæ quisque concupiscentiæ carnalis illecebras, non æthereæ caritatis flamma Deo dignæ consumerent, sed in Conditoris injuriam minus castigatas pro libitu carnalium impenderent præceptorum. Hæc autem suis auditoribus improbi non verbis, sed rebus ipsis dicebant. Quorum simillima hodieque per magistros et sacerdotes ecclesiæ fieri utinam nesciremus.

Erat ergo peccatum puerorum grande nimis, &c.] Erat peccatum Scribarum et Pharisæorum grande nimis coram Domino, tametsi coram hominibus se per hypocrisin justificantium; quia ipsi homines cum essent, rescindebant præceptum Dei per traditiones suas; vel certe tollentes clavem scientiæ, et ipsi non introibant, et volentes intrare prohibebant. Si autem grande nimis peccatum coram Domino commiserere pueri, qui pecualium victimarum carnes indigne tractabant; quid putas eos mereri pœnarum, qui stultitia puerili Filium Dei conculcaverint, et sanguinem testamenti æterni pollutum duxerint? Qui accipientes non dijudicant corpus Domini, id est, a communium viliumque escarum perceptione, cœlestis vitæ mysterium minime discernunt.

Samuel autem ministrabat ante faciem Dei, &c.] Ephod Hebraice, Latine superhumeralis vel superindumentum dici-

tur ; cujus nominis vestimentum ex auro, hyacintho, purpura, coccoque bis tincto, ac bysso retorta contextum, solis pontificibus concessum, Exodi scriptura commemorat. Verum idem lineum sacerdotibus, Levitis, ac cæteris quibusque usibile, et hic Samuelis, qui Levita fuit, et infra sacerdotum, quos occidit Saul, ac David coram arca Domini ludentis, exempla testantur. Neque enim unævitas octogintaquinque pontifices, sed minoris gradus potuit habere sacerdotes. Typice autem Ephod varii coloris, multifariam in viro sancto virtutum gratiam monstrat. Lineum vero, quod de terra procreatum, longo jam exercitio suum pervenit ad decorem, candidissimam castæ carnis mortificationem designat. Ministrabat ergo Samuel ante faciem Domini, puer accinctus ephod lineo ; ministrabat Christus nostræ infirmitati humilis in homine, corpus animamque semper ab omni vitiorum sorde mundissimam gestans. Non enim peccavit, nec malum coram Domino fecit : Qui sine iniquitatibus conceptus est, et sine delictis peperit eum mater sua. Ministrat populus Christianus Christo, carnem suam crucifigens cum vitiis et concupiscentiis, castigansque corpus suum, et servituti subjiciens.

Et tunicam parvam faciebat ei mater sua.] Non solum castam et ab omni peccato liberam, sed et humilem per omnia Dominus carnem suscepit ; quam ei facit ecclesia, vel qui talem eum recte et saluberrime credit, vel quia non ignobile membrum ecclesiæ virgo, de qua ipse natus est, præfulget.

Quam adferebat statutis diebus, &c.] Et ecclesia nunquam a Christo deserta, quem secum in occulto habet omnibus diebus usque ad consummationem seculi, solemnibus missarum diebus ad immolandum ascendens, carnis ejus et sanguinis in vino ac pane secum mysteria defert. Verum et populo, quem Christo parit ecclesia, humilitatis habitum facit, quam per singularum incrementa virtutum secum adfert, cum gratia Christi ad altiora proficiens, ut Patri luminum gratiarum vota rependat. Hæc est vestis illa nuptialis, qua juxta evangelii parabolam,

omnis qui solemnia regni cœlestis intraverit, opus habet. Hanc et ipse Regis magni Filius, spiritualium auctor sacra-
torque nuptiarum, primus induit; qui procedens tanquam sponsus de thalamo suo, humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem. Quam profecto tunicam schemate parvam, sed virtute maximam, nec in ipso mortis suæ tempore scindere permisit eos, a quibus mortem sustinuit; quia ipsum quo ad mortem usque pervenit humilitatis exemplum, et in morte servavit.

Et benedixit Heli Elcanæ et uxori ejus, &c.] Benedixerunt Christo ecclesiæ, conversi ad fidem sacerdotes Judæorum, de quibus scriptum est: Multa etiam turba sacerdotum obediebat fidei. Benedicendam in Christo ecclesiam, verbique semine multiplicandam per gentium nationes plerisque suis in typis sacerdotium vetus significat, et quasi tropice Christo loquitur: Reddat tibi Deus Pater credentes ex gentibus; ipsi enim sunt semen, cui benedixit Dominus. Pro fœnore quod commodasti Domino, id est, pro illo singulariter sancto homine, quem de virgine assumptum, unam tecum Christi personam, id est, Dei nomen habere voluisti. Nam si non fœnus Domino sanctum percepisset, nemo semen de fœmina sterili putaret esse sperandum. Hoc est, si non homo per Deum glorificatus ad dexteram Patris sederet, nequaquam misera gentilitas, et prævaricationis suæ conscia, ad multiplicationem seminis Abrahæ potuisset pertingere. At dum Christus humani generis primitiæ Deo Patri commodatus est, datur exemplo ejus fidelibus spes salvandi per illum, vivendi in illo, moriendi pro illo, resuscitandi ab illo, et in æternum regnandi cum illo. Potest et ita dici, quod ecclesia pro fœnore quod Domino commodavit, semen ab illo meruit, cum pro populo, quem fidelem Domino devotumque obtulit, ampliora, per mundum missis prædicatoribus fidei, et devotionis dona suscepit; quæ in quibuscunque gentibus audito Dei verbo obedire neglexit, pro non dato fœnore verbi Domino, repulsis a se doctoribus, seminis sancti multiplicationem habere nequivit.

Ditavit ergo Dominus Annam, &c.] Dedit Dominus

ecclesiæ Spiritum gratiæ suæ, quo ipsa fœcundata genuit ei sobolem spiritualem, partim ad indaganda vel prædicanda Sanctæ Trinitatis sacramenta potentem, partim cum perfecto Dei et proximi amore sua simplicitate contemptam; quia suscepta ad tempus a Christo incarnationis humilitas, magni habita est apud Patrem; a quo omnis qui se humiliat, exaltabitur. Unde et in omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum.

CAP. VI. *Heli autem erat senex valde, &c.*] In hac lectione mystice senescente et occasuro Judaismo, Christi per evangelium fama crebrescit. Heli ergo senectus multa, tempus prope finiendi sacerdotii legalis insinuat. Quod enim antiquatur et senescit, prope interitum est.

Et audivit omnia quæ faciebant filii sui, &c.] Non parva nec uniformis filiorum Heli transgressio, quæ et divinam religionem et dilectionem proximi maculare non timuit. Supra namque legitur, quia de carnibus sanctis, non quod statutum in lege, sed quod sibi erat libitum, præsumpserint; quia priusquam Deo sacer adeps adoleret, partem sibi de hostia quam comederent præsumpserint; quia crudam ab offerentibus carnem, quam sibi accuratius parent, rapuerint; quia populum Domini transgredi fecerint; et quod maxime horrendum est, in contemptum Creatoris, cuncta quæ diximus egerint. Sed nunc quod fraternitatem læderet additur; quia mulieres populi, quæ ad orandum confluebant, polluerint; et infra, quod omnium malorum summa est, annectitur, qui nec correpti a Patre pœnituerint. Hæc enucleatius diximus, ut per singula, lector, quid caveas memineris. Verum quod restat typica in parte complendum, sacerdotum doctorumque est, et vigilare in Domino, et ad vigilandum cæteros excitare, dicentes: Evigilate, justi, et nolite peccare. Sed et doctores mali dormiunt, et hoc cum mulieribus quæ observant ad ostium tabernaculi, quando pellicentes animas instabiles, nec ipsi intrant, neque eos qui volunt vitæ ostium intrare permittunt. Tale erat quondam perituræ scelus Phariseæ factionis; tale est et nunc in falsis professoribus Christianæ religionis.

Et dixit eis: Quare facitis res hujuscemodi, &c. ?] Corripuit delinquentes filios Heli, sed non audierunt. Et ipsa veteris institutio sacerdotii, suos ministros jubet esse perfectos; sed Scribæ, Pharisæi, et principes sacerdotum improbi, paternam suæ legis ac sacerdotii vocem perituri contemnebant. Verum juxta literam non negligenter intuendum, quod corripuit quidem filios Heli; sed quia juxta correptionem spernentes, ut debuerant, abjicere supersedit, una cum ipsis disperiit. Quid ergo nos miseri, quid nostri similes merentur, qui gaudent ad vitia, qui emendare non audent, qui conscientiam sui metuunt; et quod cunctus populus clamat, nescire se simulant?

Si peccaverit vir in virum, &c.] Utrumque ad filios Heli referendum. Peccavit enim in virum, cum sacerdos uxorem viri alterius religionis gratia venientem constupravit; sed hoc digna pœnitundine subsequuta dimittere poterat Deus. Non solum autem hoc factum est, sed et majori miseria peccavit vir in Dominum, cum idem sacerdos fornicatione contaminatus, ad altaris sacrosancta mysteria non solum indigne tractanda, sed et indignus accessit. Et quidem terribilis contra hujusmodi præsumptores Heli sententia personat, sed multo terribilior ipsius judicis sermo, qui dicit: Quicumque dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei; qui autem dixerit contra Spiritum Sanctum, non remittetur ei, neque in hoc seculo, neque in futuro.

Puer autem Samuel proficiebat atque crescebat, &c.] Senescente et deficiente Heli, puer Samuel proficiebat atque crescebat; quia reprobatio quidem fit præcedentis mandati propter infirmitatem ejus et inutilitatem; nihil enim ad perfectum adduxit lex, introductio vero melioris spei, per quam proximamus ad Deum.

CAP. VII. *Venit autem vir Dei ad Heli, &c.]* Hæc lectio non figuris rerum, sed apertis prophetiæ dictis, totum illud vetus sacerdotium, quod de semine Aaron, novo Christi sacerdotio, quod nunc in ecclesia geritur, docet esse mutandum.

Numquid non aperte revelatus sum, &c. ?] Non hæc de

proximo patre Heli, qui in illa Ægyptia servitute fieri non potuit, loquitur; sed de ipso Aaron, cujus domui revelatus est in Ægypto, quamque inde eductam omnibus tribubus Israel sacerdotii jure prætulit.

Et dedi domui patris tui omnia, &c.] Omnia de sacrificiis populi, quæcunque sacerdotes accipere decebat, filiis Aaron patris tui, quia eos in sacerdotium elegi, præbui.

Et magis honorasti filios tuos quam me, &c.] Non contenti parte quam vobis concessi, etiam primitias, quæ mihi debebantur, accipere tentastis; quod et de tempore, et de portione sacrificiorum potest intelligi; quia antequam adeps incenderet, optima quæque sibi de victimis comedenda præsumebant, sicut supra lectum est.

Propterea ait Dominus Deus Israel: Loquens loquutus sum, &c.] Quæritur qua ratione mutetur, quod promissum est perpetuo mansurum; sed recole sacerdotium Aaron umbram æterni fuisse sacerdotii, et promissionem æternitatis; intellige non ad umbram, sed ad umbratam pertinere veritatem. Ne enim umbram figuramque putares sempiternam, ipsa quoque debuit ejus mutatio prophetari. Quomodo et de regno Saulis intelligendum, quod dictum est, Quod si non fecisses, jam nunc præpararet Dominus regnum tuum super Israel in sempiternum. De quo opportunius suo loco tractabitur.

Nunc autem dicit Dominus, Absit hoc a me, &c.] Mutans tempora, non mutans consilia Dominus, et electos ex gentibus in sacerdotium sibi spirituale conquirat, et contemnentibus se filios Aaron, omni prorsus officii sacerdotalis ordine privat.

Ecce dies veniunt, et præcidam brachium tuum, &c.] Præsto sunt hi dies, nullus jam de Aaron stirpe sacerdos eligitur; sed præcisa est gloriatio sacerdotii legalis, non in Heli solius, sed in totius successione Levitici generis; adeo ut ne minoris quidem ordinis sacerdos, qui presbyteri Græce, id est, seniores appellantur, quisquam ibi quærendus arbitretur. Unde manifestius Septuaginta interpretes transtulerunt, Et non erit tibi senior in domo mea, quia senescunt quidem corporis ætate de illa tribu

innumeri, sed in domo Domini presbyteri gradu non donati.

Et videbis œmulum tuum in templo, &c.] Videbunt posteri tui populum gentium, in fide quæ est, dilectum de templo utentem spiritualiter scripturis et promissionibus Israel.

Veruntamen non auferam penitus virum ex te, &c.] Non est filiis Aaron, tametsi multum graviterque in Domini nece peccantibus, pœnitentiæ locus interdictus; sed si qui volunt ex eis, veniant pœnitentes ad ecclesiam, Christi altario participant, cæteris in suæ perfidiæ atque invidiæ cæcitate manentibus, in cujus exemplum piæ dispensationis, pereunte cum filiis Heli, non est penitus ablatus ex eo vir ab altario Domini. Nam et in diebus Saul, Abias, nepos Phinees filii ejus, sacerdotio functus scribitur.

Et pars magna domus tuæ morietur, &c.] Pars magna domus Heli ad virilem ætatem veniens mortua est, quando prodente Doeg Idumæo, octogintaquinque sacerdotes sunt pariter Saulis furore trucidati. Sed et hodie maxima domus ejusdem portio, cum ad intelligibiles annos venerit, perfidiæ suæ mucrone vitæ præmia perdit.

Hoc autem erit tibi signum, &c.] Hæc ad Heli et Samuelem pertinent, quia et hujus filiorum mors, et illius non de genere Aaron in sacerdotem electio, mortem non hominum, sed ipsius veteris sacerdotii significat, novique substitutionem, in quo Christus est in ecclesia sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Quod autem ait Dominus, Qui juxta cor meum et animam meam faciat; non arbitreris animam habere Deum, cum sit conditor animæ; sed ita hoc de Deo tropice, non proprie dicitur, sicut manus et pes, et alia corporis membra. Et ne secundum hoc credatur homo in carnis suæ effigie factus ad imaginem Dei, adduntur et aliæ, quas utique non habet homo, et dicat Deo: Sub umbra alarum tuarum protege me; ut intelligant homines de illa ineffabili natura non propriis, sed translatis rerum vocabulis ista dici.

Et ædificabo ei domum fidelem, &c.] Domus fidelis, quæ sacerdoti fideli super petræ fundamentum a viro sapiente

construitur, ecclesia est; quæ ambulavit coram Christo cunctis diebus vitæ præsentis, neque unquam portæ inferi optimum ejus retardare prævalebunt incessum. Et pulchre dicitur, Ambulabit cunctis diebus; quia cum transacto labentium dierum excursu venerit, melior dies una in atriis ejus super millia, benedictionemque dederit, qui legem dedit, non habet ista domus quid ultra proficiat, ambulans de virtute in virtutem; quia videbit Deum deorum in Syon, laudabitque eum beata in domo ejus, imo et ipsa domus in æternum. Neque enim facile Samueli fidelis domus ædificata potest intelligi, cujus filii post avaritiam declinasse, neque in viis illius ambulasse referuntur, nisi forte domus ejus plebs quam regebat, accipienda putetur, de qua scriptum est: Et requievit omnis domus Israel post Dominum. Et ambulasse coram Christo Domini, vel ipso Domini coram Samuel, vel ipse Samuel, Saul sive David interpretetur.

Futurum est autem, ut quicumque remanserit in domo tua, &c.] Et aliquanti quotidie non solum de sacerdotali, sed et de omni tribu Israel, et cunctæ simul in fine mundi reliquiæ gentis ipsius, ut reconciliari Deo possint, veniunt ad ecclesiam; et reprobatis victimarum carnibus, verbum consumans et brevians salutiferæ confessionis, et panem sacrificii spiritualis offerunt. Argentum quippe verbum confessionis fidei, nummus autem brevitatem ejusdem confessionis, quæ in symbolo continetur, exprimit. Quod autem iste vir Dei, qui officio suo propheta esse ostenditur, ait, Quicumque remanserit in domo tua; hoc est quod Esaias ait, Reliquiæ salvæ fient. Et apostolus Helix verba commemorans, Sic ergo, inquit, et in hoc tempore reliquiæ secundum electionem gratiæ salvæ factæ sunt.

Dicatque, Dimitte me, obsecro, ad unam partem sacerdotalem.] Ad ipsam plebem significat, Christo sacerdote præclaram; cui Petrus ait: Vos autem genus electum, regale sacerdotium. Quod autem addit, Ut comedam buccellam panis; etiam ipsum sacrificii genus eleganter expressit, de quo dicit sacerdos ipse: Panis quem ego dabo, caro mea est, pro mundi vita. Quia enim dixerat superius,

dedisse cibos domui Aaron de victimis veteris testamenti, quæ fuerant sacrificia Judæorum; ideo hic dixit, Postulandum ad comedendum buccellam panis, quod est in novo testamento sacrificium Christianorum.

IN CAP. III.

CAP. VIII. *Puer autem Samuel ministrabat Domino coram Heli, &c.*] In hac lectione Dominus cærimonias sacerdotii legalis, et priusquam eas ipse per suam passionem consummaret, Phariseorum traditionibus jam corruptas, ostendit omnibus modis esse mutandas, credente mox in eum et confitente Judæa, quia Deus visitavit plebem suam.

Puer autem Samuel ministrabat Domino coram Heli, &c.] Puer qui natus est nobis in carne cernentibus Judæorum sacerdotibus, per se perque suos evangelizantes discipulos ecclesiæ primitivæ sua dona ministrabat. Et sermo Domini erat eo tempore sui raritate pretiosus; quia messis quidem multa, operarii autem erant pauci. Nec erat Pharisæus, Scriba, vel sacerdos, qui visiones occultas, et dicta prophetarum manifesta populis expositione reseraret.

Factum est in die quadam, Heli jacebat in loco suo, &c.] Lucernam Dei pro dignitate gradus Heli cognominat. Lucernam autem per significationem recte sacerdotium vetus accipimus, in nocte quidem sub umbra servientis populi pernecessarium, sed aspirante die novæ gratiæ removendum. Quia enim lucerna nocte clausis tantum in domibus lucens, latius spargere radios sui fulgoris non sufficit; sol autem exortus adeo cuncta foris intusque perlustrat, ut etiam ipsum lucernæ jubar minus utile, imo extingubile reddat; non immerito hæc legali scientiæ, quæ uni tantum Judææ domui, quasi intus clausa fulgebat, cæteris extra gentibus quasi cæci noctis horrore depressis, ille comparatur evangelio; quod post illustratam Judæam, etiam longas gentilitatis depelleret umbras. Quomodo autem lucernam sol oriens celaret, vel etiam extingueret, ostendit apostolus, qui de litera et spiritu loquens ait: Nam nec glorificatum est quod claruit in hac parte, propter excellentem gloriam. Si enim quod evacuatur, per gloriam est, multo magis quod manet, in gloria est.

Heli ergo jacebat in loco suo, et oculi ejus caligaverant, nec videre poterat lucernam Dei, antequam extingueretur sacerdotii veteris ac legis cui serviebat dignitas; quæ vigilare, stare in fide, viriliter agere, et confortari debuerat, tempore jam Dominicæ incarnationis, a prima sui status alacritate degenerans, quasi senio lassescente torpebat; nec dum quæ Christi sanguine consummata, maxima jam ex parte per deuteroseos Pharisæorum, veri sensus erat luce privata.

Samuel autem dormiebat in templo Domini, &c.] Dominus inter prædicandum ministrandumque spiritualia mortalibus, suspensum ab exterioribus oculum mentis in supernæ atque intimæ lucis contemplatione defigebat. Templum quippe a contemplando, ubi et divina et cœlestia sacramenta, dictum perhibent; ubi est arca Dei, id est gloria summæ Trinitatis, divini totius sola conscia secreti. Unde loquitur in Psalmo: Providebam Dominum coram me semper; quoniam a dextris est mihi, ne commovear.

Et vocavit Dominus Samuel, &c.] Arduum dicendi genus, quomodo ex tempore vocet filium pater ad cognoscenda sui secreta judicii; seque ille adesse respondeat, qui ante tempus natus ex Patre loquitur: Omnia mihi tradita sunt a Patre meo. Et: Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt. Sed humano sæpe more scriptura de Deo, imo ipse de se in scripturis Deus loqui consuevit, juxta illud evangelii: Neque enim a meipso loquor, sed sicut audio judico; et omnia quæcunque audivi a Patre meo, nota feci vobis. Itemque in Genesi dixit Deus: Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram. Vocatus ergo Samuel a Domino, respondit: Ecce ego.

Et cucurrit ad Heli, &c.] Vocatus a Patre Christus, qui in illo erat semper, ad contemplanda perpetuæ suæ miracula majestatis, respondet se æterna præsentia apud Patrem divinitus esse mansurum; et inter hæc repente apparens humanitas in carne, loquitur Judæorum magistris: En ipse, quem tanto tempore quærebatis, et in carne venire desiderabatis, qui precibus votisque fidelium crebro ad salutem mundi vocabar, adveni ego ipse, qui loquebar, ecce adsum.

Qui dixit, Non vocavi, &c.] Negant se Scribæ et Phari-
sæi Christi quæsisse adventum; cujus nativitate audita,
non solum Herodes rex turbatus est, sed et omnis Hiero-
solyma cum illo. Reversumque in templo dormire præ-
cipiunt, quem a se discredendo repulsum, ad intuenda
puerum patris arcana remittunt. Quem tamen juvenem,
hoc est post tricesimum ætatis annum, Dei Filium per
nonnullos de suo numero credentes intelligunt. Et hoc
est Heli post tertium Samuelis ad se adventum intellexisse,
quia Dominus vocaret eum; post tertiam annorum ejus
decada Judæos cognovisse, et credidisse, quia Jesus est
Christus Filius Dei.

Et adjecit Dominus vocare rursum Samuel, &c.] Non
pigeat nos iterare tractando, quæ nec Dominum loquendo,
nec historicum piguit iterare scribendo. Vocat Deus Pater
Deum Filium, non sicut homo hominem, pulsato verbis aere
de loco ad locum vocando; sed hunc invisibili præsentia in
se perpetuo manentem, etiam cum in terris hominem ges-
taret visibilibus signis ostendendo. Et quia Samuel ibi,
ipse Deus, vel nomen ejus Deus interpretatur; possumus
et hoc recte dicere, quia Dominus Samuel vocaverit, quando
Filius Pater incarnatum, miraculis Deum verum demon-
stravit, et ille responderit, Ecce ego. Cui idem Filius
dixit: Ego in Patre, et Pater in me est.

Et dixit, Ecce ego, &c.] Notet diligens lector, non eun-
dem semper allegoricæ interpretationis, quem ordinem esse
veritatis historicæ; sed modo pari, modo dispari, modo
contrario ad invicem statu conversari. Pari quidem, ut
Samuelis pueritia simplex, et torpens cæcitas Heli, Domini
Salvatoris humilitatem, et perfidam Judæorum stultitiam
signat. Dispari autem, ut dubia Samuelis verba dicentis,
Ecce ego, quia vocasti me; veram certamque Christi in-
carnationem præmonstrant. Contrario, ut inferius, pec-
catum David in sermone Uriæ misericordem Christi gra-
tiam, qua gentes est salvare dignatus, insinuat.

Porro Samuel necdum sciebat Dominum, &c.] Porro Sal-
vator, cujus nomen Deus, necdum agnitus est a carnalibus,
omnia Patris semper nosse secreta, neque antequam bap-
ti-

zaretur, vidit et testimonium perhibuit Joannes, apertos ei cœlos, et vocem Patris super eum factam fuisse de sursum. Sic ergo more sanctæ scripturæ infantilis beati Samuelis ignorantia occultata in carnis infantia, Filii Dei sapientiam demonstrat. Neque enim frustra dictum est, Quia in ipso sunt omnes thesauri sapientiæ absconditi, videlicet in fidelibus, manifestari credentibus.

Et adjecit Dominus, et vocavit adhuc Samuel tertio.] Tertio Dominus vocat Samuel, tertio consurgens ipse venit ad Heli, et qui se vocaverit dicit. Tertio Filium Pater in carne visibilem, signis Deum invisibilem monstravit; in infantia videlicet, in pueritia, et in juventute. In infantia quippe, cum pastoribus et magis attestantibus per angelum stellamque radiavit. In pueritia vero, cum annorum XII. factus, in templo sapientia divina præditum monstraret; ubi ipse dixit inter cætera, Quia in his quæ Patris mei sunt, oportet me esse. Porro in juventute, cum baptizatum Pater ipse de cœlis sua voce signavit, dicens: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui. At in singulis his quibus Dei Filius a Deo Patre declaratur, ipse se Filius hominibus hominem mortalem mortalibus offerens, adesse se, qui diu quæsitus, expectatus, et desideratus fuerit, indicavit.

Intellexit igitur Heli, quia Dominus vocaret puerum, &c.] Tandem post multa a Domino facta et dicta magnalia, post Baptistæ Joannis expleta præconia, intelligunt sacerdotes, Scribæ, et Pharisei, quia Jesus, qui in veritate carnis puer natus est nobis, ipse in veritate sempiternæ deitatis paternorum sit summis contemplator arcanorum; moxque annuentes agnitæ fidei supernum illum, gaudia quibus nunquam abest, contuenda petere, et quæ hominibus humanitus narrare debeat, a Deo Patre divinitus cupiunt audire, ac more amantium quæ facienda norunt, ipsi ut fiant admoment, quomodo nos sæpius et ipsum Deum, et angelos quod facturos scimus, ad ostendendam nostræ mentis devotionem, ut cito et instanter faciant, quasi annuentes hortamur. Dicimus namque homines de terra: Exsurge, Deus, et judica causam tuam. Excita potentiam tuam, et

veni. Benedicite Deum, omnes angeli ejus; et innumera hujusmodi.

Et dixit Dominus ad Samuel, Ecce ego facio verbum in Israel, &c.] Quæ propheta superius ad Heli de judicanda domo ejus, hoc est, de abjicienda illius, et Samuelis substituendo sacerdotio prædixit, eadem ipse Samuel facto ad se Dei oraculo cognoscit, eidemque Heli renuntiat; quia quæ prophetarum præconia definiendo veteri, et introducendo novo, hoc est Christi ecclesia, sacerdotio præcinerant, eadem ipse Christus in carne conversatus, a Patre certius audita in occulto, qui mortalium non est accessus, palam Judæorum primatibus et aperta voce revelat.

Idcirco juravi domui Heli, &c.] Domus Heli juxta litteram non victimarum sanguine, quas filiorum ejus iniquitas polluebat, expiari potuit, sed sanguine tamen est expiata martyrii, quando tot sacerdotes stirpis illius in civitate Nobe paternæ hospitalitatis gratia sunt insontes extincti. Juxta vero consequentiam allegoriæ, iniquitas domus Heli, imo totius domus Israel, nullo hostiarum vel munerum bonæ actionis genere valuit ad integrum mundari, donec veniret Agnus Dei, qui tollit peccata mundi. Solus etenim sanguis Jesu Christi Filii ejus mundat nos ab omni iniquitate.

Dormivit autem Samuel usque mane, &c.] Manebat Dominus in secreta quiete cum Patre, cum quo invisibiliter omnia disponere et gubernare non cessat, expectans quando depulsa nocte vitiorum, virtutum hostia panderet, quando legis umbra decedente, veritatis evangelicæ lumina reserarentur, et statim ubi in corde cujuspiam afflante Sole Justitiæ, fidei conspiciebat jubar exortum, aperiens ampliora sui Spiritus dona, perpetuæ domus in cœlis sperandum promittebat ingressum. Quod non solum tunc in Judæis, sed et in nobis usque hodie geritur: quicumque enim gratiam Christi aut nondum accepit, vel acceptam culparum meritis abjecit, huic in nocte cæcitatibus posito Christus, qui semper in sanctis vigilat, dormit, cœlestisque ei regni aditus occludit. At dum lucem sperandæ petendæque veniæ recipit, confestim excitatus tanquam dormiens Dominus,

ostia virtutum, quæ incumbente perfidiæ vespera clausurat, aperit. Cui sensui congruit, quamvis sub alio tropo pulcherrime concinit, quod ipse Dominus dum dormit, nautæ periclitantur; dum evigilat, liberantur.

Crevit autem Samuel, &c.] Crevit evangelii prædicatio, et Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi. Crevit opinio Jesu, et abiit in totam Syriam. Unde Joannes ait: Illum oportet crescere: et de veteris legis quasi Heli decessu, continuo subjungens: Me autem, inquit, minui.

Et non cecidit ex omnibus verbis ejus in terram.] Nil terrenum in verbis Domini reperies: vel nullus eorum qui terrena sapiunt, ejus spiritualia dicta comprehendit. Vel certe ita dicendum, quod Dominus in carne moratus, gentilibus, qui ad comparisonem Judæorum quasi terra ad cælum fuerunt, verbum committere distulit; quos tamen postmodum per apostolos est ad fidem vocare dignatus.

Et cognovit universus Israel a Dan usque Bersabee, &c.] Et cognovit catholica, id est, universalis ecclesia, spiritualis videlicet Israel, quæ a principiis abrenuntiandi diabolo ad fontem usque baptismi perveniendo congregata est, quod fidei prædicator esset Jesus Christus, qui vocatur Nobiscum Deus. Dan quippe interpretatur judicium. Illud ecclesiæ tempus insinuat, de quo dictum est: Nunc judicium est mundi, nunc princeps hujus mundi ejicietur foras. Bersabee autem, quæ puteus juramenti, sive puteus septimus, aut puteus satietatis interpretatur, plenam baptismi perceptionem designat: cum exorcizato, abrenuntiato, et expulso de corde diabolo, fontem quisque regenerationis Spiritus septiformis gratiæ consecrandus, et cœlestium donorum largitate satiendus intraverit. Sed et ipse situs locorum non parum ecclesiæ sacramentis alludit; quia videlicet terminus Judææ terræ Dan ad septentrionem, ad austrum extitit Bersabee: quarum mysticam plagarum distantiam bene cognovit qui cum sponso canere novit: Surge, aquilo, et veni, auster, perfla hortum meum, et fluant aromata illius. Est autem Dan viculus a Paneade in quarto milliario euntibus Tyrum, de quo et Jordanis fluvius erumpens, a loco sortitus est nomen. Jor quippe fluvium sive

rivum Hebræi vocant; quod et ipsum ad significandum baptizandi initium haud ignobiliter respicit. Porro Bersabeæ civitas sive vicus in tribu Juda, vergens ad austrum, ut diximus. Cognovit ergo universus Israel, id est, visioni Dei intentus Christianorum populus, a Dan usque Bersabee, ab aquilone usque ad austrum, id est, a catechumeno usque ad fideles, ab his qui nuper durissimos a se hostis antiqui flatus excluserant, usque ad eos qui lucidissimo jam Sancti Spiritus sunt calore perflati; quia Jesus est Christus Filius Dei, et quia credentes habent vitam æternam in nomine ejus. Potest in hac lectione persona beati Samuelis, ad ipsa quoque membra Christi, puræ humilitatis merito sublimia referri: de quibus ipse dicit: Quicumque ergo humiliaverit se sicut parvulus iste, hic est major in regno cælorum. Quibus in templo Domini dormientibus, id est, ab exterioribus mundi curis in sola superna voluntate speculanda, toto cordis lumine conversis, quomodo multa quæ caligans senex et reprobatus Heli non viderit, cælestium judiciorum secreta pandantur, docet ipse Dominus, qui loquitur in evangelio: Confiteor tibi, Domine, Pater cæli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis. Ubi etiam in exemplum loci præsentis humilitas coronanda pœnitentium, et superbiorum impietas damnanda præmittitur, ut per hæc manifeste quæ sapientibus seculi absconsa, quæ humilibus patefaciat arcana dixerit, ostenditur.

CAP. IX. *Et evenit sermo Samuelis universo Israeli, &c.*]

In hac lectione deceptus sæpe diu per exempla gentium Israel, tandem accepta ad tempus evangelii fide, non multo post ipsam pariter et doctores veritatis amissurus fuisse signatur. Translatoque ad gentes Dei testamento, sacerdotii legalis simul cum conjuncta ei synagoga, perditio subsecuta monstratur.

IN CAP. IV.

Egressus est namque Israel obviam Philistiim, &c.] Egressus est populus, id est, post acceptæ legis notitiam, ad agenda palam bona opera quæ didicit; expugnandumque,

quantum poterat, gentilitatis errorem, quo impiorum corda ebriata, perpetuam vergebant in mortem. Unde bene Philistiim cadentes potione dicuntur. Quo tamen in certamine Israel non tam exteras gentes a scelerum pollutione revocare, quam seipsum curabat, ne illarum exemplo periret, observare.

Et castrametatus est juxta lapidem adjutorii.] Et omnem spiritualis sui belli fiduciam in ejus constituit auxilio; de quo dicebat, Dum anxiantur cor meum, in petra exaltasti me. Et alibi, Dominus petra mea et robor meum.

Porro Philistiim venerunt in Aphec, &c.] Proficiente in Deo vero Israel, falsorum multorumque cultores deorum continuo furor novus invidendi, eumque depravandi corripuit: et hoc est Philisteos aciem in Aphec, id est, in furore novo contra Israel instruere, finitimas quasque gentes ab immundis edoctas spiritibus, ad scandalizandum Dei populum, perversæ religionis vel actionis exempla præmonstrare, quod a tempore legis acceptæ, usque dum gratia Christi fecit utraque unum, nunquam agere destiterunt.

Inito autem certamine terga vertit Israel Philisteis, &c.] Orto inter Israel et gentium populos rerum verborumque de vera religione conflictu, et hoc pro unius et veri Dei cultu, illis pro idolorum defensione certantibus, defecit fide Israel, et proclivius ipse ad errorem gentium, quam gentes ad sequendam fidem ejus potuere converti. Cujus tamen portio non minima, cæteris licet peccantibus, ad defensanda virtutum spiritualium perstabat castra redire. Neque hæc ita allegorice super antiqui Dei populi statu interpretata putes, ut non etiam tibi tropologice convenient. Nam et ipse quoties expeditione spirituali spiritus immundos expugnare niteris, non tua videlicet virtute fretus, sed in lapide confisus illo, qui de monte præcisus est sine manibus, solus diaboli regna prosternere novit: mox iidem veritatis inimici novarum tibi atrium furorem, per singula bonæ operationis cœpta opponunt. Cave autem ne terga mentis ferientibus peccando veritas hostibus: sed potius juxta quod admonet apostolus Jacobus: Resiste diabolo, et fugiet a te. Verum quia scriptum est, Varius eventus est

belli, et nunc hunc, nunc illum consumit gladius, si forte ad tempus cessisse, et hostem vicisse contigerit, si etiam agros bonæ tuæ conversationis fructiferos populasse, et prudentiam, fortitudinem, justitiam, ac temperantiam, quasi præcellentissimas quatuor duces cuncta virtutum turma subsequitur, se stravisse jactaverit: nec si tamen ipse castra optimi propositi, quæ juxta firmam petram metatus es, deserere, sed magis humilitatis et pœnitentiæ remedio perditos, virtutum cuneos debes nova redintegrare militia; juxta eum qui dixit: Si spiritus potestatem habentes ascenderint super te, locum tuum ne dimiseris: quia curatio cessare faciet peccata maxima. Instante igitur ab adversariis periculo certaminis, arcam ferventissimæ fidei auxiliatricem offer. Sed si et illam forte nequissimi ad horam vel hæresim permiscendo, vel alio quolibet genere fraudis attaminando subtraxerint, nec tibi supernæ pietatis auxilium deficiet: quæ ideo plerumque suos ad horam cadere permittit, ut cognita propria infirmitate, cautiores postmodum in virtutibus, ac perfectiores ad præmia servet. Denique arca post modicum læta domum regreditur, tuteque urbis in arce bis denis permanet annis: quia per pœnitentiam sæpe recepta virtus, animum ardentius quam ante turbinem tentationis poterat, adimplet, eumque usque ad consummatum perfectæ legis divinæ decalogum, ac percipiendum perpetuo cœlestis denarii gaudium comitatur. Verum his morali expositione præoccupatis, redeamus ad ordinem lectionis, et in antiquissimo literæ nemore nova spiritualis allegoriæ poma quæramus.

Quare percussit nos Dominus hodie coram Philistiim? &c.] Consuluerunt sibi pro adipiscenda salutis via doctiores quique tum temporis in populo Israel, quærendo videlicet quare legem accipientes, legemque facere volentes, eum perficere vel implere nequiverint, quare sint percussi a Domino coram Philistiim, id est, quare permittente Domino, neque eos sua gratia juvante, concupierint, legentes et diligentes legem, quæ dicit: Non concupisces. Inveneruntque tandem utile consilium, ut quærentes Christi gratiam, quæ in legis scriptura patribus est sæpe

promissa futura: gratiam quippe Christi in lege signatam reperire, per quem eam cupere liberari, hoc est arcam testamenti in Silo intra velum tabernaculi positam reminisci, et ad promerendæ salutis auxilium a populo deferri. Diximus supra, qua ratione Silo legis typum teneat.

Misit ergo populus in Silo, &c.] Misit populus in futuram fidei suæ devotionem; et gratiam Dei super omnia excellentis, quam legis occasione didicerant, sibi adjutricem assumebant. Et notandum, quod tempore toto quærendi et adferendi ad se arcam, quieta Israel castra mansere; perveniente autem illa, sunt ab hoste turbata: quia populus idem Dominicæ incarnationis fidem, quam venturam inhianter quærebat, venientem jam respuere, et in quibusdam suis membris etiam persequi et odisse non dubitabat.

Erantque duo filii Heli cum arca fæderis Domini, &c.] Et nomine et merito filii Heli designant, quod populum Christo in carne non credere, etiam sacerdotum illius temporis non parum culpa adjuvit. Ophni quippe, discalciatus, sicut et supra dictum est; Phinees, os mutum interpretatur. Quorum prior dissolutionem actuum, posterior etiam docendi inertiam signat: cum etiam perfecti quique sacerdotes, et incessu boni operis ornati, et prædicationis esse debeant voce liberi.

Cumque venisset arca fæderis Domini in castra, &c.] Nato in carne Domino turbatus est omnis Israel, et prædicante alii ad credendum, alii ad contradicendum movebantur; et terrena prius conscientia cæli laudes insonuit.

Et audierunt Philistiim vocem clamoris.] Et ad gentiliium usque cognitionem fama Dominicæ prædicationis dixit.

Timueruntque Philistiim dicentes, Venit Deus in castra, &c.] Timuerunt pagani, cognoscentes veri Dei adventum in mundo, ad munienda suorum spiritualia castra fidelium; et multorum falsorumque numinum cultores, simul et culturas ingemuerunt esse perdendas, seque invicem perfidi ad debellandam fidei ac veritatis aciem confortarunt.

Non enim fuit tanta exultatio heri et nudius tertius.] Neque

in lege, neque ante legem tam prompta fuere corda credentium ad cuncta pro cœlestis regni desiderio, vel patienda quæ terris horrent, vel spernenda quæ libent.

Pugnaverunt ergo Philistiim, et cæsus est Israel, &c.] Pugnaverunt adversarii veritatis, sive homines, seu rectores eorum, spiritus immundi, contra credentes in Christum; a quibus vel aperte sævientibus, vel occulte suadentibus, vel exempla pravitatis ingerentibus, alii vel negatione vel martyrio cæsi, alii ad deserenda instantius suæ firmæ fidei sunt tabernacula repulsi.

Et facta est plaga magna nimis, &c.] Plures veniente arca quam antea ceciderunt: Quia si non venissem, inquit, et locutus eis fuissem, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo. Possumus autem juxta mysticam numeri interpretationem dicere; quia quatuor millia virorum ante adventum arcæ perdidit Israel, in eis qui ante incarnationis Dominicæ tempus minus perfecte credendo, sperando, amando, et operando legis jussa spernebant; allata autem arca, triginta millia peditum majori plaga perierint, qui sanctæ Trinitatis mysterium ex evangelio, cum promissione denarii cœlestis accipere renuebant.

Et arca Dei capta est, &c.] Et regnum ablatum est a Judæis, datumque est genti facienti fructus ejus. Ordo quoque sacerdotii, qui se non recte gesserat, Domino judicante translatus est.

Currens autem vir de Benjamin ex acie, &c.] Currens, et citam salutis suæ curam gerens populus, qui pereuntibus ob perfidiam Judæis remansit, audiens ab apostolis, Salvamini a generatione ista prava; venit ad erudiendos eos qui evacuati a Christo, adhuc in lege gloriabantur, et quasi tabernaculum Domini in Silo absque testamenti arca servabant; utque facilius audientes ad pœnitentiam provocaret, scisso prorsus omni vetusto habitu, et tota suæ priscae fiducia fortitudinis pro nihilo despecta, luctuosus apparuit. Qui bene de Benjamin, id est filio dexteræ, genus duxisse perhibetur; quia nimirum ecclesia, ad comparisonem synagogæ, quia superna Hierusalem, videlicet

mater nostra, ad collationem præsentis, quasi dextera ad lævam præminet. Vir igitur iste Benjamineus vel populum ecclesiæ primitivæ vel ad aliquem illius ævi doctorem, filium scilicet dexteræ fidei; vel certe apostolum Paulum, qui et Benjamin de tribu descendit; qui novissimus apostolorum cum sit, plus omnibus in prædicando laboravit, insinuat.

Cumque ille venisset, Heli sedebat, &c.] Cum doctor novi testamenti scisso literæ indumento apparuisset in Judæa, sacerdotium vetus adhuc, quamvis lumine amisso, sedebat super cathedram Moysi; sed contra Christum, qui est via, veritas, et vita. Timebat enim, quod evenit, ne forte sere probato, Christi ad gentes gratia transiret.

Vir autem ille, postquam ingressus est, nuntiavit urbi, &c.] Evangelizavit doctor, et pœnituit auditor. Audito quippe scelere, quod in Salvatoris nece commiserant, compuncti sunt corde Judæi, et dixerunt ad Petrum, et ad reliquos apostolos: Quid faciemus, viri fratres?

Et audivit Heli sonitum clamoris, &c.] Et ad ipsas usque principum sacerdotum aures, pœnitentis ad exhortationem apostolorum populi fama pervenit, nec libenter accepta est. Denique loquentibus illis ad populum, supervenerunt sacerdotes, et magistratus templi, et Sadducæi, dolentes quod docerent populum, et annuntiarent in Jesu resurrectionem ex mortuis. Nec distulerunt apostoli, quin et ipsis evangelizarent.

Heli autem erat nonaginta octo annorum, &c.] Sacerdotium legale tunc temporis duo de perfectione, quæ ad vitam duceret, minus habuerat, fidem scilicet et opera. Ideoque oculi, id est præcones illius caligaverant sensu, et Christum in lege videre non poterant. Velamen namque erat super cor eorum, quod in Christo evacuatur.

Et arca Dei capta est, &c.] Et crescente longe lateque apostolorum præconio, ac fide populorum pœnitentium, gratia Dei Judæis erepta est, sacerdotiumque illud legale diu judiciorum solio gloriosum; quia retrorsum cadere, id est, post se reverti, et peccata, quæ olim reliquit, repetere non timuit; fracto superbiæ singularis cervice periit, et

hoc juxta ostium illud, videlicet quod ait : Per me si quis introierit, salvabitur ; cui figurarum mysterio juxta sedebat, sed ipsum perfidiæ merito non intrabat.

Senex erat vir, et grandævus, &c.] Inveteratum erat id temporis sacerdotium illud, quondam opima virtute gloriofum et ipsum per sacerdotum principes, seniores populi, Scribas et Pharisæos, qui etiam legis doctores vocati sunt, opportuno tempore plebi Israel divinæ legis, quæ decalogo complectitur, judicia ostendebat. Sed et juxta legis tropologiam quisque nostrum arcam testamenti, et in tabernaculo custodire interius, et cum tempus exierit, contra Philistiim pugnaturus, secum debet offerre ; hoc est, ipsam fidem et conscientiam firmam semper castamque cohibere ; et cum res poposcerit, contra immundos, vel homines, vel dæmones, belli spiritualis adjutricem deferre, quæ habeat duos sacerdotes custodes, geminæ videlicet dilectionis sollicitos sensus. Neque enim quamlibet fidem, sed eam quæ per dilectionem operatur, apostolus laude dignam ducit. Et si nobis forte pugnantibus, immundi spiritus aut hæretici fidei arcam eriperint, ac sacerdotales piosque sensus necaverint, necesse est mox vir Benjamineus, luctuoso insignis habitu, id est, animus spe supernæ pietatis erectus, supplex et pœnitens adveniat, nostrique nobis reatus ad mentem errata reducat, et totam nostri rectoris urbem ad luctum lachrymasque provocet, donec Deo miserante redeat arca, quæ capta est, meliorque in loco perditorum sacerdos, id est, castigatior post pœnitentiæ sudores, nobis sensus cautiorque donetur. Nec tempus septem mensium, quo arcam tenuere Philistiim, a significanda pœnitentiæ forma discrepat. Nam et Spiritus Sancti gratia, quæ septiformis traditur, pœnitentiam admissorum gerendam, ac veniam constat esse nanciscendam ; et eandem veniam septem modis impetrandam, patrum sententia declarat. Denique expositores Psalterii, septem pœnitentiæ psalmos tradunt, quibus ad obtinendam remissionem peccatorum, superne sit pietas imploranda. Verum sunt qui memoriam, agnitionem, doloremque culparum non ad remedium flagitandum, sed instar

Judæ ad priorum scelerum augmentum convertunt. Qui quoniam inveterati inter omnes inimicos suos, turbato præ ira Dei mentis oculo, lumen quoque fidei perdidere, sedem repente judiciariæ discretionis retro redituri, et mox perituri relinquunt; et quamvis aliquandiu discrete vixisse, et bene seipsos juxta legis et evangelii præcepta gessisse visi sunt, (hoc est enim quadraginta annis Israel judicare,) ingruente tamen articulo tentationis, misera morte succumbunt.

Nurus autem ejus, uxor Phinees, prægnans erat, &c.] Synagoga filii sacerdotii legalis commissa ad regendum, semen quidem verbi a doctoribus acceperat, et vicina erat quæ Domino prædicante fructum fidei, quem diu quærebat, progigneret. Verum ipsa quoque post ruinam magistrorum incurvavit se a rectitudine vivendi, et populi quidem turbam non minimam; sed ipsa, quia vitæ Auctorem occidit, morte mulctanda peperit.

Et vocabit puerum Ichabod, &c.] Ichabod interpretatur, Væ gloriæ; vel, Decidit gloria; quod aptissime nomen hujus temporis Judæis congruere, nemo fere est qui ambiget. Translata est autem gloria fidei de Israel ad gentes, de synagoga ad ecclesiam; sed in fine mundi revertetur ad Israel. De translata ad nos gaudeamus; de transferenda a nobis patriam quæ in plastro novæ conversationis reducenda timeamus.

IN CAP. V.

CAP. X. *Philistiim autem tulerunt arcam Dei, &c.*] Hæc lectio mystice suscipiente fidei testamentum præputio, simulachra primo humilianda, nec mora funditus evertenda; eos quoque, qui post agnitam fidem retro convertuntur, digna ultione plectendos insinuat.

Philistiim autem tulerunt arcam Dei, &c.] Gentes susceperunt verbum evangelii a Judæa, ubi Dominus corporaliter natus, conversatus, et passus, loca dispensationis suæ mysteriis usque hodie sacra reliquit. Et asportaverunt illud fama felici in exteras usque mundi provincias, quæ

hactenus vitiorum flamma ferventes, carnis solvebantur illecebris. Unde bene Azotus, quæ Hebraice Erdod vocatur, juxta pristinum nomen, dissolutionem vel effusionem, sive incendium significat.

Et intulerunt eam in templum Dagon.] Et intulerunt fidem in mundum, qui in maligno positus erat; et de quo Dominus ait, Cum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt omnia quæ possidet; si autem fortior illo superveniens, vicerit eum, universa arma ejus auferet, in quibus confidebat, et spolia ejus distribuet. Fortis erat Dagon, quando stulta gentilitatis arma suo custodiebat in atrio. Fortior est arca fidei, quæ huic victrix spolia impietatis eripuit, et hæc pietatis arma et spolia fecit.

Et statuerunt eam juxta Dagon.] Et erexerunt ecclesias Christi in gentibus, manente adhuc nonnullis in locis idolorum cultura. Dagon quippe, qui interpretatur piscis tristitiæ, non solum persona, sed et nomine significat eum, qui auctor nobis miseriarum ab initio existens, rex universorum quæ in aquis sunt, a propheta vocatur. De quo Dominus beato Job sub Leviathan specie plurima narrat. Et quem Tobias, qui interpretatur bonus Dei, se invadentem angeli ducis hortatu undis abstrahit, exenterat, assat, comedit, salit, et secum ad medicamina, simul et viaticum portat. Id est, Dominus Salvator, suæ carnis escam appetentem diabolum divina potentia superat, insidiarum latebris eripit; et abscisa ab eo membra iniquitatis, sapientiæ sale condita, ac Sancti Spiritus igne decocta, in corporis sui, quod est ecclesia, membra trajicit, perque alios aliis salutis auxilia præstat. Dum enim per eos quos diabolo ereptos salvat Dominus, et gentilitatem ab idololatriæ deceptione salvabit; et Judæos, de quibus carnem suscepit, ab errore suæ perfidiæ in mundi est fine salvaturus; patet profecto, quid significet Tobias, cum per interanea consisci piscis, et conjugem a dæmonio, et a cæcitate liberat parentem.

Cumque surrexissent diluculo Azoti altera die, &c.] Clarescentibus per fidei præcones miraculorum signis, decidit

idololatriæ cultus, in eis qui ad Christum potuere converti; sed proditus licet et detectus, qui vanitas est, recuperatus est in eis, qui contra veritatem arma movere perfidiæ.

Rursumque mane die alio consurgentes, &c.] Crescente paulatim signorum cœlestium lumine, idololatriæ confusa facie coram fidelibus Christi, terrenum per omnia caducumque, quicquid eatenus egere vel credidere confessi sunt.

Caput autem Dagon et duæ palmæ manuum ejus, &c.] Caput omnis peccati, superbia diaboli, et opus idololatriæ; quod quasi duabus palmis, impietatis professione, laudum et victimarum cærimoniis agebatur, a cognato corpore, id est, a cohærentibus sibi turbis seductorum abscissum jam, jamque foras mittendum, Christi augescente triumpho parebat; qui quasi caput et manus Dagon trunci in limine jacere monstrabat, cum ait, Nunc judicium est mundi, nunc princeps hujus mundi ejicietur foras.

Porro Dagon truncus solus, &c.] Porro populus idololatriæ abjecta et eliminata professione, atque operatione dæmoniacâ, inter eos qui in fide processerant, quasi juxta arcam Dei humilis submissusque remanere, quam cum diabolo foras mitti, id est, ab ecclesiæ membris anathematizari malebat. Nec ultra status Dagon sicut antea restauratus asseritur, quia post multa licet ecclesiæ certamina cessatum, tamen a falsorum defensione deorum, et uni Deo vero est data victoria Christo.

Propter hanc causam non calcant sacerdotes Dagon, &c.] Propter causam, qua diabolus ejiciendus foras, et in fine damnandus est, omnes qui eum perversa vel docendo vel operando sequuntur, ipso instigante, tempus ejusdem ejectionis et damnationis illius considerare et cavere detrectant. Quin antequam sui cultores ab iniquitate resipiscant, eorum sollicitus sensum quasi incessum mentis a prævidenda futura, vel sua, vel ipsorum perditione suspendit. Et hoc usque in hodiernum diem, id est, usque dum eorum quisque lucem veritatis agnoverit, quem perpetuo præsentem qui sequitur, non ambulabit in tenebris. Nec timet calcare super limen Dagon in Azoto; quia pravorum, qui terrenis ardent desideriis, simul et capitis eorum diaboli

pœnam mente sedula contuetur et horret, insuper et limen suum conversus ad meliora, paschali agni sanguine aspergere, id est, introitum et exitum suum Dominicæ passionis mysterio munire satagit. Dagon ergo truncati caput et pedes in limine, suos ab ejusdem liminis tactu deterrent. Agni vero immaculati sanguis in limine suos se semper recolentes, tutos ab hoste reddet; quia diabolus eis quos decipit, considerandum finem, qui ad impia tartara ducat, et ipsorum subtrahit et suum. Dominus autem quos redemit suæ passionis et resurrectionis exemplo, vitam semper docet sperare post mortem.

Aggravata autem est manus Domini super Azotios, &c.] Qui suscepta Dei arca super Dagon interitu dolent, ruinamque ejus erigunt, in posterioribus feriuntur, eorumque a muribus terra demolitur; quia qui fidei agnitione vel etiam mysteriis imbuti, aut idola sterni, aut vitia sibi non tolerant interdici; quia retro respiciunt, immunditiam vitæ veteris non relinquunt; et posteriora, quæ cum apostolo oblivisci et arbitrari debuerant, ut stercora, repetunt. Ex his nimirum quæ eligunt, puniuntur; ipsaque fit miseris causa pœnæ, quæ delectatio erat culpæ. Sed et si quid boni germinare videntur, qui oculos mentis retro tenent; et radix cogitationis ab immundis spiritibus, et operationis fructus eruditur. Percussit autem Dominus non solum Azotum, ubi erat Dagon, sed et omnes fines Azoti; quia non tantum capitalium incendia criminum, in quibus apertum opus diaboli claret, sed et parva quæque, et quæ hominibus extrema vel levia forte peccata videntur, districti judicis sententia reprobans damnat. Denique omne verbum otiosum, quod locuti fuerint homines, reddent de eo rationem in die judicii.

Videntes autem viri Azotii hujuscemodi plagam, &c.] Videntes idololatriæ dilectores potentiam Christi contra deos suos, nolunt fidem ejus recipere; ne propter hanc solam cogantur omnem deorum suorum turbam abdicare. Videntes falsi Christiani propter fidem Christi interdicta sibi peccata quæ amant, ipsam fidei religionem quantum valent detestantur; ne hujus occasione desideria, quibus pro Deo

serviunt, jubeantur extinguere. Azotii per omnia, id est, effusionis, dissolutionis, et incendiorum nomine digni sunt, qui scripturæ sacræ præcepta ideo scire nolunt, ne cognita debeant agere quæ didicerint; et propter Domini sententiam, qua nescientes voluntatem suam minus vapulatos dicit, nolunt scire quæ faciant, non intelligentes multum distare inter nescire simpliciter, et noluisse scire quæ scienda didiceris. Et hi ergo durum suis voluntatibus sentientes, arcam a se scientiæ cœlestis impudici repellunt.

Responderuntque Gethei, Circumducatur arca Dei Israel, &c.] Et hæc arcæ circumductio, tempori præsentis ævi congruit, ubi quisque lentorum ab alio magis dura verborum Domini, quam a se desiderat impleri. Sed et barbaræ nationes, quod grave satis est, si quæ Christi fidem nuper exceperint, mox desideriiis mollibus enervatæ, aliis hanc magis dandam quam apud se diutius æstimant exercendam.

Illis autem circumducentibus eam, fiebat manus Domini, &c.] Qui fidem transitorie nec fixa intentione percipiunt, non solum nihil commodi credendo merentur, sed et pœnam de pretio salutis miseri mercantur æternam.

Et computrescebant prominentes extales eorum.] Et meditatio cordis eorum interior ad posteriora cæca et immunda vitæ præsentis relapsa, fœtido cunctis fimo, et cruore vitiorum plena foras apparebat; cui generi percussionis hæreticorum vesaniam comparari, et ipsa Arii morte docetur; qui fuis per posteriora visceribus, cunctis finem hæretica docendi, et hæreticis digna supplicia subeundi principium misere invenit.

Miserunt itaque, et congregaverunt omnes satrapas Philistinorum, &c.] Multi hæc hodie credentium de gentibus factis, etsi non verbis, dicunt; Dimittite fidem, et revertatur ad filios Israel, ut tandem nobis excisis, illi secundum naturam inserantur suæ olivæ. Satius est enim ignorantes perire, quam cum cæteris peccatis pro fidei etiam, quam servare nequimus, prævaricatione damnari.

Et ascendebat ululatus uniuscujusque civitatis in cælum.] Et murmur atque impatientia clamorque Sodomiticus falso

fideliū insignis quibusque locis, vel personis, vel certe sensibus corporis, qui ad numerum civitatum Philistiim quinque sunt, districtum iudicem latere nunquam valet, qui tremenda sententia tempus hujusmodi prænuntians: Veruntamen, inquit, Filius hominis veniens, putas inveniet fidem in terra?

IN CAP. VI.

Fuit ergo arca Domini in regione Philistinorum septem mensibus.] Septem universitatem rei cujusque, sive temporis, aut numeri, seu certe plenitudinem gratiæ spiritualis exprimere solent. Mensis autem qui cremento ac decremento lunaris luminis variatur, statum ecclesiæ inter prospera et adversa laborantis, sed nunquam a Sole Justitiæ deficientis, insinuat. Fuit ergo, et futura est arca Dominicæ fidei in gentibus universo tempore seculi, quo gratia Spiritus Sancti septiformis ecclesiam implere, et ad lucendum infirmis quasi subjectis sibi terris illustrare dignabitur. Sed et juxta literam, præsens lectio, quæ Philistæos arcæ Domini vicinia percussos narrat, docet ne immundus quilibet sanctis appropriare præsumat; sed quicumque vel Dominicum corpus accipere, vel sacratissima ejus dicta tractare voluerit, probet seipsum, et sic de pane illo edat, et de calice bibat, castigetque corpus suum, et servituti subiciat, ne forte aliis prædicans, ipse reprobus efficiatur.

CAP. XI. *Et vocaverunt Philistiim sacerdotes et divinos, &c.*] Hæc lectio typice docet fidem evangelii, quæ nunc in gentibus celebratur, ad salvandas in fine mundi reliquias Israel esse reversuram. Philistiim plagis eruditi, interrogant sapientes quid faciant de arca Dei, quomodo remittant eam in locum suum.

At illi, Si remittitis, inquiunt, in locum suum arcam Dei Israel, &c.] Et nos videntes vindictam impiorum, manusque nostras lavantes in sanguine peccatorum, si gratiæ cœlestis arcam in locum suum, id est, in proximorum corda, quæ hanc aliquando habentes, errando perdiderant, remittere pœnitentiam suadendo disponimus; curandum summopere est, ne hoc vacui virtutibus agere quæramus,

sed juxta eum qui dixit, Et gratia ejus in me vacua non fuit; primo ipsi recta agere, et sic alios instruere festinemus. Hoc etenim modo plagas eorum qui accepto scientiæ dono nil pro peccatis quæ commisere, Largitori gratiæ rependere norunt, effugere poterimus. Sed et universaliter ecclesiæ providendum, ne vacua in fine seculi gratia fidei, id est, fructum virtutum in gentibus, ultra non inveniens, ad Israel salvandum remittatur; sed quomodo venit, redeat, quæ per magnos doctores nobis data est, per magnos reddatur et illi.

Juxta numerum provinciarum Philistiim, &c.] Juxta numerum quinque sensuum corporis, quos retro respiciendo contaminastis, quorum fructus omnes fidem male tractando perdidistis, jam modo per cuncta quæ videndo, audiendo, gustando, olfaciendo, vel tangendo geritis, clarissima patientiæ, compunctionis, humilitatis, cæterarumque virtutum Christo debita solvite.

Et dabitis Deo Israel gloriam, &c.] Et confitemini, quia Deus solus verax, omnis autem homo mendax; si forte avertat faciem suam a peccatis vestris, et omnes iniquitates vestras deleat, dumque vobis onus levissimum pius miserator imponat.

Nunc ergo arripite et facite plaustrum novum unum, &c.] Nunc, inquit, festinate, et vel vestris, vel fraternis in cordibus, exuentes veterem hominem cum actibus ejus, induite novum, qui secundum Deum creatus est in justitia et sanctitate, et veritate; et hoc in unitate catholicæ pacis, in qua tantum ad salvandum prodest quicquid boni agere potest, nobilesque gemina, id est, Dei et proximi dilectione doctores, a peccati jugo liberos, spiritualium fidelium filiorum prole gaudentes, sive prædicandæ fidei, seu portandæ fraternæ necessitatis oneri subjicite. Parvulos autem quosque et lactantes adhuc in Christo, donec in virum perfectum proficiant, intra status sui modulum educandas cohibete.

Tolletisque arcam Domini, et ponetis in plastro, &c.] Secretiora quæque cœlestium arcanorum, imbutis novo Christi mandato cordibus, imponite, necnon et vestræ cor-

rectionis exemplo, simul omnibus intuenda et sequenda conjungite, taliterque ecclesiam ornatam, id est, et fidei mysteriis, et exemplis onustam virtutum, ad quærendas reliquias Israeliticæ plebis emittite, neque unquam ab intuendis ejus gressibus vestræ mentis oculos avertite.

Fecerunt ergo illi hoc modo, et tollentes duas vaccas, &c.] Fecerunt Philistiim de arca secundum consulta sacerdotum suorum et divinorum. Fecerunt et facturi sunt de ecclesia fideles ejus dispensatores juxta præsagia, vel futura præcedentium sacerdotum et prophetarum; faciamus et nos de correctione vel nostra, vel proximi, videlicet ecclesiæ membrorum juxta imperium magistrorum spiritualium. Neque absurdum putet quispiam, quod acta divinorum et sacerdotum infidelium super ecclesiæ prophetis et doctoribus interpretantes, spirituali mysterio redundare dixerimus; sed agnito potius allegoricæ locutionis usu, videat qui legit ea quoque quæ non modo infideles, sed et aperta fronte Deo contraria molientes egerunt, ab egregiis expositoribus ad saluberrimæ pietatis obsequium typice relata. Nec minus sacrum vel mystica pietate plenum, quod Dominum persecutor impius in passione, purpurea vel alba, veste induit, spinis coronavit, aceto potavit, cruce suspendit, regem Latine, Græce, et Hebraice scripsit, quam quod hunc in nativitate, pia et inviolata genitrix pannis involuit, in præsepio reclinavit, pastores laudaverunt, magi adoraverunt; quod occisum discipuli electi aromatibus conditum, linteaminibus involutum, petrino in sepulchro positum, lapide magno clauserunt; et ne dubites ab hominibus quilibuscunque, tuæ tamen naturæ consortibus, utilia discere. Audi quid Salomon dicat: Vade ad formicam, o piger, et considera vias ejus, et disce sapientiam.

Ibant autem in directum vaccæ, &c.] Ibant in directum doctores per Christum, quæ ducit ad regnum cœlorum. Via quippe Bethsames, id est, domus solis, ipsa est quæ dicit: Ego sum via, veritas, et vita. Et alibi: Ego sum lux mundi; qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ.

In itinere uno gradiebantur pergentes et mugientes, &c.]

Uno eodemque fidei et veritatis calle gradiebantur gementes quidem, quasi homines, separari se ab his quos diligant; libentius tamen eos, ubi necessitas ingruerit, quam justitiæ viam deserentes; ardentius ad victimam passionis pro arca Domini properantes, quam fletu filiorum arcam deponere consentientes. Vis probari quæ dicimus? Morante Paulo in Cæsarea, superveniens a Judæa propheta, protestatus est eum alligandum Judæis in Hierusalem, et tradendum in manus gentium. Ecce portatrix arcæ Dominicæ victimanda vacca prophetatur; et quicquid ad hæc vituli, siccisne oculis abscessum mortemque parentis expectant, nobilior cæteris vitulus, et inter quatuor magna animalia hoc nomine insignis, quid egerint narret. Quod cum audissemus, inquit, rogabamus nos, et qui loci illius erant, ne ascenderet in Hierosolymam; sed quia non amore vel lachrymis filiorum ad dexteram, non ad sinistram deflecti poterat matris instantia, vide quid abitura plorantibus dicat: Quid facitis, flentes, et turbantes cor meum? Ego enim non solum alligari, sed et mori in Hierusalem paratus sum propter nomen Domini Jesu. Verum qui planctus infirmorum, quasi reclusorum domi vitulorum, quem de carnali spiritualium parentum amissione concipiunt, paulatim dum et ipsi profecerint, cessat. Dicit idem Lucas: Et cum ei suadere non possemus, quievimus dicentes: Domini voluntas fiat.

Porro Bethsamitæ metebant triticum in valle, &c.] Porro cives æternæ lucis, fructus virtutum maturos, quos humili corde protulerunt, in gaudia patriæ cœlestis condere desiderabant; et elevatis cordis oculis, ubicunque terrarum vidissent cœlestia, gavisii sunt.

Et plastrum venit in agrum Josue Bethsamitæ, &c.] Et ecclesia ubicunque pectora Jesu Christo, Domino videlicet claritatis æternæ, et perpetuæ lucis inventori, fructum ferentia viderit, statim ibi quasi requie post laborem quærendi reperta, mansionem facere parat; talis semper ecclesiæ profectus, talis ejus erat in nationes adventus, talis erit et reditus ad Israel.

Erat autem ibi lapis magnus, &c.] Erat in agro ecclesiæ

lapis ille singulariter magnus, qui præcisus de monte sine manibus crevit in montem magnum, et implevit universam terram. Et de quo Psalmista: Lapidem, inquit, reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli; videlicet ut faceret utraque unum. Et conciderunt persecutores ecclesiæ compagem, quæ ad exemplum Dominicæ crucis erecta, firmissimo novæ gratiæ statu gaudebat. Insuper et magistros, atque eos qui infirmorum onera ferre sufficerent, martyrii flamma consumptos, gratissimam Domino victimam, tametsi nescientes, mactaverunt. Ligna quippe plaustrum novi, quod arcam Domini portarat, concisa sunt, quando facta persecutione in ecclesia Hierosolymorum, omnes dispersi sunt per regiones Samariæ et Judææ, præter apostolos. Vaccæ super ea holocaustum Domino factæ, quando cunctis intimi amoris ardore compunctis, et in luctum lachrymasque solutis, Stephanus lapidatus, et Jacobus frater Joannis est gladio cæsus; innumeraque hujusmodi, relegens historiam ecclesiasticam, et infinita martyrum gesta, reperies. Quibus cunctis immanior temporibus Antichristi concisio plaustrum hujus, hoc est ecclesiæ perturbatio, non dubitatur esse ventura. Neque aliquid vetat duas has vaccas, quæ arcam Domini referentes Israelitis holocaustum sunt Domino datæ, super Enoch et Helia interpretari, qui tunc Judæis fidei gratiam aperturi, nec mora ab Antichristo mortem creduntur esse suscepturi. Nec mireris bene acta Bethsamitarum a nobis in contrarium interpretata; quia moris est scripturæ sanctæ, et per bona malum, et bona per malum aliquando figurare. Denique quam plura in lege victimarum genera, quæ, præcipiente Domino, devota mente sunt oblata, mortem Salvatoris, quam ab impiis suscepit, typice prædicunt.

Levitæ autem deposuerunt arcam Dei, &c.] Ministri verbi suscipientes fidem, et exempla vitæ sanctorum ab his qui in Christo præcesserunt, non hæc in vili aliquo terrenoque et imo pectore, verum in his quæ in Christo firma videre, posuerunt. Potest lapis ille magnus ad populum, qui in lege gloriatur, (lex enim in lapide scripta est,) non inconvenienter referri; et arcam super lapidem positam

intelligi, cum legis æmulator populus fidem gratiæ suscepit.

Viri autem Bethsamitæ obtulerunt holocausta, &c.] Quicumque sunt Christi Jesu, carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis. Et alibi: Obsecro, inquit, vos, fratres, per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem.

Et quinque satrapæ Philistinorum viderunt, &c.] Præcedentes quique in Christo, tamdiu succedentium sibi in illo fidem et acta quasi specula contemplantur, donec et ipsos firmatos in fide et bene proficientes agnoverint; et sic de illorum salute securiores effecti, ad suæ curandæ conversationis habitacula recurrunt. Potest et de hypocritis intelligi, qui cum ad tempus viam vitæ videantur imitari, portas tamen Bethsamis, id est, Solis Justitiæ propter instabilitatem sinistrae mentis, non merentur ingredi.

Hi sunt autem ani aurei, &c.] Omnes pro delicto Domino, parvi et magni, fortes et infirmi, vasa aurea exsolvere, id est, splendida compunctionis et humilitatis, mansuetudinis et castitatis, cæterarumque spiritualium fructuum munera reddere opus habent. Quis enim mundus a sordibus? nec si unius diei, etiam sit vita ejus in terra. Et si dixerimus, quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus. Quis enim gloriabitur castum se habere cor, qui non in aliquo de quinque sensibus notissimis a veritatis calle devians retro respexerit; aut non aliquando cogitatio vel bona ejus actio sit insidiatoris antiqui dente derosa, ut pro his merito pœnitentiæ debeat flagitare remedia, et de vitiorum quæ fecit, vel tentamentorum memoria quæ pertulit, necesse habeat acrius exercendis insistere virtutibus? Hoc est enim pro anis et muribus, corruptoribus atque corruptis, in quibus errans punitus est, aureos quinque Domino reddere correctum. Et pulchre cujusque provinciæ metropolis cum adjacentibus sibi urbibus et villis, unum murem et anum reddidisse dicitur aureum; quia tunc rite pro peccato debita solvimus, quando divites, inopes, docti et indocti, quos distantia muratæ urbis, et villæ muro destitutæ, significat omnes in Christo unum

facti, unam eandemque Domini voluntatem videre, eundem Christi bonum odorem percipere, pariter gustare quam suavis est Dominus, et una eademque verba ejus audire et facere satagimus. At qui converti et pœnitentiæ debita pro peccato reddere contemnunt, nec ipsi manum districti judicis evadent, sed in interiores tenebras detrusi, non exient inde, donec reddant etiam novissimum quadrantem. De quibus supra sapientes Philistiim meliora suggerentes, aiebant: Quare gravatis corda vestra, sicut aggravavit Ægyptus et Pharaos cor suum? Nonne, postquam percussus est, tunc dimisit eos, et abierunt? Quod est aperte de reprobis dicere: Nonne postquam æternæ mortis exceperent sententiam, tunc primo peccare, et bonos lædere desierunt?

Et usque ad Abel lapidem magnum, &c.] Etiam fortes quique in fide, et qui ad sustentandam regendamque nutantis ecclesiæ devotionem sufficient, et ipsi fragilitatis suæ conscii dicunt: In multis enim offendimus omnes. Immo ipse summus lapis angularis, qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus, pro nobis humana passus, loquitur: Quæ non rapui, nunc exsolvebam. Quem et in hoc aptissime lapis ille magnus, super quem posita est arca Dei, significat, quod confinium erat Israel et Philistiim. Confinium quippe ostenditur, a quo et illi quasi sua tributa exigunt, et super quem isti quasi suum, arcam Domini ponunt. Ipse enim singulari pietate suæ virtutis onus ecclesiæ portat, qui est pax nostra, et fecit utraque unum.

Quæ erat usque in illa die in agro Josuæ Bethsamitis.] Idem Josuæ, qui supra Jesus est, et eundem Dominum signat. Utrumque enim nomen Salvator interpretatur.

Percussit autem de viris Bethsamitibus, &c.] Non sacerdotes et Levitas, quorum officii erat arcam portare; sed vulgus ignobile, cui nec videndi eam fas erat, percussit. Quod ne pateretur, in Exodo populus a longe stabat et orabat, solusque Moyses ascendit ad Dominum. Soli namque scientia et actione perfecti, cœlestium contemplationi in hac vita mentem intendere norunt. At si qui

minus perfectus adhuc in humanis divina tractare præsumpserit, cavendum ne vel hæresi, vel desperatione, vel alio quolibet discrimine reverberetur ejus inconsulta temeritas. Sed melius fortasse hæc percussio plebis, quæ arcam Domini vidisset, in bono accipietur; quia quanto quisque amplius divinæ secreta majestatis aspicere cœperit, tanto mox de se humilia sentiens, a tota sua trepidus virtutum fiducia deficit. Qua se plaga saluberrima percussus, tremebat qui dixit: Loquar ad Dominum meum, cum sim pulvis et cinis. Nec non et Psalmista, cum ait: Oculi mei defecerunt in salutari tuo. Quod est dicere, quo altius sacratissima tui salutaris, id est, Jesu arcana conspicio, eo mea citius, etiam quæ fortia rebar acta, vitali vulnere percussus despicio. Hac se plaga non modo percussus, sed et mortuum gratulatur, qui dixit: Ego enim per legem legi mortuus sum, ut Deo vivam: Christo crucifixus sum cruci. Cui etiam sensui quinquagenarius, vel septuagenarius percussorum numerus, qui ad requiectionem et Spiritus Sancti gratiam significandam principaliter respicit, adstipulatur. Nam et septimam diem, et septimum ac quinquagesimum annum, lex sacravit in requie. Sed et Spiritus Sanctus, cujus septiformem gratiam Esaias scribit, quinquagesima Dominicæ resurrectionis die primitivam descendit in ecclesiam. Quum enim nunc annos æternos in mente habendo negant consolari animam suam, solaque Dei memoria delectari exercitantur, et deficit paulisper spiritus eorum; ipsi tunc Spiritu Dei sublimati, perennem tendunt ad requiem. Utrique autem sensui concinit apte quod sequitur:

Luxitque populus, quod percussisset Dominus, &c.] Quia et infirmitas vel nutantia sua membra, ut ad statum pristinum reformet, flendo laborat ecclesia; et bene proficientium æque membrorum suorum, quæ concupisse et defecisse videt in atrio Domini, studiis accensa, dulces salutaris compunctionis lachrymas fundit, dicitque vulnerata caritate: Ego sum, et anima mea liquefacta est, ut locutus est; et cætera talia, quibus innumera scripturarum loca, et totus quadragesimi primi Psalmi refertus est textus.

Et dixerunt viri Bethsamitæ, Quis potest stare, &c.?] Viri domus solis, id est, supernæ patriæ cives, in terra peregrinantes; et si parum aliquid, et hoc raptum, de æterna, quam sitiunt, luce degustant, continuo se quam nihil de suo sint intelligunt, meritoque paventes dicunt: Quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens. Quia et si quis judicio hominum stare videtur, jam tamen in conspectu divinæ majestatis jacere comprobatur; modestoque ac benigno consilio, post sublimem illum sibi soli, Deoque cognitum dilectionis ardorem, proximis quoque minoribus, quæ capere ipsi sufficiant, munera scientiæ spiritualis impertiunt. Juxta quod magnus ille civis Bethsamita dicebat: Sive enim mente excidimus, Deo; sive sobrii sumus, vobis. Et hoc est quod sequitur, dicentibus de arca Domini Bethsamitis:

Et ad quem ascendet a nobis? &c.] Cariathiarim quippe, quæ civitas sylvarum dicitur, magnam vitæ perfectionem, sed minorem nimirum quam Bethsames, id est, domus solis, significat. Hæc namque contemplationis sublimitatem, quia beati mundo corde Deum videbunt; illa communionem monstrat activæ conversationis, qua suos quoque ferentia fructus, exultabunt omnia ligna sylvarum ante faciem Domini, quoniam venit, et mansionem apud ea facit. Et de Bethsamis arca Cariathiarim mittitur; quia divina gratia nunc magnorum corda, ut summa per fidem contemplantur, inflammat; nunc humilium pectora inchoantium, ut multifaria bonorum operum quasi poma gignant, adjuvat.

IN CAP. VII.

CAP. XII. *Venerunt ergo viri Cariathiarim, &c.]* Venerunt fortes ecclesiæ, multiformi spiritualium actionum germine fœcundi, et susceptam a celsis fidei contemplatoribus divinæ voluntatis cognitionem, ad se suosque perduxerunt, collocaruntque hanc in alto corde illorum, qui habitantis in se Spiritus Sancti gratia, templum Dei esse meruerunt, quibus dedit potestatem filios Dei fieri, credentibus in nomine ejus, quos voluntarie genuit verbo

veritatis. Aminadab quippe, qui pater meus spontaneus dicitur, eum nimirum qui cum sit Dominus cœli et terræ, nobis gratia Pater factus est, designat. Gabaa, quod interpretatur collis, et intelligendus est aliquis locus eximius in Cariathiarim, vel certe arx ejusdem fuisse civitatis, altitudinem perfectæ actionis insinuat. In quo nimirum colle infertur arca Domini, cum divina voluntas ostenditur, hi sunt præordinati ad vitam æternam. Cujus ostensionem divinæ scientiæ, quia nemo potest nisi humilis adipisci, recte accepturis arcam Cariathiaritis, Bethsamitæ dicebant: Reduxerunt Philistiim arcam Domini; descendite, et ducite eam ad vos. Quod est aperte Judæos in fine mundi credentes, proximis ad fidem vocandis dicere: Reduxere nobis scientiam gratiæ gentes, quæ diu nobis incredulis, ejus sunt dono potitæ. Descendite de longo superbiæ fastu, et humile jugum fidei humiles corde suscipite. Quod etiam, sicut cætera lectionis hujusce series, quotidiano nostro statui et variantibus diversorum meritis potest aptissime congruere.

Eleazarum autem filium ejus sanctificaverunt, &c.] Sanctos quosque ac doctos, et filiorum Dei nomine elegere doctores, qui ecclesiæ statum custodirent. Eleazar namque, qui Dei adjutor dicitur, illorum figuraliter cœtum exprimit, qui dicere cum apostolo possunt: Dei enim sumus adjutores. Et alibi: Ego plantavi, Apollo rigavit, Deus autem incrementum dedit.

Et factum est, ex qua die mansit arca in Cariathiarim, &c.] Et hic activæ et contemplativæ perfectionis intueri distantiam. Ecce enim arca Domini, quæ vix una die qua venerat in agro Josue Bethsamitis perseverare potuit; et non solum Gabaa, id est, arcem Bethsames ascendere, sed ne ipsas quidem ejus valebat plane portas intrare. Perveniens autem in Cariathiarim, et collem illius illata, vicissimum usque ibidem multiplicatis virtutum diebus, permansit ad annum; quia cœlestis vitæ contemplatio, degentibus in carne sanctis, vix ad momentum potest delibari. Corpus enim, quod corrumpitur, aggravat animam, et deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem. Vita

autem activa multo prolixiore et temporum spatio, et co-operantium consortio fratrum valet indefessa celebrari, adeo ut legis in ea decalogus, per evangelii gratiam geminatus, vel certo corpore et mente consummatus, quasi vicesimus jam manentis secum arcæ annus proficientibus bonorum meritis probetur impleri.

Et requievit omnis domus Israel post Dominum.] Extremam conversæ in fine Judææ felicitatem typice designat, ad quam tota præmissa lectio specialiter, tametsi ad omnem ecclesiam potest generaliter referri. Ubi etiam juxta literam quidam putant, quia vicenario annorum numero, quo manente in Cariathiarim arca, requievit omnis domus Israel post Dominum, et modus, et status temporis, quo Samuel Israeli præfuerit ostendatur. Neque enim, ut quidam chronographi frustra turbantur, viginti anni, quibus ibidem arca mansit, usque ad octavum regni David annum, quando ab ipso Hierosolymam translata est, pertingere putandi sunt. Legimus namque inferius, in principio regni Saul eam fuisse in Gabaa Benjamin, dicente scriptura: Et ait Saul ad Achiam, Applica arcam Dei. Erat enim ibi arca Dei in die illa cum filiis Israel. Ideoque intelligere debemus, tacente licet scriptura, reductam eam post hæc de Gabaa Benjamin, in Gabaa, id est, collem Cariathiarim, unde regnante David in Hierusalem transferretur. Non autem absque significatione mysterii, credas arcam Domini sic varia per loca mutatam, ut nunc Dominum solis adeat, nunc civitatem sylvarum subeat, nunc adjutrix inter castra pareat, nunc civitatem sylvarum repetat, et dimissa Silo repulit tabernaculum Silo, ad ultimum montem Sion, quem dilexit, ascendit; sed et inde castra duci et reduci non omittat. Denique Urias cum David loquens, tempore belli Ammonitici, sub pellibus eam fuisse designavit. Et hæc usque ad tempora dedicationis domus Dei, qua perpetuam in sancta sanctorum sedem mansionis accepit. Nequaquam hæc frustra, sed in ecclesiæ typum gesta cognosce, quæ in multimoda, sed pacatissima suorum diversitate membrorum, nunc theoreticæ vitæ dulcissima luce fruitur, gustando et videndo, quoniam suavis est

Dominus ; nunc activæ devotionis condensa, minore quidem mentis ardore vel lumine lactata, sed non minore bonæ operationis fruge fœcunda subintrat ; nunc contra adversantis mundi pericula spiritualem virtutum militiam armat ; nec inter resistendum adversariis suæ fructiferæ conversationis apta deserit, sedulaque præcavet, ne post agnita spiritualis vitæ mysteria, literalem legis observantiam, quasi tabernaculum Silo præpostera electione requirat ; nunc in his qui jam de corpore egressi, seculi variantis evasere labores, visionem æternæ pacis ascendit. Nec per eos tamen ipsos in cœli jam sede regnantes, pro peregrinantibus in terra suis æque membris, et adhuc contra hostem dimicantibus, orando certare desistit, donec resurrectionis coruscante gloria, quæ felix ejus est dedicatio, in cœlestia sancta sanctorum, perpetuo mortis triumphatrix evehatur.

Si in toto corde vestro revertimini ad Dominum, &c.] Hic figuraliter ostenditur, quomodo Dominus in Judæa docens, et miracula faciens, patiens et resurgens, ascendens in cœlum, et Spiritus Sancti gratiam mittens, non solum Judæos, sed et gentes misericordiæ suæ fecerit participes. Samuel itaque, suscepto post mortem Heli sacerdotio, universam domum Israel alloquitur, ut auferant deos alienos de medio sui.

Et præparate corda vestra Domino, &c.] Dominus, novi sacerdotii auctor, quod est secundum ordinem Melchisedech, apparens in carne, universam domum Israel, id est, Deum videre desiderantium ecclesiam, docet auferre a se traditiones Pharisæorum ; et non solum opera, quod et lex docuit, sed ipsa etiam corda ad serviendum Domino soli præparare, dicens : Audistis, quia dictum est antiquis ; ego autem dico vobis. Sic enim eos a cunctis hostibus in vita ventura posse liberari.

Abstulerunt ergo filii Israel Baalim et Astaroth, &c.] Idola hæc Sidoniorum sunt ; quorum Baalim superiores, sive ascendentes, Astaroth facturam exploratorum significant. Quicumque ergo filiorum Israel ad prædicationem Salvatoris vero Deo Patri servierunt, omnes profanas cogita-

tiones, quæ de infimis in cor ascendentes, et non desuper a Patre luminum, inter data optima et dona perfecta descendentes, superiores bonis esse cupiebant, ejecerunt; omnem de suo pectore spirituum immundorum machinam, qui circumeuntes caulas fidelium quæerunt quem devorent, abstulerunt.

Dixit autem Samuel: Congregate universum Israel in Masphat, &c.] Dixit apostolis Salvator, ut prædicando verbum evangelii, universum Israel spiritualem in Masphat, id est, speculam, novæ videlicet veritatis et vitæ, congregarent. A qua congregatione universitatis, ecclesia catholica Græce nomen accepit. In cujus unitate positos quosque ipse Patri Salvator orando commendat, qui ante passionem suam per apostolos orans ait: Non pro his autem rogo tantum, sed et pro eis qui per verbum eorum credituri sunt in me, ut omnes unum sint. Et modo quod idem faciat, apostolus docet, dicens: Qui est in dextera Dei, qui etiam interpellat pro nobis.

Et convenerunt in Masphat, hauseruntque aquam, &c.] Quod haurientes aquam inter preces et jejunia libaverunt Domino, indicium simul et executio piæ devotionis est. Convenerunt autem, prædicante Domino, ad audiendum verbum populi, hauseruntque compuncti de imo pectore fontem lachrymarum; quem effunderent quasi gratissimum Deo libamen, per oculorum vascula proferendo; abstineruntque a cunctis mundi illecebris in illa gratiæ cœlestis illuminatione, confitentes peccata præterita, et Christi misericordiam flagitantes.

Judicavitque Samuel filios Israel in Masphat.] Cœli non sunt mundi in conspectu ejus, et in electis suis reperit pravitatem. Et illi ergo qui terrena transcendentia omnia, in specula supernorum, quam significat Masphat, ad Christum convenerunt; qui filiorum Israel, id est viri videntes Deum, vocabulo præminent; habent adhuc plura, unde quasi homines a districto iudice castigentur. Unde est illud Esaïæ: Et iudicabit in justitia pauperes. Haud dubium, quin ipsos quibus loquitur, Beati pauperes, quia

vestrum est regnum Dei; eosdem namque judicans dicit: Adhuc et vos sine intellectu estis.

Et audierunt Philistim, quod congregati essent filii Israel in Masphat, &c.] Audierunt hostes veritatis, quod, prædicante Domino evangelium regni, omnis eum populus libenter audisset; et ascenderunt immundi spiritus principes videlicet impiorum (unde et ab apostolo rectores tenebrarum vocantur) contra ecclesiæ statum, immo contra unumquemque fidelium nefandis insidiis appetendum. De qua illorum pessima ascensione supra, nomen Baalim exponentes, tractavimus.

Quod cum audissent filii Israel, timuerunt, &c.] Timentes discipuli Christi a facie persequentium Judæorum, vigilarunt, jubente illo, et oraverunt ne intrarent in tentationem; dixeruntque subito tentationum turbine percussi: Domine, salva nos, perimus. Qui etiam post ejus ascensionem frequentius in pressuris orasse memorantur. Quod ipsum nobis quoque tentatis, ut a timore inimici eruatur anima nostra, saluberrimum præsidium præstat.

Tulit autem Samuel agnum lactantem unum, &c.] Tulit Dominus innocentem, quem pro salute mundi unicum induerat hominem, et obtulit illum in altari crucis holocaustum integrum Patri. Et bene holocaustum, id est totum incensum, bene integrum obtulisse perhibetur, qui sine iniquitate conceptus, natus, et in carne moratus, totum quicquid per hominem gessit, igne Deo Spiritus Sancti dignum reddidit. Et oravit Dominus Patrem pro fidelibus suis, ut non deficeret fides eorum. Oravit et pro persequentibus se, ut ignosceretur eis tantæ noxæ perfidiæ, quam nescientes incurrerunt. Et exaudivit eum Pater, hos in fide, quam pæne amiserant, confortando; illos ad fidem, quam penitus nescierant, vocando.

Factum est ergo, cum Samuel offerret holocaustum, &c.] Factum est cum Dominus semetipsum offerret hostiam Deo in odorem suavitatis, persecutores ejus, et in cruce positum eum blasphemare vel deridere, et sepulto eidem viam resurrectionis obstruere moliri, ut ipso quasi æterna

morte damnato, omnem fidelibus ejus spem salutis eriperent. Verum terra mota, fissis cautibus, monumentis apertis, exsurgentibus mortuis, cæterisque cœlestibus ad ejus crucem vel sepulturam clarescentibus signis exterriti sunt hostes, et in diversa fugati. Denique ad monumentum perterriti sunt custodes, et sancti sunt velut mortui. Et omnis turba eorum qui simul aderant ad spectaculum crucis, et videbant quæ fiebant, percutientes pectora sua, revertebantur. Nec non et in die Pentecostes intonante desuper Domino, et per apostolos quoque suas videlicet nubes, cœlestia dicta resonante, deturbati fidei hostes, et cæsi dictis eorum, impœnitendo, negando sunt alii contriti.

Egressique viri Israel de Masphat, persecuti sunt Philisteos, &c.] Egressi apostoli de Masphat, id est specula quietæ suæ conversationis, persecuti sunt impios arguendo; et percusserunt eos a prisca, hoc est impietatis vita, paulatim gladio verbi removendo, donec ad societatem ecclesiæ, quæ super Christum fundata est, perducerent. Bethcar namque, quæ interpretatur domus agni, sive domus agnitionis, illum nimirum significat, qui innocenter mortuus ex humanitate, paterna potenter arcana revelat ex divinitate. Super quam sibi domum divinæ agnitionis locum dilectæ mansionis invenit, qui ait: Domine, ad quem ibimus? verba vitæ æternæ habes. Quam intrare desiderabat, qui humiliter pulsando rogabat: Domine, ostende nobis Patrem, et sufficit nobis. Didicerant enim ab ipso, quia nemo novit Filium, nisi Pater; neque Patrem quis novit, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare. Et ideo recte domus agnitionis appellatur, per quem solum et ipse revelatur, et Pater.

Tulit autem Samuel lapidem unum, &c.] Et supra quidem lapidem adjutorii, qui Hebraice dicitur Abenezzer, legimus; sed ibi præoccupando posuit historicus, hic autem et tempus et causam impositi nominis exprimit; qui Mediatoris typo præclarus, bene lapis unus vocatur; quia unus Dominus Jesus Christus, qui justificat circumcisionem ex fide, et præputium per fidem; bene inter Masphat

et Sen ponitur, hoc est inter locum quo Dominicæ crucis erectum altare, et ille singularis est agnus oblati, qui tollit peccata mundi; et inter eum, quo diffusa per orbem terræ potuit verbi Domini victoria pertingere; qui et ipse locus pulcherrime super Bethcar, id est domum agni vel agnitionis, jacet; quia eadem ipsa tota terrarum orbe Christi fulget ecclesia. Nec frustra locus idem Sen, id est nominatus dicitur; quia populus gentium, qui a finibus terræ clamat ad Dominum, et ipse cum Israel audit: Gaudete, quia nomina vestra scripta sunt in cœlis. De quibus et alibi dicit: Et proprias oves vocat nominatim. Tulit igitur Dominus lapidem pretiosum, angularem, electum, hoc est semetipsum; et posuit inter Judæorum et gentium populum, qui potenti sui Spiritus auxilio utrumque congregaret in unum; et de cunctis adversitatibus mirabiliter ereptum, usque ad contemplandam suæ divinæ majestatis gloriam sustolleret; cujus nimirum visioni, qua nihil est melius, (neque enim quotquot hanc intueri meruerimus, aliquid ultra majus quærimus,) quia maximo bono lætabimur, bene valde dicitur, Quia hucusque auxiliatus est nobis Dominus. Unde et in evangelio Dominus, quasi pro summo et incomparabili bono fidelium populo promittit, dicens: Qui autem diligit me, diligitur a Patre meo, et ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum.

Et humiliati sunt Philistiim, &c.] Provenientibus ad lapidem illum auxiliatorem, cui Psalmista juxta Hebraicam duntaxat veritatem decantat: Esto mihi in lapidem fortissimum, et in domum munitam, ut salves me; quia petra mea et munitio mea tu es; humiliabuntur hostes nostri, neque apponent ultra virtutum nostrarum incursare terminos, cum nobis apud Dominum glorificatis se viderint esse devictos. Nam in hoc nobis seculo laborantibus, nunquam tentationum bella deerunt.

Facta est itaque manus Domini super Philistiim, &c.] Facta est gratia Christi ad conterendos hostes ecclesiæ primitivæ cunctis quibus lux evangelii vixit in Judæa, nec adhuc discredendo et persequendo repulsa est. Et redditæ sunt animæ quas deperant immundi vel doc-

tores vel spiritus, reductæque ad ecclesiæ societatem, ab his quæ a bonis operibus steriles permansere, usque ad eas quæ non solum sibimet infructuose durare, sed et frugiferas quasque male premere satagebant. Accaron namque in sterilitatem, Geth vertitur in torcular. Et quidem de sterilitate patet intellectus; quia omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, et in ignem mittetur. Torcular vero, quod et persecutores bonorum significet, et Psalmi pro torcularibus inscripti, et ipsa torcularium actio demonstrat. Sunt namque ligna radice excisa, fronde et cortice nudata, atque omni prorsus spe fructificandi privata, ad solam uvarum sive olivarum conclusionem pressionemque compacta. Quarum dum pondere pressa, minutis gigartis, follibusque vacuatis, musta lætissima, ac pinguis olei fluentia manaverint; fructus quidem pretiosi liquoris, apothecis inditur, at residues testæ foras mittuntur. Ipsa vero torcularia fructu ut ante vacua, solum quando torquendum quid cœperint, inhianter expectant; donec et ipsa post longam pressuræ consuetudinem vetustate contrita, flammis exurenda tradantur. Sic nimirum, sic ecclesiæ tortores non solum virore fidei, foliis confessionis, et operationis bonæ fructibus carent; sed et fructuosas misericordiæ et dilectionis, cæterarumque virtutum studiis animas usque ad carnis absolutionem fatigare non cessant. Non enim post hæc habent amplius quod faciant, cum et pulvis reversus fuerit in terram suam, unde erat, et spiritus redierit ad Deum, qui dedit eum, et ipsi bonis semper adversarii, perpetuos tempore debito gehennæ trudentur in ignes. Verum quia de talibus nonnulli salutem quam in protoplasto perdidere, Christo miserante recipiunt, recte dicuntur Israel suæ civitates ab Accaron usque Geth, id est a sterilitate usque ad torcular, esse redditæ. Accaronita quippe Sergius Paulus proconsul, Accaronita erat Dionysius Ariopagita. Getheus vero juvenis ille minarum et cædis aspirans in discipulos Christi. Denique nobilissimum illum botrum gradu, nomine et passione coronatum, in primitias ecclesiæ Christo offerendum, lapidum pressura comminuendo, sar-

cina carnis exuerat. Sed dum illi de gentilitate ad fidem, iste de persecutore etiam ad apostolatus gratiam pervenit, profecto sterilitas et torcular urbes, quando ab hoste captæ sunt, ab ecclesia recepta.

Eratque pax inter Israel et Amorreum.] Erat post ascensionem Domini confirmatis fide ecclesiis, pax nostra, quæ fecit utraque unum, inter eos qui de Judæis, et eos qui credidere de gentibus. Erit et in te, cum verus Israelita, id est sine dolo vivis, pax cum hoste quondam amaro, quod interpretatur Amorreus, cum devicta in te vitia cuncta virtutibus favere docueris, et membra quæ fuerant arma iniquitatis peccato, feceris arma justitiæ Deo. Nam et in tua mente quamdiu veri Samuelis gratia vivit et regnat, tametsi peccato ad integrum carere quasi homo non possis, quicquid sordidæ tibi cogitationes, virtutum spiritualium quasi insidiatrices, Philistiim manus abstulerint, quotidiano ejus juvamine recipies, et in terminos bonorum operum tuorum etiam ipse liberabis de manu Philistinorum: quia patientia pauperum non peribit in æternum. Et quamvis media in acie invulnerabilis esse non possis, cursu tamen consummato, vitæ corona donaberis.

Judicabat quoque Samuel Israelem, &c.] Judicat Dominus ecclesiam omni tempore, quo hanc in terris peregrinantem, divinæ præsentia suæ luce vivificat. Iidem enim sunt dies Christi, qui dies ecclesiæ. De quibus in evangelio loquitur: Quamdiu in mundo sum, lux sum mundi. Quos alibi manifeste determinans, ait: Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem seculi. Judicat autem eam, vel adversis erudiendo, vel illustrando donis, vel liberando a gente non sancta, vel ad regna superna perducendo. Itaque occulta præsentia per singulos electorum discutiens, spem, fidem, et dilectionem eorum, quantumque in supra dictis virtutibus quisque profecerit, vel per se ipse qui novit occulta cordis, vel per magistros quotidie spirituales examinans. Nam quod annus hominem figurando denuntiet, probat et hoc, quod humores quatuor notissimi, quibus corpus vegetatur humanum, totidem annuis temporibus concordissima qualitatum

ratione sociantur: veri sanguis, colera rubea æstati, autumnus colera nigra, flegmata hyemi. Quod autem memoratæ civitates totidem præfatis virtutibus recte comparentur, ipsa earum nomina indicio sunt: quarum Bethel in domum Dei, Galgal in rotam, Masphat transfertur in speculam. Domus enim Dei signat eos qui nuper fidei mysterio suscepto, templum jam sunt sui Creatoris effecti. Rotæ typus alludit eis qui spei certitudine confirmati, citum de hoc seculo transmigrandi cursum mentis sumpserunt. Speculæ vocabulo exprimentur hi, qui caritatis excellentia perfecti, quamvis adhuc in carne degentes, claustra carnis didicerunt æterna speculando transire. Et quidem supra Samuel Israel in Masphat congregasse, ibique judicasse, contra hanc debellandam Philisteos ascendisse, sed ipso holocaustum offerente victos aufugisse narratur. Nunc autem et alias duas, quasi socias illi civitates circuisse refertur; quia principalis, quæ ecclesiam congreget, et cuncto ab hoste muniat virtus, caritas est. Sed ut digne ad hanc valeat perveniri, fidei necesse est, quæ purificet corda; et spei, quæ ad superna provehat, primo munere curentur.

Reverteturque in Ramatha, &c.] Reversus est Dominus in cælum corpore semel ascendendo, peracto suæ dispensationis officio: revertitur quotidie præsentia divina, qua semper ubique totus pertingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter. Ibi est enim caro, quam pro nobis induit et glorificavit; ibi aula beatorum et angelorum et hominum; ibi promissa nobis ex Deo habitatio, domus non manufacta, æterna in cælis. Unde bene Ramatha excelsa ejus dicitur: et ibi corpore positus ipse judicat ecclesiam, vel peregrinantem adhuc in terris castigando, donec ad cœlestia perducatur; vel secum jam manentem, dignas cuique pro meritis sedes distribuendo, ubi in domo Patris sui mansiones multas habet: sciens quia omnia dedit ei Pater in manus, et potestatem dedit ei iudicium facere. Ibi etiam intra velum cœli, et æterna sancta sanctorum, supernarum corda civium, unum Patri ædificabat altare. Ex quo suæ caritatis igne flammato, per-

petuæ laudationis odoretur incensum dicentium, Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus exercituum, plena est omnis terra gloria ejus. Et iterum: Salus Deo nostro, qui sedet super thronum, et Agno: et cætera talia, quæ illic adductus in Spiritu sæpe replicanda, semper memoranda dilectus ille discipulus audivit. Hactenus de mutatione veteris sacerdotii in novum, sub Heli et Samuelis specie transfigurata, primo nostræ expositionis libello perstrinxisse sufficiat: ut regni quoque mutandi latiora mysteria, quæ per Saul et David præsignata sunt, ab alio liberius scrutemur initio; non nostro fidentes ingenio, sed illius per omnia juvamine innitentes, cui tota prophetiæ scriptura deservit, cujus regni non erit finis, et est sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.

Latin Works,

With English Translations, &c.

Bede.

	£	s.	d.
Venerable Bede's Works. A New and complete Edition. Latin Text, with a New English Translation, &c. By the Rev. J. A. Giles, LL.D. 12 vols. demy 8vo.			
The Life and Miscellaneous Works, 6 vols. 8vo, cloth	3	3	0
The Biblical Commentaries, 6 vols. (Vols. 7 to 12,) completing the Entire Works. (<i>In the Press.</i>)			

Cæsar.

Commentaries, Fragments, and Hirtius' Continuation. Delphin. Latin Text. With Latin Notes, Index, and Maps. 8vo, bound	0	12	0
Commentaries. Duncan. Latin Text. With Index of Persons and Places, Latin and English, by Christison. 12mo, bound	0	3	6
Commentaries, Fragments, and Hirtius' Continuation. Maittaire. Latin Text. With Latin Index. 12mo, bound,	0	5	6
Commentaries and Fragments. Dymock. Latin Text. With English Notes, and a copious Geographical and Historical Index. 12mo, bound	0	4	0
First Four Books of Commentaries. Mair. Latin Text. With a literal English Translation, and Notes. 12mo, bound	0	3	0
Commentaries, with Hirtius' Continuation. Latin Text. <i>Regent Edition.</i> 18mo, bds.	0	7	6

Cicero.

Selectæ Orationes, De Senectute, De Amicitia, Somnium Scipionis, et Vita Ciceronis, with Latin Notes, and Index. Delphin. Latin Text. Edit. Carey. 8vo, bound,	0	10	6
Orationes Selectæ Duodecim. Latin Text. <i>For the use of Rugby School.</i> 12mo, cloth	0	4	6
Orations on the Impeachment of Verres, with Commentary of Ascanius Pedianus. Zumpt. Latin Text. <i>For the use of Rugby School.</i> 8vo, bds.	0	10	6
De Oratore, from Ernesti. Greenwood. Latin Text, and Latin Notes, and Index. 8vo, bds.	0	12	0
De Oratore. English Translation, by Guthrie; with Notes Historical and Explanatory, and Introductory Preface. 12mo, bds.	0	6	0
Tusculan Disputations. English Translation. 8vo. bds.	0	8	0

Cicero.

(Continued.)

	£ s. d.
De Officiis, Cato Major, Lælius, Paradoxa, De Republica, et Somnium Scipionis. Latin Text. With explanatory Notes in English. 12mo, bound	0 4 6
De Officiis, De Senectute, De Amicitia, cum Somnio Scipionis. Latin Text. Olivet and Ernesti. Edited by Carey. (<i>Regent Edition.</i>) 18mo, bds.	0 3 6
Life, by Conyers Middleton. One vol. 8vo. bds.	0 14 0

Catullus, Tibullus, et Propertius.

Doering, Heyne, Kuinoel. Latin Text. Edited by Carey. (<i>Regent Edition.</i>) 18mo, bds.	0 5 0
---	-------

Claudianus.

Burmam. Latin Text. Edited by Carey. (<i>Regent Edition.</i>) 18mo, bds.	0 5 6
--	-------

Cornelius Nepos.

Delphin. Latin Text, Latin Notes and Index, by Carey. 8vo, bound	0 6 6
Valpy. Latin Text. With English Notes, and Chronological Index. 12mo, bound	0 3 6
** Latin Text only. 12mo, bound	0 2 6
Clarke. With Latin Text, and literal English Translation, English Notes, and Latin Index. 12mo, bound	0 4 0
Maittaire. Latin Text and Index. 18mo, bound	0 1 6
Ritchie. Latin Text. With Latin Notes, and Vocabulary, Latin and English. 18mo, bound,	0 3 0

Grotius.

De Veritate Religionis Christianæ. Valpy. Latin Text, with English Notes from Le Clerc, Clarke, &c. 12mo, bound	0 6 0
---	-------

Horace.

Doering. Latin Text, and Latin Notes, Indexes of Names and Words. 8vo, bds.	0 18 0
Anthon. Doering's Latin Text, with explanatory English Notes by Chas. Anthon. Eighth Edition. Adapted to the English Student. 12mo, cloth,	0 7 6
Delphin. Latin Text, Ordo in the margin, Index, with Annotations translated into English by Pemble from Doering and others. 8vo, bds.	0 11 0
Baxter, Gesner, and Zeunius. Latin Text, and Latin Notes, and Index. 8vo, bound	0 12 0
Pyper. Latin Text, with accentuation marked. 18mo. cloth	0 2 6

Horace.

(Continued.)

	£	s.	d.
Kidd. Latin Text, with Bentley's Latin Notes, &c., and Versification indicated. Royal 12mo, bds.	0	15	0
Smart. Latin Text from Gesner, with literal translation into English Prose, and English Notes from Francis, Hurd, Dacier, &c. 12mo, bds.	0	6	6
Smart. Literal translation into English Prose, with Notes. 18mo, bds.	0	3	0
Zeunius. Latin Text. Edited by Carey. (<i>Regent Edition.</i>) 18mo, bds.	0	4	6

Juvenal and Persius.

Stocker. From the Latin Texts of Ruperti and Orellius, with English Notes, partly compiled and partly original, and Latin Index. 8vo, bds.	0	14	0
Gifford. Translation into English Verse, with Notes and Illustrations. 2 vols. 8vo, bds.	1	1	0

Juvenal.

Ruperti. Latin Text. Royal 32mo, bds.	0	2	6
---	---	---	---

Livy.

Latin Text. Drakenborch. Crevier's Latin Notes, the various Readings of Gronovius, Crevier, Kreyssig, and Bekker, and Index of Matters. 3 vols. 8vo, bds.	1	11	6
Third Decade. Stocker. Principally from the Latin Text of Bekker, with English Notes, Marginal References, and various Readings. Vol. II. in two Parts. 8vo. bds.	1	4	0
Excerpta ex Livio. Crevier's Latin Notes. For the use of Schools. 12mo, bound	0	6	0

Ovid.

Metamorphoses. Davidson. English Prose Translation, with Latin Text, and Order of Construction in the same page; and Critical, Historical, Geographical, and Classical Notes in English. 8vo. bds.	0	12	0
Fasti. Keightley. Latin Text, with English Notes, and Introduction. 8vo, bds.	0	7	6
De Tristibus Libri V. Latin Text. 12mo, bound	0	2	6
Metamorphoses. English Translation in Verse, by various Authors. Edited by Garth. (<i>Walker's Edition.</i>) 24mo, bds.	0	4	0

Phædrus, etc.

Select Fables. Whittaker. Latin Text and Notes. 12mo, bound	0	2	0
Fables of Phædrus, Avianus, P. Syrus, Cato's Distichs, &c. Latin Text. Edited by Carey. (<i>Regent Edition.</i>) 18mo, bds.	0	2	6

Plautus.

	£	s.	d.
Latin Text. Edited by Carey. (<i>Regent Edition</i> .)			
3 vols. 18mo, bds.	0	16	6

Quintus Curtius.

Latin Text. Edited by Carey. (<i>Regent Edition</i> .)			
18mo, bds.	0	7	0

Quintilian.

Latin Text. Gesner. Edited by Carey. (<i>Regent Edition</i> .)			
2 vols. 18mo, bds.	0	12	0

Seneca.

Latin Text. Tragedies. Edited by Carey. (<i>Regent Edition</i> .)			
18mo, bds.	0	6	0

Silius Italicus.

Latin Text. Edited by Carey. (<i>Regent Edition</i> .)			
18mo, bds.	0	6	0

Statius.

Latin Text. Edited by Carey. (<i>Regent Edition</i> .)			
18mo, bds.	0	7	0

Suetonius.

Latin Text. Edited by Carey. (<i>Regent Edition</i> .)			
18mo, bds.	0	6	0

Sallust.

Delphin. Latin Text, Notes, and Index. 8vo, bound	0	8	0
Valpy. Latin Text. 12mo, bound,	0	2	6
Ditto. Latin Text, with English Notes by Hickie.			
12mo, bound,	0	4	6
Maittaire. Latin Text, Index, and Various Readings.			
12mo, bound,	0	2	6
English Translation of the Catiline and Jugurthine Wars, with Four Orations of Cicero against Catiline.			
8vo, bds.	0	8	0

Tacitus.

Opera. Carson. Latin Text and Index. 8vo, bds.	0	9	0
Historiæ. Relhan. Latin Text of Brotier, with Latin Notes and Emendations. 8vo, bds.	0	12	0
Germania et Agricola. Relhan. Latin Text of Brotier, with Maps, Latin Notes, and Commentaries of Ernesti, Oberlin, &c. 12mo, bds.	0	5	6
The Germany and Life of Agricola. Translated into English by Dr. Aikin, with Notes, and Map of Ancient Germany. 12mo, bds.	0	4	6

Terence.

	£ s. d.
Delphin. Latin Text, Latin Notes, Interpretation, and Index. 8vo, bound,	0 10 0
Zeunius. Latin Text. (<i>Harding's Edition</i> .) 12mo, bds.	0 8 0
Patrick. Latin and English. Edited by Prendeville. 8vo, bds.	0 15 0

Virgil.

Delphin. Latin Text, Latin Notes, Interpretation, and Index. 8vo, bound,	0 11 0
Heyne. Latin Text, Latin Notes, and Index. (<i>London</i> .) 8vo, bds.	0 14 0
Heyne. Latin Text. 18mo, bound,	0 3 6
Heyne. Latin Text, with English Notes. 18mo, bound,	0 7 6
Latin Text. Miniature Edition. (<i>Cambridge</i> .) 32mo, cloth	0 4 0
Heyne. Latin Text. Edited by Carey. (<i>Regent Edition</i> .) 18mo, bds.	0 6 0
Dymock. Latin Text, with Life, Clavis Metrica, Historical and Geographical Index, Latin and English. 18mo, bound	0 3 6
Translated into English Prose, with Explanatory Notes, and Latin Text. Davidson. 2 vols. 18mo, bds.	0 9 0
Translated into English Verse. Dryden. 24mo, bds.	0 4 0

Valerius Maximus.

Kappius. Latin Text. Edited by Carey. (<i>Regent Edition</i> .) 18mo, bds.	0 7 0
---	-------

Dictionaries, &c.

Ainsworth's Latin Dictionary, abridged for the Use of Schools by Morell. New Edition, improved by Carey. 8vo, bound	0 12 0
Bossut's Latin Word-Book; or, First Step to the Latin Language. 18mo, sewed,	0 1 0
Bossut's Latin Phrase-Book. 18mo, sewed,	0 1 0
Entick's English-Latin, and Latin-English Dic- tionary. New Edition, with improvements by Carey. sq. 12mo, bound	0 9 0
Entick's Tyronis Thesaurus; or, Latin-English Dic- tionary. New Edition, by Carey. sq. 12mo, bound,	0 5 6
Greenwood's Latin Vocabulary, English and Latin. New Edition, by Howard. 18mo, bound	0 1 6

Dictionaries, &c.

(Continued.)

	£	s.	d.
Irving's Latin and English Vocabulary. 18mo, sewed	0	0	6
Moore's Dictionary of Quotations from Various Authors, in Ancient and Modern Languages, with English Translations, and illustrated by Remarks and Explanations. 8vo, cloth .	0	12	0
Niblock's New and Improved Latin and English, and English and Latin Dictionary, in Two Parts, for the Use of Schools, Colleges, and Private Tuition. By the Rev. J. W. Niblock, D.D., F.R.S.L., F.S.A., Head Master of the London High School. Second Edition, considerably improved. sq. 12mo, bound.	0	9	0
Part I. containing the Latin and English Dictionary. Sold separately; bound,	0	5	6
Palairot's Dictionary of Latin Ellipses. Latin and English. With additions, and emendations, by E. H. Barker. 8vo, bds.	0	8	6
Pinnock's New Analytical Latin Vocabulary, showing the English Derivations. 18mo, cloth,	0	1	6
Pyper's Gradus ad Parnassum. With the Synonymes, Epithets, Verses, and Phrases. In Latin. 12mo, cloth	0	7	0
Whittaker's Improved Edition of Valpy's Gradus ad Parnassum. Latin and English. Sixth Edition, greatly amended and enlarged with many thousand new articles. royal 12mo, bound	0	7	6

Grammars, and Exercises.

First Latin Grammar and Exercises on Ollendorff's Method. By William Henry Pinnock, Esq., of Corpus Christi College, Cambridge. 12mo, cloth	0	3	0
Beatson's Exercises for Latin Prose Composition, with Examples and Hints for Themes. 12mo, cloth,	0	4	6
Carson's Grammatical Exercises on the Moods, Tenses, and Syntax of the Latin Language, adapted to the Method of Ruddiman's Rudiments, with Latin and English Vocabulary. 18mo, bound,	0	2	0
Clarke's Introduction to the Making of Latin, with Appendix containing a succinct Account of Greece and Rome, Latin and English, &c. 12mo, bound,	0	3	6
Grant's Institutes of the Latin Grammar. 8vo, bds.	0	12	0
Gretton's Introduction to the Translation of English Poetry into Latin Elegiacs and Hexameters. English Version. 12mo, cloth,	0	3	0
Ellis's Exercises. Collection of English Exercises translated from Cicero for Schoolboys to Retranslate into Latin. New Edition, revised and improved by the Rev. T. Kerchever Arnold. 12mo, bound,	0	3	6
Key to the Second and Third Parts of Ellis's Collection of Exercises from Cicero, with References to the Passages in the Original. 12mo, bound,	0	3	0
Mavor's Eton Latin Grammar, with Explanatory Notes. The Accents and Quantity marked by Dr. Carey. 12mo, bound,	0	2	6

Grammars, and Exercises. (Continued.)

	£	s.	d.
Pinnock's Elements of Latin Familiarized with Numerous Exercises and Questions for Examination. 18mo, bound	0	1	6
Port Royal Latin Grammar, by Nugent. 2 vols. 8vo, bds.	1	1	0
Reid's Rudiments of the Latin Language, with an Outline of English Grammar. 12mo, bound	0	3	0
Steps to Sense Verses; or, a Set of Exercises to be Rendered into Latin Hexameters and Pentameters. 18mo, bound	0	1	6
** Key to Ditto. 18mo, bound,	0	1	6
Whittaker's Latin Exercises, or Exempla Propria; being English Sentences translated from the best Roman Writers, and adapted to the Rules of Syntax, to be again translated into the Latin Language. Twelfth Edition, Enlarged and Amended. 12mo, bound,	0	3	0
Whittaker's Improved Edition of Pinnock's Catechism of Latin Grammar. 18mo, sewed,	0	0	9

Lesson and Reading Books.

Adams's Lectiones Selectæ; or, Select Latin Lessons in Morality, History, and Biography. 18mo, bound	0	1	0
Adams's Literal English Translation of Lectiones Selectæ. 18mo, bound	0	1	6
Allen's Collectanea Latina; or, Easy Construing Lessons from the best Latin Authors, with Index Verborum, Latin and English. 12mo, bound,	0	3	0
Ballantyne's Introduction to Latin Reading, arranged in Progressive Lessons, according to the Eton Latin Grammar, Whittaker's Latin Exercises, and Ruddiman's Rudiments. 12mo, bound,	0	3	6
Bedingfield's Practical Latin Delectus; being an easy and progressive Introduction to Latin Construing. 12mo, bound	0	2	6
Beza's Latin Testament. 12mo, bound,	0	3	6
Book of Common Prayer, Psalms of David, and Thirty-nine Articles. Translated into Latin by Harwood. roy. 32mo, bound	0	4	0
Corderius' Colloquies, with Literal English Translation; an Analysis, or Grammatical Resolution of the Latin Words in the Colloquies, by Loggan. 12mo, bound,	0	2	0
Ditto, with a Literal English Translation by Clarke. 18mo, bound,	0	1	6
Colloquia Quotidiana; or, an Introduction to Familiar Latin Conversation. 12mo, bound,	0	2	0
Irving's Epitome of Sacred History in Latin, for the Use of Schools. 18mo, sewed,	0	0	9
Irving's Collects and Church Catechism in Latin. 18mo, sewed,	0	0	6
Lusus Westmonasteriensis. A Selection of Latin Poems from various Authors. 8vo, bound,	0	4	6
Robinson Crusoe, translated into Latin. 12mo, bds.	0	5	0

Lesson and Reading Books. *(Continued.)*

	£	s.	d.
Sampson's (Rev. S.) <i>Lusus Seniles</i> . 12mo, cloth	0	3	0
<i>Selectæ e Profanis Scriptoribus Historiæ</i> . 12mo, bound	0	3	6
<i>Selectæ e Veteri Testamento Historiæ</i> . 12mo, bound	0	2	0
Spyer's <i>Praxis on the Eton Latin Syntax</i> , being a Collection of the Sentences of Cicero illustrating each Rule. 12mo, bound	0	2	0
Whittaker's <i>Florilegium Poeticum</i> ; a Selection of <i>Elegiac Extracts from the Works of Ovid, Tibullus, Propertius,</i> <i>Martial, and Ausonius</i> . 18mo, bound,	0	3	0

Works Illustrative of Roman Literature.

	£	s.	d.
Adam's <i>Roman Antiquities</i> . New Edition, Cor- rected, Improved, and Enlarged, by Dr. Major. 8vo, bds.	0	10	6
Adam's <i>Questions on Ditto</i> . 8vo, bds.	0	6	0
Barker and Anthon's <i>Lempriere's Classical Dic-</i> <i>tionary</i> . Re-edited from the last American Edition of Charles Anthon; with Appendix and numerous Additions, by Dr. Giles. 8vo, bound,	0	16	6
Brown's <i>Classical Dictionary</i> . 12mo, bound,	0	8	0
Carr's <i>Manual of Roman Antiquities</i> . 12mo, bds.	0	6	6
Gibbon's <i>History of the Decline and Fall of the</i> <i>Roman Empire</i> ; with Life, by Chalmers. 8 vols. 8vo. bds.	3	0	0
<i>Ditto</i> . Complete in One Volume. 8vo, bds.	0	18	0
Hooke's <i>Roman History, from the Building of Rome</i> to the Time of the Commonwealth. Illustrated with Maps. 6 vols. 8vo, bds.	3	3	0
Kennett's <i>Antiquities of Rome</i> . With Numerous Plates. 8vo, bds.	0	10	6
Moore's <i>Dictionary of Quotations from various Au-</i> <i>thors in Ancient and Modern Languages</i> ; with English Trans- lations, and illustrated by Remarks and Explanations. 8vo, cloth,	0	12	0
Taylor's (Dr. W. C.) <i>History of the Overthrow of</i> <i>the Roman Empire, and the Foundation of the Principal Eu-</i> <i>ropean States</i> . 12mo, bound, 7s. cloth,	0	6	6
Whittaker's Improved Edition of Pinnock's <i>Gold-</i> <i>smith's History of Rome</i> ; with large Additions by Dr. W. C. Taylor, and Illustrations. 12mo, bound	0	5	6
Whittaker's Improved Edition of Pinnock's <i>Cate-</i> <i>chism of the History of Rome</i> . 18mo, sewed,	0	0	9
Whittaker's Improved Edition of Pinnock's <i>Cate-</i> <i>chism of Ancient Geography</i> . 18mo, sewed,	0	0	9